A

SZÖRÉNYI BÁNSÁG

ÉS

SZÖRÉNY VÁRMEGYE TÖRTÉNETE.

IRTA

PESTY FRIGYES,

M. AKADÉMIAI RENDES TAG.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST, 1877.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1877. Nyomatott az A t h e n a e u m r. társ. nyomdájában.

ELŐSZÓ.

Szörény vármegye és régebben a szörényi bánság területe időnkint változó határokkal birván, kénytelen vagyok tájékozásul elmondani, hogy történetem alapjául azon területet vettem, mely ma, az ujra alakitott Szörény vármegye alatt értetődik. Tágasabb az általam történetileg leirt terület csak annyiban, mennyiben a szörényi várat (mely ma országunk határán kivül esik) is bevettem, és természetszerüleg bevennem kellett is; tágasabb annyiban is, a mennyiben Kis-Oláhországról is szólok, a meddig a szörényi bánság kiegészitő részét képezte. A 16. század közepe óta Krassó vármegye nagyobb része is kiegészitő részét képezte Szörény vármegyének, de azt munkám körébe annál kevesbbé akartam foglalni, mert ezt tevén, már most nem csak Szörény, de egyuttal Krassó megye történetének nagy részét is meg kellett volna irnom. Ezen szempontból kiindulván a hajdan szerepelt nyolcz oláh kerület csak azon részeit vettem fel jelen munkám tárgyául, melyek a mai Szörény vármegye határán belül esnek, és igy a komiáthi, lugosi, krassófői, borzafői, és ilyédi kerületeket egészen tekinteten kivül hagyván, a karánsebesi kerület azon részeit, melyek ma Krassó vár-

megye területére esnek vagy esnének, előadásom keretébe valóknak nem találtam, de igen is a karánsebesi kerület másik fontosabb részét, és az egész miháldi és halmosi kerületet.

A mi az oklevéltárt illeti, az kevés kivétellel kiadatlan oklevelekből áll. A mi eddig nyomtatásban már is megjelent, az szintén általam tétetett közzé nagyobbára. Ugyan is »A Szörény-vármegyei hajdani oláh kerületek« cimü értekezésemmel 22 oklevelet adtam ki, melyek közül csak egy volt eddigelé ismerve, az is csak hiányos szöveg szerint. A mi a Fejér Codexében (kinél Theiner sem közlöttt többet), a Teleki-féle Hunyadiak korában és más munkában Szörény vármegyére vonatkozólag megjelent, az — mint kiki meggyőződhetik, — vajmi igen kevés, de közöltem ezen már megjelent oklevelek legalább rövid kivonatát magyar nyelven, hivatkozással az illető munkára, melyben egész terjedelmükben közzé tétettek. Egy két esetben némely már kiadott oklevelet itt ujra lenyomattam, minthogy a szöveg hibás volta azt szükségessé tette.

Az olvasó tehát a történeti leirás mellett itt együttesen birja az egész szörényi diplomatariumot is, és meggyőződhetik, hogy az eddig ismert forrásokból lehetetlen lett volna a szörényi bánság monographiáját az ujabb kor igényei szerint megirni. A mi azt leginkább lehetővé tette, azok az őrményesi báró Fiáth, a tinkovai Macskási, a nagysombori Sombory, az Ivuly családok levéltárai. Utánuk emlitendők a gyulafehérvári káptalan levéltára, a budai kamarai, a bécsi cs. titkos levéltár és ottani hadi levéltár, --

egyet-mást adtak a gróf Csáky, a báró Jósika és Kállay levéltár is.

Oly oklevelekre nézve, melyek tartalma Szörény és Krassó megyét közösen illeti, nehéz volt az elhatározás. Ezeket szintoly joggal a szörényi bánság történelmére vonatkozó munka, mint a krassómegyei monographia mellett lehet kiadni. Tekintetbe véve azonban a körülményeket, jobbnak gondoltam ezen oklevelek nagyobb részét az utóbbi monographia számára fentartani, tartalmukat, természetesen már a jelen munkában feldolgozván, a mennyiben ide tartozik.

Krassó vármegyének nagyérdemü közönsége, Szende Béla jelenlegi honvédelmi miniszter ur kezdeményezése folytán, már 1872. évben azon megbizással tisztelt meg, hogy ezen vármegye történetét megirjam, és ezen felhivás akkor ért, midőn a Krassóval annyi szállal összefüzött testvér vármegye, a szörényi bánság multjára rám nézve eddig ismeretlen világ kezdett derengeni. Ha nagyobb monographiáim sorát nem Krassóval, vagy Temessel, hanem épen a szörényi bánsággal kezdem, teszem azt azon vélekedésben, hogy a mikép a magyar nemzet sorsa, úgy akarta, hogy hazájának egyes, tőle soká elszakadt, elvitázott részeit az alkotmány által visszafoglalja — a mikép ez Szörény vármegyével történt — a történettudományra hasonló hivatás vár, és ez az, hogy ezen tartományt történetileg is a nemzetnek visszaszerezze és kimutassa, hogy története a haza köztörténetének egy és pedig főérdekességü részét képezi, és avval legszorosabban összefügg.

Az e téren uralgott tájékozatlanság kivánatossá

látszik tenni azt, hogy elsőbbség adassék a szörényi bánság ismertetésének, és történetirásunk ezen részének elismert elhagyatottsága, tán némi mentségére szolgál azon bátorságomnak, melylyel a rendelkezésemre álló adatokat a tisztelt közönségnek jelen kidolgozásban átadom, remélvén és ohajtván, hogy nálamnál hivatottabb férfiak azokat nemcsak pótolni hanem alkalmilag tetszősb alakban is bemutatni fogják.

Budapest, 1877. november 12-én.

A szerző.

A magyar hódítás korszakában azon tartomány, mely utóbb a szörényi várról kapta elnevezését, Glád vezért uralta, ki — legrégibb krónikásunk feljegyzése szerint — a Maros folyótól Haram váráig uralkodik vala. A honfoglalás története, midőn Árpád seregeit a Duna ezen tájáu föllépteti, szól Keve váráról, Titelről, a begei részekről és Orsováról és ez az utóbbi az egyetlen hely, melylyel e korszakból a későbbi szörényi bánság történetébe átmegyünk.

A szörényi bánság neve csak későbbi időben bontakozott ki az államalakulás processusából; nemzetünk első századaiban azonban, midőn az ország még vármegyékre nem volt felosztva, vagy midőn ezeknek még csak első csirái fogamzottak, az ilyen elnevezésről szó sem lehetett. Ha azonban azt a területet akarjuk tekintetbe venni, melynek *különféle időben* a szörényi bánság, vagy Szörényvármegyének neve adatott, azt fogjuk találni, hogy ezen geographiai fogalom alá mindazon tartomány tartozott időnkint, mely a Marostól (azon ponttól kezdve, melyen az egykori Erdélyből Magyarországba lép) kezdve, hazánk mai határán túl, az Aluta folyóig terjed. Ma Szörényvármegyének területe $70._{02}\square$ mérföldet tesz, melyben 1 sz. k. város, 2 mezőváros és 102 falu foglaltatik, — a régi tartomány, ha sokszor módosított határait oly egészszé tömörítjük, a milyen soha egykoruan nem vala, — egy tekintélyes királyság terjedelmével fölér.

Az ősi szörényi bánság határai éjszakfelé csak kevéssé terjedtek túl Karánsebesnél, keleti határai azon hegységek valának, melyek azt ma is a Ruska hegytől a Godian hegyig az erdélyi részektől, onnét Orsováig és az Allion hegyig Oláhországtól elválasztják. Ezentúl délfelé az ország és igy a szörényi bánság határai kezdetben ingadozók lehettek — mert hiszen Szoárd és Kadocsa foglalásai Görögországban milye-

nek voltak, alkalmasint soha sem fog felderittetni, — és ingadozók voltak még akkor is, midőn IV. Béla alatt a szörényi bánság képe először emelkedik föl előttünk némi tisztább körvonalakban. Bizonyos, hogy Kis-Oláhország a XVI. század elejéig a szörényi bánság kiegészitő részét képezte, és hogy hazánk mai területén nemcsak a mostani Szörényvármegye területét foglalta magában, hanem Krassó vármegyének némely részeit is.

A karánsebesi kerület, mely a többi 7 oláh kerület mellett vezérszerepet játszott, a XVI. század elejéig Prebul, Ohabicza, Zsidóvár, Apadia, Delinyest, Tinkova, Mutnik, Priszaka, Pestere, Macsova, Zagusen, Ruzsinósz, Valliaboul, stb. falura is kiterjeszkedett, melyek ma Krassóvármegyéhez tartoznak. Ennek mai határában keresendők az ilyédi, komjáthi, krassófői, borzafői és lugosi kerület is. Midőn a szörényi vár a törökök kezébe esett, a tartomány külalakja epochális változáson ment keresztül. E percztől Orsova képezte az ország legdélkeletibb pontját és miután Kis-Oláhország — mint a szörényi bánság kiegészitő része — elveszett, a bánság, mint ilyen, megszünt, és hamvaiból az egyesült lugos-karánsebesi bánság keletkezett, melynek áldozatul esett azonban Krassó vármegye is, ugy hogy a lugosi és karánsebesi bánság köznéven Szörény vármegye néven neveztetvén, ez Orsovától egész Facsetig terjedett, az innét a Maros balpartjáig elvonuló terület pedig Aradvármegyének maradhatott.

Kivételt szenved a monostori és marsinai kerület, mely soha nem tartozott sem Szörény, sem Arad vármegyéhez, hanem mindig Temes vármegyéhez, vagy a hunyadi vár tartozandóságát képezte.

A XV. és XVI. században a szörényi bánság oly geographiai viszonyokat mutat, minők sehol másutt a hazában elő nem fordultak. Bizonyos falvak fekvésükre nézve a karánsebesi vagy miháldi kerülethez tartozók gyanánt említtetnek; más alkalommal ugyanazok, vagy közel levők egyedül csak temesmegyei falvaknak mondatnak, a nélkül, hogy kerület emlittetnék, melybe bekeblezve vannak, ismét más esetben egyes falvak, vagy csoportozatok a szörényi bánság karánsebesi kerületéhez számittatnak, a melyeket máskor Temesvármegye

karánsebesi kerületében fekvőknek olvassuk. Ugyanezen eset áll fenn a miháldi kerületre nézve is. A mit itt az egyes falvak és prediumok fekvéséről mondunk, érthető az egész karánsebesi és miháldi kerületről is, melyet felváltva hol a szörényi bánság, hol Temesvármegye részének kellene tekintenünk. A többi 6 kerület, melyet az alkotmány a szörényi bánsággal egyesitett, a területi beosztás ezen ingadozásait nem ismeri.

Az itt elmondottak teljes hitelességű oklevelek egész sorozata által két századon át igazolvák, és e szerint minden olynemü gondolat ki van zárva, mintha itt a királyi kanczellárok, káptalani jegyzők és hasonló állásu hivatalos személyek botlásaival volna dolgunk.

A mi itt legelőször szembeötlik, ez azon körülmény, hogy oly területrészek hozatnak Temesvármegyével kapcsolatba, melyek azzal alig, vagy — mint például a miháldi kerület — sehogysem érintkeztek. Szükségkép felmerül tehát a kérdés, vajjon ezen szörényi részek miért nem kapcsoltattak össze, inkább a sokkal közelebb fekvő Krassó vármegyével, a mig ez még fennállott, mintsem Temesmegyével? [1])

Bármelyik módját válaszszuk ezen jelenség megmagyarázására, mindegyik nagy nehézségekbe ütközik.

Nem lehet feltenni, hogy a szörényi bánságban is, Temesvármegyében is egy karánsebesi kerület létezett, mert két hasonló nevü kerületet feltevén, mindegyikben más más falvak fordulnának elő; pedig csak ugyan azon falvakkal van dolgunk Karánsebes tőszomszédságában. Még lehetetlenebb a feltevés, ha azt a miháldi kerületre akarjuk átvinni.

Nem lehet az oklevelek szövegét betü szerint érteni, akkép, mintha az illető falvak vagy kerületek majd a szörényi bánsághoz, majd Temesvármegyéhez tartoztak volna, mert ez esetben a ki- és bekeblezés oly hamar egymásután, és többször ellenkező irányban felváltotta volna egymást, hogy

---

[1]) Bél Mátyás érdemes tudósunk, Temesvármegyéről irt, de kéziratban maradt munkájában azt irja, hogy a Cserna folyó volt a határ Temesmegye és a szörényi bánság közt, mely dicsőségtől elesett, midőn a két megye egy tartományban összesült. Jobban egyetértünk a tisztelt tudóssal, midőn azt irja, hogy az Aluta folyó a szörényi bánságot Oláhországtól elválasztván, a magyar birodalom véghatárát képezte.

ez minden józan közigazgatást csuffá tett volna. Ezen felfogás ellen szól különben azon körülmény is, hogy azon egy esztendőben is (például 1513. évben) a karánsebesi kerület majd a szörényi bánsághoz, majd Temesvármegyéhez számittatik.

A temesi főispán állása a szóban forgó századokban a többiek fölött kiváló volt, ő az ország egyik zászlósa vala, mint azt a törvény is kimondja, és katonai és honvédelmi hatásköre több szomszéd megyére is kiterjedett.

Azt lehetne tehát gondolni, hogy a temesi főispán, »az alsó részek főkapitánya« az az hadvezére, természetes helyettes volt Szörénymegye közigazgatásában, ha abban személyes hézag mutatkozott. De ilyen hézag mindazon esetekben nem fordul elő, a melyekben a karánsebesi és miháldi kerület Temesvármegye részeiként emlittetnek. Mindig ott találjuk a szörényi, utóbb a karánsebesi és lugosi bánt, és a szörényvármegyei tisztikart. Maga azon oklevelek tartalma, melyek szörényi részekről mint temesvármegyei területről emlékeznek, teljesen távol van attól azon magyarázatra okul szolgálni, hogy a karánsebesi és miháldi kerület a fenforgó esetben azért neveztetnek temesi kerületeknek, mintha a temesi főispán törvényes avatkozásával élne, — minthogy a tartalom e tekintetben közönbös tárgyú. Nincs kétség, hogy a temesi főispánnak az alsó részekben, Temes vármegye határán tul is nemcsak hadintéző, hanem biráskodási joga is volt. Ez azonban így levén, kérdés, ezen körülmény okozhatja-e, hogy a szomszéd szörényi bánság egyes kerületei — nem mindig, hanem csak olykor, — Temesvármegye kerületeinek neveztessenek? Ha igen, miért nem mutatkozott ez a hatás a többi szomszéd vármegyékben is?

Minden combinatiót ezen az alapon meghiusit azon tényállás, hogy a karánsebesi kerület még oly időben is mondatik Temesvármegyéhez tartozónak, a midőn Temesvármegye már nem is létezett. Temesvárnak eleste 1552. évben szomorú korszakot képez magában az ország, annál inkább az alsó vidék történetében; ezen időn túl tehát temesi főispánról, Temes vármegyéről nem is lehet szó, még is 1561 és 1563. évi oklevelekben a karánsebesi kerület és annak egyes falvai mint Temes vármegyéhez tartozók emlittetnek, mi azonban nem gátolja,

hogy azok pár évvel később (1580. 1584.) ujra mint Szörényvármegyebeliek feltámadjanak.

Jól tudjuk, hogy a 17. században Temesvármegye neve még ki nem veszett a közéletből. A mit akkor azonbanTemesvármegyének neveztek, nem volt egyéb az egykor hatalmas megye némely, keletre eső maradványánál, hová a török kar még el nem ért, vagy mint az aradi és szörényi határ közé beékelt egy pár oláh kerület, melyek közös politikai összefüggésben nem álltak. Temesmegyei tisztikar és közigazgatás nem létezett az időben.

A bonyolódott geographiai kérdés csak ugy látszik megfejthetőnek, ha felteszszük, hogy Temesvármegye némileg tartományi elnevezés hivatásával is birt, mikép például Erdély, a többi Királyhágón-tuli vármegyékre. Igy érthető, hogy bizonyos helységek, avagy a karánsebesi és miháldi kerület majd a szörényi bánságban, majd — mint universalisabb elnevezés használva — Temesmegyében fekvőknek mondatnak; az utolsó esetben nem azon értelemmel, mintha ama két kerület valóban a szorosan vett Temesvármegye kiegészitő részét képezte volna.

Igaz, hogy kételkedő természetünk ezen értelmezés ellen is felszólal, mert egyetlen esetet sem ismerünk, hogy a szörényi bánság, vagy Szörénymegye mint ilyen Temesvármegye határában fekvőnek mondatnék, mikép a Királyhágón-tuli megyék erdélyi vármegyéknek irattak; és meg kell vallani, hogy habár Erdély tartomány vagy ország nevekép ismeretes, de vármegye néven egyuttal használva nem volt, továbbá várhatnók, hogy a Maros és Tisza közti más vármegyékben is, melyek Temesvárt központjuknak tekintették, hasonló geographiai behatást tapasztaljunk Temesmegye részéről. Ez azonban nem történt. Utolsó feltevésünket mindamellett ajánlják azon analogiák, melyeket maga a karánsebesi kerület története nyújt, és a melyből azt tanuljuk, hogy sok oly helység Karánsebes-kerületbelinek mondatott, mely tulajdonképen más kerületben feküdt, sőt — mint Karánsebes, nem törvényeken alapuló, hanem az életből kinőtt fennhatóságának biztos jelekép, — hogy fontosság szerint a bánságban

Karánsebes után legjelentékenyebb miháldi kerület a karánsebesi kerületben fekvőnek állittatik.

A 18. század vége felé a régibb municipális szervezetek mind teljes feloszlásban voltak, a vajudás soká tartott, és az uj formatiók nagyobb része nem tudta megnyerni a nemzet tetszését. Az uj alkotásban többnyire idegen kezek működtek, és ezek közt a szörényi bánság neve és teste elveszett. Milyen terjedelemben elevenité fel azt az 1872. évi törvény, már fönnebb jeleztük, most olvasóinkat a Bisztra völgyébe, a Temes és Cserna forrásaihoz vezetjük el, hogy ezen bánság eseménydus multjának tanui lehessenek.

Glád vezér az előnyomuló magyar hadsereggel a Temes folyó partján szembeszállt bolgár, bessenyő és oláh hadaival. A névtelen jegyző kún csapatokról ugyan, és nem bessenyőkről szól, de midőn Árpád fejedelem itt működő vezéreinek egyike, Vajta, szintén kún volt, nem lehet föltenni, hogy kunok vivtak volna egymás ellen. Valószínüleg a Glád seregénél lévő kunok alatt azon bessenyőket kell értenünk, kik Etelközt elfoglalták, és a mai Oláhország nagyobb részét birták, és igy Glád vezér Orsováig terjedő birtokának szomszédjai voltak. Ezen bessenyők voltak a magyarok ellenségei, nem pedig a kunok, kik már Halics tartományban csatlakoztak szövetségesekül a magyarokhoz. [1]) A csata a Temes folyó partján, Glád megszalasztásával végződött, ki innét Keve várába menekedett. Ide is követvén őt a magyarok, Glád a további ellenállás sikertelenségéről meggyőződött, a várat átadá, és Árpádnak meghódolt.

A hódító sereg tovább nyomult és csakhamar Orsova várát vevé be. Itt a sereg egy hónapig tartózkodott; az eddig

---

[1]) A névcsere onnan származhatott, hogy Béla király névtelen jegyzőjének idejében a mai Oláhország Kumániának neveztetett, és ily néven képezte Magyarország egyik tartományát. Roessler (Romänische Studien 190. l.) azon véleményt, hogy Glad táborában kunok harczoltak, némi ironiával arra használja fel, hogy megmutassa, miszerint nem az egész kun nép ragaszkodott a magyarokhoz, és hogy Béla király jegyzőjének ezen tétele is az ő hitelessége ellen szól. II. András királynak 1225. évi adománylevele a német lovagrend számára az erdélyi határszélen oláhokat és besenyőket, — oláh és bessenyő erdőségeket ismer.

együtt működő vezérek pedig, Szoárd és Kadocsa orsovai férfiakat tuszul adván Vajtának, őt a sereg harmadrészével Árpádhoz visszaküldék.

Az ország ezen részének meghóditása mintegy 896 évre eshetett. Engel azonban 904 év körül találgat; [1]) biztos adatokat a kor megállapitására alig lehet reményleni.

Ugy látszik, hogy a magyar állami élet első napjaitól kezdve, az Orsovához délre fekvő tartomány — habár nem szigoruan körülirt határokkal, — Magyarországtól függött, vagy többé-kevésbé annak valóságos kiegészitő részét képezte. Erre mutat legalább az a körülmény, hogy Szent István király Ohtomot, kinek tartománya a Marostól Widdinig terjedett, és ki a krónikások szerint Glad nemzetségéből származott, lázadó vazallusának tekintette, és mint ilyen ellen küldte seregét, melylyel leverte. [2])

Különben két századnál továbbig merő combinatiókra vagyunk utasítva, minden bel- és külföldi hiteles forrás hiányában, mely a szörényi bánság első keletkezésére, mely épen e korba esik, kellő világositást vetne. Oly egyszerüen és világosan nem állnak a dolgok, mint Fejér György véli, ki egész bátorsággal állitja, hogy Ohtom legyőzetése után már a IX. században, Szent István alatt szörényi bánok neveztettek ki, kik a tartományt a király nevében kormányozták. [3]) IV. Béla király egy 1235-dik évi oklevelében elbeszéli, hogy még atyja kormányzásának idején, mint fiatal királyi herceg, Bodonyt ostromolta, és II. Asen János bolgár czár testvére, Sándor ellen háborút viselt. [4]) Ezen háborúról nem minden ok

[1]) Geschichte der Moldau und Walachei. 140. l.

[2]) Ohtom birodalmának terjedelmére nézve azt olvassuk : Serviebat eidem viro terra in fluvio Keres usque ad partes Transilvanas et usque ad Buddin et Z e r e n, quae omnia sub sua unitus erat potestate. (Vita S. Gerardi, Endlichernél : Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana, 214. l.) Katona a Zeren név helyett rosszul idéz : Celinem. (Hist Ducum 134. lap.) V. ö. Gebhardi : Gesch. des Reichs Hungarn IV. 262. l.

[3]) Fejér : Commentarii historici, de Bosnia, Servia etc. 155. lap.

[4]) Fejér, Cod. dipl. IV. 1. k. 22. l. Ezen oklevél egy Galiczia ellen Béla királyi herczeg vezérlete alatt intézett hadjáratról tesz említést, mely a bolgár háborút követte ; de ezen galicziai hadjárat ideje is ismeretlen.

nélkül azt hiszszük, hogy czélja szintén a szörényi bánság határainak megvédése volt. Ez esetben eme bánság történetét jóval régibb korszakba tolhatnók vissza. Biztos történeti alapot legelőször 1233. évben érzünk, midőn Lukács mint szörényi bán emlittetik, a legelső, kinek neve okleveles hitelességgel az utókorra maradt.

A modor, melylyel Lukácsról, és közvetlen utódjairól említés tétetik, nem olyan, mintha a szörényi bánságban új szerzeményt kellene tekintenünk. E korban IV. Béla királyt élénken látjuk elfoglalva ezen vidék vallási és egyházi ügyeinek rendezésével. IX. Gergely pápa, ki érdekében találta azt, hogy az itteni új kereszténység a római szék iránti hűségnek megnyerettessék, 1237. évben egymásután több szabadalmakat osztogatott a domonkos-barátoknak, nevezetesen, hogy az egyházi átok alá esett papi és világi személyeket, kik azt alázattal kérik, az átok alól felmenthessék, hogy ezeken a részeken, hol nem igen van számos püspök, oltárokat, papi ruházatot és temetőket szentelhessenek be. A szörényi népségnek továbbá meghagyja, hogy a hozzájok jövő magyarországi domonkosoknak engedelmeskedjenek, vallásbeli oktatásaikat fogékony lélekkel meghallgassák. A pápa azonfölül nagyon gyakorlatilag a világi kar hatalmát is igyekezett magának biztositani, és IV. Béla királyt levelekkel, és a perusiai püspök ékesszólásával ostromolta, hogy kardot rántson az eretnekségben, azaz görögkeleti hiten lévő Asen, bolgár czár ellen. És a pápának sikerült IV. Bélát maga részére hajlitani, daczára, hogy a király nemcsak barátsági, hanem rokonsági kötelékben is állt Asennel.

Midőn a magyar király 1238. évben a pápát beleegyezéséről értesíté, hogy Bolgárország ellen háborút indítson, nem mulasztá el egyuttal a pápát arra felkérni, hogy Asent kegyelmébe visszafogadja, ha ez, elhagyván eretnekségét, az anyaegyház kebelébe visszatérne. A király politikai belátása azonban sokkal élénkebben nyilatkozott, midőn egyszersmind arra kérte a pápát, hogy Bolgárországban pápai követ hatalmával felruháztassék, »mert — ugymond a király — ha Bolgárországban a pápai követtel együtt jelennék meg, az egész lakosság ugy vélekedne, hogy ón Bolgárországot nemcsak egyházi,

hanem polgári tekintetben is a római szentszéknek akarom alávetni, ez eszme azonban annyira visszatetszik, hogy ezért élethalálra való harcz keletkeznék, midőn különben minden harcz nélkül tudnám czélomat elérni.« Továbbá, miután a Bolgáriával szomszédos szörényi tartományban, mely régebben puszta volt, a népség megszaporodott, és ez semmiféle püspök alá nem tartozik, kéri a király, hogy ezen tartományt saját belátása szerint valamely püspökséghez kapcsolhassa.

A pápa nagyon megörülvén a király ezen elhatározásának, valóságos kereszthadat predikált Bolgárország ellen; a királyt és mindazokat, kik követik, az egyházi átok (a menynyire alatta lennének), sőt még az eskü köteléke alól is felmenti. A szörényi tartományra nézve megengedi a pápa, hogy a király ott püspökséget állitson fel, és oda valakit érsekei vagy püspökei közül rendeljen, az illetőt nevezze meg a király a pápának, hogy az utóbbi őt kellő levelekkel lássa el.

Nyolcz évvel később (1246) találkozunk Gergelylyel, mint első szörényi püspökkel.

IV. Béla királynak háborúra való készülődése, melyre magát a pápa nógatása következtében 1238. évben elhatározta, Szörényre nézve időmeghatározásul szolgál, mert kevéssel előbb, mintsem a király Bulgária elfoglalására készült, a puszta szörényi bánságot egész az Alutáig teljesen megszállta, mire csakhamar telepitvényesek tódultak oda. [1])

A pápa által sürgetett kereszteshad ezen előzmények dacára nem jött létre. Asen szövetkezése a frankokkal, vagy a közeledő tatárvihar előérzete okozta-e azt? nehéz eldönteni. Valószinüleg azonban az utóbbi esetlegesség döntött, mert jól tudjuk, hogy IV. Béla többször küldött kémeket Oroszországba, kik neki jelentést tegyenek a tatár sereg mozgalmairól. [2]) Talán valami sejtelmet a király már 1238. évben a pápa irányában kifejez azon szavaival, midőn arról szól, hogy mig ő hadseregével Asen ellen működik, saját országa külellenség vagy lázadók által ne veszélyeztessék.

---

[1]) Jireček: Geschichte der Bulgaren 260. lap.

[2]) Wolff O.: Geschichte der Mongolen oder Tataren. 153. lap.

Asen, Simeon mellett a legkitünőbb bolgár czár, 1241. év junius havában meghalt, [1]) és igy nem élte meg azt a támadást, melyet a pápa ellene tervezett. Ez időben azonban maga Magyarország már fel volt dulva a tatárok által, és számtalan sebekből vérzett. Az ellenség az ország szivében volt.

Azon, századokra kiható csapás mellett, melyet a tatár invasio Magyarországra mért, valóban meglepő, hogy a magyar nemzet kezét még rajta tartotta a szörényi tartományon, sőt hogy közvetlenül ezen catastropha után itt találjuk a magyar püspököt, kinek ide helyezését IV. Béla néhány évvel azelőtt bolgár háborújának feltételeül követelte a pápától.

A tatárjárás idején szerzett tapasztalatok, Bulgáriának állapota, és a népség megszaporodása közel fektették IV. Béla király elé azt a feladatot, hogy az Aluta és Duna közti országot czélszerű védelmi eszközökkel magának biztositsa. Ezen feladatot a király legjobban teljesiteni vélte az által, hogy az egész szörényi bánságot 1247. évben a jánosvitézeknek adományozta. A királyi adománylevél történetünkre nézve legfőbb fontosságu. [2])

IV. Béla követte atyja példáját, és a miként II. András király 1211. évben[3]) a Barczaságot hűbérbe adta a németrend vitézeinek, hogy az ország ezen részét a kúnok rabló portyázásai ellen védelmezzék; úgy ő is — nem tekintve a német vitézek (mariánusok) háládatlanságát atyja ellen, kik azt kényszeriték, hogy a pápa közbevetése dacára a német vitézeknek tett adományokat visszavonja, sőt őket fegyverrel engedelmességre kötelezze, utóbb pedig az országból kiüzze, — egy másik lovagrendre, a jánosvitézekre vetette szemeit. És ezek, mint emlitettük, a jánosvitézek valának, kik a tatárok

[1]) Jireček Constantin: Geschichte der Bulgaren 261. l.

[2]) Lásd az oklevelet Pray: Dissertationes 134. lap. Katona Hist. crit. VI. köt. 45. l. Fejér, Cod. dipl. IV. 1. k. 447. l. Theiner: Monumenta I. 208. lap.

[3]) Bethlen Alex. gróf. Geschichtliche Darstellung des deutschen Ordens in Siebenbürgen 19. l. Philippi Friedrich: Die deutschen Ritter im Burzenlande 14. l. Engel azonban tévesen azt állítja, hogy már Imre király hivta meg a vitézeket.

elől Dalmatiába menekvő királyt a vihar után hazájába visszakisérték.

Mint a németrend vitézeinek, kiket IV. Béla a tatárjárás után kegyelmébe visszafogadott, és némely adományokkal megtisztelt, úgy a jánosvitézek feladatává is a kunok betörésének meggátlása tétetett, ámbár az ország más határán.

Az egyezségből, melyet a király Rembald, a jánosvitézek nagymesterével kötött, kiemeljük mindenekelőtt azt, a mi az adományozott tartomány terjedelmére vonatkozik.

Az adomány szól az egész szörényi tartományra (tota terra de Zeurino) belefoglalva János és Farkas kenézségi területeit az Aluta folyóig. Kivétetik azonban Lyrtioy vajda kenézsége a jánosvitézek hatósága alól, mely ezentúl is az oláhoknak megmaradjon.[1] A Lytira földről az mondatik, hogy az ottani oláhok által fizetendő adónak felét a király számára kell beszedni, a másik fele a jánosvitézeket illesse. Ezen Lytira föld hihetőleg a Vöröstoronyhoz délre fekvő Lotru melléke, mely Lotrupatak Kis-Oláhország területén az Alutába folyik.[2] A Lytira- vagy Lotruföld keblében eső Horsat (másoknál Harsot, Horsat és Hotsat), ma már fel nem ismerhető területrészt a király ezen adózási intézkedés alól kiveszi.

E helyen figyelemmel kell lennünk Hasdeu oláh történetiró véleményére, mely szerint terra Harsoc annyi mint terra Hátczok volna, és ki egyuttal ezen Hátszeg vidékét Oltenia (igy nevezi ő Kis-Oláhországot, az Aluta melletti tartományt) kiegészítő részének tartja. Hasdeu azt állítja,[3] hogy a szörényi bánság magában foglalta egész Olteniát, a »temesi bánságnak« délkeleti részét és Hátszeget. Ezen állítás semmi alappal nem bir, és azért azt határozottan el kell vetni. IV. Béla 1247. évi levele ezen Hotsat (vagy Harsot) nevü földről mint olyanról szól, mely a Lotru melléki terület egy

[1] Valóban különös, hogy Lyrtioy — ki Linioy és Lithennek is iratik — vajdának neveztetik, földje pedig kenézségnek.

[2] E szerint nem a sokkal kisebb Lotriora patakra kell gondolni, mely még Erdélyben az Alutával egyesül.

[3] Hasdeu B. P.: Istoria critica a Romaniloru. I. k. Bukurest 1875

részét képezte. A Lotru melléke volt a nagyobbik, és benne a Hotsat nevü föld a kisebbik. Ezt az utóbbit tehát nem lehet az innét jó távol nyugotra, és nem annyira az ország szélén fekvő Hátszeggel összetéveszteni, ha igazán történeti valóságot keresünk, és nem egyéb czélok után indulunk. Nem létezik egyetlen oklevél sem, mely Hátszeget a Szörénység részeül tüntetné fel.

A király tovább folytatván adományozását, Rembald mesternek és a jánosvitézeknek egész Kúnországot az Aluta partján túl és az erdélyi havasok alatt átengedi, ugyanazon feltételek mellett, melyek a szörényi tartományról (de terra de Zeurino, vagy csak de Zeurino) elmondattak. Ez által a király nem csak világosan megkülönbözteti a szörényi tartomány keleti határát Kúnországtól, azaz a későbbi nagy Oláhországtól, hanem az utóbbinak valóságos fejedelmeként szerepel.

De az Aluta balpartján fekvő területeken is kivételeket állapitott meg a király; igy nevezetesen Szeneszlaw oláh vajda területét nem adta át a jánosvitézeknek, hanem meghagyta azt az oláhoknak. Ez ismét egy adat arra, hogy IV. Béla Oláhországnak valóságos ura volt, mert a mint Szeneslaus területét annak meghagyta, ugy azt tőle el is vehette, és a jánosvitézeknek vagy másoknak adhatta volna. [1]) Az Aluta jobb- és balpartján előforduló kenézek nem voltak mások, mint a magyar király által oda kinevezett tisztviselők és hogy azok sokszor magyarok voltak, mutatja az adománylevélben emlitett Farkas kenéznek neve. [2])

Mind ez arra mutat, hogy a magyar állam már jóval régebben Kumániában gyökeret vert, és hogy Roessler, ki szerint 1233. évben, és Engel, ki szerint 1238. évben vette fel a magyar király a Rex Cumaniae czimet, valamint Jireček is, ki a czim felvételét IV. Bélának tulajdonitja, tévednek, bizonyos

---

[1]) Jireček, Geschichte der Bulgaren 265. l. azt irja: im Osten des Aluta Flusses wurde das Land Seneslaws des Wlachenfürsten, des ersten rumunischen Fürsten, den die Geschichte erwähnt, von der Schenkung ausgenommen. Vajjon Szeneslaw nemzetiségre oláh volt-e, még kérdés, hogy azonban nem volt Fürst, herczeg, az adománylevélből világosan kitünik.

[2]) Maga Roessler is, Román. Stud. 286. l. a dolgot ugy fogja fel.

lévén, hogy Kumánia királyának czimével már II. István és Imre király élt. [1])

Ismervén itt a szörényi tartomány és Kumania határait, és látván, hogy itt csak a magyar királytól függő kenézek viszik az igazgatást, kik rangban tán nemességig sem értek föl, — és hogy a magyar király birodalma e vidéken sehol önálló uralkodó földjével nem érintkezik kelet felé, hol maga Szeneszlaus Magyarország alattvalója volt, azt kell következtetnünk, hogy az oláh történetirók által dédelgetett Radul Negru, és a nevéhez kötött egész történet csak koholmány.

A jánosvitézeknek engedélyezett többi kiváltságok szintén nevezetesek. Általában ki volt mondva, hogy a tartomány jövedelmeinek egyik fele a királyt, másik fele a lovagrendet illesse A felépült, vagy még felépitendő templomok jövedelmeiből a király magának nem tartott fenn semmit, csak az érsekek és püspökök ezekre való jogait hagyja épségben. A király lemond a malmok jövedelmeiről is, kivévén azokat, melyek Lytira földjéről származnak; a halászati jogot egészen a lovagrendnek átengedi; csak a Dunán, és a Cselej [2]) halastóban való halászatot a lovagrenddel közösen kivánja gyakorolni. Az erdélyi sót, mely a szörényi tartomány használatára, valamint Bulgáriába, Görögországba, és Kumániába szállittatik, kellő menynyiséggel megszereztetik, a kiállitási költséget a király és a lovagrend közösen viselje. A pénzverés utáni haszon, azon pénzről, mely a király akaratjából és a nagymester tanácsából a tartományban forgalomban lesz, az egyház jogainak sértetlensége mellett, felében a királyt, felében a logvagrendet illesse. Ezen pont csak ugy érthető, ha a pénzverés a szörényi tartományban is gyakoroltatott. [3])

Kúnországra nézve az a megállapodás történt, hogy a

[1]) V. István Dominus Cumanorum, — a kunok ura — irja magát. Gyárfás István is: A jász-kunok története. II. 257. l. azon nézeten van, hogy IV. Béla vette fel először a kún király czimét.

[2]) E halastó kétségkivül az Aluta torkolatjánál, a Duna közelében volt, hol ma is Cselley nevü falu létezik. Ez is érdekes adat a szörényi bánság végeinek meghatározására.

[3]) A németrend vitézeinek pénzverési jogát II. András 1222. évben elvette.

lovagrend, belépésének idejétől számitva, huszonöt esztendeig ezen ország összes jövedelmeit (kivévén azokat, melyek Szeneslaus földjéből származnak, és melynek csak fele jár neki) teljesen élvezze. Ezentul a jövedelmek, hasznok és szolgálmányok fele a királyi fiscusnak szolgáltassék ki, mely czélra a király öt esztendőnkint saját kirendelt embere által kivánja a leszámolást megtartatni. A várőrség költségeit a király és lovagrend közösen viseljék. A király megengedi, hogy a jánosvitézek Kúnországban várakat épitsenek [1]), miben őket, valamint az egész tartomány védelmében tanácsával és hatalmával fogja segélyezni, ha a lovagrend által erre felkéretik, sőt e czélra, ha lehet, személyesen is meg fog köztük jelenni.

A Fekete-ügy mellett, tehát a mai Háromszékben, a király 500 ekényi földet adományozott a jánosvitézeknek, avagy azt a területet másutt kijelölni és arról külön adománylevelet kiállítani igéri, a hol az a Kumaniába és Szörény tartományába való ki- és bejárást a kúnoknak megakadályozhatja. Ez a Fekete-ügy a német lovagrend történetében is szerepel, kik eredetileg nekik adományozott birtokukat, a Barczaság határait, önhatalmilag idáig kitolták. Midőn huszonkét évvel a német lovagrend kiűzetése után ezen Feketeügy melletti földet IV. Béla a jánosvitézeknek igéri, kitetszik, hogy ezen terület székely föld nem lehetett.

A király, tán könnyiteni akarván a lovagok összeköttetéseit rendtársaikkal Dalmátiában és Olaszországban, de kijelentése szerint azért, hogy minden szükségleteiket rendházuk és az ország javára a tengeren át megszerezhessék, a jánosvitézeknek Scardona várost és a Peczath nevü prediumot adományozza, azon határokkal és jövedelmekkel, melyekkel ezeket azelőtt Kálmán király, IV. Béla testvére, birta. Ez által a jánosvitézek közel szomszédjai lettek a templáriusoknak, kik Dalmatiában Sebenicot és Vranát birták.

Végre Voyla-földet a Duna mellett adományozza a király a jánosvitézeknek, azon tartozandóságaival és hasznaival, melyekkel azt Miklós, Ugolin esztergomi érsek birta. Ezen

---

[1]) II. András csak fa-erődítéseket engedett meg 1211. évben a németrend vitézeinek.

Voyla-földről az mondatik, hogy a krassói várispányság alól kivétetett, és hogy nem messze Zemilen-től [1]) feküdt. A tájékoztatásra szolgálandó Zemilen, melynek neve ugy látszik hibásan maradt reánk, ismeretlen, és igy Voyla fekvése is; bizonyára azonban téved Engel, ki itt Wacil-t Szerbiában ért. Találunk a XIV. században egy Woya nevü falut Krassóvármegyében, melyet Nagy Lajos király Himfy Benedek bolgár bánnak adományozott. De azt Woylával azért nem lehet azonosítani, mert a megye belső területén a Krassó patak mellett feküdt. A mai Zimonyra gondolni a roppant távolság nem engedi.

Ennyiből állván a földekre és jövedelmekre vonatkozó adomány, az egyezség tovább kivánta, hogy ezen tartományt lakó oláhok a lovagrendet fegyverrel támogassák, valahányszor a tartomány külellenség által megtámadtatnék; hasonlóképp a lovagrend legyen kötelezve a lakosság segedelmére lenni. Megállapittatott továbbá, hogy ha a király birodalmát idegen sereg megtámadná, a lovagrend alá helyezett tartomány, fegyveres hatalmának ötöd részével, tartozzék a király segitségére sietni, ha azonban a király hadseregét Bulgaria, Görögország vagy Kumania ellen indítaná, akkor ezen tartomány harczképes népességének harmadrésze előre menjen; a lovagrend pedig az ez alkalommal szerzendő földekből és ingó prédából, a fegyveres embereihez és hadiszerekhez arányban álló részt nyerjen.

A lovagrend azon intézkedéseit, melyeket a letelepedésre másonnan jövő nemesek és egyéb lakók szabadalmaira nézve teend, és hozandó itéleteit a király jóváhagyni igéri, a királyi jövedelmek azonban sértetlen maradjanak. A tartomány főurai ellen netán hozandó főbenjáró büntetés esetében az illetők a királyhoz fölebbezhessenek.

A lovagrend maga részéről mindezekért kötelezi magát, hogy bármi nemzetbeli pogányok és a bolgárok ellen fegyvert fog, más eretnekek ellen ellenben akkor, ha az ország határait átlépnék; ez esetben száz jól felfegyverzett lovagot fognak a király rendelkezésére adni. Ha valamely keresztény fejedelem

[1]) Praynál: Dissertationes: Zemlen.

támadná meg azonban Magyarországot, a rend ötven fegyveres lovagot küldend Pozsony, Mosony, Sopron, Vasvár, Ujvár és más déliebb végvárak védelmére. A tatárok ellen hatvan lovag áll a király rendelkezésére, ha ezek az országba nyomulnak. Mindezen lovagok, a meddig a királyi várak védelmében működnek, a királytól nyernek eltartást.

A tatárberontás következményeit látván a király, nem mulasztotta el a lovagrend feladatává ajánlani, hogy nemcsak a nekik átadott tartományt, hanem Magyarország más részeit is benépesitsék; megtiltotta azonban, hogy szászokat vagy németeket, avagy bármi sorsu jobbágyokat (rusticos) Magyarországból, királyi engedelem nélkül, telepitvényesekül be fogadjon.

A király és ország iránti hűség egyik főfeltétele volt ezen egyezségnek, melyre a lovagrend mestere és lovagtársai magukat kötelezték. Elhatároztatott egyuttal, hogy ha a fentebbi kötelességek egyikét a mostani rendmester és társaik vagy azok utódjai teljesíteni elmulasztanák, és háromszori megintésre eleget nem tennének, sőt a lovagrend nagymestere (magnus magister transmarinus) sem eszközlené a király megkeresésére az egyezség érvényesítését, a király ezen megkeresés után egy évvel, az ilyen mulasztást vagy a jövedelmek elfoglalásával, vagy tetszése szerint más módon megtorolhassa.

Ez ama fontos okirat, melyből nemcsak a régi szörényi bánság főalkatrészéről a legelső biztos tudomást nyerjük; hanem mely arról is felvilágosit, hogy a későbbi Nagy-Oláhország területén semmiféle önálló vajda, Kis-Oláhországban semmiféle oláh bán nem létezett. Az egész tartomány az Aluta mindkét partján a magyar király fensőségét ismerte el — a királyi adomány további foglalásokra nyitott tért a jánosvitézeknek Kumaniában, mert annak nem volt állandó, biztos határa, ott — az érintett kivételekkel — csak barangoló kún és oláh pásztorok népessége élt kezdetleges állapotban.

A nagy várakozások, melyeket a bőkezű és szabad gondolkozású király a jánosvitézekbe helyezett, nem mentek teljesedésbe; és vannak történetirók, mint Engel, kik egyáltalában kétségbevonják, vajjon a jánosvitézek átvették-e valaha a

nekik kijelölt tartomány igazgatását. De a dolog máskép áll, mert IV. Béla király maga, midőn 1254. évben a pápának panaszolja, hogy mennyire van országa minden oldalról ellenségekkel körülvéve, és új tatárberohanás hire által aggasztva — az ő segitségét kéri — elmondja, hogy nem rég (nuper) a jánosvitézeket helyezte az ország szélére, t. i. a Duna mellékére, a kunok és bolgárok határaira, egyuttal reményét fejezte ki, hogy ha a király és a jánosvitézek ezen intézkedésének a pápa is kedvezni fog, a katholika vallás is ugy fog terjedni, a mint a Duna terjed a konstantinápolyi tenger felé. [1]) Ebből tehát kivehető, hogy a jánosvitézek még akkor, hét esztendővel a tartománynak reájuk ruházása után, bennültek a szörényi bánságban és Kumániában.

Annál feltünőbb aztán, hogy a jánosvitézekről sem azt nem olvassuk, mintha a nyugtalankodó bolgárokkal harczoltak, sem azt, hogy a királynak Ottokár és Stájerország ellen viselt hadaiban az egyezségben kikötött módon segedelmére lettek volna. Egyik történetirónk [2]) vélekedése szerint a jánosvitézekre alapított tervek azért hiusultak meg, mert a lovagrend szerencsétlen középfaja volt a lovagnak és szerzetesnek.

De hisz ez a vegyület nem gátolta, sőt előmozdította azt, hogy a német lovagrend a pogány Poroszországot elfoglalhassa.

Nagy nehézségeknek kellett előfordulniok, hogy a vitéz és diplomatikus ügyességü Rembald mester nem boldogulhatott, és hogy ő, ki 1259-ben volt ezen lovagrend magyarországi mestere, előbb hagyta el lovagjaival együtt a szörényi bánságot, mintsem feladatuknak csak kis részét teljesíthették volna.

IV. Béla egy 1264. évi levelében azon nyilatkozatra fakad, hogy a szörényi bánság védelmét az ország zászlósai közül már senki el nem akarta vállalni, noha a király azt többeknek felajánlotta. És e nyilatkozat felette jellemzetes. A bolgárok felhasználván az alkalmatosságot, az alatt, hogy

[1]) Fejér Cod. diplom. IV. 2. köt. 221. lap.

[2]) Fessler: Gesch. der Ungern II. k. 568. lap.

a király Csehországban és Ausztriában Ottokár ellen nagy mérvü háborút viselt, a szörényi bánságot pusztitották. A jánosvitézeknek ez időben semmi híre. Erre aztán a király Lőrincz mestert, Kemén fiát, szörényi bánná nevezte ki, és ez ki már Pardubitz, Karcsalag és Grünhaus várainak ostrománál vitézsége által magát kitüntette, csakhamar fordulatot adott a helyzetnek. Lőrincz mester megjelenvén tartományában, megverte a bolgár hadsereget, a zsákmányt tőle visszafoglalta, és többeket a foglyok közül, elijesztő például, a Dunamentén felakasztatott. Ez történt 1260. évben, és a szörényi bánságban helyre álltak a rendes viszonyok. [1])

Azonban nemcsak hogy a szörényi tartományban a magyar fensőség megszilárdult, István ifjabb magyar király még Bulgáriában és Görögországban is hordozta győzelmes fegyvereit. A Palaeolog byzanti császár elleni hadjáratnak, melyben Sándor szörényi bán Reynold mester és Berényi Kunched vitézsége által jeleskedett, czélja volt, a király rokonának Jánosnak, kit Palaeolog Mihály a byzanti trónörökségtől megfosztott, segitségére menni. Ezen hadjáratot némely iró 1264. évre teszi. [2])

[1]) Fejér IV. 3. köt. 199. lap. Ezen korszak chronologiája nagyon zavaros. Azon háborúskodást, mely alatt Pardubitz, Karcsalag (Kirchschlag) és Grünhaus vívatott, 1253. évre kell tenni, — ennek az 1254. május 1-én Pozsonyban létrejött békekötés vetett véget. IV. Béla a dolgok további sorozatában említi, hogy a bolgárok a közte és Ottokar cseh király közt kitört háborut felhasználták betöréseikre a szörényi bánságba. Itt tehát az 1260. évi nagy háborút kell érteni. Alig lehet kételkedni, hogy Lőrincz mester még ugyanezen 1260. évben fenyítette meg a bolgárokat, a mit Jireček is állít, de nem bizonyit. Figyelmet érdemel, hogy Lőrincz mester küldetése alkalmával már szörényi bánná kineveztetett.

[2]) A m. tud. Akad. Évkönyvei VI. köt. 447. lap. István király egy 1270. évi levelében emlékezik e hadjáratról, Fejér V. 1. köt. 54. lap, sőt már 1266. évben, Fejér IV. 3. köt. 344. és 345. lapon közlött két oklevélkivonat szerint, mely arról is nevezetes, mert bennök mondatik, hogy Berényi Ders, Görögországban a Palaeolog elleni háborúban elesett, de mondatik az is, hogy ezen Ders és testvére Kunched az issaszeghi csatában részt vettek. Ezen utóbbi tehát nem 1267. évre tehető (mint Horváth Mihály I. 436. és Nagy Imre : Hazai Okm. VI. 242. lap irja), hanem 1266. évnél előbbre teendő, sőt 1264. év elé is, ha a Palaeolog Mihály elleni háború csakugyan ez évben történt.

Egy másik alkalommal István király az általa pártfogolt orosz eredetü Zwetizlaw Jakab despota segítségére sietett, a görögök ellen, ki, mint látszik, a Balkán nyugoti részein, félig önállólag uralkodott, és az V. István és Ottokár király közt 1271. évben létrejött békekötésbe, Uros szerb király mellett, mint »Swetizlaus imperator Bulgarorum« befoglaltatott. Swetizlaw pártolása az akkori politikához tartozhatott, minthogy nem sokkal azelőtt a szintén orosz eredetü Ratiszló herczeg — a ki persze IV. Béla veje volt, — utóbb annak özvegye és fia kormányozta a macsói bánságot. Ezen Zwetizlaw melletti kardhuzás ideje szintén bizonytalan, tudjuk azonban — V. Istvánnak egy 1270. évi leveléből — hogy a hadsereget Miklós és László vajdák vezérelték és hogy e háboruban magukat Gerendi Péter és Jakab kitüntették. [1]) Az erdélyi vajda Miklós volt 1268. évben, elődjét Lászlónak hivták. Vajjon ezek voltak-e a seregvezérlők, kiket István mint Erdély herczege a Duna déli tartományaiba és a Balkán felé inditott? nehéz eldönteni.

Bolgárország ellen V. István, — mint maga mondja egy 1270. évi levelében — ötször viselt háborut, és kétszer személyesen vezette a hadsereget. [2]) Ezen hadjáratok idejét egyenkint megállapitani, történeti forrásaink minősége szerint, felette nehéz. Azt találjuk, hogy V. István a fennevezett Szwetizlaw hűségével nem mindig dicsekedhetett, Szwetizlaw egy alkalommal a szörényi bánságba betört, és azt kegyetlenül pusztitotta. Ezen vakmerőségre V. István azzal felelt, hogy Ponyth bánt küldötte Bulgáriába, ki ott Plevna várát ostrommal bevette. [3])

Jireček V. István öt bolgár hadjáratát összefoglalva 1260—1264. évek közé helyezi.

---

[1]) Jireček i. m. 275. lap. Hazai Okmánytár VI. 166. lap.

[2]) Fejér V. 1. k. 55. l.

[3]) Castrum Pleun Bulgarorum optinuit expugnando. (Árpádkori Uj Okm. XII. 8. lap.) V. István 1270. évi levelében, melyben Szwetislawot Karissimus gener noster nevezi. Plevna a magyar történetben később is nevezetes, a mennyiben ezt I. Ferdinánd király Nissával és más bolgár városokkal Pempflinger Márknak adományozta, daczára, hogy Ferdinánd még egész Magyarországon sem volt királynak elismerve, annál kevésbbé Bulgariában. A 16. század közepén Plevnában magyar zsidó község létezett.

Azon hadjárat egyikében, melyet V. István maga vezérlett, Bodonyt elfoglalta, Egyed mester pedig Tirnováig nyomult elő. Ennek zászlói alatt kitüntették magukat Gosztonyi Miklós és Mihály testvérek. [1]) Horváth Mihály ezen hadi müveletet 1264. évre teszi, — miért? nem találom indokolva; Engel csak találgatólag irja, hogy Bodony elfoglalása 1263. év körül történt. A fennebbi hadjárattal, mely a magyarokat Tirnova falai alá vezette, V. István egyszersmind Palaeolog Mihály görög császárt is megtámadta, és országát pusztitotta; ezen expeditio kulcsot adhatna Bodony elfoglalásának idejére, azonban a görögországi hadjáratról igen keveset tudunk, noha azt V. Istvánnak két 1266. és két 1268. és egy 1270. évi oklevele emlegeti. [2]) Meg kell nyugodnunk tehát egyelőre Walther László azon állításában, hogy István király 1264. évben küldött hadsereget Görögországba Palaeolog Mihály császár megfenyítésére. [3])

A 13. század utolsó harmincz esztendeje a szörényi bánságról csak keveset tud mondani. Bizonyos csak az, hogy a tartományt magyar bánok kormányozták ezen egész korszak alatt, a mi legtöbb esetben oklevelek által is igazoltatik.

IV. László kiskorúságának ideje alatt, 1272. évben Lythen oláh vajda a magyar koronának megtagadta az adót, és magát független fejedelemként viselte. György mester azonban magyar sereggel ellene menvén, Lythen vajdát a csatában megölte, testvérét Barbat-ot elfogta és a tartományt engedelmességre visszahozta. [4]) Lythen Kumániának azon részeiben ült, melyek a szörényi vár védelme alá tartoztak.

Igaz, hogy ezen fegyveres érvelés Kumániát adózóvá tette megint Magyarországnak, de ennek fenhatósága ez időtől fogva gyakran lehetett megtámadva, ugy hogy csak Róbert Károly későbbi éveiben találunk itt biztosítottabb viszonyokra. Habár az oláh történetirók előadásait, melyek krajovai

---

[1]) Fejér IV. 3. köt. 525. lap. Horváth Mihály I. k. 435. lap.

[2]) Tüzetesebben ismeretlen ezen görögországi invasio, külföldi irók előtt is. Jireček 271. lap.

[3]) M. akadémiai Évkönyv VI. köt. 447. lap.

[4]) Fejér V. 3. köt. 275. lap. Roessler 294. l.

bánokról szólnak és a melyek egytől egyig a Bassaraba családból származnak, mint alaptalan állításokat el kell vetnünk, — nem jelentőség nélküli mégis azon körülmény, hogy a 13. század végtizedeitől kezdve, 1324. évig alig tudunk némi biztossággal valamely szörényi bánt megnevezni. Lehet ennél fogva, hogy ezen időszakban valamely oláh vajda a szörényi bánság mulékony birtokába helyezte magát, de ezen bitorlás a magyar királyoktól soha el nem volt ismerve, babár az oláh vajdák adófizetés által igyekeztek a souverainitási jogaikban megsértett magyar királyt csillapitani.

Ily módon fizette Bazarab Ivankó is, [1]) mint oláh vajda adóját mindig a magyar királynak, a kivel Róbert Károly oly véres háboruba keveredett. A szörényi bán méltóságát 1324. évben Pál, szerémi, valkói és bodrogi főispán viselte, ezentúl pedig 1330. évig ilyen bánra nem találunk, a mi arra enged következtetni, hogy Bassarab Ivankó oláh vajda ezen időközben ragadta magához a szörényi vár és tartományának birtokát. Róbert Károly nem türhette két fejedelemség egyesítését oly férfi kezében, ki már elég jeleit adta nagyravágyásának. A király tehát, biztatva Tamás erdélyi vajda és Dénes lovag által, és nem törődve Bazarab Ivankó vazallusi lekötelezettségének és hűségének igéreteivel, Temesvárról 1330. szeptember havában felkerekedett, és magyar-kún seregével Oláhországba betört. A szörényi várat bevette, Bazarab embereit elűzte, és Szécby Dénest szörényi bánná kinevezte.

Ennek hirére Bazarab, ki a háboru bizonytalan kimenetelétől félt, követei által a magyar királyt megbékíteni kivánta. Felajánlott hadi költség fejében 7000 mark ezüstöt, [2]) átadni akarta a szörényi várat és tartományát, évi adót fizetni, és fiainak egyikét túszul a király udvarához küldeni. A király, nem hallgatván a mérsékletre intő szavakra, utját az Aluta folyón át folytatta és itt Oláhország mocsáros, erdős vidékein eltéve-

[1]) Azon Bazarab családbeli oláh fejedelmet, ki ellen R. Károly háborut indított, Engel és Horváth Mihály Mihálynak, Roessler Sándornak nevezi. Jireček ellenben bizonyitja, hogy Bazarab Sándor később élt. Az oláh hagyományok a Mihály név mellett szólnak.

[2]) Horvát Mihálynál: két ezer gira.

lyegvén, élelmi szereiből kifogyván, maga ajánlott egyezséget Bazarabnak. [1]) Erre Bazarab az egyezséget elfogadván, kalauzokat rendelt a magyar hadsereg mellé, kik azt legrövidebb uton a magyar határszélre elvezessék. Az oláh vajda azonban nyomoru árulást követett el, a magyar sereget tekervényes utakon mély utakba vezették, melyeknek kijárása már eleve el volt torlaszolva, és a mozogni nem tudó, elzárt magyar sereget sziklák lehengergetésével és elérhetlen magasságról nyilazva pusztitották, a nemesség virágát irtották. Ez a catastrofa hasonló volt ahhoz, melyet tizenöt évvel korábban az osztrák fejedelmek nemessége Morgartennél szenvedett a svájczi parasztok által.

Ezen nagy csapás daczára, a szörényi bánság mégis megmaradt Magyarország mellett, a mi már abból is világos, hogy ugyanazon Szécsy Dénest, kit R. Károly 1330. évben szörényi bánná kinevezett, ezen méltóságban még 1336. évben is találjuk, és hogy később is rendesen és megszakadás nélkül itt magyar bánok székelnek.

Midőn Nagy Lajos király a magyar trónra ült, jelleme és szelleme nagyságának híre a távoli országokat is bejárta. Az oláh vajda, Bazarab Ivankó utódja megragadván az alkalmat, melyben a király 1342. évben Erdély lecsendesitésében működött, követséget küldött hozzá, és nem sokára személyesen is megjelent, drága ajándékokat hozott és alattvalói hűséget esküdött a királynak.

De Sándor, a jelenlegi oláh vajda hűsége csak annyit ért, mint elődjeé. [2]) Sándor a magyar korona fensőbbsége ellen fellázadt, és a magyarokhoz hű bolgárokat menekülni kényszeríté. A lázadás 1346. évben vagy korábban történt, de kevesbbé ismeretes azon idő, a melyben Nagy Lajos Oláhországot ujra engedelmességre kényszeríté. Ugy látszik, hogy ez még 1359-ben sem történt, mivel noha a király egy, ezen évben kelt adománylevelében Sándor lázadásáról mint régi dologról szól, még is egy szóval sem emliti, hogy magyar fenhatóságát Oláhország-

[1]) Roessler irja: hogy Basarab ismételte békeajánlatait.

[2]) Roessler azon téves nézeten van, hogy ezen Sándor azonegy személy R. Károly hűtelen vazallusával, kit, igaz, Roessler szintén Sándornak nevez.

ban visszahelyezte, sőt épen azon körülmény, hogy a hozzá hű bojárokat Temes megyében Rékas környékén birtokokkal jutalmazta, arra mutat, hogy azokat oláhországi méltóságaikba és javadalmaikba visszavezethetni nem volt képes.

Ezen viszonyok által a szörényi bánság állása Magyarországhoz nem volt megingatva, sőt épen e korszakban a szörényi bánok hatalma kevesbbé volt kérdés alá helyezve mint bármikor.

Sándor utódja Oláhországban fia László volt, máskép Vlajk, nemcsak az országlásban, hanem Magyarország iránti hűségtelenségében is. Nagy Lajos a törökök mindinkább növekedő hatalmát figyelembe vévén, szükségesnek látá, hogy Magyarország fensőségét a Dunántuli tartományokban elismertesse. Ezért 1365. évben mindenekelőtt László oláh vajda ellen készült, és a vármegyéket oly intézkedésekre szólitá fel, hogy a hadköteles férfiak február 24-ig Temesvár mellett zászlók alá szállhassanak. [1]) László vajda azonban nem mert Nagy Lajos királylyal szembeszállani és ugy látszik még Temesváron időzése alatt visszatért hűségére, mert nemcsak hogy ez évben László vajda ellen intézett háboruról semmi tudomásunk, sőt ez időtől fogva magát a király hívének vallja, ki ez évben még Bodont elfoglalta, és kit a következő évben a bolgár és török hadjáratba elkisért, őt győzelmeiben támogatva.

Ez évben Koroghy László és Széchényi Kónya voltak együttesen szörényi bánok, első példája annak, hogy e hivatal két férfiura bizatott egykoruan.

László vagy Vlajk hűsége nem volt tartós. Már 1367. évben kénytelen volt a király ujra az oláh vajdát fegyverrel hűségére emlékeztetni. László erdélyi vajda a székelyföldről a Jalomitza [2]) felső vidékére nyomult, az oláhok sánczait bevette és Dragomir oláh várnagyot megverte. De az erdélyi vajda vigyázatlanságból utóbb csatát és életét veszté. Ellenben Garai Miklós macsói bán, délnyugat felől előnyomult, minden ellenállást megtört, és a szörényi várat elfoglalta. [3])

---

[1]) M. Történelmi Tár. II. 186. lap.

[2]) Magyar forrásokban Illonca folyó.

[3]) Turóczi. I. 193. lap.

Krónikásunk ezen közlése sokféle kérdést támaszt. Ugyan is, ha a magyar sereg a szörényi várat 1367. évben elfoglalta, tudni szeretnők azt is, hogy kitől foglalta el. Itt természetesen csak László oláh vajdára lehet gondolnunk, de semmiféle adat előttünk nem ismeretes, mintha a hűségében tántorgó László Szörényt előbb elfoglalta volna, sőt nem ok nélkül mondhatjuk, hogy a magyar uralmat még 1368. év elején is itt Koroghy László szörényi bán képviselte.

Az 1368. év bekövetkeztével nevezetes viszonyokkal ismerkedünk meg. Nagy Lajos király ugyanis márczius 1-én meghagyja Temesvár, Zsidóvár, Sebusvár, Miháld és Orsova várparancsnokainak, hogy miután ő a bolgár bánságot, és a nevezett várak feletti parancsnokságot Koroghy Lászlótól (Fülpös fiától) királyi kegyelmének fentartása mellett elvette, és ezen hivatalokat Himfy Benedekre ruházta, kötelességüknek ismerjék ezen várakat nevezett Benedek mesternek v i s s z a a d n i (restatui) vagy Bubal mesternek, az e czélra kiküldött királyi embernek átadni; egyuttal meghagyatik nekik, hogy nevezett Benedek mesternek, mint a királyi felség helyettesének, engedelmeskedjenek, és az adókat és jövedelmeket szokott időben neki kiszolgáltassák [1]) Ezen rendeletből kitetszik, hogy az emlitett várak már Koroghy László szörényi bán alatt voltak, habár csak rövid ideig, egyesítve; hogy ezen egyesítés ezentulra is fentartatott Himfy Benedek alatt, ki azonban bolgár, nem szörényi bán volt, mint Koroghy. Ezen férfi kormányzására egy nagy, Widdintől Temesvárig terjedő tartomány volt bizva, de bizonyára nem ok nélkül történt, hogy mig a szörényi bánsághoz soha nem tartozott Temesvár, Himfy, a bolgár bán hatósága alá rendeltetik, a sokkal közelebbi szörényi várról mélyen hallgat a királyi rendelet.

Nagy Lajos a szörényi várat azonnal ujonnan megerősitette, pár évvel később Törcsvárat is; mind ez az oláh vajda hűségének biztosítására czélzott. Miután nagy Lajos hadseregét már elindi tta László (Laich) ellen, feltünő dolognak kell tehát mondani azt, hogy László már 1368. évben »isten és a magyar király kegyelméből havasalföldi vajda és szörényi bán«

[1]) Fejér Cod. dipl. IX. 4. köt. 120. lap.

czimével él, és a következő évben még a fogarasi herczeg czimét is felveszi. [1])

Mindez Nagy Lajos különös beleegyezésével történhetett, és igy legelőször eltűretett az is, hogy a fontos szörényi tartomány kormányzása az oláh vajda kezében hagyatott. A szörényi bánság egyesítése Oláhországgal csak ideiglenes volt, mert László csak 1372. évig viselte a fenebbi czimeket, és birta a velök járó hatalmat. Ezen nyolcz év alatt azonban sok történt, a mi csodálkozásunkat ébreszti föl a fölött, hogy Nagy Lajos miért hagyta az általa még legujabban is mindenkép megerősitett szörényi várat László vajda kezében. A kegyelem, melyet a király iránta 1368. évben tanusitott, roszul lett meghálálva, mert László vajda 1369. ujra fellázadt, és fél sógorával, a magyarokat február havában Bodonyból kiűzte. A nagy király fenyegetett, és midőn erre László vajda meghunyászkodott, és segélyt a törökök ellen igért, Nagy Lajos minden megfenyitéstől elállt, és Lászlót a szörényi vár birtokában bennhagyta. [2])

Ezen időtől fogva az oláh vajda a magyar király hivének vallja magát és egy 1372. évi levelében annak különös kegyelmével dicsekszik; csakugyan László vajda az utolsó években a fogarasi földet[3]) kapta Nagy Lajostól, és oda Oláhországból telepitvényeseket hozott, adományozásokat tett, és a fogarasi herczeg czimét felvette.

---

[1]) A gr. Festetics cs. ltárában a királynak egy 1368. szeptember 14-én kelt levele található, melyben bizonyos törvénykezési eljárást Pósafi István ellen, a László vajda elleni hadjárat miatt elhalaszt.

[2]) Engel. Gesch. d. Walachei 156. lap, ellenkezőleg ugy vélekedik, hogy László a szörényi várat alig tartotta meg.

[3]) Hasdeu azt kivánja bizonyitani, hogy az oláh vajda 1165. évben foglalta el Fogarast. »A szörénységi olteniek, azaz az Olt (Aluta) mellékéről való oláhok, kik a Szörénységben terjedtek volt, felhasználván a bizantinus császár és a magyar király közötti ellenségeskedést, az elsővel szövetkeznek, betörnek Erdélybe és elfoglalják Fogarast.« Ezt Hunfalvy Pál a Századok 1878. évi első füzetében helyesen czáfolta meg, megjegyezvén, hogy Cinnamusból — Hasdeu forrása — még maga az oláh vajda léteztét sem lehet kisejteni 1160—1170 közt, nemhogy még az ő foglalásairól szólhatnánk.

László vajda hirét csak 1372. évig nyomozhatjuk, és ugy látszik, hogy ezen évben meghalt.

Nem sokára ezután (1374. évben) Nagy Lajos király Himfy Benedeket, ki most már nem többé bolgár bán, hanem csak temesi főispán, különös megbizásban küldi a karánsebesi kerületbe (avagy — mint az okirat mondja — Temesköz kerületébe, vagy vármegyébe), felszólitván ezen kerület összes vitézeit (milites) nemeseit, clienseit, oláh és egyéb hiveit, hogy Himfynek teljes hitelt adjanak. [1]) Miben állt a király izenete, arról hallgatnak forrásaink. Feltünő azonban, hogy a megbizást nem a szörényi bán nyeri, kinek hatóságához a temesközi kerület tartozott, — e körülmény tehát arra mutat, hogy akkor szörényi bán nem is létezett.

Némely források szerint még 1372. évben már ismét magyar, Liszkai Pál, viselte a szörényi báni hivatalt, de bizonyosabb az, hogy 1376-ban nénai Trentul János volt szörényi bán.

László utódja II. Dán szintén ellenséges állást foglalt Magyarország irányában. Dán vajdáról igen keveset tud a történet, — annyi bizonyos, hogy Dán erős hadsereggel betört a miháldi kerületbe. Mily esztendőben és mi okért merészkedett Dán ezen betörésre, adatok hiányában nem mondhatjuk, valamint azt sem, miként szoríttatott ki az országból az oláh vajda. [2])

Nagy Lajos halálától kezdve a szörényi bánok névsorozata tökéletesen ismeretes.

Mircse oláh vajda 1387. évben Zsigmond kormányzásának elején ilyen czímmel él. »Minden ungro-wlachiai föld; a Kárpátokon túli részek, és a tatárvidék uralkodója, Omlás és Fogaras herczegségének, a Szörénység, Szilisztria város meg a Duna két partjának ura a Feketetengerig.« [3])

Ezen nagyhangzásu czimek felvételére Mircse hihetőleg a törökökön tavaly nyert győzelem, és a tán már akkor létre

[1]) Fejér IX. 4. köt 567. lap.

[2]) Az oláh források hiányossága Roesslert arra vitte, hogy csak egy Dán nevü oláh vajdát ismer, ki a krónikák szerint 1333—1356. évben uralkodott, és Sándor vajda halála után azonnal Mircsét tekinti utódjául.

[3]) Hasdeu: Istoria critica a Romaniloru, I. köt.

jött lengyel szövetség által ösztönözve érezhette magát. De e körülmény nem változtatta Magyarország hatalmi állását a Duna és Aluta közt, mert számos oklevelek bizonyítják, miszerint épen 1387. évben Losonczy László és István, hol együttesen, hol külön viselték a szörényi bán hivatalát. Az ő közvetlen utódjaik, megszakadás nélkül ismeretesek: Kaplai János, Széchényi Frank, Perényi Miklós, Drugeth Miklós és mások; miből egyszersmind kitetszik, hogy tekintélyes magyar családoknak fiai kormányozták a szörényi tartományt, kiknek neve egyébként is jó hangzásu volt a nemzetnél. Csak 1390. évben merül fel megint az oláh vajdák igénye a szörényi bánságra, és Mircse, ki már 1383. évben lépett az oláh fejedelmi székre, még László (Vlajk) czimeit is kibővítvén, 1390. évben havasalföldi vajdának, Fogaras és Omlás herczegének, »szörényi grófnak« (Severini Comes), Dobrudsa földje despotájának és Trist (Silistria) urának nevezi magát. [1]) Jellemzetes, hogy e czimekkel él Mircse akkor, midőn Ulászló lengyel királylyal frigyre lép Magyarország ellen. Nem is lehetett Mircse egyéb, mint a szörényi bánság bitorlója, melyet ő tettlegesen nem birt, mert ezen időben folytonosan magyarokat találunk mint szörényi bánokat. Ezt bizonyítja azon körülmény is, hogy épen 1390. évben szerepel Perényi Miklós, mint szörényi bán, és pedig nemcsak névszerüleg, mert midőn a törökök, kik már Bolgárországot elfoglalták, intézkedéseiből azt sejtették, hogy Magyarország déli tartományainak elfoglalását czélul kitűzték, Perényi Miklós, be nem várván, hogy a gondjára bizott szörényi bánságot megtámadják, a rácz földön csapott rájuk, és őket heves csatában megverte és megszalasztotta, több zászlót hozván magával diadala jeleül. [2]) Okleveleink 1393—1430. évig üresedésben

[1]) A fogaras-omlási herczegség a 15. század második feléig az oláh vajdasággal volt kapcsolatban, mert Wlad Drakul 1432. évben, és III. Wlad vajda még 1452. évben tett itt adományt. Az 1467. évi országgyülés kormányelvül mondá ki, hogy Fogaras és Omlás területe fentartassék hű oláh vajdák jutalmazására; de már 1469. évben a szászoknak engedé át Mátyás király e két területet.

[2]) Budai kam. levéltár NRA. 751. csom. 30. és gr. Erdődi család vörösvári ltára, Capsula 70. fasc. 1. Nro. 1. Közli Fejér is X. 1. köt.

levőnek állitják a báni méltóságot, alig némely kivételekkel, melyekről valóban nem tudjuk elmondani, mennyiben jelezték egyszersmind a tettleges hatalmat. Az oláh vajdák, előre látván, hogy terjeszkedési vágyuk hatalmas ellenzésre fog találni a magyar királyoknál, oltalmat és szövetséget kerestek Ulászló lengyel királynál, ki maga is örökségi igényeket tartván a magyar trónra, a havasalföldi vajdával szövetségre lépett, és Oláhország függetlenségét Magyarországtól elismerte. És e szövetség nyomása, kivált Zsigmond király kormányzásának zavargásteli kezdetén nagy lehetett, mert a szörényi bánok sora 1393. évben pelsőczi Bubek Detrével hosszu időre berekesztetik, a mi arra mutat, hogy Oláhország elpártolása a szörényi bánságot is magával ragadta. De Zsigmond király még a lengyel-oláh szövetség évében kiindult Havasalföld ellen, hogy István vajdát Lengyelországhoz való szitásáért megfenyítse. Mircse erre meghökkenvén, és félvén, hogy a megtorlás most őt érendi, követeket küldött Lengyelországba és a korábbi szövetséget november 15-ikén olykép módositá, hogy a magyar királylyal való egyezkedés lehetővé tétessék.

Ezen Mircse által várt megtámadás csakugyan be is következett, de csak 1392. évben, a midőn is Mircse az általa kért török hadaktól támogattatva, Zsigmondnak ellenállani igyekezett. A király azonban győzedelmeskedett, és — mint Thuróczy irja — az ottani tartományokat maga iránti kötelességre és engedelmességre visszahozta, mely állítás megerősítést nyer azon körülmény által, hogy a nevezett évben Gerebenti Szemerét és Bubek Detrét mint szörényi bánokat ismerjük.

Az említett háború, úgy látszik, sem a Mircsével való viszonyt kedvezőbbé nem alakitotta, sem szörényi birtokát hosszabb időre nem biztosította, mert Bubek Detre után egy pár évig üresnek nyilatkoztatják a magyar oklevelek a báni méltóságot, és igy, ha Mircse annak czimével élt, a magyar állam azt el nem ismerte.

610—612. lap. Ez oklevél világosan mondja, hogy Perényi Ráczországban csapott össze a törökökkel; e szerint nem áll, hogy a törökök a szörényi bánságba is betörtek akkor, — mint Jireček irja 345. l.

Zsigmond király nagy háborúra készült a törökök ellen, és ezen czélból Kanizsai Miklóst 1395. év elején Franciaországba küldte segélyt kérendő, ő maga pedig Erdélybe ment, Szebenbe és Brassóba a fegyver sikerét biztositandó. Oda idézte Mircsét is, mint a magyar korona vazallusát, ki nem is késett ott megjelenni. Egy márczius 7-én kiállított oklevélben, [1]) melyben magát havasalföldi vajdának, fogarasi hercegnek és szörényi bánnak czímezi, azt jelenti ki, hogy Zsigmond király őt mindig különös kegyelme és leereszkedése által kitüntette és miután a király őt kegyelmébe visszafogadta, neki minden segélyt igér a törökök ellen. Ezen segély minősége részletesebben is meg lett állapítva.

Daczára ezen közeledésnek, az egyetértés nem teljesnek és kifogástalannak látszott, mert a mint előbb, ugy ezen vazallusi segélyleköté után is, a magyar oklevelek a szörényi bánság hivatalát megüresültnek nyilatkoztatják.

Milyen természetü volt Mircse hűsége, kitünt abból, hogy midőn Zsigmond király 1395. évi julius havában nem nagy eredményekkel a törökhadjáratból hazatérve, Kis-Oláhországon átvonult, Mircse őt az Aluta jobb partján, lesből mérgezett nyilakkal megtámadta és a magyarokat kényszerité, hogy Garai Miklós és Perényi Péter vezetése alatt karddal törjenek maguknak utat Magyarországba.

Mircse, annyi árulás elkövetője, jónak látta ismét hűséget szinlelni, midőn Zsigmond király 1396. évben hatalmas magyar-franczia sereggel Törökország megtámadására kiindult. Mircse megint meghajolt, és ennek következése volt, hogy Zsigmond király is tekintetbe vévén nagy czélját a törökök ellen, Mircse közeledését elfogadta, de ezen fordulatnak nehezen adott teljes hitelt. Az egyetértés ez év tavaszán még nem jött létre, mert május 28-án az Ardschischban székelő Wlad vazallusi hűségét kinyilatkoztatja Lengyel- és Magyarország iránt, de azon a lengyel trónról szitott ferde felfogásban, hogy Magyarország Hedvig királyné, Nagy Lajos leányának örökségéhez tartozik, és igy Ulászló lengyel király, Hedvig férjének birodalmát képezi. Wlad hűségi nyilatkoza-

[1]) Eredetije a budai kam. ltárban, Acta publica 34. csomag, 4. sz.

tában nincs is semmi szó Zsigmondról, sőt inkább az van kimondva, hogy Ulászló lengyel király és felesége a bessarabiai vajdaságot, és magyarországi jószágokat neki adományozták, és ezen birtokokat oklevélileg megerősítették. Ezen hűségi nyilatkozatban Wlad magát bessarabiai vajdának és szörényi grófnak czimezi, a mi az előzmények után bizonyosan nem Zsigmond király beleegyezésével történt — mint Engel véli. [1])

Csak őszszel, a hadjárat küszöbén találhatta Mircse a maga érdekével azt megegyezőnek, hogy hűségéről Zsigmondot, a mennyire tőle kitelt, megnyugtassa, és azért természetes fiát, a fennemlített Wladot túszúl adta a királynak, ki azt el is küldte Budára.

Mircse gyenge hűsége nem állotta ki a próbát, mert midőn Zsigmond király 1396. szeptember 28-án a nagy nikápolyi csatát elvesztette, a vajda minden vazallusi kötelékről megfeledkezett, és a magyarországi lázadókat Laczkovits István alatt támogatta. Még fia is, a Budára túszúl küldött Wlad, onnét megszökni akart, Lengyelország felé; szándéka azonban meghiusíttatott.

Nem ismerünk ezentul oklevelet, melyben valamely oláh vajda magát egyszersmind szörényi bánnak nevezte volna, és ugy látszik, hogy a magyar királyok ezen bánság, és Nagy-Oláhország közt nagy megkülönböztetést tettek. Mert míg a magyar királyok ezen, és a legközelebbi időszakban többször mint az oláh vajdák pártfogói és kegyurai szerepelnek, és azoknak még a fogarasi és omlási herceg czimének viselését is megengedik, Mircse és Wlád után nem fordul elő oláh vajda, ki magát, akár csak bitorlás utján is, szörényi bánnak nevezte volna, noha utánuk, 1430. évig a bánsági hivatalt üresedésben levőnek mondják a magyar diplomatikai források.

Ezen időszakban még is kisérletek történhettek arra,

---

[1]) A bessarabiai vajdaság alatt nem a mai Bessarabia értendő a Pruthhoz éjszakra, hanem inkább a krajovai bánság, mert a krajovai hegységek még Turóczynál is alpes Bazaratlnak neveztetnek. Czörnig: Ethnographie der österr. Monarchie II. köt. 152. lapján azt véli, hogy a Bazarat alatt a mai Krassóvármegyét kell érteni.

hogy a szörényi bánság megint szorosabban fűzessék az anyaországhoz. Igy 1397. évben, midőn Lossonczy István, 1408 és 1409. évben, midőn Ozorai Pipo, 1420. midőn Losonczy Zsigmond és 1427. év elején, midőn Marczaly Imre szörényi bánoknak, illetőleg a szörényi vár paracsnokainak neveztetnek. De e rövid kisérletek nagyon távol voltak attól, állandó uralmat biztosítani ott a magyaroknak, — viszont az oláh, és török fensőség is fel s alá hullámzott e sokat megpróbáltatott tartományban.

Zsigmond király már 1426. évben arról gondolkodott, hogy a német vitézrendet ismét Erdélyben megtelepítse, és ez okból a rend nagymesterével Ruszdorf Pállal érintkezésbe is lépett.

Teljesen elfoglalva a törökök elleni háborúval, mégis onnan 1427. évi tavaszszal a rend mesterének azt irá, hogy állandó emléket akar a vitézrendnél kiérdemelni, és annak javát saját lelki üdvének érdekében is előmozdítani. — Miután szivesen látná, és a vitézrendre nézve is üdvösnek találja, ha egy-két rendházi tag mindig körülötte lenne, ő Redwitz Miklóst a rend vitézét a maga tanácsosául kinevezte, ki őt a rendet illető dolgokban tanácsával támogassa. A király azonban a vitézrend javára még ennél többet akarván tenni, ezt saját országába is kivánja áttelepíteni, mely okból a rend mesterét felkéri, hogy néhány vitézt, továbbá bizonyos számu polgárokat, kereskedőket, hajósmestereket s hajósnövendékeket küldjön hozzá, kikkel az uj telep alapját megvethetné. A király titkára Schlick Gáspár ilyen utasítással indult a rend nagymesteréhez, de bármennyire kétségtelen volt Zsigmond király jó akarata, Schlick Gáspár előterjesztése nem részesült a kivánt és várt fogadtatásban. A király — ugymond a titkár — addig fogja a törököket támadni, mig a Dunát a tengernél el nem érte. A vitézrend különben is, a hit terjesztésére alapítva, más oldalról pedig pogányok által zaklatva nem lévén, hivatását teljesítené. A király tehát néhány, de ha lehet, minél több vitéznek hozzá való elküldését kéri, kivált olyanokat, kik a lengyel és orosz nyelvben jártasak; azonkivül négy thorni és danzigi polgárt, kik nemcsak a tengeren és szárazon való háború viselésben, hanem kereskedési ügyek-

ben is, a mint ezek Poroszországban előfordulnak, gyakorlattal birnak, és a király ebbeli tanácsadói lehetnének. A kívánság végre oda is kiterjedt, hogy a rend küldjön husz hajógyárost, egy pár jó hajóskapitányt, és mintegy ezer hajósnövendéket; a kikkel ő a Dunán és a tengeren a törökök ellen fogna működni. Mindezen embereket a vitézrend saját költségén fegyverezze és szerelje fel és indítsa az illető helyre, melynek viszonzásául a király azt az ugynevezett Neumark eladásánál, a rendmesterrel ez iránt még létrehozandó egyezkedés értelmében, kellőleg kármentesíteni fogná. Végre a király közbenjáró titkára által arra való készségét is kinyilatkoztatá, hogy a Lengyelország és Neumark közt fenforgó határvillongásokat kiegyenlítendi és kilátást nyitott a rendnek ezen tartománynak örökös megszerezhetésére. A vitézrend a király költséges javaslatát egyelőre gyengéd alakban visszautasítá,[1]) mert bizonytalan előnyökért nem akart nagy pénzáldozatokat hozni, és megfogyott erejét némely lovagjainak elküldésével még inkább gyengíteni nem tartá czélszerünek. Az ily módon meghiusult alkudozások fonalát egyelőre elejtette ugyan a király, de a galambóczi csatavesztés után ujra felmerült benne az eszme, hogy a német vitézeket az Alsó-Duna mellett megtelepítse.

Az alkudozások 1428. és 1429. évben ujra folytattattak, és miután Zsigmond a vitézrendnek a Neumarkot örökidőre át engedé, a lovagok most már hajlandók is voltak a király kívánságát teljesíteni. Ruszdorf Pál nagymesterrel megtörténvén az egyezség, 1429. évi május havában hét rendvitéz, és azok közt Soldau és Lauenburg várparancsnokai (vögte) az ez okból Poroszországba küldött Redwitz Miklós vezetése alatt, a szükséges könyvekkel, templomi szerekkel és más kellékekkel Magyarország felé utra keltek. Zsigmond király őket Pozsonyban nagy szivességgel fogadta, és a szükséges rendeletekkel látta el, melyekhez alkalmazkodniok kellend, egyszersmind királyi tisztviselőkkel kisértette el a vitézeket uj hazájukba, a szörényi bánságba, a kik oda teljes örömmel el is mentek a király azon bizonyosan őszinte biztatása folytán,

[1]) Voigt: Geschichte Preussens VII. köt. 502—504. lap.

hogy az uj telep felvirágoztatására minden lehetőt el fog követni. [1])

Figyelmet érdemel, hogy a német vitézeknek bevezetése a szörényi bánságba minden ellenzés, minden fegyveres erő igénybe vétele nélkül történt, a miből az következtethető, hogy noha a szörényi bán hivatala évtizedek óta nem volt betöltve, a magyar királynak tekintélye és hatalma e tartományban még nagy vala. A legkésőbbi eset, midőn a szörényi bánság üresedésben levőnek mondatik 1430. év julius 12-ke; de szintén ezen napról vannak oklevelek, a melyekben Redwitz Miklós magát a marianusi vitézrend magyarországi nagymesterének, szörényi bánnak, és a szebeni pénzverde és sókamara grófjának czímezi. E szerint beteljesedett Zsigmond király kívánsága, ki azonnal a vitézek bevándorlása után, a rend nagymesterénél közbenjárt, hogy Magyarországon a vitézrend szintén komthurságokat, tisztviselőket birjon, mint Poroszországban, és hogy az érdemes Redwitz Miklós legyen a magyarországi rend mestere. [2])

Nem tudjuk megfejteni annak jelentőségét, hogy még 1431. évben is egy párszor megüresültnek mondatik okleveleink által a szörényi bánság hivatala. Redwitzről tudjuk, hogy nemcsak Szörényben, hanem Haramban, Mehádián és a halmosi vidéken járt, biráskodva és egyébkép hivataloskodva, de származási helyét Németországot sem felejté el, mert 1431. évben Nürnbergből levelez Rozgonyi Istvánnal, a pozsonyi főispánnal.

A nagy várakozás azonban, melyet Zsigmond király az uj vitézrendbe helyezett, legkevésbé sem teljesedett; és az uj telep elsepertetett, mielőtt erőre kaphatott volna. Wlad Drákul oláh vajda frigyre lépett az ozmánokkal. Ezen hűtelen vazallus soká mint szökevény élt Budán, Zsigmond udvaránál. A király őt magyar segédhaddal Oláhországba visszavezette,

[1]) Történetiróink általában csak 1433. évben említik először Redwitzet, mint szörényi bánt. Németül ily czimmel élt már 1430. évben: Banen zu Severin, Obrister (vagy Obrister Graff) der Moncz- und Salcz-Cammern zu Sybenburgen. Latin levele ez évben, a Kállay-család levéltárában.

[2]) Voigt: Geschichte Preussens VII. 534. l.

hol az ozmánok által pártolt Dániel vajda fejedelemségéről letétetett és lenyakaztatott, Zsigmond király a nürnbergi országgyűlésen (1431.) Oláhországot Wlad Drakulnak hűbérbe adta, és Fogaras birtokában is meghagyta, ki azonban ezen sokféle jótétemények daczára hűtlen és háládatlan volt. Miután elődjének, Dániel vajdának testvérét is megölette, Murad zultánnal frigyre lépett, és 1432. évi junius havában a törököket egyenesen a magyarok nyakára hozá, Wlad maga vezette a törököket a szörényi vár alá. A lovagok és a hadőrség kitünő bátorsággal védelmezték azt, utóbb a nagy szám által elnyomatván, egytől egyig felkonczoltattak. A német lovagok telepe e vidéken ily módon végkép eltörültetett. [1]) Zsigmond király e csapásért annyira elszomorodott, hogy ezt teljes életében fel nem emlegeté. [2])

Pray, ki valamint az irók legnagyobb része a szörényi vár elvesztésének idejét nem adja elő, azzal bővíti történeti közleményét, hogy a német vitézek, mielőtt az oláh vajda a törökökkel frígyre lépett, több izben szerencsésen visszaverték az utóbbiakat; miről azonban más források nem szólnak. [3])

---

[1]) Aschbach József: Geschichte Kaiser Sigmunds III. köt. 278. 279. lap.

[2]) Windeck igy ir: Menckeniusnál Scriptores rerum germanicarum I. köt. 1249—1250. l.: Also kaiser Sigmund botschafft kam, der er gar ser erschrak etc. Item auff die zeit, also diz uorgeschriben geschah, do kam dem kaiser Sigmund bottschafft, des er gar sere trawrig wart, wie das die Durcken die Preussenn darnyer hatten geleit in Vngern, bey Seruie hette In der kaiser geben ein lant *und die Prussen nomen do grossen schaden*, doch das machte das der wallache vicztum Merze Widen sun, den er hatte zu Nurnberg zu einen herren gemacht, also du In vorhatt nennen horn, und die Walache eingegeben hatte, der flug zu den Durken vnd was wider die Preussen hern, etc.

[3]) Pray: Annales Regum Hungariae, II. köt. 310. lap: Turci absentia regis usi, in eam. Serviae (igy) partem, quam cruciferorum ordini attributum narravimus, crebro incurrerant, *sub Prussorum virtute cum ingenti damno repulsam* Myrzam Valachiae Vayvodam (értsd Mircse fiát) in armorum communionem pertraxere. — Ebner kézirata Windeckről azt közli hogy a szörényi vár elfoglalása után elhatalmaskodó törökök a magyarok és a velük Swidrigal herczeg alatt egyesült lithvánok által nagy csatában megverettek, melyben 60,000 embert vesztettek. —

Windeck Eberhard töredékes közléséből a német lovagrendet ért catastropháról minden iró azt olvasta ki, hogy a keresztes vitézek ezen telepe kiirtatott, a vitézek mind elhullottak. És valóban, a szörényi tartományban e telepnek nyoma és emlékezete elveszett a fennebbi idővel; az ország védelmét ez oldalról másokra kellett bizni és ennél fogva az 1433. évi országgyűlés harmadik törvényczikkelye intézkedik, miszerint az oláhok, szlávok, iváncsiak és jászkunok a Temesköz és Szörény felé tartoznak hadakozni. [1])

Vajjon Redwitz Miklós részt vett-e a szörényi vár védelmében, nem tudjuk; mindenesetre túlélte a catastrophát, mert 1433—1435. évben még a szörényi bán méltóságát viselte.

Zsigmond király utóbb a németrend mesterével viszályba keveredett, és azon volt, hogy a pápától és a zsinattól megnyerje ezen keresztesrend teljes eltörlését Poroszországban, és annak átköltöztetését a török határszélre. Ha a görög és római egyház egyesülése létre jő, úgy vélekedett a király, a németrendiek a jánosvitézekkel lesznek egyesíthetők, Poroszország pedig a szomszéd fejedelmek közt lenne felosztható. [2])

Gebhardi irja, hogy Zsigmond a poroszországi német rendvitézeket Szerbiában (az az, mint magyarázólag hozzáteszi, alkalmasint a macsói bánságban) tartományt adott azon meghagyással, hogy Magyarországot, Bosniát és Oláhországot a törökök ellen védjék. Nehány esztendő mulva a zultán a német rendvitézeket el akarta üzni tartományukból, de Zsigmond pártjukra állván, egyik főnöküknek a szörényi bánságot vagy Kis-Oláhországot adományozta. (Geschichte des Reichs Hungarn. IV. 306—308. lap.) Pár sorban számtalan hiba. Zsigmond király a német vitézeket nem Szerbiában, sem a macsói bánságban, hanem Kis-Oláhországban telepité meg, egyik főnöküket (értsd Redwitz Miklóst) nem a megtelepedés után, és nem a mikor a törökök a telepet már megtámadni készültek, nevezte ki szörényi bánná, hanem midőn már utközben voltak Magyarországba. Nem helyes, midőn Gebhardi Redwitzet szörényi bánná teszi, mégis vitéz társainak telepeit nem a szörényi bánságban, hanem Szerbiában keresi. Hogy a törökök »nehány esztendő mulva« szorították volna a rendvitézeket, szintoly kifejezés, mely alatt a telepítés korát és elpusztitását tekintve, kelleténél bővebb időtartamot lehet érteni.

[1]) Kovachich: Sylloge Decretorum, és Győri Tört. Füzetek, IV. 229. lap.

[2]) Aschbach: Geschichte Kaiser Sigismund IV. 291. lap.

Ezen fenyegető helyzetből a lovagrendet csak Zsigmond halála menté ki utóbb.

Majdnem két évi üresedés után Tallóczy Frank vette a szörényi bánság kormányzását erélyes kezébe. (1436—1438.)

Azok közt, kik a szörényi bánságra dicsőséget hoztak, mindenekelőtt Tallóczy utóda, a nagy Hunyadi János említendő, ki ezen báni méltóságot 1438—1446. évig birta, sok ideig az erdélyi vajdasággal együtt. Hunyadi János azonban még be nem fejezte volt fényes pályáját, és a szörényi bánság már ismét üresedésbe jött, és — kevés kivétellel — Mátyás király kormányzásának majdnem egész ideje alatt betöltetlen maradt. Csak uralkodásának mintegy utolsó tizedében találunk állandóságot a szörényi tartomány birtoklásában, melyet csak az országot magát érő nagy catastropha forgatott fel.

Történetünk némely jelenségeit ismételve találjuk e korszakban. Mint Zsigmond király idejében, ugy most is hosszu éveken át diplomatikánk a szörényi bánság üresedéséről szól, és mint IV. Béla 1264. évben Lőrincz mestert dicséri, hogy a szörényi bán hivatalát, melyet mások elfogadni vonakodtak, magára vállalta, [1]) ugy Mátyás király is 1470. évben dengelegi Pongrácz János érdemeül sorolja fel, hogy a szörényi bánság fentartásában fáradozott és ezen méltóságot elfogadta, melyet mások maguktól visszautasitottak. [2])

A fennemlített kivételek csak is a küzdésnek lehetnek jelei, a magyar hatalom megörökitésére a szörényi bánságban, melynek birtoklásától függött Magyarország befolyása Oláhországra, és mely, ha a 15. században magyar kézben nincs, a roppant erőre emelkedő törököknek szabad bejárást enged Oláhországba. Mátyás király idejében, ha az utolsó éveket kiveszszük, a szörényi bánság soha huzamosb időre nem volt magyar bán hatalma alatt, sajnálnunk kell azonban történeti forrásaink hiányát, melyek nem engedik az akkori gyakori változások részleteit és okait megismernünk.

A feltünőbb jelenségek egyike e korszakból, hogy 1458. évben Bethlen Gergely, és Wlad szörényi bánoknak neveztet-

[1]) Fejér IV. 3. köt. 199. l.

[2]) Eredeti oklevél a gr. Csáky-család lőcsei levéltárában.

nek. [1]) Nem kétlem, hogy ezen Wlad azon IV. Wlad, ki 1456. évben oláh vajda lett, és rendkivüli kegyetlenségeért maga az oláh krónikákban is Drakulnak, és Czepes avagy Czepelusnak (hóhérnak) neveztetik. [2])

Ezen Wlad az erdélyi szászokat is gyötörte és köztük embertelenül dühöngött. Szilágyi Mihály már 1458. év elején készületeket tett, hogy Wlad féktelenségét megtorolja, a mit ez utóbbi megtudván, sietett a közelgő vihart megnyugtató nyilatkozatokkal csillapítani. Meglehet, hogy Szilágyi Mihály jónak találta compromissumra lépni az oláh vajdával, tekintetbe véve, hogy Mátyás király csak most lépett a magyar trónra, és hogy Wladnak megengedték, miszerint magyar bán mellett ő is viselje a szörényi bán méltóságát.

Ha ezen feltevés áll, és Wlad kijelentett hűségének áráúl részesült a fennebbi kedvezményben, akkor e hűség szokás szerint nem soká tartott, mert Wlad már 1460. augusztus 24-én megint Erdélybe tört, és az omlási uradalmat Fogaras vidékén pusztitotta. Ez évben Dóczy Lászlót találjuk mint szörényi bánt, és nem tudjuk az ő kineveztetése oka vagy következménye volt-e Wlad betörésének.

A szörényi bánságban az alatt szakadatlanul folytak a kisebb nagyobb csatározások. Csulai More Fülöp szörényi bán, egy a széleken kalandozó török hadat megvervén, az 1492. évi április havában Budán ülésező országgyülésre, diadalának jeléül két szekér török fejet akart elhozni, de utközben meghalván, öcsese György jött fel a két szekérrel Budára, és ott a király parancsára maga az országgyülés helyére hozta a török fejeket, a rendek nagy eliszonyodására, mégis More György bátyja legalkalmasabb utódjául elismertetett, és azonnal szörényi bánná kineveztetett. [3])

---

[1]) Oklevél a müncheni kir. levéltárban.

[2]) Midőn Mohammed zultán sereggel ment a vajda fővárosa ellen, annak környékén negyedórai szélességben és félórai hosszaságban 20,000 karóra huzott embert látott, -- az anyák mellett a gyermekeket.

[3]) A törökgyőző Morét, csulai More György bátyját, Horváth Mihály II. 574. l. Fülöpnek nevezi. Bonfin és Engel nem említik az ő keresztnevét. Nagy Iván szerint György bátyja Péter volt, ki azonban még 1494. évben követségben járt. Fülöpöt ő nem ismer, csak a fennebbi

Bajazid zultán ezen surlódások és ellenségeskedések hirére Czobor Márton, konstinápolyi magyar követet arról értesité, hogy békét csak akkor fog kötni, ha neki megengedtetik, hogy Horvátországon át Németországba beronthasson. E hirt csak néhány héttel követte Szörény várának ostromlása a törökök részéről még 1492. évben. Kinisy azonban elég időt nyervén a fekete sereget az alsó vidékre vezetni, Szörényt az ostrom alól felszabadítá és számos fogolylyal tért haza, kiket aztán Temesvártt kegyetlenül kivégeztetett.

Az év végével Czobor Márton Konstantinápolyból haza jött, azzal a hírrel, hogy a zultán roppant készülődéseket tesz a háborura, csak azt nem lehet tudni, ki ellen lesz intézve. Ennek folytán Temesvár, Jajcza, Szabács, Szörény és más határvidéki várak minden élelmi és hadiszerekkel elláttattak. [1])

És valóban a szörényi vár erődítésére e korban mindinkább szükség lett.

II. Ulászló király folytatván Zsigmond király törekvését, az ország katonai szervezetét ujra körülirta és 1498. évben ez iránt országgyűlési végzéseket hozatott. Az alsó részek hadkötelezettségéről a 16-ik t. czikkely szól, de midőn Pozsega, Valkó, Szerém, Bács, Csongrád, Csanád, Zaránd, Torontál, Arad, Temesvár és Békés, mint ezen alsó részek vármegyéi emlittetnek, Krassóról és Szörényről hallgat a törvény. A tudományos buvárlat utóbb más czikkeket is hozott napvilágra, melyek többi közt arról szólnak, hogy micsoda bandériumok tartoznak a Temesköz és Szörény felé hadakozni. [2])

A rákosi országgyűlés 1504. évben szabályozta, illetőleg a már Mátyás király által megállapitott fizetéseket a karánsebesi és a lugosi vajdák és hadőrség számára megerősitette és Karánsebes városának ujabbi megerősitését rendelte el. És itt

---

Péter fiát, a pécsi püspököt. Hammer azt mondja a rendekről, hogy őket: diese blutige Beilage des Siegesberichts mit Entsetzen erfüllte.

[1]) Istvánffy Libro II.

[2]) Kovachich: Suppl. ad Vestigia Comitiorum I. k. 374—451. lap. A Temesköz és Severinum nevekre megjegyzi, hogy eddigelé ki nem világosodott, ezek hol feküdtek. Annyi bizonyos, mond, hogy az emlitett haderő rendeltetése az ország délkeleti vidékére szólt. Különben, mint láttuk, ilyen már 1433. évben fordul elő.

figyelmet érdemel, hogy Karánsebes és Lugos már akkor együttesen emlittetnek. A két városban állomásozó vajdák, lovasságukkal együtt nem a szörényi bán, hanem a temesi főispán hadi parancsolata alatt álltak.

Midőn 1501. évi február havában hire járt, hogy a törökök Oláhországban gyülekeznek, az akkori két szörényi bán Tárnok Péter és Gerlistyei Jakab Kladova, Widdin és Nikápoly felé portyáztak és fegyverüket mindenütt szerencse követte.

II. Lajos király 1505. évben születvén, a kunok és jászok a régi szokásos ökröt adák házankint, de a székelyek vonakodtak ezt tenni, fellázadtak és az ellenük küldött Tomory Pált megverték. Ennél fogva Belgrád, Temesvár, Orsova, Szörény és más végvárakból segédhadakat gyüjtvén, azok segedelmével a székelyeket tökéletesen a rend utjára térítette.

Zápolyai János, alig neveztetvén ki erdélyi vajdává, érdemeket akart szerezni, hogy Oláhországba hadat küldött, azon czélból, hogy Mirxa oláh vajdának beigtattassék. Mirxa beültetése nem sikerült, azonban Wladuczc vajda elismerte a magyar korona fensőségét, Zápolyai a csorbát azzal fente ki, hogy 1512. évi június és augusztus havában Szörényen és a Dunán át a törökök ellen portyázásokat tett. Pár évvel utóbb, a pórlázadás esztendejében, Zápolyai Jánost először találjuk a szörényi bánság hivatalában, — de csak rövid időre. Társa volt Belai Barnabás, ki e hivatalt már korábban is viselte.

II. Lajos király 1519. márczius 28-án három évre békét kötött a török zultánnal, és ezen béke által nevezetesen Nándorfehérvár, Zimony, Zalánkemen, Titel, Orsova, Miháld, Peeth várait, valamint Temesvárt kivánta minden ellenséges támadás ellen biztosítani.[1]) Más forrás szerint, ezen békekötésre a király Belai Barnabás szörényi bánt küldte követül a zultánhoz, ki is a három évre szóló békeszerződést május 30. irta alá Drinápolyban. A zultán ezen oklevél szerint Jajcza, Banyaluka, Verbász, Szendrő, Szabács, Jarak, Nándorfehérvár, Zimony, Zalánkemen, Titel és Szörényvárát, valamint

[1]) Hevenesi XIV. 465. lap.

Temesvárt foglalta a békébe, mely várak tehát általa megtámadást nem fognak szenvedni. [1])

Haner (das königl. Siebenbürgen 232. l.) és utána Gebhardi és Engel nyolcz évre szóló békéről szólnak, melyet Belai Barnabás ez évben a portával kötött, és mely Oláhországra is kiterjesztetett, de a törökök által nem sokára meg lőn szegve.

II. Lajos király kevés nappal koronáztatása után, t. i. 1521. deczember 27-én Budáról Zsigmond lengyel királyhoz irt levelében aggodalmát fejezi ki a törökök azon szándéka fölött, hogy az oláhokkal egyesülten Brassó és Szeben erdélyi városokat, és az Oláhországgal határos Szörény, Orsova, Miháld és Peth végvárakat bevegyék. [2])

A király ezen aggodalma nagyon is indokolva volt, mert a törökök Peth várát 1521. év nyarán már kétszer támadták meg, és Szörényt is ostromolták. Itt még sikert nem aratván, az ország másik oldalán Zimonyt tudta hatalmába ejteni az ellenség.

Báthory István nádor nagy gondoskodása és körültekintése daczára, még sem akadályozhatta meg, hogy az ellenség, mely ezuttal Szörényt bántatlanul hagyta, 1522. évben a Dunán át ne törjön a temesi tartományba. Bali bég Peth várát most is csak ostromzár alá vette, Orsovát azonban márczius első felében foglalta el, és rátűzte a félholdas zászlót, — az első ellenséges győzelmi jelt, a haza ezen vidékén. [3])

---

[1]) Theiner Monumenta II. 626. l.

[2]) Az egész oklevelet közli Engel, Geschichte der Walachei. 200. lap.

[3]) Érdekes legkitünőbb régi történetiróink tévedése, az ország középkori földiratában. II. Lajos király Német-Bródból márczius 24-én (feria secunda Oculi) azt irja a nádornak: Turci castrum Orsova expugnarunt, et Pech (helyesebben Peth) obsederunt. Ezen Pech váráról a fennebbi kor eseményei alkalmával Pray (Historia Regum II. köt. 593. lapon) ugy nyilatkozik: pars (értsd a törökök egy hadosztálya) Sclavonia percursata, Quinque ecclesias obsederat. Pray tehát azt hivé, hogy a fennebbi Peth = Pécs az az Fünfkirchen, Quinqueecclesias. Fessler ez által felhiva érzé magát, hogy Pray ezen tévedését helyreigazitsa, és maga részéről azt az oktatást adja, hogy Peth alatt a mai Ujpécs Torontálmegyében értendő, a mely állítással csak oly nagyot hibázott a derék Fessler, mint Pray, kit helyreigazitani akart. »A temesi tartomány torontáli részében fekvő Uj-Pécsnek ezen gonosz összetévesztése Pécscsel (Fünf-

Mielőtt II. Lajos király Csehországba távozott, Báthory István nádort az ország főkapitányává, és a maga helyettesévé nevezte ki, 1522. évben. Báthory mindjárt Szörényt, Titelt, Jajczát, és Banyalukát megerősitteté, a mennyire a kincstár engedé. A király egy Német-Bród-ból márczius 24-én kelt levelével megköszöni Báthorinak, hogy Kállay Jánost szörényi bánná nevezte ki Gerlistyei helyébe, és Titelbe 200 gyalogost vetett. [1])

Oláhországban ez időben nagy volt az anarchia, II. Lajos azonban soha meg nem szünt ezen országot sajátjának tekinteni, 1524. évben mindamellett a törökök azt elfoglalták,

---

kirchen) Baranyamegyében épen azért volt itt szükségkép szóba hozandó, mert azt olyan nagyhirű és érdemű tudós, mint Pray legujabb munkájában követte el, nehogy ezen tévedés, az ő tekintélye által támogattatva, tovább terjedjen. Azon korban a törökök még nem lépték át a Drávát, annál kevésbbé érhettek Pécs alá. A király által 1522. évi márczius 17-én (igy) a nádorhoz irt levelében emlegetett Peech ugyanaz, melyről Zsigmond király 1521. julius 29-én azt jelenti: Arcem Peech bis jam oppugnarunt, sed frustra, repulsi enim fuerunt cum multa caede suorum. Itt ezen esemény Szörénynek ostromzárlatával, amott Orsovának bevételével hozatik kapcsolatba; az egyik esetben tehát szintoly kevéssé, mint a másikban nem Fünfkirchenről lehet szó, hanem igenis Uj-Pécsről, az ujpécsi kerület főhelyéről, mely a mai Torontálmegyében Temesvárhoz három mértföldnyire délnyugatra fekszik.« Csak mellékesen megjegyezvén, hogy Lajos király idézett levele nem márczius 17-én kelt (mint Fessler és Pray véli), hanem márczius 24-én, szolgáljon tájékozásul, hogy Peth vára a Duna balpartján feküdt, a mai Veterani-barlang közelében. Különben Engel is (Geschichte des ungrischen Reichs III. 2. köt. 232. lap) azon téves véleményben volt, hogy Peth alatt Fünfkirchen értendő.

Az Österr. Militär-Zeitschrift 1830. évi folyam 1-sö füzetének 64. lapján, az 1521. évi eseményekről azt olvassuk, hogy a törökök Uj-Pécs várát a temesvári tartományban kétszer megtámadták, de mindannyiszor visszaverettek; hasonlókép ugyanezen folyóirat 3. füz. 299. lapján az 1522. évi eseményekről azt: hogy Balibegh a Dunán át betörve, Orsovát rohammal bevette és Uj-Pécset Torontálmegyében ostromolta. Kiss Károly a Felső-magyarországi Minervában csak pár hóval utóbb (1830. évi folyam IV. 138. l.) hadi történeteket beszél el 1522—1524. évekből, használván — a nélkül, hogy bevallaná — az Österr. Militär. Zeitschrift-et, és ekkép szintén beleesik Fessler hibájába. Ime Fessler, ki elejét akarta venni, hogy Pray hibái terjedjenek, maga is, épen az általa birálat alá vett kérdésben, hibás nézetek terjesztésére szolgált okul.

[1]) Pray: De prioratu Auranae 79. l. és Epistolae procerum 70. l.

és ezen körülményt okul emelte ki Szörény várának élelmeztetésére, melyet ez esztendőben még erélyesen sürgetett. Igaz, hogy Zápolyai János ismételve tört Oláhországba, és Radul vajdát, ki azelőtt többször folyamodott az ő segélyéhez, most mint török pártfogoltat is kényszerité a magyar korona fenségének elismerésére.

Mind ez azonban nem akadályozá azt, hogy Szörény várának sorsa beteljesedjék. A király már 1524. február 4-én tudósítá a pápát, hogy a török császár, egyesülve a tatárokkal minden erejét öszpontosítja Magyarország megtámadására, ezen bekövetkező esetre figyelmeztették a temesi gróf, és jaiczai bánok jelentései.

Márczius 8-án azt az utasítást adta a Rómába küldött Broderics Istvánnak, tüntesse fel a pápának Magyarország nyomorú állapotját, melynek leggazdagabb részei, mint Temes, Szerém, Pozsega, Valkó és más alsó vidékbeli megyék már Mátyás király alatt a törökök által elpusztittattak; és hogy ugyanezen vidékek most a törökök folytonos berohanásai következtében pusztasággá váltak, ugy, hogy az ott még gyéren elszórt várakat, a király jövedelmeinek legnagyobb részével sem képes az ellenség ellen védelmezni. Jaicza vára, mely az ellenség birodalmának belsejében fekszik, és melynek élelmeztetése csak tekintélyes hadsereg kiséretében történhetik, roppant költséget okoz fentartása által; ugyanez áll Temesvár, a szörényi vár, Pétervárad és Titelre nézve is. A Horvátországban, fekvő Osztrovicza nem hanyagságért veszett el, hanem mert az országnak nem volt elegendő módja, hogy segélyt nyujtson. [1]) A pápától kért segély azonban késett.

A törökök már 1524. évi augusztus vagy tán már július havában Szörényt víni kezdték, és rövid ostrom után be is vették, miután felszabadítására sehonnan segély nem érkezett. A vár elvesztésének híre akkor érkezett a fővárosba, midőn a szeptember 8-án Pesten megnyitott országgyűlés szétoszlott. [2])

[1]) Pray: Epistolae procerum 83. lap.

[2]) Szerémi György Emlékiratá (110. l.) szerint ez 1523. évben történt volna, de e hibát kiigazithatjuk Berényi Ferencz váradi püspöknek Báthory Endréhez 1524. aug. 6-án irt leveléből, melyben azt mondja: De Severino putamus M.D.V. manifestum esse, illud non solum obsideri,

Az udvari párt ezen eseményt ki akarta zsákmányolni Zápolyai János ellen, és azon ürügy alatt, hogy a vár az ő hatósága alatt létezett, és az ő hanyagsága miatt veszett el, mint hűtlent az országtanácsból kirekesztették. Verbőczy azonban élénken Zápolyai pártját fogta, és azt fejtegette, hogy nem Zápolyai, hanem a király küldte Vitéz Kállay Jánost bánul a szörényi várba, és a király fizette őt, és e szerint a királytól, és nem a vajdától függött.

Ez által Kállay Jánoson, vagy Zápolyai vajdán lehetett segítve, de nem az országon, melynek ügyei mindinkább szomorubb alakot öltének.

Az 1525. évi rákosi országgyülés az alsó vidéknek, nevezetesen a Szörénytől Posegáig terjedő tizenkét vármegye nemességét, régi törvényes jogaiban ujra fentartá, és a puszták utáni adót nekik visszatériteni rendelte. A nemsokára bekövetkezett 1525. évi hatvani országgyülés ezen rendeletet megerősitette. [1]) Ez által hihetőleg a veszélyeztetett vidék nemességében a haza iránti lelkesültséget emelni akarták, de ez vajmi gyenge szer lehetett azon önző nemesség irányában, melyről csak nemrég (az 1523. évi országgyűlésen) ki kellett mondani, hogy ne kocsin jőjjenek a táborba, mint valamely menyegzőre, hanem vagy lóháton vagy gyalog, hogy harczolhassanak. Hozzájárultak még azon számos hibák és bünök, a pártoskodás, tunyaság, elbizakodottság, melyek utóbb a mohácsi catastrophát előidézték, és melyek már jóval előbb okozták, hogy a szörényi vár

sed etiam oppugnari. (Kovachich : Vestigia Comitiorum 551. lap). Egyéb forrásunk alig van, melyből e fontos esemény idejét megállapithatnók. Horváth Mihályon kivül többi történetiróink ki is kerülték e kérdést. A következő évben a Szörényben szétfutott őrség egy része a királyhoz jött alamizsnáért vagy segélyért. Igy Hargács Pál, Pető Mihály és Szala Miklós gyalogosok, kik hosszu várakozás után 10 frtot kaptak költségükre, és jelentésekkel visszaküldettek. Horváth Jánosnak, Kállay János szolgájának, ki tavaly a szörényi várban mindenét elveszitette, a király 20 frtot adatott. Ellenben Bertalan Gáspár és Czyvythko nevü szörényi emberek, kik Németországban sajkákat készitettek, 34 forint fizetést kaptak. (Liber Rationum Ludovici II. a nemz. múzeumban).

[1]) Batthyány : Leges ecclesiasticae 601. lapon tévesen azt véli, hogy az alsó részek vármegyéi közt Torontál, Temes, Bács, Valkó és Posegával együtt említett Zerém vármegye, tulajdonkép Szörényvármegye volna. Nincs kétség, hogy a törvény itt Szerémet értett.

birtoka alapján nem értették Magyarország férfiai azt, miképen kell a nemzet véderejét nevelni, és befolyást a szomszéd tartományok hűség alatti megtartására gyakorolni. A jelesebb magyar vezérek működése is e vidéken rögtönzésekből állt, mely azért maradt tartós hatás nélkül, mert nem egy öntudatos, a magyar nemzet érdekeinek megfelelő hadirendszer kifolyása volt.

Bekövetkezett 1526. évben a mohácsi csata, és a szörényi bánság azon része, mely Orsován alól az Aluta és Duna közt fekszik, megszünt Magyarország kiegészítő része lenni, a szörényi vár nem látott többé magyar bánokat. Még egyszer és pedig 1530. évben azt jelentik ki magyar diplomáink, hogy a szörényi bánság üresedésben van, mintegy azt jelezve, hogy Magyarország a tényleges állapotokkal szemben nem mondott le jogairól a szörényi bánságra, de azért bizony a történet folyama nem változott, és Magyarország, mely oly sokáig támadó hatalom volt, oly országgá lett, melynek legjobb fiai minden erejüket egyesíték — a sikeres védelemre.

Ezzel egy nagy korszak válpontján állunk, mely bennünket felment attól, hogy a Magyarországtól elszakadt tartomány történetével foglalkozzunk. Török vagy oláh birta-e ez időtől fogva, és mikor? a szörényi várat, azt történeti forrásaink elégtelensége mellett nehéz felderíteni. Annyi áll, hogy ez időben kezd fejlődni a krajovai bánság, melynek bánjai székhelyükön kozák és oláh hadőrséget tartottak, az oláh vajdától függtek és annak adóztak. Különben mennyire engedte a török hatalom — mely most már egész Oláhországra rátette vaskezét — a krajovai bánság határait terjeszkedni, azt részletezni nem ezen munka feladatához tartozik.

A mohácsi csata után a szörényi bánság területileg és szervezetileg nevezetes változáson ment keresztül. A bánság azon területet, melyet a Duna és Aluta közt veszitett, nagy részben az ország belsejében foglalta vissza, leginkább a vele határos Krassó vármegye rovására, a mely ez időben kezdett tünedezni. Még 1507. évben a ma már nem létező Agyagos, krassómegyei falunak mondatik, de már 1522. évben a lugasi várat Szörény-megyebelinek irják, e szerint akkor Krassóvármegye már nem létezhetett, a mint valóban sem krassói

főispánokról, sem krassómegyei közgyülésekről nincs többé szó. Azért csak mint nagy kérdőjel áll előttünk, midőn II. János király egy 1561. évi levelében rögtön azt olvassuk, hogy Bizerei János magtalan halála folytán annak Krassómegyében fekvő, Kőszegh nevü birtokát, Csáky Mihálynak, az ő tanácsosának adományozta. [1]) Ha a XVI. század második harmadában Krassó vármegye még fennállott volna, az 1552. évi országgyűlés 21. czikke, mely az alsórészek Temesvártól függő minden vármegyéit előszámlálja, el nem kerülhette volna, hogy Krassó vármegyét ne említse.

Tény az, hogy a szörényi vár elvesztésével a szörényi bánok is letüntek az események szinteréről. Helyükbe léptek azonban a karánsebesi és lugosi bánok, — hivataluk soha külön nem vált, nem volt soha sebesi és külön lugosi bán, hanem az egész tartomány élén, mely most már Szörény vármegye nevet viselt, csak az egy bán állt, ki rendesen Karánsebesen lakott, urául az erdélyi fejedelmet ismerte el.

Ezen változás, ha nem előbb, (t. i. már 1330. év után) legfeljebb 1536. évben megtörtént, mert ez évben legelőször találjuk Somlyai Mihályt mint sebesi bánt, mely hivatalban még 1543. évben is emlittetik. A tartomány első főnökei ez időben csak sebesi bánoknak neveztetnek, maga Petrovics Péter is, (1548. és 1549.) és csak később lugosi és karánsebesi bánoknak. Az első, ki a kettős nevet viselte, volt Székely Balás 1553. évben, de a czímek használatában nem volt következetesség. Ha a kettős czím nem használtatott, előszeretettel a karánsebesi bán czíme volt divatban; csak Palatics György és Békés István éltek egyszer-másszor pusztán a lugosi bán czimével.

I. Ferdinánd király, a mohácsi csata után jogát a magyar trónra mindenkép érvényesíteni kivánta, és igy jónak találta, a győztes II. Suleiman zultánt követség által megkeresni az iránt, hogy a Magyarországhoz tartozó, és általa elfoglalt helyeket visszaadja. Ez volt az első követség, melyet Ausztria a portához küldött, és mely Hobordanecz (Hobordansky) János és Weixelberger Zsigmondból állt, kik 1528. május 29-én érkeztek Konstantinápolyba, hol Ibrahim pasa nagyvezér-

[1]) Gr. Csáky-család lőcsei levéltára.

nél kihallgatást nyertek. Annak kérdésére, vajjon uruk micsoda helységeket kiván vissza, azt felelték a követek: Nándorfehérvár, Szabács, Szalankamen, Pétervárad, Ujlak, Serőd, Athia, Rednek, Kölpény, Ireg, Sz.-Demeter (Mitrovitz) Racsa, Szörény, Peth, Orsova, Miháld, Jajcza, Szvetzay, Banyaluka, Tinin, Scardona, Novigrad, Udwin, Szadvin, Osztroviczæ stb. Mire Ibrahim pasa azt válaszolá: Csudálom, hogy Ferdinánd még Konstantinápolyt is nem kéri. [1])

Ezen jelentésből kitetszik, hogy II. Suleiman a szörényi bánság legfontosabb helyeit: Szörény, Peth, Orsova, Miháld várait már hatalmába ejté. A foglalás nem látszott tartósnak, és utóbb valami módon, talán azon pártfogásnál fogva, melyben Zápolyai János a zultánnál részesült, a fennebbi várak az országhoz visszakerültek. Bizonyos, hogy Zápolyai már 1529. évben Miháld környékén hiveit adományokkal jutalmazta.

Ferdinánd király hiveinek száma a Temes vidékén csak egyesekből állt és a hozzá ragaszkodó főurak Magyarország Ferdinánd-párti részéből, felemlítésre méltó dolognak tarták kisebb állású és befolyású ember gondolkozását és magatartását is, ha ez Ferdinánd igényeinek elismerését előmozdithatá. Gerendi

[1]) Turcikák a bécsi császári kir. titkos levéltárban és Buchholz: III. köt. 595. lap. Orsovai szökevények: Chrestha, Radocza, Stojan és Czvetkó jöttek az 1525-ik év april hó 2-ik napján a királyhoz adakozást kérendők. Kapván 22 forintot, jelentésekkel visszaküldettek. (Liber Rationum Ludovici II) Egy XVI. századbeli codex az 1526. évhez azt jegyzi meg: következő várak foglaltattak el legujabban (noviter): Pétervárad, Ujlak, Athia, Banmonostra, Therend (?) Szent-Demeter, Baritz, Ratha, Retreck és Titul, — következők pedig elhagyattak (sunt deserta): Zemlin, Zalánkemen, Kolitz, Garam, Bradisthia, Péctes (értsd Peth) Orsova és Szörény. (Codex actorum publicorum diplomatum etc. Saeculi XVI. az egyetemi könyvtárban), Buchholz az idézett munkában a helyneveket elferditi, igy Szent-Demeter helyett Zenthenethel, Severinum helyett Sencrinumot ir. Hogy a »legujabb« foglalásokat 1522. évre lehet visszavinni, kitetszik abból, hogy Orsova és Peth is emlittetik. Szerémi azt irja, hogy 1526. első felében a szerémi szigeten Zimony, Pétervárad, Zalankemen, Chereg, (ezt Szalay László hibásan Szerődnek olvassa: Adalékok a magyar nemzet történetéhez 135. l.), Banmonostra, Ujlak, Attya, Zata, Boroh, Valkóvár, Erdőd, Szent-Gergely, Szent-Demeter, Rachia, Kölpén, Barich és Bercazzo — tán inkább Beregszó — estek a törökök kezébe. A szörényi várakat nem emliti, mert ezek már korábban elvesztek.

Miklós, püspök-kincstárnok 1534. évben a karánsebesi bíróról (ez évben Rakoviczay Péter) ezt irja, hogy örömest fogna szolgálni Ferdinándnak, ha arra az idő megérkezik. Ilyenek lehettek többen is, de nagyobb körök, határozó befolyásu emberek e vidéken, addig mig Zápolyai János élt, nem álltak Ferdinánd részére. Zápolyai ellentállási erejét nem kis mértékben a Maros és Tisza közti tartományból merité, és Erdély mellett, ez volt második otthonja. Thurzó Elek 1537. arról értesíté a királyt, hogy Zápolyai Erdélyből és Karánsebes környékéről szedett fel hadakat, melyeket Ferdinánd ellen fog vezetni, — szerinte nem fogják a háróm-négyezeret meghaladni, noha a hir számukat nagyítani fogja. Török Bálint is ez időben lovasságát a lugosi és karánsebesi kerületből vette, a német pártiak érzékeny kárára.

Zápolyai János halála után Erdélyben Majláth és Balassa választattak vajdákul, az előbbit azonban Verancsics gyanuba vette, mintha Zápolyai János fia iránt hűtlen lévén, Erdélyt magának megszerezni akarná. Való az, hogy Majláth István Ferdinánd király híve volt, a mit a törökök észre is vévén, őt 1541. évben fogságba tették. Az oláh vajda ez időben kénytelen volt a törökök intézkedéseit végrehajtani, és ezektől mindegyik párt tartott. A brassói biró 1542. október 13-án azt irá Fráter Györgynek, hogy Radul vajda Szlatina alá szállt, honnan Russova és Szörény felé indul, miből azt következteté, hogy ez évben zavargást nem fog okozni.

Később, midőn Ferdinánd király csak ugy találhatott tért, ha Petrovics Péterrel megegyezik, a mint az megis történt, híveit inkább szóval mint tettel igyekezett magának megnyerni. Báthory András már 1557. január 27-én közli Nádasdy Tamással, ki a király őszinte és befolyásos hive volt: hogy Petrovics a' lugosiakkal és sebesiekkel összeveszett, mert a sebesiek meg akarnak maradni szabadságukban, Petrovics pedig azokban háborgatni akarja őket; most a sebesiek és lugosiak mind feltámadtak. De Petrovics készül, és ha a király idején az országra gondot nem visel, a jövő nyáron oda lesz Erdély, azután a többi is. [1]) De a király gondoskodása nem

[1]) Budai kam. levéltár, Acta publica 6. csom. 30. sz.

sokból állt; azon reményét azonban kifejezte, hogy Petrovics nem sokára az ő hűségére tér, a midőn aztán Lugos és Karánsebes kerületéből, melynek harczi képességéről a legkedvezőbb híreket hallotta, igen sok lovasságot szerezni szándékozik. [1]) Egy 1557. év november 5-én kelt levelében arra inti és buzditja Martinuzzi Györgyöt, a nagy eszü erdélyi kincstárnokot, hogy mindent elkövessen, miszerint Lugos és Karánsebes a király hűségében megmaradjanak, azok pedig, kik e város lakói közül elpártoltak, a hűségre visszatérittessenek.

Még 1551. május 7-én Petrovics Péter Musztafa bégnél a Duna-Tisza közti vidék szandsákjánál, Szeged és Kalocsa városok parancsnokánál bevádolja Fráter Györgyöt, hogy az országot Ferdinánd király kezére játszani akarja. De végre még ezen évben Petrovicsot is sikerült megnyerni az egyezségnek.

A temesi tartomány elfoglalására a törökök mindenkép kedvező viszonyokat találtak. Nemcsak, hogy védelmi tekintetben a legszomorúbb mulasztások történtek, hanem önző idegen vezérek a közhangulatot elmérgesíték és katonáik kicsapongása a népnek nagyobb nyomoruságul tetszett, mint a milyent valaha az ellenségtől szenvedhetett volna. Temesvárhoz tiz mérföldnyi környezetben nem létezett a legkisebb falu sem, mely a császári katonák által ne lett volna feldulva, melynek marhája, gabonája, pénze el ne raboltatott volna, a miért is a sanyargatott nép sopánkodva ohajtotta a törökök eljövetelét, hogy ennyi bajtól szabaduljanak. Ily viszonyok közt a várak élelmezése és más szükségessel való ellátása fölötte nehéz feladat volt. [2])

Kaszim pasa, kinek hadmivelete Temesvár ellen volt intézve, Becskerekről február 1-én oly szózatokat küldött Bessenyőre és Makóra, melyek elolvasása valóban azt a gondolatot kelti, hogy a pasa ismerte ama benső elégedetlenséget, és azt számitásba veszi. Azt állítja, hogy mindig e tartomány pártfogója volt, hivatkozván egyszersmind mult évi bejövetelére, mely alkalommal a nép tapasztalhatta, miszerint meg nem

---

[1]) Ferdinánd kir. levele julius 8-áról Castaldóhoz.

[2]) Castaldo levele 1552. január 8-ról Segesvárról Losonczyhoz és Aldanahoz; a bécsi titkos levéltárban.

engedé, hogy valaki kárt szenvedjen. Ennél fogva felhivja a két várost, hogy oltalma alá adják magukat.

Aldana Bernát Lippáról február 5-én a karánsebesiekhez fordult, értesitvén őket, hogy Kaszim pasa az ország pusztitására jött, és meghagyá nekik, hogy e betörést mindenütt hirdetvén, a nemesség és más sorsu lakók fegyvert fogjanak az ellenállásra.

Egy hónappal utóbb Karánsebes városa Castaldótul a hadőrség számára zsoldot kér, és magyar parancsnokot, kinek tanácsát kövessék. Leveléből az tünik ki, hogy a törökökhöz már oláhok csatlakoztak, és seregükben vannak. [1]) Még ugyan ezen hónapban a lugosiak is sürgették Castaldót, hogy hozzájuk magyar puskásokat és tüzéreket küldjön.

A karánsebesiek különben a törökökkel való érintkezéstől nem nagyon irtóztak. Már akkor, midőn Castaldo és Fráter György táborba szálltak, (a mi tehát 1551-ben, a Lippa ellen intézett ostrom ideje alatt történhetett) még eddig ki nem derített okokból küldöttjeik által keresték fel a török pasát — a velük itt is egyértelmüleg cselekvő lugosiakkal együtt. A pasa ezen küldötteket letartóztatá, és lánczban Nándorfehérvárra viteté; mire a karánsebesieknek volt annyi bátorsága, hogy a pasának hozzájuk küldött két rácz követét szintén fogságra vetették, melyben 1552. év első felében még őriztettek.

Karánsebesi kereskedők, kik Törökországból jöttek, már tavasz végén tudósitották Losonczyt, hogy Ahmet pasa nagy sereget gyüjt Sofiánál, és hogy ő már Orsova alá hajókat küldött betörő seregének élelmezésére, az orsovai polgárok pedig azt izenték a sebesieknek, hogy Haramvára közelében hídépitő anyag fekszik, mert a törökök az itt készitendő hidon akarnak átjönni Temesvár ostromára. Losonczy tudta, hogy a hajókat Orsováról felfelé emberi erővel kell vonatni, és hogy a hajóhuzóknak őrizetére az oláh vajda által hét ezer oláh fog kirendeltetni. Ezeket Losonczy könnyü szerrel szétverhette, a hajókat lefoglalhatta volna, azonban Losonczy alig gyüjtött némi hadat e czélra, midőn Aldana azt mindjárt szétoszlatá és

[1]) Karánsebes város tanácsának levele márczius 5-ről Castaldóhoz.

igy lehetetlené tevén, hogy Losonczy még jókor a közeledő baj ellen intézkedéseket tegyen. [1])

Az eddigi és a közel jövőben előfordult dolgok azt tanusítják, hogy a karánsebesiek, ha segélyt kapnak, örömest megvívnak az ellenséggel, hogy azonban mindenek fölött anyagi fennállásukat tartják szem előtt, és ezen érdekhez alkalmazták lépéseiket.

Losonczy is akkép itélhetett felőlük, mert már Temesvárról legénységének egy részét küldte hozzájuk, nehogy azon ürügy alatt, miszerint segélyt nem kaptak, elpártoljanak.

A védelem azonban nem volt hadpróbált férfi kezében központosítva, — a városi tanács viselte gondját Karánsebes fennállásának, ez sürgette a segélyt, ez rajzolta a helyzetet küldöttei által. A javallatba hozott sok kapitány közül egyikről sincs tudomásunk, hogy valóban kineveztetett volna; még június elején a tartománynak nem volt bánja, és Miksa király, kire Ferdinánd a közügyek gondját Magyarországon is bizta, helyeslé ugyan a báni hivatal betöltését, azonban Castaldót még mindig csak arra utasitá, hogy Báthory Andrással e dologról értekezzék.

E két férfi már Ferdinánd által, mielőtt az Bécsből eltávozott, fel volt hatalmazva, hogy ne csak a báni hivatalt töltsék be, hanem a váraknak is adjanak kapitányokat, a hol ilyenek nem volnának, miből kitünik, hogy sok vár kapitány nélkül várta a hódító általi elnyeletését.

A sors ritkán állított valaha alkalmatlanabb embert nagy történeti események közepébe, mint Castaldót. Midőn maga bevallja, hogy nem fog nyolcz napba telni, mig a törökök által megtámadtatik, azt mondja magáról, hogy sem maradni, sem indulni nem tud, mindent csak a sorstól kell várnia. Panaszolja, hogy Karánsebes, Lugos, Temesvár és Lippa, valamint minden alsó vidéki helyekről pénz- és katonaadási folyamodásokkal zaklattatik, és ő egyebet szavaknál nem adhat. Szivesen indulna csapatjaival harczba, szép halált nyerendő, hanem ezer felé vannak szétszórva. [2])

[1]) Losonczy levele junius 2-ról a királyhoz.

[2]) Castaldo Tordán, június 17-én kelt levele Miksa cseh királyhoz, és főherczeghez, a bécsi titkos levéltárban.

Miksa Tamás karánsebesi polgár július 7-én Karánsebesről részletes jelentést tett az egész török hadseregről, mely a Dunán átkelt, és melynek szándoka előbb az volt, hogy Karánsebes ellen induljon, később azonban Temesvár lett megtámadásának czélja.

Ezen Miksa Tamás török fogságba került, és Castaldo gyanúban tartotta őt, mintha ezen fogság nem véletlen, hanem szinleges volna, és hogy őt a törökök azon titkos megbizással küldték Karánsebesbe, hogy az ottani népet felbujtogassa, és a törökökkel való egyezségre rávegye. Castaldo azt várta, hogy ez csakugyan rövid idő mulva történni fog, a mire neki (július elején) még semmi oka nem volt, mert Lugos és Karánsebes küldöttei épen akkor jártak nála hadőrséget, lőszert és pénzt kérve.

Temesvár védelme akkor a lehető legjobb kezekben volt, mert hosszú alkudozások után, melyek alatt a hivatal elvállalására nagy öntudatból származó feltételeit hangoztatta, a temesi gróf méltóságát, és akkori körülmények közt veszélyeit elfogadta. Castaldo ezen alkudozásokra vonatkozólag epésen azt irja a királynak, hogy Losonczyval alkudozni nehéz, mert ő Lugost és Karánsebest kivánja, tán el nem pirul Lippát is követelni, azonfölül személyes szükségleteire 10000 frtot kér[1]).

Ferdinánd uralma el lévén most ismerve, nem késett Losonczy Istvánt, ki még 1551. Temesvárt a törökök ellen szerencsésen védelmezte, azzal jutalmazni, hogy leányait Frusinát és Annát fiúsította, és azoknak különféle megyékben nagy jószágokat adományozott, melyek közt Boros-Sebes mezőváros és a hozzátartozó Tótvidéke és Bekén (ma Butyin), Pankota és Dezna Zarándmegyében. Ez történt 1552. július 20-án Passauban, és a Temesvárban akkor ostromlott hős erről bizonyosan nem nyert tudomást.

A költészet és történet által dicsőitett Losonczy István Temesvár védelmében július 26-án lelte halálát, a törökök pedig Temesvár elfoglalása által egyik legerősebb oszlopát nyerték uralmuknak Magyarországban.

[1]) Castaldo levele január 8-ról Segesvárról Ferdinánd királyhoz. Buchholz V. köt. 296. lap. Losonczy ezen követelését össze nem kapcsolja az eseményekkel.

Messze elterjedt tévedés az, hogy midőn a törökök 1552. évben Temesvárt ostrommal bevették, ez által az egész tartomány, melyet a 18. század elején jogosulatlanul temesi bánságnak kezdtek elnevezni, a török-hódoltság körébe esett. Ez ama tartomány keleti részeiben nem történt, és Szörénymegye függetlenségét a töröktől azon mértékben tudta fentartani, a melyben az Erdélynek sikerült, melyhez Zápolyai János korától fogva ezen vármegye tartozott.

Ezen állapot természetesen csak nagyjában az egész korszakra nézve értendő, Barcsay Ákos idejéig. Idő közben az ország ezen része még különfélekép próbálta ki a hadi szerencse nyomorát.

Castaldo János, Miksa király katonai kormányzója Erdélyben, még 1552. augusztus 6-án tudósítja a királyt, miszerint a karánsebesiek és lugosiak azt izenték neki, hogy ők is megadják magukat a töröknek, ha Lippa átadásának híre valósul és a város mibenvoltáról tudomást szerzendők, bizalmas embereket küldtek Lippa felé.

A két város ezen kijelentése bizonyosan mentséget érdemel, ha meggondoljuk, hogy Zápolyai János idejében az ő hűségében álltak, és csak nem rég nyerettek meg Ferdinánd részére; hogy mindamellett az ő védelmükre Castaldó által semmi sem történt, a mit már tavaly keserüen panaszoltak, sőt hogy Karánsebes többszörös sürgetés daczára kapitányt sem kaphatott.

A karánsebesiek és lugosiak ezen szándoka meg nem lephette Castaldót, mert ő maga már 1552. július 29-én azon várakozását fejezi ki Segesvárról Ferdinánd királynak irt levelében, hogy Lugos és Karánsebes bevétele könnyű lesz, minthogy önként fogják magukat megadni. Előre látja, hogy a végvárak közül alig fog valamelyik a töröknek ellenállani, és így mind annak hatalmába fog esni.

Ezen előrelátás annál keményebben ítéli el Castaldo tétlenségét. A mit azonban senki előre nem látott, az volt Aldana spanyol tábornok gyalázatos megszökése Lippa várából, és a vár szétrombolása általa. Még Temesvárnak eleste se tett nagyobb hatást a levert kedélyekre, mint Lippának már más

napon Temesvár után bekövetkezett, indokolatlan feladása. [1]) A törökök fegyveres csapatokat sem küldtek Lugos és Karánsebes ellen, hanem a két várost csak adófizetésre szólították fel, fenyegetvén a megtagadás esetére. Augusztus első felében (auguszt 6. és 11-ke közt) Lugos és Karánsebes már meghódolt, és magát adófizetésre kötelezte, a mi máskép alig történhetett, mert mind a két város ellenállásra kész volt ugyan, de hadőrsége igen csekély; segélyre pedig semmi kilátás nem lévén, még szerencsének kellett tartaniok, hogy az ellenséggel türhető feltétek alatt megegyezhettek. [2])

Nagyobb baj is következhetett volna be, mert a törökök még eddig a várost meg nem szállották és a lakók legalább ezt elkerülni akarták. Karánsebes városa ezért aug. 25. és 26-án erélyes levelet küldött Castaldónak és Báthory Andrásnak, kérdést tevén, vajjon akarnak-e a városnak segélyt adni, mert ha nem, a város nem fogja bevárni Kaszim pasát, ki 40,000 emberrel ellenük készül, nem fogja annyi keresztény életét veszélynek kitenni, mert ők nem annyira erődben, mint nyilt helységben laknak, és nem fogják türni, hogy azon derék vezér, kit ők ezen városba küldtek, itt czéltalanul, nyomoruan elveszszen. Ha segélyt adni nem akarnak, a következéseket ne rójják fel másoknak. A segély csakugyan elmaradt. Mircse oláh vajda a brassói városi tanácshoz, november 5-én irt levelében azzal dicsekedik, hogy ő eszközelte ki a töröknél, hogy a két városnak egyforma vagy közös adója legyen, mely jótétemény értelme egyelőre rejtélyes maradt.

Ilyen viszonyok közt Castaldo Ferdinánd királynak (egy augusztus 28-án kelt levelében) nem tudott jobbat tanácsolni, minthogy a hadsereg élére álljon, vagy legalább tegyen ugy, mintha ezt tenni akarná. Ugyanis a törökök már Szolnok és Eger ellen törekszenek és vannak sokan, kik annyira szeretnének elbujni, hogy még a föld gyomrában sem hiszik magukat biztosságban. Castaldo bizvást az utóbbiak közé magát is

[1]) Lippa feladásának napját nem emlitik történetiróink. Castaldo már egy, augusztus 1-én kelt levelében beszél Aldana gyáva árulásáról, és arról, hogy a törökök Lippa erősségét ujra felépitik.

[2]) Buchholz: Geschichte der Regierung Kaiser Ferdinand des Ersten. VII. köt. 309. lap.

számithatta volna, mert semmi sem volt képes őt Erdélyből kimozditani, hogy a veszélyeztetett várak segedelmére siessen. Közte és Karánsebes közt ez időben minden közlekedés még nem szünt meg, és midőn onnan hat tudósító is jött hozzá, kik egyformán arról értesitették, hogy a törökök ellene kezdenek mozdulni Erdélybe, már előre minden sikerről lemondott.

Castaldo csakugyan azt a hirt terjesztő, hogy Ferdinánd király sereggel jő Magyarországba, és ez által Lugos és Karánsebes lakosságában némi jobb hangulatot idézett elő, mely a hir alaptalanságának megtudásával csakhamar csökkent. Különben Castaldo még szeptember havában sem tudta azt, hogy a törökök Szolnok ellen, vagy Karánsebesen át Erdély ellen fognak-e működni.

Szokolovics Mohammed, a török beglerbég és más vezérek már 1553. év elején Petrovics Pétert körülvették és segédkezését igénybe vették, hogy János király fiát az ország birtokába helyezze, még a zultán haragjával is fenyegetőzvén, ha különben cselekedne. A szerémi ráczok is azt izenték Petrovicsnak, hogy tizezer lovassal segitendik, ha János király fiát Magyarországba és Erdélybe királyul bevezetendi. Petrovicsnak magának sem volt más ohajtása, és így müködése teréül különösen Temesvár, Lugos, Karánsebes vidékét választá, hol emlékezete különben is még élénken fenmaradt. Ugyan ezen időben Haller Péter Ferdinand király nevében a Karánsebesről márczius 1-én hozzá jött Sewan agával alkudoza, mely alkudozásban az utóbbi arról való tudását kifejezte, hogy a zultán irásban igérte oda Karánsebest és Lugost Ferdinándnak, ha arról adót fizet. Ferdinánd király pedig kijelentette, hogy ő nem képes a töröknek a régi adót fizetni, mert a törökök az országnak nagy részét elfoglalták; egyszersmind Hallernek és Báthory Andrásnak az az utasitás adatott, hogy a követek Temesvárt, Lippát, Solymost, Lugost, Karánsebest, és a többi, — Lippa és Erdély közt fekvő — várakat kérjék vissza a törököktől. A régi naiv osztrák diplomatizálás!

A nép azonban általában ellene volt annak, hogy a német uralom gyökeret verjen az országban, és az a kis hajlam, mely Temesvár eleste után mutatkozott egy ausztriai hatalom elismerésére, melytől támaszt reménylett a törökök ellen, ha-

mar eltünedezett a bécsi kormány és tábornokainak kislelküsége és gyámoltalanságának tapasztalásánál.

Petrovics nagy támogatásra talált az országban azon törekvésében, hogy János Zsigmond magyar királylyá tétessék. Petrovics már ezen időben rendeleteket bocsáthatott Lugos és Karánsebes városok biráihoz, hogy Török János hunyadi főispánnak engedelmeskedjenek, kit tehát Castaldo közelsége nem gátolt abban, hogy János Zsigmond pártjára álljon. A karánsebesiek és lugosiak, kiket erre Kaszim pasa is buzdított, készen álltak Petrovicscsal Erdélybe betörni, miről Dobó Domokosnak, a dévai vár parancsnokának augusztus közepén tudomása volt. A székelyek is 40,000 embert felajánlottak Petrovicsnak. Maga a franczia király, II. Henrik is támogatta ezen czélt, ki már 1552. nyarán Izabella királynét felszólította, igyekezzék fiát a magyar trónra ültetni. A jelen (1553.) évben a konstantinápolyi franczia követ leveleket küldött az erdélyi mágnásoknak, melyekben tudósítja, hogy a franczia király az ő leányát nőül akarja adni János király fiának. Ezen leveleket a franczia követ karánsebesi orátorok által küldte Erdélybe Bornemisza Farkasnak.

Őszszel egy Konstantinápolyból megszökött Horváth János nevü erdélyi ember, ki a királylyal akarta közleni Törökországban tett tapasztalatait, bejött az országba. Ferdinánd egynehány hive volt Karánsebesen, ezek Horváth Jánost Gyulafehérvárra kisérték, ő a királypártiakat figyelmezteté, hogy Hunyad vármegye »birtokosától« (Török Jánostól) semmi jót ne várjanak, mert ő Lugossal és Karánsebessel titkon egyetért, és csak nem régen küldött Petrovics Péter parancsot a két városnak, hogy Török Jánosnak engedelmeskedjenek. Ezektől különben is bajt lehet várni, mert mindnyájan János király fiát akarják visszahozni, és ezért a török császárt segélyre is kérték fel.

Végre még a zultán 1554. ápril elején Aleppóból az erdélyieknek meghagyta, hogy János Zsigmondot királyul elismerjék, az oláh és moldvai vajdákat pedig oda utasítá, hogy Petrovicsot támogassák, kit egyuttal lugosi és karánsebesi szandsákká kinevezett, kinek az által fontos és hivatalos állást adott az országban.

Ez év nyarán Ferdinánd követei Konstantinápolyban alkudoztak, hogy Erdélyt adófizetés mellett a török zultántól elnyerhesse. Reménynyel biztatta magát, mert midőn kenyértörésre került a dolog, hogy Izabella királyné magát és fiát a törökök pártfogására bizza, habozni kezdett. Az erdélyi vajdáknak, kik attól tartottak, hogy a szerződésileg Izabellától nyert Erdélybe a törökök és Petrovics hadai be fognak nyomúlni, azt irá Ferdinánd, hogy elégségesnek hiszi erejüket az ellenállásra, — ha azonban a törökök szándoka Lugos és Karánsebes visszafoglalására volna irányozva, ő most, midőn a törökökkel fegyverszünetet kötött, és az ő követei Konstantinápolyban tartózkodnak, nem volna képes segítségükre jönni. Tekintetbe jő itt még az is, hogy mielőtt Ferdinánd a jelen fegyverszünetet kötötte, a lugosiak és karánsebesiek a töröknek magukat megadták, és adófizetőivé lettek azoknak, a zultán pedig a két várost és jövedelmüket Petrovics Péternek engedte át. [1])

Zápolyai János örökségéből, és a törökök, valamint Petrovics azon törekvéséből, hogy János király fia magyar királylyá emeltessék és kivált Erdély az ő részére biztosíttassék, fejlődött Lugos és Karánsebes külön állása, és azoknak Erdélylyel való oly szoros összefüggése, hogy földiratilag mint egész Szörény vármegye Erdélyhez tartozónak tekintettek. A Petrovics után következő bánokat az erdélyi fejedelmek nevezték ki, ez utóbbiak pedig gyakran oly önállóságot fejtettek ki, hogy a török hatalom képviselői e vidéken nem átallottak kedvükben eljárni, sőt Temesvár és Gyula varának pasái még a lugos-karánsebesi bánok barátságáért is buzgólkodtak, mint például akkor midőn gyanakodni kezdtek, hogy Báthory Zsigmond fejedelem a törökökre ütni készül.

Sándor moldvai vajda 1554. április 23-án a Vincz városi tanácsot értesíté, hogy János király fia már közeledik nagy sereggel, és hogy a török császár Petrasko oláh vajdának, Petrovicsnak, a budai, temesvári, és bosniai pasáknak meghagyta, mikép János király fiát erélyesen segítsék. Jó lesz azokra nézve, kik őt fejedelmül elfogadják, — jegyzi meg hozzá.

---

[1]) Ferdinánd király levele az erdélyi vajdákhoz Prágából 1554. augusztus 25-ről.

Haller Péter is már 1554. máj. 1. értesítetett Jászvásárból Gerendi Péter által, hogy a havasalföldi sereg Bakó városnál táborozik, hogy az oláh vajda emberei Uzonban Béldi Ferencz házában, más részről pedig Petrovics a lugosiakkal és karánsebesiekkel, valamint Kaszim temesvári pasával készülnek a Vaskapun át Erdélybe betörni.

Ez uttal azonban Erdély még megmaradt azon állapotban Ferdinánd részén, a melyben azt az Izabellával kötött szerződésben átvette. Az ország már egészen alá volt ásva és Rusztem vezir 1554. őszszel azt izené meg Izabellának, hogy ne bizalmatlankodjék tovább a zultánban, ha azt kivánja, hogy ettől vegkép el ne hagyassék.

Petrovics ennek következtében követet küldött a portára, ki kijelentse, hogy a királyné és fia már tökéletesen el vannak határozva Erdélybe menni, és azt ujra kormányozni, de Ferdinánd hadai által be nem bocsáttatnak.

Ferdinánd követei által Konstantinápolyban oda igyekezett hatni, hogy Erdélyt megtarthassa, igérvén ezért Izabellának, hogy jobb ellátásáról fog gondoskodni. Magában Erdélyben azonban hiveit oly kevéssé tudta hűségben megtartani, hogy számuk mindinkább fogyott. Főleg midőn 1556. márczius 13-án a maros-vásárhelyi gyűlés követeit elégtelen válaszszal elbocsátá, és az erdélyiek látták, hogy Ferdinándtól segélyt a törökök ellen nem remélhetnek, általánosan János Zsigmond pártjára álltak. Petrovics Lugosról behivaték és a kir. herczeg helytartójává neveztetett.

Igy kezdődék János Zsigmond országlása, mely 1571. évig tartott, és mely alatt Szörény vármegye a legszorosabb összeköttetésben állott Erdélylyel. Izabella reménye, hogy a zultán neki Temesvárt és Lippát is visszaadni fogja, a franczia király közbenjárásának daczára nem teljesedett, és midőn Petrovics Péter 1557. október közepén meghalt, — ki különben ezen várak átengedésének igéretével lényegesen nevelte János Zsigmond pártját, — nem volt már oly férfi, ki a török udvarnál ezen két vár átengedését kérni merte volna. Izabella királyné követei, kik 1559. évben Konstantinápolyban jártak, már csak azt kérték, hogy Erdélynek határai Temesvár és Lippa felé kitüzessenek.

A temesvári pasa 1564. évi okt. havában török lovassággal és rácz gyalogsággal, továbbá 3000-re menő lugosi és karánsebesi oláh csapattal táborozott Debreczen közelében, melyek tán János Zsigmond tartalékját képezték, midőn ez évi nyár folyamában oly gyors előmenetelt tett Miksa király hadai ellen. Hogy a lugos-karánsebesi csapat a pasa és nem a fejedelem zászlói alatt hadakozott, az valószinüleg csak az utóbbinak beleegyezésével történt.

János Zsigmond halála után a speieri conventió értelmében Erdély Miksa királyra lett volna esendő. Azonban a körülmények nem kedveztek Miksa igényeinek, ki jól tudta, hogy az erdélyi várak részéről való követelése török háborut vonna maga után. Azon reményben tehát, hogy maholnap ügyességgel és tervszerü eljárással hatalmát Erdélyben megvetendi, beleegyezett, hogy János Zs. végrendelete szerint az erdélyi várak, a választott vajdának Báthory Istvánnak átadassanak. A testamentomos urak, kik között volt Békés Gáspár is, 1571. július 3-án azt jelentették Miksának, hogy Fehérvár az elhunyt uralkodó fegyvertárával, Déva, Karánsebes, Lugos várak, Zsidóvár, Gyula, Szamosujvár, Nagyvárad, Görgény stb. átadattak, és hogy a várnagyok Miksának, mint magyar királynak, azután Báthory István hűségére felesketettek. [1])

A Petrovics után következő lugos-karánsebesi bánok már sokkal inkább csakis az alájuk rendelt tartomány igazgatói, főnökei vagy parancsnokai voltak, és az egész országot átkaroló ügyekkel már nem igen voltak elfoglalva. A történet folyama is egyénittetik, és legtöbb esetben Karánsebes városának története már kimeríti Szörény vármegyének történetét. Tény azonban, hogy nem egyszer e két kerületből indult ki a mozgalom Erdély visszafoglalására, ugy a mint ez Petrovicsnak épen e tartományból sikerült.

Békés Lászlótól, ki Petrovicsra következett, Barcsay Ákosig (1558—1658) nyerte meg a szörényi tartomány belső alakulását, a mely előbb, mig Erdélynek közjogi és nemzet-

---

[1]) Erdélyi országgyűlési Emlékek II. 478.

[2]) Szalay László: A magyar történelemhez 237. 255. lap.

közi állása még vitás volt, szükségkép a nagy háborús események és diplomatikai majd nyilt versengés, majd titkos törekvés sikerétől függött.

Békés László fia, Gáspár, magasabbra törekedett és Báthory Istvánnal, az utóbbi lengyel királylyal az erdélyi fejedelemségért versenygett. Hogy czélját elérje, a török császárnak a kettős adón kivül, Erdély legnemesebb tagjait: Váradot, Bajont, Sakát, Sarkadot, Kerekit, a karánsebesi és lugosi kerülettel egyetemben oda igérte. Törekvésének a szentpáli vereség 1575. évben vetett végett, melynek folytán Békés Gáspár az országból kiszaladt. Ez év végén a zultán Báthory Istvánnak megadta az athnamét, kijelentvén abban, hogy a mi ország az Halil bég regestrumán kivül létezik, azt a vajda birja, olyképen, a miként azt István király (Zápolyai János) birja, de ugy, hogy a zultántól a megerősítés kéressék.

Következő évben Báthory István lengyel királylyá választatván, Erdélynek bucsut mondott.

Igen szomorúan köszöntött be Báthory Zsigmond országlása az erdélyi bánságba, mert a pestis (miként azt a fejedelem maga egy 1582. évi levelében említi) nagy területeket pusztákká tett, és Bolvasnicza, Porecsa és más falvakban, de kivált Karánsebes vidékén e miatt a parasztok házai üresen álltak.

A Báthory Zsigmond által 1586. május 1-ére Nagy-Enyedre hirdetett országgyülésen a rendek felkelést parancsoltak a gonosztevők és rablók kergetésére, kikötvén, hogy e kötelesség alól senki fel ne menthesse magát, Déva, Zsidóvár, Lugos stb. tartományában sem. Azt rendelte továbbá a gyülés, hogy Dragon György és Simon János a karánsebesi ispánok tartozzanak Sz. János születése napján Gerendre menni, számot adni, és a restantiákat administrálni Gerendi Jánosnak; ha pedig reá nem jönnének, és számvetve be nem szolgáltatnák, tehát kétszáz forintot vehessenek marhájokból. A székelységen a várhegyi kapitány vehessen igazat, a karánsebesieken pedig a bán.

A temesvári pasák és a lugosi-karánsebesi bánok, mint két szomszédos tartomány parancsnokai közt, némi barátságos viszony fejlődött, mely csak akkor zavartatott meg, ha az erdé-

lyi fejedelem nem a zultán árnyéka alatt akart uralkodni. Surlódások különben elég sokszor fordultak elő, melyek vagy levélváltások, vagy küldöttek által intéztettek el. Surlódásra a rablók és kalandorok adtak némelykor okot, melyek innen is, onnan is a határokon átcsaptak. Báthory Zsigmond felszólalása már oda ment ki, hogy a törökök az ő országához tartozó földeket és falvakat foglalják el, mely alkalommal a temesvári pasa mindig csak Halil defterére hivatkozott, és az erdélyi fejedelmet azzal akará megnyugtatni, hogy a törökök nem foglalnak el több helységet, mint a melyek az említett defterben a török hódoltsághoz számittatnak.

Báthory Zsigmond már korán előállt vádjaival és 1586. Ravazdi Györgynek és Bodogh Jánosnak, a portára küldött követeinek többi közt utasításul adá, hogy a budai és temesvári pasákra és végbéliekre parancsolatot hozzanak »a szegénység« (értsd köznép) felől, és hogy semmi uj foglalást és kapdozást az ő birodalmában ne engedjenek tenni, se ne tétessenek.

Nevelte a fejedelem elégedetlenségét a temesvári pasa magaviselete is, ki a fejedelem követségét ki nem hallgatta, hanem magától elűzte. A fejedelem azért konstantinápolyi követjének Rácz Péternek 1587. márczius 8-kán meghagyta, eszközölje ki a pasa megfenyitését, hozzá tévén, hogy »mi ugyan inkább nála (a pasa) nélkül elleszünk, hogy sem követünkkel azt cselekedje.« [1])

Elégtételül szolgálhatott Báthorynak, hogy a temesvári pasa és több török várparancsnokok nem sokára a legszelidebben szóltak hozzá, a midőn t. i. mindinkább az ő fegyveres fellépésétől kezdének tartani.

Figyelmet ébreszt, hogy a temesvári pasa 1589. évben Báthory Zs. jogát Lugosra és Karánsebesre kérdésbe vette, — mily okból, az forrásainkból ki nem tünik. A fejedelem azonban nem mulasztotta el Gávay Miklósnak márcz. 26-án utasitásul adni, hogy ha a pasa ezen kérdést ismét felveti, mondja meg, hogy azokat a várakat az előbbi császárok már átadták az erdélyi fejdelmeknek, kik azokat azóta mindenkor békességesen birták. Báthory Zsigmond elei a többi tartományokról ezen és

[1]) Acta Transilvanica II. 160. lap, a budai kam. levéltárban.

két várról és tartozandóságairól a török császárnak az adót fizették, miként azt ő is fizeti. Miután egyetlen császár sem háboritotta a fejedelmeket Lugos és Karánsebes birtokában, reményli, hogy a császár őt is, az athname értelmében, megtartja azon állapotban. [1])

Az alkudozások, melyek 1590. évben a temesvári pasával folytak, a törökök részéről legválogatottabb szavakkal ékeskedő udvarias levelezés daczára már némileg a fegyvercsörtetést éreztetik.

Gyulay Jánosnak és Theke Györgynek, kiket Báthory Zsigmond a tömösvári pasához küldött, márczius 25-én azt adta utasitásul, hogy a pasa által követelt Mihalyesd, Felső-Lapugy és Szadisor [2]) falukra nézve azt jelentsék ki, miszerint ezen falvak soha sem tartoztak a hódoltsághoz, bár meglehet, hogy ezek Halil defterébe be vannak irva; de oda sok falut beirtak, a melyek Erdélyhez tartoztak és azt a porta elismerte. Panaszt emeljenek a követek, hogy a Lugas mellett fekvő, és oda tartozó Csura [3]) falu szegénységét a pasa elvitte és noha igérte, hogy visszabocsátja, most mégis kivánja, hogy meghódoljanak. Ilyen nyomoruságot csak a mostani pasa hozott rájuk. Ellenezniök kell Ibrahim jenei bég kivánságát, ki t. i. azt kivánta, hogy Deszna és más azon vidékbeli falvak neki meghódoljanak. Ezen falvak, mióta a török császár Temesvárt birja, »két felé birattanak.« Most is vannak Báthory Zs. birodalmában bizonyos urak, kikhez hallgatnak, és a kik e falvakat mint saját örökségüket birják, és adót adnak, szolgálnak is a császárnak. Még ez óráig senki sem kivánta, hogy ezek Báthory birodalmától elszakadjanak.« A fejedelem kivánván, hogy ezen falvak a régi állapotban maradjanak, a deznaiak lovait ne rabolják, és figyelmezteti a pasát, hogy az efféle háboruskodásból ne támadjon valami nagyobb dolog, kiből aztán neki is, a pasának is valami busulása következzék. Nagypatak, szörényi falut hagyja meg a pasa régi állapot-

[1]) U. o. 1583—1594. év. 214. lap.

[2]) Az első kettő ma is megvan Hunyadvármegye nyugati szélén, az utolsó ismeretlen.

[3]) Csura falut a törökök, a temesvári pasa engedelmével, kirabolták, férfiakat, nőket, gyermekeket elhurczoltak.

jában; a fejedelem egyáltalában nem egyezik bele határigazitásba, tudván, hogy ez ürügy alatt csak ő fogna károsodni, és kivánta, hogy az ország területi állapota azon minőségben megmaradjon, a milyenben ezt a korábbi pasák találták.

Időközben a török császár felszólította Báthory Zsigmondot, hogy seregét a törökökkel egyesítvén, várja meg a parancsot a Lengyelország elleni indulásra. Semmi sem lehetett a fejedelemnek kevesbbé inyére, mint ezen rendelet, azért már márczius 28-án Ravazdy Györgyöt a portára küldte, ki azon ürügy alatt, hogy Báthorynak a németek mozgalmaira kell ügyelni, ezen rendeletet visszavétesse. Egyuttal működjék oda, hogy Ibrahim jenei bég hivatalából letétessék, a temesvári pasának pedig meghagyassék, hogy a fejedelemmel jó szomszédságban éljen, az őt nem illető falvak hódításáról pedig eltiltassék.

A német császár pártján levő őrségek kicsapongásait Báthory Zsigmond szintoly kevéssé nézte el, mint a törökök bitorlásait, sőt midőn megtudta, hogy a németek az ő országához tartozó nehány jobbágyot elhurczoltak, ő viszont embereinek azt rendelte, csapjanak be a német birodalomba, és hozzanak onnan más jobbágyokat.

A szomszédos bégekkel, de kivált a temesvári pasával Báthory nem jó lábon állt. Azért Óváry Istvánnak, szeptember 24-ikén a portára küldött követének azt a titkos utasítást adta, hogy Musztafa, a temesvári pasa czélját meghiusítsa, ki t. i. mióta Ferhád budai pasa egy katonai lázadásban történt megöletésének hírét vette, oda törekedett, miszerint budai pasává kineveztessék, mit ez annál inkább reménylhetett, mert a zultán őt küldte a budai lázadás lecsendesítésére.

Báthory ohajtása nagy mértékben teljesült, noha tán nem egészen az ő befolyása folytán, mert Musztafa nemcsak hogy budai pasa nem lett,[1]) hanem még a temesvári pasaságban sem maradt meg. Haszán pasa deczember 13-án maga jelenti a fejedelemnek Temesvárról, hogy Karácson havában jött az ő szomszédságába a hatalmas császár parancso-

[1]) Szofi Szinan neveztetik ki ez állomásra november első harmadában. Fessler hibásan állítja VII. 262. lap, hogy Haszán lett Ferhád utódja Budán.

latjából, kivánván, hogy egymással jó békességben éljenek. De sajnálja az uj pasa, hogy már oly hamar van neki panasza, sőt panaszainak részleteit már egy deczember 6-án kelt levelében fejtegeti a fejedelemnek.

Haszán pasa a már oly gyakran említett tényt hozta fel, hogy Temesvár elfoglalása után Halil bég és Kaszim pasa osztották fel az országot, és állapitották meg a határt Erdély és Temesvár közt; az igy készült defterт beadták a császár tárházába, »és valamint akkor beirta Halil Begh azokat, — ugymond a temesvári pasa — annak ugy kell lenni, a mely falukat ide irt, azok ide valók, mert ő osztotta. Ez vagyon a császár törvényében, hogy minden efféle dolgok, kiket a defterbe irtak, igazak, és ahhoz biznak, és mikor igy a hatalmas császár számára falukat irnak defterbe, ha szintén valaki azt helyben nem akarná is hagyni, az defter szerint meg köll lenni.«

A defterbe beirt falvakat a török császár zaymoknak, szpahiaknak, és bégeknek adta tulajdonul, és kinek-kinek császári levél is jutott, melylyel birtokát igazolhatta.

A törökök a defter alapján, a már sokszor emlegetett Csura falun kivül még Markadia és Virvaskan falvakat követelték, ezek, mint Csura, Szörény vármegyében fekhettek. [1]) De Nagyvárad táján hasonló viszály forgott fenn; minthogy temesvári Haszán Cselebinek ott tizennégy faluja van, melyekből tiz behódolt, a többi négy azonban (Bihar, Belényes, Szent-János — a negyedik helység nevét nem tudja a pasa) be nem jön; azaz nem szolgál, nem adózik.

Sok jó tanács és békeszeretetének bizonyítgatása mellett nyomatékkal szólítá fel mindezek után a fejedelmet, vegye ki kezét a császár faluiból, és azokat vissza ne tartóztathassa, a kik török földre akarnak átköltözködni, és meghódolni; kivánván, hogy valami kicsiny dologból háboruság ne essen a szomszédságban.

Ezek a viszályok még a legközelebbi esztendőkön át is huzódtak minden különös eredmény nélkül; egyik részen a Halil bég defterére való hivatkozás, másikon azon állítás han-

[1]) Markadia és Virvaska fekvését ki nem jelölhetjük, ezek egyedül a pasa ezen levelében említtetnek. Csura nevü nagy erdő van ma is Nevrincse, Szudriás és Lugos közt.

goztatott, hogy a vitás falvak nem tartoznak a hódoltsághoz. Nincs kétség, hogy a szörényi tartományhoz tartozó falvak a határvillongás, és hóditási vágy egyik fő tárgyát képezték, és ezekre nézve Musztafa, a temesvári pasa 1593. febr. havában azt irja Báthory Zsigmondnak: »Az kegyelmed embere azt mondá, hogy a faluk dolgának eligazitása felől Mehemet csausz ide jönne az hatalmas császár parancsolatjával. Én is azt gondolom, hogy azt meg kellene várnom. Édes barátom, engedelmes vagyok a hatalmas császár parancsolatjának, kegyelmeddel is jó szomszédságban, barátságban akarok élni, és nem engedem, hogy az hatalmas császár szolgái az athname ellen cselekedjenek, és a mely falvak itt a végben vannak, minden jót kivánok nekik, levelet is adtam, hogy a kik elbujdostak volt, helyeikre menjenek. Édes fiam, meddig itt leszek szomszédságodban, ha mi dolgod leszen, irj felőle, isten tudja, barátsággal akarok lenni. A hatalmas császár azért adta nekem itt a basaságot, a birodalmat, hogy mind, szegény és gazdag, nagy és kicsiny, igazságban, egészségben maradjon meg, és minden árus népek és egyéb rendek békességben legyenek. Én senki szavára, tanácsára falut nem raboltatok, senkinek sem engedem, hogy raboljon, hanem az erdélyi jószágot úgy oltalmazom, mint a temesvárit, senki ne féljen, mindenki békességgel lakjék házánál.«

A dolog másik oldalát megértjük Ibrahim lippai szandsákbég leveléből, melyet ez september 24-én az erdélyi fejedelem tanácsosaihoz intéz, és kit, jellemzőleg »nem jó szomszédjának« nevez. Egynehány spahi panaszlott — irja Ibrahim — hogy az ő nagysága (értsd a fejedelem) hívei, faluit háborgatnak, vernek és taglanak és barmokat elhajtanak, kegyelmetek szóljon az vajdának ő nagyságának, ezféle dolgokat ne engedjen cselekedni, mert ezféle dolognak mostan nincsen ideje, és ha mindig forralják és igy háborgatják a hatalmas császár országát, nem leszen jó a vége, én az hatalmas császár hiveit száján tartom, ő nagysága tartsa száján alatta való hiveit, hogy háboruságra ne igyekezzenek. Im a panaszló leveleket is ő nagyságának küldtem, Kapucsi Basamtul, értse meg, és jó választ várok ő nagyságától.

A nehézségeknek mindinkább növekedniök kellett, mert

Báthory Zsigmond el volt tökélve, hogy a törökök ellen fegyverrel menjen, miért is már 1589. évben kezdett a bécsi udvarral érintkezésbe lépni és szövetségét e czélra felajánlani. Terveire alkalmatosnak vélvén az időt, és nem akarván Szinán pasa utasítása szerint 1594. évben a törökökkel együtt a németek ellen hadba szállani, ez év elején Sennyei Pongráczot Áron moldvai, és Jósika Istvánt Mihály oláh vajdához küldte, hogy őket a törökök elleni szövetségre megnyerje, a mi csakhamar sikerült. Egyuttal Palatics György lugosi bán, a fejedelem parancsára a temesmegyei ráczokat és oláhokat a törökök elleni felkelésre buzditá.

A ráczok lerázni akarván a török jármat, Báthory Zs. felhivására fegyvert ragadtak, és junius havában 15000-nyi sereget gyüjtöttek Temesvár közelében, Ohad és Dobra erődöt bevették, a temesvári pasát két izben egy napon megverték, és Becskereket is elfoglalták. Becsét a Tisza mellett bevevén, annak várát ostromolni kezdték, melyet a törökök már átadni készek voltak, ha kivonulásuk megengedtetik. A ráczok azonban meggyőződve lévén, hogy a törökök sok kincset összegyüjtöttek a becsei várban, a feltételes átadásról hallani nem akartak. Midőn aztán a mazul temesvári pasa Becse ostrom alóli felszabadítására sietett, a ráczok vele oly erővel összecsaptak, hogy a törökök 10000-nyi seregéből alig menekedett ezer ember a csatából, köztük a pasa saját fia. Elestek azonban az öreg pasa maga, és három beg Reutzschawe, Vidin és Mudas, a ráczok pedig 18 nagyobb minőségű ágyut foglaltak el. Innét Versecz felé mentek, és azt a luthi prépostsággal együtt elfoglalták. Oly rohamosak voltak a ráczok sikerei, hogy julius havában már annak híre járt, mintha Temesvárt is elfoglalták volna. [1])

[1]) Theodorus de Bry Leodiensis: Pannoniae historia chronologica, 185. lap. Másik czime: Ungarische vnd Siebenbürgische Historia, was sich in denen Landen, seyt der Sündflut hero bis auf jetzt regierenden Röm. Kays. Mayestät Rudolf II. begeben. E munka az előadott történet után csak két évvel, ugymint 1596. évben nyomatott majnai Frankfurtban, kis negyedrétben. Nevezetes benne az, hogy a ráczok benne mindig »glires«-nek neveztetnek, a mi azt árulja el, hogy a németül gondolkodó frankfurti polgár a ráczok német Raitzen nevét azonosíthatni vélte a Ratzen (Ratten = patkányok, glires) szóval, és e semmikép ide nem tar-

Báthory Zsigmond, kit a ráczok hüségük jeléül hódolati levelekkel és a rácz despotai czim és méltóság felajánlásával már kezdetben szándokában megerősíteni kivántak, most az általuk Fejérvárra küldött követség és zászlók, és a törökökön nyert diadalok jelvényei által felbuzdítva, nem kétlett tervei kivihetőségén, azért a ráczok azon kérelmére, hogy segélycsapatokat küldjön nekik, mert a temesvári pasa uj hadakkal fogja őket megtámadni, Székely Mózest zsoldos csapatokkal megindítá Temesvár környékére.

Nem lehet elegendőkép bámulni, hogy ily események után a porta még azon hiedelemben volt, hogy Báthory Zsigmond annak teljes hűségében áll. Óvári István augusztus 10-én Kolosvárra a zultán levelét hozta a fejedelemnek, melyben őt hűségeért dicséri: »én nálam a te hűséged, vitézséged nyilván vagyon, kit meg is próbáltam, hogy engemet becsüllesz, most megbizonyitottad, kiért illik énnekem is tégedet ezután feljebb becsülnöm. Isten sokáig éltessen és neveljen.« A temesvári Haszán pasát, mivel Báthory Zsigmonddal egyet nem értett, és panaszait nem orvosolta, a zultán a beglerbégségtől eltávolítá; egyuttal megparancsolta a szerdárnak és temesvári pasának, hogy az Erdélyhez való falvakat és földeket ne bántsák. »Ha nem hiszed — irja a zultán jellemzőleg — küld emberedet hozzájok s meg látod mint parancsoltam.«

Ez év második felében a tatár chan egész seregével, mintegy másfél százezer emberrel a Temesvár, Várad és Erdély közti vidékre jött telelni. Dsafer beg, a temesvári defter tihaja (deczember 12-én) Palatics Györgyöt, a lugos-karánsebesi bánt megnyugtatni igyekezett ezen sereg bejövetelére nézve, megjegyzi azonban, hogy ez nem jó dolog, hogy naponkint a pasa tartományának falvaiban a tatár chan népét öldesik. Ebből már régen háboruság lett volna, ha a temesvári defter tihaja, — mint magáról irja, — nem akadályozta volna. Dsafer bég Palatics Györgynek azon állitását, mintha a temesvári pasa mazullá lett volna, oda véli igazitandónak, hogy ez bizony mazullá nem lett, sőt inkább hogy a császár neki egy jobb, t. i. a

tozó szót nemzetiségi névül használhatni. — Bethlen Farkas előadása szerint a temesvári pasa fia a csatában elesett. — hol? mikor? nem világos. III. köt. 230. lap.

budai pasaságot adta, és hogy jövő szombaton fog kimenni Temesvárról Budára. Az uj temesvári pasának neve Musztafa.

Dsafer beg közlése egészen elüt a valóságtól, mert budai pasa 1594. augusztus végétől, 1595. évi május 9-ig Szinán pasazade Vezir Muhammed lévén, [1]) világos, hogy nem a temesvári Haszán pasa került oda ez időben. Azt sem találjuk igazolva, hogy Musztafa pasa 1594. év végén temesvári pasa lett volna, mert ugyan az napon, a melyben Dsafer beg a fenebbieket Palatics Györgynek irja (t. i. decz. 12-én) Szofi Szinan pasa mint temesvári beglerbeg fordul hozzá, és szintén megnyugtatja, hogy a tatároktól egy hajszáluk sem fog görbülni, ámde ők se törjenek ellenük naponkint. De utóbb is, ugymint 1595. év első napjaiban, Amhat pasát találjuk e hivatalban, s ezért azt lehet állítani, hogy Haszán és Musztafa pasa számára nem marad hely.

A hőslelkü Palatics György 1594. év végével a lugos-karánsebesi bán székét ott hagyta, nem tudni mi okból, tán a fejedelem nagyobb hasznát vélte venni, ha ezen férfit tanácsába ülteti. A temesvári beglerbégséget 1595. évben Amhát pasa foglalta el, ki azonnal Báthory Zsigmonddal érintkezésbe lépett, tisztességes hangon őt a császár iránti hűségre inti, és maga részéről a még fennálló viszályokat megszüntetni igéri. »Engemet — azt irja Báthorynak — ne itélj az előbbi basákhoz, mert isten én nekem annyit adott, hogy senkitől nem kivánok, sőt másnak is elég vagyok adnia.« Itt e szomszédságban Lugas és Karánsebes táján, — irja egy másik levélben — az erdélyi latrok a szegény jobbágyoknak sem juhaját, sem barmát, sem buzáját nem hagyják. Ez nem jó dolog. Tudhatja, hogy a pasa 40,000 katonáról rendelkezik, és hogy másfél százezer tatár is itt telel. Annyi ember még egy gyermeket sem hurczoltak ki Erdélyből, még egy tyúk fiát sem vettek el. A fenforgó viszályok kiegyenlítésére kivánja a pasa, hogy a fejedelem hozzá valami tekintélyes embert küldjön; ohajtaná, ha Bocskay Istvánt vagy Kornis Gáspárt, Palatics Györgyöt, vagy Csukás Pétert küldené.

Amhát pasa Palatics utódjával Békés Istvánnal távol sem

[1]) Gévai: A budai pasák. 17. lap.

volt annyira megelégedve, és tapasztalván az ő hatalmaskodási hajlamát, azt irja neki: »Ez felől akarok irnom te neked lugosi bán, vess számot, hányad napja vagyon, hogy az bánságra ide jöttél, azoltátul fogván sok dolgokban kezdél praktikálni, de elhidjed, hogy veszteg légy helyeden, mert ugy cselekszel, hogy mind Lugost, mind Dévát, Fejérvárat elkezded veszteni. Ugy történhetik, tudod jól, az ki sokat kiván, elveszti az sajátját is végre.« Midőn Amhát pasa a zultántól már parancsot kapott, hogy a budai pasaságot vegye át, nyájas szavakkal bucsúzik el Báthory Zsigmondtól, kit mindig édes fiának czimez, és ujra is panaszolkodik az uj bán ellen. Afféle ember — ugymond — nem jó Lugoson, hanem oly ember, ki az végben módjával tudja magát tartani.

Már egynehány száz rabot vittek innét Lugosra és Karánsebesre, két tatárt és törököt felnyársaltak, és noha 200000 tatár és számtalan török had van mindenfelé elszállásolva, még is egy kecskefiat sem engedett a pasa elkapatni a fejedelem országából, »mondom, hogy eszes embert bocsáss a bánságra,« mond intőleg a távozó pasa.

Még ugyanez év május havában Mehemed pasa követte Amhátot a temesvári beglerbégségben. Mehemed pasa azt irja Békés Istvánnak: hogy az ő leveléből megértette minden hitetlenségét. »Ez ideig isten tudja minemü nagy tartóztatásban voltam, hogy az erdélyi határban még csak egy ebeteknek se ártsak, mivel hogy a fejedelmektől meg volt hagyva, hogy az erdélyi birodalomban ne háborgassak senkit.« Annál többször sérték Békés István emberei a török földet; ő maga nyers és kihivó őszinteséggel azt irá a pasának, hogy a bán vitézei vitézül harczoltak Szpahi Oglan csapatjával, többeket megsebesítettek, egynek, ki magát megadni nem akarta, fejét vették, Szpahi Oglant pedig török földön elfogták. A bán felajánlja a pasának, hogy Szpahi Oglant 20000 frtért kiválthatja, ha pedig azt nem teszi, a bán őt ajándékba küldi »urának királyának.« A pasa indignatioval utasítja vissza az ajánlást, és azt mondja: a zultánnak 20 ezer olyan iszpahi-oglanja van, nem szükölködik rabokban. Oly hiány oly kevéssé érzik nála, mintha a tengerből egy kanál vizet meritenének. Különben, midőn Békés az ő rabját ajándékba küldi urának, a pasa is Békés levelét elküldi a győzhetetlen

császárnak, lássa, minemü hű szolgája az erdélyi vajda. A levél vége felé Mehemet pasa mindinkább ingerültebb lesz. »Azt irod — mondja Békésnek — hogy a szegénységnek semmi bünök nincsen, hanem a vitézek mind olyanok, a ki magát birja és szablyája erősebb leszen, azé a nyereség, sem város, sem falu nem állhat ellenök. De ha immárom szablyára kerül a dolog, meglátod te is a hatalmas császár szablyáját reátok menni, mi is azt akarjuk, hogy szablya válaszszon el bennünket.«

A hol ily hangon szólnak egymáshoz, ott daczára, hogy külsőleg még jó szomszédoknak czimezik egymást, a jó szomszédságnak már vége van. Némi önmérséklettel Mehemet pasa még egy utószóban egy kérdést intéz Békés Istvánhoz. Ebben is egy kevéssé kételkedem — mondja a pasa, — az te irásod vagyon-e uradnak hirével, nincs-e? ha vitéz ember vagy, minekünk irj egy levelet, melyben jelents meg, vagyon-e hirével, nincs-e?

Nincs kétség, hogy a kihivó magatartás ezuttal nem a törökök részén keresendő. Már 1594. november 5-én (ó-stilus) megköttetett a szövetség Báthory Zsigmond és Mihály oláh és Áron moldvai vajda közt. Áron mindjárt igénybe vette az erdélyi fejedelemség segélyét, ki a kozákok által elűzettetvén, Báthory által visszahelyeztetett. Mihály vajda november 15-én Gyurgyevót foglalta el, Király Albert decz. 10-én Flok török várost a Duna mellett, 1595. évi január 1-én Mihály vajda Oroszcsik (ma Rustschuk) várost vette be ostrommal és roppant kincseket zsákmányolt, nem sokára a szilistriai szandzsákot a Duna jegén megverte és Silistriát elpusztitotta. Az erdélyi hadak segedelmével Mihály vajda győzelemről győzelemre sietett. Putinaj, Sernetest (jan. 24. uj stilus), Mantin (jan. 26-án) Rusch, Silistria (ujra), Hirsova, Ismail stb. jelölik a fegyveres siker vonalait. Király Albert 1595. február 14-én megverte a silistriai pasát, elpusztítá Turtukai várost, február végén Braila várát vette be, utóbb Nikápolyt felperzselte.

Báthory Zsigmond egyik szövetségese Áron vajda gyanut ébresztvén a fejedelemben, ez őt május 19-én Alvinczen elzáratja, másnap Mihály oláh vajda a viszonyok kényszerüségéből aláveti magát Zsigmondnak, őt hűbérurának és királyának elismeri.

Báthory most (jun. elején) maga részéről sürgette Rudolf

királyt, kivel 1595. január 28-án a törökök ellen szövetségre lépett, küldené meg az igért hadisegélyt. A fejedelem igen jól tudta, sőt az előkészületekből látta is, hogy a törökök minden erejüket fogják összegyüjteni a két oláh vajda megbüntetésére, minél fogva Horváth Mihályt és Békés Istvánt küldte Moldvába, kik ott a tatárok ellen nagy szerencsével harczoltak. A temesvári törökök e szerint a nekik nem kedves Békés István szomszédságától szabadultak ugyan, az ő helyébe azonban Báthory Zsigmond május 27-én Borbély Györgyöt nevezte ki karánsebesi bánná, mely kinevezést valóban szintoly kevéssé vehették békességes indulat jeléül a törökök, mint az előbbit.

És itt másodszor állunk azon kérdés előtt, komolyan hitték-e a törökök Báthory Zsigmond hűségét? és ha nem, vajjon mi birta őket arra, hogy őt, ki már nyilt háborúban állt a zultán seregeivel, még mindig barátnak tekintették. Ha létezett vak bizodalom, vagy kétely, mindennek véget vetett Borbély György az uj bán, ki 1595. julius 8-án a törökök által erősített Bogsán és Versecz városokat elfoglalta, és a tótváradiai kastélyt megrohanván, őrségét levágta. Innen Facset ellen indult, mely elvonulhatás feltétele mellett magát megadta. A temesvári pasa az ostromlott facsetiek felmentésére sietvén Borbély által véres ütközetben megveretett, a pasa is csak nehezen sebesítve mentette meg életét; a gyulai és csanádi bég elejtetett, a lippai és jenői fogságba estek. Borbély előnyomulásának híre oly rettegést okozott a törökök közt, hogy az eperjesi, (a Maros mellett), a solymosi, világosvári, csanádi, fenlaki, nagylaki, [1]) pankotai, zarándi és aradi őrség futással menekedett, és maga az erősített Lippa, mely Temesvárnak negyven éven át védelmül szolgált, magát az ostrom második napján megadta. Ez által a lugos-karánsebesi bánság a kétezer aranyból álló adó alul felszabadult, melyet évenkint a portának fizetni tartozott. Borbély az egymást érő fényes hadtettek után Karánsebesre tért vissza.

Daczára azon nagy tekintélynek, melyre Báthory Zsig-

[1]) A nagylaki várat Báthory Zsigmond már 1596. évben ujra adományozta Zeleméry Istvánnak, ki azonban még ugyanezen évben a mezőkeresztesi csatában elesett október 23-án.

mond annyi fényes siker után emelkedett, fejedelemségét, és feleségét Mária Krisztierna osztrák főherczegnőt mégis megunta, és hogy mindkettőtől szabaduljon, 1596. év elején titkon utazott Prágába, hol Rudolf királylyal szándokát tudatta. Alig hogy utjából haza tért, Borbély György futár által azt adja hirül, hogy a törökök april végén Lippát vivják; Báthory az erdélyi sereggel a vár felmentésére sietett, de midőn avval Dévára érkezett és Borbély, valamint a várkapitány Petki István többszörös ostromot visszavertek, a törökök a további vivással felhagytak. Most azonban Báthory vette a támadást kezébe és junius 4-én Lippától utját folytatván, junius 10-én Temesvárt ostromzár alá vette. Kornis Gáspár, Király Albert és Toldi István három oldalról intéztek rohamot a várra, de sikeretlenül. Másnap a roham ismétlésére készülvén, tábora egy tatár had által megtámadtatott. Noha azt visszaverte, még is tekintve ostromszereinek elégtelenségét, jónak látta hadseregét visszavezetni, mig Rudolftól segély nem érkezik. [1])

A török zultán még a keresztesi nagy győzelem után is Báthory Zsigmondnak a multaknak feledését, Moldova- és Oláhországnak az erdélyi fejedelemség alatti egyesítését, és teljes adómentességét igéri, ha a Rudolffal való szövetségtől eláll. Báthory ezen leveleket Rudolf királynak megküldte, és a zultánt kétértelmü izenetekkel tartogatta.

Temesvár tavaly nem sikerült elfoglalását ez idén (1597.) ujra megkisérlé a fejedelem, és e czélra szeptember 27-én az ő kanczellárját Jósika Istvánt indította oda sereggel. Jósika a várat október 17-től november 27-éig ostromolta, de támadása visszaveretett, és az erdélyi hadsereg eredmény nélkül visszatért. [2])

Báthory Zsigmond hadjárata a temesi tartományban nem maradt hathatós befolyás nélkül a területi és magánbirtoki viszonyokra. Számos fejedelmi oklevelek 1596. évtől 1598. évig oly adományokra vonatkoznak, Temes, Szörény és Hunyad vármegyében, melyekről a fejedelem megjegyzi, hogy az illető várak, városok és falvak a törökök által több év

[1]) Különös, hogy azonkori levelezésekben azt olvassuk, mintha Báthory Temesvárt junius 17-én csakugyan bevette volna.

[2]) Bethlen IV. 44. lap.

óta bitoroltattak, de minthogy az ő győzelmes fegyverei azokat a töröktől visszafoglalták, ezekről most rendelkezik, a mint esetenkint történik. Meglehetős képét nyerjük ily módon a hódoltság kiterjedésének kelet felé. Az adománylevelek szerint Báthory Zsigmond Temes megyében Mihaliczia, Opaticzele, Kladova, Gruin, Ohaba, Othe, Izwarecz, Bykenes, Kenes, Rácz Kernecsa, Felső- és Alsó-Szkulya, Vatina, Körtvélyfalva, Barafalva, Gonczesdfalva, Szurdok, Ruzsinosz, Klicsova, Szuszany, Supan, Paulest stb. falvakat Temesmegyében; Doklén, Binis, Gyürgöcz vagy Gyrgles, A. és F. Nyires stb. falvakat Szörénymegyében, a bozsuri, furdiai, marsinai és monostori kerületeket, melyek akkor Hunyad vármegyéhez tartoztak, de ma Krassó vármegye kiegészitő részeit képezik, a töröktől elfoglalta. Az első adományozások már 1596. szeptember 10-én veszik kezdetüket, nevezetesen az, mely Tiszova, Rudincz, Dragozela, Zetnicza (ma Sitnicza), Persipna, Letbenicze, és Petloncz falvakra vonatkozik, és mely bennünket a halmosi kerületbe vezet. Miután fel nem tehetjük, hogy Báthory Zsigmond oly falvakról állítaná, hogy a töröktől elfoglalta, melyekről már 1596. év előtt fejedelmi joggal rendelkezett, és miután láttuk, hogy Csura (Lugos közelében), Markadia, Virvaskan, Rumunyest, Homosdia stb. már korábban voltak vitának tárgyai, e nagy hódoltsági terület csak ugy magyarázható, ha felteszszük, hogy az erdélyi birodalom nyugoti részén hódoltsági szigetek voltak.

Hogy a törökök azonban maguk sem ragaszkodtak oly nagyon Halil beg defteréhez,[1]) melyre annyiszor hivatkozni szerettek, hanem hogy foglaltak a hol foglalni lehetett, mutatja azon körülmény, hogy például Ruzsinosz, és Valliadény falvak, melyek 1589. évben a Macskási család birtokához tartoztak, és Szörénymegye karánsebesi kerületében feküdtek, ezen évben a Macskásiak által Tóth Gáspár és Miklós szomszédbeli birtokosoknak elzálogosíttattak és ezen elzálogosításhoz Báthory

[1]) Ezen defterből Szalay László közli a szolnoki szandzsákséghoz, továbbá a Bélhez Biharban, és Desznához Aradban tartozó falvak névsorát. (Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században 200—206. lap). A defter többi része, és igy az is, mely bennünket különösen érdekel, még lappang.

Zsigmond fejedelmi beleegyezése hozzájárult. Báthory tehát e vidéken megszorítás nélkül élt uralkodási jogával. De 1598. évben ezen két falu ugy emlittetik, mint a melyeket a törökök bitorolva megszállván, Báthory győztes fegyverei által visszaszereztettek; miből világos, hogy 1589. év után a törökök ide betolakodtak. Ilyen példák nem állanak magányosan, és érdekesen jellemzik az akkori állapotokat. A gyulafehérvári káptalan levéltárában volt alkalmunk egy régi feljegyzést használnunk, mely az 1589. 1590. és 1591. években meghódoltatott falvak neveit kimutatja, melyek Halil defterében nincsenek beirva; ki van mutatva, micsoda bég, aga, szpahi hódoltatta meg azokat, azaz elfoglalta a fennálló szerződések ellenére. A feljegyzés ugyancsak a váradi tartományban ily módon meghódoltatott falvakról szól, de hogy a Temes partján hasonló eljárás tetszhetett a törököknek, annál inkább feltehető, mert a nagyváradi tartományban elfoglalt falvak szintén csak a temesvári pasa országát neveltek.

Feltünő az, hogy Báthory Zsigmond temesmegyei falvaknak a törökök általi bitorlásáról, és az ő győztes fegyvereivel történt v i s s z afoglalásáról egészen oly hangon szól, mint a szörénymegyei falvakra vonatkozólag, noha semmiféle adataink nincsenek arról, mintha Temes vármegyének részei a karánsebes-lugosi bánság megalakulása, és Zápolyai János után az erdélyi fejedelemség alá tartoztak volna.

Báthory Zsigmondnak mindkét támadása Temesvár ellen meghiusult, a hadiművelet czélt nem ért. Ez igy lévén, azon kérdés merül fel, miként történhetett, hogy Báthory a temesvári pasa tartományának keleti részeiben a törököket birtokaiból kiutasítá, és azokat az ő hiveinek vagy előbbi magyar birtokosainak adományozá. Ugy látszik, hogy Báthory Erdély felé visszavonultában egyes fontosabb állomásokon hadcsapatokat hagyott hátra, miként Lippán, és hogy az ily állomások védelme alatt szállták meg a magyar birtokosok az illető helységeket. Az adománylevelek azon kifejezése, hogy a fejedelem ama falvakat fegyvereivel visszaszerezte, kirekeszti azon feltevést, mintha az adomány in partibus infidelium fekvő birtokokra vonatkoznék.

Az erdélyiek betörését török földre csak az egy Eukan

belgrádi pasa igyekezett tettlegesen megboszulni. Titkon a Dunán átkelve, betört Szörénymegye halmosi kerületébe tekintélyes sereggel. Az ellenség ellen maga a köznép ragadt fegyvert, és oly tömegekkel rohant reá, hogy azt a hegyszorosokba zárván, majdnem tökéletesen megsemmisíté. Maga Eukan is életét vesztvén, feje Zsigmondnak megküldetett, ki azt Gyula-Fehérvár egyik kapujára kitűzette. [1])

A Rudolf királylyal Erdély átengedése iránt kötött szerződés végrehajtandó lévén, Báthory Zsigmond 1598. april 8-án az országos rendek gyülekezetébe ment, és lemondását előadta. A fejedelem azonban Oppelnben elégedett nem lévén, csakhamar megbánta szeszélyes lemondását, és augusztus 20-án Kolozsváron terem. Azt találjuk, hogy Báthory Zsigmond távollétének ideje alatt, ugymint 1598. junius havában, az erdélyi káptalan requisitorai jelentést tesznek neki, mint fejedelemnek, hogy az ő parancsa folytán enyingi Török István hunyadi főispánt a marsinai és monostori kerület birtokába beigtatta. Ezen két kerületről ismételve mondja Báthory Zs. hogy azokat a törököktől visszafoglalta.

Nem sokára, hogy Báthory Zsigmond Oppelnbe távozott, Mihály oláh vajda, eddig az erdélyi fejedelem vazallusa, 1598. junius 9-én Rudolf királynak hódolt és hűséget esküdött. A Báthory András bibornokon és fejedelmen 1599. okt. 28-án Schellenberg és N.-Szeben közt nyert győzedelme [2]), emelé a vajda fontosságát, és ő lépésről lépésre, ravaszságot és erőszakot nem kimélve, azt érvényesíteni tudta. Azon ürügy alatt, hogy ő a törökökkel egyetértő urakat megfékezni, Erdélyt a császárnak megtartani akarja, magát valóságos fejedelmül viselte az országban. Gyula-Fehérvárra november 11. bevonulván, még 1599. évi deczemberben magát havasalföldi vajdának, a cs. és királyi felség tanácsosának, Erdély helytartójának, és az annak alávetett végek főkapitányának czimezi, és mint ilyen, a m a g a iránti hűségért Balotha Mihályt

---

[1]) Szamosközy II. köt. 189. lap, de regényirók módjára a chronologia iránti minden érzék nélkül.

[2]) Gyulafehérvári káptalan levéltára.

és Török Ferenczet némely temesmegyei jószágok adományozásával jutalmazza. [1])

Politikájához híven, Mihály vajda Rudolf császár érdekét használta ürügyül, az ő zászlói alatt küzdött, hogy saját uralmát Erdélyben megszilárdítsa. A neki tett szolgálatokat Rudolf az 1600. február 11-én Pilsenben kiállított diplomával azzal vélte jutalmazni, hogy Mihálynak Oláhországot mint örökös fejedelemséget biztosítá hűségének feltétele alatt, meghagyta azonban egyuttal neki, hogy Erdélyből azonnal távozzék. Mihály, ki nem kevesebbet, mint Erdélyt, Havasalföldet és Oláhországot több magyarországi megyékkel és várakkal bővített örökös birtokát, és azon jogot igénybe vette, hogy a mit a töröktől elfoglaland — nevezetesen a temesi tartományt — szintén örökösen birhassa, erre nagy indulatra gerjedt és a császári biztosok utján azt izente a császárnak, hogy ő Erdélyt semmi esetre nem fogja elhagyni, ha pedig a császár az évenkinti pénzsegélyt nem küldi, fegyvereit ellene fogja fordítani.

A törökök sem nézték jó szemmel Mihály vajda terjeszkedését, és Ibrahim pasa szükségesnek találta a zultánt figyelmetessé tenni, mennyire nőtt Mihály hatalma, sikerei által Magyarországon, melyek miatt a zultánnak is kárt tehet. Ibrahim tehát igyekezetét arra fordítá, hogy Mihály vajdát a zultán hűségében megtartsa, sőt kisérletet tett, vajjon nem vehetné-e rá a vajdát, hogy Brailát, Gyurgyevót, Lippát, Jenőt, Karánsebest és Lugost a törököknek visszaadja. A vajda azonban ravaszsággal élt és a törököket csak igéretekkel biztatá és tartogatá. [2])

A király követei 1600. ápril elején Mihály vajdánál jártak, ezeket figyelmezteté a vajda, hogy Báthory Zsigmond Moldvába, onnan pedig Erdélybe törni készül. Állítá, hogy a törökök is nagyon nyugtalanítják, és azoktól csak ugy várhat

[1]) Báthory András bukásának egyik okául az is emlittetik, hogy a Lippa, Jenő és Karánsebes, valamint a székelyek részéről igért segélyt be nem várta.

[2]) Székely Mihály levele Fehérvárról 1600. febr. 24-ről a királyhoz. Egy másik levelében ugyan ő Fogarasból jelenti a királynak, hogy egy török követség Karánsebesre ment.

kegyelmet, ha nekik Lippa, Jenő, Lugas és Karánsebes várait átadja. [1]) A vajda élénk szemrehányásokat tett a császári biztosoknak (Székely Mihálynak és Ungnadnak) hogy a császár Lippa, Jenő, Lugas és Karánsebes végházi legénységét nem fizeti, hogy ennélfogva ezek szökdösnek, és ő maholnap nem fogja tudni, hová tegye le fejét.

Ezen követi tárgyalások alkalmával Mihály vajda egyik híve azt inditványozta, adná át a vajda Lippát, Jenőt, Lugast és Karánsebest Rudolf királynak, azon kötelezettséggel, hogy Rudolf hadőrséggel, élelmezéssel és költséggel e várakat tartsa. De ezen javaslat nagy ellenzésre talált, mert — ugymondának a vajda hívei — Rudolf e várakat birván, könnyen kiüzheti Mihály vajdát és az oláhokat a tartományból. [2]) A vajda tehát már most Rudolf ellenére is megakarta tartani az országot, noha mint annak híve lépett fel, és hárította el a császáriak ellenállását.

Az erdélyiek türelmüket vesztve Mihály vajda sanyargatásain, 1600. évben felkeltek és Székely Mózes őt több ütközetben megverte; bár hajlandók voltak Báthory Zsigmondot azonnal visszahívni a fejedelmi székre, azt Basta ellenzése miatt még most tenni nem merték. Következő évben (1601.) évben az erdélyiek, biztatva lengyel segítség által, február elején Kolozsvárott országosan összegyültek, Báthory Zsigmondot Moldovából behívták, és a zsarolásai miatt gyülölt Basta Györgyöt Husztra szalasztották. Zsigmond márczius 27-én érkezett Kolosvárra, hol nyomban beiktattatott a fejedelemségbe. Május havában Kolosvárott többi kormányzási ügyei közt Temes megyével is foglalkozik, hol híveinek bizonyos jószágokat adományoz. Basta ellene indult, és augusztus 3-án Goroszlónál megverte; a fejedelem azért Moldovába menekedett. Már szeptember 6-án ismét Brassóban mutatkozott, októberben Szebennél haladt, november végén Kolosvárt ostromolta. [3])

---

[1]) M. Tört. Tár III. 139. l.

[2]) M. Tört. Tár III. 163. l.

[3]) Horváth Mihály szerint Báthory csak 1601. november havában lépett volna be Erdélybe török-tatár segédhaddal. III. köt. 378. l. A zultán ki volt engesztelve Báthoryval.

A német hadak, kiknek dulongásai fölött a törökök is eliszonyodtak, 1602. év elején majdnem teljesen kiüzettek Erdélyből. A hiveinek annyi feláldozásával fejdelmi székére visszahelyezett Báthory Zsigmond azonban csakhamar visszaesett nyavalyás ingadozásába. Már 1602. évi márcziusban ismét egyezkedésre lépett a prágai udvarral, hogy Erdélyt visszaadhassa Rudolfnak. Hivei erről értesülvén, Zsigmondot fogolylyá akarák tenni, de ez, Bastának egyik hadosztálya által fedeztetvén, Csehországba távozhatott, hogy Erdélybe soha többé vissza ne térjen. [1])

Basta a kolosvári gyűlésen ujra megesketteté a rendeket Rudolf hűségére, Székely Mózes azonban és az ő párthivei nem akarták elismerni a Báthoryval kötött szerződést. Basta ezért ellene indult, őt Gyulafehérvárnál június 2-án megverte és Erdélyből kikergette, ki ennélfogva Bethlen Gáborral együtt a temesvári pasához menekedett.

Ez esemény által a történet folyama ismét gazdagabban mozog a lugos-karánsebesi bánság felé. Mihály oláh vajda meggyilkolva lévén,[2]) Báthory Zsigmond a magán életbe visszavonulván, a valódi hazafiak Székely Mózessel szétveretvén, Basta most egyedüli ur volt Erdélyben.

Ezen időben a török hódoltság területe Temesvártól Erdély felé eső részében az utóbbi időben, még Báthory Zsigmond fejedelemsége alatt érzékeny fogyatkozást szenvedett. A karánsebes-lugosi bánság területének határai nyugotra már Szkulya és Kernecsa falvakig előtolattak. Facset, Lippa, Solymos, Tótváradia, Csanád, Arad, Nagylak, Jenő, Bogsán, Versecz várait, a monostori és marsinai kerületet már nem birták többé a törökök, a kik éveken át még kisérletet sem tettek azok visszafoglalására, mintha harczias vállakozási szellemük egészen elpárolgott volna. Székely Mózes azonban Bektes temesvári pasát ösztönözni kezdé Erdély megsegitésére, melyet a törökök különben se szerettek »a német király« kezében látni. Nyári Pál Váradon értesülést vett, miszerint a natoliai pasa Pancsovánál a Dunán átkelt, és a Gyulánál táborozó

[1]) Még 1602. junius 28-án Déváról kelt intézkedéseit ismerjük. Gyulafehérvári káptalan levéltára. Cista Thorda. 7. csom. 13. sz.

[2]) 1601. év aug. 19. Beauri, Basta-féle kapitány által.

Bektas temesvári pasával egyesülvén, az egész országot Váradtól Lugosig és Karánsebesig pusztitani akarja, hogy Basta Györgyöt ez által Erdély elhagyására kényszerítse. [1]) A törökök csakugyan támadást intéztek a fejedelemség szörényi és marosmenti birtokai ellen. Már (1602) augusztus 7-én rohanták meg Lugost, melynek felét felperzselték, marháját elhajták, élelmét elpusztiták. A város még az nap folyamodott segélyért Bastához. [2]) Facset lerombolását sem akadályozták utóbb az erdélyiek, de mégis nagyobbszerü foglalásokat tettek, sőt Solymos várát, melyben egy idő óta Pókai Tamás, mint Székely Mózes által behelyezett török-párti várparancsnok őrködött, ujra hatalmukba keriték. [3]) Ebben Borbély György a néhai karánsebesi bán, most dévai parancsnok intéző keze látszott, ki, noha a németeket nem szerette, még is czélszerünek találta, hogy egész Erdély Rudolf uralma alatt egyesitessék.

A következő (1603) év tavaszán a mozgalom nagyobb terjedelmet volt veendő, Székely M. megnyerte Konstantinápolyban az athnamét, mely neki Erdélyt mint örökös fejedelemséget adja és adóját tetemesen leszállitá. A temesvári pasa által segíttetve, Karánsebest vette be, április 11-én pedig Lugost, melynek védelmében a hős Huszár Péter bán kegyetlenül megöletett a tatárok által. Erre beinditotta Bethlen Gábort alig pár ezer magyar, rácz, tatár csapattal a Vaskapun át Erdélybe. Székely Mózes követte, és Gyulafehérvárott a fejedelmi czimet felvette. Basta kiszökött Erdélyből. Az uj versengő a fejedelemségért oly gyors haladásokat tett, hogy Rudolf király kényszerítve érzé magát Gyulafi Lászlót és Nyári Pált hozzá küldeni, és neki Erdélyt mint fejedelemséget felajánlani, Lippa, Jenő, Lugos, Karánsebes és tartozandóságainak hozzájárulásával. Csak a magyarországi részekről mondjon le. A feltételeket Székely el nem fogadta. A sokat igérő invasio azonban csakhamar véget ért, a midőn Székely Mózes jul. 17-én Radul oláh vajda által megveretik és elejtetik. A nemzeti uralom bajno-

[1]) Nyári Pál levele aug. 6-ról Mátyás főherczeghez, a bécsi titkos levéltárban.

[2]) Erdélyország történetei tára II. 72. lap. Kiadják gr. Kemény József, és nagyajtai Kovács István.

[3]) Solymost 1595-ben Borbély György foglalta el.

kai, kik a csatában el nem hullottak, többnyire a szörényi tartományba menekedtek, és Karánsebesben gyülekeztek. Borbély György is, annyi csaták hőse, ki Székely ügyét mindjárt kezdetén felkarolta, Szászváros melletti táborába szólítá a hazafiakat, és innen követeket küldött a temesvári pasához, ki maga is csak álöltönyben menekülvén a brassói csatából, égett a vágytól, hogy magát megboszúlja, — küldött a nagyvezirhez is követeket segélyt kérendő. Azon hirre, hogy Basta Gy. Fehérvár felé közeledik, kis csapatával Szörény megye határai közelébe vonult. Duval Henrik lippai parancsnok, ki utjukat elállni akarta, augusztus 6-án megveretett, pár nappal később azonban a Vaskapu szorosai közt Rákóczy Lajos hajdu csapatokkal ezen szerencsétlenekre rácsapott, és kegyetlen mészárlást vitt véghez köztök.

A szánandó bujdosók maradványa Karánsebesen állapodott meg; innen folyamodást intéztek a zultánhoz, kérvén őt hogy hazájokba visszavezettessenek. A levelet aláirták simai Borbély György, Rédey Ferencz, Boronkay János, Bethlen Gábor, Zalárdi Miklós, Nagy Albert, Balásy Ferencz. Ugyanők auguszt 26-án Karánsebesből Haszán pasa nagyvezérhez irtak, kérvén az ő pártfogását az ő visszahelyeztetésük ügyében »mert mind enni romlások miatt is, kik megmaradhattunk, az hatalmas Chazar hűségétől el nem zakattunk, hanem feleségestől, giermekestől ez hatalmas cziázár kegyelmességéhez bizván Tömösvárhoz és Karánsebeshez iöttünk, némellieknek pedig feleségek, giermekek az városokban zorultanak és minden nap csak az rabságot váriák az feiekre az segétségnek késedelme miá.« Ezzel meg nem nyugodván, Borbély György augusztus 29-én már sürgető levelet intéz a nagyvezirhez, melyben azt mondja: »nemelliek közülünk, kik Tömösvárban, kik Karánsebesben, Lugosban, nemelliek az havasokon buidosnak, mig az Isten ezre nem vizen bennünket.« [1]) E nehéz napokban az ősz Borbély György tartá fenn a lelket honfitársaiban; ő Karánsebesben maradott és innen terjeszté ki gondját mindenre, a mi reményüket valósíthatni látszott; Bethlen Gábor azonban Nándorfehérvárra ment, mások Sofiára, és Temesvárra.

[1]) M. Történelmi Tár XI. köt. 163. 164. lap.

Basta ez alatt iszonyrendszert követett és Székely Mózes volt hiveit véres kézzel üldözte, jónak látta azonban, hogy a bujdosókat a török szövetségtől elvonja, azoknak kegyelmet igérni. Gyulafi ékesszólásának nagy része volt ez eredményben, ki erről nagy sietséggel hozott hirt Karánsebesre. Borbély és társai már készültek, hogy Erdélybe visszamenjenek, midőn azonban Basta hajduit és ráczságát Lippán elbocsátá, ezen, rablásra és öldösésre mindig kész bandák Karánsebes felé nyomultak. A bujdosók ily körülmények közt nem merték elhagyni a várost, bizonyosnak hivén vesztüket, ha azt teszik. Rácz György hajdu kapitány a habozó bujdosókat fenyegetésekkel és biztatásokkal végre rávette, hogy kiköltözködjenek. Az Erdélybe vezető uton rácz csapatok kisérték a bujdosókat, mely uton csak nehezen akadályoztattak meg a ráczok, hogy a visszatérni akaró menekvők közt rablást és öldöklést el ne kövessenek. Kevéssel haza érkezése után, a derék Borbély György meghalt, sokan azonban, azok közül, kik Basta által kegyelmi igéretet kaptak, a halál különféle nemei által kivégeztettek. [1])

Ezen esztendő ajándékai közé tartozik az is, hogy Basta György Lodi Simont helyezte a báni hivatalba, ki vad féktelenségével, rablásaival és mindennemü erőszakoskodásaival a karánsebesi tartományt kétségbe ejté, és méltó szolgája volt Bastának. Ez már november 7-én tudósította Szörény vármegyét, valamint Lugos és Karánsebes városát, hogy Horváth (az az Lodi) Simonra a karánsebesi és lugosi főkapitányságot ruházta. Vajjon Simon alacsony származása-e, vagy gyülöletes volta gátolta-e Bastát, hogy Simonnak a báni czimet is

[1]) Ezen kor eseményeiről olvasandó Karánsebes város története, a jelen munkában. E tárgyról egy német tiszt azt irja Kolozsvárról, hogy Borbély György, és 30 pártütő nemes deczember 7-én érkezett Kolosvárra, és vissza pillantólag mondja: Herr Basta hat des Rátz Georgen Hauptmann Einem über die Raizen mit etlichen seinen Untergebenen Kriegsvolk nach Caransebes gesandt, der hat die Rebellischen Bürger von Weissenburg (értsd Gy. Fehérvár) und das gemeine Volk, so sich von dannen nach Caransebes retirirt und geflüchtet haben, wie das unvernünftig Vieh hauffenweis nach Klausenburg getrieben. Igy itélt a nemzeti mozgalom hőseiről az ellenpárt. (B. Jeszenák irományai a nemz. múzeumban).

megadja, — nem lehet eldönteni; Basta nehezen ismert ilyen akadályokat. Bizonyos azonban, hogy mig Lodi Simon hivatalos helyről soha nem neveztetik bánnnak, magán személyek neki rendesen e czimet megadák. [1])

A háboru kiséretében levő nyomoron kivül, az országos éhség, és döghalál is terjeszté sürü, sötét fátyolát e szerencsétlen országra. A hajószemélyzet, melyet a végtelen tenger síkságán valami szerencsétlenség minden emberi szükséglettől megfoszt, és melyhez a segély megközelíthetlen, alig követ el őrjöngésében iszonyatosabb dolgokat, mint ezen szerencsétlen kor fiai. Nem csak a legutálatosabb tárgyak szolgáltak ételül, hanem némelyek az éhség dühében saját testükről rágták le a hust, mások emberi husra vadásztak, rokon rokont, szülők a gyermekeket és viszont falták fel, sokszor sorshuzás által dönték el, hogy ki legyen az áldozat. A dögvész a maga módja szerint pusztitá az országot, és takart be sok jeles hazafit a halotti lepellel. Ez alá került Palatics György, a néhai lugos-karánsebesi bán, Makó György, Nagy Albert, és Székely Mózes özvegye, másokkal együtt, kik e vidék közéletében szerepre voltak hivatva.

Még soká nem derültek jobb napok e tartományra. Karánsebes városa legalább Lodi Simontól és a ráczoktól szabadulni akart és követséget inditott 1604. év elején Kolozsvárra a császári biztosokhoz, férfias őszinteséggel festvén az ország állapotját; kapott is megnyugtató biztatásokat, melyek azonban Lodi magaviseletére semmi befolyást nem gyakoroltak.

A helyzet változása más oldalról jött. Azon körülmény, hogy Basta április 7-én Erdélyt elhagyta, érlelte meg a bujdosókban a tervet a fejedelemség visszaállítására. Bocskay István és Bethlen Gábor közt ez iránt levelezés folyt, és az utóbbi vállalkozott, hogy a törökök támogatását megnyeri. Az ügy

---

[1]) Bethlen Farkas (V. köt. 525. lap) azt irja, hogy Borbély György és társainak kivonulása után Karánsebesből nevezte volna ki Basta Lodi Simont karánsebesi, Andrián Pált pedig lugosi főkapitánynyá. Figyelembe vevén azonban, hogy Bethlen saját állítása szerint a 63 éves Borbély decz. 15-én, avagy nyolcz nappal Kolosvárra való megérkezése után meghalt; a karánsebesi bujdosók legalább egy hónapig lettek volna uton Kolosvár felé, a mi nem valószinű.

határozottan jóra fordult, midőn nyár derekán a magyarországi szerdár Lolla Mohammed nagyvezérré kineveztetett, ki a szultán kiskorusága miatt az államügyek élén állt. Némi bevezetésül szolgált a jövő eseményekbe, hogy a törökök ez év elején a bogsáni kastélyt, melyet a ráczok által megölt Fodor Ferencz karánsebesi nemesnek özvegye birt, ez év elején visszafoglalták, Rákóczy Lajos lippai parancsnok pedig, Becse ellen intézett kitörése alkalmával vereséget szenvedett. A bujdosók mindinkább gyülekeztek Temesvár környékén és Szörény vármegyében, Bocskay pártja titkon növekedett, és általa már eleve volt erdélyi fejedelemül kijelölve. Az erdélyiek tervét azonban egy véletlen eset időelőtt hozta napvilágra. Rákóczy Lajos és Duval Henrik lippai kapitányok t. i. Temesvár felé kivonultak, hogy az ezen vár körül táborozó bodonyi béget meglepjék. Ez időben azonban Bethlen Gábor tartózkodott a táborban, miről a lippaiaknak tudomásuk nem volt. A törökök véletlenül megrohantatván, teljes vereséget szenvedtek. Bethlen Gábor podgyásza pedig szintén a támadók kezébe esvén, abban a Bocskayval folytatott levelezés találtatott, mely az Erdély visszaállítására vonatkozó terveket elárulta.

Július első felében a karánsebesi ráczok és lippai hajdúk portyázva Belgrádot majdnem két mértföldnyire megközelitették, és Keve (ma Kubin) várát, melyet 800 török és pandur védelmezett, rohammal bevették. Foglyul ejtvén 80 főtörököt, 500 asszonyt és gyermeket, zsákmánynyal megrakva Karánsebesre és Lippára visszatértek. Augusztus havában az erdélyi cs. biztosok 200 székelyt és szász lövészt küldtek Karánsebesre az őrség szaporítására.

A további eseményeket a köztörténetnek átengedvén, csak azt említjük meg, hogy Bocskay István november első felében nyerte meg a zultán athnaméját, mely őt az erdélyi fejedelemségben megerősíti. Az ország rendeit 1605. év április 17-ére Szerencsre hívta meg, és oda Bethlen Gáborral eljöttek mindazok, kik Basta zsarnoksága elől menekedvén, a szörényi tartományban lappangtak, vagy a temesvári pasa pártfogását élvezték.

De épen e vidék nem volt az elsők közt, mely Bocskay Istvánnak hódolt. Lippa vára adta a jelt a hozzácsatlakozásra

és Bocskay részére megadta magát Rákóczy Lajosnak, ki egy idő óta Bocskay pártját fogta. [1]) Példáját követte Karánsebes és Lugos, mire még az év elején [2]) Bocskay magát a szörényi tartomány urául is ismervén, Keresztesi Pált nevezte ki karánsebesi és lugosi bánná.

Bocskay halála után a rendek Rákóczy Zsigmondot akaratja ellenére választák fejedelmül, — a törökök pártfogása is biztosnak látszott, és midőn Musztafa kapucsi pasa Tömösvárról arról tudósítá Vajda Istvánt, a lugosi bánt, hogy a jelvények »az erdélyi fejedelem« számára nála készen vannak, Rákóczy Zsigmond ezt magára vette, és Musztafa kapucsi pasának köszönő levelet is küldött, holott az athname stb. Homonnai Bálintnak voltak szánva, kit Bocskay ajánlott utódjául.

Szörény vármegyére vonatkozó intézkedéseket azonban 1607. évben sem Homonnaitól, sem más valakitől, hanem csak Rákóczy Zsigmondtól ismerünk, és ezek nemcsak a lugosi és karánsebesi kerületre, hanem Temes vármegye egyes részeire is kiterjednek; sőt a facseti és bogsáni kerületet is kormányzásának körébe vonja, a nélkül, hogy tudnók, mikép szerezték vissza az erdélyiek a törökök által még csak 1604. évben elfoglalt bogsáni várat, melyhez Izgar, Duboz, Kádár és a távolabbi Szuszanovecz tartoztak.

Rákóczy Zsigmond 1608. évi decz. 5-én a fejedelemségről lemondott, helyébe 7-én a rendek Báthory Gábort választák,

---

[1]) Rákóczy Lajos, ki csak nem rég Temesvár mellett a törököket és Bethlen Gábort szétugrasztotta, még 1604. végén is Lippának császári parancsnoka volt. Bethlen Farkas (VI. 227. lap) előadása szerint, a lippai hadőrség 1605. évben éhség által kényszerítve, és zsoldjának elmaradása miatt adta meg magát Rákóczy Lajosnak, mint Bocskay parancsnokának. Kérdés: mikor és mi módon esett ki Lippa vára Rákóczy Lajos, mint császári parancsnok kezéből, és mikor állt ő Bocskay István pártjára. Az elsőre nézve adatok hiánya miatt nem lehet véleményt koczkáztatni, bizonyos azonban, hogy Rákóczy Lajos, ki 1601. év óta Lippán a császár érdekében őrködött, 1606. évben Bocskaynak felső-magyarországi főhadvezére volt. Nagy Iván szerint Rákóczy Lajos már 1605. évben szerepel, mint Bocskai hadnagya, és ez által Bethlen Farkas fennebbi közleménye igazoltatik.

[2]) Bocskay már 1605. márczius 26-án írja Báthory Istvánnak és másoknak, hogy Lippa, Lugos és Karánsebes az övé.

ki kormányzásának egész ideje alatt küzködött, hogy magát a fejedelmi széken fentarthassa. Vetélytársául Géczy András támadt, ki 1612. évben Konstantinápolyba ment, és ott hazafiatlan igéretek mellett igyekezett a fejedelemséget magának megnyerni. A diván május 15-én megkezdvén a tárgyalásokat, kimondta, hogy Erdélynek megengedtetik, miszerint Géczy Andrást fejedelmül válaszsza. Az adandó athname alapjai különösen Szörény tartományát érdeklik: Géczy átadja a törököknek Jenő és Lippa várát; átadja a tömösvárvidéki visszafoglalt hódoltságot, a Halil bég deftere ujra életbe lép, a 15000 aranyra emelt adót beszolgáltatja; ha kivántatik, a zultán táborához 15000 emberrel csatlakozik, az oláh vajdáktól nem szed adót. Géczy fegyveres támadása teljesen meghiusult, Szebenben térdre borulva esdekelt bocsánatért, és midőn ezt megnyerte, bejött az országba.

A rendek most Bethlen Gábort választák fejedelmül október 23-án, és Géczy látván a dolgok gyors fejlődését, szintén Bethlenhez akart csatlakozni. Jövendő emelkedésére ugy vélt az uj fejedelemnél érdemeket szerezni, ha Báthory Gábort meggyilkoltatja, — emberei az ocsmány tettet október 27-én el is követték, mire Géczy András még ugyanaz napon értesíté a rendeket, hogy ő Nagy-Váradot Erdélyország hűségére megesketteté, és kezében tartja, továbbá, hogy Jenő várába, Lippába, Karánsebesbe és Lugosba mindjárt megiratta, hogy imide amoda ne hajladozzanak, hanem az uj fejedelmet ismerjék el. [1])

Bethlen Gábor rendkivüli személyisége a kis Erdélyből oly országot csinált, mely az Európát mozgató kérdésekben igen fontos szerepet játszott. Versenyzője neki is volt a fejedelemségért: Homonnai György, ki 1616. év elején a portánál maga mellett dolgozott, és nemcsak Lippát, Jenőt, hanem Lugost, Karánsebest és Váradot is oda igérte. [2]) Homonnai némi magyar és lengyel hadat június elején Jenő és Lippa ellen indíta, de azt Petneházy szétverte. Majd Bethlen maga

---

[1]) Gr. Kemény József és Kovács István: Erdélyország történetei tára II. 289. l.

[2]) Budai kam. levéltár. Acta publica.

termett Lippa falai alatt és a várőrséget megadásra kényszeríté, [1]) mire aztán Lippát és a hozzátartozó erődöket június 12-én a törököknek átadá és csak így teljesült azok régi ohajtása, melynek teljesítését, mióta Báthory Zsigmond Lippát elfoglalta, minden erdélyi fejedelemtől kívánták. Jenőt nem adták a törököknek. [2])

A területi és közigazgatási viszonyok ez időben is még sok sajátságot tüntetnek fel. Azt találjuk, hogy a temesvári pasa tartományához tartozó Temes, Arad és Csanád megyékben magyar földbirtokosok léteztek, szintugy a Maros mentén, mint ugy szólván Temesvár falai alatt. Az erdélyi káptalan requisitoriai például értésünkre adják, hogy az Enyeden lakó tövisi Vas Benedek a fennebbi megyékben fekvő falvait, melyeknek gondját távoli lakása miatt nem viselheti, borosjenői Szent-Andrássy Györgynek teljhatalommal használatra engedi át oly formán, hogy ezen falvak jövedelmének kétharmada Vas Benedeket, egy harmada Szent-Andrássy Györgyöt illesse. Ez utóbbi jenei alkapitánynak neveztetik, miből kitünik, hogy a törökök akkor még Jenőt nem birták, de még 1622. évben sem, mert Bethlen Gábor ez évben Verebélyi Jánosnak, a borosjenői várőrség egyik vitézének uj adományt ad némely, a lippai kerületben fekvő pusztákra és helységekre.

A mint Erdélyt, ugy a szörényi tartományt is erős kézzel kormányozta Bethlen Gábor, és ezt maga az ő rokona, Bethlen Péter is tapasztalhatta, ki a lugos-karánsebesi báni

---

[1]) Bethlen Gábor az egykori lugos-karánsebesi bánt, Keresztesy Pált küldte a lippai vár kapitányságára, oly tanácsot adván neki, hogy ha kivántatik, a várat Bethlen utasítása szerint kézhez adja. Az erdélyi három nemzet gyülése május 6-án Keresztesyt arra inti, »hogy miután Lippa átadását már nem lehet többé halasztani, költöztesse ki a lippaiakat Lugosra és Ilyére, »nehogy az nagy Erdélyországát Lippa vára miatt utolsó veszedelem találná.« Keresztesy azonban azon 500 gyalogot, kiket Bethlen már azelőtt küldött Lippára, hogy »az ország végzését a lippai latrok, ha nem akarnák is«, Keresztesy vigye végbe, — a várba be nem vezette; mire a lippaiak a gyalogosok egy részét maguk részére csábiták, a többieket a városból kiüzvén, magukat elzárták és a vár megtartására készültek. Azért ment Bethlen Lippa alá, hogy Lippát erőszakkal bevevén, a törököknek átadhassa.

[2]) Gr. Kemény József kéziratairól, az erd. múzeumban.

hivatalt viselte, és kit a fejedelem különben szeretett. Engedetlenség a fennálló rend, vagy törvényes intézkedések ellen az ő elnézésére nem számithatott, és ő nem egy izben hagyta meg a bánnak, hogy a birákat, nemeseket, kiknek magaviseletével nem volt megelégedve, azonnal az ő udvarába küldje fel hogy érdemük szerint büntetésüket vegyék. A hivatalos rendeletek alá a fejedelem nem ritkán sajátkezü toldalékot irt, és ezek a mily eredetiek voltak, ugy az erős szellemet is visszatükrözték, mely ezuttal Erdély ügyeit vezette.

Bethlen Gábor korában csak két férfi állt a lugos-karánsebesi bánság élén, ugymint iktári Bethlen Péter, és dévai Nagy Pál, ki 27 esztendeig ezen tartomány közigazgatását és védelmét tartván kezében, Bethlen Gábor, Brandenburgi Katalin és Bethlen István kormányzását élte tul, de még I. Rákóczy György fejedelemségének legnagyobb részét is.

Még Lippán időzése alatt (1612. jun. 18-án) meghagyta Bethlen Gábor a tőle függő várparancsnokoknak, hogy török birodalombeli falvak hódoltatásától tartózkodjanak, behódolásra senkit ne erőltessenek, mert a ki ellene cselekszik, megkapja büntetését, »nem egyébbel pedig, hanem feje esik el érette.« Bethlen, kivált a Tömösvár alóli falvak sértetlenségére utalt, és egész iránya mutatta, mennyire kiván a törökkel barátságos viszonyban maradni.

A hosszas háboru, mely Ferdinánd és Bethlen Gábor közt folyt, a béke utáni sóvárgást érlelte mindkét részen, — Bethlen azonban, hogy a békealkudozásoknak nyomatéka legyen, 1624. április havában felkérte a budai vezirpasát, hogy hadsereget gyüjtsön a pesti mezőre. Kivánta, hogy a temesvári pasa személye szerint, ugyszintén a gyulai, tiszai, moldovai, orsovai, csanádi, szolnoki bég eljőjjenek, kezeskedvén, hogy az alatt az ő végházaikban semmi kár nem fog történni. [1]) Szörény vármegyének egy rég nem emlegetett vidékére vetettik ez alkalommal egy elégtelen sugár, mert hogy Orsova ez időben török bég alatt levőnek mondatik, azt a kérdést

[1]) Török-magyarkori Állam-okmánytár I. 410. l. De már 1621. év alatt említtetik az orsovai bég u. o. 277. l.

veti elénk, mikor került Orsova török hatóság alá, és meddig terjedett ez?

Annyi háboru, és a pestisnek többszöri pusztitása folytán [1]) e tartomány lakosságának nagy részét veszté. A nagy dulongás, ugy látszik 1608—1617. évek közé esik, és minthogy utóbb a birtokosok és lakosok Törökországból kezdének visszaszállingozni régi tüzhelyeikhez, jele, hogy nem a törökök által zavartattak el onnan, hanem az erdélyi trónkövetelők által. Az eredeti birtokosok hosszabb távollétéből, mely azt okozta, hogy némely birtokokba jogosulatlan személyek ültek be, nem kevés családi pör származott, és jogtámaszul szolgált, ha valaki bebizonyíthatta, hogy a kérdéses falut azelőtt folytonosan birta, és pedig, »mig a falu el nem pusztula a többi vármegyével együtt,« mely indokolás egyszersmind azt tanusítja, hogy a pusztulás nem egy-két falura szorítkozott, hanem az egész vármegyére. Azelőtt virágzó falvak, mint Belény, Csernota, [2]) (1624.) Glimboka, Obresia, Kalova, Rafna, Vercserova, Mál, (1627.) Prebul (1628.) stb. már csak mint puszták említtetnek, és hamvaikból sokan többé fel nem támadtak. Ellenben Szák, Morencz, Ohaba, és Almafa községeket még 1624. évben is benépesítve találjuk, és igy helyenkint élesen kitüntetik a pusztitás határvonalát. [3]) Csernota, Morencz, Belyén már 1639. újra a falvak sorába lépnek, de az uj benépesités állandó nem volt — ujabb catastrophák megint eltörlék e községeket, és ma csak a történetnyomozó foglalkozik velök.

I. Rákóczy Ferencz idején és pedig 1643. év körül mutatkoznak ujra nyomok, hogy az aránylagos, rendes viszonyok e vidéket jobb polgári életre emelik. Templomok épülnek, elhagyott falvak ujra benépesíttetnek (ez időben ujra telepitette meg Gámán László Obresia falut) és a társadalmi bajok orvoslása a törvényszékeknél, és nem a fegyvertárban kerestetik.

---

[1]) Mint láttuk a pestis e vidéken 1581. és 1603. évben dühöngött.

[2]) Csernota ma Nagy-Mutnik krassómegyei falu határrészét képezi. Ezen faluval határos Ohaba, avagy Ohaba-Mutnik.

[3]) Adatok a tinkovai Macskási család levéltárában.

Apróbb surlódásokban azonban nem volt hiány, és Szalánczy István, kit Rákóczy György 1640. május havában Muza budai vezirpasa elébe küldött Nándorfehérvárra, oly utasitást kapott, hogy a Szörény-vármegyebeliek országgyülésileg emelt azon panaszát, mely szerint szomszédságunkban levő három török falu által megtámadtattak, igazságosan elintézze, a bünösöket megfenyítse.

A 17. század első felében sok lézengő és uratlan ember lepte el az országot, kik a rendetlen élet megkedvelésén kivül, azon gyakorlati szándéktól is vezéreltettek, hogy minden adófizetés és szolgálattétel alól magukat kivonhassák. Az ilyen lézengő emberek oroszok, oláhok és muntyánok elnevezése alatt foglaltattak, és már az 1628. és 1630. évi erdélyi diéta tett intézkedéseket, hogy ezek jobbágyi kötelességeik teljesítésére köteleztessenek, büntetést szabván egyszersmind az ily koborló élet kedvelőire. Hunyad vármegyében kiválólag veszedelmesek lettek azon muntyánok, kik feleségeik után nemes funduson laktak, és a nemesség czégére alatt lopást, gyilkosságot és egyéb bünöket elkövettek. Egy különös czikk 1643. évben épen Szörény vármegyével foglalkozik, azt rendelvén, hogy »az ott megmarhásodott muntyánok« — azaz, a kik Szörény megyében marhákat szereztek, ha visszaakarnak menni, avagy vitetni, harmadrész marhájokkal elbocsáttassanak, a többi két részt megtartván földesurok. [1])

I. Rákóczy György még 1644. év utolsó napjaiban Barcsay Ákost nevezte ki lugos-karánsebesi bánná. Kinevezési oklevelében elmondja a fejedelem, hogy fiatal korában Barcsay az ő kamarása volt, és az ő udvarában növekedett, jó erkölcsei és józansága által kitünt, sok követségekben, nevezetesen a törököknél jó szolgálatot tett, és midőn a fejedelem jelen évben a haza szabadságának fentartása érdekében fegyvert ragadott, mint seregkapitány Jeszenyő váránál a törököket megszalasztá, és igy katonai tehetségének is jelét adá.

A jó fejedelem nem sejtheté, hogy Barcsay Ákos mily végzetes személylyé lesz válandó a Rákóczy-családra, és Erdélyre nézve.

[1]) Approbata Constitutio Pars V. edictum XL.

Báni hivatalát Barcsay megtartá II. Rákóczy György alatt is, 1654. évben még hunyadi főispán is lett, és ez évben a fejedelem részéről követségben is járt a portánál.

A törökök II. Rákóczy Györgyöt, ki önállóan szeretett cselekedni, inkább csak lázadónak tekintették, és kivált midőn hadjárata Lengyelország ellen 1657. oly szomoru véget ért, minden követ megmozditottak, hogy fejedelmi székéről lelökhessék. Még a nyári hónapokban érkezett török követ az erdélyi rendekhez, parancsot hozván, hogy Rákóczy helyébe más fejedelmet válaszszanak. A rendek tehát októberben gyülekezvén, a szerencsétlen fejedelem pedig kénytelenségből visszalépvén, Rédey Ferenczet választották, de oly feltétel alatt, hogy a fejedelmi székről lelépni tartozzék, ha sikerülend a portát Rákóczy iránt kiengesztelni. Rákóczynak még sok híve volt az országban, és ezek folytonosan arra működtek, hogy szerencsétlenségében el ne hagyassék, és hogy a porta követelései tekintetbe ne vétessenek. Maga a becsületes Rédey Ferencz, midőn 1658. év elejére Medgyesre gyülést hirdetett, a rendeket hasonló értelemben inté, megjegyezvén, hogy ha a törököknek engednek, csakhamar Jenő, Lugos majd Várad átadását is fogják követelni. A rendek pártokra lévén oszolva, Barcsay Ákost küldték Rákóczyhoz, őt kérendők, mondjon le a fejedelemségről, de arra nem volt hajlandó. Május közepén a budai pasa Jenő ellen vezette hadát, a Rákóczy által Gy.-Fehérvárra meghivott rendek segélyt adni nem mertek, a fejedelem tehát 9—10 ezernyi zsoldos sereggel június elején Jenő felé ment, és a budai basát július 5-én Lippa táján megverte. E győzelem után Rákóczy Váradra ment, és onnan folytatta alkudozását a nagyvezirrel, a fejedelemségben való elismerésért.

A törökök azonban hajthatlanok voltak és szándékukat a tatár khán követe Bécsben már 1657. évben nyilvánitá, midőn azt mondá, hogy a porta Barcsay Ákosra ruházta az erdélyi fejedelemséget, ha tehát a császár a törökök és tatárok barátságát becsüli, Rákóczyval ugy bánjék, mint lázadóval.

A sokszori követelés tárgya, Jenő vára 1658. szeptember 2-án, [1]) a nélkül, hogy az őrség csak egy lövést tett volna,

[1]) Igy Horváth M. IV. 7. és Szilágyi Sándor, Erdélyorsz. Tört. II. 274. Hammer III. 486. l. sz. augusztus 30-án.

magát megadta. Erdélyre pedig ez időben a lehetőleg legnehezebb napok következtek, mert egy nagy tatár sereg, mint a förgeteg, mindent maga előtt feldult. A rendek kérelmére Barcsay Ákos a nagyvezir jenei táborába ment, hol Dániel Ferenczczel, Lucs Jánossal, és Fodor Istvánnal szeptember 4-én megérkezett.

Midőn Barcsay Ákos a nagyvezérhez utra indult, már tudomása volt róla, hogy ez által fejedelemmé fog kineveztetni, nem is mulasztott el semmit, hogy a magas polczra magának az utat egyengesse. Az alkudozások szeptember 7-én vették kezdetöket, és hét napig tartottak, mely idő alatt a nagyvezir csakhamar kitanulhatta, hogy javaslatai vagy inkább békefeltételei nem fognak nagy ellenzésre találni. Igy a budai pasa már szeptember 8-án hozta elő a nagyvezir kivánságát Lugos és Karánsebes átengedésére nézve. Barcsay eleinte azt válaszolá, hogy sem a kért adó felemelésére, sem ezen várak átadására nincs felhatalmazva, mindamellett — midőn a budai pasa azzal fenyegetőzött, hogy a városok át nem engedése esetében a törökök és tatárok egyesülten fognak azok ellen indulni, és azokat földig lerombolni, — szeptember 12-én elfogadta a törökök részéről neki előadott kegyelmezési pontokat. Erdély adója 15 ezerről 40,000 aranyra emeltetik; hadjárati költség fejében fizet 500 ezer tallért. [1]) Lugost és Karánsebest a törököknek adja át. Ez megtörténvén, Barcsay Á., a török nagyvezir által szeptember 14-én erdélyi fejedelemmé kineveztetett, és a beiktatási biztos által a fejedelemség jelvényeivel feldiszittetett. Még szeptember 12-én szólította fel Barcsay — az utolsó bán — Lugos és Karánsebes városokat, adják meg magukat, hogy a hazának többi részét meg lehessen menteni, és ők is a »fegyverre való hányatástól megoltalmaztassanak.« [2])

A tatár khán, hogy Barcsay kineveztetésének nyomaté-

---

[1]) Igy Szalárdi és Szilágyi. Horváth Mihály szerint annyi forint. Lutsch diariumjában 50 ezer tallér áll. Kemény József: Fundgruben I. köt. 297—302. lap.

[2]) Bethlen János: Commentarii de rebus Transilvanicis 62. lapján azt irja, hogy e napokban Karánsebes és Lugos városok a körüllevő vidékkel a nagyvezir biztosai által elfoglaltattak.

kot adjon, seregével Lugos és Karánsebes közt táborozott. Az uj fejedelem november 6-ára országgyülést hívott össze Maros-Vásárhelyre, melyen a rendek törvénybe iktatták azt, hogy Barcsayt csak kényszerűségből ismerik el fejedelmül, dicséretére csak azt mondván, hogy ő nagysága keresztény és nem pasa. Az ország Barcsaynak csak addig esküdt hűséget, mignem sikerülend Rákóczyt a portával kiengesztelni.

A lugos-karánsebesi bánság történetében Barcsay egyezkedése forduló pontot képez, mert ez által a bánság végkép megszünvén, 1688. évig török hódoltság volt, és mikép Lippa Bethlen Gábor, ugy most az annyira fontos lugos-karánsebesi kerület Barcsay Ákos részére compensatióul szolgált a fejedelmi méltóságért.

A temesvári szandzsákság ezen uj szerzeményt saját területébe kebelezvén, annak határai igen erősen kelet felé előtolattak.

A II. Rákóczy György, Kemény János és Barcsay Ákos további törekvéseik az erdélyi trón megtartására, bánságunkat nem vonták a köztörténetbe. Törökország és a német birodalom most közvetlenül mérkőztek és a hadiszerencse 1664. évi augusztus hó 1-én Szent-Gothárdnál a keresztény seregnek kedvezett. A fényes győzelem daczára azonban a törökök augusztus 10-én oly békét tudtak kieszközleni, mintha a diadal az ő zászlóikra szállt volna. Ez volt a vasvári béke, melyben a többi közt kimondatott, hogy Karánsebes, Lugos, és Nagyvárad vidékei a zultán birtokában maradnak, de a német és török hadőrségek elhagyják az erdélyi területet, és erdélyi várakat.

Az erdélyi három nemzet, alig vévén a békekötés hirét, 1665. év márczius 25-én Bánfi Dénest oly utasítással küldték fel Bécsbe, eszközölje ki a királynál, hogy a mely tartományok, kastélyok, faluk, a váradi vár megvételekor az Ali pasa által adott hitlevél ellenére elfoglaltattak, a király közbenjárása folytán visszaadassanak, u. m. Papmező, Telegd, Belényes, Solyomkő, Kereki, Keresszeg, Szalonta, Sarkad, Adorján, Bajom, Sáka, Szentjob, Petrelin, Palota, azonkivül Bihar, Kraszna és Középszolnok vármegyéknek egyes részei és Arad, Szörény, Békés, Zaránd vármegyéknek eddig Erdély által biratott ré-

szei. Kivánják, hogy az erdélyi határba török ne járjon, még követ is előbb hirét adja jövetelének, hogy erdélyi kisérettel jöhessen be. Midőn Jenő, Karánsebes, Lugos, Zsidóvár, Deszni a mostani nagyvezér atyja által Erdélytől elvétettek, Várad pedig a körülötte levő kastélyokkal és tartományokkal még keresztény kéznél vala, vetett ki a török Erdélyre 80000 tallér adót, — a rendek kijelenték, hogy ezen adó az ország erejét meghaladja, és teljességgel nem fizethetik. [1])

A legközelebbi harmincz esztendő a török uralom korszaka Lugos-Karánsebes kerületeiben, ezen korszakból egyetlen karánsebesi török parancsnok nevét sem ismerjük. Ezen uralom azonban, ugy látszik, az előbbi állapotokat némileg kimélte, legalább azt találjuk, hogy a Macskási, a Fiáth, a Kún, a Gerlistyei, a Vajda család és mások még ezen korszakban is megülték helyeiket a tartományban. Teljesen meglepő azonban, hogy 1670. év január havában Szörény vármegyének tisztikara fennáll; ezen időben Kasztrucz Miklós báni helyettes, Kun Dániel és Fiáth Zsigmond a vármegye ispánjai. Ezen férfiak tettlegesen hivataloskodnak, és »ő felségét« (tehát Apafi Mihályt az erdélyi fejedelmet) urokúl ismerik el. Nevezett Kún Gábor egy bizonyos jószágrészt Szlatna faluban kiván magának adományoztatni, kötelezvén magát, hogy miután e jószág egy gyermeket illet, melyet a törökök a mult háborúban elrablottak, e jószágot visszaadandja, ha az emlitett gyermek a fogságból netán visszakerülne. [2])

Ezen adat azt engedi feltennünk, hogy a lugosi-karánsebesi bánság, azon idő után is, midőn már hódoltsági terület lett, megtarthatta megyei tisztviselőit és biráit épen ugy, mikép Pest megyének a területébe foglalt Kunsággal, a szandzsákok daczára megvoltak alispánjai, négy járásban egy-egy szolgabirája, jegyzője, jegyzőkönyve. E megye rendes közgyüléseket tart, határozatokat hoz, itéleteket mond ki stb. Kétségtelen adatok bizonyitják, hogy a megyék hatóságilag megvoltak a hódolt területen is, és hogy az ország rendeinek végzései Pest, Solt, Külsőszolnok megyében, végrehajtást nyertek. Ezen

[1]) Szilágyi Sándor: Vértanúk a magy. történelemből. 291. 292. lap.
[2]) Eredetije a b. Fiáth család levéltárában.

megyék gyülése határozott, végezett a politikai és beligazgatási ügyekben, és bíráskodott birtokjogi és bünvádi esetekben. [1]) Miután tehát a szörényi szerzemény Halil defterébe nem volt beirva, az ország más részeiben előforduló analogia szerint azt szabad állítanunk, hogy a lugos-karánsebesi bánság Barcsay Ákos után a kétfelé hódolás viszonyába jött, a mennyiben t. i. török urán kivül Erdély fejedelmét is elismerte. Erre mutat, hogy a szörényvármegyei alispánok »urunktól ő felségétől« [2]) adományozást kérnek, és hogy magyar földesúr és jobbágy e tartományban, mely csak tizenkét évvel azelőtt került török hatalom alá, még egymásközti viszonyában megmaradt. Ezen tekintetből Salamon Ferenczneк egyik nagybecsü munkájában kimondott azon nézete, hogy a »temesi bánság« (igy) c s a k a törököknek hódolt, szükségkép módosítást szenved, ha t. i. azon földirati elnevezés alatt a tartomány keleti részét: Szörény vármegyét is értette.

Egy későbbkori, ugymint 1689. évben kelt iratban, az akkori császári biztos Kassán, Breuner, azt állitja visszatekintőleg, hogy Szörény vármegye azon időtől fogva, hogy Nagyvárad a törököknek átadatott, a török járom alatt nyögött. Ebből azt kell következtetni, hogy a török foglalás Lugos-Karánsebes vidékén a Barcsay részéről történt átadás óta megszakadást nem szenvedett. [3]) Még 1671. évben is van nyoma annak, hogy szörénymegyei nemesek karánsebesi jobbágyaikat elzálogosítják, vagy örök áron átengedik.

Hogy a törökök e tartománynak urai voltak a kérdéses korban, gyakorlatilag tanúsitja a zultánnak a temesvári helytartóságban alkalmazott birákhoz és hivatalnokokhoz, 1673.

---

[1]) Salamon Ferencz: Magyarország a török hódítás korában. 273. 281. 326. 327. lap.

[2]) Nagy-Kőrös városa I. Rákóczy Györgyöt »erdélyi fejedelem »u r u n k ő nagysága« czimén említi.

[3]) Nagyvárad elfoglalása 1660. évben történt, Szilágyi Sándor szerint aug. 17-én, Bethlen János szerint aug. 27-én. Tudjuk, hogy Karánsebes és Lugos két évvel előbb adattak át. A Nagy-Várad átadásakor megállapított feltételek vagy inkább ohajok közt az is foglaltatik, hogy miután Jenő, Karánsebes, Lugos és Várad átadása által az ország csorbult és kipusztitva lévén elszegényült, szállittassék le Erdélynek évi adója.

évben intézett rendelete, mely igy szól: »császári magas jegyem érkeztével tudva legyen, hogy jelenleg a keresztények elleni táborozásom elhatároztatván, a terhek vitelére több vontató szekér szükséges. Minthogy pedig a kincstárомban letett adókönyvben a fennirt helytartóságra 18200 tallér van kivetve, ez öszvegből 12,000-nek minden 75-dik tallérján három fogatu szekér béreltetvén, öszvesen 160 szekér fog kiállittatni s a felmaradt 6222 tallérból 3750 talléron a szörényi kerületből minden 75-diken egy szekér fogadtatván, ötven kerül ki. Mindössze 210 szekér leend. Az 1673. évre beszámitott adó fejében a temesvári helytartóság hovahamarább 160 vontatót kihajtson s a kisebb telkek hűbérenczei közűl három egyént kinevezzen, kik azokat gyorsan Drinápolyba szállítsák s a szükségeltetett szörényi 50 szekérre való 3750 tallért az általam kinevezett biztosnak átadván, a hátra maradt 2472 tallér a kincstárba tétessék le, mely szolgálatot; hogy megtegyétek, ezennel veszitek a parancsot s rendeltem, miszerint m. itéletemmel megjövén, e tekintetben a kiadott parancs szerint cselekedjetek és ne késedelmezzetek s a szekereket hovahamarább megszerezvén, hozzájok három embert rendeljetek s azoknak elkészitésére minden gondot forditsatok, a tétovázástól pedig szerfölött óvakodjatok. Mert ha azokkal elkéstek, nálam mi sem fog kimenteni benneteket és büntetéstökről bizonyosak lehettek. Végre a biztosnak minden tallértól 10 aspert adjatok s többet ne. Igy tudjátok, m. jegynek higyjetek. 14 Szafan Drinápolyban.«[1]) Keltezése után 34 nappal kézhez vette Abdallah temesvári kádi ezen iratot, és oldalára reá irta: A benne foglalt szöveg igaz.

Épen ezen esztendőben kivettetett és kihirdettetett a karánsebes-lugosi törvényszék által behajtandó adó, mely az egész kerületre kiterjedett [2]), és a török hatóságok rendes müködését tanúsítja.

A lugosi-karánsebesi bánság török kézre való kerülése óta két nagyobb kivándorlásnak van nyoma. Az egyik azonnal

---

[1]) Gr. Gyulai Lajos levéltárából.

[2]) A karánsebesi adóviszonyokat lásd e munkában Karánsebes története alatt.

Barcsay Ákos tette után kezdődött, és az erdélyi diéta Tordán már 1659. év májusában (a 10-dik törv. czikkel) gondoskodott a karánsebesi nemesség elszállásolásáról. A fejérvári diéta pedig 1675. évben a Lugos és Karánsebesből kijött nemesek adóját három esztendőre elengedte.

A dolgok uj rendét az 1686-ki év jelöli. A bécsi udvar, mely még tavaly Erdély önálló államéletéből igen keveset ismert el, és mely Dunod által a rendeknek azt mondatá: »akár akarjátok, akár nem, ő felsége benneteket pártfogásába vesz«: annyi siker után ma sem birt több jogérzettel, de azon »szövetségben«, melyet Leopold I. Apafi Mihálylyal június 28-án megkötött, az országos lét némely foszlányait meghagyta. A császár elfogadja Erdély és kapcsolt részeinek pártfogását. A mit Erdély a törököktől saját erejéből visszafoglal, az övé marad; a mi közös erővel fog visszafoglaltatni, abból az leszen Erdélyé, a mi régi jognál fogva hozzá tartozott, a többi a császáré. A szövetség titokban marad, mig Temesvár és Nagyvárad nem lesz elfoglalva.

Ezen év legnagyobb eseménye Budának visszafoglalása volt, melynek elestével a törökök életfája Magyarországban gyökerestől volt megingatva.

A következő évben a németek egész Erdélyt kezdték véglegesen megszállani, már most a törököktől keveset tartván.

Caraffa az erdélyi hadsereg fölötti főparancsnokságot 1688. május havában Veteraninak adta át, ő maga pedig seregének egy részével Solymos alá ment, mely magát első felhivásra megadván, május 19-én Lippát táborolta körül, mely négy napi lődöztetés után kapuit megnyitá.[1]) Két ezer harczos fogolylyá tétetett és sok zsákmány ejtetett.

Lippának sorsát elkerülé a lugosi várőrség, mert ez magát első felszólításra megadá. Gróf Pax szállotta meg császári őrséggel.

---

[1]) Fessler, IX. 420. lap, azt irja, hogy Caraffa Lippát május 19-én táborolta körül, Horváth Mihály IV. 206. l. szerint június 18-án. Különbség van a két iró közt azon kérdésre nézve is, hogy a lippai várost és várat hány napi vivás után vették be.

Már most akarták a császáriak Karánsebest is megtámadni, azonban egy rácz szökevény a császáriak e szándokát elárulta, és igy Karánsebes elfoglalása még egy pár hétig késett. [1])

Hetekkel előbb, hogy sem a császáriak Belgrádot ostromolták, (bevették szept. 6-án) a Segesvárról közeledő Veterani Karánsebest rohammal vette be, nem sokára pedig a majdnem üres Orsovát és Kladovát is hadszerződésileg ejté hatalmába, és igy a temesvári pasa a Belgrád eleste folytán megréműlt Konstantinápolyból már későn kapta azon utasítást, hogy tartományának minden várát, de kivált Orsovát minél jobban erősitse meg. [2]) Heisler már Temesvárt merte megadásra felszólítani. Musztafa Köprilizade fővezér Nándorfehérvárt visszafoglalván, ennek hirével Temesvárra Szijártu Huszein küldetett, egyszersmind Köprilizade 3000 tatárt küldött Temesvárra, kik a pasától száguldozásra engedelmet nyervén, Lugost, Karánsebest, Zsidóvárt és más helyeket pusztitottak, és szép leányokat magukkal fogságba vittek. [3])

A török hódoltság mindinkább összeszorittatott, és minden oldalról megtámadtatott, sőt a császáriak már mélyen Törökország földén hadakoztak, az eddig oly hatalmas ellenség ellen. A császáriak 1689. február havában Kanizsát, Temesvárt és Nagyváradot egyszerre keritették be és noha a harctérekről majdnem csak győzelmi hirek érkeztek, a békeajánlatok Bécsben szinleges készséggel hallgattattak meg. A déli vidéken különben döntő események ez évben nem történtek. A zultán által támogatott Tököly június 24-ke óta 7-8000 török-tatár és kuruczseregével Novigrád várát több nagy és hat kisebb ágyuból lődöztette, az ostromlott császáriak azonban erősen ellenálltak. Orsován, ennek hallatára 3-4000 hajdu és huszár

[1]) Ricaut: Ottomanische Pforte 456. l.

[2]) Griselini után Böhm Lénárt is mondja, hogy a Lugost megszálló gr. Pax Karánsebes ellen azonnal megkisérlette volna szerencséjét, ha az előre haladt évszak stb. nem gátolták volna. Szeptembert még nem lehet előre haladt évszaknak venni; és mint látjuk, Veteranira nézve nem volt az akadály.

[3]) Dsafer pasa naplója, a m. akadémia kézirattárában.

gyülekezett, hogy Novigradot [1]) az ostrom alól felmentsék, de a tervvel felkellett hagyniok, mert vizen Novigradot meg nem közelíthették, miután az ellenség 60 — 70 sajkával feljebb állást foglalt; a gyaloguton, nagy hegyeken át oda bizonyára elkéstek volna. Még júl. végén is folyt az ostrom. Tököly a nyári hadjárat alatt Fethislammal átellenében kevés legénységgel Orsova közelében tanyázott, de csak nappal, — éjjel jónak látta magát mindig a másik partra átszállíttatni. Fethislam ostroma június 25-én kezdődött és tartott július 9-ig, a midőn is a rácz őrség magát megadta, daczára, hogy az előtte való napon orsovai lovas seregek tul a Dunán megjelentek, puskázással jelt adtak és a ráczoknak átkiáltották a másik partra: ne adják fel a várat.

Orsova [2]) előtt egy órai távolságban, a Vaskapu közelében a császáriak elsánczolt állásban tartózkodtak. A törökkurucz hadsereg vállalkozási kedve most ezen irányban volt tevékeny és miután a sánczok minősége kellőleg ki volt kémlelve, Tököly csapatai július 11-én a császáriakra rá mentek és megverték. Ezen siker után Tököly és Ali pasa hajókat küldtek Orsova alá; itt a császáriak előbb a város előtti sánczokból és csakhamar, július 15-én magából Orsovából kiszorittattak, melynek ötezerre [3]) menő őrsége a palánkot futva hagyta oda. Midőn Tököly az elfoglalt várost szemle alá vette, azt »jó formában épitett palánknak« jelentette ki. De Heister tábornok más nézeten lehetett, mert ő — itt nem elég biztosságban érezvén magát, — épen azon ürügy alatt, hogy e hely rosz, és sem élelmi készlete nincs, sem azt oly könnyen oda hozatni nem lehet, ezer lovassal elhagyta és Karánsebesre vonult vissza.

[1]) Ezen Novigrad ma már nem létezik, de Ó-Orsova átellenében a Duna jobb partján feküdt. Karánsebes városa egy 1552. évi levelében azt olvassuk: Ujvár in opposito Orsova. Ugyanez évben irja Losonczy István: Ujvár oppidum que (igy) a Sebes decem milliaria distat. Akkor tehát magyar neve volt ez erődnek.

[2]) Tököly naplójában mindenütt Hersova vagy Hirsova áll, hol Orsova lett volna irandó. A szövegből kitetszik, hogy Tököly semmiképen sem a dobrudsai Hirsovát érthette.

[3]) E szám fordul elő Tököly naplójában. Vajjon mennyi volt közte a lovasság, nem tudni.

Tököly azonnal tett intézkedést az ellenség üldözésére; július 18-án Sándor Gáspár kapitányt inditotta el, hogy a mehádiai kőkastélyt, a palánkot és a németek által a szorosokban készitett erődítéseket elfoglalja, utasitása volt, hogy ha lehet Karánsebes alá is menjen, és minthogy a császáriak egy része Halmos felé szakadt, Huszain pasa tihája az utóbbiak ellen ment. Még Havasalföld felé is lehetett egy csapatot forditani. A kurucz csapat Mehádiát és a körül levő palánkot üresnek találta, miért is gyalogságot vetvén abba, utját Karánsebesre folytatta. A Halmosba történt expeditiónak nem volt más eredménye, mint hogy a törökök onnét pár nap mulva rabokkal jöttek vissza, az is csak cselédség és fegyverre nem használható.

Július 21-én a kuruczok Karánsebes alatt megjelenvén, rövid ideig lesben álltak, de Semsey László ónodi kapitány azon hírt hozván Heislernek, hogy sok had közeledik, és hogy a kuruczok már kétszer felverték a császáriakat, ez nem akarván ismét a hadiszerencsét próbára tenni, négyszáz németet hagyott Karánsebesen hadőrségül, és a Vaskapun át Erdélybe visszahuzódott.

Nem sokára Tököly Imre maga és vele Ali pasa jött át a Dunán, és július 24-én a mehádiai fürdőkbe belátogatván, már másnap visszatért Orsovára, onnan pedig Fethislamra.

Heisler visszavonulása Lajos bádeni határgrófnak nagy boszuságot okozott, ki késznek nyilatkozott Orsovát, még a Morava partjáról is, a hol ez időben táborozott, könnyü szerrel élelemmel ellátni. Azonnal megparancsolá Herbevillenek, ki még 6000 emberrel a Duna mellett állott, hogy Orsovát ismét visszafoglalja; felbiztatta tovább a ráczokat is, hogy véletlen megrohanással, vagy bármi módon igyekezzenek Orsovát hatalmukba keriteni; ő ezt, ha visszafoglaltatik, jobban erősíteni, és több őrséggel fogja megrakni.

Orsova elveszítésének híre, és azon tapasztalás, hogy a Sándor Gáspárral Karánsebes alá jött katonák egy része Temesvár felé is törekszik, nagyon megijesztette a császáriakat, miért is Heisler Donat (báró Heitersheimb) Nagy Szebenből a veszély helyére sietett, de mire oda ért, az ellenség már oly tekintélyes hatalmat fejtett ki, melylyel kivált ágyúk hiányában nem mert megküzdeni.

Bádeni Lajos határgróf Orsova visszafoglalására Szendrőből 28 sajkát küldött oda, a melyek Marca táján kikötvén, Tököly által augusztus 11-én megtámadtattak, ki közűlök tizet elfogott, a többieket szétfutamitotta, a hajólegénységből is 1500-at elejtett.[1])

A császáriak törekvését Orsova visszafoglalására jól ismerték a török táborban, és nevezetesen Tököly Imre már augusztus 16-án kapott sürgős felkérést az ő lovas hadnagyától, Szappanos Mihálytól, hogy miután Heisler pár ezer emberrel Orsova ellen siet, térjen vissza Orsovára, a mit tenni Tököly egyelőre nem akart.

A fennebbi szerencsétlenségről, mely a császári hajócsapatot érte, Herbeville mit sem tudván, augusztus 16-án Orsova elé megérkezett, a szabadban szétszórt ellenséget elűzte, és az ez alkalommal folyt ütközben 150 törököt egy agával elejtett, nyolczvanat elfogott, és négy zászlót nyert. [2]) A kis győzelmet azonban nem lehetett kizsákmányolni, mert a törökök hajókkal rendelkezhetvén, visszavonulásukat biztosítva érezték a Dunán át, ők tehát az orsovai palánkba bevették magukat, a hol őket a németek meg nem támadhatták, mert a Duna kiáradása miatt a lövészek a palánkhoz nem férhettek. Igy állván a dolog, Heisler báró Pace ezredest küldte Herbeville vezérőrnagyhoz azon utasítással, hogy Orsovát vizen és szárazon támadja meg, de Heisler maga is kételkedett a sikerben, mert a töröknek Orsova közelében száz jól felszerelt hajója volt, melyekkel a császáriak működését zavarhatták. De mivel attól is tartott, hogy a török hajóraj Ujpalánkra fog felhatolni, ezen utóbbi hely őrségét kétszáz dragonyossal és nehány huszárral erősítette meg, esetlegesen báró Pace ezredes parancsot kapott még 800 lovassal a hely segítségére menni. Ez idő alatt Herbeville tábornok Karánsebesre ment, hogy Erdélyt ellenséges becsapás ellen födözze, vagy ha szükség, Brassóba menjen Magni ezre-

---

[1]) Adatok a bécsi cs. és kir. hadilevéltárban. Tököly ezen hajócsatáról mit sem szól naplójában.

[2]) Ekkor történhetett, a mit Fessler ir (IX. köt. 424. lap) hogy t. i. Tököly Orsovánál visszaveretett, és megsebesült. Az akkori császári vezérek és tisztek levelezéseiben Tökölyt, mintha az orsovai ütközetben részt vett volna, nem említik.

dessel egyesülendő, minthogy mindig a tatárok betörésétől lehetett tartani.

Az Ujpalánka őrzésével megbizott hadnagy önakaratu eljárásával érzékeny veszteséget okozott a császáriaknak. Ő t. i. azon állítás mellett, hogy erre a bádeni határgróftól parancsot kapott, tizennégy sajkával, nehány hajduval és ráczczal augusztus végén Orsova felé lement, hogy azt elfoglalja és megszállja. Valamennyi kémleti hirek szerint Herbeville maga is még Orsova közelében állt; e hírek hamisságát tapasztalván, a hadnagy nehány sajkával visszavonulni sietett, e parancsot adván a cs. sajkák fővajdájának is, de ez késett, és igy csak legénységét menthette meg, a sajkák mind az ellenség hatalmába estek. Időközben Tököly is jónak látta Orsovának segítségére sietni, miért is augusztus 19-én megindult, és gyalogösvényeken, kősziklákon át, melyeken sok lova elhullott, Ó-Palánkhoz közeledett, másnap erősséget vetett bele, de mielőtt nagyobb összeütközésre került volna a dolog, veszi a hírt (auguszt 21-én), hogy a császáriak visszavonultak Mehádia felé, »a távozók dobolását még hallották.« Tököly és Huszain pasa két ezernél több gyalogot és jancsárt küldtek utánuk; de ezek 23-án visszaérkeztek, a nélkül, hogy a császáriakat utolérték volna, kik mult éjfélkor Mehádiát is elhagyták, a nélkül, hogy hadőrséget hagytak volna benn. [1]) Igy Orsova augusztus második felében a császári megszállás alól felmentetett.

A császáriak mintegy három órányira Karánsebeshez délre megálltak; a török-kurucz táborban pedig a havasalföldi vajda sürgette, hogy Orsova megtartásáért mindent elkövessenek, mert ha az elvész, az ő országától is búcsút mondjanak.

A Karánsebesen tartózkodó Herbeville erre augusztus 29-én két száz drágonyost küldött Uj-Palánkára és egy század Semsey-féle huszárt Lugosra, hogy mindkét hely jó védelmi karba helyeztessék, és az ellenség mozgalmairól jelentést adjanak. Herbeville maga, előre küldvén a portyázókat Orsova

[1]) Aug. 31-én Tököly két labancz hajdu által azt a hírt veszi báró Pace a karánsebesi cs. tábor commendánsától, hogy ha valakit az ő táborába küldeni akarna, ez nem fogna recusáltatni, válasz is adatni.

felé, néhány ezreddel Mehádiára visszavonult, hogy az ellenséget tartóztassa, hatalmát a Dunán felfelé terjeszteni.

Tököly a császáriak elébe Mehádia felé csapatokat küldött, szeptember 24-én pedig maga jött Orsovára, értekezett az itteni pasával és meghagyta katonáinak, hogy további parancsáig a Mehádiához délre eső szorosokat védelmezzék és megtartsák. A Mehádiát megszállva tartó császáriaknak igy majdnem érintkezniök kellett a török-kuruczokkal, de ők az egyenes összeütközést nem találván czélszerűnek, midőn mozsarakkal, gyalogokkal megerősödtek, Tököly hadait megkerülni akarván, lépteiket a Halmosba irányozták, hogy ezen oldalról csaphassanak Orsovára. [1])

Lajos badeni határgróf rövid időre a Nissánál szeptember 24-én nyert fényes győzelme után, ottani táborából azt irja a császárnak (okt. 5-én), hogy a béke kierőszakolására nem lát más módot, mint a Dunát az ellenségtől tisztitani, Fethislam, Orsova és Widdin városokat meghódítani, és egy hadiczélokra alkalmas országut segítségével, melyet Fethislam, Widdin, Galambos, Ram és Semendrián át már rég tervez, Felső-Magyarországot a törökök ellen fedezni. Ez által Temesvár és Nagyvárad minden támogatástól elzáratnék és a császárnak ut nyilnék Oláhországba, hol adót és élelmezést szedhetne fel. Heisler tábornoknak azt hagyta meg a határgróf, hogy ne igen siessen Oláhországba benyomulni, hanem Brassó mellett erősítse meg a határokat, maradvány seregével pedig vonuljon Orsova felé, és ezen helyet iparkodjék elfoglalni, hol aztán a határgróf a Duna két partját hiddal fogná összekapcsolni.

A bádeni határgróf szándéka eleinte az volt, hogy a Timok mentén egyenesen Fethislam ellen induljon és e helyet bevegye, mi által Herbevillenek megkönnyitette volna Orsova elfoglalását, és a Dunán való közlekedést és a hadsereg ellátását biztositotta volna. Widdinből hozott foglyok által azonban értesült, hogy Tököly kuruczai és a velök egyesült törökök, kik a Duna mellett álltak, azon nagy csatavesztés hirére, melyet Redseb szeraszkier Nissánál szenvedett, Orsovát és

[1]) Tököly naplótöredéke, M. Tört. Emlékek 24. köt. 314. 315. l.

Fethislamot azonnal elhagyták és Widdinbe visszavonultak. A szándékolt hatás, — Temesvár és Nagyvárad összeköttetésének elvágása — már elérve lévén, bádeni Lajos oda módositá tervét, hogy seregével azonnal Widdin ellen indult, egyuttal ugy vélekedvén, hogy az ellenség őt be sem fogja várni.

A törökök azonban ellenállottak, de sikertelenül; bádeni Lajos itt is győzött, és Widdint elfoglalta, [1]) mely haditénynyel a jelen évi dicsőséges hadjáratot befejezte.

Ezen eredmény Veteraninak is volt köszönhető, mert Lajos határgróf nem sokat törődve a widdini kastélylyal, már tovább, Orsova felé akart menni, de Veterani tanácsára, azt még néhány napig körülfogva tartotta, — és az eredmény igazolta a tanács helyességét.

Október 25-én Bádeni Lajost Fethislamnál találjuk. Tököly ezt azonképen, mint Orsovát, a megérkező előtt, szétromboltatta, miért is a határgróf mindkét helyet ujra megerődítette. [2])

A német tábornokok hibái miatt a török földön működő cs. hadsereg 1690. évben több szerencsétlenséget szenvedett, és a tavaly kinevezett Köprili Musztafa nagyvezér alatt ujabb erőre kapó törökök a körülményeket fel tudták használni. Hibákat követett el a bécsi udvar is, kivált az által, hogy II. Apaffy Mihályt meg nem erősíté apja örökségében. Erdélyben a közhangulat nem kedvezett a német párt által behozott rendnek, és igy Tököly jöttének hire lázas izgalomba hozta az országot. Nevezetes hegymászás után seregét Erdélybe hozván, aug. 21-én a császáriakat Zernyestnél megverte. E csatavesztés nagy rémületet okozott a császáriak táborában, és a

[1]) Ez Fessler szerint október 14-én történt volna. Azonban bádeni Lajos még csak okt. 13-án azt irja Drenava (ma Drinovácz) melletti táborából a császárnak, hogy a fennebbi viszonyok megtudása következtében fog seregével Widdin ellen fordulni. A Nissához és Widdinhez meglehetősen egyforma távolságu Drinovácz nincs oly közel Widdinhez, hogy az utóbbinak elfoglalása már a következő napon történhetett volna. Böhm Lénárt Widdin rohammal való bevételét okt. 6-ára teszi. Szalay László szerint Lajos Widdin elé megérkezett okt. 14-én, a vár pedig megadta magát 19-én.

[2]) Szalay L. Magyarország története V. köt. 445. l.

kormánytanács felkérte Lajos bádeni őrgrófot, siessen segítségükre, mert az egész nemesség kész magát Tököly karjaiba vetni. Heister Siegbert ez alatt majd Orsován, vagy Mehádián, majd Karánsebesen volt, és a bádeni határgróf, ki a Bécsből vett sürgetés folytán Szerbia téreit ott hagyta, és szeptember 4-én Szendrőnél a Dunán átkelt, őt ismételve nyomatékkal intette, hogy csatát semmiképen el ne fogadjon, Orsováról három ezredével a császáriak elébe menvén, a Vaskapun innen állapodjék meg, és várakozzék, mig Karánsebes körül hadseregét az övével egyesítheti. [1])

A határgróf most kivált Orsovát féltette, mint azon pontot, melyen át utána zudulhatna a török erő, a miért is e vár megtartása egyik kiváló gondját képezte mindig. »Egy pár ezer gyalog és lovas ráczot küldtem Orsovára — irja a királynak — s nem kétlem, hogy nehány nap alatt a zsákmány reménye még többet fog oda csődíteni; meghagytam nekik, hogy a szorosok elfoglalásával az ellenséget haladásában a lehetőségig hátráltassák, egyszersmind Havasalföldet magaviseleteért tűzzel-vassal lakoltassák. Reménylem jól fognak tisztökben eljárni, mert hátukat Orsovára támaszthatják, s mert más részről ilyes működésre szolgálataikat egész készséggel szokták felajánlani; annyi mindenesetre eszközöltetik járásaik által, hogy az oláh vajda kénytelen lesz Erdélyből hazájába távozni, s hogy hadaimnak e csőcseléktől való elkülönitése által Erdélyt rablásaitól biztosítom.« Lajos határgróf maga is Ujpalánkáról szept. 6-án [2]) Karánsebesre sietett, honnan szept. 17-én kiáltványt intézett a rendekhez és kivált a székelyekhez, biztatván őket, hogy miután, mint felteszi, csak félelemből hajlottak Tökölyhez, hagyják el most a pártvezért, ki ellen most segélyt hoz. Szeptember 19-én átment a Vaskapun Erdélybe, Heister pedig előbb Orsovára három ezredét magához vonván, Rácz Antal alatt nehány ezer gyalog és lovas ráczot helyben hagyott, maga pedig szintén Karánsebesre

[1]) A bádeni határgróf levelei szept. 4. és 7-éről.

[2]) Kemény József: Fundgruben II. köt. 261. l. irja, hogy a császáriak augusztus és szeptember havában Widdin, Orsova, Nissa, Semendriát stb. elvesztették.

ment, honnan Tököly előőrsei Hunyadra visszavonultak. [1]) A császári tábornokok oly ügyesen működtek, hogy okt. végén Tököly már Havasalföldre kiszoríttatott.

Ezen esztendő azonban sok érzékeny veszteséget hozott a császáriakra, mert Köprili Musztafa, miután Fethislamot, (=Kladova, mely Tökölynek mindig Fetislaw) Galambóczot, Szendrőt, Uj-Orsovát a Duna jobb partján bevétette, október 1-én Nándorfehérvárt szállotta meg és azt rövid idő mulva be is vette.

A nagyvezir aztán személyesen átkelt a Dunán, Gyula és Temesvár felmentését eszközölte, és azon helyek őrségeitől támogatva Lugost, Karánsebest és Lippát elfoglalta. [2]) A szeraszkier pedig Orsova várát éhséggel kényszerítette a megadásra, [3]) Veterani nagy szomoruságára, ki csak nem rég a bécsi udvart felszólította, költsön 100000 tallért arra, hogy Orsován ötszegü vár építtessék, mert ez által a császáriak a Duna fölött uralkodhatnak, és ezen fontos hely erődítései minden hódításukat biztosítanák. Orsovának ostrom alóli felszabaditása, melyet Veterani kivinni akart, elkésett.

A különben érdemes Bádeni Lajos határgróf, nagy hibát követett el, hogy seregével Karánsebesre megérkezvén, már harmadnapra reá (szept. 19-én) Erdélybe ment, a nélkül, hogy czen város megtartásáról gondoskodott volna, mely Orsovának egyedüli támaszát képezte. Oly időben, midőn nagy, minden szükségessel ellátott várak (Widdin) majdnem ellenállás nélkül magukat megadták, Bádeni Lajos csak egy hadnagyot és nehány puskást hagyott hátra. Ha a bádeni határgróf seregének csak egy részével maradt volna Karánsebesen, vagy legalább Lugoson, és Veteranit a sereg más részével Erdélybe küldi, ki Tököly kiüzésére elég lett volna, bádeni Lajos Lugos-

[1]) Horváth Mihály az 1691. évi események előadásánál azt mondja, hogy Tököly az elmult nyáron (tehát 1690.) Karánsebest és Lugost hatalmába keritette volt. IV. köt. 224. lap. Kár hogy az idő nincs közelebb ismertetve.

[2]) Szalay: Magyarország történetének V. 475., ki azonban azt irja, hogy a nagyvezir az elfoglalt Nándorfehérváron hadőrséget hagyván, Ruméliába visszatért. Orsováról nem szól Szalay.

[3]) Fessler X. köt. 440. l. Mindezen foglalások ideje tűzetesen nem tudatik.

ból vagy Karánsebesből könnyü szerrel nem csak Veteranit segíthette volna szükség esetén, hanem a Dunára is figyelhetett, Orsovát is megsegíthette volna. [1])

Karánsebes az ellenség kezében, a császáriak legfontosabb hadi állásait fenyegeté, mozgalmait bénitá. Azért 1691. év január 16-án Bolland ezredes Karánsebes ellen indult, hova már Antonio alezredest [2]) előre küldé vala. A törökök Antonio közeledését észrevevén, kirohanást intéztek ellene, Antonio elég óvatos volt a csatát Bolland megérkezéseig kikerülni. Ez megtörténvén heves ütközet támadt, melyben a törököket, oly szorongatásba hozták, hogy azok leggyorsabb futással igyekeztek a városba menekedni, azonban oda is üldöztetvén, ugy hogy az ellenség velük egyszerre a kapuhoz ért, és velük benyomulván a városba, azt elfoglalta. Ez ütközetben mintegy 500 török esett el, a többi fogságba került.

Majdnem hasonló módon vették be Bolland és Antonio Lugost is. Nem sokára Zsidovár is elesett.

Midőn a temesvári pasa ezen eseményekről értesült, felbiztatta a nála levő tatárokat, hogy Karánsebes vidékére menjenek és tegyenek kisérletet Karánsebes visszafoglalására, azon nézeten lévén, hogy a vár nincs kellőleg ellátva. Ezt Bolland ezredes meghallván, azonnal 300 szerbet küldött a karánsebesi hadőrség megerősitésére. A tatárok mintegy háromszázan, Karánsebes elé érkezvén, el voltak tökélve, a parancsnokot, ha jó szerivel a várat át nem adná, övéivel együtt a legkegyetlenebbül megkinozni. A parancsnok azonban állhatatos férfi lévén, a legvégsőre volt elkészülve.

Ez alatt Bolland ezredes közelgett segélycsapataival, hozva magával ágyúkat, melyeket egy magaslaton Karánsebessel szemben felállitott, csapatait pedig egy völgybe rejtette, nehogy az ellenség észrevegye kevés számukat. E közben ágyúit nehányszor elsütötte, mi által az ellenség között nem csekély zavart idézett elő. Mivel pedig a törökök attól tartottak, hogy a keresztények sokan vannak, az ostrom alá venni szándékolt

---

[1]) Veterani Feldzüge 101.

[2]) Ezen Antonio a horvát znoriczai Zichi családból származik, melyről Nagy Iván nem tesz jelentést genealogiai munkájában.

helyet oda hagyták. Bolland emberei utjukat akarták vágni és egy szorost szálltak meg, melyen át kellett haladniok. Itt borszasztó mészárlás keletkezett, melyben a tatárok részint elvesztek, részint fogságba estek, — a többiek Oláhországba futamodtak. [1])

A szeraskier által tavaly elfoglalt Orsova, azóta gyakran volt a kuruczok gyülhelye. Tököly maga jún. 13-án a Dunán átjöve, Orsova közelében egy diófa alatt ebédelt, de szokása szerint visszament a szigetre. Rövid idő mulva Tököly segédcsapatokkal tért vissza, melyekkel a nagyvezir seregéhez volt csatlakozandó. Július 17-én Orsovát [2]) szállotta meg, a hol július 21-éig tartózkodott, a mely napon utját Mehádiára, és azon tul folytatta. Midőn másnap a csapat Karánsebes felé közeledett, a lakosok és hadőrség e várost szökve ott hagyták, ugy hogy azt Tököly, midőn július 23-án bevonult, egészen pusztán találta. E városból [3]) Tököly július 26-án tovább indult, másnap Lugos alá érvén. Az itteni őrség kemény lődözéssel fogadta a kurucz csapatot, azonban a bátorság csakhamar elfogyott, és az őrség jónak látta magát megadni; Tököly bántatlanul szabadon bocsátá el a németeket, és hadőrséget hagyván a várban, 29-én utját a Temes mentén Pancsova felé folytatta, és innen a Száván át Zimony alá szállt.

A nagymérvü hadimiveletek, melyek kezdetben a császáriakra nézve igen kedvezőtlen kilátást engedtek, később váratlan eredményekre vezettek. A császáriak helyzete oly kényessé vált, hogy menekvést csak szerencsés csatában találhattak. Augusztus 19-én kezdődött Zalánkemennél a csata, melyben — mint maga a bádeni határgróf irja — a törökök

---

[1]) Böhm Lénárt: Délmagyarország külön történelme. I. 301. lap, midőn azt irja, hogy 300 tatár ment Temesvárból Karánsebes ellen, a Bolland emberei által véghez vitt mészárlásról azt állítja, hogy abban a barbarokból ezernél több elveszett, számosan fogságba kerültek, a többi pedig kényszerült Oláhországba megfutni.

[2]) Almádi István naplója. Monumenta Hungariae historica. Scriptores 23. köt. 741. l. a hol a hely Puszta Orsovának neveztetik, jeléül, hogy a háborús idők e várost már egészen tönkre tették.

[3]) A fogoly Heisler Donát, kit Tököly magával vitt, itt Karánsebesből, július 25-én meg akart szökni, de szándoka meghiusult. A kuruczok a Karánsebest környező hegyeken tanyáztak.

mint veszett emberek vívtak, és egy óránál tovább kezökben tarták a győzelmet. Végre a hadiszerencse a császáriak felé fordult, Köprili Musztafa tökéletesen megveretett, és oroszlánykép küzdve elhullt. Tököly e csatából szerencsésen megszabadult és Ujpalankán időzvén, leste az alkalmat, hogy Erdélybe törhessen, vagy legalább Lugost, Karánsebest visszafoglalhassa, melyek a zalánkemeni csata következtében már 1691. évben ismét a császáriak hatalmába kerültek, más kisebb várakkal együtt.

Karánsebes 1692. évben Inovitz Ad. J. alezredes parancsnoksága alatt állt. Ide jött Hedviger is, Veterani hadsegéde, ki innen az almási kerületbe ment, és Antonio orsovai alezredessel mindenkép gondoskodott, hogy a piscabarai barlang élelmi és védelmi szerekkel elláttassék. Ez időben az almási kerületben már semmi hajduság nem létezett, a huszároknak pedig hasznát nem vehették e hegyes vidéken. A rácz népőrség (miliz) ezen kis tartományt teljesen kifacsarta minden élelemből, ugy, hogy a parasztoknak sem kenyerük, sem kukoriczájuk nem volt. A törökök annak daczára fenyegetőleg izentek a köznépnek, hogy a németeknek élelmi szereket ne adjon, mert felnyársalás lesz jutalmuk; nem csoda tehát, hogy a nép, midőn kitavaszodott, az erdőkbe húzta meg magát. Félelmük még azon, Belgrádból jött hir által is növekedett, hogy legközelebb az almási kerületbe törnek, és hogy Tököly Karánsebes ellen fog indulni. Az almási kerület védereje, a helyőrségeket ide nem számitva leginkább a 250 főre menő rácz lovasságból állt, melynek kapitányai voltak Strahina és Tomas; azonban a császári főtisztek azon véleményben voltak, hogy a ráczok épen nem megbizhatók.

A jelen évi hadmiveletek közt feltünést okozott a piscabarai barlang védelmezése, mely a régi Peth vár közelében fekvén, a császáriak által alkalmasnak találtatott, hogy a törökök közlekedését a Dunán akadályozza. D'Arnan kapitány, Veterani parancsa következtében, Szebenből február 25-én elindult, márczius 7-én pedig Karánsebesre érkezett, a honnan utját folytatván, már márczius 16-án 300 emberrel bevette magát e barlangba, Inovitz alezredes pedig az almási kerületben mindent elkövetett, hogy a barlang élelmi és lőszerrel, de legénységgel is elláttassék. A hajduság nehezen volt rábirható,

hogy a lyukba bemenjen, azért sokszor a »szelid kényszerítést« kellett igénybe venni.

A törökök márczius végén a Greben szigetét megszállták és igy a közlekedést a barlanggal majdnem lehetetlenné tették. Schrökengast kapitánynak sikerült egy kis lőszert a barlangba becsempészni, de a többi készletet nem mervén koczkáztatni, azt a Dunáról Bersaska faluba visszahúzta. A Duna áradása miatt, és a török sajkák miatt, vizen nem lehetett közlekedni, szárazon azért nem lóháton, mert a hegyek embermagasságu hóval voltak boritva, — kétes volt, vajjon az ut gyalogosok számára járható-e. A parasztok szétfutottak, nem akarván a barlanghoz való munkát teljesíteni. Inovitz alezredes azonban fogadta, hogy azokat hajduk által elővonszoltatja, és igy mégis ráveszi, hogy az ágyukat a piscabarai barlangba beszállítsák. A mi be nem juthat, az Karánsebesre fogna visszaküldetni. Inovitz, megbizottjai által, Orsován az ellenség mozgalmait szemmel tartotta, de akadályozni nem tudta, hogy a törökök a barlang védőit veszélyes helyzetbe hozzák. Veterani april közepén az udvari hadi tanácstól 15000 forintot kapott, melynek egy része 3000 frt a piscabarai barlang erődítésére lett volna forditandó, — egyelőre az kivihetetlen volt, de nagyon ajánlotta, hogy Lugos és Karánsebes helyőrsége, a kilátásban levő háboru tekintetéből szaporitassék.

Veterani, mint látszik, a természet zordonsága által nem engedte magát elriasztani, és a nagy czél elérésére a legnagyobb erélyt fejtette ki. Steinpergh Ján. Antal tüzér kapitány három ágyuval indult el Erdélyből, folytonos hózivatar kiséretében, ugy, hogy mire az almási kerületbe ért, nyolcz ló és majd valamennyi ökre eldőlt. Márczius 27-én, épen husvét napján, Ruderia faluból fölkerekedvén, és Antonio alezredestől nyert hadfedezet kiséretében, majd ragadozó patakokon, majd magas hegyeken és sziklákon át, »melyeken a világ fennállása óta kocsikerék nem forgott«, utját folytatva, az egész vidék nagy bámulatára april 9-én a Duna közelében eső Cosa hegyhez ért, hol az ágyukat két hajóra rakván, a lőszer maradványával a barlangba eljuttatá; erre aztán utját Szikevitza falura folytatta, mely Galambos várától csak két órányira esik.

A törökök ezen expeditiot könnyü szerrel megakadályoz-

hatták volna, lévén a tulsó parton mintegy 500 török és kurucz, de ők az utakat és folyóvizeket Szörény megye ezen részében igen jól ismervén, ágyuszállitást ezen az utakon lehetetlennek tartottak, és igy a császáriak két órán át szabadon előre haladtak, a nélkül, hogy az ellenség legkisebb támadást intézett volna ellenök. [1])

Még april közepén Veterani ismét 100 puskással és 200 hajduval, továbbá munkásokkal, ágyuval, lőszerrel akarta erősíteni a barlang védelmezőit. Ezen segély nem érkezett meg, ha kisérletet tettek is azt oda inditani. A hős védelem egyes részei ide nem tartozván, csak azt említjük, hogy az 45 napig tartott, és ezen idő alatt a törököket gátolá haditerveik kivitelében; május 2-án a vitéz csapat fegyverrel kivonult és Orsovára ment, mely Antonio alezredes parancsa alatt állt. A piscabarai barlang azóta Veterani nevét viseli. [2])

Tököly május 19-én a Duna jobb partjáról átjött a »kőlyuk« felé, katonasága pedig Halmágyba vette utját, és háromnégy napig fölverte az egész vidéket, mire aztán visszament a Pek vize mellé, hol az erdélyiek Petróczi István alatt táboroztak.

Almádi István, ki Tökölyt a zernyesti diadal után minden hadaiban hiven kisérte, és ki a zalánkemeni csatában is részt vett, tőle engedélyt nyert, hogy Erdélybe visszatérhessen, és a hűségeskü alól fölmentetett. Almádi, ki a Macskási családdal rokonságban volt, más erdélyi bujdosókkal deczember 6-án Karánsebesre érkezett, a hol a császári parancsnok fegyvereiket elszedette, és tisztességes fogságba küldte, sőt meg is vendégelte. Nehány nap mulva Veteranitól a foglyokra nézve utasítás érkezett, minél fogva ezek szabad lábra helyeztettek, és miután a császár hűségére esküt tettek le, fegyvereik visszaadatván, Erdélybe bocsátattak. [3])

[1]) Steinpergh kapitány april 12-én jelentést tevén Veteraninak, azt irja, hogy ha ezen fáradságos, hat hétig tartó vállalatot pénzért kellett volna teljesítenie, még ezer aranyért sem vállalkozott volna; ő felségének szolgálatában azonban százszor nagyobbakra is kész.

[2]) A Veterani barlang védelmét leirja Boleszny Antal, a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat Értesítőjében, III. évfolyam 69—74. lap.

[3]) Almádi naplója. Monum. Scriptores 23. köt. 765. l.

Ez év május havában Zrinyi Ilona, ki egy ideig Karánsebesen tartózkodott a császáriak őrizete alatt, visszanyerte szabadságát, és Tökölyhez ment, ki maga részéről Heissler Donátot szabadon bocsátá.

A törökök elleni háboruskodás 1692. 1693. csak lanyhán folyt, sőt az 1694. év is folytonos ingadozásban és terv nélküli kapkodásban telt le. Tököly, ki az utóbbi évben a temesvári pasával folytonos összeköttetésben állott, május havában azt kivánta a portától, hogy fermán által az ő becsületére is ügyeljen, és hogy a mely föld népei a Dunán túl Bokcsára és Karánsebesbe hódolnak s onnan magoknak salvagvárdát is tartanak: Köprili vezér idejétől fogva a minemü rendtartás volt a behódolásokban, ezután is neki hódolni, szót fogadni, salvagvardiáját maguk közt tartani ezután is tartozzanak, minthogy ő a salvaguardia securitása felől a német generalistól is szerzett cautiót, és az ily salvaguardiákkal azt érhette el, hogy minden dolognak és hírnek végére mehetett; de most az ily alkalmatosságtól is meg van fosztva, mert sem a föld népe az ő salvaguardiáját elfogadni és magát hozzáalkalmazni nem akarja, és az oly salvaguardiák ottan való tartásától a palánki hadőrség által is eltiltatik. [1])

Voltak Tökölynek bizalmas emberei Karánsebesen, és ezektől ő junius 27-én megtudta, hogy Macskásiék Erdélybe még be nem mentek, hogy Erdélyből a lovas németek egy részét kivitték, és hogy Karánsebes rendkivüli módon erősittetik.

Őszszel még Bogsán elfoglalására ösztönzé Tököly a törököket, azért október 8-án azt irá a vezér tihájának, hogy e vár elfoglalása által a temesvári ut megtisztulna, és a zultánnak Duna melletti palánkjának biztossága ez által igen nyerne. »Az Bokcsa és Karánsebes közt való föld népe is behódolna az török nemzetnek, az ellenségnek is esze bomlana, ha Bokcsa felé török és kurucz hadak mennének.« Tököly meg volt győződve, hogy e dolgon hamar átesik, és a siker biztos, a vezér csak adja ki fermánját a vállalat végrehajtására.

---

[1]) Thököly Imre Leveles könyve 1694 évről, Monum. Hung. historica. Scriptores 23. köt. 227. l.

Horváth Ferencz, Tököly kapitánya, és sok izben követe a törököknél, november havában labanczczá lett, többed magával. A császáriaknál némi érdemeket szerzendő, hat törököt hozott magával Jeni-Palánkról, és azokkal együtt magát Antonionak megadta Bogsánban.

A mint Tököly azt Sándor Gáspárnak irja — Veterani Horváth Ferenczet magához hivatván, igen megbecsülte, vendéglette és ajándékozta, quartélyul neki rendelvén Karánsebes és a Jeni-Palánk közötti falukat, és a lovasok főkapitányságát ruházta reá, arra is szabadságot adván neki, hogy hadat gyüjthessen: az minthogy mindenfelől gyül is hada, afféle putiakból és levelesekből, kiknek véghelyeken és vármegyéken sincs hol telelni. [1]) Horváth Ferencz vitéz ember volt és elpártolása Tökölytől és török barátaitól csak abban találta okát, hogy fizetése, ruházatja, de még élelmezése is alig volt, sőt a törökök a neki járó rabokat tőle elvették. A kurucz kapitánynak ily módon való megszökése nemcsak Tökölyt sértette, de a szerdar az utóbbi ellen is haragra gyuladt, őt és kurucz társait szidalmazta.

Nem sokáig szolgálta Horváth Ferencz a császáriak érdekét, mert több izben Temesvár felé a törökök ellen szerencsésen portyázván: végre ezek lest vetettek neki, a melybe esve elveszett; fejét a törökök Temesvár egyik kapujára kiszegezték. [2])

Veterani már régen sürgette Temesvárnak megtámadását, és most 1695. évben ezt ujra ajánlotta, azzal együtt hogy a császári hajóraj, mely Belgrád előtt horgonyoz, éj idején Orsovát, és igy a dunai átjárást hatalmába keritse. A bécsi haditanács Veterani tervét helyesnek találta ugyan, hanem annak sikerét szokásos lassuságával és halogatásaival koczkáztatta és meghiusítá. Mihelyest a szerdár Belgradra megérkezett, augusztus elején haditanács tartatott arról, vajjon Pétervárадot kell-e ostromolni, vagy Temesvár ellen indulni, hogy az elveszett várak Karánsebes, Lugos és Lippa ismét visszafoglaltassanak. Az utóbbi javaslat jobban tetszett. A

[1]) Monum. Hungariae hist. Scriptores, 23. köt. 315—317. 342. l.

[2]) Cserei Mihály historiája 246. l. a Nemzeti Könyvtár kiadásában.

zultán összes hadseregével augusztus 24-én Pancsovánál a Dunán átkelt és egyenesen Temesvárnak tartott, a minek Frigyes Ágoston szász választófejedelem terve szerint, ki most a császári hadak élén állt, nem ugy kellett volna történni. Már szept. 7-én 15,000 török Lippát rohammal vette be. Innét a török had zöme Veterani ellen fordult, ki válogatott sereggel Lugos és Karánsebes közt állt Erdélynek fedezésére; Lugos mellett fejlődött ki a csata, melyet a vitéz tábornok, miután több rohanást visszavert, és halálosan megsebesült, életével elveszte. E csatából Truchsess Vilmos ezredes 4000 főből álló lovasságával Karánsebes felé, az ellenségen magát keresztül vágta, és szerencsésen elérte a Vaskapu szorosát.

A törökök mozgalmairól annyit tudott a közellevő karánsebesi hadőrség, hogy 12000 ember rendeletet kapott Veterani megtámadására, a csata előtti napon azonban azt a hírt vették, hogy az egész ellenséges hatalom Veterani ellen fordul. Ekkor Karánsebes védelmi eszközeinek kiegészítésére siettek, mintegy 30 embert az előkapható baltákkal és fejszékkel az erdőbe küldtek palánkok, sánczkosarak és fonadékok készítésére. A városban mintegy 30 hordó vizzel töltetett meg, ökörbőrök beáztattak, a lőszerek betakarítására és a tűzvész elhárítására. Másnap reggel, azaz a lugosi csata napján (szeptember 21-én) 200 katona kirendeltetett azon földhalmaz egyengetésére, mely a contre scarpe készítésére összehordatott, a legénység másik része ezen idő alatt az árkokban dolgozott és palánkokat rakott be, a hol erre legnagyobb szükség volt. Dél felé nagy ágyuzás hallatszott, és a karánsebesiek ebből tudhatták, hogy Veteranit az ellenség megtámadta. A várbeli katonaság erre a sánczokra, az öt tüzér pedig hatvan legénynyel az ágyuk mellé kirendeltetett; báró Pfeffershofen vezérőrnagy pedig Löffelholz és gróf Zaccó alezredeseket, és a mérnöki kar főnökét magához tanácskozásra hívta meg a teendőkről. Ennek eredménye az volt, hogy a bagázsia a városból, hol ugy is hely szűke volt, elküldetett, a vár előtt tanyázó zászlóaljak azonban behivatván, a bástyákra állíttattak, és pedig oly formán, hogy a Lipót nevü, egyszersmind legnagyobb bástyára hat század, az erdélyi bástyára négy század — a Houchin-féle ezredből küldetett. Az orsovai bás-

tyába, a hol lőpor-raktárak lévén, legénységet beszállásolni tanácsos nem volt, csak ideiglenesen egy hadnagy száz emberrel helyeztetett. A József- és Károly-bástyák mindegyikében a Pfeffershofen ezred három százada kirendeltetett. Azon két elővéd (ravelins) mindegyikében, mely elkészítéséhez legközelebb állt, egy hadnagy 30 legénynyel foglalt állást. A hadőrség többi része rendes őrállomásain volt, és várta utasításait, melyek a legközelebbi éj folyama alatt szükségesek lesznek.

Még akkor tehát nem gondolt senki a város átadására. Mindenki el volt foglalva az ellentállás előkészületeivel, és már a vár kapui voltak bezárandók, a midőn a toronyból az őrkatona száz német lovast jelez, kik a Temes hidja felől a várhoz közelednek; ezeknek Pfeffershofen vezérőrnagy elejükbe lovagolt és a lugosi csata lefolyásáról tudósitást vévén, bement a várba, és a jelen helyzetben teendő lépésekről a fennebbi két alezredessel és gróf Cavriani alezredessel, ki a lugosi csatából mintegy 300 lovassal menekült, tanácskozott. Most merült fel az átadás vagy védelem kérdése. Nem lehetett tagadni, hogy Karánsebes ostromszerekkel el nem volt látva; granátok, kaszák, szurokkoszorúk, stb. teljes hiányában volt, és e szerint az ellenség főhatalmának ellent nem állhat, mégis a főtisztek oly fontos hadászati pontot, mint Karánsebes, melynek oly szép tüzérsége van, felsőbb meghagyás nélkül ott hagyni nem akartak. Löffelholz és mások oda nyilatkoztak, hogy nekik parancsolatjuk van Veteranitól, hogy Karánsebest utolsó emberig védjék, és ezen nézet megállapodássá lett. Erre Pfeffershofen örömét fejezte ki, hogy neki oly derék tisztjei vannak, kikkel örömest levágatja magát az ellenség által. Az átadás vagy át nem adás kérdését azért vetette fel, nehogy azon esetben, ha a védelem szerencsétlen véget érne, megrovassék azért, hogy oly szép hadőrséget, mely a császárnak még jó szolgálatot tehetett volna, lemészároltatni engedett, tudván, hogy az ellenség főhatalmával állnak szemben, és hogy a császári főhadsereg igen távol van, tehát segítségre nem jöhet.

Ez alatt a kapitányok érkeztek meg, kik szintén véleményadásért a tanácskozmányba hivattak. Ezek közül mindegyike elég soká magával tanakodott, és társával értekezett;

végre azt határozták el, hogy valamely tiszt a Vaskapuhoz küldessék, felkeresendő Truchsess tábornokot, ki hir szerint ott megállt, és attól kérjenek további teendőikre nézve parancsot. Időközben a tisztek szavazzanak a fenforgó ügy kérdésére. A Lapazek-féle ezred kapitánya báró Servi kezdte meg a sort, és ez szintén oda nyilatkozott, hogy Karánsebesben helyt kell állni, és az ellenséget itt megvárni. Csakhamar azonban észrevették, hogy ez a szavazás sok időveszteséggel jár, és hogy a mig ez folyik, a sáncz- és egyéb védelmi munkálatok szünetelnek. Pfeffershofen vezérőrnagy tehát a kapitányokat felszólította, hogy együttesen adják be szavazataikat, aztán siessenek állomásaikra a védelmi munkát folytatni. Alig hogy ez irányban a működés megkezdődött, a Veterani-ezred egy kornétája érkezik meg, hozván Truchsess tábornok egy irónnal irt czéduláját, melyen csak ezen szavak álltak: ha a hely megtartható, jó, mi meg vagyunk verve. [1]) A vezérőrnagy e czédulát átvevén, a kornétához fordulván, tőle a tisztek jelenlétében azt kérdezi, van-e még valami megbizása; a kornéta azt felelé: Truchsess tábornok azt kivánja, hogy ha Karánsebes nem tartható, azt el kell hagyni és becsülettel visszavonulni.

A vezérőrnagy most a tisztek felé fordult, kik mint mondá, már azelőtt kinyilatkoztatták, hogy e hely az ellenség, a török főhatalom ellen nem védelmezhető. Truchsess tábornok a közlött sorokkal oda törekszik, hogy a karánsebesi hadőrséget az Erdélyben gyülekező cs. fősereg számára megtartsa. Ujra kérdi tehát a tiszteket, gondolják-e, hogy Karánsebes a török főhatalom ellen védelmezhető, — ezek nemmel feleltek ugyan, azonban hozzá tették, hogy közülök mindegyik legnagyobb készséggel fogja kötelességét teljesíteni.

A vezérőrnagy erre kijelenté, hogy Truchsess tábornok rendeletét fogja teljesíteni, és parancsot adott a katonaságnak, hogy a kivonulásra készüljenek. A gyalogosok a város kapuja előtt sorba álltak, várván, mig nehány kocsi ólommal, lőporral kenyérrel, liszttel, és a betegekkel megrakatott; hozzá még a

[1]) Ist der Orth zubehaupten: guet, wür seindt geschlagen, — szól a lakonikus közlemény.

bagázsia, és a menet indulhatott. A bagázsiát néhány felvigyázón kivül egy káplár husz lovassal kisérte. Az előhadat a Pfeffershofen-féle ezred képezte, a Lapazek- és Lichtenstein-féle csapat a vonat közepében járt, magával vivén a karánsebesi török foglyokat, a Houchin-féle ezred volt az utóhad, mely után még egy hadnagy, harmincz lovassal zárta be a kivonulást. Utközben a kivonulók azon kapitánynyal találkoztak, kit a karánsebesi tisztikar Truchsess altábornagyhoz küldött, hogy a kivonulás kérdésében parancsát vegye, és ezen kapitány nyilatkozata teljesen öszhangzó volt a kornétának szavaival.

Dél tájban a kivonult karánsebesi hadőrség a hidhoz érkezett, hol Truchsess azt a lovasság maradványával várta. Az egész uton az ellenség legkisebbé sem zavarta a kivonulók menetét.

A törökök győzelme után, Topal Huszain, eddig temesvári, most diarbekiri beglerbeg és az előcsapat parancsnoka és Miszirlizade Ibrahim pasa, az anatoli beglerbeg Karánsebes ellen küldettek, mely 16 csinosan öntött, részint czüsttel kivert ágyuval és nagy mennyiségü lőkészlettel a törökök hatalmába esett.

Később, de még 1695. évben, kérdés merült fel, sőt némileg vizsgálat tárgyává tétetett, hogy mi okból hagyatott Karánsebesen annyi hadiszer hátra, a nélkül, hogy ez előbb elpusztittatott volna. A tüzérségi főnök a kivonulás után a lőportárt légberöpiteni, a lisztraktárakat bombák és tüzes gömbök által felvettetni, és igy az egész várost lángba boritani akarta ugyan, de midőn azt a vezérőrnagynak bejelentette, ez a szándékot ellenezte, tartván tőle, hogy a nagy durranás és tüz az ellenségnek el fogja árulni a város elhagyását, és hogy igy a kivonuló hadőrség igen nagy veszélynek, sőt megsemmisülésnek lehet kitéve. Az ágyukat beszegezni, ugy mondák, nem lehetett, mert nem volt arra alkalmatos szeg, közönséges szeggel az nem járja; az ágyutalpak összevagdalása nem történhetett, mert az erdőkbe palánkok, karók, fonadékok és sánczkosarak készitésére küldött legénység a fejszéket mind

magával vitte. A hadikészlet elásására vagy vizbe dobására pedig rövid volt az idő. [1])

Az évszak már igen előrehaladt állapotban lévén, a zultán Karánsebesen, Mehádián, Zsupaneken át Orsovára ment és Lugoson, Karánsebesen őrséget hagyván, Turnu Szeverin-on és Nikápolyon át Drinápolyba tért vissza. [2]) November közepén pedig mint Lippa, Lugos és Karánsebes hóditója, diadalos bemenetét tartotta a konstantinápolyi serailba. A folytonosan barangoló és csatázásra soha alkalmas helyet nem találó szász választó fejedelem Aradról Déváig haladt, és itt vevén hirét az ellenség győzelmének és kivonulásának, valamint annak, hogy a temesvári beglerbeg Lippát, Lugost és Karánsebest csak csekély helyőrséggel látta volna el, ezen helyek visszafoglalására csapatokat küldött ki, a mi azoknak sikerült is.

Az 1696. évi hadjárat szintén a szász választó fejedelem fővezérlete alatt folyt. Ez évben Temesvár semmiképen komoly ostrom alá vétetett, mely hat nap mulva ismét abban hagyatott, midőn híre érkezett, hogy a zultán Pancsovánál a Dunán átkelt. Augusztus 26-án a császáriak Olas mellett a törökökkel összeütköztek, a nélkül, hogy győzhettek volna.

A császáriak ez évben a temesi tartományban — a meddig hatalmuk terjedett — ugynevezett téli szállás-adót vetettek ki, azon meghagyással, hogy ezen adót Karánsebesre szállítsák. A jobbágyság azonban erről mit sem akart tudni, azt mondá, hogy az ő jogszerü ura Temesváron ül, és a római császárnak nem tartoznak semmivel. Miután semmi rábeszélés nem használt, a Bolland-féle ezred őrnagya 500 német és

---

[1]) Adatok a bécsi cs. kir. hadi levéltárból. Nem áll tehát, a mit Böhm Lénárt (Geschichte des Temeser Banats I. 167. l) mond, mintha Pfeffershofen ezredes, midőn Karánsebest oda hagyta, az ágyukat mind beszegeztette volna. Munkája magyar kiadásában (Délmagyarország külön történelme I. köt. 311. lap) ő maga is másként adja elő a dolgot.

[2]) Ricaut, Ottomanische Pforte 733. l. azt irja, hogy a zultán Karánsebest felgyujtatta, várát leromboltatta volna. De ez nem valószinü, mert ez esetben nem kellett volna a karloviczi békében a vár lerombolását követelni.

rácz katonát küldött reájuk azon utasítással, hogy a falvakat pusztitsák, és így megvegyék adójuk árát. A jobbágyság azonban kétségbeesetten ellenállt, és a katonákat szorongatta; de végre is felülkerekedtek, a parasztokat elszélesztették és az elhajtott marhát és egyéb zsákmányt Karánsebesre hozták. [1])

Karánsebes városának csak hetven emberből álló hadőrsége 1697. évben gróf Herberstein alezredes parancsnoksága alatt állt, ki mindig több kedvet mutatott ezen hely elhagyására, mint védelmére. Rabutin tábornok ugyan jól tudta, hogy a karánsebesi vár silány, de a várat olyan előőrsnek tekintette, mely nélkül az ellenség büntetlenül nyugtalanithatná az egész tartományt. Portyázó csapatok, de még jancsárok sem, ha kisebb számmal vannak, e várnak kárára nem lehetnek, kivánja tehát, hogy az utolsó emberig védelmeztessék; Rabutin mindig elkészülve lett volna a karánsebesi várnak a Vaskapun át segítségére sietni, ha azt valamely ellenség megtámadja. Ilyen értelemben utasította ő gróf Leiningen-Westerburg János Lajost, figyelmeztetvén őt, hogy csapatjait felette ne veszélyeztesse, az ellenséggel tulságosan össze ne bonyolódjék, mert ha meg kell lenni, jobb a karánsebesi hetven embert feláldozni, mint a tartományt nagyobb veszélynek kitenni. Rabutin, Leiningen és Herberstein ez időben a hadikészületekre vonatkozó levelezéseket folytatták egymásközt, de ez utóbbi bizonyosan a Karánsebesre vonatkozó tervet nem ismerte, mert ez a kis hadőrség hangulatát lenyomta volna.

Végre azon férfi lépett az események szinterére, kinek értelmi fensége, párosulva a lelkesültséggel feladata iránt, a keresztény fegyverekre a diadal fényét hozá. A zentai csata 1697. september 11-én megsemmisíté a legszebb török hadsereget, és a keleti hatalom uralkodását a bukás szélére sodorta. Tököly Imre jelen volt a csatában, és midőn minden veszve volt, utolsó távozott a táborból. Midőn a zultán megfutamodott, maga is hazája határain v isszament, és mint Karánsebes Lugos és Widdin czimzetes fejedelme, Nikodemiában fejezte be mozgalomteljes pályáját.

---

[1]) Ricaut, Ottomanische Pforte II. köt. 738. l.

A zentai győzelem után Jenő herczeg egyideig Temesvár elfoglalására gondolt, de az eszmét csakhamar elejtette. A császár czélszerünek vélte, hogy az Erdélyből kihúzott sereg, a mennyire azt az ellenség magatartása engedi, Karánsebes és a Vaskapu felé forduljon, és az almási kerületet tartsa megszállva, ott élelmezkedjék, és ha onnan elvonul, a tartományt pusztitsa, rontsa, nehogy a Temesvárott ülő ellenség annak hasznát vegye. [1]) Jenő herczeg behívta tehát Rabutint Erdélyből, ki október 29-én 3000 emberrel Margához megérkezett, hogy másnap Karánsebesre induljon.

Jenő herczeg győzelme évében 1697. év végén Pancsova Orsova és Ujpalánka erődítései leromboltattak, de ezeket a törökök már 1698. év elején ismét fölépitették és hadőrséggel megrakták, a mi őket arra képesité, hogy Titelt megrohanják; annak elfoglalását csak Nehem és Stahremberg Guido tábornokok akadályozták meg.

A kisebb háboruban, portyázásokban, mely 1698. évben a Maros és Temes közti vidéket folytonos mozgalomban tartá, a karánsebesi várőrség élénk részt vett; többnyire Ujpalánka ellen működött, de november napjaiban Temesvár közelében is verekedett.

Ez évben egy politikai intézkedés is czéloztatott, mely teljes összefüggés nélkül áll e vidék történetével. Gróf Rabutin, t. i. Bécsből az udvari haditanácstól azt a meghagyást nyerte, hogy Pekrÿ grófot a karánsebesi főispánságra beigtassa. Ez nem történt azon okból, mert Rabutin ez ügyben ellentmondó rendeleteket kapott. [2]) A szörényi nemesség már 1695. évben oda nyilatkozott, hogy gr. Pekry Lőrinczet örömest fogadná el főispánul.

---

[1]) Leopold császár levele sept. 23-ról Savoyai Jenő herczeghez.

[2]) Rabutin azt irja november havában gróf Kinskynek: Le conseil de guerre m'ayant demandé la raison pour quoy ie n'avois point installé M. le Comte Pukery (igy) dans le *Comitat de Karansebes* en suite des ordres que ie en avois r cu; Voila ce que iy respond, qui est Connu de V. Exc. luy ayant mandé le meme il y a deux années, lorsque le Conte D'althaimb luy menas de ma part le sieur Sandorgaspar. Elle puis voir aussi mon auis parce que ie pensse de trois personne, mentionés dans la meme lettre, sur lesquels on a demandé mon sentiments come les risques ou l'on met cette prouince, de ne point punir les auteurs

A sok évi háboruskodásnak az 1699. január 26-án kötött karloviczi békekötés kivánt véget vetni. Megelőzték azonban hosszas alkudozások. A zultán boszankodva vette észre, hogy Temesvár körül számos vár létezik: Lippa, Arad, Csanád, Kanizsa, Becse, Becskerek, Lugos, Karánsebes, és az almási kerület, melyek Temesvárt mintegy prédára kitűzött helyet bezárják. A császári biztosok Karánsebestől és Lugostól három mérföldnyire nyugotra, oly vonalat akartak húzni, mely a Begáig érve, ott a temesi tartomány magyar és török részeinek határát képezte volna. Erre a törökök rá nem álltak, hanem mindenekelőtt Lugos és Karánsebes lerombolását követelték, mire azonban Schlick Lipót addig hallani nem akart, mig a két birodalom határai meg nem állapíttatnak. Ezen megállapítás azonban a béketervezet második czikkében már oly formán megtörténvén, hogy Erdély a császáré, a temesi tartomány pedig a zultáné legyen, a császári biztosok is végre megnyugodtak a fennebbi várak lerombolásába, azaz megengedtetett, hogy a császár ezeket lerombolhassa, a zultán azonban ujra fel ne épithesse. Kivételt képezett Temesvár és Arad, melyre mindegyik félnek szüksége volt a maga területének védelmére. Végre a császári biztosok, kik Karánsebes és Lugos várainak lerombolásába való beleegyezésük fejébe azt kivánták, hogy a Maros bal partja egy vagy legalább fél mértföldnyire puszta maradjon, a Maroson való hajózás a törökök elleni biztositására — ezen követelésüktől is elálltak és éjszak felé a Maros lett a két ország határa; a hajózási jog rajta közös.

A karloviczi békekötés Magyarországon nem hozta magával a kedélyek azon megnyugvását, mely különben el nem maradt volna, midőn az évek óta dühöngő véres háboru berekesztetik. A nemzet mélyen sértve érezte magát, hogy ezen béke nem a magyar király, hanem a római szent birodalom császárának nevében köttetett, kinek Magyarországon legkisebb rendelkezési joga nincsen. Az általános elkeseredés a rá következő Rákóczy-féle forradalomnak élesztésére lénye-

---

de ces insolants memoriaux et lettres. En verité Excellence, le character des Transilvains ne peut estre connu, que des jans, qui les practiquent par des grandes habitudes.

gesen hozzájárult. A régi lugosi-karánsebesi bánság területén a karloviczi béke szintoly kevéssé tudott megelégedést előidézni, minthogy a régi szörényi birtokos osztály a békekötés folytán megszünt jószágainak ura lenni, és e miatt többnyire a szomszéd erdélyi vármegyékbe kivándorolt. Hozzájárult azon körülmény, hogy a határszélek megállapítása kérdésében a törökök és császáriak soká nem tudtak megegyezni. Gróf Marsigli volt a határigazítás cs. bizottságának elnöke, mig a törökök külön követséggel is igyekeztek Bécsben az ügynek a maguk értelmében jó fordulatot adni. Még az 1700-diki év október havában attól igen távol voltak. Bécsben igen különösnek és a kapzsiság jeleül nézték a törökök azon követelését, hogy nekik egy Temesvárhoz tartozó termékeny kerület, melyben számos más falun kivül Karánsebes városa fekszik, átengedtessék, pedig e követelés világosan a karloviczi békekötésen alapszik. [1]) Deczember 2-án jött létre az Erdély és a temesi tartomány közti határokra vonatkozó szerződési javaslat.

A meddig az alkudozások tartottak, a császáriak Lugoson és Karánsebesben benn maradtak. November elején a határigazító bizottság Karánsebesen megjelenik. A török biztos 1700. évi deczemberben azt kéri, hogy a temesi török tartomány határai minél inkább a Vaskapu felé húzassanak, és rosz néven vette, hogy a karloviczi béke daczára a lugosi és karánsebesi hadőrség még ki nem vétetett, és midőn Ibrahim temesi pasa 1701. márczius elején két száz lovassal Erdély felé kirándulást tett, hogy a Vaskapu melletti állásokat megtekintse, a császári katonák utját állták, [2]) és visszatérésre kényszerítéK. Ezen állapot sem béke, sem háború nem volt, és hogy ez oly soká kihuzódott, a bécsi udvar politikájából magyarázandó. Kibontakozásra akkor mutatkozott kilátás, midőn Lugos és Karánsebes várainak lerontására 1701. évben Erdélynek is kelle népet küldeni.

A határkérdés még soká nem nyert végleges megállapodást, mert miután gr. Csáky Rákóczynak tábornoka, és egykori dévai várkapitánya 1706. évi junius havában Marga falut

[1]) Relationes Extraordinariae 1700. év 87. szám.

[2]) Relationes Ordinariae, 1701. év 22. szám.

meglepetéssel elfoglalta, világos, hogy ezen falu akkor még a császáriak kezében volt, mert mint török birtokot a kuruczuk nem bántották volna.

Ezen idő alatt a törökök lehetőleg igyekeztek a temesi tartomány szervezését előbbre vinni, és ebben főérdeme volt Rami uj nagyvezérnek, ki 1705. évben a koronajószágokat, melyek az idő szerinti nagyvezir birtokai voltak, örökös családi jobbágybirtokokká változtatta át, mi által az azok jövedelmére utalt hadseregi fizetés pontosabban befolyt, és az utolsó háborukban elnéptelenedett temesi tartomány lakossága szaporodott, és csak maga ezen egy esztendőben már 8000 jobbágy itt letepedett.

A kuruczok a 18. század elején nagyon barátságos viszonyban álltak a temesvári pasával; 1707. év őszén Rabutin cs. tábornagy Erdélynek a Maroson tuli részéből a kurucz hadakat kiszoritván, a Rákóczyhoz szító Hunyad, Alsó-Fehér és később Zaránd vármegyei nemesség Facset és Karánsebes tájára menekült, és ott élt a temesvári pasa védnöksége alatt, kiknek némi harácsot fizettek a mivelés végett kapott földekért s marháik legeltetéseért. Ezen, Lugos és Karánsebes vidékére huzódott bujdosó nemesség száma eleinte ezernél is több volt, s Thoroczkay János, Draguly és Ribiczey László kurucz ezredesektől függtek, kik maguk is gyakran megfordultak közöttük, tisztjeikkel egyetemben, sőt saját Erdélyből szintén kihozott családjaikat is közöttük tartották. Ezen török pártfogás alá bujdosott nemesség fegyverfogható része aztán összeszedvén magát, a Maros völgyén és a Vaskapun át becsapott Erdélybe 1707. 1708. és 1709. év folytán, és Dobra, Illye, Déva és különösen Hunyad körül portyázott. Nevezetesen 1707. deczember havában Hunyad vármegyét csaknem egészen visszafoglalták, Hátszegen a császári sóraktárt elnyerték, melyből előbb több ezer kősót szállítottak ki Karánsebesbe s adtak el török kereskedőknek; Hunyad várát ugyanekkor mintegy két hétig szoros ostromzárlat alatt tartották, ugy hogy Rabutinnak télviz idején nyakrafőre kellett Szebenből egy hadosztályt Hunyadvár segitségére és a bujdosó nemességnek török földre visszaszoritására kivezényelnie. Igy vonultak aztán ismét vissza telepeikre, Facsét és Karánsebes vidékére, azonban beütései-

ket 1708. tavaszán is megujiták, és az ezen év nyarán nagyobb hadtesttel Erdélybe nyomult Károlyinak kezére jártak. E jó szolgálataikért viszont ők koronként segédpénzzel láttattak el Rákóczy által, ki ügyöket landorfehérvári és temesvári állandó residensei által a szerdárnál, illetőleg a pasánál pártfogolta. Ilyen viszony állott 1709. és 1710. év folytán is, csakhogy az utóbbi évben a kuruczok ügyei mindinkább hanyatlani kezdvén, »a régi lugosi és karánsebesi kerületben letelepült hunyadi bujdosó nemesek« közül is sokan megunván a hosszas bujdosást, a bizonytalan állapotot, és a töröknek való gyakori harácsfizetést, s Erdélyből is a császáriak részéről visszatérésre folytonosan édesgettetvén, lassanként visszaszivárogtak hazájokba, ugy hogy 1710. Szent Mihály nap után már nem voltak többen mintegy három száznál. Ekkor megjelenvén köztük b. Száva Mihály, most zarándi főispán, kit a császári kormány 1695. évben szörényi főispánul sikertelenül igyekezett a tartományba ültetni, szép szóval, pénzsegélylyel, édesgetéssel ezeknek is nagyobb részét haza csalta Erdélybe labanczságra. Csupán mintegy ötvenen maradtak még mindvégig tántorithatatlanul bujdosásban, a kik aztán a gr. Mikes Mihály tábornokkal Moldvába szorult székelyekkel, a szathmári béke után, és annak pontjai értelmében, jutottak vissza szülőföldjükre.

Voltak e hunyad-, zaránd,- és alsófehérmegyei bujdosó kuruczok közt Kendeffy, Láncsa, Puy, Buda, Kenderessy, Karacsay (Karacsay Zsigmond, Draguly hadnagya, 1708. októberben a Marga vize mellett) Ribiczey, Maxa, Kük, Dunka, Makray, Pap, Nagy, Naláczy, Duma, Macskásy stb. nemes családbeliek, részben katonáskodók. Az utóbbi családok egyuttal szörény megyei családok is voltak.

A karloviczi békekötés után következő években a régi szörényi bánság alig szerepel történetkönyveinkben, — ezek csak a Rákóczy forradalom eseményeivel vannak elfoglalva. Mikor adatott át a temesi tartomány véglegesen, és minden részében a törököknek, azt adatok hiányában elegendőleg nem állapithatjuk meg; bizonyos, hogy a császáriak nem voltak fukarok a nehézségek támasztásában. Azonban, ha Macskási Péter 1706. és 1707. években szörényi főispán czimén előfor-

dul, annak nehezen lehet azt az értelmet adni, hogy akkor a czimmel a megfelelő hivatal is járt volna.

Rabutin 1707. november havában a cs. sereggel véletlenül a Körösön átnyomulván, az aradi ráczság ez időt alkalmasnak találta, hogy Hunyad vármegyére csapjon, hol kedve szerint pusztitott, sok nemest levágott, vagy rabságra vitt el magával. A nemesség nagyobb része a török-szörényi határok felé sietett, és a passusokat elérni iparkodott, hogy Törökországba menekedjenek. A karánsebesi török főharács ennek hallatára feles számu jancsárokat küldött az erdélyi passusokra és senkit be nem bocsátott, ha csak előbb minden szekérért egyegy tallért, minden marhától egy-egy máriást, és kiki minden személyért egy aranyat nem fizetett.

A szegény menekvők utolsó vagyonukból megadták a kivánt adót, mire aztán Kendefi Mihály, Kendefi Gábor, Makrai István, klopotivai Pogány János hunyadmegyei főbiró, Doboly István megyei jegyző, Nandra Izsák, Nandra Gáspár, Nandra Moizes, Pogány Gáspár, Pogány Mihály, Csulai János, Csulai Imre, ifj. Csulai Gábor, idősb Csulai György, Csulai István, Csulai Péter, Csulai László, Csulai Mátyás, Csulai Gáspár, demsusi Bokosniczai Gergely, Pál és Mátyás, paklisai Brazovai András és Péter, velük együtt 22 zajkáni egyházi nemes ember, több hasonló klopotivai nemes, Láncsa János nevü hadnagygyal mintegy hatvanad magával, más zászlók alól való több szegény legényekkel együtt török földre, az az a régi lugosi-karánsebesi bánságba átléptek.

Némelyek azonban, látván a törökök által a szegény nemességen elkövetett sajtolást és huzavonást, nem akartak török földre lépni, hanem az ottani erdőségekben a kemény időjárás daczára kóboroltak.

Harmad napra Rabutin egy, három esztendő óta a hunyadi várban raboskodó, Puy Moizes nevü nemes embert kibocsátott, és kezébe adván neki a római császár kegyelmi levelét, őt Törökországba és Havasalföldre küldte azon szóbeli utasítással, működjék oda, hogy minden nemes ember haza térjen; ő felsége a császár mindenkinek megkegyelmezni akarván, a ki kegyelmét elfogadni akarja, — »még ha száz németet is ölt volna meg, ez neki soha sem fog szemére hányatni.«

Azon nemesség közűl, mely már török földre lépett, senki visszatérni nem akart; a kik pedig még az erdőkben kóboroltak, a parasztsággal együtt, a kinált kegyelmet elfogadták, és Rabutinhoz mentek, oltalmi levelüket bemutatván. Rabutin a megtérőket biztatá, hogy ők ne féljenek semmitől, nem lesz bajuk vagy bántásuk, — hisz »már miénk az ország,« ugymond Rabutin, hanem rosszul járnak majd »azok a hunczfutok, a kik a felséges császár gratiáját« elvetették és ott Törökországban tévelyegnek. Azokat — mond ő — nem sokára mind nyakon kötve hozatom onnét, mint az ebeket.

A kik Rákóczy hüségében megmaradtak, ott török földön elszéledtek, ki egy, ki más faluban telepedett le cselédjeivel.

Ez időben jött át Omera Aga a Dunán, mintegy hetvened magával Rákóczy segítségére, ki Huszain Agát küldte volt hozzájuk, hogy az arnautákat megnyerje. Omera az arnauták fő agája hátra maradván, Huszain Aga ment előre Karánsebesre, hogy a jó hosszu puskás arnautáknak kalauzt keressen, ki őket álutakon Erdélybe vezérelje. Huszain Karánsebesben egy, »tökéletlen« magyarra akadt, ki a kalauzolásra vállalkozott. Ez az ember a városból kiérvén, azonnal elbujt, és visszatért a török haracsiához, hirt adván, hol hagyta az arnautákat. Huszain Aga látván fogadott kalauza csalárdságát, az arnautákat a közönséges uton vezérelte Erdély felé; azonban a karánsebesi török agák és a haracsia 600 vagy 700 fegyveressel felkerekedvén, őket a Marga vizeig üldözték, — de tovább nem merték, hanem elállták az itteni szorost. Mindkét rész most szóhoz jutván, a Margán-tuliak aztizenék a karánsebesi törököknek hogy ők szintén a török császár hivei, és most Rákóczyhoz készülnek, kuruczságra mennek. Az innensők azonban nem jó szóval, hanem puskázással felelgettek, és kölcsönösen; igy esett mindkét részen egy pár sebesült. Végre a karánsebesi törökök egy velük jött, Kük László nevü nemes embert felszólitottak, menjen át a Vaskapun, mert a tul részre ment emberek nem törökök, hanem bolgárok és ráczok, nem is a kuruczokhoz mennek, hanem a németekhez. Kük László nehányad magával csakugyan átment a Vaskapun, de az arnauták megtámadták őt, és igy mindkét részről tűzelés történvén mind két oldalon pár ember elesett. Most Huszain Aga az arnauták csapatjából elő-

állván, azon kiáltással: »Rákóczy krucz« a fejedelem levelét magasra tartva előmutatta, mire a karánsebesiek, megszüntetvén az ellenkezést, átmentek, és elolvasván Rákóczy levelét, az arnautákkal megbékültek, és velük egy faluba menvén, étkezéssel megvigasztalták.

Az arnauta csapatot, mely kijelentette, hogy nem azért jött oly messze országból ide, hogy labanczczá legyen, és mely sem magyarul, sem oláhul nem értvén, e vidéken át nem haladhatott, Csulai Imre ügyesen vezette Rabutin tábora mellett el, és álutakon Abrudbánya felé kalauzolta, onnan pedig Károlyi Sándor táborába Gyalura.

A mily keserves volt a hunyadvármegyei nemesség török földre való átlépése, olyan volt itteni tartózkodása is. A török követelései mindegyre nőttek, és a bujdosók csakhamar észrevették, hogy egész vagyonuk nem elegendő arra, hogy a pasák, haradsiák, agák, és emingek igényeit kielégítsék, és azok kedvét elnyerhessék. Közeledvén az 1708. év rideg időszaka, a haradsiák és emingek, hivatkozván a temesvári pasa parancsára, azt követelték a hunyadiaktól, hogy vagy a zultán jobbágyaivá legyenek, vagy takarodjanak ki az országból, akár merre, különben a pasa nem türi. A falukban letelepedett nemeseket onnan kizavarták, és kényszerítették városokba, a törökök közé költözködni; sokat közülök behajtottak Facsádra és Lippára. És ez mind akkor történt, midőn a kuruczoknak, Pápay Gáspárban serény követjük volt a portánál, és midőn Rákoczy és a temesvári pasa közt folytonos barátságos érintkezés, és jó szomszédságos viszony állt fenn.

Soknak közülük már betevő falatja sem volt, a török emingek annyira szorongatták külön különféle követelésekkel, hogy eleinte ezüst holmijukat adták el adózásaik fejében, azután marhájukat; midőn ebből is kifogytak, egymást segítették, a meddig lehetett, de a lehetőség nem tartott soká. A hunyadvármegyei nemesség tehát, mely Török-Márga (ez időben ily formán már török birtokban lévő) helységben tartózkodott Rákóczy Ferencz fejedelemhez Tornya Tamást és Csulai Imrét küldte, kérvén őt, eszközölje ki a temesvári pasánál, hogy az adóvégrehajtás ellenük függőben tartassék. Folyamodott a »Törökországba szorult hunyad-vármegyei nemesség« pénz-

segélyért is Rákóczyhoz, ki olyant utalványozott is, de az utalványozásnak nem volt sikere. Ez iránt Karánsebesről május 15-én ezt irja ezen fenn czimzett nemesség a fejedelemnek: »megértettük, hogy az idegen nemzet előtt (kik földin bujdosunk) terhes bajainknak orvoslásáról, és bizonyos számu monetáról Pápai Gáspár urnak parancsolt, hogy Christian Chilko és Ubrisi Ferencz uramékra assignátiot adjon, melyek effectumára becsületes atyánkfiait, felséged commissiojával bocsátván Landorfehérvárra Pápai Gáspár uramhoz, noha ő kegyelme az mint értettük expressus atyánkfiaitól teljes igyekezettel, terhes bajaink orvoslását az hatalmas Basák előtt munkálodta, mind Temesvárra s mind egyéb helyekre az exigentia szerint fáradozott expressusinkkal együtt, de kevés emolumentumát experiálhattuk, kivált az pénzbeli succursus iránt, minthogy Christián uraimék kezek között semmi pénz nem találtatott, az mint értjük, az sok Creditori minden felől sürgetik, magának sem consulálhat, annál inkább minekünk nem sucurálhat, hogy pedig pénzt aquirálhasson, minden utakon módokon igyekezett, mivel sine personae respectu Törökök által is fogadta, rásoztatta, és kalodáztatta azokat a kikről valamit várhatott volna.« Ezen okból a bujdosók ujra kérik a fejedelmet, hogy nekik »ily extremitásaikban mutasson más fundust.« [1]) Rákóczy ez időben bizonyosan csak jó akaratával támogathatta bujdosó hiveit. Egy 1708. november 29-én kelt levelükben valóban sajnos képét adják helyzetüknek. [2])

Bár Rákóczy a legjobb rendet igyekezett fentartani, mely ama korban hadviselő felek közt lehetséges volt, még sem akádályozhatá, hogy a háboru elfajzása ne mutatkozzék sok helyen és hogy ne akadjanak, kik maguk rovására és előnyére hadi érdek czége alatt a közlakosság vagyona ellen bünt kövessenek el. Ily emberek a közbékének folytonos veszélyei voltak, Rákóczynak azonban érdekében feküdt, hogy a szomszéd törökökkel eddig fennálló barátságos viszony meg ne zavartassék. Ezen törekvéseiből származik Barczay Mihálynak Abrudbányán deczember 10-én kelt hirdetménye, melyet »Themesvár végházá-

[1]) A budai kamarai levéltár registrálatlan irományai közt.

[2]) Eredeti levelek Thaly Kálmán gyüjteményében.

hoz tartozó határi emingek és azon földnek gondviselőinek illendő böcsülettel« megküldött, azt tartalmazván, hogy senki passus nélkül egyik országból a másikba át ne menjen fej- és jószágvesztés büntetése alatt, azokkal, a kik még is teszik, legszigorúbban fognak bánni, »mert az ily kóborló emberek a szegénységet nyomorgatják és a békét koczkáztatják.«

A fejedelem, nem fárasztatva ki közbejárásának kevés sikere által, 1709. január 20-án gr. Teleki Mihálynak és Pápay Jánosnak ujra ily utasítást adott a temesvári pasához: »A mely erdélyi nemesség az tömösvári districtusban vagyon, vegye őket (a pasa) speciális protectiójában, s a porta akaratja s resolutiója ellen harácscsal s egyéb exactiókkal terheltetni ne engedje.«

E korban, melyben a törvényesség oly kevésre becsültetett, a nemzet nem feledkezett meg Szörény vármegyéről, mely mint alaktalan vidék, csak az időnkinti hadiparancsnokok intézkedéseit követte, és névszerint még a temesvári pasaság határához tartozott. A magyar országgyülés 1715. évi 92. törv. czikke által a király azon biztosítását nyerte, hogy Posega, Verőcze, Szerém, Valkó, Csongrád, Csanád, Arad, Békés, Zaránd, Torontál és Szörény vármegyék az anyaországhoz fognak visszakapcsoltatni. Az utóbbi két vármegyének említése feljogosit azon következtetésre, hogy a temesvári pasa azon évben már csak azon határig szólhatott tartományáról, a meddig azt megvédeni tudta; más oldalról azonban feltünő, hogy az országgyülés Torontál és Szörény vármegye visszakapcsolását oly időben követelte, midőn a karloviczi béke még épségben állt. Erre tán az 1688. és 1699 közti időszak helyesebb alapot nyujtott volna.

Temesvár visszafoglalása a töröktől korszakos esemény Magyarország történetében, és a mi ezentul történt, csak befejező jeleneteit képezte ezen dicsőséges hadi műveletnek, mely Magyarország földét a török, de még nem a német járom alól felszabadítá.

A lovagias Jenő herczeg terve volt, hogy még 1716. évben Pancsova, Ujpalánka és ha lehet Orsova is visszafoglaltassék. Midőn az udvari hadi tanács november közepén azon hirrel megörvendeztetett, hogy Mercy Pancsovát elfoglalta, továbbá sürgette Ujpalánka és Orsova bevételét, és azt, hogy a

Tiszától Orsováig az egész ország az ellenségtől megtisztittassék.

Október havában, Temesvár elfoglalása után, Karánsebesen Bressey őrködött a várban, Mehádián csak Neuburg hadnagy állt negyven lovassal és 200 hajdúval, kik magukat körülárkolták, és sánczaikat paliszádokkal erősítették. Orsovához egy mértföldnyire a tatár khán táborozott 15—20,000 emberrel, és Temesvár elestéről még okt. 23-án mitsem tudott, mert azt a szándékát nyilvánitotta, hogy Mehádiát hatalmába ejti, és Karánsebes alá megy. Erről később aztán elhallgatott. Philippi ezredes pár héttel utóbb Mehádiának rongált állapota miatt állomását innét Terregovára és Ruszkára tette vissza.

Mercynek feladatává tétetett a Jenő herczeg-féle terv utóbbi pontjának kivitele. A tábornok teljesen elpusztult, gyér lakosságu vidéken indult Orsova felé, hol azonban váratlanul nagyobb ellenállásra talált. A törökök a város előtt várták Mercyt, ki habár visszanyomta őket, még is Orsova megtámadását, kivált nagyobb ágyúk nélkül, rendkivül nehéznek, és a netán elfoglalandó várat is kétes becsünek találta, mert a többi császári állomásoktól távol lévén, megsegíttetése lehetetlen volna. Czélszerünek találta tehát, hogy Mehádiára hátrálván, azt védelmi állapotba helyezze.

Mehádián Mercyt deczember 4-én találjuk, és itt azon meggyőződésre jutott, hogy a tartomány inkább fedezve, a hadsereg jobban biztosítva van, ha a császáriak Mehádiát tartják, mintha Orsovát beveszik, mert ide oly nagy hadcsapatot kellene elhelyezni, mely egyszersmind Oláhországot is féken tartsa. Pár nappal később még nyomatékosabban bizonyitgatá a királynak, hogy Mehádia az egyedüli pont, mely a mögötte elterülő tartományt biztosítja, és ha Mehádia megtartására minden gond nem fordíttatik, megtörténhetik, hogy mig a király Belgrád ostromával foglalkozik, a törökök perzselve Lugosig jöhetnek és még tovább.

Mercy Orsovát egész más állapotban találta, mint a milyennek azt neki Temesvártt előadták. Az Orsovához felfelé három óránylra fekvő Porecsa sziget, hasonló modorban, mint Orsova van erősítve; nem messze innét van Galambos vára,

mely szintén egy közel való sziget által támogattatik. Mindezen helyekhez csak hajókkal és sajkákkal lehet férni, ezen hajókat a Temesből a Dunába egész Ujpalánkáig kell kisértetni, itt magtárak felállítása, sütőkemenczék épitése szükséges, el kell foglalni Galambos várát és Porecsa szigetet, és végtére csak Orsovára lehetne indulni; ezen idő alatt a hadsereg is kénytelen volna tűzérségével együtt a karánsebesi völgyön át Mehádia alá menni, és mert ide Karánsebes távol esik, Mehádián magtárakat és sütőkemenczéket kellene felállítani, mely intézkedés nélkül az egész vállalat semmi eredményre nem vezetne. Mercy az almási kerület hegységeit óriási akadálynak tartá, és mert azokat csak lovagolva vagy gyalog lépték át, nézete szerint, mindig a karánsebesi utra vissza kellett térni. A hadisegélyadás tehát, mely 1692. évben a halmosi hegységeken át, tél idején a piscabarai barlang hős védőinek nyujtatott, ugy látszik, már feledékenységbe jött példa volt.

A derék Mercy mindezeknél fogva a vállalatot Orsova ellen maga részéről elhalasztá ugyan, mindamellett megjegyzé, hogy ha az udvari haditanács teljességgel ohajtaná Orsova elfoglalását, ő minden lehető igyekezetét arra fogja fordítani, hogy kötelességérzetét tanusítsa. [1])

Az udvari haditanács még deczember 30-án azt válaszolta Mercynek, hogy azon okokat belátja, melyek miatt nem lehetett Orsova elfoglalását megkisérleni, tudja azt is, hogy a területet Pancsovától odáig, különösen a szigeteket jól kell ismerni.

Még ez év végén bement Steinville tábornok a krajovai bánságba, és annak birtokát 1717. április havában az ujorsovai erőd és a szenterzsébeti váracs felállításával igyekezett biztosítani. A törökök elleni hadjáratot Jenő herczeg, ki már május 21-én Futakra megérkezett, azzal kezdte, hogy tábort ütött Nagy-Becskerek termékeny sikságán, és itt Mercy tábornokot egy tekintélyes hadtest élére állította, melynek feladata volt, a törököket Orsováról elüzni, minthogy e város birtoka a ter-

[1]) Mercy levelei a királyhoz 1716. deczember 4-ről és 28-ról, a cs. k. hadi levéltárban.

vezett belgrádi ostrom sikerére fölötte fontosnak ismertetett. Orsovának akkor erős sánczai és nagy hadőrsége volt, és a törökök csakhamar észrevették, hogy Mercynek szándoka volt Orsova elfoglalása által Belgrádtól az élelmeztetés és hadisegélyezés lehetőségét elvágni. Ez okból tizezer emberrel előrenyomultak, iparkodván Mercyt bekeríteni, mig az orsovai hadőrség maga részéről ugyanezen időben Mercyt szintén megtámadta volna. Mercy azonban a kelepczét észrevévén, és nem elég erősnek érezvén magát határozó csata elfogadására, viszszavonult.

Az 1717. évi hadjárat legfényesebb tette volt Belgrád elfoglalása Jenő herczeg által, — a vár magát augusztus 18-án egyezségre megadta; következése lett, hogy a törökök Szerbiában Szabács, Szendrő, Ráma, Krotska, Galambos várait is elhagyni voltak kénytelenek. Mindazokat, valamint az elhagyott Orsovát a császáriak azonnal megszállták. [1])

Keleten a dolgok nem álltak oly jól, minthogy szeptember 27-én a szendrői vezir Orsovánál 30,000 törököt a Dunán átszállítván, azokkal Mehádiát, melyet akkor Hetlewall őrnagy védelmezett, körülvétette, és azt háromszoros roham után, mely 3000 vitézébe került, bevette. A törökök a cs. hadőrség 750 emberét tisztességesen és az emberi rokonszenv jelei közt elkisérték Temesvárra. Hasonlóképen történt a karánsebesi hadőrséggel, mely a Montecuculi és Sultzbach ezredekből állt. [2])

A belgrádi capitulatio következtében, mint némelyek állítják, Mehádiát is ott hagyták, a nagyvezir azonban, ki mintegy 30,000 emberrel Nissára visszavonult, még is egy hadcsapatot Orsova felé küldött, hogy e várost megtartsa, —

---

[1]) Ritter György János krónikája; a M. Tört. Emlékek 27. kötetében 600. lap.

[2]) Igy, Istvánfy folytatója Ketteler 664. lap. Fessler ellenben X. köt. 31. lap irja, hogy Belgrád bevétele folytán Szendrő, Szabács, Orsova, Mehádia és Szerbiának fele magukat ellenállás nélkül megadták. Böhm Lénárt végre Arneth után irja, hogy a törökök B e l g r á d ostroma alatt Mehádiát uj palánkja daczára elfoglalták. Hammer az egészről hallgat.

Mercy azonban e csapatot szétfutamította és a határt a Duna Vaskapujáig az ellenségtől megtisztitá. [1])

A hadjáratot bezáró passaroviczi béke, mely 1718. július 21-én köttetett, a császárnak átengedte Oláhországot az Aluta torkolatjáig, a temesi tartományt Orsováig, Szerbiát Belgrádtól a Timok folyóig. [2])

Jó ideig a zajos események szinhelyüket már nem a temesi tartományban keresték; egészen uj korszak fejlődött itt, minőt a multban keveset lehet találni. A sors ugy akarta hogy épen egy vitéz katona, Mercy tábornok legyen az, ki e nagy tartományra a béke minden áldását szórja. Mercy a mocsárokat szárította, utakat csináltatott, a népet jobb szántásra, jobb gyümölcs- és szőlőmüvelésre szoktatta, gyárakat állított, a kereskedés érdekeit előmozdította, számos épületet emelt, a közegészségről gondoskodott, a városok épitését az izlés és szépség kivánalma szerint szabályozta és igy rövid idő alatt a culturának vidám képét mutatta az ország.

Midőn a hős Parma falai alatt 1734. év nyarán nemes lelkét kiadta, a virágzó tartomány jó napjai már meg voltak számlálva. A viszonyok a szomszéd ottomán birodalommal nem adtak teljes megnyugvást. Engelshofen 1736. évig Mercynek ideiglenes utódja volt a főparancsnokságban. Gróf Hamilton, ki őt felváltotta, azon rendeletet kapta, miszerint a temesvári várépitést siettesse, és Uj-Orsovát, melyet már Mercy erősített, egy uj erőddel szaporítsa, hogy a Duna fölött lehessen uralkodni és igy a tartományt biztosítani.

A következő évben a bécsi udvari haditanács ujra megsürgette a temesvári erősség befejezését, de egyuttal a tarto-

[1]) Böhm: Geschichte des Temeser Banats. I. 207. 208. lap. Munkájának magyar kiadásában a sorrend némileg más. I. köt. 350. lap.

[2]) Bianchi Vendramino: Istorica Relazione della pace di Posaroviz. In Padova 1719. negyedrét. Pár hibát is követ el. Az első czikkben ez fordul elő: E Transiluania elabens fluvius Aluta usque ad locum, ubi in Danubium exoneratur, inde vero juxta ripas Danubii fluvii versus Orsovam usque ad locum, e cuius regione Timok fluvius in Danubium influit, constituantur confinia, atque ut antehac circa fluvium Marusium observatum fuerat, Aluta quoad potationem pecorum, et piscationes, aliosque hujusmodi perquam necessarios usus, utriusque partis subditis communis sit.

mány kisebb váracsait is jó karba helyeztette. Ezen (1737.) évben Hamilton más rendeltetést kapván, a főparancsnokságot gróf Neipperg Vilmos Reinhard vette át, kinek csakhamar végzetteljes szerep jutott.

A háború már 1737. év tavaszával vette kezdetét az Al-Dunánál, és a hadsereg, melynek élén lotharingiai Ferencz herczeg állott, kezdetben szép sikerrel működött Szerbiában. Ez azonban nem tartott soká, Khevenhüller kénytelen lett Widdin alól visszavonulni, honnan mintegy öt ezer emberrel Ó-Orsovára jött. A sereg ezen maradványát Salm gróf Mehádiára vezette vissza, a mi valóban szükséges volt, mert a törökök kisebb csoportokban az oláh határhegységen át már a temesi tartományba beszivárogni kezdtek. De visszavonult a császári hadiraj is, mely Widdin és Orsova közt létezett, miáltal a törökök (a Seckendorf által július 28-án elfoglalt) Nissa megtámadását merhették, és azt Doxat gyávasága folytán október 18-án vissza is nyerték. [1]) — November havában a törökök Ó-Orsovát is megszállották, de már négy nap mulva ezen helyt elhagyták, félvén, hogy a Mehádiánál álló négy cs. lovasezred által meg fognak támadtatni. [2])

A törökök az oroszok ellen is szerencsésen hadakoztak, seregeik Bender és Oczakow táján álltak, és a serailban most a dicsőség annyira elkapta a fejeket, hogy az ott hallott nyilatkozatok szerint a törökök csak Buda, Temesvár és Belgrád visszafoglalása után fogják fegyvereiket letenni és békét kötni.

Ezen hangulat mindenesetre nehezítette a békekötést. A neki bátorodott porta csakugyan a császártól már most kivánta az egész krajovai bánság és Orsova várának, valamint a Morava és Timok közti Szerbia feltétlen átengedését. Szóharczczal meg sem elégedtek a törökök, és a widdini pasa neki készült a fellengző tervek egy részét valósítani, még a tél bekövetkezése előtt Belgrádot és Temesvárt visszaakarván

---

[1]) Böhm Lénárt: I. 232. lap. Az ő előadása szerint a császáriak kitakarodása Orsova vidékéről Nissa elvesztése előtt történt.

[2]) Gebhardi: Geschichte des Reichs Hungarn. IV. 483. l. Engel is: Geschichte der Wallachei II. 19. l. irja, hogy 1737. évi november havában a törökök Ó-Orsovát elfoglalták, de onnan csakhamar kiüzettek. Die neue Europäische Fama, 37. k. 59. l.

foglalni a császártól. Mindenekelőtt a Brza-Palánkánál elsánczolt császáriak ellen indult, és ezen várat rövid ostrom után bevette, — a császáriak főserege ez alatt Grabováznál tétlenul táborozván. A császáriak ezek után Ó-Orsovára hátráltak, de a törökök folytatták előnyomulásukat és az uj-orsovai erőd átellenében megálltak, és itt a vár előtt elsánczolt német csapatot megverték, huszonöt ágyút, és hadikészülettel és lőszerrel megrakott két hajót és öt gályát elfoglaltak. [1])

Az egész tél ideje alatt a békealkudozások folytak Ausztria, Oroszország és a porta közt, de minden eredmény nélkül, Ausztriával szemben kivált azért, mert a porta következetesen Belgrád és Temesvár visszaadását követelte. A törökök 1738. április havában táborba szálltak, Bécsben a hadsereg főparancsnokságát akarata ellenére gróf Königseggre ruházták, de fölébe helyezték lotharingiai Ferencz herczeget generalissimus czimen, ki azonban csak június 20-án érkezett a Száva melletti táborba. Míg Königsegg grófnak tétlenül kellett a bécsi udvar intézkedéseit elvárni, a bulgáriai pasa huszonötezer emberrel a temesi tartományba betört, és Ó-Orsova közelében április 24-én táborba szállt.

Itt elsánczolta magát, raktárakat és fegyvertárt állított fel. O-Orsován ez időben Miseroni vezérőrnagy állt hadőrségben 600 gyaloggal és 345 lovassal. A törökök a császáriakat május első felében nagy hévvel megtámadták, és azokat 150 emberig felkonczolták. Az elesettek közt volt maga Miseroni, ki 5—6 sebbel lováról lezuhant, báró Wallbrunn alezredes, és még más két őrnagy Welsek és St. Ignon vértes-ezredéből. [2])

---

[1]) Laugier 81. l. Smettau 162. l.

[2]) E kor chronologiájában és történeti részleteiben nagy zavar uralkodik. Griselini (I. 165. lap) és utána Böhm (II. 40. lap) az ó- és uj-orsovai eseményeket összezavarják. Szerintök t. i. Miseroni Uj-Orsova védelmében esett volna el, holott a törökök az uj-orsovai várat kiegészítő Sz.-Erzsébet váradot már május 1-én támadták meg, és arra két zászlót tűztek fel, és csak akkor, midőn ezen vállalatuk még sem sikerült, fordultak Ó-Orsova ellen. Ezen várat a törökök május 8-án (Neue Europäische Fama 36. köt. 1041. l.) vagy 9-én (u. o. 37. köt. 58. 59. l.) vagy 11-én (Griselini és Böhm), vagy 12-én (Európ. Fama 35. k. 972. l.) rohanták meg. A támadók száma 4—5000-re, a császáriaké 4—500-ra, 945—1000-re tétetik. Griselini csak őrnagynak nevezi Miseronit.

Ezt cselekedvén, a pasa Mehádia ellen indult, melyet gróf Piccolomini 600 katonával tartott megszállva. Hadschi Mohammed azt 2000 török által megtámadtatta; az első és második kisérlet meghiusult, de a támadást több emberrel és tüzérséggel megujították a törökök és az erődöt május 20-tól 24-éig lődözték, kevés eredménynyel és sok ember veszteséggel. Most egy szorost kerítettek hatalmukba, melyet a császáriak elállani elmulasztottak, és mely utat nyit Karánsebes felé. Ezen át a pasa 6000 embert vezetett beljebb a tartományba, hol apróbb csapatokra szétoszolva, temérdek kicsapongást követtek el.

E közben Piccolomini, ki semmi oldalról sem kapott támogatást és mindenből kifogyott, május 28-án kénytelen volt hadi egyezkedéssel magát megadni, tisztességes feltételekre, melyek később is egyezkedési alapúl vétettek.

Végre a császári sereg is megindult és Lugos felől Karánsebes közelébe ért június 27-én, itt visszahagyván rakományának legnagyobb részét, minél könnyebb felszereléssel 29-én tovább indult a hegyeken át, 30-án Szlatina közelében táborozván.[1]) A vidék lakossága az erdőségekbe visszahuzódott; július 2-án Ruszka közelében mintegy 7—800 török mutatkozott, ezeket a huszárok megtámadták, minélfogva mindkét részen egy pár halott és sebesült esett; részt vettek ez ütközetben a császári hadsereghez csatlakozott Mailly lovag, Tavane marquis, és La Foye és más franczia urak, — Villeneuve pedig, a franczia király konstantinápolyi követe a háboru kitörése óta azon buzgólkodott, hogy Törökország a vele háboruban lévő hatalmasságokkal előnyös békekötésre léphessen.

A császári hadsereg folytatta utját dél felé, a törökök ugy szólván a császáriak előhadát képezték, egyik magaslatot a másik után elfoglalván, a mint a császáriak közeledtek; ez mindig puskázás és megrohanások kiséretében történt, mely áldozatokkal járt. A lotharingiai herczeg azon katonának, ki az első török fejet hozta, három aranyat ajándékozott.

---

[1]) Fessler szerint X. 68. lap, a császári hadsereg hosszu kerülésekkel Fejértemplomon és Szlatinán át július 3-án Kornia mellett tábort ütött.

Domasnia közelébe érvén, az összeütközés mindig elkerülhetlenebb lett, július 4-én csakugyan Kornia előtt a csata kifejlődött. A törökök a császáriak baloldalán egy magas hegyen tüntek fel legelőször; déli egy óra táján az ütközet ez oldalon kezdetét vette, hol Wallis gróf vezényelt, szemben vele voltak a jancsárok, kiket eddig észre nem vettek; a császáriak jobb szárnyát a lotharingiai herczeg vezényelte, ki ellen a törökök erős léptekkel közeledtek, a nélkül azonban, hogy megtámadták volna. A császáriak középpontja legelőször inogni kezdett, ott két Baireuth zászlóalj sorát két száz török áttörte, és a sorok mögötti podgyász és élelemre esett, a zsákmánylókat Philippi tábornok egy vértes ezreddel szétverte. A császáriak bal szárnya szintén rendetlenségbe jött és az ottani dragonyosok nem állták meg a törökök rohamát, segítségükre jöttek Philbert és St. Ignon tábornokok egy vértes ezreddel, a melynek csatarendje mögött a dragonyosok megint sorakoztak. Ezen idő alatt azonban a császáriak jobb szárnya előnyomult és az ellenséget a csatatérről elüzte, mely itt három ágyút hátrahagyott. Az ütközet egy órától öt óráig tartott, és a császáriak drága győzelmével végződött, mert többen estek el a győztesek, mint a legyőzöttek közül; az elesettek közt volt Rausch ezredes, két gránátos kapitány, négy kapitány a Max Stahremberg ezredből; Lambert ezredes megsebesült.

A császáriak azon véleményben voltak, hogy a szeraskier maga vezényelte a törököket, mert katonai zenét hallottak, és nagy, zöld sátor alatt török férfit láttak, ki azt a csata tartama alatt el nem hagyta.

A szakadatlan eső gátolta a császáriakat, hogy az ellenséget üzhessék; bőrig átázva, és alig óvhatván meg lőporukat az esőtől, a több napi indulástól is kifárasztva, a katonák sátoraikba visszavonultak, de előbb még a herczeg, Steinville marquis által kisértetve, szemlét tartott fölöttük, és mindenfelé kémlőket küldött ki, tudomást szerzendő, vajjon nem jönnek-e a törökök vissza? [1])

[1]) Báró Toussaint levelei a bécsi udvari könyvtárban. E szerint nem áll, mit Fessler X. 68. l. mond, mintha t. i. a császáriak a korniai ütközet után a törököket Mehádiáig üldözték volna.

A császári hadsereg július 8-án a korniai mezőről tovább indult, utjában halomban feküdtek a halottak, 25, 50, vagy 100 számra, egyik helyen három száz feküdt egymás fölött; az ágyúgolyók is oly mennyiséggel találtattak, hogy a tüzértisztek két krajczárjával vásárolták meg a katonáktól. A hadsereg több utmélyedéseken átvonult, melyekben csak egy ember a másik nyomában haladhatott, a nélkül, hogy a törökök által nyugtalanittattak volna; nem sokára azonban a sereg jobb oldalán, és egy, a sereggel szemben emelkedő magaslaton török csapatok mutatkoztak, és minthogy odáig mély hegyhasadékon is kellett át haladni, a legnagyobb elővigyázatra volt szükség.

Husz gránátos század reggeltől fogva a hegyhátakon át vette utját a sereg bal oldalán; a hegy lejtőségén két dragonyos ezred haladott; a hegyhasadék kikerültetvén, ez jobbra hagyatott; a gyalogság mint derékhad három csatarendben, kisérve három sor lovasság által utnak indult, és a mint azon áthaladott, jobbra sorakozott; erre a lovasság lépett ki az utra, melyen haladva, a balra kiséretet képző dragonyosokkal igyekezett egyesülni és a gyalogság állásához érni. Követte egy lovassági csapat, mely lassu léptekkel jobbra a gyalogság felé tartott. Az utóhad a lovasság után indulván, egy dragonyos ezredből állt, mely négy testre osztva, az ut baloldalán indult.

A hadtest első csapata ily módon haladott át az ovatosságot igénylő hegycsoport utjain, és a szakértők Wallis tábornok ezen intézkedését felségesnek találták. A második csapat átvonulása hasonló módon történt, de a törökök azt be nem várván, már az első csapat sorakozása alkalmával elfutottak, huszárok és önkénytesek által üldöztetve.

A császáriak most Mehádia alá érkeztek, hol három halomra leszálltak, melyek mindegyike váracsot képezett, de mely egyik a másik segítségére nem jöhetett; a tábor két patak közt terült el. A törökök, kiknek száma két ezerre mehetett, a császáriak baloldalán levő hid közelében egy halmon táboroztak.

Másnap (9-én) kémlők azt a hírt hozták, hogy a törökök Mehádiát elhagyták volna, mind a mellett az első bástya fölött, mely csak a mult télen készült el, a zászló még lengedez. A

császári csapatok tiz óra felé előre menvén, a táborhelyen mintegy husz elhagyott sátort találtak, a bástya fölött a lobogót látták, és ugy látszott, hogy az erőd teljesen el van hagyatva. Ez ugyan csak részben volt igaz, mert az őrség egy része elmenekült, a kik pedig visszamaradtak, megadásukat ajánlották fel; [1]) a mehádiai vár parancsnoka Ibrahim Aga, a lotharingiai herczeghez jött ki, — hogy a feltételekre nézve egyezkedjék. Az egyezség létre jövén, az 1500—2000 főnyi hadőrség kivonulhatott; az alsó bástyákban négy ágyú találtatott, két száz zsák liszt, kevés kétszersült és árpa. A váracsban pedig nyolcz ágyú, sok ló, ökör és bivaly maradt hátra. A huszárok a legszebb török zöld sátorokat 3—4 aranyért adták el. Königsegg a mehádiai várba őrséget rakott, és a sereget a vármüvek alatt, a patak hosszában elnyuló hegytorkolatban pihenteté.

A császáriak, kik Orsova kikémlésére embereket küldtek, még Mehádia alatt tanyáztak, midőn annak hírét vették, hogy a törökök Orsovát odahagyták és a Dunán visszamentek. Még ugyanaz nap (július 10-én) érkezett a herczeghez marquis de Villet az ő kamarása Orsov áról, megerősítvén azt a hírt, hogy a törökök az általuk soká ostromlott Ó-Orsova alól eltakarodtak, [2]) hátrahagyván 25—30 ágyút és mozsarat, sok őszert, sátorokat és 1500 szekérnyi podgyászt, melynek megmentésére a huszárok és parasztok kezeitől, a herczeg azonnal

---

[1]) Fessler szerint X. 68. lap, a mehádiai török hadőrség július 6. adta meg magát. Toussaint levelei a bécsi udv. könyvtárban az események fennebbi sorát adják elő. A feladási egyezség kelt júl. 9-én.

[2]) Ezen török ostrom érthetetlen, és azon kor forrásaiból eléggé ki nem deríthető. Midőn május elején, 8—12-ke közt a törökök Miseronit Ó-Orsovánál megverték, egyszersmind Ó-Orsovát is bevették. Mikor szerezték vissza a császáriak Ó-Orsovát, nem tudni. De hogy valóban még júliusban ostromolták, tanúsítja Hammer (IV. 346. l.) midőn mondja, hogy a nagyvezír Orsova ostroma megszüntetésének hírére haragra lobbant. Fel lehet tenni, hogy a törökök Miseronit Ó-Orsovánál megverték ugyan, de az utóbbit be nem vették, ámbár a Fama (37. k. 59. l. és 36. k. 1041. l.) a bevételt több izben állítja. Ezzel azonban ellenkezik Griselini állítása, ki azt mondja, hogy a törökök támadása Uj-Orsovára (melyet ez iró szerint Miseroni védelmezett) meghiusúlván, kénytelenek voltak Ó-Orsovával megelégedni. Mikes 1738. július 9-én azt irja hugának Widdinből:

intézkedéseket tett. Az ostromlottak töméntelen mennyiségű finom bort fogyasztottak el, mit a herczeg kegyesen elnézett.[1]) A mi az ostromló törököket illeti, ezek azért hagyták abba az ostromot, mert július 4-én összeütközvén a várbeliekkel, rendkivül sok sebesültjök lett.

A törökökkel még a háború alatt folyt békealkudozások részben azért nem vezettek eredményre, mert a törökök már Orsova ostromlásának tényéből okot merítettek nagyobb követelések és sulyosabb békefeltételek formálására. Belátták ugyan, hogy az ostrom hosszura huzódik, de meg voltak győződve, hogy a vár soká nem tarthatja magát, és akkor a törökök Belgrádig szabadon közlekedhetnek, melynek elfoglalása egyik főczéljuk volt.

A herczeg-tábornagy és Neipperg altábornagy ohajtása az volt, hogy a hadsereg a Duna partjáig előnyomuljon. Egyelőre a herczeg július 11-én csak a tábornokok kiséretében közeledett Ó-Orsova felé, hogy a várost megnézze; csakhamar előugrott azonban két huszártiszt, figyelmeztetvén a herczegfővezért, hogy a környéken törökök tünedeznek fel; kisérete nem lévén, a herczeg kénytelen volt a táborba visszafordulni. E körülmény eléggé mutatja, hogy a törökök nem futásszerüleg távoztak el Ó-Orsova alól.

Ó-Orsova hadőrsége felváltatott hét zászlóalj által, mely a mehádiai táborból oda küldetett. A kivonuló hadőrség az egész ostrom alatt csak 25—30 halottat veszített, de e helyett 5—600 sülyben nyavalyáskodó beteg volt közte. Még ez napon

---

Az ide való basa már vagyon másfél hónapja, hogy Orsovát (értsd Ó-Orsovát) megszálltatta és lőtette. De már annak van két hete, hogy Königsegg generalis eligaztotta volt alóla és a várat megsegítette. Erre megjegyzi Katona (Histor. 39. k. 789.l.) Si duae hebdomades ante 9. Julii, qua haec scripta sunt, abierunt, ex quo Königseggius Orsovam obsidione liberavit, post M e a d i a m 9. J ü l i c a p t a m id fieri non potuit. Alteruter igitur diem male consignavit. A vezér, irja tovább Mikes, ezt megtudván, azért jött ilyen sietséggel erre, és azért is indultunk ma meg, hogy a basát megsegítse. Nagy ágyúkat viszen magával, és mindent a mi kivántatik a vár vívásához. Olyan ágyu is vagyon, a kinek előtte 60 bival sétál.

[1]) Voila donc Orsova delivré — irja Toussaint, ki mindig a lotharingiai herczeg kiséretében volt — on y but pendant le siege prés de 200 mesures de vin de S. A. R. quelques tonneaux de Rhin, de Bourgogne, et de Tockay, on le pardonne aux assiéges.

a táborban haditanács tartatott, melyben Neipperg az egész sereg előre menetét sürgette, de csak annyit tudott elérni, hogy a gyalogság másnap (július 12-én) tüzérség nélkül Orsova felé indulhatott, és ez két órai távolságban Orsova előtt Toplecz közelében a Cserna partján megállt. Ugyanez napon a mehádiai volt török hadőrség kivonult 342 hátas lóval, s 46 podgyászos szekérrel, — a legénység mintegy ezer emberből állt, a kik a Dunán átkisérendők voltak a császáriak által. Július 13-án a lotharingiai herczeg egyedül csak Steinville által kisértetve, korán reggel szintén Orsova felé lovagolt, Königsegg tábornagy kocsiban követte őket, de alig haladott fél uton, a mint hirét veszi, hogy a törökök megint Orsova alatt megjelentek, sőt hogy maga a nagyvezir az egész hadsereggel Widdinnél a Dunán átkelt. A császáriak erre rögtön Orsovára bevetették magukat, és az ágyúkat a bástyákról az ellenségre szegezték, a mit azonban a törökök fel sem vettek, hanem a Károlyi- és Splényi-huszárokat egész vidorsággal megtámadván, megfutamították, az ezredesek csak alig menekülhettek a vizen át. Ily események daczára Königsegg még mindig tagadá a törökök közel voltát.

Ez alatt közelebb érkezett a mehádiai török hadőrség; a dolog állásánál fogva a csapatot utasítani kellett, hogy utját forditsa vissza, a nélkül, hogy okát mondanák. A török tisztek sokat lármáztak, ezen általuk nem értett intézkedés ellen, mig végre megnyugodtak benne; császári részről is elálltak a törökök eleinte szándékolt lefegyvereztetéséről, és őket még az napon a maguk hadseregéhez kisértették, visszatartván két emberüket túszúl, arra nézve, hogy a kiséret bántatlanul fog visszajönni.

A mai tapasztalatok után a gyalogság rendeletet kapott, hogy táborát felszedje és visszainduljon azon térre, melyet júl. 12-én Mehádia közelében elhagyott. Az egész podgyász még ugyanaz nap este megérkezett, a tábornokok is, kivévén Wallis és Neipperg, melynek elseje a gyalogság visszavonulását a lovasság, az utóbbi a gránátosok által fedezte. A hadsereg ily módon négy napot veszített, a nélkül, hogy tudná miért? — általánosan Königsegg grófot okozták e fejetlenségért.

A mi Orsovát illeti, az ottani császári hadőrség az elfog-

lalt török ágyúkat és mozsarakat, mintegy 50—60 darabot, miután előbb az ágyútalpakat elégette, a vár ágyúi hatáskörébe huzta, nehogy a törökök azokat visszafoglalhassák, a mi ugy látszik az ő visszajövetelük oka volt. Orsova falaiba lőrés nem lövetett, és ez idő szerint minden szükségessel el volt látva, ugy, hogy a hadjárat egy fontos támaszául szolgálhatott. Akaratlan gyarapítói lettek a hadőrségnek gróf Fürsten- és Beauffe mérnöki tábornok, kik midőn kiváncsiságból Uj-Orsova megtekintésére indultak, többed magukkal, a törökök által üldöztetvén, az orsovai várba menekedtek, és ott bezárkóztak, podgyászukat a törökök kezében hagyván.

Július 14-én Mehádiára visszaérkezett ama két huszárezred, mely tegnap Orsova előtt a törökök utjába került, a Károlyi ezred még csak 151 emberből, a Splényi ezred csak 179 emberből és 60 szabad lóból állt. Baranyai tábornok alatt két lovat kilőttek, ő maga nagy nehezen menekült Orsovára másod magával. Ily erélylyel lépvén fel az ellenség, valóban szomoru benyomást tett annak látása, hogy a cs. hadvezéreknek az ellenség erejéről fogalmuk sem volt. Majd az hitték, hogy száma nem nagyobb 6—700 embernél, majd ismét azt gyanították, hogy a nagyvezir egész derékhada áll velük szemben. A haditanács jónak vélte elhatározni, hogy az egész hadsereg Karánsebesre vonuljon vissza; e határozatot a két tábornagy befolyása hozta létre, daczára annak, hogy a többi tábornok előre, az ellenségre akart menni.

A visszavonulás július 15-én foganatba vétetett, de a törökök a császáriak sarkában voltak és azok utóhadát reggeli kilencz órakor megtámadták. A fővezér mellett csak két lovas ezred volt, azért Philippi tábornok még négy lovasezredet hozott magával. Károly herczeg gyalog dandára szintén kiállt, és gránátosai balra a hegyek oldalán előre haladtak. A csata hevesen kitört, és soká nagy elkeseredéssel vívatott, kivált a mehádiai vár körül, melybe Bärenklau ezredes helyeztetett parancsnokul, midőn a haditanács a sereg visszahuzását kimondá. Négyszer rohanták meg a törökök kivont karddal a várat, és mindannyiszor visszaverettek; — a hadiszerencse a császáriaknak kedvezett, az ellenség részéről pedig 2—3000 halott maradt a csatatéren, több zászlóval együtt, melyek Bécsbe kül-

dettek. Éjfél táján az ellenség visszavonult, a császáriak pedig kiknél a Savoy és Zoller-ezred a harczban sokat szenvedett, az ellenséget nem üldözték.

Ezen dicséretes eredménynyel a császáriak beérték, és komolyan azt hitték, hogy a törökök a tartományba uj betörést nem fognak merészelni; pedig a hadiszerencse csakhamar megfordult.

A nagyvezir Mehádia elvesztésének, és Orsova ostroma megszüntetésének hírére nagy haragra lobbant Hadschi Mohammed szeraskier ellen; méltóságából letette és helyébe Gends Alit nevezte ki azon meghagyással, hogy Mehádiát visszafoglalja, — az uj szeraskier a megbizásnak megfelelt, ki 30,000 emberével a Mehádia és Karánsebes közt elsánczolt császáriakat tökéletesen megverte, sánczukat elfoglalta, és a németek egész málháját és sok hadikészletét hatalmába ejté, 17-én a törökök Mehádiát is ujra elfoglalták; [1]) mire a császáriak Islatin felé (a Hämus közelében) visszavonultak. [2]) Ezen idő alatt a nagyvezir az orsovai szigetet és Erzsébet-erődöt vette ostrom alá, öt ágyútelep szakadatlan golyózáport szórván Uj-Orsovára; báró Kornberg ezredes a vár bátor védelmezője, és a hadőrség, mely két ezer emberből nyolcz százra fogyott, végre áldozatteli védelem után augusztus 15-én megadását felajánlotta és málhájával szabadon kivonulhatott. Mig a nagyvezir az átadandó túszokat várta, nevetve mondá Laria franczia ügynöknek, ki táborában tartózkodott: »Most a követ ur (Villeneuve) nem lesz többé zavarban, hogy a békekötés alkalmával tekintettel legyen az én hasznomra.« [3])

Midőn Fürstenberg gróf, Königsegg rokona, ki a csá-

---

[1]) Hammer IV. 347. l. Schmettau: Historia arcana 204. l.

[2]) Laugier 192. l. L. Mehádia és Orsova történetét a II. kötetben.

[3]) Laugier szerint I. 208. l., ezt Yeghen pasa mondta, és ő, nem a nagyvezir vette be egyezséggel Orsovát augusztus 15-én. Gebhardi és a neue Europäische Fama (40. köt. 348. l.) szerint a törökök augusztus 17-én, nyolczvan három napi ostromzár után vették be Uj-Orsovát. Laugier I. 208. Hammer IV. 347. Böhm: Geschichte des Tem. Banats I. 241—245. és Böhm: Temesi Bánság II. 47. 48. lap, közleményei nehezen egyeztethetők. Az utóbbi azt irja, hogy Uj-Orsovát négy hétig ostromolták a törökök, császári várparancsnokot ő és Griselini Kronberg ezredesnek nevezik.

szári várparancsnokot a török táborba kiséré, Orsova kulcsának átadása után a nagyvezirtől azt a biztatást kapta, hogy ő a béke helyreállítására hajlandó, gróf Königsegg azonnal irt a nagyvezirnek, hogy a császári udvar a franczia követet a békeközvetitésre elfogadja; de minthogy a törökök Belgrád és Temesvár visszafoglalásáról beszéltek, azonban Orsova lerombolásáról vagy visszaadásáról, melyet a császár kivánt, hallani sem akartak, az alkudozások meghiusultak.

A nagyvezir Uj-Orsova és Kladowa (Fetislam) őrzését Tos Mohammedre bizta, és miután maga is Orsovát megnézte, azon hírre, hogy a császáriak Szendrőnél hidat vernek, szükségesnek látta, hogy Widdinbe és Nissába visszatérjen.

Az ozmán fegyverek Szerbiában is egyik sikert a másik után aratták; csakhamar az ozmán vezérek ismét a Duna bal partjára vetették figyelmüket, a hol Tos Mohammed orsovai, Mahmud pasa dukagini szandsák, és Hadsi Mohammed widdini pasa az Ó-Orsovánál fekvő palánkot elfoglalták és benyomulván a temesi tartományba, előbb Uj-Palánkát, aztán szeptember 17-én, rövid ütközet után, Pancsovát is bevették.

A törökök Szerbiában Szendrő, — a Duna balpartján Jenipalánka uraivá lettek, az oroszok Oczakow és Kilburnow várakat elhagyták, a nagyvezir mindamellett békeszeretetét hangoztatá, és az alkudozások fonalát soha el nem ejté. Békeszeretetének bizonyságául azt is felhozá, hogy Orsova elfoglalása után azért nem vezette seregét Belgrád alá, nehogy a békekötés elé ujabb nehézségeket gördítsen. Azon követeléshez azonban erősen ragaszkodott, hogy vagy Ausztria lépjen vissza az Oroszországgal való szövetségtől, vagy Oroszország rombolja le Aszow várát.

November 24-én Konstantinápolyban (Besiktas) a békealkudozások kezdetüket vették. Az értekezlet második napján (november 26.) Villeneuve azt vélte a török megbizottak gondolkozásáról sejthetni, hogy ha az oroszok Aszow várát lerontanák, a törökök is készen lennének Orsova lerontásába beleegyezni. Midőn az értekezlet után ez iránt a porta tolmácsának véleményét puhatolta, ez oda nyilatkozott, hogy a nagyvezir Orsovának elfoglalását igen nagyba veszi, és a zultánnak ezen vár fontosságát annyira kiemelé, miszerint addig,

mig a jelenlegi nagyvezir hivatalában marad, a porta Orsova lerontását meg nem engedheti. Ez a kérdés még is utóbb egy hivatalos értekezleten is előfordult, de a törökök semmi összehasonlitást Orsova és Aszow közt el nem ismertek, azt mondván, hogy ők Orsovát jogszerű háborúban elfoglalták, holott Aszow tőlük béke idején az oroszok által elvétetett.

Az 1739-iki uj év szomorúan köszöntött be a szörényi tartomány némely községeibe. Lentulus tábornok azt a parancsot vévén, hogy a Temes vidékén elharapózott rablóbandákat kiirtsa, január közepén ezer német lovassal és 300 erdélyi nemzeti lovassal Erdélyből kimozdult és január 16-án a Vaskapun átlépve, a margai vámházhoz jött. A büntető kar még ugyanaznap este Marga és Mörul falu lakosait érte, kik nem rég őrjáró császári katonákra lőttek; miután itt mintegy 50 paraszt felkonczoltatott, a két falu, a benne levő élelemmel együtt elhamvasztatott. Másnap hasonló végrehajtás sujtotta Ohaba-Bisztra, Kröcsma, Mál és Cseresa-Bisztra falvakat. Január 18-án két száz német lovas és 200 nemzetőr szintén Karánsebesre küldetett, hol a rablók és lázadók épen a hetivásáron egész biztonsági érzelemmel forgolódtak. Itt a császári csapat heves ellenszegülésre talált; de végre is mintegy 300 gonosztévő lelövetett, azonkivül két jancsár elesett, egy elfogatott, 2500 birka elhajtatott. Más nap az egész császári csapat bevonult, mire némely falu lakosai alávetésüket bejelentették és túszokat adtak. Most a császáriak pár napig nyugton maradtak Karánsebesen, és bevárták azon másik végrehajtási csapatot, mely január 14-én Temesvárból kiindult, és mely egy alezredes és őrnagy vezetése alatt január 22-én ide megérkezvén, Lentulus csapatjával egyesült. Most a rablófészkek és a »rosz alattvalók« fenyítésére összeműködő portyázás történt, mely némely helyen, miután a rablók az utakat eltorlaszolták, sánczokat emeltek és jól fegyverkezve voltak, valóságos ütközetté fejlődött. Igy történt ez Szlatinán, mely ellen a Hauton-féle ezred alezredese január 23-án 400 német lovast, továbbá 6—700 részint gyalog, részint lovas ráczot vezetett, és kire a fegyverzett parasztok a magaslatokról lekiáltottak: takarodjék el innen, mert ők alá nem vetik magukat. — Az összeütközés áldozatai közt a falu birája (knéz) is feküdt

Szintoly ellenséges indulattal fogadtattak a császári portyázók Bánya faluban, az almási völgyben. Ezen időben Borlova, Bolvasnicza, Goletz és Petrosnicza is rablófészkeknek voltak bélyegezve, tehát ezek is elhamvasztattak, és igy ezen büntető eljárás folytattatott a hónap végeig, és enyhébb elbánásra a császáriak csak akkor voltak hajlandók, ha a lakók magukat rögtön megadták, és túszokat adtak, melyek közt a kenéznek is kellett lenni.

Ezek után Lentulus erdélyi csapatjával Tinkovára, a bánsági csapat Gavosdiára vonult, január 26-án a főrablófészeknek bélyegzett Zsidóvárt szállták meg, itt ötven embert agyonlőttek, aztán a helységet, a szomszéd Kricsovával együtt felgyujtották. Innét aztán a csapat felfelé a Béga partjaihoz huzódott, Boldur és Ohaba faluba, mig a bánsági legénység egy alezredes alatt rendeletet kapott, hogy Tikvan falun át a verseczi kerületen keresztül vonuljon egész Moldováig, mindenütt a legnagyobb szigorral üldözvén a rablókat. Roppant mennyiségü élelmiszerek lettek a lángok martalékjává.

Különös kegyetlenségek követtettek el a Lunkaság kiüritésekor, tán mert itt a legveszélyesebb rablók tartózkodtak, tán mert bevétele a császáriak nagy erőmegfeszítésébe került. E vidéket csak katonai összeműködéssel lehetett hatalomba ejteni, a császáriak azért január 28-án három részről indultak a lunkasági torlaszokba; a budinczi régi oláh malom felől Mladocza alezredes vezetett egy csapatot, Ohaba felől báró Maeus őrnagy egy másikat, a Károlyi huszárok őrnagya a harmadikat. Ámbár ez erő közeledtére a rablók elillantak; a császári legénység, mely el volt keseredve, hogy értékes zsákmányt nem talált, az erdőségeket motoztatta át, és ily módon mintegy 200 embert, köztük nőket is megölt. Másnap több bünös, kik a nyert kegyelem után megint a főrablóval czimboráskodtak, fejével lakolt, köztük volt Topolovetz falu popája. Ez alkalommal a gonosztévők egész levelezése találtatott a császári malomban.

Ugyancsak január 29-én Thés falura ráütött a császári csapat, melynek az a hire járt, hogy minden időben lázangó és rablófészek volt; itt hatvannál több embert felkonczolván, a helységet, valamint a szomszéd Balincz-ot felgyújtották.

Noha január 30-án az expeditio befejezettnek nyilatkoztatott és a moldovai végrehajtó csapatról is az a hír érkezett, hogy a rablókat ugyancsak irtotta, még is Lentulus tábornok Mareo őrnagynak, ki az erdélyi nemzetőrséghez (Miliz) tartozott, parancsot adott, hogy a facseti kerületbe menjen, és ott Hauzest, Drinova és Usecz [1]) gonosz viseletü falvakat Thés falu módjára szigoruan büntesse, Bozsur falutól pedig 17 rabló kiadását követelje.

Mindenesetre nagy szerencsétlenségnek mondható, midőn külellenséggel szemben a hadierőnek egy részét ilyen társadalmi elvadulás orvoslására kell fordítani, és az emberbarát az ilyen állapotokat a rendes háborunál is nagyobb rosznak tartván, szomorúan fordul el a multnak ezen képétől.

A tavalyi értekezlet eredményei még ugyanez év folyamában a különféle udvarokkal közöltettek. Villeneuve ur 1739. év ápril 1-én vette Sinzendorf osztrák miniszter válaszát a vett közleményekre. Ez alkalommal Sinzendorf békeszerződési javaslatot küldött be, melynek első pontja szerint a császár Perischamot, (a törökök által épített erőd) és Török-Oláhország egyéb részeit a portának visszaadni kész, a porta maga részéről Orsovát és Mehádiát a hozzá való kerületekkel, a milyenek a háború kitörése előtt voltak, a császárnak visszaadja. Az átadás előtt e két hely erősítései, valamint a Szt.-Erzsébet erőd leromboltassanak, a császár pedig ne legyen jogosítva ezeket ujra felépíteni. A császár visszaadja Osztrák-Oláhország azon részeit, melyeket a passarovitzi békekötésben kapott; visszaadja Szerbiának szintén a passarovitzi békében nyert részeit, a Timok és Morava torkolatától Stolazig. Kivévén azt, a mi Orsova és Mehádiára nézve kiköttetett, a békekötést elfogadó felek a régi várakat javíthatják, vagy ujakat építhetnek.

Minden igyekezet daczára a békekötés még távol volt a

[1]) A 16. és 17. században Uzesty néven fordul elő. A fennebbi catastropha után többé fel nem épült. — Bácsmegyében, hol a mult században a társadalmi biztonság szintoly rosz lábon állt, a haramiaság kiirtására más módot választottak. Igy az Apatin mellett akkor létező Buksinovacz nevü rablófészek lakosait Sztapar községbe költöztették át és német lakosokkal vegyítették.

valósulástól, sőt inkább mindkét részről a hadsergek mozdulni kezdtek. Az uj nagyvezir Elhads Mohammed pasa (kit Yegen Mohammed pasa, az ő elődje, az orsovai ostrom felhagyásáért a fővezérletről letett) Nissáról seregét előre vezette, a császáriak pedig június 27-én Pancsovánál a Dunán átkeltek. [1]) A két sereg július 22-én Groczkónál (török neve Hiszarcsik) egymásra talált, mire öldöklő ütközet keletkezett, mely a császáriak teljes vereségével végződött, a nagyvezir most egyenesen Belgrád ellen indult.

Ez alatt Tos Mohammed pasa szeraszkier, nyert parancsa értelmében, tizenhat ezer emberével Orsovából kiindult, és először Homolicznál, azután Pancsovánál a Temes partján, mintegy két órányira a nagyvezir táborától megtelepedett. A császáriak Wallis, Neipperg és herczeg Lobkowitz által vezetve, átkeltek a Dunán, és július 30-án hadirendben az ozmanokat várták. Ezek még ugyanaz nap a német sereggel összeütközvén, nagy veszteséget szenvedtek, és végre Ujpalánkára visszavonultak. Az ütközet elvesztéséért Tos Mohammed fejével lakolt. [2])

A törökök június havában különféle hadimozdulatokat tettek. — Ezen hónapnak elején Karánsebesnél, Bukin felé 5000 török táborozott; éjjel 11-én számos lovasság is érkezett ide, 16-án az egész sereg Domasniáig visszavonult; Mehádia közelében Mortazon pasa állt 5—6000 emberrel, ugy, hogy e hó végén Terregova és Mehádia közt a szeraszkier alatt mintegy 20,000 ember öszpontosittatott nehány ágyuval együtt. A törökök itt nagyszámu kenyérsütő kemenczéket állitottak

[1]) Böhm: A temesi bánság külön történelme II. 52. l. Ugyan ő Gesch. d. Temeser Banats I. 247. lap, azt irja, hogy a fennebbi napon a császári sereg a Száván átkelt.

[1]) Laugier sz. a csata aug. 6-án történt. Hammer és Böhm azt engedik megérteni, mintha július 30-án folyt volna. — Mi az utóbbi napot fogadjuk el, mert gróf Wallis tábornok már aug. 2-án irhatja Pancsova melletti táborából Lobkovitz herczegnek, hogy most — Tost pasa csatavesztése után — már nyugalommal és aggodalom nélkül folytathatja utját hadcsapata élén Margára és esetlegesen tovább is. Melyik rész volt a támadó, szintén bizonytalan. Hammer szerint a császáriak »stehenden Fusses« várták az ozmanokat. Böhm ugy véli, hogy a császáriak a törökökre mentek.

fel, melyekből csak Szlatinán 7000 épült. Ezen törökök azt hireszteltték, hogy ők a fegyverszünet miatt ellenségeskedést nem követnek el, és ez nem volt egészen üres állítás, mert a Karánsebes közelében, a Balta-Szerata pataknál, Bukin irányában táborozott törökök bevárván két pasájuk visszajövetelét, kik öt zászlóval Szákosig (igy) kirendeltettek, visszavonulásukat minden kihágás nélkül és mindent készpénzzel fizetvén, teljesítették. A szörényi térségen (Campo Severino) azonban Orsova alatt a kölcsönös helyzetet máskép fogták fel, mert ott Duca cs. kapitány Szidosticza mellett jún. 21-én egy török csapatot megtámadott, azt Orsova felé szalasztotta és nagyobb számu marhát és birkákat tőlük elfoglalt; másnap aztán előnyomult Orsova és Mehádia felé, legalább egy pár törököt fogni akarván, kiket vallomásokra kényszeríthessen.

De habár ez időben a Temes völgyében török csapatok nem tanyáztak, a tartomány belső vidékén azok még mindig jártak-keltek, és pedig meglepő merészséggel. Június 24-én ezer emberből álló török és szimeon csapat Belincz falut szállotta meg, mely Lugoson túl a Béga és Temes egyesülésénél fekszik. Ezek adót felrovó czédulákat küldtek a Temesvár tőszomszédságában eső falvakra is, de másrészt hatvan kocsit Orsovára kenyér elhozásért, a mi, ha azt mutatja, hogy a törökök élelmezési rendszere gyenge volt, egyszersmind azt is tanúsítja, mily önbizalommal mozogtak a törökök oly tartományban, melyben az egyes csapatok egymást nem segíthették, és távol egymástól voltak elszórva.

A császáriak, kik az oláh kémek által a törökök mozgalmairól jól értesíttettek, maguk részéről csak figyelő helyzetben maradtak. Két gránátos század a Vaskapunál elsánczolta magát, mert azt várták, hogy a Karánsebesnél táborozó törökök ott Erdélybe akarnak törni. Kálnoki őrnagy kémszemlét tartott Karánsebes, Mladocza őrnagy az ohaba-bisztrai hid, más tisztek Marga felé jártak és ezzel egyelőre megelégedtek.

A következő hónapban nagyobb tettlegességek fordultak elő. Negyven Ghilányi-féle huszár Birda faluban, négy órányira Temesvárhoz, a törökök által megtámadtatván, 23 legénye levágatott. Neipperg tábornagy, ki az alatt Nagy-Becskerekre előnyomult, két török felhivást küldött fel Bécsbe, mely-

nek egyikét a török nagyvezir, másikát a mehádiai pasa intézte a temesvári kerület lakosságához, a melylyel ezek felszólíttatnak, hogy tőlük pártfogoló leveleket kérjenek, miszerint a török hadseregnek legközelebb történendő benyomulása alkalmával minden kellemetlenségtől megóva legyenek. A másik felszólítás tudósítja a magyar nemességet, a magyar és rácz kapitányokat, a falusi fő- és más knézeket, valamint minden lakót, hogy ezen háború nem ő ellenük, hanem a németek ellen intéztetik, hogy tehát a hadsereg közeledése és haladása alkalmával magukat alávessék, mi által pártolásra számíhatnak, különben tűzzel-vassal és rabszolgasággal fognak jutalmaztatni. Temesvár már annyira tartott a megtámadástól, hogy a vár kapuin kivüli őrséget a várfalak közé berendelte.

A bécsi udvari haditanács, igaz, már június végén azt kivánta, hogy Ó-Orsova ostromoltassék, ezen vállalatot azonban annyira veszélyesnek tartá Neipperg táborszernagy, hogy ezt magától elhárítá, és készebb volt állását a hadseregben ott hagyni, hogysem magát erre kényszeríttetné. Ezt a nézetét közlé az udvari haditanácscsal, annak elnökével gróf Harrachchal, és a nagyherczeggel is, hogy azt a királyi felséggel közölje, ki a dolgot csakugyan rosz néven vette Neippergnek. De a Dunán való hajózás, és ez által a szabad szállítás csak Orsova elfoglalása által volt lehetséges, azért az udvari haditanács júl. 6-án Wallis grófot sürgeté, hogy Orsova ostromát foganatba vegye, ha pedig ezt nem tehetné, Lobkowitz herczegre bizza a vállalat végrehajtását; egyuttal térítse le Neipperget különös eszmejárásáról, és birja reá egyetértő közreműködésre.

Gróf Wallis tábornagy augusztus 1-én pancsovai táborából felhivá Lobkowitz herczeget, hogy indulását siettesse, és a karánsebesi sánczot kellő állapotba helyezze. Másnap arról tudósítá őt, hogy miután Tos pasa csatavesztést szenvedett, indulásában semmitől nem kell tartania, azért folytassa utját Margáig, sőt ha lehet, továbbig.

Lobkowitz aug. 6-án seregével Margára érkezett, és egyuttal jelenté, hogy Karánsebes alá indul, mind a mellett nem gondolja, hogy az ottani sánczok a tél szakáig védelmezhetők legyenek. Augusztus 10-én Lobkowitz az ohaba-bisztrai

táborból a karánsebesi sánczok megtekintésére ment, mely alkalommal ő és vele volt tábornokai azt találták, hogy ezen sánczok 6—7 nap alatt kiigazithatók ugyan, de ennek semmi haszna nem volna, mert ezen sánczok már eredetileg nem az ellenség visszatartóztatására, hanem az ottani raktárak, kaszárnyák és kerületi pénztár oltalmára voltak rendelve. Valóságos védelemre szolgáló uj sánczok építésére igen sok idő kivántatik, de hiányoznak erre az épitő anyag is, a fuvarok és sok egyéb. Az Erdélylyel való közlekedés fentartására nagy hadőrségre volna szükség és ha ilyet adnia kellene, ez csak seregének gyengítésével volna azonos. Lobkowitz tehát nem akart a Bisztra völgyéből távozni, és itt várta meg gróf Wallis további rendeleteit. Az ő nézetét magukévá tették Lentulus, Ghilányi, gr. Broun, Renard V., báró Damniz, és gr. Podstazky Károly tábornokok, miről a nagyherczeget is értesitették.

A nagyvezir Belgrád ostromát erélyesen folytatván, békeszerződésről addig hallani sem akart, mig csak e vár kulcsai neki át nem adatnak. Ezt augusztus 16-án Villeneuve franczia követnek, ki táborába jött, kijelentette. Villeneuve ugyanazon napon Sinzendorftól a bécsi minisztertől közleményt kapott, melyben Ausztria késznek nyilatkozik az általa birt Szerbiát a portának átengedni, a nélkül, hogy Orsova és Mehádia várainak lerontásához ragaszkodnék. Mellékelve volt egy titkos fogalmazvány, melynek értelmében a bécsi udvar külön békekötésre (azaz a nélkül, hogy Oroszországtól tenné függővé lépéseit) is készségét ajánlja, ha a porta a fennebbi feltételekben megnyugszik.

Augusztus 18-án gróf Neipperg jött a nagyvezir táborába, a bécsi udvar teljhatalmával a békekötésre. Több napon át folytak az alkudozások Villeneuve közbenjárásával a nélkül, hogy Belgrádra nézve egyezség jöhetett volna létre, melyet a császáriak csak a vár lerontása után akartak átadni, a törökök pedig teljes épségben átvenni. Augusztus 29-én Villeneuve vizsgálat alá vévén a Reis effendi által készített egyezségi tervet, abban oly pontot vett észre, melyről az eddigi értekezletekben szó nem volt, a minthogy e pontban Ó-Orsova, Mehádia és Jeni-Palánka (Uj-Palánka) átengedését kivánták

a törökök. Ennek hallattára Neipperg gróf erősen állítá, hogy a temesvári tartományból egyetlen helyet sem engedhet át; és hogy azt Ausztria egész terjedelmében birni akarja. Mindkét rész állhatatos lévén kívánságában, az alkudozások majdnem megszakadtak.

A következő értekezleten, mely aug. 31-én tartatott, különféle kisegítő javaslatok hozattak szőnyegre. Gróf Neipperg a »bánságból« egy darab földet átengedett, mely az orsovai szigettel átellenben fekszik. Ez hosszabb vitára adott okot ezen földterület nagyságára és határaira nézve. A törökök Ó-Orsovát akarták beloglalni, és hogy azt elérhessék, egy patak[1]) folyásának más irányt adni vállalkoztak. Tán huszszor is azon ponton volt az értekezlet, hogy működését örökre megszüntesse. Végre az előleges békefeltételekre nézve létre jött az egyezség, az egész éjen át folyt a munka azok szerkesztésével és leirásával.

Szeptember 1-én az irományok aláirattak és kicseréltettek, és minthogy Belgrádnál az ostromlók tüzelése az alkudozások alatt folyton tartott, mindkét seregnek parancsolat adatott az ellenségeskedések megszüntetésére.

Az igy létrejött békeelőzmények öt czikkből állanak, melyeknek ötödik és legterjedelmesebb czikke igy hangzik:

»Az orsovai sziget és vár, és Sz.-Erzsébet erőde az ottomán portának teljes épségükben meghagyassanak, ellenben a temesvári bánság hasonlókép ő cs. és kir. katholikus felségének birtokában meghagyassék az osztrák Oláhország határáig, kivévén ama kis lapályt, avagy kis földterületet, mely az orsovai sziget átellenében fekszik, és mely a Mehádia felől jövő Cserna patak, a Duna, és azon csermely által, mely az osztrák Oláhország határát képezi,[2]) valamint a bánsági hegyek első magaslatai által körülhatároltatik, — és mely földterület oly módon fog a török birodalom birtokában maradni, a mint azt egy, az egyik pataktól a másikig huzandó, — és a Dunától az említett magaslatok tövéig terjedő távolsággal egyenlő — vonal fogja megszabni; e mellett abban történt

[1]) Laugier nem nevezi, Hammer kiirja, hogy Cserna.

[2]) Itt a Czerovacz patak értetődik.

megegyezés, hogy ha a törököknek sikerül a kis Cserna patak folyását oly irányba vezetni, miszerint Ó-Orsova mögött kanyarodván, a Dunába öntse vizét, ez esetben nevezett Ó-Orsova, mely ily módon a fenn leirt földterülettel kapcsolatban fogna lenni, az ottomán portának — azonban a hozzá tartozó kerület kirekesztésével, és a nélkül, hogy azt valaha megerősíteni jogosítva legyen — átengedtessék. És valamint ennek folytán az ottomán portának a Cserna patak lecsapolására egy évi időhatár engedtetik, ugy azon esetre, ha ezt ezen idő alatt teljesíteni képes nem volna, minden jogát a többször említett Ó-Orsovára elveszítse, és ezen hely a császár birodalmánál maradjon. Mehádiának várerősségei, minthogy ezen hely a fent megállapított határok szerint ő császári és királyi katholikus felségének [1]) birtokában marad, a porta által haladéktalanul lerombolandók, a nélkül, hogy ő császári felsége azokat ujra felépíthesse; valamint a Száva és Duna melletti erősségek sem építhetők fel újra, melyek a fennebbi egyezség szerint lerombolandók.«

A békeelőzmények záradékában többi közt még kiköttetett, hogy ezen előzmények aláirásának napján, a temesvári bánságban elszórt ottomán csapatok rendeletet kapjanak azonnali visszatérésre, kivévén azokat, a melyek Mehádia lerontásával lesznek elfoglalva. Mindkét birodalom alattvalóinak, kik ezen háboruban jogszerü fejdelmük ellen szolgáltak, kivált Mehádia és az ottani vidék lakóinak közbocsánat adassék.

A kölcsönös gyanu, és azon kevés egyetértés daczára, mely az utolsó időben a két birodalom képviselői és megbizottjai közt mutatkozott, mégis mindenki azt reménylette, hogy a végleges béke nem sokára bekövetkezik. A béke főpontját Belgrádnak átadása, és az átadást megelőzőleg a vár lerontása képezvén, e kérdésre nézve oly megállapodás jött létre, hogy a város uj erődítései három hónap alatt leromboltassanak, hogy a würtembergi kapu már hat hét mulva a török hadőrségnek átadassék,mire azonnal a vár lerontása elkezdendő, mely munkára fél évi idő engedtetik, melynek leteltével, ez is a törököknek átadandó, — végre a Belgrád átellenében fekvő

[1]) Ily — és nem apostoli király czíme használtatik ez időben.

erőd lerontassék. A császáriak szándéka és feltétele t. i. az volt, hogy a törökök Belgrádot csak azon állapotban kapják vissza, a melyben ők azt az előtt birták, és hogy azon erődítések, melyek 1717. év óta keletkeztek, a midőn t. i. a császáriak Belgrádot elfoglalták, a törökök kezére ne jussanak.

Ez eljárásra nézve is szeptember 7-én a megállapított egyezség aláiratott.

A belgrádi előzmények feltételei Bécsben nagy elégedetlenséget szültek, és a császár gróf Neipperget kemény vádakkal terhelte, melyek közt az is előfordul, hogy a nagyvezir táborába ment, és ott alkudozott. Neipperg Vilmos Renard, igaz, majdnem fogoly helyzetében volt a nagyvezirnél, de oda sem önszántából nem ment, sem a császár nem fejezett ki elégedetlenséget akkor, midőn Neipperg a török táborba ment a békealkudozások ügyében. Elhamarkodásról is vádolták Neipperget, holott Sinzendorf még aug. 31-én panaszt emelt azért, hogy a békealkudozások oly lassan folynak, aggodalmát fejezvén ki a fölött, hogy a törökök csak azért huzzák azokat oly hosszúra, miszerint, ha Belgrádot elfoglalhatják, a békekötéstől elálljanak, vagy nem sikerülés esetében a császár engedményeit hasznukra fordítsák.

Neippergen kivül gróf Wallis ellen is fordult a császár és az udvari körök haragja, és ezen hangulatnak kifejezést adott azon rendelet, mely mind a két férfit fogságba helyezte, melyben a császár haláláig maradtak.

A belgrádi békekötés Ausztriára nézve megalázó volt, és egész Európa bámulatával találkozott. Következményei pedig még a legujabb kor politikájának is irányt adnak. Vajjon ilyen békekötés elkerülhetlen kényszerüség volt-e Ausztriára nézve, annak vizsgálata nem ezen munka körébe tartozik, mi itt elfogadjuk azt a tényt, hogy a császár szeptember 18-án a végleges békeszerződést, mely huszonhét évi tartamra szól, és huszonhárom czikket foglal magában, szentesítette és ennek folytán az okiratok kölcsönösen megcseréltettek.

E békekötés az akkor »temesi bánságnak« nevezett vidéket, és ennél fogva a régi szörényi bánság területi viszonyait is szabályozván, belőle a következő pontokat kell figyelembe vennünk.

»Harmadik czikk: Ő szentséges császári és királyi felsége az ottomán portának Szerbia tartományát a benne fekvő Belgrád várával együtt oly módon engedi át, hogy a Duna és Száva mindkét birodalom határát képezze. Ezek után Szerbia tartományának határai Bosnia felé ugyanazok legyenek, melyek a karloviczi békekötésben megállapittattak.«

»Negyedikk czikk: Ő római császári felsége továbbá az egész osztrák Oláhországot hegységeivel együtt átengedi; valamint az Oláhországban fekvő Perischam nevü sánczot, melyet ő szentséges császári és királyi felsége építtetett, de azon feltétel alatt, hogy ezen hely erődítései lerontassanak, és az ottomán porta által soha többé fel ne építtessenek.«

»Ötödik czikk: Az orsovai sziget és vár, az ugynevezett Sz. Erzsébet erőddel együtt mostani állapotjában az ottomán birodalomnál megmarad, a temesvári bánság azonban Oláhország határáig a felséges római császár uralma alatt marad, azon kis területet kivéve, mely az orsovai sziget átellenében fekszik, és egyik részről a Mehádia felől jövő Cserna patak által, más részről a Duna és azon kis patak által, mely osztrák Oláhország határát képezi, valamint végre a bánsági első magaslatok által, melyek a sziget átellenében emelkednek, körülvétetik, és mely terület egyenlő távolságban a Duna és a hegyek közt, egy pataktól a másikig huzódó vonal által kijelöltetvén, az ottomán portának megmaradjon; e mellett azon egyezség jött létre, hogy ha a törököknek sikerül a kis Cserna folyót oly módon másfelé elcsapolni, hogy mögötte vegye irányát, és Ó-Orsovát elérje, [1]) nevezett Ó-Orsova a hozzá tartozó vidék kirekesztésével, minthogy ily módon a fennebbi földterülettel kapcsolatban lenne, az ottomán porta birtokává legyen, azonban ezen hely erősítésére jogosítva nem lesz. Valamint az ottomán portának a Cserna patak említett lecsapolására egy évi határidő engedtetik, ugy azon esetre, ha a kitüzött határidőben a porta ezt nem teljesíthetné, Ó-Orsovára való joga megszünjék, és ezen hely a római császárnak megmaradjon. Mehádia erősségei, mely hely a fennebbi értelemben történt határszabályozás után ő császári és királyi

[1]) Ezen különös szerkezet csakugyan előfordul a szerződésben.

katholikus felségének megmarad, a porta által minél előbb lerontandók, a nélkül, hogy ő császári és királyi katholikus felsége azokat ujra felépíthesse; hasonlókép a Száva és Duna melletti erősségek, melyek egyezségszerüleg szintén lerombolandók, és ő szentséges cs. és kir. felsége hatalmában hagyatnak, ujra fel nem építhetők.«

A hatodik czikk arról szól, hogy Belgrád erősségei mily módon romboltassanak le, és a lerombolás arányában mikép foglalhassák el a törökök részről részre a várost. A czikk végén megállapíttatik, hogy a foglyok és rabok váltságdij nélkül szabadon bocsáttassanak. »A temesvári bánságban itt-ott még elhelyezett ottomán csapatok, azokat kivéve, melyek a mehádiai vár lerombolására szükségesek, haladéktalanul kivonuljanak; de az utóbbiak is azonnal eltávozzanak, mihelyest munkájukat végezték, és pedig akkép hogy a bánságban lévők közül senki se okozzon ő cs. felsége alattvalóinak legkisebb kárt vagy bántalmat.«

A hetedik czikk a folyók használatáról, az azokon való halászatról, a malmokról és a folyók szigeteinek hovátartozásáról szól.

A belgrádi békekötésről oly számos a téves nézet, hogy valóban bámulandó, mily kicsiny, az aránylagosan uj eseményekben még a jó hitelü irók tájékozottsága is. Griselini például azon nézeten van, hogy az orsovai sziget átellenében, a Cserna hosszában fekvő földnyelv Pecseneszka, Börza, Toplecz, Koramnik, Tufier, Zsupanek és a mehádiai fürdőket is magában foglalta, holott a békekötés ötödik czikkéből világos, hogy ezen helységek nem képezték az alkudozás és békekötés tárgyát, és hogy ezek a törököknek át nem engedtettek. Csak Orsova volt feltételesen átengedve, ha t. i. a törökök egy év leforgása alatt a Cserna pataknak oly medret ásnak, hogy ez Ó-Orsova nyugoti oldalán a Dunába folyhasson. Dorner [1]) tulságos kételylyel fogadja Griselini közleményét a Cserna lecsapolására nézve, és azt állítja, hogy ez inkább a mesék, mint a történet országába tartozik. A belgrádi békekötés ötö-

[1]) Dorner: Das Banat 201. l. Griselini: Versuch einer polit. und natürl. Geschichte des Temesvárer Banats I. 175. lap.

dik czikke, és az abból folyó későbbi, alább előadandó események mutatják, hogy valóságos történeti eseményekkel van dolgunk; hogy azonban Griselini azon állítása, mintha t. i. azonnal, mihelyest a Cserna lecsapolásának műve meghiusultnak bizonyult, az egész temesi tartomány összes helységeivel a Duna partjáig osztrák uralom alá került volna, merő tévedésen alapszik, mely körülménynél legmeglepőbb azon tapasztalás, hogy ezen véleményt egész sora a jeles íróknak hirdeti.

Szükséges tehát, hogy ezen napok történetével tüzetesebben foglalkozzunk. A belgrádi békeszerződés némely pontja kétségtelenül kevés szabatossággal volt szerkesztve, minélfogva á nézeteltérések azok magyarázására nézve csakhamar felmerültek; kivált a szerződés 3. 5. és 7. czikke szolgáltak erre alkalmul, melyek a két birodalom határvonaláról Bosnia és Slavonia, valamint az orsovai kerület és Oláhország közt, végre a Duna és Száva folyókban levő szigetek tulajdonjogáról szólnak és valóban különböző értelmezést megengednek. A harmadik czikk Szerbia és Bosnia határául a karloviczi békekötésben megállapított határt kitűzi, holott ezen határvonal a későbbi passaroviczi békében megváltoztattatott.

Ilyen békekötés nehézség nélküli keresztülvitelére azoknak, kik létrejöttére befolytak, már kezdettől fogva, nem lehetett volna reményük, ha az alkudozások alatti ingerültség, és legkülönfélébb benyomások alatt az illetők a szerződés hiányait észrevehették volna.

A temesi bánság és Oláhország közti határvonalnak a békeszerződés értelmében történendő megállapítására bizottság neveztetett ki, melyhez a császáriak részéről báró Engelshofen Ferencz Lipót, a porta részéről Mevcufat Hazzi Mehemed Efendi (Mewku Fati Mehemed Efendi) voltak tagjai. Egy más bizottság Bosnia felé igyekezett a határokat kiszabni.

A császáriak november közepén már nem kételkedtek, hogy a törökök a legközelebbi napokban fogják a mehádiai vár erombolását megkezdeni, és az orsovai kerületet kiüríteni; de nem várták azt, hogy ők a régi császári hadőrséget Orsovától Ujpalánkánál tovább fognák elkiserni, és azért intézkedés történt, hogy onnét hajókon Pancsovára vitessék, honnan az

egészséges legénység a temesvári hadőrség erősítésére fogna küldetni. [1])

A temesi bizottság megalakulását a porta lehetőleg késleltette, ugy hogy az csak 1740. évi április havában történhetett. Ezt a bécsi császári udvar előre látván, igyekezetét arra fordítá, hogy mielőtt a határszabályozási bizottság eredményre jutna, a törökök, — kik a mehádiai sánczokon kivül még Szvinicza, Plavisevicza, Ogradena, Dubova, Ó-Orsova, Zsupanek, Greviza, (helyesebben: Krivicza) Toplecz, Börza, Pecseneszka, és Mehádia helységeket megszállva tartották, az egész Bánság kiüritésére rávétessenek. [2])

E szándék, ugy látszik, csak Mehádia és az ottani sánczokra nézve éretett el rövidebb idő alatt; az átadás idejét megint csak hozzávetőleg lehet megállapítani. [3])

Bremsfeld, báró Göldy-féle ezred alezredese Bolvasniczán 1739. deczember 8-án kelt levelében azt említi, hogy a mehádiai pasa ezen helynek kiüritését »holnapután«-ra tette kilátásba, nem különben Engelshofen tábornok 1740. évi november havában az udvari haditanácsnak azt inditványozá, hogy a Mehádiában megszállt hadőrség más császári hadcsapattal felváltassék. [4]) Ebből tán azt szabad következtetni, hogy Mehádiának és a mehádiai sánczoknak kiüritése 1740. év első hónapjaiban, a többi fennérintett helységeké valószinűleg csak 1741. évben, a határszabályozási munkák befejezése után történt.

Bremsfeld 1740. évi január havában már jelentést tehetett a mehádiai erősség lerombolásának haladásáról, valamint hogy a mehádiai pasa és Rittberg lovas százados közt bizonyos hivatalos ház (Commandohaus) tulajdonjoggal való

[1]) Thosz báró levele Szegedről november 19-ről Hildenburghausen herczeghez, mely báró Schmettau táborszernagy közleményeire hivatkozik.

[2]) Császári levél Schmerlinghez és Liechtensteinhoz 1739. október 11-ről, a cs. k. titkos levéltárban.

[3]) A bécsi cs. k. hadügyi ministérium levéltárában az e korról szóló irományok többnyire meg vannak semmisítve. Az azokról szóló jegyzőkönyvek megvannak ugyan, de ezek a megsemmisített irományoknak csak sovány kivonatát tartalmazzák.

[4]) Jegyzőkönyvek a bécsi cs. k. hadügyministérium levéltárában.

átengedéséért egyezség jött létre. Nevezett pasa követeléseket is emelt a bánsági községekben lakó törököktől elvett marha és holmi megtérítésére. Érintette az alezredes az orsovai kerület átengedésének kérdését is, de mily értelemben, a forrásból ki nem világlik. [1])

A mehádiai pasa januárban, nem találván elégséges számuaknak saját embereit, az almási és orsovai kerületben levő császári tisztviselöktől három száz munkást kért és hat szekeret fizetésért, a mehádiai erősség lerombolására és a repesztési szerek Orsováról való elhozatalára. És minthogy márcziusban Bremsfeld alezredes mehádiai müködéséről, mint elmult dologról tétetik jelentés, Scotti tábornok pedig májusban Mehádián felállítandó vesztegzár-intézetet inditványoz, a császáriak ez időben legalább Mehádia birtokába léptek.

Még mielőtt a határszabályozó bizottság munkálatát megkezdte volna, a Cserna lecsapolásának adandó iránya már viszályra szolgált okul. A porta t. i. a belgrádi béke ötödik czikkének oly magyarázatot adott, mintha a lecsapolást azon vonallal kellene kapcsolatba hozni, mely a kis lapályt meghatárolja; a mi technikailag teljesithetetlen feladat volt, a miért is a császáriak biztosan számoltak arra, miszerint Ó-Orsova egy év leteltével Ausztriához fog visszacsni. De az események máskép fejlődtek.

Engelshofen a török biztossal, Mevcufat Hazzi Mehemettel Belgrádról Orsovára elindult, és ott ápril havában a határszabályzó bizottsággal működött, azonban a dolgok elején már látta, hogy a törökök szándokában nem fekszik a kérdés gyors megoldása. Schmettau tábornok (a volt belgrádi várparancsnok) ápril havában tiltakozást tett azon modor ellen, melylyel a törökök a Csernát lecsapolni akarják, és ezen tiltakozást az ő hadsegéde, gróf Molzon, a Walsegg-féle ezred zászlótisztje által Konstantinápolyba Villeneuve franczia követhez küldte.

A császáriak a lecsapolási munkálatot az által, hogy e czélra munkásokat adtak, elősegitették, de czéljuk bizonyára nem

---

[1]) A cs. k. hadügyminisztérium levéltárában e kérdésre vonatkozólag csak ezen két iromány található. A temesvári hadiparancsnokság levéltárában épen semmi adat nincs.

az volt, hogy sikerültével Ó-Orsovát megnyerni segitsenek a törököknek, hanem hogy a lecsapolás kivihetetlensége mielőbb kitünvén, Ő-Orsova a császár birtokába visszaessék. Scotti és Engelshofen tábornokok ez ügyben teljes egyetértésben működtek. Június havában az Uj-Aradon tanyázó Göldy-féle ezred zászlóaljából két száz ember, és Hedwiger, Philipp-féle alezredes csapatjából száz ember küldetett Mehádiára, azon munkások fedezetére és oltalmára, kik a Cserna csatornáján dolgoznak. A következő hónapban Janibi Aly Efendi török nagykövet jött Konstantinápolyból a határszabályozás vidékére, és az ó-orsovai halászat, valamint a Cserna lecsapolására nézve a török álláspontról ujabb követeléseket emelt.

November havában a törökök a Cserna lecsapolásával elkészültek, minélfogva Scotti azt inditványozá, hogy a Savoy ezredbeli száz ember, a Philipp-féle 25, és Göldy-féle két száz ember ezredeikhez visszaindíttassanak, de, hogy a Göldy-féle legénység helyébe a Thüng-féle ezredből 75 legény oda küldessék, kik az ott maradt 75 dragonyossal Rossum, Philippi-féle kapitánynak alá rendeltessenek.

A török mérnökök a Cserna csatornáját ott kezdték lecsapolni, hol a Bela-Reka a Csernával egyesül, tehát közel Pecseneszka alatt. A nagyvezir ebből azt következtette, hogy a belgrádi béke ötödik czikke oda magyarázandó, miszerint a csatornahuzás sikerülte esetén, minden föld, mely a csatornától keletre esik, tehát a határszéli hegység is a portához fog tartozni.

Ily körülmények közt a két határszabályozó bizottság munkálatai gyakorlati eredményre nem vezethettek, és az ügy megint a diplomatikai tárgyalások alapjává vált a két udvar közt, melyek Villeneuve, Franciaország követe által a portánál, mint közbenjáró — és gróf Uhlfeld császári követ által voltak megindítandók.

A tervezett csatorna kivihetőségére nézve a török mérnökök maguk bevallották, hogy nem képesek az egész Csernát lecsapolni, és hogy a közel fekvő falvaknak a csatornázás által okozható károkért jót nem állhatnak. Október végén a vállalat csak annyiban jött létre, hogy vékony vízér számára sikerült medret ásni, melybe azonban a Csernának alig tizenötödrésze szoríttatott, ez is helyenkint a homokban elveszett.

Hogy e vállalat még is annyi szivóssággal munkába vétetett, a politikai okokon kivül annak is tulajdonítandó, hogy a haszonleső Mustafa Reis Efendi ebben saját érdekét találta, ki ugyan nem értett ahhoz, hogy a Cserna vizét a Dunába, de igen is ahhoz, hogy az e vállalatra szánt pénz nagy részét saját erszé; nyébe vezesse.

Uhlfeld gróf, mint a császár követe 1740. augusztus 11-én ünnepélyes bevonulását tartá Konstantinápolyba. A mennyiben a belgrádi békekötés a portának átengedett Szerbia határairól kellő szabatosság nélkül nyilatkozik, az uj követ a császár birtokjogát a passaroviczi békében nyert Bosnia éjszaki részén a Száva és Unna folyó mentén fekvő területre, az ugynevezett uszkokok hegységére érvényesíteni hivatva lehetett - hasonlókép azon körülményekből, hogy a Cserna lecsapolása 1740. szeptember 18-ig, azaz, a belgrádi békekötés után egy év leforgása alatt nem létesült, és igy az ötödik czikk feltétele nem teljesittetett, a császár követeléseinek támogatására alapos érveket meríthetett, még is a portánál a viszonyok oly felfogásával találkozott, melyekből megértette, hogy habár a reménységről a császári kormányra nézve előnyös egyezségről nem szükség lemondania, még is az ebbeli alkudozások igen hosszura fognak nyulni.

Már az év elején (1740. január végén) a törökök azon váddal álltak elő, hogy a császáriak a belgrádi vár lerombolását azon ürügy alatt késleltetik, mert a törökök egy pár nyomorult viskót Orsova kerületében még vissza nem adtak, holott azoknak visszaadását a porta soha meg nem tagadta. Ebből azt látja a porta, hogy a bécsi udvar még mindig nem ohajtja a két birodalom közti egyetértés helyreállítását. A nagyvezir tehát Villeneuve franczia követet arra kérte, irjon a császárnak, hogy ha a belgrádi békekötést sajnálja, Törökország kész azt semmisnek nyilatkoztatni, és a háborut folytatni.

Villeneuve ezen megbizást el nem fogadta, sőt inkább a nagyvezirt is rávette, hogy ő maga se írjon ily kedvetlen és fenyegető hangon Bécsbe. Annyi bizonyos, hogy a törökök nagy kedvet mutattak a béke megszegésére, és ezen ténynyel szemben különös volt a bécsi udvar rosz hangulata a belgrádi békekötésért.

A császáriak maguk részéről január óta folytonosan sürgették az orsovai pasát az orsovai kerület kiürítésére, és a benne foglalt tizenegy helység visszaadására, de bár Temesvárról egy Aga ment az orsovai vidékre ezen ügy elintézése szine alatt, a törökök szándoka még sem volt más, mint a kerület átadását a határszabályozási tárgyalások befejezéseig kihuzni, addig a megszállva tartott községeket nem kiméltek, és erős pénzsarczolásokkal terhelték. A császáriakat azon tapasztalás is boszantotta, hogy a Ghilányi huszárok egyrésze a törökökhez Mehádiára átszökött, miért is, mivel a többiek is fel voltak bujtogatva, a Ghilányiak Slavoniába helyeztettek át, Mehádia körül csak 50 Splényi-féle huszár maradván szolgálatban.

Konstantinápolyban az egymásra elkeseredett feleket Villeneuve a szélsőségek megragadásától visszatartá. Az ő közbenjárására a diván azt határozta el, hogy ujabb parancsokat küld az Orsova vidékén levő 11 falu visszaadására; hogy a rablások elkövetői szigoruan büntettessenek és hogy a végvidéki pasák utasíttassanak, az olyan alattvalók eltávolítására, kik kihágásokra képeseknek tartatnak. Az orsovai pasa, ki a bécsi udvarnak elégedetlenségre okot adott, letétetett és büntetése is megigértetett.

Midőn a török ministerek Villeneuve-vel a diván ezen határozatát közlék, nem mulasztották el kiemelni, hogy menynyire bizonyítják ez által békeszeretetök őszinteségét, de megjegyzék egyszersmind, miszerint nekik ugy tetszik, hogy ha egynémely magán személy vagy a határvidéki pasák által a porta tudta és akarata nélkül hiba követtetik el, ez még a császárt nem jogosítja, a belgrádi vár lerontásával késedelmezni.

Ezen hangulatot a bécsi udvar Ó-Orsovának visszaszerzésére akarta felhasználni. Schmettau gróf azt irá tehát Villeneuve marquisnek: javasolja a nagyvezirnek ezen város és a hozzá tartozó 11 falu átengedését, mely esetben a császár a békeelőzmények kihirdetése után elkövetett károk megtérítéséről le akar mondani; és hogy ezen javaslatnak súlyt adjon, panaszt emelt az iránt, hogy a törökök a Cserna lecsapolását ott kezdték, hol a Bela-Reka a Csernába szakad, azaz három vagy négy mértföldnyire Ó-Orsova fölött, a mehádiai völgyben.

E panaszt hallván a nagyvezir, a török mérnököknek meghagyta, hogy Villeneuve-vel értekezzenek. Ezek azt vitatták, hogy a Cserna csak ugy vezethető Orsovához nyugotra a Dunába, ha a csatorna az emlitett helyen kezdetik meg, mire a nagyvezir is oda nyilatkozott, hogy ez eljárás nem ütközik a békeelőzményekbe. Villeneuve minden komolyabb vitának elejét akarván venni, azt kérdé a mérnököktől, vajjon a csatorna által az egész Csernát képesek-e levezetni, és vajjon az által, hogy a csatornát a két folyó egyesülésénél megkezdték, nem fog-e azon községek területe megcsorbulni, melyek mellett az uj csatorna halad. A mérnökök mind két kérdésre nézve nem vállalhattak kezességet, Villeneuve tehát a nagyvezir ellenében megjegyzé, hogy a császár teljes igazságában van, ha a Cserna medre megváltoztatásának ellenszegül, és ő meg nem foghatja, hogy oly csekély tárgyért csatornát négy mérföldnyi távolságra, sziklákon keresztül akarnak ásni, melynek költségei egy tartomány értékével fölérnek, és mely oly tetemes patak egész vizmennyiségét magába fogadja.

Ezen észrevételek nem voltak a nagyvezir inyére, ki a mellett maradt, hogy bár merre vezessék a törökök a csatornát, ők nem sértik meg a békeelőzményeket, ha csak Ó-Orsova közelében vezetik a Csernát a Dunába; meg kell nekik engedve lenni, a vállalatot oly módon létrehozni, a mint azt a technika szabályai lehetővé teszik. Schmettau javaslatát a nagyvezir roszkedvüleg elveté, és igy nem maradt egyéb hátra, mint a kérdés eldöntését a határszabályozó bizottság kinevezéseig felfüggeszteni.

Igy álltak a dolgok, midőn Uhlfeld gróf rendkivüli császári követül küldetett Konstantinápolyba. A portai tolmács kivánságára Uhlfeld emlékiratot készített a császár kivánságairól, melyben hangsulyozá, hogy mindenekelőtt a két hatalom által jóváhagyott békekötés végrehajtassék. Felhozá, hogy oly területekről foly még vita, melyeket már régen kellett volna a császárnak átadni. Kivánja tehát, hogy a porta mondjon le az Orsova átellenében fekvő hegyek birtokáról, mint hogy a békében csak a lapály, nem a hegyek is engedtettek át.[1])

[1]) Az emlékiratban ez a kifejezés fordul elő: Ansprüche auf die Höhen des Banats von Orsova.

Ha a törökök ez iránt kielégítő nyilatkozatot adnak, a biztosok utasíttatni fognak a békében kivánt választóvonal meghatározására. Az Orsova körüli vidék, bármikép sikerüljön a törökök által munkába vett Cserna lecsapolási munkálat, feltétlenül a császár birtokául tekintendő. Ó-Orsova birtoka, csak szeptember 18-án fog eldönthető lenni, a midőn a Cserna-lecsapolás sikeréről kellend itéletet mondani. Kisebb bajok közül felhozza azt, hogy Ó-Orsova lakosai fogságra vettettek, hogy a temesvári bánság lakosainak a törökök többféle kárt okoztak, és más egyebet, miről Uhlfeld mondá, hogy Villeneuve-nek időnkint tudomást fog adni.

A törökök nem zárkóztak el Uhlfeld érveléseinek helyessége előtt, és azt mondák, hogy nagy fontosságot nem helyeznek az Orsova körüli birtokra, de minthogy az előbbi nagyvezir makacssága a Cserna-lecsapolás vállalatával nagy költséget okozott a portának, ez kénytelen a béke ide vonatkozó pontjából minél több hasznot huzni.

Augusztus végeig az alkududozások azon pontra fejlődtek, hogy egyik bizottság a Száva mentén, a másik Belgrádtól a Dunán lefelé a határszabályozás megkezdésére kiküldetett. A porta most is a Cserna patakot a két birodalom határául kivánta tekinteni, és Orsova birtokában még azon esetben is megmaradni, ha a lecsapolás tán szeptember 18-ig nem teljesen sikerülne, mert — ugy mondák — miután a lecsapolást minden lehető sietséggel munkába vették, nem képzelhetik, hogy a császár az arra fordított töméntelen költséget megakarná hiúsítani, és tőlük egy pár napot megtagadni, melyek a munka befejezésére még szükségesek.

Egy ideig a bécsi udvar a franczia követre gyanakodott, mintha ez szivesen látná, hogy a porta és Ausztria közti egyetértés oly soká helyre nem áll, ki azonban Uhlfeldet arról felvilágosítá, hogy a hosszu viszálynak oka a nagyvezirek személyében keresendő, kik közül az egyik az orsovai területhez oly makacson ragaszkodott, hogy Bosnia határán annál nagyobb foglalást tehessen; a másik nagyvezir pedig ellenkező rendszert követni jónak talált.

Midőn Elvads Mohammed az előbbi nagyvezir letétetett, a Cserna-lecsapolás költsége már igen magasra rugott. A Reis

Efendi (Mustafa) akkor könnyű szerrel magát a hinárból kihuzhatta volna, ha a meghiusult vállalatért a megbukott nagyvezirre hárítja a felelősséget, ő azonban ellenkezőleg az uj nagyvezírhez intézett jelentésében az ezen vállalatból származó előnyöket mód nélkül kidicsérte, a mi által tán saját önhasznu eljárását is igazolni akarta. Az a hír, hogy a Cserna vize az uj csatorna medrébe beömlött, mint nagy fontosságu esemény az ország minden nagyjainak tudtára adatott. Ez által meggondolatlanul nagy zajt keltettek, a Reis Efendi zavarára, kit a nagyvezir buktatni akart, és ki nemcsak azt tudta, hogy a csatorna czéljának meg nem felel, hanem hogy több területet is átkapcsol, mint a mennyit a békekötés megenged.

Uhlfeld egy ideig arról gondolkodott, hogy a török ministerek egymás elleni ármánykodásait Ausztria iránti nagyobb engedékenység kivívására felhasználja, de ingadozóvá lett a külhatalmak bonyodalmai által, nem tudván mily állást fog azokkal szemben Ausztria elfoglalni. A helyzet változását lehetett várni, midőn a Bécsből megérkező futár Uhlfeldnek utasítást hozott, mely őt felhatalmazá, a nagyvezir által tett javaslatok alapján való alkudozásra. A futár megérkezése valamennyi török minister figyelmét fölébreszté, és a nagyvezir azt kérdezteté Villeneuve által Uhlfeldtől, vajjon kiván-e az aug. 31-én tett nyilatkozata alapján egyezkedni. A császári követ még tartózkodó volt, azonban november 11-én estve Villeneuvehez közleményt intézett, melyben pontonkint kifejté, hogy a nagyvezir által ajánlott egyezségi terv el nem fogadható, mert kétértelmü kifejezéseket tartalmaz, melyekre nézve mindenekelőtt fölvilágosításokat kiván.

Villeneuve november 12-én a nagyvezirhez ment, kinél Reis Efendit és Mecktupchi-t (tán a fentebbi Mewku Fati Mehemet Efendi) is találta. A nagyvezir felhivására a franczia követ a fenforgó alkudozásokra nézve saját véleményét ekként fejezte ki: »Kezdettől fogva már kijelentém, hogy nekem a porta igényei nem látszanak alaposaknak, és hogy abból igen kevés haszna van, ha azokhoz ragaszkodik. Belátom ugyan, hogy azon rendkivüli költségek után, melyek a Cserna lecsapolására fordittattak, és azon nagy zaj után, mely ezen vállalat sikerülésével üttetett, ama követelések szükségesekké váltak, de az

által ezek nem nyertek nagyobb jogosultságot; ha tehát önök a Bánság oldalán ki akarnak elégíttetni, szükséges, hogy önök a császárt mindenek előtt Bosniánál kielégítsék, az által, hogy az átengedendő Szerbia határát a Drina folyóig terjesztik, a mi különben a békekötés tartalmának betü szerint megfelelne. Véleményem szerint az ügy legjobban akként volna elintézhető, ha a Belgrád előtti sziget (Velik-Osztrova) árok által felosztatnék és a vár felé néző fele rész fája letaroltatnék, ha Ó-Orsova a törököknek átengedtetnék, és ha a bánsági hegyek hovátartozására nézve, valami illendő kisegitő módban történnék kiegyezés.«

A nagyvezir erre azt válaszolá, hogy Bosniáról addig szó sem lehet, mig a biztosok a hely szinére meg nem érkeznek; a Bánságra nézve leghelyesebbnek tartja, ha Csernavodától a Dunáig vonal huzatnék, és a portának mind az átengedtetnék, a mi ezen vonalon innen van. Midőn Villeneuve csodálkozását fejezte ki a fölött, hogy a porta, a helyett, hogy követeléseit mérsékelné, azokat inkább minden látszólagos ok nélkül felcsigázza, a nagyvezir a többi ministereket kiléptetvén, a követnek a belgrádi pasa egy levelét mutatta elő, jelentvén, hogy Károly császár október 20-án meghalt. Erre a követhez különféle kérdéseket intézett, mint például mily módon történik a trónutód választása, mily befolyást gyakorolnak ilyenkor a szomszéd hatalmasságok, és mit kell a pragmatica sanctio alatt érteni. Mind abból megérthető volt, hogy a porta a császár halálát hasznára akarja fordítani, és hogy vagy uj háboru által, vagy más tetszése szerint vezethető alkudozások által maga részére nagyobb előnyöket akar biztositani.

Károly halála után Uhlfeld magát mint Magyarország és Csehország királynéjának követe igazolta, a törökök azonban e körülményt igen ügyesen kizsákmányolták egy etiquettekérdés formulázására, melynek tisztába hozatala előtt, érdemleges tárgyalásokba nem bocsátkoztak, és ez által Uhlfeld zavarát napról napra növelték. Csak november 27-én értekezhetett Uhlfeld ujra a török ministerekkel, kiket azonban az eddigi engedékenységre sem talált hajlandóknak, mert mindnyájan várták, hogy Mária Terézia kormánya sok megtáma-

dásnak lesz kitéve, mi által Ausztria, mint békekötő fél, kevesebbé előnyös feltételekkel is kénytelen lesz megelégedni.

Az 1740. év letelt, a nélkül, hogy a hosszu alkudozások a helyzetet tisztázták volna. A nagyvezir Villeneuve urnak 1741. január 23-án állítólagos tartózkodásáért szemrehányást tett, és közlé vele, miféle nézeteket hozott elő Uhlfeld gróf a vele tartott utolsó értekezlet alkalmával. Szerinte t. i. Ausztria az Orsova átellenében levő földterületből 80—90 pik szélességet, hosszában pedig annyit engedne át, hogy abban Ó-Orsova is be volna foglalva. A Belgrád előtti sziget fája letarolandó, a többi szigetek távolsága nem azok közepétől, hanem szélétől számitandó; Szerbiának határa pedig a Drina lenne. Villeneuve azon állítására, hogy a császári követ csakugyan nincs meghatalmazva más alapon egyezségre lépni, a nagyvezir azt felelte, hogy ennélfogva kénytelen lesz vele tudatni azt, hogy a törökök mikép gondolkodnak e tárgyról. »A mi Orsovát illeti, nevetséges dolog velünk e területről rőfönkint alkudozni. Kell, hogy a Cserna azon pontjától, a melynél a csatorna kezdődik, azon patakig, mely Oláhországot a Bánságtól elválasztja, vonal huzassék, és hogy az egész terület, mely ez által befoglaltatik, az ottoman birodalomba bekebeleztessék; kell, hogy a Belgrád előtti sziget nekünk egészen átadassék, a szigetek távolsága azok partjától számittassék, mit sem gondolva azok szélével vagy közepével; a Bosnia felé levő határ a karloviczi béke szerint helyreállítandó.« Ezen mondásánál a nagyvezir állhatatosan megmaradt, bár ellene mindent felhoztak, a mit Uhlfeld felhozott volna ez alkalommal.

Ezen értekezlet természetesen Uhlfeld egész tapintatát tette próbára. A császár halála a két birodalom hatalmi súlyát egészen megváltoztatta, és ennek érzete már az első napokban mutatkozott az alkudozások menetében. Hozzá járult azon bizonytalanság, melyben Villeneuve volt, saját udvarának szándokára nézve Magyar- és Csehország királynéja irányában. A viszonyok oda fejlődtek, hogy már a béke fentartása is kétségessé vált. [1]) A követ ismerte a veszélyes állapotot, melyben a császári monarchia országai a trónra való jogosultság kér-

[1]) Uhlfeld levele Párából 1741. jan. 11-ről, a bécsi titkos ltárban.

dése által jutottak, és azért meg volt győződve, hogy a portához való viszonyt minden áron rendeznie kell. Már most mutatta tehát hajlandóságát az Unna melletti földnyelv átengedésére, hacsak a porta egyedül Orsovával, a hozzá való terület kirekesztésével megelégszik.

Február 7-én hírét vették Konstantinápolyban a poroszok betöréséről Sziléziába és Mária Terézia zavaráról, kinek sem katonája, sem pénze nem volt. Sinzendorf Villeneuvenek homályos kitételekben azt irá, hogy a törökökkel minden áron egyezkedni kell. Az Uhlfeld által erre fölajánlott területi engedmények a porta által visszautasíttattak, és ezekre az uj Reis Efendi azt válaszolá: »Nem dicsekszem azzal, hogy oly jól tudjak beszélni, mint elődöm, azért mindjárt az utolsó szóra szorítkozom, melytől el nem fogok térni. A porta ohajtása az, hogy neki az Unnáig terjedő földnyelvet, és Ó-Orsovát annak környéke nélkül átengedjék. Ha ezen két ponthoz hozzájárulnak, igen könnyen fogunk a szigetekre nézve egyezkedni, melyek kártérítésül kivántatnak.« [1])

A legközelebb érdekelt felek, minthogy végre Uhlfeld is a fennebbi alapot elfogadá, azon ponton voltak, hogy az egyetértés helyreálljon, — de még egy kis nehézség adta magát elő, mely ez uttal Villeneuvetől, a szorgalmas közvetítő részéről jött. Ő február 15-én a négy czikkbe foglalt egyezkedési tervet a Reis Efendinek előmutatta, okát mondván egyszersmind annak, hogy a bekezdést miért hagyta ki. Az okirat t. i. Mária Teréziáról, mint Magyar- és Csehország királynéjáról szól, és minthogy Villeneuve, Károly császár halála óta semmi utasítást nem kapott udvarától, és kételkednie kellett, vajjon a franczia király el fogja-e ismerni Mária Terézia fennebbi czímeit, az egyezség ügyét saját magára hagyta, és még garantiáját is feltételekhez köté.

[1]) Az előbbi Reis Efendi, Mustafa, távol sem volt oly egyeneslelkü, hanem igen is tanúságát adta, hogy mennyire elsajátították már a törökök az európai diplomatia csínját és morálját. Midőn ugyanis Uhlfeld a szerződés értelmében az egész Cserna patak lecsapolását követelte, Mustafa azt válaszolta, hogy a szerződés a törököket csak a Cserna lecsapolására kötelezi, t. i. a milyennek ez forrásainál találtatik. Hogy a Csernába szakadó egyéb patakok vizmennyisége is lecsapoltassék, arról a szerződésben semmi szó.

E közben a porta és Persia közt némi egyenetlenség támadt, és Uhlfeld ez ujabb alkalmat is megragadá, hogy gyorsan czéljához érjen, mi az által sikerült, hogy az alkudozásokat közvetlenül a nagyvezirrel folytatta. [1])

Az 1741. évi márczius 2-án keltezett egyezség, tárgyunkra vonatkozólag ezt foglalja magában: (kihagyván a többit)

»Harmadik czikk. A (belgrádi) békekötés ötödik czikkére nézve kételyek merültek fel, melyek az Ó-Orsova határainak megállapítása végett tartott értekezlet értelmében kideríttessenek, minélfogva következő egyezség jött létre közakarattal: Ó-Orsova a jelen egyezség erejénél fogva a portának átengedtetik. Térkép készült és abban pontosan kijelöltetett, mily vonalak szerint Ó-Orsovának, és a sziget erődjének átellenében fekvő lapály határai kitüzettek. Mielőtt ezen lapály eléretik, a választó vonal elkanyarodik, hogy az ezen lapályban folyó Csernához közeledjék egész azon helyig, hol a folyó szöget képez, és innen a térképen feltüntetett, és a Cserna lecsapolására szolgáló uj csatornáig. Az egész terület, melyet ezen vonal átfoglal, Ó-Orsovához tartozzék, és ezen város mögött az uj csatorna szolgáljon a Dunáig határul. E szabály szerint mindkét birodalom biztosai, zavar és viszály nélkül szintugy az említett Orsova, valamint az átellenében fekvő lapály határait pontosan kitűzhetik.« [2])

Most a határszabályozó bizottságok munkálatai is gyorsabban haladtak. Márczius havában Engelshofen tábornok még a Mehádián állomásozó Cordova ezredbeli Ferrer lovas százados jelentését fogadja a Cserna-csatorna állapotjáról, melynek megtekintésére Machmed Asmasi pasa török tiszt is oda érkezett, azon szándokkal, hogy legközelebbi tavaszszal rajta a szükséges igazítások végeztessenek. Gróf Kolowrath

---

[1]) Uhlfeld levele Párából 1741. febr. 18. a bécsi titk. levéltárban.

[2]) Laugier Marc Antoine abbé: Histoire des negociations pour la paix conclue a Belgrád. Paris 1768. E munka 1769. Lipcsében német nyelven is megjelent, melyben ez egyezség márczius 2-iki, de májust 5-iki keltezést is visel. Engel: Geschichte Serbiens 443. lap, szintén hibásan márczius 5-ére teszi az egyezkedési levél keletjét.

ezredes, Orsovára megérkezvén, még májusban kér utasításokat, hogy az Erdély és Oláhország határainak megállapítására kiküldött török biztosok irányában mikép viselje magát. De végre is a határszabályozó bizottság Karánsebesen 1741. június 3-ikán megalakítá és aláirta a temesi tartomány és Erdély közti határról szóló egyezséget. [1])

Bármily kevéssé előnyösöknek tünjenek is fel a karánsebesi szerződés megállapításai a monarchiára nézve, a bécsi udvar, mely eleinte a belgrádi békekötést is kedvetlenül, sőt roszalással fogadta, ezen szerződést, tekintettel Mária Terézia kormányának szorongattatására, örömmel üdvözlé, és gróf Uhlfeld és Engelshofen tábornokok iránt a török határviszályok végleges elintézéséért teljes elismerést tanúsított.

A karánsebesi határszerződés szövege ez:

»A legszentségesebb és oszthatlan háromság nevében! Miután a boldog emlékezetü néhai felséges és leghatalmasabb fejedelem és ur Hatodik Károly választott római császár, és a fenséges, valamint leghatalmasabb fejedelem és ur Mahmud Han, Ázsiában és Görögországban ottoman császár közt 1739. év szeptember 18-án Belgrád mellett kötött üdvös béke pontozatainak 13. czikke [2]) értelmében mindkét fenséges udvar részéről a dunai határok Orsova és osztrák Oláhország felé való megállapítására kinevezett biztosok, a lefolyt 1740. évi márczius havában Belgrádon összegyültek, és az állami szerződés szövege szerint kijelölt határokat szembetünő jelekkel az alattvalók tudomására hozandók valának, nevezett biztosok minden késlelés nélkül a dolog végrehajtására elindultak, de mivel nem sokára megesett, hogy köztük némely nehézségek merültek fel, melyek a végrehajtást késleltették és elhuzták, — tartatván előbb nagyméltóságu és legkegyelmesebb gróf Uhlfeld Corficius ur kegyes emlékezetü felséges és leghatalmasabb fejedelem és ur Hatodik Károly néhai római császár belső tanácsosa, kamarása és a fényes portánál levő nagykö-

[1]) Engelshofen tábornok jelentése gróf Uhlfeldhez Karánsebesről, 1741. évi június 4-iki keltezéssel, a bécsi titk. levéltárban.

[2]) Ez azt mondja, hogy egy hónappal a békekötés után, mindkét rész biztosai a határok megállapítására az illető helyekre elmenjenek.

vete közt, neki a felséges és leghatalmasabb asszony Mária Terézia, Magyar- és Csehország királynéja, mint az apja, a boldogult császár által birt tartományok és országok örökösnője által ezen nehézségek kiegyenlítésére adott meghatalmazás, és azon nagyköveti hivatásában való megerősítés erejénél fogva, melylyel a fényes portánál, a fenn dicsőített felséges és leghatalmasabb királyné felruházta, — valamint nagyméltóságu és legkegyelmesebb Villeneuve őrgróf, a felséges és leghatalmasabb franczia király rendkivüli követének közbenjárása mellett, — az ottoman teljhatalmu ministerek közt különféle értekezletek, végre folyó évi márczius hó 2-ikán uj (nova et recens) egyezkedés jött létre, melynek erejénél fogva mindaz, a mi az állami szerződések teljes végrehajtása ellen akadályul szolgált, vagy akadályul szolgálhatna, nemcsak mindenkép és eleve eltöröltetett, hanem az is elhatároztatott, hogy az uj megállapodások ama egyezkedés aláirásának napjától számitandó 45 napi határidő alatt, vagy ha lehet korábban is, teljesen végrehajtassanak. Ezek igy lévén, én, fenn nevezett legszentségesebb és királyi felségének ezen feladat teljesitésére kinevezett biztosa, báró Engelshofen Ferencz Lipót, udvari hadibiztos, tábornagy, alezredes (locumtenens colonellus,) és ez időszerint Temesvárnak hadi főparancsnoka, az említett ottoman porta hasonló teljhatalommal és tekintélylyel felruházott biztosával, méltóságos Mewku Fati Mehmed Efendi tisztelt barátommal ismételve is Belgrádon találkozván, és a békeszerződések teljes végrehajtására, mikép az utolsó egyezkedés alkalmával módositattak és meghatároztattak, isten oltalma alatt késedelem nélkül hozzá fogtunk, melynek vezetése alatt ugyan is nemcsak azon pontokat, melyek az előbbi egyezkedésben helyeslésre találtak, végrehajtatni határoztuk, hanem egyébkép is az ország határait az idézett békeszerződés értelmében tehetségünk szerint megállapitottuk, a mint ezt az alább következő leirás bővebben magyarázza, mely a különféle majd dunai, majd szárazföldi határokért Orsova mellett és Oláhország mentén az erdélyi hármas határig három fejezetre felosztatik, minélfogva sor szerint az első fejezetre jövünk, mely a dunai határokról szól.

Első fejezet. A dunai határokról és azok használati módjáról.

A Duna folyama a belgrádi béke harmadik czikke által a két birodalom közti valóságos, természetes, és közös, az az mind két rész közös uralmához tartozó határnak kijelöltetik; partjainak egyike, az, mely a Bánság oldalán van, a királynak, — a másik, Szerbia oldalán, a szent (alma) béke hetedik czikke szerint az ottoman portának lesz alávetve; a mi kétségtelen lévén, csak az kivántatik, hogy ezen dunai határ kezdete és vége megszabassék. Ennélfogva abban történt a megállapodás, hogy kezdetét vegye a Száva beszakadásánál a Dunába, a hol ez utóbbi a belgrádi vár és az ezen vár átellenében fekvő sziget közt folyik, ezen sziget végétől kezdve azonban az egész Duna legyen a határ.

E sziget nagyobb részt és ugy szólván egészen a király birodalmához tartozó Bánság és Szerémség partjai közt fekvén, mivel arról vita támadt, vajjon eme sziget csakugyan a határ-szabályozási ügyhöz tartozik, ez a fennebbi egyezkedés második czikkével el lett intézve. Ennélfogva ez intézkedést mindenben teljesítettük, és előbb öt határdombot felállítván, a sziget alsó részében minden fát és erdőt kivágattunk, a mennyiben ezt a kiáradt Duna miatt tenni lehetett, hasonlóképp még Belgrád odahagyása előtt minden épületet saját jelenlétünkben földig leromboltattunk. De habár az említett Duna áradása miatt a fák kivágatása teljesen meg nem történhetett, a két biztos egymás közt még is abban állapodott meg, hogy mihelyt a fennebbi akadály megszünik, a fák kiirtása folytattassék, és pedig annál is inkább, mert ez egyezkedés erejénél fogva még a később kisarjadzó fák és erdőségek, a felséges királyné akarata szerint, évenkint kiirtandók.

Ily módon, mint fenn előadatott, a dunai határ kezdete megállapíttatván, a Duna további egész folyásával a konstantinápolyi egyezség harmadik czikke szerint, ott szünik meg határul szolgálni, a hol abba az ottoman porta által tavaly Ó-Orsova megkerülésével, és a hegyi vizek levezetésére szolgáló természetes csermely felhasználásával készült mesterséges csatorna a Dunával egyesül, és igy ama természetes csermely torkolatja a Dunánál a dunai határnak végét, és a szárazföldi

határnak kezdetét képezi, miről a második fejezetben külön magyarázat foglaltatik.

A mi a dunai szigeteket illeti, minthogy a békekötés 7-dik czikkének intézkedése az utolsó konstantinápolyi egyezkedés 4-dik czikke által teljesen megváltoztattatott, mi csak ezen utóbbi egyezkedés czikkét végrehajtván, kivévén Porecz,[1]) Kis-Szilva [2]) és Hiszargik szigeteket, melyek a fényes porta birtokában maradnak, — a többi szigetek mind, akár nagyok akár kicsinyek legyenek Orsovától Belgrádig, akár nevük legyen, akár névtelenek legyenek, valamint a később támadók is, mint a békekötés hetedik czikke értelmében a király birodalmához tartozók, nemcsak azok, melyek mindenütt a Duna mentén a biztosok által kihirdettettek, hanem azok is melyek az ottomán birodalom birtokában voltak, rendesen kiadattak. E mellett tudni szükséges, hogy miután az utóbb nevezett Porecz sziget nem egy, hanem hét, részint nagyobb, részint kisebb szigetből áll, az egyezkedési okirat pedig csak egyetlen szigetről egyes számban tesz említést, a felséges királyné részéről kölcsönös barátság jeléül, és minden kétség eltávolítására most és jövendőre az a felvilágosítás adatik, hogy a Porecz név alatt említett egyetlen lakott sziget alatt, a többiek is mind, melyek közel az elsőhöz fekszenek, értessenek, és azért az elsővel együtt az ottomán birodalomnál hagyassanak.

Minthogy különben a Dunán való átkelés Porecz sziget mellett igen nehéz, ez átkelés könnyítésére királyi hajókkal, nevezett lakott szigeten tizenöt család fog letelepíttetni, a királyné által a dunai parton Szerbia felé engedélyezett területen, azon a sziget ottomán parancsnokának, valamint a sziget öregebb lakosainak adandó intéssel, ne hogy ezen hajósok bármiben is zaklattassanak; mire az egyezség értelmében a szükséges hely kijelöltetett.

A Duna használatát illetőleg, a mennyiben annak leirt vonala országos határul szolgál, azon intézkedés lett szüksé-

---

[1]) Nem Pavizza, mint Hammer irja IV. k. 381. lap, mert ily nevű sziget nem is létezik.

[2]) Ma Kisilowa.

gessé, hogy a békekötés hetedik czikke szerint a hajózás jövendőre annyira szabad legyen, hogy a Dunán fel és alá járó hajók bárhol szabadon átmehessenek, és sehol bármi ürügy alatt járásukban fel ne tartóztassanak. A mi a béke biztosabb fentartásának érdekében a határszélekben kihirdettetett.

A hajózás kényelmére azonban nem lévén elegendő a folyóvizek közös használata, hanem szükség lévén partokra is, melyeken a hajókat a folyam vize ellenébe lehessen vontatni, a mely partok mindegyik állam tulajdonául nyilatkoztattak, de a hajózás érdekének előmozdítására mindkét part használata a békekötés hetedik czikkével világos szavakkal, habár némi oda vetett záradékokkal, fentartatott; ez okból minden viszály elnyomására szükségesnek találtuk ezen békekötés czélzatát mindkét birodalom alattvalóinak keresztül utazásunk alatt megmagyarázni és azoknak kihirdetni, és őket arról biztosítani, hogy ők a hajósoknak bárminemü teendő szolgálatra saját akaratjuk ellenére nem kényszeríthetők, nem felfogadhatók, minthogy a hajók saját szükségleteikről gondoskodván, a béke hetedik czikke szerint minden idővesztegetés és teher-okozás nélkül tartoznak utazni.

Minthogy a többször említett béke hetedik czikke a halászatot a Duna közepéig megengedi, e kifejezés azonban legközelebb a két nagy sziget Veliko Osztrovo és Moldova mindkét birodalombeli lakosai közt viszályra szolgált okul, ezért mi biztosok mindketten megegyeztünk abban, hogy a Dunának déli ága, azaz, mely a szerb part mellett folyik, egészen az ottomán alattvalóknak, az éjszaki ág pedig, mely tudniillik a bánsági part mellett folyik, szintén egészen a királyi alattvalóknak engedtessék át a halászatra.

Második Fejezet. Határok az orsovai régi vár mellett és körül.

Az uj egyezség [1]) harmadik czikke, midőn azt a módot előszabja, mely szerint Ó-Orsova város és azon lapály határai megállapítandók, mely az orsovai erőd átellené-

[1]) Értsd az 1741. évi márczius 2-áról szóló egyezséget.

ben fekszik, azon térképre hivatkozik, mely mindkét fél beleegyezésével Konstantinápolyban két hasonló példányban készült, és mely példányok egyike a fényes porta főkanczellára: nagyméltóságu Reis effendi ur aláirásával, nekem királyi biztosnak, a másik nagyméltóságu gróf Uhlfeld ur, a portánál levő királyi nagykövet aláirásával, az általam nagyon tisztelt ottomán biztos urnak hozzá alkalmazkodás végett átküldetett; ezen térkép utmutatása szerint mi mindkét biztosok a fennevezett határokat megállapítottuk, és hogy ezen végrehajtás módja világosabban kitünjék, az erről való térképet ezen határszabályzó okirathoz eredetiben és általunk aláirt másolatban mellékelni jónak láttuk.

E térkép ugyanis Ó-Orsovától felfelé a Duna mentén bizonyos természetes csermelyt mutat fel, mely, miután vele az ottománok részéről készült mesterséges medrü csermely egyesült, a Dunába szakad, és itt, minthogy ezen természetes csermelynél a szárazföldi határok kezdődnek, nem messze a Dunától ezen csermely mentén az első határdombot állítottuk fel jobbra, hogy vele nem csak a szárazföldi határok kezdete, hanem a dunai határ vége is jeleztessék; innen csekély távolságban a második domb találtatik ott, hol az említett két csermely összefolyása szegletet képez. Ezen szegletből kiindul a határvonal a mesterséges csermelyben Ó-Orsova városa mögött, mig a Cserna patak völgyében felmenvén, azon vonalig ér, mely vörös szinnel a térképen fel van tüntetve, és a mely helyen a harmadik domb emeltetett.

A vörös vonallal jelzett ponttól tovább a lapályt és a Cserna patakot átszállván, bizonyos patakhoz érünk, mely a szomszéd hegyről folyó vizeket magába fogadja, és e helyen tizenegy dombot raktunk, beszámitva a fennebbi hármat. A határ távolsága ez utóbb nevezett pataktól, áthaladván az erődöt, avagy orsovai szigetet a Bachna folyóig, mely Osztrák-Oláhország birtoklása idején azt a Bánságtól elválasztá, ismét tizennégy dombbal megkülönböztetett; és igy az elbeszélt módon a határokat Ó-Orsova és az erőd átellenében fekvő síkság mellett összesen 27 határdombbal megegyezőleg a térképen kimutatott vonallal megállapítottuk és az egész határszabályzó munkát, elkezdve Belgrádtól a Bachna patakig,

semmiféle kétség vagy viszály hátrahagyásával, és még a 45 napi határidő letelése előtt teljesen befejeztük.

Harmadik fejezet. A Bánság és Osztrák-Oláhország közti határokról.

Minthogy az Osztrák-Oláhország és a Bánság közti határt képező patak a békekötés ötödik czikkében Bachna pataknak neveztetik,[1]) mi biztosok azért ezen pataktól a két ország határát szabályozni kezdvén, a legelső kiindulást a Bachna pataktól számitottuk, nem messze azon helytől, hol a Dunába folyik, és eme kezdet jeléül szolgálhat ama domb, mely az előbbi fejezetben az említett 27 közül Orsova és az erőd mellett Bachna felé az utolsó; nem lehetett ugyan is a Bachnához közelebb valami más jelt emelni, a patak szokásos áradásai és vizének ragadóssága miatt.

Innét a Bachna patak mintegy fél órai távolságra határul szolgál azon pontig, hol a völgy és a patak Czerova [2]) néven a Bachnával egyesülnek, a mely szögben földhalom emeltetett, és mely szöglettől kezdve a Czerova patak természetes határt nyujt a Frenekul hegy tetején levő forrásáig, Oláhország ilykép keletre, a Bánság nyugotra maradván. Minthogy pedig az alattvalók által e forrástól nem távol, két kő mint régi határ mutattatott, megerősitésül köztük két földhalom, egyik délfelé, a másik éjszakfelé emeltetvén, azokon tul éjszakra még más határok jeleztettek egyenes vonalban az Arschan hegy átmetszéseig. Kissé távolabb a halmoktól Oláhország oldalán a régi erőd Todoran Meteres, németül Todor Schanz létezik.

Egy másik mesterséges határjelen tulmenvén, semmi régi határ szemmel nem volt látható, mikép ezt a mindkét oldalról, Oláhország és a Bánság részéről előjött öregebb lakók egyértelműleg állitották, a kik hasonlókép elődjeiktől ily értesülést vettek; az említett Arschan hegy átmeszésétől éjszakfelé fordulva, az ez irányban fekvő hegyek közül a leg-

---

[1]) A békekötés idézett pontjában a Bachna patak nem névszerint neveztetik, ámbár róla szó van abban.

[2]) Térképeinken Czerovacz patak.

magasabb négy hegy következő sorozatban, ugymint Domoklet, Grebeniz, Pietra Kamena, és Geleniz-mare természetes határnak vétetett, ugy hogy ezen hegyek keleti oldala Oláhország felé, a nyugoti oldal a Bánság felé nézzen. A Gelenizmare hegy a Cserna patakhoz eső lejtőségében, és innét nyugot felé, a Cserna partjáig, ezen Csernaparttól pedig mintegy három órányira vizirányban felfelé hatolva, maga a Cserna patak képezi a határokat azon helyig, hol a Kupano hegy az ő meredek lejtősségével a Cserna patak partját képezi, melyet áthaladva és egyenesen nyugotnak tartva, a nevezett Kupano hegy magassága — melynek egyik és pedig éjszaki oldala Oláhországhoz, a másik, t. i. déli oldala, hol a völgyben a Krajova patak folyik, a Bánsághoz tartozik, — a szomszéd Dobrovir nevü havas csucsáig ismét a határnak egy részét képezi; e Dobrovir nevü hegytől a határvonal ismét éjszakra kanyarodik és négy, szintén többnyire hóval fedett Tatoe, Totila, Lesek és Morarul nevü hegyek tetejin hasonlókép oly módon átmegy, hogy azok fele keletre Oláhországhoz, a másik fele pedig nyugotra a Bánsághoz tartozzék. Minthogy tehát mind két rész öregebb lakosai az emlitett vonalban a régi határok állását egyhangulag bizonyitották, ugy az általunk biztosok által ily módon megerősittetett, következőkép az utóbb emlitett Morarul hegynél, melynél Erdély és Oláhország határai kezdődnek, földhalmokkal, befejeztetett, ünnepélyesen kihirdettetvén mind két ország alattvalóinak, ne valamikép ezen régi határokat megsérteni merészkedjenek.

A mit mi, mind két birodalombeli hasonló teljhatalommal és tekintélylyel felruházott biztosok, az összes és egyes fennevezett pontokra nézve megfontolt és kölcsönös egyetértéssel megállapitottunk, és minden nehézség ellenére megerősítettünk, ezt én a rám ruházott kegyes királyi hatalomnál fogva ezen egyezség nagyobb hitelére és erősségére jelen közokiratba foglaltam, mely semmikép meg nem változtatható, meg nem sérthető és meg nem támadható, és valamint a fényes porta általam igen tisztelt méltóságos biztos ura Mewku Fati Mehmed effendi, teljhatalommal lévén felruházva, eredeti hiteles török nyelven szerkesztett, általa aláirt, és pecsét-

jével megerősitett iratot ezekről nekem átadott, ugy én is a jelen latin nyelvü, sajátkezü aláirásommal és pecsétemmel ellátott egyezségi levelet vele kicseréltem.

Kelt Karánsebes 1741. június 3-án.[1])

A porta biztosa, Mewku Fati Mehmed effendi az egyezség létrejötte után, a határszabályzó bizottság egyik tagjának, gróf Kolowrath ezredes kiséretében előbb Karánsebesről Hátszegre indult, aztán Erdélyen át Törökországba távozott.

A fennebbi előadás által egy, általánosan elterjedt balhiedelmet helyreigazítunk, mintha t. i. báró Engelshofen altábornagy odahatott volna, hogy a Cserna lecsapolása ne sikerüljön, és hogy ez okból mindjárt az egy évi határidő letelte után Ó-Orsova a császáriak kezén maradt volna. [2])

Engelshofen 1747. év ősz idején az ország déli határait szemle alá vette, és védelmi képességüket megvizsgálta. A háboru zaja azonban e vidéken már elnémult, és pár évtizeden át a béke olajága legörvendetesb módon virult.

A most következő időszak az, mely méhében hordá jelenünket, és ha a XVIII. század története általában nagy jelen-

---

[1]) Ezen, eddig irodalmilag fel nem használt határszabályozó szerződés eredetije, 1868. év óta meg van a magyar kir. belügyministériumnál. Mult századi másolata a bécsi cs. és kir. titkos levéltár kéziratai közt 1028. szám alatt. A periodusok kuszáltsága, és a szabatosság hiánya, mely ezen állami iratot jellemzi, megfoghatóvá teszi, hogy a törökökkel való békekötések mindig a viszály magvát hordozták magukban, kivált midőn mindkét részen nem volt meg a komoly akarat az ország határaira vonatkozó pontokat megtartani, — mikép azt a mult század tanúsítja. Az 1741. június 3-ki szerződést ismerte Hammer, de ismertetésébe nem bocsátkozott. Lásd Gesch. d. osman. Reiches. IV. 382. lap 5-dik jegyzet.

[2]) Waniçek : Specialgeschichte der Militärgrenze. I. köt. 475. lap. Noha hivatalos forrásokat használt, szintén e véleményben van. Ebben voltak már ő előtte Böhm Lénárt : Dél-Magyarország külön történelme II. köt. 38. lap. Ugyan ő : Geschichte des Temeser Banats. I. 253. lap, hol különösen Engelshofen ügyességét kiemeli, hogy e lecsapolási munka meghiusult. Ebben Griselinit követte szószerint. Schwicker is állítja, hogy a Cserna lecsapolásának meghiusultával Orsova és annak kerülete az anyaországhoz visszaesett. Geschichte d. Temeser Banats 360. lap.

tőségü az osztrák-magyar monarchiára nézve, mély nyomokat hagyott az különösen Magyarország azon területén, melyet akkor »Temesi Bánságnak« kezdtek elnevezni, és melynek sorsában a régi szörényi bánság most inkább mint valaha osztozott.

A »Szörénység« neve azonban, mióta Macskási Péter, az utolsó szörényi főispán, 1712. évben Budán meghalt, teljesen kiveszett az emberek emlékezetéből. Szörény vármegye maga már a karloviczi béke által lőn eltemetve, és ujra török birtok lett, de egészen más viszonyok közt, mint Barcsay Ákosnak Jenőben tett lemondása következtében. E harmincz esztendő alatt, melyek Barcsayra következtek, a lugosi-karánsebesi bánságban a hódoltsági viszonyokból származó némi kedvezmények maradtak fenn, melyek más hódoltsági részeken is ismeretesek, és melyek az idegen járom súlyát a szörénységiek számára kevesbbé elviselhetlenné tették, minthogy a bánok korában olykor barátságos viszony állt fenn a szomszéd török hatalommal.

Tiz esztendőn át, azon időtől fogva t. i., mióta a császáriak Karánsebesbe lábukat betették, egész a karloviczi békeig (1688—1699.) a temesi tartomány keleti része nem volt a császár-király nyugalmas birtoka, és hadai folytonos harczban álltak annak védelmében.

Midőn a karloviczi béke az egész temesi tartományt a törököknek átengedé, a régi hűbéri viszony a földesur és jobbágy közt megszünt, sőt magyar földesurról e korszakban és e vidéken nem is tudunk. A törökök e tartományt, mint tabula rasat vették át a német császártól, a ki irányában ők azon tekintettel nem voltak lekötelezve, mint az erdélyi fejedelmek irányában, történeti fejlődés folytán.

A bécsi udvar is a passarovitzi béke után tabula rasanak tekintette e tartományt, és a multat vagy nem ismerte vagy ismerni nem akarta. E tény adta meg jellemét a következő kor mozgalmainak, melyek már nem a haditörténet körébe tartoznak.

Elmondván az eseményeket, melyeknek színhelye az egykori Szörénység a belgrádi békekötésig, és az ez ebből keletkezett bonyodalmak befejeztéig volt, röviden megjegyezhet-

jük, hogy a következő évtizedekben anyagi téren elismerésre méltó javítások történtek, hogy az akkori bureaucratia itt is, mint például a hibás csatornázások által fölötte sok hibát követett el, mindamellett a közrend és közjó érdekében nem tagadható eredményeket mutatott fel. A most bekövetkező korszakban történtek a nagymérvü telepítések; az ország népesedése szaporodott kivált Németországból, Lotharingiából és Elszászból és a munkás kezek mivelték a földet, fejlesztették az ipart. A katonai határvidék szervezete, csekély kezdetből, kivált a horvát határőrség mintájára, most fejlődött ki; a temesi tartomány másik és nagyobb része vegyes katonai polgári kormányzatból, kincstári az az tiszta polgári kormányzatba ment át, végre Mária Terézia a nemzet közóhajának és a törvény kivánalmának is eleget tett, és a tartománynak visszaadta az alkotmányos szervezetet és az ujra alakított megyéket visszakapcsolta az anyaországhoz.[1])

Mária Terézia már 1778. márczius 8-án Albrecht szászteschenі herczeghez és Magyarország helytartójához intézett levelében[2]) kifejezte akaratát, hogy az ugynevezett temesi Bánság megyékre felosztassék, és Magyarországhoz visszakapcsoltassék. E gondolat 1779. évben testté lőn, és a temesi tartományban, tekintet nélkül a vármegyék régi határaira, melyeket sem az akkori diplomáczia, sem a tudomány már nem ismert, Krassó, Temes és Torontál vármegye alakult. Az uj megyék sérelmesnek találták a katonai határvidék számára szükségesnek mondott nagy terület kihasítását, és különösen Krassó vármegye a legujabb időkig panaszolt az országgyüléseken, hogy a megye területéből egyes részek önkényesen elszakíttattak, és azokra a határőrvidéki szervezet kiterjesztetett.

Az 1779. év Szörény vármegyét nem támasztotta fel, ez egy későbbi időnek volt fentartva. Emlékezetes tény származott az 1779. évi alakulásokból. Az alig megalakult Krassó vármegye kénytelen volt 1783. évben a maga területéből 14

---

[1]) Lásd az alkotmánytörténetről szóló fejezetet.

[2]) Eredetiben megvan a magyar országos levéltárban.

községet, és pedig Karánsebes várost, Golecz, Bukosnicza, Petrosnicza, Pestere, Bukin, Pojana, Voiszlova, Szavoj, Cseres-Bisztra, Glimboka, Obresia, Jász és Csuta falvakat a határőrvidéknek átengedni. A kihasítás munkájával gróf Haller krassói főispán, báró Papilla, az oláh-illir ezred ezredese és egy hadibiztos voltak megbizva.[1]) Ez által Lugos és Karánsebes, melyek évszázadokon át legbensőbb kapcsolatban álltak egymással és közös sorsban osztozkodtak, most egymástól elváltak, és a politikai viszonyok által ellentétes állásba hozattak, minthogy Lugos, Krassó vármegye székhelye lett, Karánsebes azonban mint katonai város, a közéletre teljesen elveszett, és csak a katonai szolgálat érdekét követhette. Krassó vármegye a legujabb időkig tiltakozott területének említett csonkítása ellen.

II. József császár önkényes eljárása az egész országot elkeseredésbe hozta, az elégedetlenséget legnagyobb mértékben fokozta. E hangulat hatását érezte akkor, midőn a nélkül, hogy Törökország részéről erre kihivatott volna, csupán Oroszországhoz való szövetségi ragaszkodásból 1788. év február 9-én a portának hadat izent.

Még mielőtt a törökök a »Bánságba« betörtek volna, a császáriak már mintegy ötezer embert vesztettek, különféle ütközetekben. A törökök augusztus 7-én Ó-Orsovánál tulhatalommal törtek be, és az ott álló Papilla tábornokot, kinek négy ezer embere volt, Zsupanek közelében megvervén, rendetlen futásra kényszerítették, és tőle 13 ágyút elvettek; a tábornok közel volt ahhoz, hogy elfogják. Erre gróf Wartensleben altábornagy, ki a bánsági hadtest legnagyobb részével Mehadiánál állt, tiz ezer emberből álló csapatait a lassmarei elsánczolt magaslaton, a Cserna jobb partján, a hol abba a Bela-Reka szakad, összevonta.

A törököknek augusztus 18-án, a császáriak ellen intézett támadása nem sikerült, és ők a Caplia-hegy birtokára maradtak szorítva, melynek aljában az Orsovára vezető utat elsánczolták. Augusztus 23-án a támadást ismételték a németek

[1]) Krassó vármegyének jegyzőkönyve 1783. április 10-éről.

ellen, kik hat napon át inkább ostromzár alatt voltak, mintsem ütközetben. Lattermann őrnagy négy század némettel a pecseneszkai dombon fekvő börzai ágyúházat oly kitünően védelmezte, hogy midőn augusztus 26-án e pont ellen 18,000 török rohamot intézett, daczára, hogy a legközelebbi csúcsokról is bombázták a németeket, az ellenség eme állást még sem foglalhatta el.

Az alatt a hadi szinhely egy másik oldalán emlékezetes dolog történt. A császáriak ugyanis már jókor gondoskodtak, hogy a törököknek a dunai utat elzárhassák. Azért Maovecz Ádám oláh-illir határőr-ezredbeli százados parancsot kapott, hogy a Veterani barlangot szállja meg, ki is ezért 280 emberrel és 11 ágyúval Szviniczáról elindult és a barlangot őrizete alá vette. Július elején [1]) báró Stein őrnagy is a Brechainville féle ezred egy zászlóaljával és ágyúkkal oda küldetett. Augusztus 10-én a törökök 30 sajkát és 6 czirkáló hajót küldtek a Dunán fölfelé a sánczok megtámadására, azonban négy hajó veszteségével kényteleníttettek visszavonulni. Ugyanakkor Mehmed Memis pasa Zsupanek felől 7000 törökkel, köztük 1000 lovassal, az Ogradena melletti hegyeken áthatolva közeledett, az előőrsöket elüzte, és a barlangot körülzárolta. A vitéz csapat azonban 21 napig hősiesen védelmezte a már két izben hirre kapott barlangot, és midőn már mindenéből kifogyott, tisztességes feltételek alatt a helyet átadta és augusztus 30-án kivonult.[2])

A mehádiai völgyben is, a mindinkább szorongatott császáriak helyzete tarthatlanná lett, minthogy ötszörös nagyobb erő ellen ki kellett merülniök. A hátrálás szüksége elismerve lévén, az összeszorított és minden oldalról fenyegett hadtest egyedüli összeköttetését Karánsebessel veszélyeztetni nem akarta, annál kevesbbé, mert az összeköttetés Almás felé már elveszettnek látszott. Azon hírre, hogy az ellenség Zsupaneknél

---

[1]) Böhm Lénárt Délmagyarország II. 173. lap szerint, az orsovai csetepaté után. Tudjuk, hogy a törökök csak augusztus 7-én törtek be Orsovánál.

[2]) A védelem részleteit lásd Peth leirása alatt.

mindinkább erős állást foglalt, Wartensleben altábornagyot augusztus 28-án este arra birták, hogy hadtestével a Temes völgyébe vonuljon, hol a terregovai és szlatinai szorosok a legkedvezőbb állásokat nyujtották az ellenség további előnyomulásának megakadályozására.

Szükséges volt tehát, hogy az ellenség előtt ne csak titkolja elvonulását, hanem maga és az ellenség között tért is nyerjen. Az éj kedvező volt az állás kiürítésére, de következő napon a hátrálást semmi sem biztosította, mihelyt azt a törökök észrevették.

E kétes helyzetben az altábornagy ezerek biztossága érdekéből, néhány száz ember föláldozására elhatározta magát.

És ez elhatározás a háboru egyik nevezetes epizódját idézte elő.

Az út, mely a lassmarei állásból Karánsebes felé visszavezet, közel Mehádiához, a Bela-Reka jobb partjáról a bal partra tér át. Itt a patak és sziklafalak között Mehádiáig huzódik a Strassovecz tövében, mely magas, meredek sziklapárkányt képez a Cserna és Bela-Reka között. A hegy csúcsát ingatag szikladarabok borítják, honnét függélyes irányban a szoros jól belátható. Wartensleben e helyiségre építette hátrálása biztosságát.

A korábbi szolgálataiból, mint egyik vadász-század bátor és ügyes parancsnoka, ismeretes Geppert százados, a Terzi ezredből, ugyanezen ezredből vállalkozó száz önkénytessel megbizatott azon feladattal, hogy a strassoveczi hegyről, a mozdítható sziklák és kövek lehengerítése által, az utánnyomuló ellenség utját gátolja. A terv sikerülése esetében mit kell majd tovább tenni, azt nehezen vagy épen nem lehetett meghatározni.

Alapos bizalommal tehát mindent a százados bátorságára, hadi tapasztalataira és belátására biztak.

A seregben a tett intézkedések következtében a visszavonulást biztosítottnak hitték ugyan, de egyszersmind elveszettnek a csapatot, mely az egész hadtestet maga feláldozásával megmentendő vala. Midőn Wartensleben éjjel augusztus 28-ka és 29-ke között lassmarei állását elhagyta, és seregeit

csendben Mehádián keresztül vezette, Geppert százados száz önkénytesével a strassoveczi csúcsot elfoglalta. Minden ember száz töltönyt és négy napra kenyeret kapott.

Alig szürkült, a törökök már a császáriak nyomában voltak. Nem lévén az ellenség előtt gát, gyorsan értek a strassoveczi meredekség alá. Most azonban egyszerre kövek és sziklák gördülnek le, és megakadályozzák, — habár a cselnek a gyér sorokban utánnyomuló ellenség közt nem volt meg a reménylett hatása, — egy időre előhaladását. Most megtörtént, a mi előre látható volt. Több száz török a hegynek fordult, megkerülte azt, és a megmászható túloldalon a csúcsra rohant.

Geppert százados e pillanattól fogva megbizatását végrehajtottnak tekintette. Mit ezután kellett tennie, azt csak saját esze sugallhatta, az nem volt parancsolva.

Míg a török csapatok a Strassovecz alatt föltartóztatlanul nyomultak a völgyben előre, a hegyet megkerülő osztály is mind közelebb jutott Gepperthez. A törökök első rohamai hevesek voltak, azonban a kis csapat kitünő vitézséggel verte vissza azokat. Valahányszor közeledtek, mindannyiszor szuronyszegezve nyomta vissza őket. Geppert szándékosan használta a szuronyt, minek kettős haszna volt. Először a rohanók hevét megtörte, másodszor a lőkészletet későbbre kimélte. Naplemente után az ellenség megszüntette támadásait, de Geppertet bekerítve tartotta.

Hogy a bátor kis csapatot meg lehessen menteni, azt még azon éjjel kellett megkisérleni.

A halogatás minden percze messzebb szakította a kis csapatot a hadtesttől, és Geppert állása tarthatlan volt. Nem tekintve az egész napi ellenállás által okozott kifáradást, Geppert elhatározta, hogy csapatát további támadásoknak ki nem teszi. Éjfél tájban, midőn a török táborban mély csend uralkodott, csapatát tömeggé alakítva, melynek közepében sebesülteit vitette, azon ponton, hol az ellenséget leggyengébbnek vélte, a keresztültörést megkisérlelte, azon czélból, hogy a legközelebbi erdőbe menekülhessen. A merész támadás által fölrezzentve, a törökök fegyverhez kaptak, de Geppert merénylete oly vakmerőnek tetszett nekik, és a megszökött

kis csapatot oly biztos prédájokul tartották, hogy egyelőre nem is üldözték.

A csekély remény daczára Geppert még is a közel erdőt hamar elérte. Az erdő sűrűsége miatt a kis csapat nem haladhatott valami gyorsan előre, de a sebesültek iránti testvéries gondoskodás és az együttmaradás ösztöne sem engedték, hogy utjokat gyorsan folytassák az erdőben, melynek irányát ugy sem ismerték. Reggel felé, midőn már hajnalodott, a sziklás Csernavölgyben, közel a mehádiai fürdőkhöz, találták magukat. De képzelhető meglepetésük, midőn egészen váratlanul észrevették, hogy Mehádiát már a törökök elfoglalták. Alig maradt annyi idejük, hogy a folyó bal partját s onnét a legközelebbi erdő szélét el érjék, melynek sűrüsége eltakarta őket.

Geppert százados most csapatát, mélységeken keresztül, az erdővel borított hegygerinczeknek vezette, mely a Cserna balpartján a »Bánságot« Oláhországtól elválasztja. Öt napig haladt kitüzött terve végrehajtásán, a fáradság minden nemével küzdve. Nappal mélységekbe rejtőzve, a járatlan ösvényeken csak éjjelenkint vezette csapatját. Folytonosan a hegygerinczne tartott, melyen már lovát sem vihette magával. A törökök folytonosan körülvéve őt, nyomában voltak, és ha imitt amott el is vesztették nyomát, a velük volt nagy kutyák segélyével ismét ráakadtak.

Lőkészletük fogyni kezdett, kenyerüket már fölemésztették. Némi rosz sajt, mit egyes szétszórt kunyhókban a pásztoroktól erőszakkal kellett elvenniök, a szűkölködőknek nem volt elégséges. Kényszerítve voltak makkal és gyökerekkel táplálkozni. Több napig a szomj gyötörte őket, és a vad tájakon tűzzel nem enyhíthették a lég zordonságát, nehogy az ellenség előtt elárulják magukat. Lábbelijük sem volt már, lábukon a sziklák s tövisek sebeket hasogattak, köpenyeiket s tarisznyáikat, e védszereiket az éj hidege ellen, arra kellett használniok, hogy lábaikat a hegyes kövek ellen megvédhessék. Aggasztó helyzetük annál magasabb fokra hágott, minél magasabbra jutottak a hegygerinczen, minél zordonabb lett a vidék. Éhség és sebek által kínozva, az uton több veszté életét. Még nehány nap, s valamennyit hasonló sors érte volna. Ekkor Geppert elszánta magát, hogy Oláhország egy lapos

vidékére Tismanának leereszkedik, ott csapatát kipihenteti, és kalaúzt fogad. Ovatosság és erőltetett menés által sikerült ugyan neki az utána nyomuló ellenség figyelmét kikerülnie, de most uj nehézségre bukkant, a nép ellenszenvére.

A hegyekben, a pásztoroktól erőszakkal elvett csekély élelmi szerek miatt, Geppert uj ellenségeket szerzett magának. Igéretekhez, fenyegetésekhez, erőszakhoz kellett nyulnia, hogy Tismana közelében még csak egy, az utat mutató kalauzt kierőszakoljon, különben minden várakozása ellenére előbbi küzdelmei ugyanazok maradtak. E nép nyomukat a törököknek elárulta, kik tehát a bolyongókat csakhamar ismét üldözőbe vették.

A milyen volt utjok a Cserna völgyéből föl-, és Tismanának lefelé, olyan volt az innét azon hegygerincznek, mely Oláhországot Erdélytől elválasztja. Nappalonkint hasadékokba huzták meg magukat, és csak éjjelenkint haladhattak fáradalmasan tovább, halottaikat hátrahagyva. Igy érték el végre a Mararia hegyen azon pontot, hol a »Bánság« Erdély és Oláhország határszéle találkozik, honnét nem sokára Guguhoz értek, hol a törökök császári csapatokat gyanítva, a további üldözéssel felhagytak.

Geppert százados innét a Sarkó hegyen át a Temesnek ereszkedett le, hol Wartensleben hadtestével egyesülhetni vélt. Az egész seregben az elveszettnek hitt csapatra nagy részvéttel gondoltak, melynek semmi hirét sem hallák. Végre szeptember 10-én a sereg háta mögött megjelent a tömérdek küzdelem által fölismerhetlenné lett, és felényire lefogyott kis csapat, melynek vezérét a seregnél levő császár, ugy a mint volt, látni kivánta, és viszontagságait magának általa elbeszélteté.[1])

II. József császár a zsupaneki csatavesztés hirére a Zimonynál táborozó hadsereggel délkeleti tartományainak segítségére sietett. Augusztus második felében Fehértemplomhoz ért, innét Karánsebes felé huzódott, hová augusztus utolsó napján meg is érkezett, hadserege pedig szeptember 3-án Szlatina és Illova közt foglalt állást.

---

[1]) Österr. Militär-Zeitschrift 1825. évi folyam, V. füzet, ebből ez epizódot Böhm Lénárt is átvette ; Dél Magyarország II. 176—180. lap.

Wartensleben altábornagy, midőn az augusztus 29-ére járó éjjelen lassmarei állását elhagyta, Vécsey vezérőrnagy utóhadának dicsőséges verekedése által fedve, Fényesre (Fönisch) megérkezett, honnan szeptember 1-én Örményes (Armönisch) mellé kedvezőbb állásra ment át, harmadnapra pedig a Kimpu fominál (éhség mezeje) táborozó fősereggel egyesült.

A császár, ki már eléggé tapasztalhatta az egész jelen évi haditerv hibás voltát, megérkezettnek vélte az időt, hogy a hadjáratnak szerencsés fordulatot adjon. Szeptember 14-én kiadta a rendeletet, hogy az ellenség Szlatinánál megtámadtassék. A császár a sereg közepét vezényelte, Lascy tábornagyra a bal, Wartenslebenre a jobb szárnyat bizván. Az utóbbi kezdte meg a támadást, de mig ő heves harczba volt keveredve, a török sereg egy része a Lascy által elkövetett mulasztást észrevevén, a császáriak balszárnyának megkerülése czéljából, a szomszéd magaslatokat elfoglalta. E körülmény a császárt visszavonulásra kényszeríté, ki is seregét Karánsebesen tul vezeté, és itt erős állást foglalt el, remélvén, hogy az ellenséget a hegyekről a sikságba csalja, és itt kedvezőbb helyzetben csatába keveri.

A törökök szándéka azonban nem az volt, hogy magukat a temesi tartományban megfészkeljék, hanem a császári csapatokat egyenkint megsemmisíteni akarák, azután az országot elpusztítani.

Egy véletlen esemény a császár tervét tökéletesen meghiusítá. Zivataros, sötét éjben t. i. szeptember 20-ka és 21-ke között, a Karánsebes és Lugos közt fekvő Szakul falunál utközben találkozó császáriak egymásra tüzeltek. Ebből hire futott, hogy az egész török sereg előnyomul. A császáriak egy része vad rendetlenségben megfutott. József császár, ki a főcsapatok egyike előtt könnyü kocsiban ment, azonnal a legközelebbi lóra pattant, hogy a futamodást meggátolja, de hiában, ő maga is saját csapatai kereszttüzébe bonyolódott, és a futamodók magukkal sodorták. Végre sok tévelygés után, egészen kimerülve, ismét megtalálta seregét, hol megtudta, hogy azalatt unokaöcscse Ferencz főherczeg is hasonló veszélyben forgott, és csak gr. Kinsky, az ő segédje jelenlétének köszönheté menekülését. Ha a törökök e helyzetet felis-

merve, azt felhasználják, e nap a császári sereg teljes megsemmisülésével végződött volna. Midőn nappalodott, a sereg a történteken épen ugy csodálkozott, mint a törökök, kik mintegy ezeren a császár visszavonulását követték, és kiknek e zavar következtében sok mindenféle málha, lőkészlet, harmincz ágyú és a hadi pénztár kezükbe esett.[1])

Fessler e dolgot ugy adja elő, hogy a császár után vonuló nagyvezir Karánsebest feldulta, aztán a császári sereget meglepetés által Lugos közelében szétugrasztotta, és csak ennek folytán keletkezett a nagy zavar a császári seregben. Horváth Mihály pedig ugy véli, hogy ezen éjjeli zavar után a császáriak Karánsebes mellett táborba szállának, szemközt a törökökkel, de hogy támadni egyik fél sem akart, mire pár hét mulva a törökök ütközet nélkül a Dunán visszavonultak.[2])

---

[1]) Történeti munkákban e különös esemény nagyon eltérőleg adatik elő. Az osztrák katonai szaklap róla következő magyarázatot közöl: A gyalogcsapatok épen elindulandók voltak Szlatináról a visszavonulás utjára, a midőn egy oláh paraszt a tilalom daczára, pálinkával megrakott kocsijával a híd előtt megállt, melyen át a hátramaradt huszároknak haladniok kellett. Néhány huszár már mértéken túl felöntött volt, midőn a bánsági szabad zászlóalj néhány katonája a kocsihoz lépett, és magának pálinkát öntetett. A huszárok, kiknek e beavatkozás nem látszott tetszeni, czivodást kezdtek, és őket elüzték. Ezek hátrálván, puskáikat a huszárokra elsütötték, és ismételve azt kiabálták. Turci! Turci! azt hivén tán, hogy ez által ellenfeleiket futásra fogják indítani. Erre a huszárok is visszalőttek, és dandáraikhoz elnyargaltak. Ezen sietség, és a Turci kiáltás, melyet a huszárok is viszhangoztak, az osztályok közt éjjeli időben oly zavart idézett elő, hogy ezek egymásra lövöldöztek, és az indulóban levő osztályok után iradmodtak. A huszárok megállítására szánt Halt! Halt! kiáltás az éjjeli csend viszhangja által, és felfokozott képződés mellett, a törökök Alláh! Alláh! harczi felkiáltásául értetődött. Az e miatt magasabb fokra hágott zavar tán még lecsendesedett volna, ha a kiadott parancsolat daczára sok lovász, paripákkal és málhás lovakkal az osztályok közt el nem késett volna. Ezek most páni félelem által elkapatva, folytonos zajongás közt futásnak eredtek, és a gyalog csapatokat fellármázták, melyek az országut szélén pihenvén, álmosságukban a mellettük elszáguldozó lovászlegényeket törököknek tartva, azokra puskáikat elsütögették. Az éjjeli bomladozás alatt maga a császár is a tolongás által elsodortatott. A trónutód egy gyalogsági négyszögben keresett menedéket.

[2]) Fessler: X. 582. lap. Horváth M. V. köt. 413. lap.

Nincs kétség, hogy a Szakul közelében oly nagy bomlásnak indult császári sereg nem lehetett azon helyzetben, hogy Karánsebesre visszamenjen és a törökökkel szembe szálljon, sőt inkább tudjuk, hogy a törökök már Temesvár és Arad közelében portyáztak; és hogy a császári sereg Lugosra vonult, és ott egy ideig táborba szállt.

A török ázsiai sereg türelmetlensége és egy orosz hadsereg közeledtének híre Juszuf szeraszkiert azon elhatározásra birták, hogy további előnyomulásával felhagyván, seregét a Dunán visszavezesse. [1]) Csak Ujpalánka és Pancsova erődítései maradtak még a törökök kezein, de az elsőt október 22-én, az utóbbit 23-án vették be a császáriak, és ezzel befejeztetett a jelen évi, roppant áldozatokba kerülő hadjárat.

A császár, mielőtt kedvetlenül és betegen Bécsbe távozott, a Bánság védelmét Clerfayt táborszernagyra bizta, ki alatt 30 zászlóalj, 12 gyalog, és 28 lovas század, összesen 20,000 gyalog, és 8500 lovas volt egyesítve, kiket Pancsova és Szászka között egész Mehádiáig, azután innét Lugosig és Temesvárig szállásoltak szét.

Az egész hadsereg, mely a Szerémség és Bánság közt összegyült, 1789. év elején, midőn a császár annak fővezérletét gróf Hadik Andrásra bizta, 53,417 emberből állt, azok közt volt 10,436 lovas.

Április 15-én, az napon, a mely a császár által a hadsereg nagyobb egyesülésére volt kitüzve, a bánsági részen következő elhelyezés létezett:

Gróf Sztáray vezérőrnagy alatt (székhelye Pancsova) 1600 legény az Alvinczy-ezredből, Pancsován; és 1500 legény a Langlois-ezredből Alibunáron.

Otto vezérőrnagy alatt (székhelye Kubin) hat lovas század (750 ember) Wurmser huszárokból Deliblaton; és három század (400 ember) Branovaczky szabadcsapatából Homoliczán és Sztarcsován.

D'Alton vezérőrnagy alatt (székhelye Versecz) 1450 ember Esterházy Miklós ezredéből Verseczen; 2620 ember

[1]) Böhm, Délmagyarország II. 184. l. ugy véli, hogy a nagyvezir Karánsebest visszavonulása alkalmával rontotta le.

De Vins ezredből Szászkán és Oraviczán; és 545 huszár a Wurmser-ezredből Szent-Jánoson és Margitán.

Harrach vezérőrnagy alatt (székhelye Versecz) 1900 gyalogos Lattermann-ezredből Német-Bogsánon; 720 Erdődy-ezredbeli huszár Verseczen; és egy 300 legényből álló vadászszázad Langenfelden.

Würtembergi herczeg vezérőrnagy alatt (székhelye Versecz) 1500 gyalogos Pálfy ezredéből Verseczen; két zászlóalj német bánsági határőrök és négy század német honvédség (együtt 3200 ember) Kubinban.

Hutten vezérőrnagy alatt (székhelye Lugos) 2090 gyalogos a Reisky-ezredből Daruváron; két zászlóalj az oláh-illir határezredből; négy század német honvédség (együtt 3200 ember) Mehádián és Ó-Orsován.

Idősb Wenckheim vezérőrnagy alatt (székhelye Lugos) 2000 Terzy-ezredbeli gyalogos Lugoson, és 2100 Durlach-ezredbeli gyalogos Facseten.

Vécsey vezérőrnagy alatt (székhelye Lugos) 880 Würtemberg-féle dragonyos Lugoson és Gyarmathán; és 480 Erdődy-féle huszár Belinczen.

A tüzérség 800 emberből állt.

A három hadosztály vezéreinek egyike (Wartensleben) Lugoson, másika (Colloredo Wenzel) Lagerdorfon, a harmadik (Reisky) Jabukán állomásolt. Az egész bánsági hadtest a Temesvárott székelő gr. Clerfayt táborszernagy parancsaitól függött.

II. József császár szerette volna ugyan a fegyverszünetet április hónapon túl is fentartani, a török szeraszkier azonban e kérdésre nézve mindig csak halogatólag nyilatkozott. A szövetséges oroszok is oly annyira közeledtek a Duna felé, hogy összeköttetéseiket a galiczíai hadtesttel elvesztvén, e miatt képtelenek lettek a kevéssé védett Erdély segítségére lenni.

E körülmények szükségessé tették, hogy a szerémi főhadsereg a Bánságba előmozduljon, és innét a fenyegetett pontokat megfigyelje. A porta is azt a parancsot adta ki, hogyha Abdy pasa szeraszkier Nissa mellett 70,000 embert összegyűjtött, és Ali pasa alatt Widdinen át Mehádiára egy hadosz-

tályt elküldött, a hadsereg többi részével Belgrád alá menjen. A nagyvezir feladatává tétetett, hogy személyesen induljon seregével az Al-Dunára a szövetséges seregek ellen.

A császár ez intézkedések folytán május 2-án azt parancsolta, hogy a fő hadvezér a Zimony és Ó-Orsova közötti Duna mellékét rögtön, habár csak könnyen szállja meg, a többi rendelkezésre maradó sereget azonban Karánsebes mellett vonja össze, mert innét a Bánságot biztosítani, Erdélyt támogatni, vagy Mehádia felé kitörni lehetett.

Hadik tábornagy, ki május 4-én Futakon a fővezérletet átvette, már május 8-án tette meg azon intézkedéseket, melyek a császár parancsának megfeleltek. A Bánságban Jabuka, Pancsova, Kubin és Ujpalánka födezetére hat zászlóalj és husz lovas század, — a Moldova, Zsupanek és Mehádia közötti vonal megvédésére négy zászlóalj maradt hátra.

Minthogy április 15-e óta a hadsereg álladéka megszaporodott, a szerémségi hadsereg 26 zászlóaljból és 53 lovas századból; a bánsági pedig 28 zászlóaljból és 44 lovas századból állt, és igy a Szerémségből 16 zászlóalj és 36 lovas század, a Bánságból 18 zászlóalj és 24 lovas század mehetett Karánsebesre. Clerfayt altábornagy megbizatott, hogy a mozgósítást mielőbb megkezdje.

A szerémségi hadtest május 14-én indulni kezdett, 20-án a főhadiszállás már Oppován volt, honnan következő nap Fehértemplomra folytatta utját. A főhadvezér azon nézeten volt, miszerint elegendő, ha csak a bánsági hadtestből Karánsebesre rendelt csapatok az ottani táborba gyűjtetnek, a szerémi hadsereg pedig Fehértemplomnál megmarad, mi által a bánsági csapatok élelmeztetése megkönnyíttetnék és határozó mozdulatot lehetne tenni Fehértemplomból az Almáson át Mehádia ellen. A császár e tervet május 17-ikén jóváhagyta, s a további mozgósítás Fehértemplom felől megszüntettetett.

A főhadsereg június 1-én következőleg volt elhelyezve: Mehádia és Moldova közt Vécsey vezérőrnagy alatt 2 zászlóalj a német-bánsági ezredből, 4 század német honvédség, 2 zászlóalj az oláh-illir ezredből, négy oláh honvédségi század, és 3 század Branovaczky csapatából. Kornia mellett 2 zászlóalj a Stein ezred gyalogságából, és 4 század Erdődy-huszár.

Marga mellett Wenckheim vezérőrnagy alatt 2 zászlóalj a Langlois és 2 zászlóalj a Reisky gyalogságból. Továbbá Auersperg vezérőrnagy alatt 2 zászlóalj Terzy gyalogság, és 6 század Anspach-féle dragonyos.

Karánsebes mellett d'Alton vezérőrnagy alatt 3 zászlóalj Esterházy Miklós, és szintén 3 zászlóalj de Vins gyalogezredéből. Hutten vezérőrnagy alatt 4 század Ferdinánd Toscana, és 2 zászlóalj a Durlach gyalogságból. Fábry vezérőrnagy alatt 6 század Würtemberg dragonyos, 6 század Erdődy-huszár.

Más egyes hadtestek Ujpalánka, Pancsova, Zimony és Fehértemplom mellett (az utóbbi helyen különösen sok lovasság) táboroztak.

A pihenés első napjaiban az utak javíttattak, melyeken a hadsereg volt indulandó, nevezetesen Fehértemplomból Karánsebesre, Karánsebesről Mehádiára és onnan az Almáson át Fehértemplomba.

A táborozási helyek is meghatároztattak. A Karas patak mellett Greovacz és Goruja falun át, a Pogányos (Pogonis) mentén Prebulon át, a Berzawa völgyben Kölnikon át, tehát öt hadmenetben Karánsebesre lehet jutni. Innét a kimozdulás a Szlatina és Illova közötti táborba Mehádiáig a Fönisch és Ruszka közötti hegyeken, és a Terregova előtti magaslaton át négy hadmenetben történhetik.

A legfárasztóbb mozdulás az Almáson át Mehádia felé mutatkozott. A Nera és Duna közti hegygerincz megmászása Szászkánál szintoly fáradságos volt, mint a sztancsillovai őrház melletti leszállás az Almásba. A kiindulás Fehértemplomból Szászkánál a Nera-völgybe, a Dilva-Balant oromra, a Busiava völgybe, Dalbosecz, Borloven és Petnik falun át, — tehát hét nap alatt — Mehádiára volt teljesíthető.

A császár ez előkészítő intézkedéseket teljesen jóváhagyta, csak még arra figyelmezteté a főhadvezért, hogy a Rudariáról, az Almásból a Duna völgyébe vezető fáradalmas lovaglási utat annyira kiszélesítse, hogy azon esetre, ha a törökök Mehádia ellen valamit merészelnének, azokat Petniknél nemcsak homlokban, hanem hátukban is megtámadni lehessen.

Mehádiát tehát Karánsebes felől 4, Fehértemplom felől 7 hadmenet után lehetett támogatni. Hadik, a Fehértemplom melletti kényelmes elhelyezés előnyeit meghiusítani nem akarván, Mehádiának, mint leginkább fenyegetett pontnak távolsága miatt, egy hadosztályt az Almásba oly módon előre tolt, hogy ehhez Mehádia ép annyi távolságra esett, mint Karánsebes. Erre herczeg Waldeck kapta meg a rendeletet, ki is 2 Károlyi-zászlóaljjal, 2 Esterházy Antal zászlóaljjal, és 8 Wurmser-féle huszár századdal, június 29-én a kitüzött állomást elfoglalta. Két osztály huszár Bosovicsot szállta meg, hol már egy század Deutschmeister állt. Innét egy osztályt Rudariára küldtek, hogy a Toplecz, Ó-Orsova és Ogradena felé vezető szoros utakat őrizze, egy másik osztály pedig Borlovenba ment, hogy Mehádiával összeköttetésbe léphessen. Két gyalogsági zászlóalj és négy lovassági század a sztancsillovai őrháznál, mögötte két zászlóalj a hegygerincz csúcsán az ut mentén, két század pedig ezen zászlóaljaktól jobbra a Maria-Schnee csúcsán állt. Az utóbbiaknak feladata volt, hogy a Szikeviczán át Moldovára, a Duna völgyébe vezető utakat fedezzék.

Clerfayt táborszernagy már jóval ez előtt jelentette, hogy a törökök Orsovában magukat a fegyverszünet megtartására kötelezve nem érezik, minthogy ők a widdini és nem a belgrádi pasától függnek. Ily kijelentés már előre engedte sejtetni a törökök szándokát a fegyverszünet legközelebbi megszegésére. Csakugyan július 3-án és 4-én eleségfoglalásra megjelentek a zsupaneki völgyben, és berohanásukat 2500 emberrel fedezték, kik Kladováról sajkákon jöve, Ó-Orsovára átszálltak. Clerfayt táborszernagy, ki Mehádia és Karánsebes között csak Szlatina mögött juthatott volna a czélnak megfelelő álláshoz, kinek tehát az első szorongatásra, melyet ott netán szenvedne, Erdélytől elszakítva, Temesvárra vagy Aradra kellett volna sietnie, hogy e helyeket biztosítsa, a fővezértől kért utasítást.

Hadik erre július 10-én valamennyi csapat számára utasítást adott ki, azon esetre, ha az ellenség túlhatalommal törne elő Mehádia felől; különösen herczeg Waldeck altábornagy a Moldova melletti hegység megtartására következőleg utasíttatott:

»A Margánál álló csapatok (6 gyalog zászlóalj és 6 lovas század) Erdélybe nyomulnak.

Clerfayt táborszernagy gyengébb ugyan, hogysem egy Mehádia felől előnyomuló haderőt sikerrel megtámadhatna, mind a mellett Illovánál, vagy Fönischnél, Vécsey vezérőrnagy csapatait kell bevárnia és felvennie. E csatlakozás után Karánsebes előtt addig kell tartania magát, mig a Fehértemplomnál összegyült hadtest, mely azután Greovaczon át indul, Karánsebesnél megérkezik, hogy vagy ott, vagy Lugosnál az ellenséggel szembeszállhasson. Ha mégis Clerfayt Karánsebes előtt nem tarthatná magát, ez esetben Lugosra, és ha szükséges, innét a Temes mellett lefelé addig kell visszavonulnia, mig azon hadtesttel nem találkozik, mely e vonalban Verseczről és Dentáról a Temesnek fölfelé nyomul. Megtörténvén így a csatlakozás, a hadtest az ellenséget ott támadja meg, a hol találja.

Herczeg Waldeck és hadosztálya az Almásban és a sztancsillovai magaslaton, valamint ifjabb Lilien őrnagy, a Moldova és Ujpalánka közötti csapatlánczczal, addig mig lehet, tartózkodjanak az általános hadmozgásban részt venni. Ha azonban e hadosztályok állomásaik elhagyására kényszeríttetnek, Fehértemplomnál egyesüljenek, és állást foglaljanak a Karas jobb partján. Az ujpalánkai erős sáncz, melyet a Duna foly körül, és nyolcz napra való élelemmel van ellátva, ennyi időre önállóan is magára hagyható. Azonban ha az ellenség e vidéken oly hatalommal fellépne, hogy herczeg Waldeck egyesült hadosztálya az ország belsejébe visszavonulni kényteleníttetnék, az ujpalánkai sáncz is odahagyandó.

Ha az ellenség azon szándéka tünnék ki, hogy egész erővel a Felső-Kliszurán át Fehértemplom felé előnyomúljon, az ottani hadtest a Karas melletti állásba megy vissza. Waldeck herczeg és Lilien vezérőrnagy csak legvégső esetben mennek szintén oda. De ha egykoruan Clerfayt is Mehádia felől szorongattatnék, a Temes partján lefelé huzódva, a Fehértemplom melletti hadtesttel kell egyesülnie.

Ha a Fehértemplomtól Lugosra vonuló hadtest ezen indulása közben nemcsak Waldeck herczeg, hanem Reisky altábornagy is Pancsova melletti állásában megtámadtatnék,

a két hadosztály egyesül. Ha itt nyomulna elő az ellenség túlnyomó erővel, a főhadtest Lugosról megint visszatér.«

Ezek voltak a valamennyi bánsági hadcsapatnak szóló utasítások; herczeg Waldeck azonban és Lilien vezérőrnagy még külön utasításokat kaptak a moldovai hegység megszállására és az ellenséges hajók által gyakorlandó Duna-hajózás akadályozására nézve.

Mindegyik csapat visszavonulási vonala is ki volt jelölve.

A belgrádi pasa ez időben ismételve biztosító nyilatkozatokat adott, hogy a fegyverszünet Magyarország bánsági határán fenn fog tartatni. Vécsey vezérőrnagy is július 14-én azt a parancsot adta ki, hogy minden ingerkedésre szolgáló alkalom kikerültessék. A czirkáló őrök ne mutassák magukat az Allion hegyen, melyről az orsovai szigetbe láthatni; az élés beszerzése a zsupaneki völgyben, az ellenség kis csapatainak elnézendő, a szabadcsapat az előőrsről visszahozandó és más csapatok által helyettesítendő.

A legnagyobb engedékenység arra czélzott, hogy a béke ne valami véletlenség által, hanem kellő időben szakíttassék félbe. De már július 16-án azt jelentette Vécsey vezérőrnagy, hogy minden fáradsága az ellenségeskedés kikerülésére meghiusult, mert az előtte való napon 200 szpahi egy császári őrséget, a Koramnik melletti bratinai magaslaton levő állomás elhagyására kényszerített. Virradatkor, 16-án, ismét 400 szpahi az Erdődy-féle huszárezred egy tiszti őrjáratát támadta meg, és azt, a támogató osztálylyal együtt, Topleczen keresztül viaskodva visszanyomta a Czapla hegy aljáig. Midőn a törökök itt egy egész huszárszázadot csatakészen találtak, visszafutottak.

Csak a mehádiai völgyben felállított előhad kimért és kitérő magatartásának tulajdonítandó, hogy a minden külső formák nélkül kötött fegyverszünetet, szintén a felmondás szokásos formálítása nélkül élénk ellenségeskedés nem váltotta fel. E hónap végéig tehát mindenki csendben maradt, mind a mellett a karánsebesi állás biztosításáért az Erdélybe küldött 6 százlóalj gyalog és 6 lovassági század visszahívatott.

Gr. Hadik, az ősz fővezér, ez alatt Belgrád ostromát készíté elő, azonban a vállalkozás sikerében való kétely a császárt aggodalmassá tette, és azért az érdemmel tetézett hőst

visszahívta, és a fővezérséget július 28-án Loudon Gedeonra bizta; ki is azt augusztus 17-én [1]) Fehértemplomban átvette, Hadik haditervével együtt, melyet Loudon mindenben helyeselt.

A törököknek e hó elejétől a mehádiai völgyben Vécsey vezérőrnagy állásai ellen üzött folytonos ingerkedései, Clerfayt osztályát aggodalmas helyzetbe hozták. A fővezér ebben felhívást láthatott, hogy ez osztály helyzetét mielőbb szemügyre vegye. Vécsey augusztus eleje óta Mehádiáról több izben azt a tudósítást kapta, hogy 14,000, többnyire lovas török Cserneczre megérkezett. A legközelebbi napokban semmi sem mutatott arra, mintha ebből valami vállalat keletkeznék, még az Allion hegyen czirkáló őrök sem tudtak valami bizonyost mondani. Azonban 4-én reggel a visszatérő őrjárók azt jelentették Vécseynek, hogy az ellenség gyors léptekkel közeledik Ó-Orsova felől. Nem sokára 2000 szpahi a Mehádia előtti sánczokat támadta meg; azonban az ágyúk és vadászok lövései hátrálni kényszerítették. A szpáhik első támadása ily módon visszaveretett ugyan, csakhamar azonban a török főhad oly erővel nyomult előre, hogy az egész állást körülkerítette, és 6000 emberrel homlokba állt.

A törökök mindinkább szaporodó száma többször ismételte támadását, de végre is hét óra tájban a völgybe ágyúlövésnyi távolságra hátráltak és a harczot az utánnyomuló jancsároknak engedték át.

Ezek most a császáriak mindkét szárnya ellen kezdték műveletüket, egy harmadik osztály a Jelenicza hegységen keresztül a császáriakat hátul akarta megkerülni. Vécsey, ki a balszárnyat vezérelte, a túlszámu ellenséget, mely a Bela-Rekán átjött, ismételve vetette vissza. Erre aztán a jobbszárny jött veszélybe, miért is Vécsey annak támogatására két Steinféle századot és egy oláh-illir századot küldött oda. E csapat azonban valamennyi erdő és szoros megszállására gyenge volt, a jancsárok csoportonkint felmásztak a hegyekre, és

[1]) Igy Wanicsek, és az Öster. Militär Zeitschrift. Fessler a munka zélén augusztus 11-két ir, de a szövegben helyesen: Szent István ünnep előtti hétfőn.

mintegy 200 lépésnyi távolságban, a tájék fölött uralkodó magaslatot elfoglalták.

A helyzet válságos kezdett lenni, Vécsey tehát az ellenséges tulhatalom gyors megtámadására határozta el magát. Az Erdődy-huszárok két dandára bátran előre vágtatott az ellenség felé, mögöttük egy sorban hat ágyú volt felállítva, e mögött a Steinféle zászlóalj négyszöget képezett, a melynek mozdulatait a huszárok elfödték. Azon perczben, midőn az ellenség e hadoszlopot megrohanta, a huszár-dandár sorai rögtön megnyiltak és az ellenséges csapatok oly roppant kartácstüzeléssel fogadtattak, hogy a szpahik elrémülve futásban kerestek menedéket. A futamodók a preboji szorosig, a laszmarei magaslat tövéig üldöztettek, egy nagy zászló és gazdag zsákmány esett a császáriak kezébe; a jancsárok csak Orsovánál és Csernecznél álltak meg. [1]) Vécsey vezérőrnagyon kivül az Erdődy-huszárok ezredese Werneck, és őrnagyja Révay vívták ki a nap dicsőségét.

Az ellenség ez ütközetben 150 embert veszített részint halottakban, részint sebesültekben. Vécsey hadtestéből egy tiszt, 15 huszár és 16 gyalogos esett el; 7 ember megsebesült.

Ez alatt az ellenség hadereje óráról órára növekedett. Mintegy 20 sajka Orsova közelében mindig uj csapatokat szállított a zsupaneki völgybe, azokat, kik már ott voltak, Mehádia felé nyomván. Vécsey kényszerítve látta magát, hogy augusztus 6-án ez állást ott hagyja és Terregovára visszavonuljon. Az ő támogatására Clerfayt összes csapataival Karánsebesről Fönischre sietett. Waldeck erre az Almásban a bosovicsi állást erősitette meg.

Azonban a törökök meghiusult mozdulata a bozzai szoros ellen, s még inkább a július 31-én Foksánnál szenvedett vereség minden további vállalkozási szellemüket a zsupaneki völgyben csökkentették. Lassankint visszavonultak és csak Mehádiát tartották megszállva, némi előhaddal. A czirkáló előőrsök a Veterani barlangig ellenséget nem találtak.

---

[1]) Ez ütközet leirását közli az Österr. Milit. Zeitschrift 1811. év 12-ik füzete 70—73. lap, és 1825. év 2-ik füzete 139—140. lap, némi eltérésekkel.

Azon egybehangzó hirekre, hogy az ellenséges csapatok Zsupanek körül megkevesbedtek, Clerfayt magát a Mehádia felé való előnyomulásra elhatározta. A hadtest augusztus 17-én a korniai uton előnyomult. Két zászlóalj és négy lovas század képezte az elővédet. A Csernahorán 600 szpahi állta el utját, de ezek csakhamar visszaüzettek. A Bolvasniczán átvezető hidnál, Mehádián fölül, hol e patak a Bela-Reka bal partján betorkollik, az ellenállás ismétlődött és három ágyúval is támogattatott. De a császáriak ágyúi a törököket futásra kényszeritették, kik minden további ellenállás nélkül Mehádiát oda hagyták. Délután Clerfayt csapatai ezen helyet és a körülötte levő állásokat megszállták.

Igy álltak a dolgok a mehádiai völgyben, midőn Loudon 17-én Fehértemplomba megérkezett. Első gondja volt, hogy a Szászka melletti hadosztály erősítésével az Almáson át Mehádia felé teendő hadmozdulatot nemcsak döntőbb sikerűvé tegye, hanem hogy a Divics, Moldova és Berszaszka melletti vonaloknak ez által nagyobb támaszt is adjon. Loudon különféle csapatokat Szászkára parancsolván, 20-án maga is oda ment, hogy az összeköttetést innét az Almáson át Mehádiára szemlére vegye. Clerfayt irányában azt az ohajtását is fejezte ki, hogy valami hadicselekvény által a törököket a tartományból ki kellene szorítani.

Clerfayt 19-éről szóló jelentésében kifejtette ezen vállalat nehézségét, és azt kérte, hogy ha keresztül vitele megparancsoltatnék, Waldeck utasitást kapjon, két zászlóaljjal Mehádiára menni és két zászlóaljat az Almásból Ogradenán át Zsupanekre küldeni. A táborszernagy ugyan is észre vette, hogy a koramniki szoros, mely csak négy ember szélességében mászható meg, az ellenségnek sok előnyt nyujt a védelemre, hogy az ellenség a császáriak által Ó-Orsovánál épitett sánczokat elfoglalva tartja, és hogy őt legjobb esetben a Bachnapatak völgyén túl üldözni nem lehetne. Ellenben a táborszernagy hadteste, melynek számára Zsupanek közelében állásfoglalás lehetetlen, kénytelen volna a nyert előnyök daczára megint Mehádiára visszavonulni.

Öt nagy völgy válik ki azon hegygerinczről, mely a Dunát a Temes és Nera forrásaitól elkülöníti. E völgyek patakjai

mint valami központ felé Mehádiához hömpölyögnek, alább a Csernával egyesülnek, és ennek neve alatt a Dunába szakadnak. Mehádiától lefelé magas hegyek képezik a völgyet, meredek kiszökellések a patak széleig düledeznek, és könnyen védhető szorosokat képeznek, vagy biztos hadállásokat az ut mentén, mely a völgyön Karánsebestől a Dunáig átvonul. Maga Mehadia és a Bela-Reka balpartján a sziklás Straschowetz meredek szakadásai által annyira összeszoríttatik, hogy a keresztül vonulás igen könnyen elzárható. E sziklacsucsnak patak menti, a Jellenecz hegységhez tartozó lejtőségei, a jobb parton előszökellő Kraku Omir sziklafalaival, előnyös állást nyujtanak. Ott hol a Cserna a mehádiai fürdök völgyéből Pecseneszkánál előtör, és a Bela-Rekát felveszi, a jobb part oldalán a Laszmare nevű fensik meredeken lehajlik a patak széléig. Itt is előnyösen védhető állás foglalható. Alig egy órányira lejebb szintén a jobb parton, a kidüledező Csaplia hegy majdnem szintoly jó állással kinálkozik. Végre az ut szűkülései, melyeket a Jorgován hegy Topletz falu átellenében és a koramniki kiszökellés okoznak, a közlekedés elzárására használhatók.

Midőn Clerfayt augusztus 17-én a törököket Mehádiából kiszorította, a Kraku Omir és Djalu Ohni közötti Bela-Reka mindkét partját megszállotta. A legszélső jobb szárnyat a Kraku Bochkar magas csucsán több apró czölöpözött sánczolat védte. E pontnál jóval előbb, a Laszmare mögött, a Krakova Viszoka hátán nagyobbszerü sánczmű volt épitve. Innét La-Frasz hegyen keresztül egész Kraku Bochkarig vissza a hegytő hátán fatorlat készült, mely által az összeköttetés Mehádiával biztosittatott. A Kraku Omiron jelentékeny erődités mű állt, mely jobbra a fatorlattal, balra az állás központjával, a megerősített temetővel, czölöpök és spanyol lovasok vonalával volt összekötve. Mindjárt a patakon tul, a bal parton a Strasovecz ereszkedőjén ágyúütegek és gyalogsági vonalak állittattak fel, melyek a Djalu Ohni magaslatára felértek. Innét egész a Soku Pierilor kupjáig, mely a Cserna völgy fürdői fölött emelkedik, és még tovább a hegytő hosszában egész Pecseneszkáig összehordott fatorlat feküdt, a balszárny védelmére. Ez volt Clerfayt erős állása, melybe csapatait elhelyezte, és melyben minden további eseményt bevárni akart.

E közben augusztus 27-kén az ellenségnek egy ujabb mozdulata minden tétovázásnak véget vetett. Tsargatsi Mehemet pasa egész haderejével a völgyben annyira előre nyomult, hogy estve Topletz falu és a Csaplia hegy közt állt. Clerfayt az ellenség számáról tudomást szerezvén, azt határozta, hogy mehádiai állásából kitör.

Augusztus 28-án hajnal hasadtával az ellenség a laszmarei fensíkot szállta meg, és azonnal 2000 embert, többnyire lovast, a síkságra küldött le.

Clerfayt a Terzy ezred egy zászlóalját a Kraku Bochkar megszállására rendelte ki, a másik zászlóalj annak támogatására maradt tartalékban. Az oláh-illir ezred vadászai és egy Esterházy Miklós-féle zászlóalj a Kraku Omir gyalogsági vonalát és a sánczokat védelmezték. A Bela-Reka balparti sánczaiban, és az állás balszárnyán, két Reisky zászlóalj foglalt helyet.

A czirkáló szpahik ez alatt a császáriak jobb szárnyának erejét kipuhatolták. Sok gyalogság követte őket az elsánczolt magaslatok irányában. A törökök a laszmarei fensíkról öt ágyút hoztak le, melyekkel a jancsárok támadásának nyomatékot adtak. A támadások reggeli 9 órától kezdve délig ismétlődtek a jobb szárny ellen, de mindig vissza verettek. Mind a mellett ugy látszott, hogy Tsargatsi Mehemet pasa nem akarja egész haderejét az ütközet eldöntésére fordítani; nyugodtan állt a laszmarei magaslaton, sőt végre ott elsánczolni is kezdte magát.

E feltünő határozatlanság az eldöntés perczét sietteté. Az ellenség rögtöni megtámadására kiadott parancs örömrivalgással fogadtatott. Egy Esterházy Miklós-féle zászlóalj, két de Vins zászlóalj, két Stein zászlóalj öt négyszeget képezett, és a Kraku-Omir és Bela-Reka közötti térségen két csatarendben állt föl. Egy Esterházy-zászlóalj hátul a temetőt tartotta megszállva, ennek támogatására egy de Vins és egy Alvinczi zászlóalj volt kirendelve. Tiz Erdődy-féle huszárszázad az első, hat Würtemberg dragonyos század a második csatarend térközei között, azok után pedig még hat század az Anspach vértesekből foglalt helyet. Clerfayt és Hutten vezérőrnagy a jobb szárny, Wartensleben altábornagy és d'Alton

vezérőrnagy a bal szárny, Wallis altábornagy a középhad mozdulatait vezényelték. Auersperg vezérőrnagyra az egész lovasság fölötti parancsnokság volt bizva.

Az indulás zene közt történt, és a támadás a sikságon felállitott ellenséges ágyúk ellen volt irányozva. A sereg miután az ágyúkat elnémitotta, feltartózhatlanul a Laszmare lejtőjén felmászott. A császáriak ágyúi a vállalatot oly gyorsan és oly erővel támogatták, hogy az ellenség, gyenge ellenállás után, ingadozni kezdett. Clerfayt erre gyorsan a lovasságot előparancsolta, melynek támadása oly döntő volt, hogy az ellenséges csapatok futva hagyták oda állásaikat. A meddig a szaladókat utólérni lehetett, a lovasság folytonosan vagdalta azokat. Csak midőn az üldözés már többé meg nem engedtetett, és a gyalogság az ut fáradalmait már le nem győzheté, szünt meg az üldözés. A középhad oly gyors előnyomulása okozta, hogy az ellenség ágyúit és lőszerszekereit hátrahagyta, háromszáz török pedig, kiknek feladata volt a császáriak jobb szárnyának megtámadása, seregétől elvágatván, az erdőkbe menekülni kényszerült. A Terzy ezred, miután állását bátran megvédte, az általános előnyomulást szintén követte, az erdőkben elszórt ellenség egy részét elfogta, nagyobbik részét azonban lekonczolta.

Clerfayt a 29-ére következő éjjel csapatosztályával a topleczi magaslaton táborozott. El volt határozva a kivívott előnyöket felhasználni, és a törököket egész az uj-orsovai ágyúk alá kergetni. A csapatok tehát 29-én hajnalban a koramniki utszoros felé indultak, hol ellenállást vártak. Az ellenség azonban már éjjel ez állást, sőt még a Zsupanek melletti lapályt is oda hagyta. A táborszernagy ezért elégségesnek tartotta, hogy csak 2 de Vins zászlóaljjal és hat Erdődy huszár századdal nyomuljon elő a Dunáig. Néhány száz szpahi, az utolsók, kik még a lapályon időztek, a huszárok által a Csernán kergettettek át, melynek hidja azonnal lebontatott. A mintegy 15,000 emberből álló főhad már a Bachna patakon vonult vissza és Csernetz felé sietett. Az ujorsovai ágyúk és azon 17 sajka, mely Ó-Orsováról a vár felé lebocsáttatott, hiába lövöldöztek az előnyomuló császáriakra. De viszont a császári ágyúk sem érték

el ama 22 ellenséges sajkát, mely a Dunán a Cserna torkolatjánál állt.

A törökök az előtte való napon öt ércz ágyút, 35 lőszerkocsit, négy hordó lőport és 8 zászlót vesztettek; 300 halott Laszmare és Topletz közt, mintegy 700 a jobb szárnyon a hegyekben feküdt; fogságba esett 84 ember, köztük egy őrnagy és hét más tiszt.

A császáriak vesztesége 29 ember és 8 ló, megsebesült 79 ember és 29 ló, eltévedt 9 ember és 9 ló.

Clerfayt táborszernagy Mehádiánál kivívott győzelméről 28-án estve, a topleczi hegyről jelentést tett a fővezérnek. Loudon következő napon kapta a hirt, és mielőtt megtudta volna, hogy a törökök végképen átkergettettek a Csernán, már 29-kén Fehértemplomon kiadta a főseregnek Belgrád ellen indulását elrendelő parancsát.

A császár minden kivánsága abban öszpontosult, hogy Belgrád elfoglaltassék, ezt ő most annál szükségesebbnek találá, miután az ellenség a mehádiai völgyből egészen kiszoríttatott, és a temesi tartományra már veszélyes nem volt többé. Az ostrom-terveket ő maga vizsgálat alá vette, és helyenkint azokban változtatásokat tett.

Clerfayt táborszernagynak meghagyatott, hogy mihelyest az ellenséget a zsupaneki völgyből teljesen kiűzte, 8 zászlóaljjal és 4 huszár századdal Almáson át Pancsovára induljon. Hadtestének többi része Wartensleben altábornagy alatt Mehádiánál volt hagyandó, és midőn Lilien vezérőrnagy osztályát hadtestébe felvette, Pancsovánál a Dunán át kellett mennie, hogy Belgrád alatt a főssereggel egyesüljön.

A törökök még nyilt összeköttetéssel birtak a Dunán Orsovától fel a porecsi szigetig; az utóbbit erősen megszállva tartották, mert itt 24 sajka állt rendelkezésükre, melyek mindegyike 2, 3, vagy 4 ágyúval volt ellátva. Ezen kivül Uj-Orsovánál is 16 sajka állt.

Lilien vézérőrnagy rendeletet kapott, hogy az ellenséget a szigetekről elkergesse, és a Dunát felszabaditsa, hogy ez által Belgrád ostroma minden zavargás ellen biztosittassék.

Zsupanek és Orsova közelében 4 lovas század (2 Anspach-vértes, 1 Würtemberg-dragonyos, 1 Erdődy-huszár) és két

oláh-illir gyalog század összevonatott, hogy a várban levő ellenség figyelmét ide vonják, és az uj-orsovai sajkák egyesülését azokkal, melyek Porecsnél vannak, meggátolják. Hogy e szándék annál jobban sikerüljön, négy század az Almásból a kazáni sziklafal alá, a Duna örvényeihez huzódott.

Nauendorf ezredes egy hadosztálylyal és hét ágyúval a Duna bal partján az izlási örvénynél foglalt állást.

Szeptember 15-ről 16-ára éjjel Terzics alezredes a németbánsági ezred négy századával, és az oláh-illir ezred két századával Moavacz őrnagy alatt; és a Branovaczky szabadcsapat négy százada Branovaczky kapitány alatt, a Dunán átkelt. Erre az ellenséges sajkák Porecs szigeten fölül nemcsak élénk tüzelést kezdtek a császáriak ellen, hanem csapatokat is szállitottak a szárazra, hogy a bal parton a császáriakkal megküzdjenek. Azonban ezek heves tüzelés után a szigetre szoríttattak és egy sajkájuk szétromboltatott.

Nauendorf most az elhagyott magaslatra ágyúkat állittatott, a szigetet és sajkákat erősen lövöldöztette, és az ellenséget Ribniczánál a Duna jobb partjára vetette. Itt a Terzics alezredes alatt átkelt csapatok fogadták, azonnal megtámadták és visszavonulásra kényszerítették. Még csak a sajkák álltak ellen, de midőn egy második is a viz fenekére sülyesztetett, ez a baj jelül szolgált általános futásra Uj-Orsova felé. De a törökök még Kazannál is nagy veszteséget szenvedtek, a Duna jobb parti segédhadak pedig elszélesztettek.

A Belgrád elleni ostromműveletek háborgatás ellen most már biztosítva voltak; és az ostrom itt csakugyan oly gyorsan haladt, hogy Belgrád, melynek bombáztatása még csak szeptember 18-án kezdődött, október 8-án rohammal bevétetett. E fényes haditett következményei közé tartozott, hogy Szendrő is elesett, és hogy Szerbia a Timók folyóig a császáriak hatalmába került. A kivonuló török őrség — mintegy 12,000 ember — fedezet alatt Orsovára kisértetett, mikép ez a capitulatio harmadik czikkében kiköttetett, azonban a 13-dik czikkben Loudon is azt követelte, hogy az Uj-Orsovára, császári hajókon szállítandó török őrség az orsovai pasától eszközölje ki, miszerint a császári hajók Ó-Orsovánál bántatlanul kiköthessenek, és az őrség kiszállítása után mindjárt

vagy alkalmas időben minden akadály nélkül visszaindulhassanak.

A kisérő fedezet Stenz ezredes parancsa alatt állott, kinek meghagyatott, hogy az őrség átadása után Wartensleben osztályához csatlakozzék Mehádia mellett.

A császár, ki nagy örömmel vette Belgrád elfoglalásának hírét, egyuttal azon ohajtását fejezte ki, hogy minden lehető elkövettessék, miszerint Ó-Orsova még ez évben bevétessék. Miután Loudon a Belgrád körül levő hadsereg fölötti vezényletet Wallisnak átadta, október 28-ikán ő maga indult Orsova felé. A tervezett vállalatra elégségesnek tartotta a Bánságban Wartensleben alatt álló csapatokat, — azokkal együtt, melyek Reisky és Harrach alatt október 13-án Pancsovára indíttattak.

Midőn Loudon november 1-én Uj-Orsova közelébe megérkezett, Wartensleben már előkészületeket tett a 800 török által védett szigetvár ágyúztatására. A hol a Duna a Kliszurából kihömpölyög, egy 1800 lépés hosszaságu és 400 lépés szélességü sziget választja szét a Dunát. A sziget hosszukás négyszögöt képez, mely a vár talajának 600 lépésnyi tért nyujt. A vár kerülete négy bástyával bir, belseje kazamatákkal és bombamentes épületek által védhető. A sziget partjai mentén czölöpzetek kapcsolják össze a várat a sziget két csúcsán levő erődítésekkel. A várral átellenben, a jobb parton fekvő Erzsébet váracs, 150 török által védelmeztetik, és a Duna jobb ágát elzárja, valamint azon utat, mely Kladovától Widdinre vezet. A sziget csak nagy vizállásnál közelithető meg, máskor azt zátonyok nehezítik. Hadi kiszállás csak akkor lehetséges, ha előbb a vár erődítései szétromboltattak. A Cserna folyó és Bachna patak közötti hegységnek a Dunára néző lejtőségei, az Allion, e czélra előnyös állásokat nyujtanak.

Wartensleben az ő csapatait október 24-én Zsupanek mellett és az Allion hegyen egyesité. Éjjel 28-án az ágyútelepek építését megkezdé. Loudon megérkezése napján ebből már három elkészült, november 2-án Loudon személyesen nézte meg az Allion hegy erődítéseit és az uj-orsovai pasa megkeresésére november 5-éig tartó fegyverszünetet engedélyezett, hogy a belgrádi őrség utját Kladovára folytathassa. E

utóbbi várból Uj-Orsova leginkább nyervén támogatást, és a törökök minden betörése alkalmával a mehádiai vidékre, élelmi és hadiszer lerakó helyéül szolgálván, a császáriak annak elfoglalását szükségesnek látták, és e czél november 9-én sikerült is. Az e napra következő éjjelen, Vercserova közelében, közvetlenül a Duna mellett, futóárok nyittatott meg Uj-Orsova ellen, mely megadásról akkor sem akart hallani, midőn a vár nov. 12-én az összes tizenhárom ágyúütegből lődöztetett.

Loudon belátta, hogy az ostromnak a beállt zordon évszakban sikere nem lehet, főleg miután a Zsupanek és Lugos közti vidék elpusztítva lévén, élelmezést nem nyujthatott, a hajózás veszélyes volt, a közlekedés a legnagyobb nehézségekkel küzködött. Azt hivé, hogy Belgrád és Kladova elfoglalása, a szabad kivonulhatás igérete, és erélyes lődözés megteendik Uj-Orsovára a kivánt hatást, azonban a törökök minden kisérletnek ellenállottak. A fővezér ennél fogva kénytelen volt támadási intézkedéseit a sziget megfigyelésére megváltoztatni.

November 15-ig a futóárok Vercserovától a Duna mellett lefelé a Bachna patak hidjáig, és a vodiczai malomig hosszabbittatott, több ágyútelep egymással összeköttetett, és a futóároktól a Vercserova fölött magasan fekvő ágyúüteghez vezető ut készült. Következő napon már szükségét érezték, hogy a csapatok elszállásolására földi kunyhók építtessenek, körülsánczolásokkal együtt, melyek az őrzésre kirendelendő hadosztály által önállóan védelmezhetők legyenek. A munkálatok azonnal a telelés czéljából megkezdődtek, és november végeig a befejezéshez közel voltak.

Az Allion hegyen levő sánczokban téli időben a szolgálat nagyon terhes volt, és a hadőrség sok nélkülözést volt kénytelen türni. Gróf Auersperg ezredes felajánlotta magát, hogy a Durlach gyalog ezredből a legerősebb s legegészségesebb 600 embert kiválasztván, azokból zászlóaljat alakit, melylyel felváltás nélkül az Allion hegyen hadőrségül akar maradni egész télen át. A tábornagy az ajánlatot elfogadta, és gondoskodott, hogy e zászlóalj minden szükségessel elláttassék, és összeköttetése a zsupaneki völgyben levő csapatokkal fentartassék. A zsupaneki völgyben egy zászlóalj, s egy másik a Cserna bal partján ott sánczolta el magát, hol az utak az Allionra

vezetnek; Zsupanek faluban az Erdődy huszárok egy osztálya volt elhelyezve, és miként a zászlóalj is, az összeköttetést az allioni őrséggel fentartá. Ily módon Loudon a temesi tartomány biztosságára eleget tett, mire aztán, egy, Oláhországba tett kitérés után Belgrádba visszament.

Uj-Orsova környékén minden csendes maradt deczember végéig. Liptay alezredes egy hadosztálylyal Kladovában állt, egy oláh-illir zászlóalj Csernetzre előnyomult, hogy az összeköttetést Kladovával és az Erdélyből Oláhországba nyomuló csapatokkal fentartsa. Csak deczember 24-én kezdtek a törökök a Timok jobb partján mozogni; czéljuk volt, Kladova visszafoglalása által Uj-Orsovát erősíteni, és ellenállásra képesíteni. A törökök a császáriakat csakugyan kiszorították Szerbia krajnai kerületéből, és megszállták Börza-Palanka és Sip várait. Liptay alezredes a Duna jobb partján összeköttetés nélkül állott az Allion magaslatain, és a Kobilovában levő császári csapatokkal.

A törökök kedvező helyzete 1790. év első napjaiban ellenkezőre fordult, mert a császáriak őket a Krajnából kikergették és a Timok partjait visszafoglalták, de a kitartás is, melylyel a császáriak Uj-Orsovát oly sok ideig ostromzár alatt tartották, megtermé gyümölcsét, mert végre e vár is április 16-án megadta magát.

Az időközben trónra jutott II. Leopold király a porosz királylyal, 1790. augusztus 5-én, oly egyezségre lépett, melyben a törökkel kötendő békének főbb pontjai meghatároztattak.

Az alkudozások azonban a portával még soká huzódtak, kivált, mert az angol és hollandi közbenjárás a megállapodást nehezítette. Az alkudozás sikerét lehetővé akarván tenni, kilencz hónapra terjedő fegyverszünetben történt megállapodás. Végre Szisztovában 1791. év augusztus 4-én a béke létrejött Leopold és a porta közt azon föltételek alatt, hogy az 1739. évi belgrádi békekötés óta kelt minden szerződés, nevezetesen a magyarázó egyezség 1741. márczius 2 ról is, melyre a szisztovai béke második czikkelye hivatkozik, megerősíttessék; Leopold minden foglalást visszabocsát;

azonban a törökök is Ó-Orsovát és annak környékét visszaadják. [1])

Mint annak idején a belgrádi békekötés, ugy most is a szisztovai béke részletei egy külön egyezmény által szabályoztattak, mely által az uj-orsovai sziget átellenében fekvő síkság neutralis földnek jelentetett ki. E sikság, mely már a belgrádi békekötés előtt oly makacs viszály tárgyát képezte a Cserna vizétől az Allion töve irányában a Bachna patakig terjed, és hossza nem haladja meg a 2420 ölet.

Igy fejeztetett be a Törökországgal folyt utolsó háboru és Ó-Orsova volt az utolsó pont, melyet az ozmanok Magyarország földjén megszállva tartottak. Azóta az ország határai e vidéken semmi változáson nem mentek keresztül; nagy változáson ment keresztül azonban az ozman birodalom maga még mielőtt e békekötés után egy század letelt volna.

Éveken át azon vidéken, mely egykor a Szörénység nevét viselte, alig történt valami, a mi történetileg emlékezetes volna. A bécsi kormány előszeretettel ápolta a katonai határőrvidék intézményét, és itt oly tartományt teremtett magának, melynek vérével és vagyonával feltétlenül rendelkezett.

Jellemzetes azonban, hogy épen ilyen tartományban keletkezhetett a szerbek azon törekvése, hogy erőszakkal kipré-

---

[1]) A szisztovai béke hatodik czikkelye igy szól: D'abord aprés l'échange des Ratifications, l'on procédera, de part et d'autre, aux évacuations, et respectivement à la reprise de toutes les conquêtes quelconques, ainsi qu'au retablissement des anciennes limites des deux Empires, dans les délais fixés ci-aprés. Des Commissaires respectifs étant choisis et nommés, comme par l'art. XIII. du Traité de Belgrade, les uns conduiront les operations de la Vallachie et des cinq Districts de la Moldavie, de façon à les terminer dans l'espace de trente jours, à compter de celui de l'échange des Ratifications; les autres se porteront à la Haute-Unna, pour rétablir les limites de la Bosnie, la Servie, et du Vieux-Bourg d'Orsowa avec ses environs, le tout d'apres le Status quo strict des possessions respectives avant le 9. Février 1788. l'on donne à ces derniers l'espace pluslong de deux mois, qui courront de la même époque, parceque ce tems est nécessaire pour démolir les ouvrages nouveaux des forteresses, et les remettre dans l'état ou elles étoient à la conquête, ainsi que pour les transports de toute l'artillerie et des munitions de guerre et de bouche.

dálják a vagyonos katholikus németeket, és lázadás által alkossanak maguknak saját területet.

Az első csapásnak Pancsován kellett volna történnie, hol 1807. május 28-án az úrnapi menet alatt a fegyvertelen népet megrohanni és legyilkolni akarták. A zendülést ez alkalommal a jókor tett előintézkedések meghiusitották.

Az összeesküvők azonban tervüket el nem ejtették. A következő (1808.) évben ugyanis Jovanovics Marian alkapitány vállalkozott arra, hogy ő a »Bánság«-ban forradalmat csinál és ez alkalommal a magyarokat és németeket mind kiirtani fogják. Cserni Györgynek az egész tervről tudomása volt, ki is azt helyeselte. Különösen Milenko, a második szerb vezér, pártolta a forradalom eszméjét; Szerbiában nép- és kenézi gyüléseket tartott, hogy a bánsági és szerémi lázadásról tanácskozzék és módozatait meghatározza. Ezen népgyülések Cserni Györgyöt az elfoglalandó országban királylyá kivánták tenni, és nyiltan azt tervezték, hogy ha a Bánság és Oláhország Szerbia alá kerül, orosz segítséggel, melyre bizton számitottak, az osztrák tartományokat is meg fogják támadni, a hol mindenkit ki fognak irtani, a ki ellenáll és vallásukat el nem fogadja.

A szerbek terve szerint az első betörés Moldovánál fogna történni, Milenko Porecsnél átkelve Mehádiára, Dobrinaz bimbasa pedig Ujpalánkán át fogna előnyomulni. Az összeesküvők, ugy látszik, Temesvártól mitsem féltek, és a rácz birodalmat minél távolabb határokra kiterjeszthetni vélték. [1])

Az összeesküvés egyik főtényezője: Diák Demeter krusiczai gör. keleti plebánus az oláh népséget is felizgatni igyekezett, de ez bizalommal nem viseltetett a mozgalom szerb vezetői iránt, és azért hozzájuk nem csatlakozott.

Részes volt ez összeesküvésben Scribetie és Zsumanka hadnagy, valamint több görög-keleti pap és katonai személy. De a jú ius 12-én kitörendő összeesküvés felfedeztetvén Milosevics Rafael, fehértemplomi gör. keleti főpap által, Brano-

[1]) Az összeesküvésről Temesvárott 1809. január 16. 17. 18-án és február 8-án folytak a vizsgálatok. Az eredményről Bydeskuti Vincze temesi alispán 1809. febr. 17-én a nádornak tett jelentést. A tanúvallomások meg vannak a magy. or-z. levéltárban.

váczky ezredes, kit már mint derék szabadcsapatvezért ismerünk, a fehértemplomi polgárokkal együtt oly intézkedéseket tett, hogy ezen második lázadási kisérlet is a kitörés küszöbén elfojtatott, a bünrészesek pedig halállal vagy életfogytiglan való börtönnel lakoltak.

A 19. század első negyedében a telepités ügye, mely a mult században oly nevezetes eredményeket hozott, ujra felkaroltatott. Az új gyarmatosok azonban most már nem kaptak előleget, sőt inkább oda lőnek utasítva a megyék főnökei és kincstári hatóságok, hogy az osztrák tartományok határain át bejövő bevándorlókat át ne bocsássák, ha csak 300 ezüst forintnyi vagyont ki nem mutathatnak.

A német gyarmatositás azonban csak a síkságon mutatkozott eredményesnek, mig ellenben a temesi tartomány hegyes vidékeinek lakossága alig tudott szaporodni; pedig ott a közlekedés érdeke, a közbiztosság emelése, az erdőségek értékesítése, a bányászattal járó teendők nagyon megkivánták a munkaerő gyarapítását. Az udvari hadi tanács intézkedése folytán tehát cseh gyarmatosok vándoroltak be az Elbe völgyéből, az Óriáshegyek tövéből, a königsgrätzi, bunzlaui és csaszlaui kerületből. Azok egy része a Babakaj, az Alibeg és a Duna más hegyes és kopár vidékein telepittettek meg, más rész, és pedig mintegy 1036 cseh család, az akkori oláh-illir határőr-ezred kerületében helyeztetett el többnyire az 1828. év folyamában. Ez által a már megtelepített Schönthal, Weidenthal, Wolfsberg, Wolfswiese, Weizenried, Schnellersruhe, Lindenfeld, Eibenthal és Frauenwiese, azután Ravenszka, Sumicza és Uj-Zsupanek lakossága szaporodott, később Szadova falu is Ó- és Új-Szadova falura oszlott, midőn Weidenthal és Wolfsberg és más helyek telepesei, kik az éghajlat mostohaságával, és a vidék kopárságával megküzdeni nem tudtak, ide átköltözködtek.

Az uj gyarmatosok az erdőirtás és favágás foglalkozásán kivül, idővel közelebb jutottak a földmiveléshez és majorsági gazdálkodáshoz. Ők most Karánsebest és Orsovát nagy részben élelemmel látják el, dolgoznak az eibenthali kőszénbányákban, a ruszkbergi és ferdinándsbergi vashámorokban és különben a határőrvidéki rendszer napszámosai, valamint

e vidék régibb lakosai, kik közül alig egyetlen család választotta lakhelyét saját elhatározásából, és saját érdekének sugallatából és utmutatása szerint, hanem követte a bécsi kormány rendeleteit, mely a nép elhelyezésével ugy bánt, mint a katonai csapatok elszállásolásával.

Azon 25 év mozgalmában, melynek történetét Horváth Mihály oly remek tollal megirta, és mely nemzeti életünk egyik legérdekesebb korszakát képezi, az egykori Szörény vármegyének uj lakosai semmi részt nem vettek. A népélet folytonossága itt teljesen megszakadt, és még hagyomány sem hidalta át a multat a jelennel, mert fel sem lehet tenni, hogy az e vidéken dúlt háborúk gyakoriassága, a bécsi kormánynak azon elve mellett, hogy minden a töröktől visszafoglalt tartomány kincstári magánbirtok, és a katonai határvidék szervezetével járó önkény mellett régibb családok utódjai ősi helyeiken megmaradtak volna. [1])

Ha még is 1823—1848-ig a közfigyelem olykor-olykor ez elidegenült vidékre vonatott, ez nem lakosainak saját cselekvénye, saját életjelei következtében történt, hanem történt az akkor, midőn az ország municipiumainak tanácskozó termében, és az országgyülésen a sértett jogérzet nevében felszólalások történtek a haza egyes részeinek elszakadása, és az alkotmányellenes kormányzás ellen.

A nemzet, mely a francziák ellen viselt háborúban a legnagyobb áldozatokat hozta, ellenállt a reactionárius kormánynak, irodalmát uj életre fejlesztette, közmivelődési intézeteket állított, szellemi és anyagi téren nagy reformok magvát hintette el. Lassan, de biztos lépésekkel képződött a poli-

[1]) Egy pár kivétel nem szünteti meg a szabályt. Fiáth nevü emberek nagy számmal laknak Mehadika és Lunkovitza faluban; az utóbbi falunak majdnem fele a Fiáth nevet viseli. Laknak közsorsu Fiáthok Örményesen is. Karánsebes vidékén állitólag Halmágyi, Peyka, Floka, Bukur nevü családok léteznek, melyekről azonban nem tudjuk, vajjon azon hasonnevü családokból valók-e, kik egykor Szörény vármegye nemességéhez tartoztak. A Flore családról alább Szlatina történeti leirásában lesz említés. Nincs kétség, hogy ha van a mai Szörény megye területén család, melynek elődjei ugyan e megyében, akár csak mint magán emberek, szerepeltek, ezt sokkal feltünőbb jelenségnek kellene tartanunk, mint az ország más vidékein.

tikai ellenzék, mely méhében hordá az ország regenerátiójáti; — ez a 25 év szőnyegre hozta a vallásszabadságot, a valósításhoz közelebb hozta a jogegyenlőséget, a büntetőtörvénykönyv javaslatával szerzett elismerést, a hitelviszonyokat javította, az urbériséget rendezte, az erdélyi uniót és más részek visszakapcsolását sürgette, a közös adózást mondá ki, a védegyleti mozgalom által saját anyagi érdekeinek felismerésére ébredt, a parlamentarismus és önkormányzás elveit hatalmasan karolta fel, és a hazafias törekvésben és küzdelemben edzett számos férfiakat nevelt, kiket minden ország legjobbja mellé sorolhatni.

Ezen nemes áramlat csak azon határig terjedt, mely a katonai végvidék területét az anyaországtól elkülönité, ezen chinai falon túl azonban nem hallották, nem értették azon harczokat, melyek a nemzet jobb jövőjének érdekében folytak, a főbb katonai körök azokat, mint valami kicsapongásokat nézték, melyeket a bécsi kormány megfoghatlan türelemmel elnéz, a helyett hogy megzabolázna.

Az 1848. évi szentesített törvények V-dik czikke (5. §.) a »bánsági végvidéknek« ugymint a németbánsági, oláhbánsági és illirbánsági ezred mindegyikének megengedé, hogy az országgyülésre egy-egy követet küldjön, de ez a törvény akkor, és utóbb is, mig a katonai végvidék szervezete fennállott irott malaszt maradt.

Az 1848. évi események azonban e vasfalat is ugy döngették, hogy alapjaiban megrendűlt.

Az országgyülésnek a katonai végvidékre való befolyása igen csekély volt, mert csak mellékes kérdésekben nyilatkozott, tanusitják ezt az 1618. évi 58-ik, az 1635. évi 11-dik és 46-dik, az 1647. évi 40-dik és az 1662. évi 13-dik törvényczikkek, melyek természetesen csak a horvát végvidékre vonatkoznak, mert a Duna menti határvidék csak későbbi alkotás lett.[1]) Az 1741. évi országgyülés már erősen hangoztatta az elszakadt részek visszakapcsolását, de ezen helyes irányban még is félszeg állást foglalt el, és nem tudott egy helyes elv

[1]) Az 1765. évi 33-dik, az $17^{90}/_{91}$. évi 59-dik és 61-dik, az 1807. évi 25-dik törv.-czikkek és mások is szólnak határvidéki dolgokról.

következetes keresztülvitelének nyomában maradni; mert midőn az említett év 18-dik törvényczikkének egyik szakaszában a Bács, Bodrogh, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd vármegyei katonai helységek visszakapcsolását, és az ország törvényhatóságainak alárendeltetését sürgeti, egy másik szakaszban megnyugszik, hogy a temesi kerületben, [1]) a Szerémségben és Alsó-Szlavóniában a katonai határvidék számára szükséges terület kihasíttassék, a többi pedig a vármegyék hatósága alá bocsáttassék.

Még két ízben foglalkozik a magyar törvényhozás a határvidéki területtel, és mindkét ízben a magyar nyelv ügyében. Ha majd ama kor megérkezik, — mely szerintünk távol nem lehet, — a melyben a nemzetiségi kérdésről nyugodtan és tárgyilagosan lehet szólani, bámulattal fogják olvasni azon törvényeket, melyek a legnagyobb önmérsékletről tesznek tanúságot, és a melyekre a népbujtogatók még is hivatkoztak, hogy államellenes törekvéseiket takargassák.

Az $17^{90}/_{91}$. évi 16-dik törvényczikk oly időben alkottatott, midőn a nemzet önállóságának teljes tudatában volt, és a Seine melletti nagy események Európa minden államában igen sok penészt és rozsdát elsepertek. Még is az idézett törvényczikk a latin nyelv hivatalos használatát fentartja és csak arról intézkedik, hogy a középiskoláknál, akadémiáknál és az egyetemnél a magyar nyelv tanszéke felállíttassék, »hogy azok, a kik a magyar nyelvben nem jártasok, és azt megtanulni akarják, valamint azok, kik magyarúl ugyan tudnak, azonban ezen nyelvben tökéletesbülni akarnak, e szándékuk kielégítésére módot nyerjenek.« A katonai határvidékről e törvény nem szól.

Negyven év letelése után a nemzet az 1830. évi 8-dik törvényczikket alkotá, mely a katonai határőrvidéket is figyelembe veszi, de csak annyit kiván, hogy a határőrezredek az ország törvényhatóságaitól magyar leveleket is elfogadni tartozzanak.

Végre létrejött az 1840. évi 6-dik törvényczikk, melynek

---

[1]) Districtus Tömösiensis-ről szól a törvény, nem temesi bánságról akkor, midőn még a vármegye helyre nem állíttatott.

kilenczedik szakasza azt rendeli, hogy a magyar nyelv a véghelyeken is gyarapíttassék. Az 1844. évi 2-ik törv. czikk a végvidékről nem szól, a katonai hatóságokra nézve világosan fenntartja az eddigi állapotot. Ennyiből áll azon, némely részről a világnak kikürtölt állítólagos erőszak.

A magyar törvényhozás ebbeli intézkedései jóval mögötte maradtak más államok hasonló irányu intézkedéseinek- és ha még is oly hevesen megtámadtattak, ez csak azt tanúsítja, hogy a mi minden nemzetnek természetes jogához tartozik, t. i. hogy állami fennállásának biztositékait keresse, a magyar nemzettől elvitázni lőn megkisérelve.

A kényes kérdéssel másutt egészen másképp bántak el. Igy az 1848. évi zágrábi tartományi gyülés márczius 25-én a királynak felterjesztendő harmincz pontu kérelmet határozott el, melyek egyike a horvát nyelv szabad használatát bel- és külügyekben; a másika a horvát vezénylést is kivánja a katonaságnál, és az istentiszteletben is a horvát nyelvet alkalmazni.

A nemzetiségi kérdést Pancsován már épen a népgyülés döntötte el, és hivatalos nyelvűl a szerbet hirdeté ki.

Hasonló könnyüséggel oldották meg a reactionárius mozgalom vezetői a határvidéki terület kérdését is, és míg a zágrábi gyülés a határőröket a polgári tartomány lakóival egyenlő kormányzás alá veszi, Karloviczon május 15-én a szerbek, törökországi szerbek részvétele mellett, patriarchát és vajdát választottak, sőt tetszésük szerint az ország területéből egyes részeket kihasítván, abból szerb vajdaság czimén külön országot alakítottak maguknak, melyhez a szerémségi és temesi bánság határvidékét is csatolták.

Mind ezeknél korábban nyilatkozott a temesvári népgyülés márczius 18-án, mely a pesti események hirére rögtön megtartatott és rajongásában a szabadságért nemcsak a pesti tizenkét pontot elfogadá, hanem azokat még azzal megtoldá, hogy a katonai határszélek a bécsi főhadi tanácstól emancipáltassanak, hogy ezen terület a katonai terhek alól felmentessék, és az anyaországhoz visszacsatoltassék. [1])

[1]) Pesti Hirlap, 1848. év márczius 22-dik száma.

Egy boldog nép öröme nyilatkozott itt, mely midőn magát szabadnak érezte, meg nem felejtkezett azokról, kiket nem szabadoknak látott, és kiknek ügyét tehát egyedüli illetékes forumnak, a törvényhozó testületnek ajánlotta.

E hangulat, melynek csak gyenge kifejezése volt a temesvári népgyülés, a márcziusi napokat az egész országban jellemezte, és Schillernek az Örömhöz irt gyönyörü versei :

Seyd umschlungen, Millionen !
Diesen Kuss der ganzen Welt !

tán sehol sem találtak lelkes oly követőkre, mint a magyar nemzetnél, a »Völkerfrühling« hónapjaiban.

A határőri oláh népség, mely az 1807—1808. és 1830. évben fejét emelő szerb lázadástól távol tartá magát, a mostani korszakos mozgalom alkalmával aránylagosan legkevesbbé volt az anarchia örvényébe sodorva. Az oláhok ohajtásai az ország más részeiben kifejezést találtak ugyan, de a szerbekkel való közösség vagy elmellőztetett vagy épen tiltakozást mondtak ki az oláhok a szerbek törekvései ellen. A határvidék, mint terület, az oláhok aspiratiói közt nem fordul elő. Igy azon képviselők, kiket Bihar, Arad, Temes, Krassó és Torontál megyék oláh lakossága Pestre küldött, a karloviczi szerb határozatok ellensulyozására, egészen magyar alkotmányos állást foglaltak el, és egyik kivánalmukban azt fejezték ki, hogy az oláhlakta vidéken s határőri ezredekben oláh ajku tisztek, s hivatalnokok alkalmaztassanak; de maga a balásfalvi lázongó gyülés is a fenforgó ügyben igényeit csak oda fokozta, hogy a végvidéki katonasággal kapcsolatban felállítandó nemzetőrségnél tisztségre csupán oláhok alkalmaztassanak.

Míg Pancsova, Tomasovácz, Botos, Alibunár, Perlasz és más szerblakta vidéken a szerb lázadók fegyverkeztek, erődítéseket készítettek, és a lázadáshoz már pétervaradi és szerémi határőrök is csatlakoztak, az oláhbánsági határőrezredben a fegyelem még fel nem bomlott. De a határőrség a magyar kormánynak sem volt megnyerve, mert ez azt a végzetteljes hibát követte el, hogy kormányra léptével a főhadi kormányszékeket nem törölte el, a mi a márcziusi napokban oly könnyü módon történhetett volna, mint az más elavult, a

nemzet érdekeivel ellentétes intézményekkel történt. A magyar kormánybiztosok, sőt maga a magyar ministérium rendeletei is csak a főhadi kormányszék utján jöhettek a határőri közegek kezébe, és e kormányszékek legjobb esetben csak szinleg ismervén el a magyar kormányt, igen jól tudták, mikép szolgálhatják a bécsi kormányt, melylyel folytonos összeköttetésben álltak.

Csak azon egy hiba, hogy a temesvári főhadi kormányszék meghagyatott, okozta, hogy a magyarok Temesvár birtokába nem juthattak, ennek pedig következménye volt az egész déli hadjárat meghiusulta.

Miután a főhadi kormányszék folyton ellenzé a magyar haderő bevonulását a határvidéki területre, a határőri ezredek magatartása csak a nép hajlamaitól és érzelmeitől függött. Az oláhok általában véve semlegesen viselték magukat, s csak kivételképen csatlakoztak a körülmények szerint, többször a magyar, ritkábban a szerb párthoz. A németek és tótok, kik ez ezredek területén, egyébiránt kevés helységben laktak, szilárdul ellentállak a szerbek csábításainak és fenyegetéseinek.

Az illirbánsági ezredben, bár kevés helység találtatott, mely a felkelőkhöz nem hajlott volna, de Fehértemplom, a székváros, hazafias szelleme a felkelők teljes féktelenségét még is meggátolta az ezred területén, egyszersmind pedig a lázadásnak a karánsebesi ezredbe átterjedését is megakadályozta.

A karánsebesi (oláhbánsági) ezred területének lakosai, majdnem kirekesztőleg oláhok, sem maguk nem éreztek vonzalmat a szerb felkeléshez csatlakozni, sem áruló tisztek által, minők itt sem hiányoztak, nem engedték magukat oly könnyen elcsábíttatni. Az egész magyar-szlavon- és horvát végvidéken ez volt az egyetlen határőri ezred, melyben a rend, mind a mellett is, hogy a berszászkai század titkos módon egy időre elcsábíttatott, hosszan legalább nem bomlott fel. Ez főleg Appel tábornok érdeme volt, ki mint dandárnok, a törvényes rendet mindenkor fentartani törekedvén, az ezred kerületében nemcsak az uj törvények kihirdetését tette lehetővé, hanem az országgyülési követválasztás előkészületeit is

lehetőleg elősegítette; mi azonban némely osztrák szellemü tiszteknek, kivált az ezred alparancsnokának, a horvát Gerlics alezredesnek ármányai által, a karánsebesi polgárok fájdalmára mégis meghiusittatott. [1])

Nemcsak a karánsebesi ezred, hanem Krassó megye oláh népségének nyugalmas magaviseletére még egy más férfiu is gyakorolt legnagyobb hatást, ki egyike volt az e mozgalmas időkben felmerült legsajátszerübb egyéniségeknek. E férfiu a szlatinai születésü Murgu Euthim, ki tehát ez ezred kerületének legsajátabb fia; vállára lelógó hosszu haja, szelid arcza mindig figyelmet vont magára, és e figyelemre Murgu fontosabb okokból is érdemes volt. A forradalom előtt mintegy tizenöt évvel községi iskolamester volt, és mint oláh iró lépett fel, feladatául tüzvén ki oláh óhitü rokonainak felszabadítását a szerb hierarchia járma alól. Ő az oláh nemzetnek a rómaiaktól való származását kétségtelen tényül hirdeté, és ő volt egyike az elsőknek, kik az oláh nyelvbe kevert szláv szavakat és szólásformákat abból kiirtani s abban olynemü ujításokat tenni ügyekeztek, melyek a római nyelvhez legközelebb álltak. Az oláh irásban addig kizárólag használt czyrill betüket a rómaiakkal váltotta fel. Ezen s hasonló törekvései által hamar hírre jutott nemzeténél, és noha tudományos képzettsége nem volt elég alapos, a fiatal nemzedék őt legnépszerübb irójául magasztalta. Szerencsétlenségére, buzgalma által, melylyel nemzete elhanyagolt állapotát és sorsát javítani igyekezett, egy igen kényes térre ragadtatott: a helyett hogy megkezdett pályáján: a szerbek és oláhok közt levő egyházi viszonyok egyengetésére s a nyelvmivelésre szorítkozott volna, Krassó megyében a földesurak és jobbágyok viszonyaira is kiterjeszté izgatásait; minek következtében elfogatott s mint közrendháborító négy évi fogságra iéltetett.

Az 1848-ki márcziusi események őt még a budai börtönben találták, honnan a nép által mint politikai fogoly, Stán-

[1]) Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története. I. 238. 239. lap. Appel szeptember 12-én a ráczokat Aradaczról elkergeté. Az októberi napok után a császári parancsot és zászlót követi, és igy november 15-én az oláh felkelőkkel Bogsánt támadja meg, de a magyarok által visszaverettetik.

csicscsal együtt kiszabadíttatván, mint a szabadság áldozata hordoztatott meg az utczákon. E váratlan esemény, s kivált a pesti néptől tapasztalt, soha nem remélt tömjénezés, hazafisága tekintetében, igen jó hatást tett a hir és népszerüség iránt nem érzéketlen Murgura. Midőn aztán utóbb a szerb lázadás kitört, Murgu nem csak régi hajlamai és meggyőződése szerint, a szerbek ellenévé, hanem a magyaroknak is barátja lett, s nem késett oláh rokonait arról felvilágosítani hogy érdekük a magyarokéval azonos. Befolyása még növekedett, midőn Krassó megyében az országgyülésre népképviselővé választatott, és azt azon népgyüléseken, melyeket a kormány engedelmével tartott, üdvösen érvényesíté.

A legnagyobb ilyen népgyülés június 27-én Lugoson tartatott, melynek eseményei nem ide tartoznak, azonban járt Murgu más helyeken, egyebek közt Karánsebesen is, hol a nép nagy tömegekben körülötte sereglett, melyet ő ellenszenvében a rácz lázadás ellen megerősített.

Jó szellem uralkodott a fehértemplomi és karánsebesi ezredekkel határos bányakerületekben is, hol a communistikus és kiválólag anarchikus szerb mozgalom leghatározottabb ellenszenvre talált.

A bécsi reactio nyár dereka felé mindinkább fel tárta terveit, mig végre az augusztus 31-én kelt leirat megjelent, melyhez az osztrák ministérium egy emlékirata is volt csatolva, a nádorhoz szóló azon felhivással, hogy ez emlékiratot a magyar ministériummal tárgyalás végett közölje. Ez emlékirat a magyar ministeriális kormányzatot az összbirodalom érdekeivel összeegyeztethetlennek nyilatkoztatja, és Magyarország részvételét az osztrák adósságokban követeli. A magyar-horvát viszályt is kivánja kiegyenlíteni, de erre az osztrák ministerium már előleges föltételeket szabott ki, melyek közt előfordul: hogy Magyarország részéről a társországok és határőrvidék ellen minden hadi készület megszüntettessék; és hogy a határőrvidékek kivétel nélkül »ideiglenesen« az osztrák ministérium kormánya alá visszaadassanak.

Érthetőbben nem lehetett kifejezni azt, hogy az osztrák reactio czéljainak egyik főtámaszát a határőrvidék eddigi szervezetében találta.

Október havában a magyar kormány a csatatéren is nemcsak a nemzetiségekkel, hanem a császári hadsereggel is szemben állt, kivált mióta Windischgrätz Bécset meghódoltatta, és összes hadaival Magyarországot fenyegette. A honvédelmi bizottmány ez okból szükségesnek látta a Bácskában és a temesi tartományban szétszórt magyar csapatokat összevonni, és mielőbb Pozsony felé indítani, helyesen felismervén, hogy az ország sorsa most más csatatéreken fog eldöntetni.

Fájdalommal tapasztalá ugyan, hogy az alvidéki háboru nem oly gyorsan és nem oly kedvezően döntetett el, mint a mennyire azt az ország érdeke kivánta, de látta lehetetlenségét is, hogy a haza függetlenségét megvédje az osztrák császárság egész hadereje ellen, ha csak minden fegyverviselőt a kellő helyen nem alkalmaz, a szó teljes értelmében hadsereget nem teremt. A siker akkor sem biztos.

A honvédelmi bizottmány legközelebbi feladatául tekintvén az alvidéki csapatok kihuzását, a szerbekkel békealkudozásokba bocsátkozott, engedélyezvén nekik mindent, mi az ország feldarabolása nélkül engedélyezhető, sőt ennél többet és mivel ez engedmények következményei az országra nézve étszakgtelenül veszélyesekké válandottak, szerencsének mondható, hogy a honvédelmi bizottmánynak, az ország legnagyobb szorultságában tett ezen békeajánlatai, a szerbek által, kivált Rajacsics patriarcha mesterkélése folytán, el nem fogadtattak.

A békefeltételekből, melyeket a honvédelmi bizottmány ajánlott, minket itt csak az érdekel, hogy még az a kérdés is, megtartassék-e a végvidék katona-gyarmati szerkezete, a szerbek eldöntésétől függesztetett fel. A békeajánlatok hetedik pontja ezt igy fejezte ki: Ha a végvidék a maga jelen állapotát nyomasztónak tekinti, a kormány hajlandó a fennálló katona-gyarmati rendszert eltörülni. Ha pedig azt megtartani ohajtja, a már kihirdetett engedmények a robot eltörlésére, a birtok tulajdonára, felosztható sára, szabad költözésre, a kereskedés, ipar, tudományok szabad üzletére nézve megerősíttetnek; a katonatisztek előléptetésében gyermekeikre nézve különös figyelem biztosíttatik.

Igy álltak a dolgok november végén; ekkor már a rusz-

kabányai kerület is kénytelen volt meghódolni az egész pancsovai és karánsebesi ezredekben uralgó ellenségnek. E két ezred közt még csak az egyetlen Fehértemplom áll vala rendületlenül, daczára az ő feje fölött is tornyosodó veszélynek.

A magyar seregnek 1849 január 16-án adatott tudtára a kivonulási parancs, és a sereg, sok hazafi elkeseredésére, ott hagyta a temesi tartomány fegyverzajtól viszhangzó, áldásos téreit, és még ez hónap végén Ó-Aradon pihente ki bajos utjának fáradalmait.

A függetlenségi harcz még csak most fejlődött ki óriási mérvben, és nagyszerüségében fölülmulta mindazokat összesen véve, melyek a franczia forradalom óta Európában vivattak. A temesi tartomány fiai résztvettek ugyan azon harczokban melyek dicsőséget hoztak a magyar fegyverre, de maga ezen tartomány csak utóbb foglalt ismét helyet a nemzeti kormány hadi terveiben.

Ez pedig történt április közepén, midőn Bem a kormánytól utasítást vett, hogy seregének egy részével Erdélyből a temesi tartományba siessen. Bem két dandárral kimozdult, melynek egyikét Bánfy [1]) ezredes alatt a Marosvölgyön át Facset felé rendelte, a másikkal (1200 ember, és 12 ágyú) Hátszegen keresztül a vaskapui szoroshoz nyomult, mely Szörény történetében oly sokszor szerepel. E szorost két határőri zászlóalj 12 ágyúval tartá elfoglalva. Bem az osztrákokat az állásban április 15-én megtámadta, és pár órai harcz után ebből kivetette, kik itt négy ágyút, számos holtat, sebesültet és foglyot vesztvén, Vaiszlovára futottak. Itt az osztrákok Eisler alezredes alatt megint ellenállást kisérlének, azonban Bem őket április 16-án délután két órakor ez állásukban is megtámadja, és pár órai heves küzdelem után, melyben magukat a csak nem rég besorozott fiatal székelyek kitüntették, megszalasztja és Obresiáig üzi. Az ellenség mintegy 50 halottat és egy ágyút vesztett.

Bem április 17-én Karánsebesre bevonult, és az Orsovára vezető szorosokat Szlatina és Terregova mellett őrséggel látta

[1]) Klapka sz. Bánfy, Horváth M. szerint Pereczy.

el. Ez előnyomulás az akkori körülmények közt megbecsülhetlen ruszkabányai vashámorokat adta a magyarok kezébe, kik itt ezentul ágyúgolyókat öntöttek. Bem bevonulásakor a határvidéki lakosság tömegesen kezdé elhagyni falvait, tapasztalván azonban a magyarok fegyelmét és emberies bánásmódjukat, e fölött előbb nagyon bámultak, azután mindnyájan visszatértek, és hódolatukat jelentették ki a magyar kormány iránt.

Még e napon veszi Bem tábornok Kossuth és a hadügyminister abbeli figyelmeztetését, hogy mielőtt tovább haladna, a temesi tartományt tisztítsa meg az ellenségtől. Másnap (18-án) tudósítást vett arról, hogy az erdélyi osztrák sereg előhada Orsován át csakugyan betört, és némely körülfekvő helységet megszállván, egyszersmind a temesvári császári csapatokkal egyesülni akar. Bem hadőrséget hagyván Karánsebesen, seregének maradványával Lugos felé sietett, remélvén hogy ott Leiningent Temesvártól elzárván, megverheti, de mire Bem Lugosra ért, az osztrákok már Kiszetóra visszavonultak. Lugoson Bem a Dobráról jövő Bánfy dandárral is egyesült.

Alig kezdte meg Bem kevés hadával Temesvár körülzárolását, midőn május első napjaiban hirét veszi, hogy az általa Erdélyből Oláhországba kergetett császáriak, mintegy 14,000 ember, Malakovszki tábornok alatt Orsovánál betörtek. Mehádiát, (hova már április 22-én tette át főhadiszállását Malakovszki) Oraviczát és Fehértemplomot elfoglalták és a karánsebesi országuton Terregován át Armoenisch és Szlatina faluig előnyomultak, hogy összeköttetését Erdélylyel megszakaszszák.

A császáriak terveit azonban meghiusíták Bem gyors intézkedései, és vezéreinek gyors mozdulatai, melyekkel magukat az osztrákok és szerbek közt beékelték. Károlyi alezredes Verseczről Fehértemplomra ment, és ott Malakovszki előhadát rögtön megtámadván, Mehádiára és Orsovára üzé. Malakovszki Oravicza, Fehértemplom, Petrillova és Szászka mellett szenvedett vereségei után elcsüggedt seregével többé ütközni nem mervén, május 15-én másodszor is Orsován át Oláhországba menekült.

A győztes Bem, ki csekély haderővel oly nagy eredményeket vivott ki, május 16-án Ó-Orsovára bevonult és Ozman bey az új-orsovai pasának küldött levelében erélyesen tiltakozott az osztrák sereg befogadása ellen, és a nemzetközi jog nevében kivánja annak lefegyvereztetését. Itteni főhadi szállásából még ugyanaz nap következő levelet irt a kormánynak:

Szerencsésnek tartom magamat, az ország kormányzójának azt jelenteni, hogy isten segedelmével sikerült a Bánságot Magyarországra nézve nagy áldozatok nélkül ismét elfoglalnom. Bár hova fordulok, az ellenség oly gyorsan és oly messzire fut, hogy utolérnem teljességgel nem lehetett; Orsovára pedig kardcsapás nélkül bevonultam. A nép mindenütt barátjakint fogad, mert mindenki megtudta Karánsebes lakosaitól, hogy mi csak javát kivánjuk előmozdítani.

Az ellenség erős volt; 14,000 emberrel és 40 ágyuval rendelkezett; Orsovát éjjel hagyta el, és Szkela-Kladovára Oláhországba vonult.

Alább ezt irja Bem: A sereg, melyet a Bánságból kiűztem, Puchner régi hadtestéből, a temesvári hadőrség egy részéből és két határőri zászlóaljból állott. Az ellenség a szerencsétlen népnek már egész erejét kiszívta, mert a hadiszolgálatra képes egyéneket mind magával vitte, és csak véneket, nőket és gyermekeket hagyott idehaza.

Végre Temesvárra vonatkozólag mondja, hogy tizenöt foglyot, kik Orsován estek hatalmába, a várba küldött, hogy az őrség lássa azok sorsát, kiknek a várat kellett volna felmenteniök.

Bem azt hivé, hogy e lépés a vár feladását fogja siettetni; de annak gyors elnyerésére az utolsó alkalmas percz elveszett akkor, mikor Vécsey vonakodott közreműködni arra, hogy a Lugosról Temesvárra visszavonuló Leiningen a vártól elvágassék.

A »Bánság«-nak visszafoglalása kétségkivül Magyarország legujabb függetlenségi harczának egyik legfényesebb szakaszát képezi, mert oly kevés haderővel, idő és ember oly csekély feláldozásával vajmi ritkán vivattak ki oly nagy eredmények, mint ezen rövid, de szép sikerekben gazdag hadjáratban.

Bem az alig visszafoglalt Erdélyt 9—10,000 fiatal, roszul ruházott emberből álló csapatjaival elhagyja egy oly tartomány elfoglalása végett, mely Lombardiánál nagyobb, melyben részben fanatizált ellenséges népség lakott, két erős vár uralma alatt állott, és három osztrák hadtest által védelmeztetett. Czéljainak elérésére épen csak Perczel támogatására, és esetlegesen az aradi várat ostromló csapat közreműködésére számíthatott, de ezen segélytől is elesett; mert, miként láttuk, Vécsey Kiszethónál meg nem jelent, Perczel pedig a szerbekkel bőven el volt foglalva. Ezen körülménynél fogva az ellenség száma kétszeresen meghaladja az ő hadseregét; de nem csak számban, hanem belálladéka szerint is; mert az osztrákok részén jeles fegyverzetü régi gyalogság, és válogatott csapatok álltak, kik ezenfelül tekintélyes erősítésekre támaszkodhattak, és szükség esetén biztos visszavonulási uton mozoghattak Oláhországba és az ottani orosz seregek felé.

A túlhatalmas ellenség csak egy hiányban szenvedett: három különvált hadtestének ugyanis egymás közt semmi összeköttetésük nem volt, és azok eszes, egységes vezérlet alatt nem álltak. A három ellenséges hadtest mindegyike csak magára gondol, és a maga biztos visszavonulhatására; mindegyik aggályos előrelátással, szűk körben, Temesvár, Pancsova és Orsova körül működik, — tehát éppen egy strategiai háromszög végein, melynek aránytalanul hosszu oldalán bármelyik ponton az áttörést lehetővé teszik, meghiusítván igy a hadi szintér minden összeható védelmezését.

Bem csak egy pillantást vet a térképre, és az ellenséges hadtestek állására, és támadási elveivel tisztában van, melyhez aztán minden mozdulatait alkalmazta.

Ezen elv egyszerüen azon törekvéséből állott, hogy a különvált hadtestek egyesülését jókor megakadályozza, mindegyiket külön megverje, és tétlenségre kényszerítse. Ezen szándokának megfelelőleg előbb a temesvári hadőrséget Malkovszki hadtestétől Karánsebes és Lugos megszállása által elválasztja; és midőn ez utóbb Theodorovicscsal egyesülni készül, az ellenkező oldalra veti magát, és igy az ellenség ezen szándokát is meghiusítja. A legerősebb osztrák hadtest, terveinek ilyen keresztül gázolását látván, a magafeltalálás min-

den lehetőségét elveszté, és hogy megsemmisítését kikerülje, egyebet nem tudott, mint a négyszer csekélyebb magyar sereg előtt ismét Oláhországba futni, és a temesi tartomány térein való hadműködésével végkép felhagyni.

A függetlenségi harcz nagy drámája Magyarország más térein folyt le, és csak utómoraja hangzott el a régi Szörénység völgyeiben.

A szerencsétlen temesvári csata után, Bem minden erejét arra fordítá, hogy a szétvert sereget Lugosnál összegyűjtse. Görgey diktátorságát elismerni egyátalán nem akarta, és miután Kossuthot már Lugoson nem találta, futár által szólíttatá fel őt, térne vissza s ragadná meg újra kormányzói hatalmát, miután még a nemzet ügye végkép el nem veszett.

Perczel Mór és Miklós, Gorove István és még egykét képviselő és törzstiszt augusztus 10-én Lugosról Orsova felé indult. Gróf Batthyány Kázmér ekkor még Aradon volt, neje azonban, Szőllősi és két nő kiséretében, Mehádiára utazott, férjét ott bevárandó. Perczel Orsovára 13-án este érkezett meg huszonheted magával. Másnap egy tolmácsot küldött át a török határszéli parancsnokhoz, átmenési szándokát kijelentendő. A tolmács pár óra mulva visszatért a török alezredes segédével, kivel Kohlmann tábornoknál darab ideig értekeztek; 14-én a segéd ismét átjött Orsovára s tudatá, hogy minden magyar szivesen láttatik török földön, tekintsék Törökországot saját hazájuknak, valamint a török is a magyart testvérül fogadandja.

Tizenkettedikén estve az Orsován állomásozó székely zászlóalj négy százada rendeletet kapott Lugosra menni; de Kossuth ellenrendeletére Terregovára visszatértek. Ez utóbbi helyen találták Bem futárai Kossuthot, ki innét augusztus 14-én a tábornoknak, a kormány visszavételére vonatkozó felszólítására tagadólag válaszolt. A székely századokat is említi, mondván, hogy az egyetlen út, melyen Magyarország és a török birodalom közt a közlekedés még nincs megszakadva, elzáratik, ha Orsova elvész, mitől igen félhetni, mert az ott maradt két századot a szerbek kevés idő alatt semmivé tehetik. Említi továbbá, hogy Birszanovszki ezredes tanácsára a lengyel és olasz legiót is Orsova fedezetére rendelte.

Kossuth még az napon Mehádiára ért Asboth alezredes kiséretében, egyszerü fekete öltönyben, szakáltalanul, a lehető legnagyobb incognitoban, mely incognitóval azonban keveset törődött.

Mind a két légio ágyúkat is vitt magával, és lassu, komoly léptekkel haladt dél felé; sok harczedzett férfi volt, kivált, az elsők soraiban, — a magyarok, kik kisérték és követték a legmélyebb hazafiúi fájdalmat hordozták sziveikben.

A székely zászlóalj 15-én orsovai állomását ismét elfoglalta. Kossuth is a Visoczky által vezényelt két legio fedezete alatt az napon Orsovára utazott, és ott Szemerét, Fülep Lipót kormánybiztost, Kohlmann tábornokot és közel husz tisztet talált.

Augusztus 13-án reggel megjelent Dembinszki küldötte a határszélen, és mint magán utazó, átbocsáttatását kérte. Visszautasíttatott, de udvariasan. A küldött rövid idő mulva ujra visszatér, egyenruhában, kardosan, előmutatta hitelesítő iratát és kormánya nevében kérte átbocsáttatását. A szolgálati tiszt, ki a határszélen fogadá a küldöttet, jelentést tett az utóbbinak kivánságáról az állomás alezredesénél, ki több tiszt kiséretében megjelent a határvonalon, barátságosan fogadá a küldöttet, igen nagy részvéttel kérdezősködött a hadjárat eredményéről, sok rokonszenvet mutatott a magyar nemzet iránt s annál több ellenszenvet az oroszok ellen, török földre saját lakába átvezeté a küldöttet, de Viddinbe utazni nem engedé, félvén, hogy a felelet terhe reá nehezül, azonban — mint mondá — a rendelet, mely a magyarok átmenetét megengedi, minden órában váratik Omer pasától, sőt Omer pasa maga is.

Dembinszki aug. 14-én este érkezett Mészárossal együtt Orsovára; ő is találkozott a török alezredesi segéddel, tökéletesen megnyugodott annak nyilatkozatában és azonnal [1]) átment török földre.

Perczel a vele átmenni szándékozókkal 14-én táborba

[1]) Mészáros maga irja Emlékirataiban, hogy 14-én lépett török földre. Imrefi a a két ősz tábornok átlépését 15-ére teszi. Lásd az eltérő adatokat Pesty Frigyes: A Világ történelem napjai. II. köt.

szállt a neutralis földön, de mig a török kormány garantiáját nem veszi, hogy szabadon lesznek, nem akarta a határt átlépni, kivévén, ha erre a szükség kényszeritendi, azaz a győzelmesen előnyomuló s már is semmi ellenállásra nem találó ellenséges sereg, és ettől még nem volt ok félni, mert 14-én Lugost még Bem és a magyarok tartották megszállva. Végre a tábornok augusztus 16-án kiséretével szintén átment. [1]) Átmenetele előtt azonban a határon levő őrséghez egy rövid beszédet tartott, melyben lángszavakkal festé a feletti fájdalmát, hogy az oly hőn szeretett hazáját el kell hagynia, de — ugymond — ha ott maradhatna is büntetlenül, még is kivándorolna, mert a Magyarországban való maradás most igen fájdalmas lenne magyar szívnek.

Kossuth augusztus 19-én hagyta el a hazát, és Turnu-Szeverin-on, a régi Szörényváron át vette útját Törökország belsejébe. [2])

A lengyel és olasz legio, kiknél Visoczki és Bulharin tábornokok, gróf Zamoyszki, Birszanovszki ezredes voltak, 20-án keltek át a Dunán, [3]) és utjokat Widdin felé Szerbián át folytatták. Itt a szerb őrség által megtámadtattak, állitólag, mert ennek nem volt tudomása, hogy mint menekvők és fegyvertelenek jönnek földjükre. Visoczki, mielőtt átkelt, a nem-

[1]) Magyar Emléklapok. Uj folyam (Szilágyi Sándor szerkesztése) I. füz. 62. lapja szerint aug. 17-én lépett át. Horváth Mihály: Függetlenségi harcz III. 580. lap szerint 14-én kelt át török földre Makay Sándor krassói alispánnal.

[2]) Imreﬁ: A magyar menekültek Törökországban czimű munkája 26-ik lapján igy. M. Emlékl. uj folyama szerint 16-án, Szeremlei sz. 17-én Horváth Mihály szerint (Függetlenségi harcz története III. 580. lap) Kossuth aug. 18-án érkezett Turnu-Szeverinbe.

[3]) Horváth Mihály szerint 18-án keltek át; de mi nemcsak azért véljük a legiók átkelését 20-ára teendőnek, mert Visoczky szózata a magyar nemzethez e napról szól, hanem mert, — saját tanuságunk szerint, — még 19-én a lengyel legionisták és honvédek közt viszály támadt, mely annyira fajult, hogy midőn az orsovai térparancsnok a garázdálkodó lengyeleket csillapítani akarta, és egy kihágó elfogatását elrendelte, a lengyelek a térparancsnokot és övéit kőzáporral támadták meg. Ezen összevetéssel egybehangzik Egressy Gábor állítása, ki Naplójában aug. 21-ke alatt azt irja: A lengyel legio tegnap ment át a Dunán a szerb határra

zethez irt bucsúszavában istenhozzádot mondott Magyarországnak. [1])

Orsován túl, a neutrális földet Törökországtól a Bachna patak választja el. A rajta átvezető hid tulsó oldalán török katonák őrködtek. Csodálatos, hogy e gyenge kis hid elbirta viselni azon sok fájdalom sulyát, melyet a rajta vontatva, és késleltető lépésekkel átmenő hazafiak sziveikben vittek idegen országba! Nehány száz lépésnyire innen Vercserova, szegényes kis oláh falu fekszik, melynek névtársa Karánsebes közelében található. Az oláhországi Vercserova mellett, épen a Dunaparton áll a vesztegintézet, mely bekerített faszinhez hasonlított.

A törökök számtalanszor ismétlék, miszerint a menekvők vendégszeretetökre mindenben számolhatnak és vizbe főzött riskásával kedveskedtek. Azok, kik 23-án ide megérkeztek, az új-orsovai pasa látogatásában is részesültek.

Itt érintkeztek a menekvők a török alezredessel, ki a hadiállomás parancsnoka volt, és miután több, nem épen kellemes formalitáson, és nyomozó kérdéseken átestek, a keserű számkivetés útjára bocsáttattak.

A főszereplők közül gr. Batthyány Kázmér és Szemere Bertalan maradtak vissza Orsován, és e napokban, de minden esetre aug. 20-a előtt történhetett, hogy az utóbbi, Házmán, Lórody és Grimm segedelmével, a magyar koronát, és a királyi hatalom egyéb jelvényeit a neutralis földön, az Allion hegy tövében elásta. [2])

Térjünk azonban vissza azon hazai tájakra, melyeken a nyilt háború utolsó hadjelenetei előfordultak.

Bem, még mindig azon reményt táplálván, hogy a háborúnak kedvező fordulatot adhat, augusztus 14-én Karánsebesre

[1]) Szeremlei: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből, II. 315. lap irja, hogy Visoczki augusztus 20-án intézte bucsúszavát a nemzethez.

[2]) Horváth M. szerint Gorove, Fülep, Bittó, Házmán, Ivánka, stb. Kossuth kiséretében érkeztek Turnu-Szeverinbe, — a hová másnap (tehát 19-én) gr. Batthyány Kázmér, nejével és Szemere B. is eljött. Mind erre csak az megjegyzendő, hogy Gorore 17-én v. 18-án, Bittó 20-ika előtt lépett át, és hogy e munka szerzője még augusztus hó 19-én értekezett Fülep kormánybiztossal, és hogy Szemere még 21-én rendeleteket

utazott, hogy Kossuthtal találkozzék; de őt itt nem találván, Facsetre ment vissza a hadsereg szervezése végett.

A világosvári fegyverletétel, és a lugosi csatavesztés hírére azonban az ernyedetlen hadvezér fáradsága hiába való volt. Erdélyben egyremásra követték egymást a fegyverlerakások, vagy egyébként bomlottak szét a csapatok; Bem tehát, Guyon, Stein tábornokok és mintegy husz tiszt kiséretében Hátszegen át a Vaskapuhoz sietett. Az országut innen Karánsebesre vezet, de e város már az osztrákok által megszállva lévén, menekvőink Erdély szélein hegyi utakon, három napi bujdoklás után Mörül felé tértek el, épen jókor érkezvén ide augusztus 20-án, hogy az őket megelőzött Kmetyt, kit a helység birája itt letartóztatott, megszabadítsák, s vele együtt Ruszkabányára, onnan Orsován át török földre mehessenek.

Dessewffy Arisztid tábornok és Lázár Vilmos ezredes Lugosról egyenesen Karánsebes felé tartottak, ezen várost azonban az augusztus 18-át követő éjjelen elhagyták, mire a magyar hadtest két felé szakadván, az egyik, a fennebbi vezérek alatt, következő napon az utánok nyomuló osztrákoknak megadta magát a Hátszeg felé vezető uton. [1]) A másik rész, mely jobbára a lengyel és olasz legióból állt, Fockner József őrnagy [2]) alatt dél felé vonult, és még augusztus 23-án az utána eredt Mertens alezredessel és az osztrákokkal Mehádiánál az utolsó csatát vívta, melyben az utolsó ágyút Niamessny Mihály sütötte el a császáriakra, — ki mint 15 éves fiu — a háboru veszélyeiben osztozott. Fockner is következő napon, mindenek

adott ki Orsován, futárokat küldött és fogadott. Egressy Gábor is azt irja Naplójában, Orsován augusztus 21-ke alatt: . . Szemere és Batthyány még itt vannak. — Ők különben Füleppel és Házmánnal addig késtek Orsován, hogy a korábban átlépő menekvőkkel csak augusztus 27-én találkoztak az Oláhországi uton. Nincs kétség tehát, hogy még 24-én is Orsován tartózkodtak.

[1]) A fegyverlerakás részleteit lásd Karánsebes czikk alatt.

[2]) Horváth M. előbb ezredesnek, aztán őrnagynak nevezi Focknert. Hasonló emlékezeti hiba az, hogy mig Focknerről azt mondja, miszerint 24-én mindenek közt utolsó hagyta el Magyarországot, addig alább róla azt közli, hogy 25-én Visoczkival és Montival Turnu-Szeverinba megérkezett; továbbá, hogy következő napon gr. Batthyány Kázmér és Szemere, később pedig és utolsók Bem, Guyon, Kmety és Stein oda megérkeztek. (Függetlenségi harcz tört. III. 253. 280. l.)

közt utolsó, elhagyta Magyarországot, az osztrákok pedig 25-én Orsovát megszállván, minden további meneküléstől elzárták az utat; a netalán még szerte barangoló kisebb csapatok vagy szétoszlattattak, vagy elfogattak.

Az utolsó napok alatt, melyeket a szabadság harczosai a Temes és Cserna völgyében — a legszomorúbb viszonyok közt töltöttek — az itteni népség [1]) legkisebb ellenséges indulatot sem tanusított, és ez által dicséretesen különbözött az akkori erdélyi oláhságtól. A jobb hangulat mutatkozott már korábban is, mert, midőn Berger július 1-én Arad várát a magyaroknak átadta, az őrségből 595 karánsebesi határőr a honvédek soraiba lépett át.

Azon vérfagylaló események, melyek a forradalmi vihar lezajlása után Magyarországon bekövetkeztek, a Szörénység, illetőleg a helyébe álló katonai határszélnek történetét nem érintik.

Csak egy perczre volt az ország figyelme ismét e vidékre irányozva, a midőn itt honvédek és a forradalom polgári szereplői újra feltünedeztek, — de mint foglyok. Az osztrák kormány küldetéséből Hauslab A. tábornok okt. 12-én érkezett Widdin elé a 20. sz. gőzössel, (mely előbb Ludwig, később Szabadság nevet viselt), hogy az önként visszatérni akaró emigransokat felvegye. Megjelenése roppant izgatottságot okozott az emigratióban. A widdini pasának nem volt inyére Hauslab missiója, és a magyarokat nem akarta elbocsátani; Hauslabnak pedig nem adta meg az engedélyt, hogy a váron kivüli honvédtábort meglátogassa, pedig épen a honvédeket akarta a visszatérésre megnyerni. A pasa annyira óvakodó volt, hogy még azokat sem bocsátotta a táborba, kik Hauslabbal már értekeztek.

A szakadás magva azonban el volt hintve, mert habár az ingerültség napról napra nőtt, és a hazáról vett hírek lesujtók voltak, az eddigi nyomor és a kilátás még több nyomorra sokakat azon elhatározásra bírt, hogy minél előbb jőjjenek tisztába sorsukkal. Azok, kik semmi feltétel alatt vissza térni nem akartak, élczes nyilaikat és keserü kifakadásaikat Hauslab

[1]) A möruli esetet kivéve.

ellen irányozták, ki — előbb az osztrák consul lakásán foglalván szállást — ezentúl hajóját el nem hagyta, és ott végezte dolgait. Valahányszor azonban a hajó fedélzetén megjelent, a part melletti kávéházak előtt csoportosuló emigransok Branyicskó, Issaszegh, Nagy-Sarló és más osztrák csatavesztések szinhelyeinek nevét kiáltották feléje, hogy őt boszantsák. A tábornok által a consul hivatalos helyére és lakására felragasztott szózatai a leggúnyosabb commentárral irattak teli. Október 17-én Guyon indulatosan haranguirozta a katonaságot és más emigránsokat, hogy vissza nē menjenek, letépte a falragaszokat, és azoknak, kik vele letelepedni akarnak, telket, két ökröt, vető magot és épitési anyagot igért.

Alig tünt el Guyon a közhelyekről, a mint a pártraszakadás élénkebben nyilvánult. Ez estve nem lehetett egyebet hallani, mint kölcsönös szemrehányásokat, gúnyt és keserü tréfát. Azonban már akkor meglehetősen biztos volt, hogy az olaszok, kevés kivétellel, mind elmennek, a lengyelek pedig, kevés kivétellel, mind megmaradnak. A magyarok közül ugyszólván csak a honvédek határozták el magokat a hazatérésre, leginkább a honvágyó székelyek.

A visszatérni készülő menekvők elindulására október 21-ke volt kitűzve. E czélra Hauslab 3 gőzöst és 5 vontatót tartott készen, melyekben 3270 visszatérő közvitéz volt elhelyezve. Midőn Hauslab a hajó fedélzetére kilépett és a fűtőknek jelt adott az indulásra, a partról orkánszerü fütty és szisszegés hangzott a hajók felé, mely a rajta levőket az első perczekben majdnem elbóditá. Erre a hajókon levő olaszok egy hatalmas »Evviva«-val a magyarok egy még azt is átdörgő »Éljen«-nel feleltek. Hauslab nem megindulás nélkül, keresztbe font karokkal, nézte a jelenetet, és míg a gúny és roszalás kiáltásai a partról még mindig áthangzottak, a tábornok a hajóján nehéz lélekkel egymáshoz szoruló visszatérőkhöz fordulva: »éljen a magyar« szót kiáltott biztatólag, és a Widdinben maradottakra czélzólag azt mormogá magában: a szerencsétlenek! Még akkor azonban senki sem merte volna határozottan állítani, hogy a megoszlott emigratio melyik része választotta az üdvösebb utat és esélyt.

Az osztrák gőzös, melyen Hauslab volt, másnap virra-

datkor visszatért a widdini parthoz, mely most néptelen vala, és mig az egész város mély nyugalomban szendergett, a hajó kenyérrel rakatott meg a legénység számára, mi megtörténvén, visszaindult, és a többi hajócsoporttal Kladosnitza előtt töltötte az éjjelt.

Az október 23-ára következő éjen a beteg honvédek közül hatan haltak meg, és hogy ezeknek még több követői lesznek, előre volt látható, mert a nyomor a szegény vitézek egészségét teljesen megtörte. Hauslab, ki sok ideig nem vala látható, az emigransok körébe lép ezen szavakkal: »Urak — ugymond — önök annyiszor vezették tűzbe és csatába e legényeket, hogy nem félek, miszerint önöket hiába kérjem arra, ne hagyják el most ezen embereket, mikor sokan közülök halállal küzdenek, legtöbben pedig sinylődnek. Menjenek, kérem önöket, a hajóra, és ápolják a betegeket.« Azonfelül a tábornok pénzt is adott, megbizván néhányat a visszatérők közül, hogy a legénység számára a szerb parton élelmi szereket vásároljanak. A lehető legjobb ápolás daczára a következő éjjel megint nehányat fosztott meg a halál hazájuk újralátásától, melyhez már oly közel voltak, és a szerb parton, vagy a dunai szigeteken eltemettettek.

A menekvők, kik magukat Hauslab discretiójára bizták, október 24-én Ó-Orsován kiszálltak, és itt Chavanne alezredes vette őket át, hogy fedezet alatt Karánsebesen át részint Temesvárra, részint a pesti Ujépületbe elkisérje.

A forradalom azonban a katonai határőrség régi szervezetét már tarthatatlanná tette, a mit az absolutismus teljes virágzásában még tán kevesen hittek.

A menekvőktől való félelem a császári kormányt arra birta, miszerint a törökországi határt minél szigorúbban őriztesse, és minden összeköttetést a törökországi menekültek és magyar honfitársaik közt megakadályozzon. Komolyan nemcsak attól tartottak, hogy egyes emigransok titkon visszajönnek, lázitási és bujtogatási czélból, hanem attól is, hogy kisebb-nagyobb csapatokban az országba becsapnak.

A rendes közegeken kivül még egy mozgó bizottság is ügyelt a fennebbi érdekekre, melynek élén állott Karger Titusz, kemény lelkületéről ismert cs. hadbiró; részt vettek

pedig a határőrség néhány tisztjei. E bizottságnak azonban egy más, akkor senki által nem sejtett feladata is volt, t. i. a rejtélyesen eltünt magyar koronát kinyomozni. Vak buzgalmukban, melylyel ez ügyben eljártak, sok polgárt veszélybe hoztak, kiknek a dologról sejtelmök sem volt.

Ha a forradalom nagy eseményeire visszapillantunk, megáll figyelmünk a karloviczi eseményeknél 1848. év május havában, a midőn a szerbek önhatalmilag maguknak nagy terjedelmü szerb vajdaságot alkottak; és az oláhoknak 1849. február végén Olmüczre ment küldöttségénél, mely a haza egységét sértő hasonló irányt követett. Mindkét fél kapott német nyelvü szerb vajdaságot, és azzal együtt számos idegen tisztviselőt, kik az egyenjoguságot naponkint gyakorlatilag bizonyítgatták a maguk módja szerint.

A katonai határvidék visszaállíttatott, de egy 1850. év május 7-én kelt rendelettel, mely alaptörvénynek neveztetett, a hűbéri viszony megszüntetéséből származó változtatásokkal. Ezen némileg reformált határőrvidéki szervezet még a szerb vajdaságot túlélte.

Midőn a magyar nemzet 1867-ben önrendelkezési jogát visszanyerte, az ország területi integritásának helyre állítása, és az alkotmány kiterjesztése a legfőbb törekvések közé tartozott. Már 1869. év augusztus 19-én a két varasdi határőrezred, Zeng, Belovár és Ivanics városok és Sziszek községe a határvidéki szervezet alól kivétetett és polgári igazgatásnak adatott át. A császári rendelet, mely ezen tényt életre szólítá, alaki tekintetben megütközést okozott Magyarországon. Tisza Kálmán az ellenzék vezére, 1869. október 30-án gr. Andrássy Gyula ministerelnököt az országgyülésen interpellálta, vajjon hogyan történhetett, hogy az ezen határvidékre vonatkozólag f. évi augusztus 19-én kiadott legfelsőbb kéziratok részint ministeri ellenjegyzés nélkül, részint nem a magyar kir. ministerelnök ellenjegyzésével, hanem a közös hadügyminister, sőt az osztrák ministerelnök ellenjegyzésével is jelennek meg. Egy másik kérdés arra vonatkozott, vajjon mit ért a minisiterium a legmagasabb kéziratok azon rendelkezése alatt, hogy a magyar korona országainak kiegészitő részét tevő határvidéket érdeklő ügyben az osztrák ministerelnök is készitsen

előterjesztéseket, melyeket alkotmányos uton kellend elintéztetni?

Gr. Andrássy Gyula ezen interpellatióra jó későn, t. i. csak 1870. jan. 17-én válaszolt, mely válasz azonban az interpellálót az alkotmányos formák megszegésére vonatkozó részében ki nem elégitette.

Még együtt ült az 1871. évi törvényhozás, midőn a magyar határőrvidék polgárosítására vonatkozó rendeletek kiadattak. Június 8-án, az nap évfordulóján, melyen a király koronázási esküjében Magyarország integritásának helyreállítását megfogadta, szentesítette a határőrvidék polgárosítására vonatkozó előterjesztéseket s manifestumában tudtokra adá a horvát-szlavon vidéki határőröknek, hogy tartományuk fokonként polgári lábra fog állíttatni. [1]) E nagyfontosságu rendszabályt maga a király rendelte el; részint, mert a katonás szervezetű végvidék csak legfőbb »hadura« nevében volt megszokva parancsokat kapni, részint, mert a polgárosítás nehézségei némelyek nézete szerint csak szaporíttattak volna, ha más út választatik. A határvidék polgárosításának keresztül vitele a magyar honvédelmi ministeriumra bizatott. A magyar végvidék katonai tekintetben ideiglenesen a temesvári főhadi parancsnokság alá helyeztetett, addig, mig a polgárosítás egészen végre nem lesz hajtva. Polgári ügyekben azonban rögtön a magyar hatóság alá helyeztetett, s a kereskedelmi, közlekedési s pénzügyministeriumok csakhamar élénk tevékenységet fejtettek ki a tartomány ujjá szervezésében.

Az országgyülés, hosszas tárgyalás után, 1872. év január 20-án megszavazta a költségeket, melyek a határvidék polgárosítására megkivántattak.

Egy évvel utóbb, t. i. 1872. június 9-én jelent meg a másik cs. rendelet, mely a bánsági határőrvidéket és a titeli zászlóaljat a katonai igazgatóságból kiveszi és polgári kormányzás alá helyezi.

Az egész nemzet legnagyobb érdekkel kisérte mindazon fejlődéseket, melyeken e kérdés, szőnyegre hozatala óta, keresztül ment. A régi állapotot senki sem akarta fentartani, kivé-

[1]) Öt év története 1867—1872, 206. lap.

vén azokat, kik a régi rendszer megszünése által befolyásukat vesztették, és azok közül sokan csakugyan ellenséges állást foglaltak szemben a dolgok új rendjével.

Óvatosan, de mind a mellett erélylyel folytatta a kormány a bekeblezés és az alkotmányos állapotok behozatalának művét, és e részben a törvényesség minden barátja által támogattatott.

A magyar tudományos akadémia történeti osztálya, egy 1872. év február 13-án tartott értekezleten következő emlékiratot intézett gróf Lónyay Menyhért ministerelnökhöz:

»A magyar, avagy ugynevezett bánsági katonai határőrezredek 1871. évi június 8-án kelt legfelsőbb királyi rendelettel feloszlattatván, ezen vidék f. évi január elsejétől fogva az anyaországhoz visszakebleztetett, és most várja azon intézkedéseket, melyek azt polgári szervezettel, alkotmányos intézményekkel megajándékozzák.

Ezen vidék a hajdani Szörény-, Horom- és Keve vármegyék részeit foglalja magában, és igy, midőn a haza integritásának elve itt érvényre jutott, nagyon idő szerinti dolgot vélünk tenni, midőn a nevek jogfolytonosságára is súlyt fektetve, Excellenciádat arra kérjük, hogy a legközelebb történendő területi felosztáskor a régi, történetileg jogosult nevek föleleventését figyelmére méltatni kegyeskedjék.

Nem az alulirt osztályértekezlet feladata az iránt nyilatkozni, vajjon az imént, erkölcsi és szellemi eszközökkel visszahódított országrész a szomszéd Krassó, Temes és Torontál vármegyék területéhez kapcsoltassék-e, vagy önálló vármegyékre osztassék-e föl. Itt minden esetre, az új kor szükségei, a nemzet érdekei fognak döntő befolyással birni, a mint kivánatos is, hogy ugy legyen. De azon esetre, ha a magas kormány a visszanyert területeken külön vármegyéket alakitana, ezen vármegyék területére a régi nevek alkalmazása méltán várható.

A föntemlített három vármegye közül Horom vármegye az, melynek emlékei halványabbak, mint a többieké. Régi határait nem ismerjük, és eddig ismert okmányaink egyetlen faluról sem tesznek említést, mely Horom vármegyében feküdt volna. Bizonyos azonban az, hogy Horom vára a mai Uj-Palánka helyén állott, és igy ezen vármegye határa az új keletkezésű Fehértemplomot és vele együtt azon területet foglalhatta magá-

ban, mely a nemzet befolyásának hanyatlása korában előbb illyr-bánsági zászlóaljnak, utóbb illyr-bánsági határőrezrednek, végre a mult év végeig szerb-bánsági határőrezrednek nevezteteti.

Ismeretes egy pár horomi főispán, valamint azon körülmény, hogy Horom vármegye követei az 1499. évi rákosi országgyülésen részt vettek.

Horom vármegye területe semmiképp sem lehetett nagy, és miután a feloszlatott szerb-bánsági határezred területe szintén nem az, nem tartjuk valószinünek, hogy a magas kormány ezen volt katonai vidéken három vármegyét akarna föltámasztani. Igy tehát, ha az itt szerepelt vármegyék valamelyikének nevét el kell ejteni, legyen az Horom, mely a többinél jelentéktelenebb volt.

Keve és Szörény vármegye azonban mélyebb nyomokat hagyott a nemzet történetében.

Keve vármegye székhelye a mai Kubin, melynek neve is elárulja régi eredetét. (Keve, Kövi, Kovin, Kubin.) A legrégibb időtől fogva a XVI. század elejéig folytonosan találkozunk ezen vármegye közéletének nyomaival, mig csak a török foglalások el nem olták létezését. Számos főispánja, számos — noha most már eltünt — helysége ismeretes; nádori közgyülést tartott 1347-ben, Torontál vármegyével közösen, követküldési joggal élt stb. Keve városa több izben fejedelmeit látta falai közt, mint Zsigmondot, Hunyadi Jánost és V. Lászlót. Lakossága kirajzott a Csepel-szigetre, és a XV. században Ábrahám telekét népesité, mely azóta Kis-Kevinek, útóbb Rácz-Kevinek neveztetett el. A királyoktól nyert számos kiváltságai nemcsak azt mutatják, hogy hazánk közepét miként telepité meg, hanem a maga származását is oly vármegyéből, mely kivándorlását alig egy századdal túlélvén, már-már az emlékezetből is kiveszendő. A fölelevenitendő Keve vármegye elnevezése illenék azon vármegye területére, mely a föloszlatott német-bánsági határőrezred kerületéből alakulna, akár csatoltatnak oda ujabb területek, akár nem.

A szörényi bánság nevét a Traján hidja közelében eső arx Severiná-tól (ma Turnu-Severin) nyerte. Ez területének egyetlen része, mely, mennyiben hazánk mai határain kivül

esik, előttünk ismeretes. Annál több tudomásunk van azon helységekről, melyek Orsovától Karán-Sebesig terjedtek és a hajdani szörényi bánsághoz tartoztak, — ma azokat az oláh-bánsági határőrezred kerületében találjuk, vagy ha elpusztultak, egykori fekvésöket is kimutathatjuk. A szörényi bánok szakadatlan névsora foly a XIII. század elejétől — ha üresedés e méltóságban fönn nem forgott, egyetlen év hiánya nélkül egész Zápolya János és Petrovics Péter koráig, kik mindketten többi közt szörényi bánok is voltak. Utóbb Szörény vármegye már egészen az erdélyi fejedelmektől függvén, élén nem szörényi bánokat látott többé, hanem oly főnököket, kik lugosi és karánsebesi bánoknak neveztettek. A vármegye területe azonban jóval nagyobb lett, ugyanis magába olvasztotta egész Krassó vármegyét, melynek utolsó említését 1464-ben [1]) találjuk. Mi okért szünt meg Krassó vármegye már Mátyás király idejében, holott nem azt, hanem Szörény vármegye határát szorongatta az ellenség? még eddig nincs megfejtve, de bizonyos, hogy a krassói helységeket — Lugost is befoglalva — Szörény vármegyében találjuk a XVI. századtól kezdve. A lugosi és karánsebesi bánok kormányozták ezen roppant vidéket a Marostól Orsováig 1658. évig, mely esztendőben Barcsay Ákos, mint utolsó lugosi és karánsebesi bán, hogy az erdélyi fejedelemséget elnyerje, Lugost és Karánsebest a töröknek föladta. Midőn Veterani 1688. évben Karánsebest visszafoglalta, Szörény vármegye is ujra föléledt, nem mint bánság, hanem mint vármegye. Ebben már akkor Macskási Péternek alispáni minőségben fontos szerepe volt, szörényi főispánnak neveztetett 1698. évben, és a vármegyét, kivévén azon esztendőket, midőn a karloviczi béke folytán ismét a töröknek engedtetett át, ezen nehéz időben 1712. évig kormányozta. Ekkor szünt meg Szörény vármegye végképen, és nyerte el a napjainkban ismeretes alakot.

Midőn igy a mult század elején Szörény még a többi vármegyék sorában szerepelt, meglepő valóban, hogy a midőn

---

[1]) Azóta levéltári adatok jöttek napvilágra, melyek tanusítják, hogy Krassó vármegye még a XVI. század elején is létezett. Lásd e munka I. köt. 50. lapját.

1779. évben a Maros és Tisza közti vidéken Temes és Torontál vármegyét uj életre keltették, ugyanakkor keleten Krassó vármegyét támasztották föl, mely már a XV. században elenyészett, nem pedig Szörény vármegyét, mely még a XVIII. században is történetünk lapjait hazafias müködésének emlékeivel megraká.

Szörény vármegye zöme fönmaradt az oláh-bánsági határőrezred területében, és ezt illeti meg a történeti jog, hogy örökségképen a Szörény vármegyei elnevezést ujra fölvehesse.

Excellentiád bizonyára nem kicsinyli a történeti tényezők hatását, és azért a jelen emlékiratunkat bizalomteljesen teszszük le kezeibe, készségünket nyilatkoztatván ki minden e részben netán még kivánatos fölvilágosítás beterjesztésére.« [1])

Az emlékirat méltánylást talált ugyan, mind a mellett még nyár derekán officiosus hangok meglehetős zavart árultak el. A határőrvidék azon része, mely közvetlenül Magyarországhoz tartozik — mondja az egyik ilyen szózat — legközelebb egészen egybeolvasztatik az anya-országgal, mint halljuk, már el is készült azon törvényjavaslat, mely az ezen országrészben eszközlendő képviselő választásokat szabályozandja. Azon részből, mely a határőrvidéki terület legkeletibb részét képezi s melynek főhelye Karánsebes, egy új magyar vármegye fog alakittatni, azon régi név alatt, melyet ama terület már az Árpád-házbeli királyok alatt viselt. És mi volt ezen régi név az Árpádok korából? azt megtudjuk a tekintélyes lap nyilatkozatából, midőn mondja: az alakítandó új megye e terület régi »Valkó vármegye« elnevezését nyerendi. [2])

Ezen, nyilván hivatalos forrásból származó közlemények azt mutatták, hogy a kormány közel volt ahhoz, hogy hasonló hibát elkövessen, mint midőn III. Károly kormánya a törököktől visszafoglalt Maros és Tisza közötti tartományt »temesi Bánságnak« vagy Mária Terézia kormánya Fiume közelében Horvátországban a XVIII. században minden historiai alap

[1]) Ezen emlékirat a jelen munka szerzőjének tollából folyt. Lásd Századok, 1872. évi folyam 193—196. lap.

[2]) Pesti Napló 1872. évi folyam 138. sz. Reggeli kiadás, június 16-áról.

nélkül egy uj megyét alakitott, és azt Szörény vármegyének elneveztette. A hiba sulyát nevelte volna azon körülmény, ha az a magyar kormány által elkövettetik. Pesty Frigyes ennélfogva azt a kérdést nyilvánosság elé hozta, és bebizonyitá, hogy a Karánsebeshez, mint középponthoz tartozó tartomány nem Valkó, hanem csak Szörény vármegyének nevezhető el.[1])

Az 1873. évi XXVII. törvényczikk végre a területi beosztást és alkotmányos szervezetet állapitja meg. Ez (a 3-ik §-ban) azt rendeli, hogy a volt oláh-bánsági ezred, és a volt szerbbánsági ezred tizenkettedik százada, [2]) vagyis a mostani karánsebesi, terregovai, bosovicsi és orsovai szolgabirói járások Szörény vármegye elnevezés alatt külön önálló törvényhatósággá egyesittessenek, melynek székhelye Karánsebes. A törvény ez alkalommal legelőször említi megint Szörény vármegyét, 1715-dik év óta.

Az idézett törvény, mely egyuttal az 1871. június 8-ki, és 1872. június 9-ki cs. rendeleteket érvényben hagyja és ez által utólagosan szentesité, (12. §.) megengedte, hogy a határvidéki részekben ez időszerint járási tisztviselőkül alkalmazott közigazgatási tisztek hivatalukat 1873. év végeig megtarthatják. A járási tisztviselők tisztujitás alá az alakulás után egyelőre nem esnek és pedig Szörény megyében mindaddig, mig a törvényhatósági bizottság választott tagjainak fele új választás alá nem kerül. Minthogy a jelen törvény Karánsebes városát törvényhatósági joggal ruházta fel (8. §.), rendeltetett, miszerint ezen városra nézve a főispáni tiszttel Szörény vármegye főispánja bizassék meg. (13. §.) A megyei közgyülések teendőire nézve rendeltetett, hogy azokat Szörény megyében a volt oláh-bánsági ezrednek, és a volt szerb-bánsági ezred tizenkettedik

---

[1]) Pesti Napló 1872. évi június 19-én kiadott 140-dik száma. »A határvidéki kérdéshez« czimű tárczaczikkben.

[2]) Ezen tizenkettedik század alatt a szerbbánsági ezred bersaskai kompániája értetődik, melynek Szörényhez való csatolása által az uj megye, Bersaska, Dolnia- és Gornia-Liupkova, Schnellersruhe, Szvinitza, Szikevitza és Weitzenried falvakkal, valamint a Csucsavka, Izlás, Livaditza, Ljuborasdia, Muntjana, Saldum, Saskok, Sumitza, Tesny-Put, Trikule, és Valja-Jutz nevű őrállomásokkal gyarapodott.

századának ezredközségi képviselőiből alakitandó közgyülés teljesítse. (10. §.)

A törvényhozás az igazságszolgáltatásban nagyon conservativ volt, és a Karánsebesen, Fehértemplomban és Pancsován felállított első folyamodásu királyi törvényszékeket: a karánsebesit egyuttal mint bánya-bíróságot is, valamint a Karánsebesen, Bosovicson, Terregován, Ó-Orsován, Fehértemplomban, Károlyfalván, Kubinban, Pancsován, Perlaszon, Antalfalván, Ujfaluban, Alibunáron, Titelen és Zsablyán felállított királyi járásbiróságokat — az első folyamodásu biróságok székhelyeinek a törvényhozás által leendő végleges megállapításáig — eddigi hatáskörükkel fentartandónak rendelte. (15. §.) Oktatási tekintetben Szörény vármegye egy külön tankerületet képezett. (24. §.)

A követválasztási jog tekintetében a törvényhozás ugyan az 1848. évi V. törvényczikkre támaszkodott, hanem a területi felosztás azóta törvényesen megváltoztatván, azt határozta, hogy a Szörény vármegye területén alakult, volt oláh-bánsági ezred és Karánsebes városa egy választókerületet képezzen, és egy képviselőt küldjön; választási főhely lévén Karánsebes. (19. §.) Ellenben a szerbbánsági ezrednek azon részei, melyek Szörény, Krassó és Torontál megyékbe kebeleztettek, és Fehértemplom városával együtt szintén egy képviselőt küldjenek, kire a választási főhely Fehértemplom. (20. §.)

Most már gyorsan követték egymást a lépések, melyeknek czélja volt, a megszünt határvidék lakosait Magyarország többi polgáraival egyenlő jogalapra emelni, és szabad intézmények részeseivé tenni.

A király 1873. évben Jakab Bogdánt Szörény vármegye és Karánsebes városának főispánjává nevezte ki, — az új főispán október 11-én bevonulását tartá Karánsebesbe magyar nemzeti lobogós bandériummal, és a minden nemzeti ünnepélynél zengő Rákóczy indulóval. [1])

Igy folytak élénken a képviselőválasztási előkészületek is. A határvidék egy nyugalmazott tábornoka, Doda Traján

[1]) A főispán beszédét, melyet a megye első közgyülésén tartott, közli a Pesti Napló 1873. évi 248. számu esti lapja.

1873. deczember 8-án politikai programm-beszédet tartott Karánsebesen, melyet a Deák-párt is magáénak vallott, és azért Dodát képviselő-jelöltjének kikiáltotta. [1]) A választás maga 1874. jan. 10-én tartatott meg, és a választók egyhangulag Doda mellett nyilatkoztak. Ez tehát az első szörénymegyei képviselő választás, melyről a történet említést tesz. Ugyanezen képviselő a következő országgyülésre is megválasztatott, és pedig 1875. évi július 8-án, szavazattöbbséggel, mert Herglócz Antal karánsebesi ügyész személyében ellenjelöltje volt.

Az első szörényi főispán Jakab Bogdán, e méltóságot 1876. évig viselte. Még ugyanezen évben Ujfalusy Miklós, egyuttal a főispáni teendőkkel megbizatván, kir. biztosnak neveztetett ki, Szörény megye részére, és ez utóbbi kinevezés tanúsítja, hogy Szörény megyében valami nehézségek fordultak elő, melyek egyelőre meg nem engedik, hogy e megye más megyék módjára kormányoztassék. A tapasztalás csakugyan azt mutatta, hogy Szörény megyében még nem léteznek azon elemek, melyekből megyei tisztikart, és választótestületet lehessen alkotni, oly körülmény, melynek itt nagyobb súlya volt, mint a feloszlatott magyar határvidék más részein, mely utóbbiak t. i. a szomszéd Temes és Torontál vármegyékbe kebeleztettek, mig a Szörénység tisztán oly területekből alakult, hol még csak rövid idővel az előtt, a polgári közélettel ellentétes katonai kormányzás autocrat teljhatalmában virágzott. Hozzájárult még, hogy a régi rendszer bukása által tehetetlenné vált némely egyének nem az ország haladását, hanem egykori befolyásuk visszanyerését tartván szem előtt, a tapasztalatlan népet izgatták, és valódi érdekeire nézve tévutra vezetni iparkodtak.

A ministerium, midőn a választási jogot Szörény megyében felfüggeszté, és a megyei tisztikart a kir. biztos befolyásával kiegészíté és szervezteté, oly eljárást követett, melyet pár hóval utóbb a törvényhozás jóváhagyott. A tisztikar nagy része Krassó és Szatmár megyéből származó, a magyar és oláh nyelvet értő, a közigazgatás terén jártas egyénekből alakult, itt is ismétlődni látjuk azt a mult századi jelenséget,

[1]) Temesi Lapok 1873. év deczember 12-iki száma. A választási mozgalmakról szól a Pesti Napló 1874. évi 9-ik száma.

hogy midőn Temes, Krassó és Torontál vármegye 1779. újra alakíttatott, az új megyék szintén nem voltak képesek a tisztikarnak alkalmas személyzetet kiállítani, a nélkül, hogy más vármegyék segélyéhez ne forduljanak. Igy jutottak Csanád, Bihar, Zemplén, sőt Árva megyei emberek a temes-parti megyékben tisztségekre, kiknek utódjait nagy részt még most is ott találjuk.

A fennebbi okok tekintetéből a törvényhozás 1877. évben a IV. törvényczikket alkotá, melylyel Szörény megyének külön önálló törvényhatósággá való szervezése három évre elhalasztatott és a belügyminister felhatalmaztatott, hogy Szörény megyét ezen három évre a jó közigazgatás igényeinek megfelelőleg úgy rendezze, hogy ezen szervezet a régi állapotból a végleges szervezetre helyes átmenetet képezzen.

Ebből az következik, és törvényhozásilag ki is mondatott, hogy a megyéket illetőleg eddig alkotott vagy ezentúl alkotandó törvények hatálya Szörény megyére ki nem terjed, ha csak ez valamely ujabb törvényben külön ki nem mondatik.

Nem kételkedünk azonban, hogy Szörény megye a szagbadság és magyar államiság hű őre leend és történetünk lapján ezentúl is dicsőséggel fog említtetni.

E meggyőződésünk igazolását utódunkra bizzuk, kinek a tollat átengedjük.

Kormány és közigazgatás.

Századokon át fennállott országos főméltóságok, melyek valamely nemzet történetében mély nyomokat hagytak, a régi és híres városok történetével abban egyeznek meg, hogy ezek is, amazok is eredetüket kideríthetlen homályban, lehetetlen időben és személyekben keresik. Számos város alapítása félistenes hérósoknak, vagy épen az Olympus lakói valamelyikének tulajdoníttatott, az ország zászlósi méltóság első hordozói is sokszor olyanok, kiknek egykori létezése is több mint kétséges.

A szörényi bánság története is igazolja ezen jelenséget minthogy itt a szörényi bán nevére már oly időben találunk mikor még szörényi bánság nem is létezett.

Az Antalfy család magáról azt állítja, hogy alapítója bizonyos Antal, ki a római Curtiusoktól ered, és ki 1094. évben szörényi bánná lett. Fia Péter, atyja nevéről kapja az Antalfy nevet, ő is szörényi bánnak mondatik, és meghal 1160. évben.[1]) Azon körülmény, hogy itt már családnév használtatik, melyek csak századokkal később jöttek divatba, — hogy az atya és fiu kora közé 66 esik, és a szörényi bánság említése annyira megelőzi annak valóságos keletkezését: feleslegessé teszi az ilyen adatok komoly megbirálását.

Nem sokkal jobban vagyunk Sarmasági István és Pállal, kivel Lehoczky András (Stemmatographia I. 142. lap kezdi a szörényi bánok névsorát. Ezekre is csak azt mond juk, mit előttünk már Lugossy József mondott.[2]) Hagyományainkban nincs ezen Sarmaságiakról emlékezet és igy mi alapon áll azok bánsága, nem tudhatjuk. Nagy Iván is, ada-

---

[1]) Nagy Iván : Magyarország családai. I. 44. lap.

[2]) Magyar Történlemi Tár. I. 179. lap.

tok hiányában csak Mátyás király korában kezdhette a család nemzékrendét.

III. Ferdinánd király 1656. évi augusztus 11-én ghimesi Forgách Miklós özvegye Bossányi Eszter javára kiállított oklevélben a Bossányi család fényes érdemeit elősorolván, azzal kezdi, hogy már 1210. évben II. András korában, viselte Bossányi Domokos a szörényi bánság fényes hivatalát. Látni ebből, hogy még királyi oklevelek sem megbizhatók, midőn régibb dolgokról szólnak, melyek elmondásában csak az illető családok hirvágyó közlései után indultak.

Bossányi Domokost 1228. évre nem csak Lehoczky teszi szörényi bánná, hanem Budai Ferencz, Timon Sámuel (Imago), Bél Mátyás (Notitiae IV. 432. lap.) és Lugossy József is, — mindamellett ilyen nevü szörényi bánunk nem volt, és Katona is kénytelen Timon azon állítására, hogy Bossányi Domokos II. András király egész hadseregének fővezére, és 1228-ban szörényi bán lett volna, melyet Timon állítólag a Bossányi család levéltárából merített, megjegyezni, hogy ő ilyen adatot az oklevelekben nem talált. (Histor. Crit. V. 528. lap.) A Bossányi család levéltárát 1874. év tavaszán személyesen vizsgáltuk át nyitra-megyei Bacskafalván, hol akkor tartatott, — azóta a magyar tudom. Akadémia vette meg, — de egyetlen hiteles adatot nem találtunk a fennebbi állításra; rájöttünk azonban azon tévedés forrására, mely Bossányi Domokost szörényi bánnak tünteti fel. A család levéltárában t. i. egy nyomtatott nemzékrend őriztetett, mely a család eredetét igy kezdi:

Comes Falkmanus, de genere Divék dominus de terra Bassan, élt 1163. évben

Dominicus de Bassan, V. Bán de Divék Andreae II. dux belli, et banus Severinensis	Cosmas
	Comes Iván, Lucas.
Magister V. Comes Barleus de Divék.	Gregorius, Budmerus, Comes Irislaus.

Ezen nemzékrend nem vág össze az eredeti oklevelek

adataival sem a személyekre, sem a korra nézve, a miért is ezt következőleg igazitjuk ki :

N

1257. Fulkmar, nobilis de Divék. Budumer.

1275. Baan Cosmas.[1])

1334. Barleus magister Comes Vicepalatinus in Ruda residens, et Comes seu Castellanus Strigonii.	Gregorius 1283.	Irizlaus 1313.	Budemir 1296.

A nyomtatott nemzékrend ismeretlen szerzője tehát több rendbeli tévedést, sőt lehet szándékos valótlanságot irt le. A midőn t. i. az oklevelek tanusága szerint Fulkmár fiai Baan és Cosmasnak neveztetnek, ő Cosmas testvérét minden alap nélkül Domokosra változtatja, és a Baan személynévből báni méltóságot farag, sőt épen szörényi bánt, a mi egyedül csak a nemzékrend szerzőjének képzeletdús agyában fogamzott meg. Azt sem lehet figyelmen kivül hagyni, hogy Baan, — ki testvérével Cosmassal együtt mindig csak Comes et nobilis de Divék neveztetik, — 1228. évben egyáltalában bármily minőségben nem szerepelhet, minthogy atyja Fulkmár is még csak 1257. évben említtetik.

A váradi regestrum 116. §-ban 1219 év alatt említtetik Ocyus banus, mire Bél Mátyás az ő Adparatusában megjegyzi, hogy miután ez nem horvát bán, hihetőleg lesz macsói vagy szörényi bán ; a mi puszta véleménynél nem egyéb.

Gebhardi azon vélekedésben van, hogy tán Szent István alapította a szörényi bánságot, és azt állítja egyszersmind, hogy miután ifjabb Gyula, Zombor fia (Zombor Tuhutum unokája, fia Horkától) Szent István ellen fellázadt, a király őt

[1]) Hogy Baan és Cosmas testvérek, és Falkman fiai voltak, bizonyitja az esztergami Szent István királyról czimzett keresztesek conventje is, a nevezett két testvér közt Ruda, Buchfalva, Divék, Majtény és más Nyitra és trencsénvármegyei birtokaik megosztásáról szóló levelében. (Fejér. V. 2. köt. 307. lap.) Ismét 1274. évben magister Barleus, filius Baan de Divék Fejér V. 2. köt. 403—405. lap, hol az 1277. év szám hibás, de melyet Knauz a Magyar Sion I. 13. lapján ismét hibásan 1273-ra igazitott.)

országától megfosztá, és ez alkalommal a mai Oláhország egy része, a krajovai vagy szörényi bánság Magyarországgal egyesíttetett.[1])

A érintett kornak történeti forrásai, tudomásunk szerint szörényi bánságról nem szólnak.

A szörényi bánok névsorát ennél fogva az 1233. év előtt nem lehet megkezdeni, és Lukács az első szörényi bán, kit a történeti kritika elismer, mi is tehát vele kezdjük azon férfiak ismertetését, kik hazánk egyik legtekintélyesebb és legfontosabb részét kormányozták és védelmezték.

A szörényi bánok.

1233. **Lukács.** (Lucas banus de Scevrin, indictione sexta, die decimo exeunte Augusti. Árpádkori Új Okmánytár. I. köt. 307. lap. Fejér III. 2. köt. 348. lap. Theiner I. 124. lap, kinél azonban az 1203. évszám hibás. Lugossynál még Leucas, és Leukus néven. Jireček : Geschichte der Bulgaren. 381. lap, helyesen irja, hogy a szörényi bánság 1233 körül alapíttatott a magyarok által.)

1240. **Oslu.** (banus de Zeureno. Fejér IV. 3. köt. 552. lap. — Ezen Oslt Lugossy József kifelejtette a maga névsorából.)

1243. **Csáky István,** (banus de Scevrem. Győri Tört. és régészeti füzetek I. köt. 209. lap, egy január 29-én kelt oklevél záradékában. Innen közli az Árpádkori Új Okmánytár. VII. 133. lap.)

1247. **A jánosvitézek** birták —1254-ig.

Lugossy József 1244—1260. évig a templáriusok uralkodását jelezvén Szörényben, ez időre itt bánokat nem emleget. (Magyar Történelmi Tár. I. köt. 180. lap.) Kimutattuk, már más helyen, hogy nevezett kitünő tudósunk ezen állitása merő tévedésen alapszik ugy az időre, mint a kormányzó férfiak minőségére nézve. Először is nem templáriusok, hanem jánosvitézek kezére adatott a szörényi tartomány igazgatása, az is nem 1244, hanem 1247. évben IV. Béla király oklevele szerint. (Lásd többet : Pesty Frigyes : A templáriusok Ma-

[1]) Geschichte des Reichs Hungarn und seiner Nebenländer IV. 262. lap.

gyarországon 44. lap. IV. Béla adománylevele Praynál: Dissertationes historico criticae in Annales 134—137. lap, és Fejér IV. I. köt. 447—454. lap. Gebhardi, ki Pray által félrevezettetve a 1249. év folyamán Lőrinczet szörényi bánnak tartja, a jánosvitézek kormányzásának ez időbeni cáfolására épen azt hozza fel, hogy Szörény már akkor régi módszerint bánok által kormányoztatott: Régi mód szerinti kormányzásról azért szól Gebhardi, mert a Szörénység keletkezését Szent Istvánnak tulajdonítja.)

1255. **Pous.** (V. István királynak egy 1270. évi oklevele — közli a Zichy Codex I. 23. lap — azt mondja Pousról, hogy szörényi bán és királyi tárnokmester volt IV. Béla alatt,[1]) de a kort, melyben e hivatalokat viselte, közelebb ki nem jelöli. Miután a jánosvitézek 1254. évben még a Szörénységben ültek, Pous bánságát 1255. évre véljük tehetőnek, tekintettel arra is, hogy a legközelebbi években mások foglalják el e hivatalt. A budai kam. levéltárban őrzött Liber Dignitariorum szerzője, a Rajcsányi-féle Antiquitates alapján Poust már az 1249. évre teszi szörényi bánná, és királynéi tárnokmesterré. Ugyan ezen Liber-ben Pous 1250, 1251 és 1252. években is előfordul báni minőségében. Ezen forrást azonban, noha szerzője többnyire levéltári adatokat használt, csak akkor lehet tekintetbe venni, ha más történeti forrásokkal nem jő ellentétbe. — 1251. évre Fejér (Cod. diplom. VIII. 2. köt. 355. lap) Dénes nevü szörényi főispánt hoz fel: »Dyonisio Zerinyensi Comite« a Sebenico város részére adott kiváltságlevél záradékában. De ezen Dénes nem volt szörényi főispán — nem is lehetett, mert a Szörénység főnökei akkor bánok voltak — hanem szolnoki főispán, a mint ugyancsak Fejérnél láthatni, ki Oklevéltára IV. 2. köt. 98. lapján ez év főpapjait és országzászlósait némileg jobban közli.)

---

[1]) Közli ez oklevelet Fejér is V. 1. köt. 34—37. lap, csakhogy itt a Vászon helynév irásmódja ingadozik; továbbá ezen szavaknál: privilegium Pous tunc bani de Zewerino, magistri tawarnicorum domini regis, charissimi patris nostri, kimaradt a tunc szó.

1257—1261. **István.** (Rajcsányi: Antiquitates, hol egyszersmind István erdélyi herczeg, — a későbbi V. István király — tárnokmesterének neveztetik.)

1262. **István.** (Még május 8-ka után. Knauz: Monumenta Strigon. I. köt. 472. lap; és a dömösi prépostság levelei.)

1263. **Lőrincz,** egyszersmind István ifj. magyar király tárnokmestere. (Fejér IV. 3. köt. 160. 161. lap. Katona VI. 371. lap. Lugossy József. — Lőrincz nemzetsége nem említtetik az ismert forrásokban, csak a Liber Dignitariorum irja, hogy az Osl nemzetségből való volt, és »de Csorna« melléknévvel hozza fel, a mely esetben Lőrincz a Kanizsayak törzse volna. Timon, Wagner, Nagy Iván, Fejér, Lugossy József pedig Hedervárinak tartják.)

1264. **Lőrincz.** (Lehoczky, és utána Lugossy. Pray: Dissertationes 138. lap.)

1265—1267. **Lőrincz.** (Liber Dignitariorum.)

1268. **Ugrin.** (Saját kiadásu levele, Fejérnél IV. 3. köt. 477. lap. Birtokai voltak Nógrád megyében, és a kalocsai püspökség kerületében. — Ugrin szörényi bánságát tanusítják az Árpádkori Új Okmánytár. III. köt. 192. lap. Czech, a Tudományos Gyüjteményben 1828. V. köt. 79. lap. Lugossy József: Tört. Tár. I. 180. lap. Fejér VII. 2. köt. 287. lap, az Archontologiában. — A Liber Dignitariorum ez évre is Csornai Lőrinczet teszi szörényi bánná, és hivatkozik a budai kam. ltár fasc. 268. Nr. 34 alatti oklevélre, melyet azonban feltalálnunk nem sikerült.)

1268. **Sándor.** (Oklevél a magyar Tud. Akadémia Évkönyvei VI. köt. 431. lapján, melylyel István ifjabb magyar király, nevezett Sándor bánnak Vasvári, Szentmárton, Szalka és Kák szabolcsmegyei falvakat adományozza. Közli ez oklevelet Wenzel is, Árpádkori Új Okmánytár 8. köt. 196—200 lap. Garádi ez utóbbi munka ismertetésénél a Századok 1873. folyamának 715. lapján már nem mondhatta helyesen, hogy ezen bán eddig ismeretlen volt.)

1269. **Lőrincz.** (Liber Dignitariorum.)

1270. **Ponith.** (Árpádkori Új Okmánytár 8. köt. 286. lap. Az oklevél kelt: octavo die intrante mensis Septembris. Eredetie Borsod vármegye levéltárában létezik.) Vajjon egy személy-e a zalai főispánnal, ki 1272. évben igy iratik: Ponith Bano Comite Zaladiensi? (Fejér V. 2. köt. 54. 55. lap és V. 1. köt. 245. lap.) Ponith zalai főispánt Lehoczky, ki sok mindenfélét összezavar 1272. macsói bánná teszi. (Századok 1875. évi folyam 369. l.)

1270. **Lőrincz.** (Pray: Historia Regum I. 283. lap, Rajnald és Cromer után. — Liber Regius ecclesiasticus I. köt. 227. lap a budai kam. ltárban, hol egyszersmind dobokai főispánnak neveztetik.)

1271. **Lőrincz**, dobokai főispán. (Decimo kalendas aprilis kelt V. István király-féle oklevélben. Laurencius Banus de Zeurino, et Comes de Doboka, ki IV. Béla idejében nádor, de egyszersmind Comes Simighiensis et de Kemluk volt. V. István király neki hadi érdemei tekintetéből possessionem Vyhel vocatam cum omnibus suis pertinencÿs, Debrete scilicet, Lybo, Potworich et Zerdahel vocatis adományozza, — hol fekszenek az adományozott helységek, nem mondja az oklevél. Található a kői káptalan 1365. évi átiratában, a budai kam. ltárban NRA. 472. csom. 21. szám. Közli teljes szövegét Wenzel: Árpádkori Új-Okmánytár XII. köt. 40—43. lap. Fejér is V. 1. köt. 99. lap, de az adományozás kihagyásával. Ugyancsak 1365. évben átirta Nagy Lajos király is Konth Miklós nádor részére, kijelentvén, hogy ezen átirat az eredetinek teljes hitelével bir, és senki Konth nádort és örököseit az eredetinek felmutatására nem kényszerítheti. (Budai kam. ltár NRA. 477. csom. 9. sz.) Ismét 1271. évben Laurencius banus de Zeurino, Comes de Doboka. (Budai kam. ltár NRA. 607. csomag 1. szám.) Napi kelet nélkül 1271 mint egyuttal dobokai főispán Árp. Uj Okm. Tár VIII. 343. és 346. lap. Hasonlókép egy quinta kalendas octobris kelt levélben. (Wenzel Árp. Uj Okm. Tár XII. 695 lap.) Továbbá Wenzel idézett Okmánytárában III. köt. 253.

lap. Fejér V. 1. köt. 138 és 172. lap. Bél Mátyás : Notitia IV. köt. 463. lap.)

1271. **Pál.** (Fejér VII. 2. köt. 287. lap, t. i. az Archontologiában és utána Lugossy József, kik Subich családnevet adnak neki. A Subich név csak az utóbbinál fordul elő Pálra vonatkozólag, — mi alapon? nem tudjuk. A Subich Pál nevet csak Fejér Archontologiájában találjuk, de oklevélben nem.)

1272. **Pál** dobokai főispán. (Árpádkori Új Okmánytár IV. köt. 2. lap és XII. 71. lap, mely utóbbi levél kelt sexto kalendas decembris, és IX. köt. 3. lap. — Fejér V. 2. köt. 49., 51., 54., 55., 57. lap. — Schwartner. Végre Lugossy József, az ő birtokában levő, V. István király által kiadott adománylevele alapján. — Ez évre Paulus de Solmos szörényi és dobokai főispán a Liber Dignitariorum szerint is, mely róla egyuttal azt irja, hogy mint V. István hadvezére Ottokár cseh királyt Mosonynál megszalasztotta.)

1272. **Lőrincz** dobokai főispán. (Egy június 14-én kelt kir. levél záradékában, budai kam. ltárban NRA. 721. csom. 62. sz. Napi kelet nélkül Zichy Codex I. 32. lap. Decima quinta Kalendas julii kelt levélben Tkalcsicsnál : Monumenta hist. Episcop. Zagrab. I. 163. lap. Decimo octavo Kalendas julii Árp. Új Okm. Tár XII. 50. lap. Napi kelet nélkül, ugyanezen gyűjtemény XII. 53 és III. köt. 273 lap.) Előfordul még Lőrincz a fönnebbi méltóságokban február 9-én, 16-án és május 14-én kelt oklevelek alatt, Hazai Okmánytár I. 57. lap, V. köt. 45. és 48. lap. Magyar Sion I. köt. 774. lap, valamint egy, Nagy Imre akadémiai tagnál olvasott 1272. évi oklevélben: Laurencio bano de Sceurino. Végre Wagnernél: Diplomatarium Comitatus Sáros 283. lap. Szörényi bánnak és dobokai főispánnak neveztetik még Árp. Új Okm. Tár. VIII. 380., 382., 384., 385., 389., 390., 392., 393., a mely levelek február 16-án, 23-án, 26-án és márczius 17-én keltek. Továbbá Fejér V. 1. köt. 178., 180., 183., 184., 186., 192., 195., 199., 205.

207., 209., 213., 216., 230., 233. és XI. köt. 68. lap. Octavo idus Aprilis. 236. és 245. lap.)

1272. **Albert.** (Előfordul V. István király levele alatt, melylyel Csáky Domokost és Mihályt, azon érdemeikért, hogy a macsói bánságot pusztító Uros rácz fejedelmet legyőzték, seregét szétverték, és főembereit elfogták, — Korusd-föld adományozásával jutalmazza. Fejér V. 1. köt. 241. lap. Ez az egyetlen adat, mely Albert szörényi bánságáról szól, mindamellett nem akarjuk ezt feltétlenül elvetni. István király ezen idézett oklevele alatt ugyan is még más különösségek is fordulnak elő; igy neveztetik benne Lőrincz nádornak, Miklós kir. főlovászmesternek és szebeni ispánnak; Fülöp kir. pohárnokmesternek és dobokai főispánnak, Dénes országbirónak, — holott más ezen évi királyi oklevelekben Moys nádornak, Albert kir. főlovászmesternek és szebeni ispánnak, Lőrincz szörényi bán egyszersmind dobokai főispánnak, Miklós országbirónak neveztetik; a többi főméltóságok pedig jóformán megegyeznek. (v. ö. Fejér V. 1. köt. 245.) Frankl Vilmosnál Moys mint nádor 1272. június 16-ig; Lőrincz 1272. évi júliustól november 27-ig, Roland 1272. évi deczember elsejétől 1273. márczius haváig szerepel, és még azután, és későbben is Lőrinczne átengedi és tőle visszaszerzi a nádori hivatalt. Nincs tehát abban nehézség Albertet 1272. évben szörényi bánnak elismerni, azon időközre, a melyben Lőrincz nádori hivatalt viselt; az az júliustól november végeig, és ezt annál inkább tehetjük, minthogy az Albertnél ez évben gyakrabban nevezett szörényi bánok közül Lőrincz először február 9-én, utoljára május 16-án, Pál pedig először november 26-án neveztetik. De avval a kérdés még nincs befejezve. Minthogy t. i. hiteles oklevelekből tudjuk, hogy Lőrincz is, Pál is már 1272. év előtt, de ezen év után is szörényi bánok voltak, nem marad egyéb hátra, mint két együtt működő szörényi bánt feltenni már ezen korban, noha együttesen sehol sem neveztetnek.) Ezen Albert különben ez évben mindig magister Agazonum et Comes de

Cibinio, és csak azon egy oklevélben, mely Albertet szörényi bánnak nevezi, egy más kir. főlovászmester és szebeni ispán fordul elő, ugy mint: Nicolao magistro Agazonum, comite de Zibinio. Lehet tehát, hogy a királyi jegyző hibázott.)

1273. **Pál** dobokai és valkói főispán. (Mint szörényi bán és dobokai főispán, Budai kam. ltár NRA. 605. csom. 5. szám. Árpádkori Új Okmánytár. IX. köt. 29. lap. Mint szörényi bán és valkói főispán: Arpádkori Új Okmánytár. IX. köt. 11. 12. lap. Fejér V. 2. köt. 72., 75., 78., 120. lap, — mint egyedül szörényi bánt említve találjuk Pált, Zichy Codex I. 33. lap. Hazai Okmánytár. II. köt. 12. lap. Árpádkori Uj Okmánytár. IV. köt. 23. és 27. lap és IX. köt. 16., 18., 20., 22., 23., 26., 34. lap. Knauz: Esztergomi Okmánytár. I. köt. 70. lap; Győri Tört. és Régészeti füzetek. II. köt. 302. és 304. lap; Fejér V. 2. köt. 102., 104., 106., 112., 127., 129., 130., 116., 109., 104., 99., 82., 85., 87., 88., 94. egy oklevél a gr. Sztáray család levéltárában, mascul. 322. és a budai kam. ltár NRA. 556. csom. 13. szám. Árpádkori Új Okmánytár XII. 76., 78., 80., 85., lap. Katona. VII. 649. lap. — Lugossy József ez évre Pál szörényi bánt egyszersmind országbirává teszi, valószinüleg Lehoczkyt követvén; azonban ez évre más országbirókat találunk. Lásd Frankl Vilmos: A nádori és országbirói hivatal 168. lap. — A fennebb idézett oklevelek, a mennyiben évszámon kivül, napi keletjük is van, kimutatják, hogy Pál január 2-án, 9-én, 10-én, 12-én márcz. 1-én, 6-án, 30-án; május 12-én, 13-án, 16-án, 23-án, 28-án; június 2-án, 24-én, 28-án; július 6-án, 10 én, 17-én; augusztus 24-én; szeptember 22-én, október 26-án; deczember 19-én volt szörényi bán, tehát a februárt, áprilist és novembert kivéve, az évnek minden hónapja van képviselve.

1273. **Lőrincz**, dobokai főispán. (Árpádkori Új Okm. Tár. III. 273. Tkalcsics: Monumen. Histor. Episcop. Zágráb. I. 167. lap, mely utóbbi oklevél kelt szept. 29-én. Magyar Sion I. köt. 774. l., a mely oklevél kelt május

14-én. Lőrinczet szörényi bánul 1273. évre feltünteti Lugossy József is, hivatkozván Fejérre, de Codexében ez állítást igazoló adatra nem lehet találni. Hodor Károly Doboka vármegyének ismertetője, ezen Lőrinczet, mint dobokai főispánt, de különben sem ismeri. Engel azt irja Gesch. der Moldau und Walachei. 146. lap Lőrinczről, hogy ugy látszik, miszerint ő még 1262. évben is igazgatta volna a szörényi bánságot.)

1274. **Pál.** (Árp. Új Okm. Tár. XII. 93., 97., 100., 103., 104., 107., 109., 111., 698. és IV. köt. 35. lap. IX. köt. 51., 53., 55., 57., 60., 62., 66., 69., 73., 82. lap. Katona VII. 656. lap, Tkalcsics. I. 172. lap. Zichy Codex. I. 35. lap. Hazai Okmánytár. I. 64. és III. köt. 23. lap. Kukuljevics : Jura Regni Croatiae. I. 83. lap. Győri Történelmi és Régészeti füzetek. III. köt. 110. lap. Wagner : Diplomatarium Sárosiense. 290. lap. Kubinyi : Magyar Történelmi Emlékek. I. 90 és 93. lap. Fejér. V. 2. köt. 146. 153. 163. 166. 168. 171. 174. 175. 179. 187. 190. 195. 199. 201. 203. 206. 209. és VII. 2. köt. 222. lap, — Az itt idézett, és napi kelettel biró oklevelekből kitetszik, hogy Pál január 12-én, 23-án, 26-án, 31-én, február 9-én, 16-án, 22-én, márczius 28-án, április 26-án, május 7-én, 31-én, július 2-án, 18-án, augusztus 4-én. 19-én és 21-én neveztetik szörényi bánnak. (Budai kam. ltr. NRA. 1532. cs. 26. sz.)

1274. **Ugrin.** (Árpádkori Új Okm. Tár. IX. köt. 77. és XII. köt. 116. 118. lap. IV. köt. 41. Fejér. V. 2. köt. 213. 215. Győri Történelmi és Régészeti füzetek. III. köt. 23. lap. — Az oklevelek, melyekben Ugrin bán előfordul, márczius 24-én, szeptember 7-én és 8-án keltek. — A Liber Dignitariorum szerzője, a budai kam. ltárban fasc. 620. Nr. 7. alatti oklevél alapján, melynek eredetijét nem láttuk, — állítja, hogy Ugrin szerémi főispán is volt; azonban azon Ugrin, ki 1273. és 1274. években kir. főlovászmesternek és szerémi főispánnak neveztetik, más személy lehetett mint Ugrin szörényi bán, legalább a bán ama czimeket együtt nem viselte. Ezen

korban Ugrin nevü macsói bán is létezett. (Századok 1875. évi folyam. 369. 370. lap.)

1275. **Ugrin.** (Tkalcsics. I. 175. lap. Fejér VII. 2. köt. 39. lap. V. 2. köt. 241. 243. 245. 264. Pray: Dissertationes in Annales 138. lap. Katona. VII. 676. 680. lap. Árpádkori Új Okm. Tár. IV. köt. 52. lap.

Ez oklevelekben Ugrin márczius 24-én, április 3-án és június 4-én említtetik.

Ugy látszik, hogy ez Ugrin országbiró lett, mert egy 1275. évi, napi kelet nélküli oklevélben azt olvassuk: Ugrino Bano, Judice Curie nostre. (Árp. Új Okm. Tár. IX. köt. 114. lap.)

1275. **Mykud.** (Budai kam. ltár NRA. 721. csom. 62. szám. napi kelet nélkül. Praynál: Dissertationes. 138 lap. Mikud hibásan már 1274. évben fordul elő. — Továbbá Mikud mint szörényi bán: Árpádkori Új Okm. Tár. XII. köt. 144. lap, és 135. lap. Knauz: Esztergomi Okmánytár. I. 73. lap, Hevenesi kéziratai R. 52. köt. 52 és 157. lap. — Fejér V. 2. köt. 235. 262. lap, és Lugossy József.

Ez oklevelekben találunk február 10-én, deczember 10-én és 29-én keltezéseket.

1275. **Pál.** (Budai kam. ltár. NRA. — Árpádkori Új Okm. Tár. IV. köt. 50. lap. IX. 115. lap. XII. köt. 138. 140. lap. Fejér V. 2. köt. 238. 254. 259. lap. — Kövecses cs. ltára.

Ez oklevelek közt vannak, melyek márczius 9-én, június 17-én, július 11-én és 27-én és augusztus 11-én keltek.

1275. **Reynold** tárnokmester. (Undecimo kalendas julii, az az június 21-én kelt oklevél záradékában Kassa város levéltárában: Speculum tabularii l. r. Civitatis Cassoviensis, pag. 2. Ezen Reynold 1273. évben szolga-győri főispán volt.)

1276. **Mikud.** (Fejér V. 2. köt. 340. lap, eredetije a budai kam. levéltárban NRA. 604. csom. 18-ik szám. Lugossy és a Liber Dignitariorum).

1277. **Pál.** (Fejér V. 2. köt. 397. lap, utána Lugossy József.

1277. **Mikud.** (Liber Dignitariorum). *)

1278. **Mikud.** (Liber Dignitariorum.) Az ő hős tetteiről l. Hazai Okm. [VI. 241. és 174.

Comes Mikud

Mikud banus — mgr. Emericus.

1278. **Pál.** (Oklevél a gyula-fehérvári káptalan levéltárában, Cista XX. 93. és Fejér X. 4. köt. 368. és 863. lap.)

1279. **Lőrincz.** (Árpádkori Uj-Okmánytár XII. 253. lap, Fejér V. 2. köt. 492. és 547. lap. Az utóbbi idézett oklevélben Lőrincz szörényi bán, néhai Lőrincz vajda fiának mondatik. E szerint ezen Lőrincz más személy azon Lőrincztől, ki 1263-tól 1273. évig szörényi bánnak neveztetik, és ki Kemen fia volt. Czinár a Fejér codexéhez irt indexben 1279. évnél kérdi, vajjon ezen Lőrincz, t. i. Lőrincz vajda fia, 12 évig ugyanaz? Ő t. i. 1279—1291-ig szörényi bánul egyedül őt sorolja fel. Teutsch u. Firnhaber: Urkundenbuch zur Gesch. Siebenb. 117. l.)

1279. **Mikud.** (Liber Dignitariorum. IV. László király Mikud bánnak, Mikud comes fiának, kitünő érdemei elismerése mellett — quae propter sui multitudinem per singula toediosum sit enarrari, — uj adományt ád Zala megyei Suey, Sepene és Bánd a veszprémi várispánsághoz tartozó földekre. Az oklevél, melyben Mikud azonban csak bánnak, de nem szörényi bánnak neveztetik, olvasható Fejér V. 2. köt. 495. lap, és VII. 3. k. 83—85. lap. A csehek elleni háboruban részt vett, különösen Minen és Karchalag várak vívásánál. (U. o. 496.) Egy 1288. évi levele: Nos Mikud banus filius Comitis Mikud de genere Kukenusvennolth. (Wenzel: IV. 332.)

1279. **Béla.** (Lehóczky, Stemmatographia I. 142. lap, utána Lugossy. Pray: Dissertationes 138. lap: Béla herczeget ír. Vajjon ezen források nem tévesztik-e össze Béla macsói bánnal, ki egyébiránt már 1272. évben vesztette életét a Margitszigeten.)

*) A Liber Dignitariorum kétes becsü névsorát kisebb betüvel vesszük fel, hogy legalább figyelem ébresztésül szolgáljon.

1280. **Timotheus.** (Liber Dignitariorum. Lehóczkynál 381. lapon ez évre Szörényi Dénes. E slavoni aicsaládot Nagy Iván nem ismeri.)

1281—1283. **Timotheus.** (U. o.)

1284—1286. **Makó** a Csanád nemzetségből. (Liber Dignitariorum.)

1287—1289. **Káthay Rafael.** (Rophoinus de genere Kátha, a Liber Dignitariorumban).

1290. **Lőrincz.** Keve és Krassó vármegye főispánja. (Liber Dignitariorum).

1291. **Lőrincz.** Keve és Krassó vármegye főispánja. (III. András király levelében, Fejér VI. 1. köt. 130. lap. Wenzel: XII. köt. 510. lap. Lugossy József).

1292. **Lőrincz.** (Liber Dignitariorum.)

1293. **Lőrincz.** (Liber Dignitariorum. Roessler: Román. Studien 289 lap, ez évre Pál nevü szörényi bánt emlit.)

1294—1296. **Solymosi Pósa.** (U. o.)

1297—1299. **Rátholti László.** (Ladislaus de genere Ratholth, Liber Dignitariorum.)

1299—1307. **Tárnok András.** (U. o.)

1308—1313. **Tárnok András és Márton.** (Liber Dignit.)

1314—1318. **Csornai Domokos,** az Osl nemzetségből (Liber Dignit. Vajjon ugyanazon személy-e az 1340. évtől 1353. évig mint macsói bán szereplő Ostffy Domokossal, erre határozott nemmel lehet felelni, főleg miután tudjuk, hogy ezen utóbbi Domokos még 1359. évben is élt.)

1319—1323. **Rátholthi László.**

1323. **Széchy Dénes** asztalnok mester. (Liber Dignit. az anspachi levelek alapján. Ez minden esetre hibás adat, mert Dénes csak akkor lett szörényi bán, midőn Róbert Károly a szörényi várat elfoglalta.)

1324. **Pál.** Szerémi, valkói és bodrogi főispán. (Pray: Dissertationes in Annales 138. l. Lehóczky és utánna Lugossy József.)

1324—1329. **Széchy Dénes.** (Liber Dignitariorum.)

1330. **Széchy Dénes.** (Liber Dignit. — Turóczy azt irja, hogy midőn I. Károly király ez év september havában a szörényi várat elfoglalta, a várat a báni méltósággal együtt Dénesnek, Miklós fiának (ezen utóbbi Ivánka fia) adományozta. Turóczy és Katona VIII. 636. lap. Csak ez utóbbi adat jogosít, hogy Dénest, ki családnevével másutt nem neveztetik, Széchynek mondjuk. Engel: Geschichte der Wallachei 150. lap.)

1331—1334. **Széchy Dénes.** (Liber Dignitariorum.)

1335. **Széchy Dénes,** kir. főasztalnok mester. (Fejér VIII. 4. köt. 60. lap, és IX. 2. köt. 310. lap. Lehoczky őt ez évre tárnokmesterré teszi, de ez hibás, mert az épen idézett oklevél szerint Demeter volt tárnokmester.)

1336. **Széchy Dénes.** (Liber Dignit. és Festetich család levéltára. — Lehoczky ez évre J á n o s t, a newnai Trentul családból említi, mint szörényi bánt, Stemmatographia II. 410. lap.)

1337—1340. **Széchy Dénes.** (Liber Dignit.)

1341. **Széchy Dénes.** Egyszersmind főasztalnok. (Liber Dign.)

1342. **Tamás.** (Roessler 298. lap.)

1342. **István.** Dénes fia. (Fejér IX. 1. köt. 56. lap. Lehoczky és Lugossy. Nagy Lajos király 1347. évben a Balogh nemzetségbeli Miklós slavon-horvát bánnak, és Ivánka asztalnok mesternek, Széchy Péter fiainak, valamint testvérük Jakabnak, végre Balás, Tamás, Péter és Jánosnak, Dénes n é h a i s z ö r é n y i b á n fiainak a pallosjogot adja a gömörmegyei Zech és Bolag (Bolyok, ma Borsod megyében) és Miskolcz borsodmegyei birtokokban. Ez évre Pray: Dissertationes 138. lap, T a m á s, szörényi bánt említ, ki azonban más forrásban elő nem fordul. Lugossy sem vette föl ezen Tamást az ő névsorába. A Liber Dignitariorum ezen Istvánt folytonosan Lossonczynak nevezi, — mi alapon? nem tudjuk. Az általunk idézett Nagy Lajos-féle oklevél Dénes, néhai szörényi bán fiairól szól, ezen Dénes csakugyan Széchy volt, de fiai Balázs, Tamás, Péter és Jánosnak neveztetnek, István köztük nincs; hasonlókép Nagy Ivánnak (Magyarország családai X. 528. 529. lap) sincs arról tudomása, hogy Széchy Dénesnek István nevü fia lett volna.)

1343. **Lossonczy István.** (Budai kam. levéltár NRA. 872. csom.— szám, és 581. cs. 7. sz., és monyorókeréki lvtár.)

1344. **Lossonczy István.** (Liber Dignitariorum.)

1345. **Lossonczy István.** Dénes fia. (A váradi káptalan levelében, a gróf Erdődy cs. levéltárában. Ladula 95. fasc. 10. nro 4. és ladula 47. fasc. 8. nro 2., monyorókeréki levéltár.)

1346. **Lossonczy István.** Dénes fia.

1347. **Lossonczy István.** Dénes fia. (Báró Bánfy család ltára, Y. 1. szám, és gróf Erdődy cs. galgóczi ltára. Ladula 47. fasc. 8. Nro 5—8.)

1347. **Széchy Miklós.** (Fejér IX. 1. köt. 490. lap. Ezen adat, mert a névsort megszakítja, gyanús.)

1348. **Lossonczy István,** Dénes fia. (A pápa az erdélyi vajdának, és több főurnak, ezek közül »Stephano Dionisy Bano de Scenicin« — azaz Istvánnak, Dénes fiának, szörényi bánnak ir az iránt, vegyék reá Nagy Lajos királyt, hogy az Aversában elfogott kir. herczegekkel kegyelmesen bánjék. (Theiner: Vetera Monumenta historica Hungariam sacram spectantia. I. 753. 754. lap.) István szörényi bánt említik továbbá ez évre, a báró Bánfy család ltára, fasc. R. Nro 26., a budai kam. ltár NRA. 556. csom. 28. szám. — Ez évben István és testvére Dezső Nagy Lajos királylyal Olaszországban járt a hadsereggel. Elenchus a Bánfy oklevelekről Monyorókeréken.)

1349. **Lossonczy István.** Dénes fia. (Báró Bánfy cs. ltára. Fasc. J. Nro 7. és budai kam. levéltár; azonban ezen utóbbi évben már csak néhainak iratik. Gróf Erdődy cs. galgóczi ltára. Ladula 96. fasc. 23. Nro 1.)

1350. **Lossonczy István.** Dénes fia. (A leleszi convent levelében: Ladislaus de Kalanda, famulus magistri Stephani Bani de Zeurynio; gr. Erdődy cs. ltára. Ladula 47. fasc. 8. Nro 18. A monyorókeréki igy: Statutoriae ecclesiae Bacsiensis Stephani Blasy fily Dionisy Bani de Zeurinio super possessione de Zaucz in cottu Nogradiensi.)

1350. **Széchy Miklós.** (Tkalcsics: Monumenta Histor. Zagrab. II. köt. 124. l. de csak Miklós néven. Fejér IX. 1. kötet, 764-ik lap, mely oklevél — Erzsébet királyné átirata — található a budai kamarai levéltárban NRA. 394. csom. 5. sz. Családnév nélkül ugyancsak Fejérnél IX. 1. kötet, 793. lap, és IX. 6. kötet 282. lap, mely két oklevél azonos tartalmu. Említik Széchy Miklóst Lugossy József, a budai kamarai levéltár

NRA. 394. csom. 5. szám, és a M. Nemzeti Muzeum oklevélgyüjteménye.)

1351. **Széchy Miklós.** (A budai káptalan Miklós nádornak jelenti, hogy Miklós szörényi bánt Zeuden nevü birtokában találván, Tötös mester részére megidéztette. — (Zichy codex II. 475. lap.) Nagy Lajos király átirja literas privilegiales magnifici viri domini Nicolai de Zech, quondam bani tocius Sclavonie et Croacie, nunc vero bani de Z e u r y n o. (Tkalcsics: II. köt. 100. lap.) Olvasható még Miklós, Fejérnél IX. 2. köt. 47. 55. 62. lap. Hazai Okmánytár II. 89. lap és egy oklevélben a bécsi cs. k. titkos levéltárban, mindenütt családnév nélkül. Szintúgy Domokos macsói bán és Miklós szörényi bán Nagy Lajos király ez évi decretuma alatt, Corpus Juris I. 170. l. Lugossy József őt Széchy Miklós néven sorolja elő. — Lehoczky a Stemmatographiában ez évre Radnics Miklóst hozza fel, a mi erős botlás, mert Radnics Miklós csak 93 évvel később szerepel, mint látni fogjuk.)

1352. **Széchy Miklós.** (Fejér IX. 2. köt. 136. 157. lap. Hazai Okmánytár. II. köt. 97. lap. Tkalcsics II. köt. 122. l. Katona X. köt. 46. lap. Kassai városi ltár: Speculum tabularii 22. és 106. lap. Gróf Sztáray család levéltára. Lugossy.)

1353. **Széchy Miklós.** (Fejér IX. 2. köt. 212. 228. 235. 239. lap, és IX. 2. k. 289. lap, hol Péter fiának neveztetik. Cornides VI. 207. l. és gróf Csáky levéltára.)

1354. **Széchy Miklós.** (Fejér IX. 2. köt. 305. 311. 313. 322. lap. Katona X. 93. lap; mely oklevél quarto nonas decembris kelt, és a budai kam. ltár egy oklevelében február 22-ről, és a bécsi cs. k. titkos ltárban július 13-ról.)

1355. **Széchy Miklós.** (Egy február 18-án kelt oklevélben Fejér IX. 2. köt. 400. és Katona X. 121. lap. A többi ez évi oklevelekben nem szörényi bánnak, hanem országbirónak neveztetik, utóbb nádorságra emeltetett. Előfordul még Hevenesi kéziratiban. R. 52. köt. 77. lap.)

1355. **Pelsőczi Bubek Dénes**, kir. fővásszmester, Keve és Krassó vármegye főispánja. (Május 28-án kelt levélben:

Dionisio de Zeurinio banus, budai kam. ltár NRA. 1501. csom. 14. szám.)

1356. **Széchy Miklós.** (Fejér IX. 2. köt. 483. lap. Más ez évi oklevelekben országbiró és turóczi főispán. Fejér idézett oklevelének keltje gyanús, mert Bubek Dénes báni hivataloskodását megszakitja; de különös az is, hogy ezen oklevélben Miklós, Lőrincz fia, erdélyi vajdának neveztetik, midőn ugyanez évre Dénes és András nevü vajdákat is találálunk. (L. Czinár.) Gebhardi tévesen jegyzi meg, hogy 1355. és 1389. évek közt nem találtatik magyar szörényi bán az oklevelekben. IV. 289. lap.)

1356. **Pelsőczy Bubek Dénes.** (Liber Dignitariorum.)

1357. » » » (u. o.)

1358. » » » (u. o.)

1359. **Pelsőczi Bubek Dénes.** (Budai kam. ltár NRA. 1531. csom. 7. szám; utóbb erdélyi vajda lett.)

1360. **Alsáni Gergely.** (Liber Dignitar.)

1361—1363. **Alsáni Gergely,** sümegi főispán, (u. o.)

1364. **Koroghy László** és **Széchényi Konya.** (Liber Dignitar. ex antiquit. Rajcsán. — Frank és Simon 1383. évben zólyomi és trencséni főispánok, néhai Konya bán fiai voltak: filii condam Bani de Seweren. Fejér X. 1. köt. 134. és 412. l.)

1365. **Koroghy László** és **Széchényi Konya,** (Pray: De Sigillis 115. lap. Konya a jövő évben lesz horvát-dalmát bán.)

1366—1368. **Koroghy László.** (Liber Dignitar. A jelen munka elején ki van mutatva, hogy Koroghy és Heem Benedek bolgár, de nem szörényi bánok voltak.)

1368. **Heem Benedek,** Pál fia. (Rajcsányi jegyzeteiből. Liber dignitariorum. Okleveles bizonyítékot Heem szörényi bánságáról nem ismerünk. Ez évben bolgár bán és temesi főispán volt. Történelmi Tár XII. 175. lap. Talán több mint véletlenség, hogy Bebek Dénes bodonyi kapitány, Koroghy László és Heem Benedek, ugyanezen sorozatban egymást követik mint temesi főispánok.)

1368. **László** havasalföldi vajda és fogarasi herczeg. (Ladislaus Dei et Regiae maiestatis Gratia Weyvoda Transalpinus et Banus de Zeurinio, Dux de Fugrus, etc. Marienburg: Kleine siebenbürgische Geschichte, Pest. 1806. 189. lap, és Siebenbürg. Provincialblätter, II. 186. lap. Fejér IX. 4. köt. 148. lap. Jireček: Gesch·

der Bulgaren 327. lap, azt irja, hogy az oláhok a szörényi bánságot 1367. évtől 1376. évig elfoglalva tartották. — Csakugyan ez évben csak László oláh vajdát találjuk ez időben oklevelesen igazolva.)

1369. **Heem Benedek,** Pál fia. (Benedictus, filius Pauli, filii Heem. Liber dignitariorum.)

1369. **László,** máskép Vlaiko havaselvi vajda és fogarasi herczeg. (Fejér IX. 4. köt. 210. lap.) Argyasban kelt levelében ily czimmel él: Ladislaus, Dei et regis Hungariae gratia, Vajvoda Transalpinus et Banus de Zewrino. Ez hihetőleg csak czim volt, melynek viselését Lajos király a hűségére visszatért vajdának megengedte.)

1370. **Heem Benedek,** Pál fia. (Liber Dignitariorum.)

1371. » » » » » Heem Benedek ez évben ujra lesz temesi főispán. Tört. Tár XII. 176. lap.)

1372. **László,** máskép Vlaiko, havasalföldi vajda és fogarasi herczeg. (Ez évben igy irja magát: Vladislaus, Vajvoda Transalpinus, Banus de Zeurinio et dux novae plantationis de Fugaras. Fejér IX. 4. köt. 477. lap. Székhelye Argyas. Vlad 1396-ban Agrisnak irja.)

1372. **Liszkai Pál,** egyszersmind bácsmegyei főispán. (Liber Dignitariorum.)

1373. **Liszkai Pál.** (Liber Dignit. Rajcsányi jegyzetei.)

1374. **Liszkai Pál.** (Liber Dignitar. az anspachi levelek után.)

1375. **Liszkai Pál.** (Liber Dignitar. 1381-ben kir. főajtónálló.)

1376. **Névnai Trentul János.** (Liber Dignitar. Macskási cs. ltára és Fejér IX. 5. köt. 85. l. Egy 1388. évi okmány záradékában: Joanne, quondam Waywoda Zeureniensi. Fejér X. 1. köt. 426. lap, miről Lugossy József is emlékezik, de helytelenül 1376. év alatt.)

1377. **Névnai Trentul János.** (Budai kam. ltár NRA. 688. csom. 69. sz.)

1378. **Névnai Trentul János.** (Liber Dignitariorum.)

1379—1382. **Alsáni János.** (U. o.)

1383. **Alsáni János.** (Liber Dignitariorum. Egy 1387. évi oklevélben Ladislaus et Nicolaus filii magistri Pauli, filii condam Joannis Bani de Alsan. Fejér X. 1. köt. 357. lap. Emlittetik 1388-ban is magister Paulus filius condam Johannis Bani de Alsan, mint ki Koroghy

István macsói bán seregében küzdött a lázadó Horváthyak ellen.)

1383. **Lossonczy István.** (Lugossy Józs. vélekedése Lehoczky András és Budai Ferencz alapján.)

1384. **Lossonczy István,** előbb horvát-dalmát bán. (Liber D. az anspachi levelek után.)

1385. **Lossonczy István.** (U. o.)

1386. **Lossonczy István.** (U. o. Lossonczy László és István ez évben Temes és Csanád vármegyei főispánoknak neveztettek ki, — hatóságuk kiterjedt Lugos, Sebes, Ér-Somlyó várakra is. Lásd Erdődi cs. ltár.)

1387. **Lossonczy István,** temesi főispán. (Előfordul egy deczember 11-ikén kelt oklevél záradékában: Stephano bano de Zeurino. [Budai kam. ltár NRA. 629. csom. 22. sz.] és nov. 24-én kelt levélben. [U. o. 630. csom. 24. sz.] Egy saját kiadásu levele: »Nos Stephanus de lochonch Banus Severinensis, et inter ceteros honores Comes Themesiensis.« Kelt Jenőben secundo die beati Alexy confessoris. Gyulafehérvári káptalan ltára, közli Fejér is X. 1. köt. 747. lap, de hibásan és nem teljesen és pedig Pray után: Annales II. 177. lap. Említi szintén Zsigmond királynak egy quinta kalendas Novembris kelt oklevele záradékában: Ladislao de losoncz tocius Regni Sclavonie, Stephano de eadem losoncz zewriniensi banis. Teleki: Hunyadiak kora. X. k. 19. lap. — Ismét egy 1387. évi oklevél záradékában: Ladislao et Stephano de lochonch Dalmacie Croacie et Zeuriniensis banis. [Budai kam. ltár NRA. 556. csom. 4. szám, 565 csom. 24. szám, és 607. csom. 9. sz.] Ezen utóbbi adatok Lossonczy Lászlónak és Istvánnak együttes hivataloskodására mutatnak a szörényi bánságban; ezt tanúsítja egy augusztus 22-én kelt királyi oklevél ilyen záradéka is: Ladislao et Stephano de Lusunch Regnorum Dalmacie, Croacie et Zewriniensis .... Banis. [Hazai Okmánytár V. köt. 179. lap.] Végre, midőn Zsigmond király aug. 10-én Petro filio Nicolai de Kis Kezew a fehérmegyei Szent-György falut adományozza, róla azt mondja, hogy

magnificorum virorum Ladislai et Stephani de Losonch Banatum Zeuriniensem, necnon Dalmacie et Croacie Regnorum tenencium hadba követője volt. — (Budai kam. ltár NRA. 587. csom. 28. sz.) Végre Zsigmond király 1387. feria quarta post dominicam Invocacionis Lossonczy Lászlónak és Istvánnak »Banis Zeuriniensibus« a pankothai várat adományozza. (Gr. Erdődy cs. galgóczi levéltára.) Ugyan ez évben: in festo Sancte Trinitatis, mindkettőnek a Zaránd megyei Dezna és Pankotha várát adományozza. (U. o.)

1387. **Lossonczy László.** Dalmát-, Horvát- és Slavonország főkapitánya és szörényi bán. (Saját kiadásu levele kelt márczius 1-én. Fejérnél X. 1. k. 393. lap, és július 18-án Fejér X. 1. k. 747. lap. Nagy Iván azt irja: Magyarország családai VII. köt. 177. lap. Losonczy László Zsigmond király alatt a dalmát-horvát és tótországi hadak főkapitánya és szörényi bán volt 1387-ben. Zsigmond király neki Zemplén megyében Casow és Garan kir. birtokokat adományozza, melyek az előtt a szalánczi várhoz tartoztak. (Gr. Erdődy cs. galgóczi ltára.) Csak Lászlónak adományozza Szaláncz várát. (U. o. Ladula 98. fasc. 12.) A következő évben Losonczy László mint egész Slavonia bánja fordul elő, de már nem mint szörényi bán.)

1387. **Káplai János,** (Joannes de Kapla, egyszersmind Ráczország vajdája, irja forrásunk, a Liber Dignitariorum, de ez bizonyosan hibásan ráczországi vajdáról szól, mert két 1387. évi oklevélben ezen János »condam Wayuoda regni Ruscie — nem Rascie. (Budai kam. ltár. NRA. 625. csom. 23. és 27. sz. Egy 1388. évi oklevél záradékában: Ladislao de Losonch tocius regni Sclavoniae, Joanne quondam Wayuode Zeuriniensi, Dionisio filio Thomae regnorum Dalmatiae et Croatiae, Nicolao de Gara Machoviensi Banis. (Fejér X. 1. köt. 426. lap.)

1388. **Kaplai János.** (A jászói convent egy jelentésében, eredetije a budai kam. ltárban NRA. 199. csom. 14. szám, mely szerint Joannes de Kapalia, szörényi bán, és testvére Dezső a borsodmegyei Abod falu birtokába igtat-

tatnak. Kapolyi János utóbb Galiczíát kormányozta és azt 1390. évben ott hagyta, Hedvig királyné lengyel serege elől. 1396. elesett Nagy-Kápolynál.)

1388. **Széchényi Frank** mester, néhai Széchényi Konya, szintén szörényi bán fia, egyszersmind zólyomi főispán. (Fejér X. 1. köt. 412., lap. hol Frank testvére Simon, trencséni főispánnak neveztetik; 1393. évben Frank és Simon, Konya bán fiai, ugy említtetnek, mint Krassó, Keve, Arad és Temes vármegyei birtokosok, kik itteni birtokaikat cserébe adták Mária királynénak valamely, a Garam folyó mellett, Bars vármegyében fekvő jószágért. Fejér X. 8. köt. 360. lap Czinár ezt félre értvén, a Fejér oklevéltárához készitett indexében Konya bánt teszi trencséni és zólyomi főispánná. Lehoczky András Stemmatographiája szerint 1388. évben Frank és Simon együtt viselik a zólyomi és trencséni főispánságot. Különben Frank és Simon már előbb, t. i. 1388. évben adták cserében Zsigmond királynak Krassó, Temes, Keve, és Arad megyei birtokaikat. Budai kam. levéltár.)

1389. **Kaplai János** (Liber Dignitariorum. Ez évre Praynál is János szörényi bán, minden más melléknév nélkül, Dissertationes 138. lap. Gebhardi is állítja, hogy ez évben már magyar szörényi bán volt. Zsigmond királynak egy 1389. évi levele záradékában előfordul: Joanne, olim Wayuoda Zeuriniensi. (Fejér X. 1. köt. 503. lap.) Miután János itt hajdan szörényi bánnak neveztetik, világos, hogy 1389. évben legalább egy ideig nem volt szörényi bán. Roessler ez évre Jánost szörényi bánnak elfogadja. Kaplai János 1390. évben ujra volt báni hivatalában, de megint nem az év végéig.)

1389. **Mircse.** (Dogiel Cod. dipl. R. Poloniae. I. 598. lap. — Ez évben Lossonczy István hajdani szörényi bánnak neveztetik.)

1390. **Kaplai János.** (Liber Dignitariorum. Mint országbiró 1391. évben Joannes de Kapola— vagy mint egy eredeti levélben olvasható: de Kappla,— Frankl Vilmos Kapol Jánosnak irja. Fejérnél 1392. évre: de Capolya. 1397.

de Kapla. — Zsigmond királynak egy feria quarta, proxima ante dominicam Judica kelt levelében: János, szörényi bán. Gyulafehérvári káptalan ltára.)

1390. **Perényi Miklós** dobokai főispán. (Fejér X. 1. köt. 611. és 612. lap. Szirmay már 1380. évre hozza fel, mint szörényi bánt, Notitia Comitatus Ugocsiensis 104. lapján. Lehoczky pedig 1350. évre, Stemmatographia II. 316. l. végre Nagy Iván 1388. évre: Magyarország családai. Perényi Miklós jelen évi szörényi bánságát bizonyitja egy szeptember 29-én kelt oklevél, a budai kam. ltárban NRA. 751. csom. 30. sz. közli Fejér X. 1. köt. 610—612. lap. — — Ezen Perényi Miklós, Nagy Ivánnál Péter, Lehoczkynál Miklós fiának iratik. Lugossy József, (Magyar Történelmi Tár I. köt. 182. lap.) Perényi Miklóst 1437. évre is sorolja fel szörényi bánul, de őt Fejér György tévedésbe ejtette, ki Perényi Miklósnak egy Maxondból tertio die festi Ascensionis domini, — azaz május 7-én kelt, és Zsigmond királyhoz az iránt intézett erélyes levelét, hogy a hadakozó legénységnek a segélypénzt kijuttassa, kétszer közlötte változatlanul, csakhogy egyszer 1391. — és másszor 1437. évszámmal. (Lásd Codex diplomaticus X. 1. köt. 725. l. és X. 7. köt. 905. l.) Miután kétségtelen hitelességü okleveleink vannak 1390. 1391. és 1392. évekről, melyeknek szövegében Perényi Miklós ismételve szörényi bánnak neveztetik, ellenben oly oklevelet nem ismerünk, melyben Perényi Miklós még a XV. században is mint szörényi bán előfordulna, a Fejér György-féle 1437. évszámot el kell vetnünk, és igy azt sem fogadhatjuk el, hogy Perényi Miklós ezen utóbbi évben szörényi bán lett volna. — Zsigmond király 1390. november 20-án kelt levelével Perényi Miklós szörényi bánnak a Krassó vármegyében fekvő Érdsomló királyi várat és tartozandóságait adományozza. (Budai kam. ltár. NRA. 629. csom. 14. szám.) Kewyben kelt év nélküli levele Himfy Istvánhoz, Szalay Ágoston gyüjteményében, szeptember 29-én Perényinek több jószágot adományoz Zemplén és Abauj megyében.) Ugyancsak 1390. évben

1390. **Mircse** vagy **Miricius,** havasalföldi vajda, Fogaras és Omlás herczege, »szörényi gróf,« Dobrudsa földnek despotája, Trist*) ura. (Ilyen czimmel él, midőn Ulászló lengyel királylyal frigyre lép Magyarország ellen. Fejér X. 1. köt. 652. lap. Róla nem tesz említést Lugossy József. De említi e czimen ez évnél Engel, Walachei 157. lap.)

1391. **Drugeth Miklós:** (Arpádia I. köt. 130. lap. és utána Lugossy. Ez évre Nagy Iván is, Magyarország családai III. köt. 401. lap.)

1391. **Perényi Miklós.** (Fejér X. 1. köt. 675. lap, ezen oklevél kelt márczius 30-án, továbbá Fejér X. 1. köt. 725. és X. 3. köt. 121. lap. Egy april 29-én kelt oklevélben a gyulafehérvári káptalan ltárában, és egy másikban október 22-ről saját gyüjteményünkben, melynek eredetije a Macskási család ltárában. Ugyancsak 1391. évben in festo beati Anthonÿ confessoris kelt Budán Zsigmond királynak a leleszi conventhez intézett parancsa, mely szerint vizsgálatot rendel az iránt, vajjon Losonczi László volt bán, Perényi Miklós szörényi bánnak a füzéri várhoz tartozó Ujfalu nevű földjét erőszakkal elfoglalta-e? Eredeti oklevél a leleszi convent levéltárában. Továbbá Zsigmond királynak egy Gyulafehérvárott 1391. feria sexta proxima ante dominicam Reminiscere, Perényi Miklós szörényi bánnak hűséges szolgálataiért a Zemplén vármegyei Terebes helységnek vásárjogot ad. (Homonnai ltár, Terebes fasc. I. Nro 6.) Végre sexto kalendas Juny, azaz május 27-én kelt királyi levél záradékában. (Budai kam. ltár. NRA. 604. csom. 42. sz.) Perényi Miklós ez évben, egy feria tertia proxima post festum Beate Catherine virginis et martiris kelt oklevélben c o n d a m banus — néhai bánnak neveztetik, (a leleszi convent ltárában prothocol. AA. II. 110. lap.) Zsigmond királynak egy Káránban 1392. junius 11-én kelt levelében Perényi már n é h a i szörényi bánnak neveztetik. Macskási család ltára.)

*) Dominus Tristri = Silistria ura. Ezen czimet közli Engel is: Geschichte der Moldau und Walachei I. 157. l. Dogiel után, I. 598. l.

1392. **Gerebenthi Szemere.** (Fejér X. 8. köt. 346. lap. az oklevél kelt sexto idus Martii; ugyan ezen kelet alatt két más oklevél a kassai városi ltárban, Speculum tabularii 667 és 670. lap.)

1392. **Pelsőczi Bubek Detre.** (Codex Széchenyianus VI. köt. 61. lap, in quarto, a nemzeti Muzeumban. Fejér X. 2. köt. 54. lap, mely utóbbi kelt november 11-én; ebben János vegliai gróf, Slavonia, Dalmatia és Horvátország bánjának neveztetik. Slavoniai bán volt Bubek Detre 1391. évben. (Fejér X. 3. köt. 120. lap.) Még február elején 1392. évben kelt Bubek Detrének egy saját kiadványu levele Körösben, melyben egyedül csak slavoniai bán czimével él. (Budai kam. ltár. NRA. 11. csom. 74. szám.) Mint szörényi bán említtetik még egy november 24-én kelt királyi oklevél záradékában. Budai kam. ltár. NRA. 1512. csom. 26. sz. 1406. évi átirat Gr. Erdődy cs. vörösvári ltárában. Capsula 70. fasc. Nro. 3.

1393. **Pelsőczi Bubek Detre.** (Budai kam. ltár. NRA. 645.) csom. 54. sz. egy april 22-én kelt oklevél záradékában. Más források, egy oklevél Ipolyi Arnold püspök gyüjteményében, Budai Ferencz, Lehoczky és Lugossy. stb. Továbbá Fejér X. 2. köt. 99. lap, és X. 3. köt. 133. lap, mindkettő kelt január 27-én, Fejér X. 2. köt. 115. lap, kelt április 28-án, végre budai kam. ltár NRA. 607. csom. 21. szám, kelt márczius 19-én. Detre utóbb slavoniai bán, és nádor lett.)

1393. Üres. (Egy augusztus 29-én kelt oklevél szerint. Továbbá Zsigmond királynak levele szerint, melylyel az esztergomi érsekség jogait megerősíti; ennek csak záradékát közli Fejér, X. 2. köt. 96. lap, napi keletje nincs.)

1394. Üres. (Székely Okmánytár, szerkeszti Szabó Károly, I. köt. 88. lap. Zsigmond királynak deczember 23-án kelt levele szerint.)

1395. Üres. (— — Február 18-án, Fejér X. 2. k. 298. l.
April 26-án. Fejér X. 2. köt. 267. 268. lap. Itt Bubek Detre már slavoniai bán.
Május 4-én Fejér X. 2. köt. 288. lap.
Szeptember 20-án. Liber Dignitariorum, idézvén a budai kam. ltár egy oklevelét.

November 26-án. Fejér X. 8. köt. 378. lap, mely hibásan az 1394. évi oklevelek sorában áll.

November 28-án Fejér X. 8. köt. 400. l.

Deczember 29-én. Gyulafehérvári káptalan levéltára.

1395. **Mircse** havasalföldi vajda és fogarasi herczeg. (Egy Brassóban márczius 7-én — in dominica Reminiscere — kelt levélben kijelenti Mircse, hogy miután Zsigmond király őt kegyelmébe visszafogadta, ő is hűségére tér vissza és a királyt a törökök elleni hadjáratban segíteni fogja. A vajda itt maga ily czimmel él: Nos Mirchya Vaywoda Transalpinus, dux de Fugaras et Banus de Zeuerino. [Eredetije a budai kam. ltárban, Acta publ. 34. csom. 4. sz.] Közli több hibával ez oklevelet Fejér, X. 2. köt. 270—273. l., és megjegyzi, hogy ha a keltezésben hiba nincs,— pedig nincs — Mircse vajda csakhamar megszegte hitét, mert Bajazeth török zultánnal egy követ fúván, Zsigmond királynak okot szolgáltatott oláhországi hadjáratára. Mircsének ezen árulásáról következőleg emlékezik Zsigmond király egy 1408-ki okiratban: Myrche etiam Vayvoda nostro transalpino, qui per ipsos Turcos oppressus extiterat, in nomine ipsorum fidelium nostrorum suo dominio restituto, tandem cum felici triumpho versus regnum nostrum Hungariae remeantibus, in alpibus Pazara dictis, strictissimis indaginibus conclusa et obdurata multitudo Valachorum per ipsum Myrche Vayuodam in pristinae infidelitatis, ingratitudinisque viam relapsum, cum intoxicatis, et mortiferis jaculis contra nos et nostros insidiose destinatorum, exercitum nostrum circumdedit. Pray, Annales II. köt. 191. lap. Megfoghatatlan azonban, hogy Pray ezen hadjáratot, mely alatt Kis-Nikápoly bevétetett, 1392. évre teszi, főleg, midőn szerinte ez alkalommal Zsigmond király, Mária királyné haláláról értesült, mely köztudomás szerint 1395. évi május havában történt. Horváth Mihály előadása szerint Mircse vajda Zsigmond király által Fogaras herczegévé és szörényi bánná neveztetett ki, midőn vele Brassóban találkozott. [Magyarország történelme II. köt. 215. lap.] A Liber Dignitariorum

szerzője Mircsét 1394. évben is szörényi bánnak nevezi minden alap nélkül.)

1396. Üres. (Pray: Dissertationes, és gróf Csáky cs. ltára, mely utóbbi oklevél kelt június 10-én.)

1396. **Vlad,** bessarabiai vajda és Szörény főispánja — Comes de Seuerino. (Fejér X. 8. köt. 414. lap. Engel: Gesch. der Walachei, 160. l. Dlugoss után I. 623.) — Különös, hogy Fejér az idézett helyen elfelejtette, a mit már hat évvel előbb egy más helyen Vlad czimére nézve irt. A Cod. Dipl. VIII. 6. kötetéhez csatolt Commentarii 122. lapján azt jegyzi meg Fejér, Vlad ezen czimére: Vayvodae Bessarabiae, nec non Comes de Severino« — hogy Wlad ezen kiadványa eredetileg oláh nyelven levén szerkesztve, a lengyel fordító nagyot botlott, midőn a Bazarab személynevet Bessarabiának olvasta, — Bazarab több oláh vajdának közös neve lévén. Ki fogja elhinni, mondja továbbá Fejér, hogy Wlad Oláhországon kivül Bessarabiát is birta, midőn e két ország közé Moldvaország esik.

Birta-e vagy nem birta Wlad Bessarabiát, e kérdést nem fejtegetjük, de azt nem lehet félre ismerni, hogy Fejér érvelése téves. Az ő kivánsága szerint kiigazítván az oklevél kezdetét, ez igy hangzana: »Wlad Wayuoda Bazarab, nec non Comes de Severino etc. Significamus stb.« Ennek nincs értelme. De még inkább szólnak Fejér felfogása ellen a következő sorok, melyekben Wlad azt irja, hogy Ulászló lengyel király és felesége Hedwig neki Wayvodatum Bessarabiae és magyarországi jószágait adományozta és őt azokban megerősíti. Lehet-e itt Bessarabia tartomány helyett, Bazaráb személynevet érteni?)

1397. Üres. (Fejér X. 2. köt. 432. 453. 465. 474. lap. Pray: Dissertationes. Lugossy. Budai kam. ltár NRA. 593. csom. 1. sz. és 629. csom. 7. szám., továbbá a bécsi cs. titkos ltár egy oklevele febr. 25-ről, és a gróf Csáky cs. ltára július 31-éről.)

1397. **Lossonczy István,** Dénes fia. (Az egri káptalan levelében neveztetik Ladislaus filius Thome de Wowar

famulus magistri Stephani fily Dionisy de »luchunch« et bani de Zeurino. (Gr. Erdődy cs. ltára. Ladula 47. fasc. 8. Nro. 3.)

1398. Üres. (Fejér X. 2. köt. 537. 543. 552. lap. X. 3. köt. 210. lap. Teleki, Hunyadiak kora X. köt. 465. lap. Budai kam. ltár.)

1399. Üres. (Pray: Dissertationes, Fejér X. 2. köt. 639. 663. lap, X. 3. köt. 151. lap.)

Nagy Iván: Magyarország családai, V. köt. 68. lap. Hathalmy Györgyöt nevezi szörényi bánnak. Ezen bánt igazolva nem találjuk, de korára nézve elhelyezni sem lehet. Ha csakugyan szörényi bán lett volna, a XIV. század végére volna teendő, mert György apja Péter, Comes de Dalka, és ennek apja Hector 1317. évben kapja Hathalmot Veszprém megyében.

1400. Üres. (Fejér, Liber Dignitar.)

1401. Üres. (Budai kam. ltár NRA. 629. csom. 8. szám. Kelt febr. 17-én. Fejér X. 4. köt. 63. és 67. lap, ugyan ezen napi kelettel. Üresedés továbbá márczius 28-án, a bécsi cs. titkos ltár egy oklevele szerint. Ezen évre Pray: Dissertationes 138. lap Perényi Miklóst, — Lehoczky: Stemmatographia, Perényi Mihályt teszi szörényi bánná; mindketten alap nélkül.)

1402. Üres. (Liber Dignitariorum.)

1403. Üres. » »

1404. Üres. (Fejér X. 4. köt. 310. lap és a Liber Dign. Rajcsányi után. A Macskási család egy oklevele szerint ez évben Koroghy Fülpös temesi és sebesi főispán.)

1405. Üres. (Zsigmond királynak második, vagy kisebb decretuma záradéka szerint, Corpus Juris I. 184. l., továbbá Cornidesnél, Diplomatarium IV. köt. 185. lap, kelt április 17-én; Fejér X. 4. köt. 366. és 372. lap, szintén április 17-ről, hasonlóképen Fejérnél X. 8. köt. 471. lap, kelt nov. 28-án és a budai kamarai ltár egy november 24-én kelt levele.)

1406. Üres. (Fejér X. 3. köt. 159. X. 4. köt. 474. 478. lap. Hazai Okmánytár V. köt. 222. lap, és II. köt. 180. l. Pray: Dissertationes. Cornides: Diplomatarium VII.

107. lap. Uj Magyar Múzeum 1859. I. köt. 527. lap. Teleki, Hunyadiak kora XII. 301. lap.)

1407. Üres. (Hazai Okmánytár. IV. k. 253. lap. Cornides VI. Fejér X. 4. köt. 582. 600. lap. Budai kam. ltár.)

1408. Üres. (Fejér X. 4. köt. 678. lap. Kelt július 12-én. Liber Dignitar.)

1408. **Ozorai Pipo.** (A Zsigmond király által alapított sárkányrend alapító levelében, mely deczember 12-én kelt, Fejérnél X. 4. köt. 687. l. Pipo itt egyedül csak szörényi bánnak czímeztetik. A király őt egy Dragutinban aug. 16-án kelt levélben, de melynek évszáma nincs, temesi főispánnak nevezi. Wenzel Gusztáv méltán megrója Fejért, ki ezen oklevelet X. 7. köt. 627. lap, 1435. évre teszi, (lásd Akad. Értesítő 1859. év 254. lap) midőn tudnunk kell, hogy Zsigmond király 1408. évben járt Bosniában, és igy Dragutinban is, és hogy Ozorai 1435. évben már nem volt az élők közt.)

1409. **Ozorai Pipo,** egyszersmind temesi, zárándi és krassói főispán. (A főispáni hivatalokra oklevél a Kállay család levéltárában, a szörényi báni hivatalra Fejér X. 8. köt. 498. lap, napi kelet nélkül.)

1409. Üres. (Fejér X. 4. köt. 717. és 746. lap, február 16-án és 24-én kelt oklevelekben; és a bécsi cs. titkos ltár egy szeptember 3-án kelt oklevélben.)

1410. Üres. (Fejér X. 5. köt. 42. 49. lap, kelt márczius 29-én, u. o. 59. lap, kelt márczius 19-én, — u. o. 56. lap., kelt máj. 1-én, és a Liber Dignit. által idézett, április 28-án kelt oklevél szerint.

Zsigmond király egy Nyitrában 1410. márcz. 30-án kelt levelével L ő r i n c z-nek Majus fiának, néhai szörényi bánnak Temes vármegyében Veythe falut, és három Ozkolla nevű falut tartozandóságaival együtt adományozza. Idősb Jankovich Miklós ez oklevelet legelőször közölvén — lásd Tudományos Gyüjtemény 1833. év V. k. 74. l., és utána Bárány Ágoston: Temes vármegye emléke, függelék 24. lap, *) — erről ugy véle-

*) Idézi Pray is: De Sigillis czimü munkája 15. lapján.

kedik: »Nevezetes ezen oklevél, hogy hazánk törvényének és megállapított szokásainak Zsigmond császár alatt kényszerént történt változtatását, mind pedig, hogy Lőrincz Majos fiának, szörényi Bánsággal való felruháztatását, sőt élte napjáig az említett Temesvármegyében fekvő jószágok jövedelmeivel gazdagítását nyilván bizonyítja; de azért is, mivel eszmélkedésünk szerint az, hogy Lőrincz Majos fiának Nemzetességét nem említi: Hazánk törvényei pedig a Bánságokat csupán eredeti magyar Nemzetségeknek tulajdonittatni kivánnák: gyanuságot is gerjeszt: hogy Zsigmond király Lőrinczet azon oláhokból, kik nikápolyi futásában segedelmére voltak, a magyarországi Szörénység bánjának kinevezte.« Igy ir Jankovich. De a baj nem ott van, hol a derék gyüjtő keresi, mert azért, hogy Lőrincz Majos fiának neveztetik, nem következik, hogy családját nem ismervén, nem lett volna magyar nemzetségű. László csak Bertalan fiának iratik, — mégis Ujlaki nemzetségű; — Miklós, Miklós fia, családnév nélkül sokszor iratik, mégis a Garaiakból való volt, és mindnyájan macsói bánok. A nagyobb nehézség az, hogy Lőrincz néhai [mely szót Fehér ugyan kihagyja X. 8. köt. 501. lap] szörényi bánnak neveztetik, holott ilyen nevű szörényi bánt nem ismerünk, és névsorunk ilyent fel nem mutathat. Eme Lőrincznek testvéröcscse Pál, Jakab fia, szintén bánnak neveztetik, közelebbi megjelölés nélkül. Feltünő azon körülmény is, hogy évek hosszu során át a szörényi bánság üresedésben levén, ezen tényállás Lőrincz nevével megszakittatik. Mind ezen okokból Lőrinczet 1410. évre, de korábbi időre sem fogadhatjuk el szörényi bánul, és Lugossy József is, tán nem ok nélkül hagyta ki Lőrincz nevét, noha ő a szörényi bánok neveinek összeállításában nem nagy kritikával jár el.)

1411. Üres. (Fejér X. 5. köt. 149. lap. Pray. Lehoczky. Liber Dignitar. és egy oklevél a gyulafehérvári káptalan ltárában.)

1412. Üres. (Csicseri Antal ur ltára. Hazai Okmánytár IV. köt. 268. lap. Fejér X. 2. köt 528. lap. X. 5. köt. 265,

272. 296. 310. lap, és X. 7. k. 769. lap. Katona XII 118. lap.)

1413. Üres. (Fejér X. 5. köt. 404. lap, és X. 8. köt. 545. lap.)

1414. Üres. (Horváth István: Verbőczy emlékezete II. 61. lap. Fejér X. 5. köt. 465. lap. Ugyan ezen oklevelet ujra, de hibásan 1400. évszámmal közli Fejér X. 2. köt. 748. lap. A bánsági hivatal üresedését továbbá látjuk Fejérnél X. 5. köt. 501, és 519. lap.)

1415. Üres. (Liber Dignitariorum.)

1416. Üres. (Hazai Okmánytár II. köt. 208. lap, kelt május 21-én.)

1417. Üres. (Liber Dignitar. Cornides VI. köt. 208. lap. Mégis ez évben Lossonczy Zsigmond Orsova stb. várak kapitánya, Erdődy levéltár.)

1418. Üres. (Liber Dignitar. Fejér X. 6. köt. 96. 103. 119. lap.)

1419. Üres. (Budai kam. ltár NRA. 872. csom. 65. szám, kelt 15-ta kalendas januarÿ. Hazai Okmánytár II. köt. 223. lap, kelt sexto idus decembris. Cornides: sexto idus februarÿ VI. köt. 154. lap, és ugyanaz nap Fejér X. 6. köt. 188. lap.)

1420. Üres. (Fejér X. 6. köt. 274. lap, kelt augusztus 10-én. Ez évben Lossonczy Zsigmond Szörény, Miháld, Sebes és Zsidóvár várparancsnoka. Saját levele kelt Zsidóváron július 25-én. Sombory család levéltára.)

1421. Üres. (Fejér X. 6. köt. 393. lap. Liber Dignitariorum, és oklevél a Macskási cs. ltárában.)

1422. Üres. (Liber Dignitar. Fejér X. 6. köt. 473. lap.)

1423. Üres. (Hazai Okmánytár III. 346. lap, kelt július 10-én Liber Dignitar. kelt május 25-én. Fejér X. 6. köt, 538. lap.)

1424. Üres. (Gr. Csáky cs. ltára. Fejér X. 6. köt. 977. lap. A Liber Dignitar. kelt február 10-én, bécsi cs. titkos ltár. kelt augusztus 27-én.)

1425. Üres. (Hazai Okmánytár V. 222. lap, kelt június 8-án, bécsi cs. titkos ltár, kelt január 25-én. Fejér X. 6. köt. 671, 984. lap, sexta kalendas Martii, és X. 6. köt. 721. lap, kelt quarta kalendas Augusti.)

1426. Üres. (Fejér X. 6. köt. 814. és XI. köt. 457. lap. Liber Dignitariorum, forrás idézése nélkül.)

1427. Üres. (Liber Dignitar. Kelt február 22-én, Fejér X. 6. köt. 895. lap, kelt tredecimo kalendas juny; és X. 6. köt 886. lap, kelt tertio idus novembris. Ugyan ezen esztendőben egy február 1-én kelt oklevélben: Emericus filius condam Nicolai Wayvodae de Marczal, Simigiensis et de Wereuche Comitatuum Comes, ac Capitaneus Zewriniensis. A bécsi cs. titkos ltárban.)

1428. Üres. (Liber Dignitar. és budai kam. levéltár NRA. 1549. csom. 99. szám.)

1429. Üres. (Liber Dignitar. kelt deczember 11-én, budai kam. levéltár. Fejér X. 7. köt. 86. lap, kelt quarto kalendas Maii és u. o. 110. lap, kelt tertio idus decembris Katona XII. 516. lap. quarto kalendas Maii.)

1430. Üres. (Fejér X. 7. köt. 225. lap, kelt junius 8-án, és u. o. 240. lap, kelt július 12-én. — Fejér szerint 1410—1430. évig, Lehoczky szerint 1410—1432. évig volt a szörényi bánság üresedésben. A jelen közlemény mind a két állítást helyre igazítja. Engel és Roessler szerint 1433. évig volt üresedés.)

1430. **Redwitz Miklós** lovag. (Július 12-én igy czimezi magát: Frater Nicolaus de Radewitz ordinis beate Marie virginis domus Jerosolimitani Preceptor, ceterorum fratrum predicti Ordinis in Regnum Hungariae missorum Banus Zewriniensis, nec non camararum monete regalis Cibiniensis Comes. Kállay ltár. Jerney János, a M. Történelmi Tár II. köt. 165. lapján Stier Theophil lipcsei tudós után Redewitz Miklós egy levelét közli, melyben magát Frater Nicolaus de Redewitz ordinis Cruciferorum perceptori, ceterorum fratrum in Regno Hungarie missorum Capitaneus Zeuernitensis (Zeuerinensis) nec non Comes monetarum Cibinien — — — irja. Menthetetlen botlásnak kell azt neveznünk, ha Stier Theophil, ki az eredeti oklevelet másolta, a XIII. századbeli irást nem tudja megkülönböztetni a XV. századbelitől, mert vajjon ki kételkednék, hogy ez oklevél nem 1230, hanem 1430-ban kelt? Az eredetiben

hihetőleg igy állt a keltezés: Anno etc. tricesimo, — és ez nem önkényes feltevés, mert Redwitznek több 1430. évi eredeti levelét ismerjük és láttuk, melyben ezen keltezési formulát használja: Anno domini etc. Tricesimo. — Stier a sokszor használt etc.-féle rövidítést CC, — azaz két száznak olvasta. De hibázott Jerney is, kinek tudnia kellett, hogy Redewitz Miklós még csak Zsigmond király idejében kezdett a szörényi bánságban szerepelni. Az idézett oklevélben Redewitz Miklós magát még csak szörényi kapitánynak, nem bánnak nevezi. Érdekes az ő levelének keltezési helye, melyről azt olvassuk: Datum in una villula M. tria milliaria de Mihálđ, feria secunda proxima post festum beati Pauli primi heremite. Azaz január 16-án egy M. nevü falucskában, mely Mihálđtól 3 mértföldnyire feküdt. A falu nincs kiirva, tehát nem tudni Moznik, Ménes, Marsina, Mocserisch — vagy más M. kezdetü faluban tartózkodott-e akkor Redewitz, melynek tán neve sem maradt reánk. Redewitz 1430. év július 18-án és augusztus 21-én Haramban tartózkodott; és az innen kelt előbbi levelében már szörényi bánnak és a szebeni kir. pénzkamara grófjának irja magát.)

1431. Üres. (Hazai Okmánytár. III. 365. lap, kelt február 20-án. Macskási család levéltára, kelt február 23-án. Fejér X. 7. köt. 339. lap, kelt február 20-án, és u. o, 325. lap, kelt július 11-én.)

1431. **Redwitz Miklós,** a német rendnek vitéze. (Frater Nicolaus de Reddewitz ordinis Theutunicorum, Et inter cetera Banus Zeuerensis etc. igy saját levele, melyet Rozgonyi István pozsonyi főispánhoz intézett, Datum Nurenberge In vigilia Michaelis Archangeli, Anno domini etc. Tricesimo primo. Eredetije Fraknói Vilmos, az előtt Gyurikovics gyüjteményében. A Törvénytárban Radnitznak, eredeti oklevelekben azonban világosan Reddewitznak iratik, ordinis theutonicorum, nem pruthenorum. Már 1430. évben Frater Nicolaus de Radawitz ordinis beatae virginis H a r a m b ó l hétfőn szent István napja után azt irja Zsigmond királynak, hogy

Remetei Imre, István fiának kérelmére közte és a halmosi kenézek és nemesek közt igazságot akart szolgáltatni, de az utóbbiak a kitűzött határnapra meg nem jelentek, hanem a királyi itéletnek magukat alá vetették. [Kállay cs. ltára.) Radnitz ez évben (1430.) még más hivatalt nem viselt, hanem csak a Marianus avagy a német rend vitéze volt, — némelykor ordinis pruthenorum, az az porosz keresztes vitéz, — azon keresztes rend tagja, mely a Barczaságot 1211. évben hűbérül nyervén, később II. Endre király, az adományozó által fegyverrel kihajtatott az országból, mert a földet magáénak tekintvén a nagymester, azt a pápának hűbérileg lekötelezte.)[1])

1432. **Redwitz Miklós.** (Liber Dignitar. forrás idézése nélkül ez évre, de 1430 és 1431. évre is Rozgonyi István temesi főispánt teszi szörényi bánná, a mi lehetetlen. Ez évben Wlad oláh vajda ily czimmel él: Nos Wlad totius Valachiae transalpinae Dominus, Omlasii et de Fogaras Dux. Benkő, Milkovia II. 283. lap. Tehát Wlad nem nevezi magát szörényi bánnak.)

1433. **Redwitz Miklós.** (Ez évben Radwycz Miklós keresztes vitéz, többi közt szörényi várkapitány, a báni méltóságot gyakorolja. Sombory család ltára.)

1434. **Redwitz Miklós** pruthen, avagy porosz rendü keresztes lovag. (Fejér X. 7. köt. 540. lap, kelt július 25-én Nicolao de Radwicz Crucifero ordinis Pruthenorum, Zewriniensi bano, kelt február 8-án Fejér X. 7. k. 615. lap, ki a Pruthenorum szóhoz kérdőjelt tesz, szükségtelenül, mert a vitéz rendnek ezen neve folytonosan előfordul. Továbbá márczius 8-án kelt oklevélben Radnich névalakban. Fejér X. 7. köt. 619. lap. Ismét Nicolaus de Radnicz Crucifer ordinis Pruthenorum, szörényi bán, kelt november 15-én Liber Regius XV. köt.

---

[1]) Már 1330. évben tétetik említés azon segédhadakról, melyeket Róbert Károly küldött a lengyel királynak, contra Cruciferos ordinis prutenorum provinciae. (Gr. Keglevich cs. ltára.)

454. lap, és november 16-án kelt levélben : Liber Dignitariorum. Ismét november 15-ki kelettel Fejérnél XI. köt. 312. lap. Neve itt Nicolaus de Radvicz.)

1435. **Redwitz Miklós** pruthen rendü keresztes lovag (Zsigmond királynak eredeti levele záradékában : Nicolao de Radwicz Crucifero ordinis prutenorum, Zeurinensi bano. Budai kam. ltár NRA. 570. csom. 11. sz. és 602. csom. 45. szám, ez utóbbi oklevél kelt február 8-án. Továbbá, Zsigmond királynak VI-ik az az nagy decretumának záradékában, mely márczius 8-án kelt. Corpus Juris I. köt. 199. lap, eredetie található a bécsi cs. titkos levéltárban. Ugyan ez évben, napi kelet nélkül említetik a Liber Regius. XV. köt. 465. lapján, és XVI. köt. 13. lapján. Zsigmond királynak Pozsonyban márczius 8-án kelt levele alatt Radewitz még szörényi bánnak neveztetik.)

1435. Üres. (Oklevél a gr. Csáky cs. ltárában, kelt május 30-án Kassa város ltára, Speculum tabularii 161. lap. kelt október 20-án. Napi kelet nélkül Michnay és Lichner : Ofner Stadtrecht 253. lap. A Liber Dignitariorum, üresedésben mondja a szörényi bánságot június és deczember hónapokban.)

1436. Üres. (Fejér X. 7. köt. 757. lap, kelt január 24-én. Liber Dignitariorum, április hóban és budai kam. ltár, Zsigmond királynak szeptember 1-én kelt levelében.)

1436. **Tallóczi Frank.** (Székely Okmánytár. I. 133. lap, kelt június 6-án, Fejér X. 7. köt. 772. lap, kelt július 7-én és X. 8. köt. 657. lap, kelt július 15-én. Végre budai kam. ltár NRA. 842. csom. 5. szám és 1713 csom. 67. sz., ez utóbbi kelt július 8-án.)

1437. **Tallóczi Frank.** (Bossányi család ltára. Fejér X. 7. köt. 845. lap, kelt márczius 25-én. Kállay cs. ltárának regestruma. Ugy látszik, akkor még krassói főispán is volt. Egy 1439. évi oklevélben említtetik Frank de Thalloucz alias banus Zewriniensis, nunc vero Comes Koviniensis, azaz kevei főispán. Teleki, Hunyadiak kora X. 56. és 71. lap. Kállay ltr. — Ez évben kras-

sói főispán is volt, mert ha a főispán czimet sehol nem is használta, de rendeletet intéz a krassói alispánokhoz.)

1438. **Tallóczi Frank.** (Zsigmond király még 1438. márczius 31-én nevezi őt szörényi bánnak. Eredeti oklevél a magyar nemzeti Múzeumban.)

1438. Üres. (Teleki X. 23. lap. Kelt szeptember 8-án.)

1438. **Hunyadi János,** és hasonnevü öcscse, Oláh nevezetüek, Vajk fiai. (Liber Dignitariorum. Nagy Iván azt irja Magyarország családai VII. köt. 175. lap, hogy 1438. évi oklevélben Lossonczy Istvánt, mint szörényi bánt olvassuk, és hogy a szörényi báni méltóság a következő évben üres volt. Nagy Iván itt téved, mert Lossonczy István 1387. évben és nem 1438. évben volt szörényi bán, mint az általa idézett oklevél — Teleki, Hunyadiak kora X. k. 19. lap — is mutatja. Ez oklevélnek csak átiratása esik 1438. évre.)

1439. **Hunyadi János** és hasonnevű öcscse. (Fejér XI. 260. lap, egy kivonatban. Liber Dignitariorum. Lugossy József Telekire hivatkozik, de ott ez évre a két Hunyadi Jánost nem találjuk. Előfordulnak azonban egy oklevélben, melynek eredetie a budai kam. ltárban NRA. 1522. csom. 31. sz. kelt Futakon szeptember 27-én.)

1440. **Hunyadi János,** és hasonnevü öcscse, Vajk fiai. (Teleki X. 90. lap, ez oklevél száraz kivonata Fejérnél XI. 495. lap. Bonfin 308. lap. V. ö. Pesty Frigyes: Temes vármegye főispánjai, Történelmi Tár XII. köt. 192. lap. Egyszersmind erdélyi vajda és temesi gróf. A brassói templom felirata ez év alatt hibásan igy szól, hogy a király Hunyadi Jánost Banus Sirmiensisnek nevezte ki. Schwandtner I. 886. lap. Budai kam. ltár. Transilvanica fasc. 14. No. 20.)

1441 **Hunyadi János,** erdélyi vajda, székely gróf, temesi és szolnoki főispán nándorfehérvári kapitány, és Hunyadi János, nevü öcscsével egyszersmind szörényi bán. [Gyulafehérvári kápt. ltára. Liber Dignitariorum.] Istvánfy Székely János bánt (értsd: slavoniai bánt.) Hunyadi János nővérének fiának tartja. A törökök és szerbek őt Secula-nak, a magyarok és oláhok Ivacsko-

nak hivták. Lásd Engelt 1448. év alatt, III. köt. 132. lap. Teleki József azt irja, hogy ő az Engel által idézett helyet Istvánfyban nem találta (Hunyadiak kora I. 55. lap.) Nincs is annak munkájában róla szó. Minden esetre ezen Székely János össze nem tévesztendő Hunyadi Jánossal, a kormányzó öcscsével.)

1442. **Hunyadi János** és hasonnevü öcscse. (Liber Dignitariorum.)

1443. **Hunyadi János** erdélyi vajda, székely gróf és temesi főispán, és hasonnevü öcscse. (Liber Dignitariorum. Nagy Iván szerint azonban ifjabb Hunyadi János már 1441. évben halt el. Magyarország családai. V. köt. 189. lap.)

1443. **Csornai Mihály** és testvére **Balás.** (Liber Dignitariorum. Ulászló királynak ez évben — feria tertia proxima post Dominicam Invocavit, — egyiket sem nevezi még szörényi bánnak.)

1444. **Csornai Mihály** és **Balás** (u. o.)

1445. **Újlaki Miklós** és **Hunyadi János,** egyszersmind erdélyi vajdák. (Liber Dignitar.)

1445. **Hunyadi János** erdélyi vajda, temesi főispán, stb. (Gr. Sztáray ltár, júniusban.)

1446. **Újlaki Miklós** és **Hunyadi János,** erdélyi vajdák, az utóbbi egyszersmind nándorfehérvári kapitány és Magyarország helytartója. (Kaprinai I. köt. 95. lap, és utána Teleki: Hunyadiak kora I. köt. 500. lap, egy Nagybányán január 15-én kelt levélben, melyben ily czimmel él: Vajvoda Transilvanus, Banus Severinensis, Capitaneusque Castri Nandoralbensis et hujus Regni Hungariae Vicarius, egy más május 10-én kelt levélben, a Liber Dignitariorum szerint.)

1447. **Csornai Mihály,** (Hunyadi Jánosnak eredeti oklevelében gróf Toldalagi Victor levéltárában, kelt Temesvárott márczius 21-én, továbbá Hunyadi Jánosnak október 6-án kelt levelében a Kállay cs. ltárában; és egy november 11-én kelt bizonyítványban a Macskási cs. ltárában.)

1447. **Újlaki Miklós,** macsói bán, és **Csáki István.** (Liber Dignitariorum.)

1448. **Újlaki Miklós** és **Csáki István** (u. o.)

1448. **Csornai Mihály.** (Augusztus közepén, levél a Macskási cs. ltárában. Gebhardi tévesen gyanakszik, hogy tán Székely János volt akkor szörényi bán, mert daczára, hogy Dán oláh vajda a rigómezei csatában jelen volt, még is Bonfin Székely Jánost nevezi e csatában Praefectus Valachorum. Ungarn, IV. köt. 318.)

1449. **Csornai Mihály** és **Balás.** (Budai kam. ltár NRA. 922. csom. 7. szám, a csanádi káptalan levelében.)

1450. **Csornai Mihály.** (Csornai Mihály Castellanus Zewriniensis Rékason szeptember 30-án kelt saját levele gróf Sztáray levéltárában.)

1451. **Csornai Mihály.** (Szörényi bánnak neveztetik, budai kam. ltár NRA. 688. csom. 51 és 52. sz.)

1452. **Csornai Mihály.** (Nyitra vármegye tizedösszeirási könyvéből. Csornait szörényi bánnak nevezi ez évre a budai kam. ltára NRA. 688. csom. 52. sz. A Liber Dignitariorum, forrást nem idézve, 1450—1453. évekre Csornai Mihálynak bucsányi Korlathkeői Osvátot adja társul a szörényi bánságban. Tudomásunk szerint Osvát 1450. és 1452. évben macsói albán volt. Ez évben: Vladislaus partium Transiluanarum Vajda et Dominus terrarum de Omlás et de Fogaras. A XV. század vége felé az erdélyi szászok foglalták el ezen birtokokat, — de a vajdák a czimet e földekről még sokáig megtartották.)

1452. **Csornai Mihály** és sebesi **Dants Péter.** (Oklevél a tinkovai Macskási cs. ltárában, kelt nyolcz nappal pünkösd ünnepe után. — Lehoczky, Stemmatographia II. 51. lap. Bethlen Györgyöt teszi ez évre szörényi bánná, a mi chronologice meg nem állhat — mint Nagy Iván is megjegyzi, Magyarorsz. Családai II. 69. lap, — de a hivatal ellen nincs észrevétele, mig a 70. lapon csillag alatt Bethlennek báni méltóságát megint tagadja. Mi hát a véleménye? Az egészből azt veszszük ki, hogy iróinknak csak valami homályos sejtelmök volt. A való az, hogy Bethlen Gergely egy századdal később 1560. évtől fogva több éven át karánsebesi bán volt, szörényi bánok már akkor nem létezvén.)

1453. **Csornai Mihály** és sebesi **Dants Péter.** (Cornides: Diplomatarium, hol azonban az egyik hibásan Dornainak iratik. V. László királynak ez évben Pozsonyban kelt levelében Csornai Mihály szörényi albánnak neveztetik; budai kam. ltár. NRA. 922. csom. 7. sz. Ellenben egy eredeti oklevél a Macskási család levéltárában mindkettőt szörényi bánoknak nevezi.)

1454. **Csornai Mihály** és sebesi **Dants Péter.** (Két eredeti oklevél a Macskási cs. ltárában, az egyik kelt Sebesben február 29-én. Dants Pétert Hunyadi János egy febr. 18-án kelt levélben nevezi bánnak, eredetije a Torma család levéltárában.)

1454. Üres. (Liber Dignitar. kelt január 19-én.)

1455. Üres. (Liber Dignitariorum kelt május 27-én. Teleki X. köt. 470. lap, és bécsi cs. titkos ltár.)

1456. Üres. (Teleki X. köt. 509. lap, és Liber Dignit. kelt április 28-án. Gebhardi azt véli, hogy Hunyadi Jánost az ő fia László követte a szörényi bánságban, még pedig Hunyadi János halála után. Gesch. des Reichs Ungarn. IV. 321. l.)

1457. Üres. (Teleki X. köt. 553. lap, és Liber Dignitar.)

1458. **Bethlen Gergely** és **Wlád.** (Mátyás király Temesvárott november 29-én kelt levelével meghagyja az ország főurainak, főispánjainak, városainak stb. de különösen fidelibus nostris Banis nostris Zewreniensibus, hogy ha valami jobbágyok Karan és Sebes városokba átköltözködni akarnak, átköltözködésüknek gátot vetni ne engedjenek. Eredetije a tinkovai Macskási család ltárában. Itt a nevek elhallgattatnak, azonban Bethlen Gergely és Wlad neveztetnek ez évre a müncheni kir. ltárban őrzött oklevélben.)

1459—1463. Üres. (Liber Dignitariorum.)

1460. **Dóczy László** szörényi bán (Gr. Erdődy cs. galgóczi levéltára.)

1462. **Újlaki Miklós.** (Gebhardi IV. 332. lap irja, hogy Mátyás király őt szörényi bánná kinevezte és Oláhországból haza tért. Újlaki azonban két év mulva a bánságot elveszté, mire ez hat évig betöltetlen maradt.)

1463. **Újlaki Miklós.** (Lehoczky.)

1464. Üres. (Budai kam. ltár. Schwartner. Cornides. Teleki XI. köt. 89. lap. Mátyás király második decretumának április 6-án kelt záradékában. A Corpus Jurisban hibásan áll: Honore Banatus Sirmiensis vacante, e helyett »Siriniensis«, az az szörényi helyett. Ez utóbbi körülmény magyarázza, mikép jöhettek iróink azon gondolatra, hogy egy szerémi bánság is létezett, és hogy e hiba mai napig helyreigazítatlan maradt. Erről többet más helyen.)

1465. Üres. (Teleki XI. köt. 114. lap, kelt február 16-án, Uj Magyar Múzeum 1859. év I. 521. lap, kelt sexto Idus Junii, azaz június 8-án. Budai kam. ltár. NRA. 579. csom. 31. szám, kelt szeptember 3-án Kállay ltár.)

1466. Üres. (Liber Regius a budai kam. ltárban.)

1466. **Dengeleghi Pongrácz János.** (Liber Regius XV. 336. lap, kelet február 27-ke. Mátyás királynak nona kalendas aprilis, az az márczius 24-én kelt, és Zólyom-Lipcse javára kiadott kiváltságlevele záradékában, melynek eredetijét használtuk. A Liber Dignitariorum márczius 27-ét és augusztus 28-át emlegeti. Ez évre teszi Lehoczky is, és utána Lugossy. Mátyás király egy, csütörtökön 1470 ante dominicam Judica, az az április 5-én kelt levelében elősorolja Pongrácz János érdemeit melynek folytán neki Almásvárát Kolosmegyében Buzafalut Doboka megyében stb. adományozza. Érdemei közül kiemeli conservationem Banatus Zewriniensis, quem alijs recusantibus ultro suscepit. A gróf Csáky család lőcsei ltárában. V. ö. 1470. évben.)

1467. Üres. (Csicseri Antal ltára, az oklevél kelt február 14-én és a Gosztonyi család armalis levele szerint, kelt április 24-én. Kállay ltár.)

1467. **Muthnoki István** és **Mihály.** (Az orodi káptalan július 25-én kelt levelében, melynek eredetije a báró Fiáth család levéltárában, világosan irja, hogy Ladislaus Zayk, dictus de Mothnok, maga és testvérei, t. i. pro Stephano bano Zewreniensi et Sandrino, birtokegyezkedésre lépett Örményesi Ladoval. — Macskási

Jakab és Móré János zsidóvári várnagyok 1470. évi levelében Mothnoki Mihály és István ugy említtetnek, mint azelőtt szörényi bánok. [Macskási cs. ltára.] Azt hiszszük, a nevezett két férfi bánságát nem lehet más, mint 1467. évre tenni. Még 1497. évben említtetik Angalit, relicta quondam Michaelis, bani de Sebes, [u. o.], egy 1507. évi levélben pedig ujra mint néhai Muthnoki Mihály sebesi bán özvegye.)

1468. Üres. (Hazai Okmánytár IV. k. 424. lap. Liber Dignitariorum.)

1469. Üres. (Teleki XI. köt. 393. lap. Liber Regius XIII. köt. 551. lap. Liber Dignitariorum, kelt szeptember 13-án Szeged városi ltár, kelt október 9-én. Fejér: Commentarii historici: Cod. dipl. VIII. 6. köt. 73. lap.)

1470. Üres. (November 27-én, Liber Dignitariorum, Budai kam. ltár NRA. 301. csom. 10. sz. — Pongrácz János erdélyi vajda, egy saját kiadványu, in oppido nostro Buza 1470 sabbato proximo ante festum Visitationis b. Mariae virginis, az az június 30-án kelt levelében magát csak erdélyi vajdának, székely és temesi grófnak irja. Ezen levéllel Pongrácz János Argyas falut Danky István vajdának adományozza, és a maga castellanusainak és alcastellanusainak Almás várában meghagyja, hogy ez adományt érvényben tartsák. Található a budai kam. ltárban NRA. 536. csom. 10. sz.)

1471. Üres. (Győri Tört. és Régészeti füzetek. II. köt. 247. lap. Teleki XI. k. 433. lap, kelt február 28-án.)

1471—1478. **Hedervári Imre.** (Liber Dignitariorum.)

1478. **Erdő János** és **Bethlen Domokos.** (Karánsebesben július 10-én kelt levélben.)

1478. Üres. (November 8-án, Liber Dignitariorum.)

1479. **Török Ambrus** és **Szenthelsebethi György.** (Nagy Iván: Magyarország családai XI. köt. 291. lap. évben. Soproni főispán volt 1464. Ugyan ez áll Czech Jánosnál: Győr vármegye hajdani nemes familiáinak emlékezetök 52. lap. Ez évben szigeti Török Ambrus és Szentelsebethi György. Liber Regius XV. köt. 282. lap, egy április 3-án kelt

oklevél záradékában. Igy hát téved Nagy Iván, ki az egyik bánt enyingi Töröknek irja.)

1479. **Pathócsy Bertalan.** (Liber Dignitariorum.)

1480. **Pathócsy Bertalan** és **Haraszti Ferencz.** (Liber Dignitariorum. Pathócsy Bertalan egy február 24-én kelt levélben, Teleki XII. köt. 117. lap.)

1481. **Pathócsy Bertalan** és **Haraszti Ferencz.** (Liber Dignitariorum. Oly irányzatos férczelők, mint Picot Emil Kinisy Pálból is ez évre szörényi bánt csináltak. Les Serbes de Hongrie 40. lap.)

1482. **Pathócsy Bertalan** és **Haraszti Ferencz.** (Liber Dignitariorum. Haraszti Ferencz még különösen budai kam. ltár NRA. 1656. csom. 39. sz.)

1483. **Pathócsy Bertalan** és **Haraszti Ferencz.** (Liber Dignit.)

1483. **Haraszti Ferencz** és **Szokoli András.** (Oklevél gróf Zay család levéltárában.)

1484. **Pathócsy Bertalan** és **Szokolyi András.** (Székely Okmánytár I. köt. 242. lap, kelt január 25-én és budai kam. ltár NRA. 872. csom. 65. sz. kelt február 6-án és Hazai Okmánytár IV. köt. 434. lap, kelt február 22-én. Igy Lehoczky és Lugossy is. Téved tehát a Liber Dignitariorum, ki ez évben is Pathócsy társául Harasztit adja.)

1485. **Haraszti Ferencz** és **Szokolyi András.** (Liber Dignitariorum.)

1486. **Pathócsy Bertalan** és **Szokolyi András.** (Teleki: XII. 302. lap, Mátyás királynak február 6-án kelt levele záradékában, melylyel a szászok kiváltságait megerősíti.)

1486. **Haraszti Ferencz** és **Szokolyi András.** (Mátyás királynak Pál fordulás napján, azaz január 25-én kelt VI-ik, avagy nagy decretumának záradékában, hol azonban mindketten hibásan »Bani Sirmienses« nevezetnek Siriniensis, azaz szörényi helyett. Corpus Juris I. köt. 254. lap. Ez évre teszi mindkettőt Budai Ferencz és Lugossy József is. Haraszti ez évben aradi főispán is volt, Nagy Iván szerint.)

1487. **Haraszti Ferencz** és **Szokolyi András.** (Saját kiadványuk ex castro nostro Beche a budai kam. ltárban NRA. 1657. csom. 28. szám. Harasztira nézve még Acta Transilv. fascic. 15. No. 2.)

1488. **Haraszti Ferencz** és **Szokolyi András.** (Gróf Sztáray cs. ltára. Liber Dignitariorum.)

1489. **Haraszti Ferencz** és **Szokolyi András.** (Hazai Okmánytár III. köt. 438. lap, és V. köt. 371. lap, kelt június 23-án és július 24-én. Katona: XVI. köt. 881. lap. Budai kam. ltár NRA. 390. csom. 28. szám. Bécsi cs. titkos ltár. — Haraszti Ferencz bán ez évben a királyi hadseregnél volt. Budai kam. ltár NRA. 1657. csom. 44. sz.)

1490. **Ozorai Imre.** (Liber Dignitariorum.)

1491. **Ozorai Imre** és dobozi **Dánfy András.** (u. o.)

1491. **Haraszti Ferencz** és dobozi **Dánfy András.** (Ulászló király Budán 1491. in dominica Quasimodo kelt levele által meghagyja a budai káptalannak, hogy Haraszti Ferencz szörényi bánt beiktassa Pest megyei Örkény falu birtokába, melyet annak Beatrix királyné adományozott. Ugyan ő 1491. deczember 13-án kelt levelével dobozi Dánfy András szörényi bánnak bizonyos, Békés-Csongrád- és Arad megyei helységeket adományoz. Budai kam. ltár az óbudai apáczák iratai közt 48. csom. 38. sz.)

1492. **Ozorai Imre** és dobozi **Dánfy András.** (Liber Dignitar.)

1492. **Csulai Móré Fülöp.** (Horváth Mihály II. 574. lap. Lásd a jelen munka I. 43. lapját.)

1492. **Csulai Móré György** és gyarmati **Balassa Ferencz.** (II. Ulászló király decretuma záradékában, Corpus Juris I. 282. lap. Katona: XVII. köt. 439. lap. Lugossy József és Lehoczky, ki a Csulai nevet Charol-ra ferdíti. Nagy Iván Balassa Ferencz szörényi bánról azt irja, hogy Mohácsnál elesett és hogy három felesége volt; az első: Ficsor Margit, Ficsor László szörényi bán huga, csicsói Kis Mátyás liptói főispán özvegye. Ma-

gyarország családai I. k. 120. lap. A Ficsor név alatt maga Nagy Iván sem tesz említést ily nevü szörényi bánról, de más forrásokban sem találtuk annak semmi nyomát. — Figyelmeztetni alig szükség, hogy Balassa Ferencz a mohácsi csata idejében már nem volt szörényi bán.)

1493. **Csulai Móré György** és gyarmati **Balassa Ferencz.** (Budai kam. ltár NRA. 1595. csom. 21. sz. Liber Dignitar. Engel : Servien und Bosnien 51. lap.)

1494. **Csulai Móré György** és gyarmati **Balassa Ferencz.** (Oklevél a Magyar Tud. Akadémia levéltárában, kelt április 28-án Katona: XVII. köt. 646. lap. Cornides: VI. 13 lap. Liber Regius XV. köt. 504 lap.)

1495. **Macskási Tárnok Péter** és **Gerlisthey Jakab.** (II. Ulászló király decretuma alatt, Corpus Juris I. 292. lap. Katona : XVII. köt. 769. lap ; Cornides : VI. 207. lap ; Lehoczky, Lugossy és Liber Regius Ecclesiasticus I. köt. 229. lap, melynek levele kelt október 25-én. — Tárnok Péter 1487. évben zengi és kruppai várkapitány volt. Teleki : XII. köt. 353. lap. 1482. évben Móré János és Macskási Tárnok Péter együtt királyi tárnokmestereknek iratnak. Budai kam. ltár NRA. fasc. 51. No. 48.)

1496. **Macskási Tárnok Péter** és **Gerlisthey Jakab** (Uj Magyar Múzeum 1860. I. k. 253. lap. Bécsi cs. titkos ltár. Liber Regius XV. 588. és 664. lap.)

1497. **Macskási Tárnok Péter** és **Gerlisthey Jakab** (Liber Regius XVI. köt. 63. lap. Az előbb nevezett bán, mint biró jelen van, a Som Jósa által Tordára összehivott erdélyi országgyülésen, a Drágfy Bertalan vajda elleni panaszok megvizsgálására. Gr. Kemény József Diplomatariuma.)

1498. **Macskási Tárnok Péter** és **Gerlisthey Jakab** (Gyulafehérvári káptalan ltára XX. 74. szám. Katona : XVIII. 157. lap. II. Ulászló király 3-dik, kisebb decretumának záradékában, Corpus Juris I. k. 306. lap.)

1499. **Macskási Tárnok Péter** és **Gerlisthey Jakab.** (Budai kam. ltár, Abbatia de Silisio 21. csom. 41. szám ; és

Neoacquistica fasc. I. No. 12. Gr. Csáky család levéltára. Liber Dignitariorum, és Liber Regius XV. köt. 168. lap.)

1500. **Macskási Tárnok Péter** és **Gerlisthey Jakab.** (II. Ulászló király 4-dik decretuma alatt, Corpus Juris I. 315. lap, Istvánfy, liber IV. 31. lap. Katona: XVIII. 240. lap, báró Fiáth család ltára.)

1501. **Macskási Tárnok Péter** és **Gerlisthey Jakab.** (Hevenesi kéziratai III. köt. 103. lap, és egy június 5-én kelt oklevélben. Gr. Erdődy cs. galgóczi ltára. Lad. 99. fasc. 12. No. 2.)

1501. **Gerlisthey Jakab** és bellai **Belai Barnabás** bani Comitatus Zöriniensis. (Oklevél a báró Fiáth család ltárában. A család-nevek igy vannak kiirva némely későbbi oklevelekben: Jacobus Gerlysthey et Barnabas Belay.)

1502. **Gerlisthey Jakab** és **Macskási Tárnok Péter.** (Az utóbbi mellett Budai Ferencz. Mindkettőre Cornides VI. köt. 206. lap és egy oklevél Kail László gyüjteményében, t. i. a nevezett két bánhoz czimzett királyi levél, melynek másolatát az eredetiből vettük.)

1503. **Belai Barnabás.** (Eredeti oklevél a Sombory család levéltárában. Fejér VIII. 6. köt. Commentarii historici de nexu Serviae, Bulgariae etc. cum Hungaria, 90. lap.)

1503. **Gerlisthey Jakab.** (Macskási család ltára, egy Karánsebesben feria sexta proxima ante dominicam vocem jocunditatis kelt oklevélben, melyben csak Gerlisthey neveztetik bánnak. A Sombory cs. ltárában Karánsebesen feria quinta prox. post festum beate Elizabeth kelt Gerlisthey és Belay együttes levele. Désy Péter Bélai Barnabáshoz még deczember 18-án intéz levelet. (Szörény megyei diplomatarium I. 151. lap. A Liber Dignitariorum ez évre Gerlisthey Jakabot és Macskási Pétert sorolja fel. Az utóbbira semmi alapot nem találtunk.)

1504. **Gerlisthey Jakab** és **Belai Barnabás.** (II. Ulászló király V-ik decretumának záradékában, Corpus Juris

I. 321. lap. Katona: XVIII. 383. lap. Pray Annales IV. 310. lap, és gyulafehérvári káptalan ltára.)

1505. **Gerlisthey Jakab** és **Belai Barnabás.** (Pray: Annales IV. 313. lap. Liber Regius XV. köt. 263. lap, Liber Dignitariorum. Katona: XVIII. 426. lap. Egyedül Belai Barnabást említi gróf Kemény József. A rákosi országgyűlésen ez évben jelen volt Belai Barnabás szörényi bán, és Paksy Mihály is, ki pár év mulva szintén szörényi bán lett, és Belai Barnabás hivataltársa. Lehóczky Belai Barnabás társát hibásan Jacobus de Gergelige-nek irja.)

1506. **Gerlisthey Jakab** és **Belai Barnabás.** (Budai kam. ltár NRA. 405. csom. 34. sz. Liber Dignitar.)

1507. **Gerlisthey Jakab** és **Belai Barnabás.** (Liber Dignitariorum. Az ez évben hozott 5-ik törvényczikk rendeli, hogy a végvárak, ugymint Jajcza, Szörény, Nándorfehérvár, Szabács és Szrebernik parancsoksága két személyre bizassék mindig.)

1508. **Gerlisthey Jakab** és **Belai Barnabás.** (Báró Fiáth család ltára; Szörény megyei Oklevéltár I. 153. l. Nagy Iván, Magyarország családai IV. köt. 376. lap, azt irja, hogy Gerlisthey Jakab 1498—1502-ben már az ország bárói sorában mint szörényi bán fordul elő. Ezzel nagyon keveset mondott derék genealogusunk, mert egy pillantás a jelen összeállításra mutatja, hogy Gerlistheynek bánsága 1495—1508-ig terjed. E szerint abban is téved Nagy Iván, hogy Gerlisthey Jakabot 1505. évben már nem leljük az élők sorában. Belaira nézve szól a kolosmonostori convent ltára. Cista Hunyad 1. fasc. 2. Nro 1. a következő évre is.)

1508. **Paksi** (de Pakos) **Mihály** és **Belai Barnabás.** (Kovachich: Vestigia Comitiorum 461. lap. Kukuljevics: Jura Regni Croatiae I. 262. lap. Liber Dignitar. Cornides: Diplomatarium IV. köt. 137. lap. Bécsi cs. titkos ltár.)

1509. **Paksi Mihály és Belai Barnabás.** (Liber Dignitariorum.)

1510. **Paksi Mihály és Belai Barnabás.** (Liber Dignitari-

orum. Az elsőre nézve budai kam. ltár. NRA. 798. csom. 2. sz. Nagy Iván azt irja, hogy Paksi Mihály ez évben belgrádi és szörényi bánnak iratik Lehoczkynál, — de az idézés téves, mert ott 1511. évre áll Michael de Rákos, értsd de Pakos, azaz Paksi. Irja továbbá Nagy Iván, hogy Paksi Mihály 1515-ben Sarnó alatt elesett. Magyarorsz. Családai IX. köt. 16. lap.)

1511. **Paksi Mihály** és **Belai Barnabás.** (Liber Dignitariorum. Lehoczky ez évre egyedül Paksit említi; — lásd fent az 1510. évet.)

1512. **Paksi Mihály** és **Belai Barnabás.** (Liber Dignit.)

1513. **Paksi Mihály** és **Belai Barnabás.** (u. o.)

1514. **Belai Barnabás** és **Zápolyai János,** ki egyszersmind Szepes örökös főispánja, erdélyi vajda, székely gróf, és az ország főkapitánya. (II. Ulászló 7-dik decretumának záradékában, Corpus juris I. köt. 336. lap. és Katona XVIII. 793. lap. — Egyedül Zápolyai Jánost említi Pray, Dissertationes.)

1515. **Berekszói Hagymási Miklós.** (Bizonyítja ezt két eredeti oklevél a Macskási család levéltárában. Hozzá, nem különben Margay Györgynek és Macskásy Jóbnak, vagy annak távollétében az ő helyettesének szól Zápolyai János erdélyi vajdának, egy Lugason kelt levele. Ujabb kéz azt irta a levél hátára: Job Macskási videtur fuisse banus, de ez egy 1529. évi levéllel történt összevetés folytán nem valószinű. Nagy Iván 1505. évszámmal említi Hagymásit mint szörényi bánt, sőt azt mondja, hogy Miklós szörényi bán Miksa császárhoz szítván, 1491-ben fogadtatott Ulászló király kegyelmébe. [Magyarország Családai V. köt. 15. lap.] Csak nem állítja, hogy Hagymási már 1491. év előtt volt szörényi bán? A Liber Dignitariorum ez évre is Belai Barnabást és Zápolyai Jánost teszi szörényi bánokká, forrás idézése nélkül.)

1516. **Berekszói Hagymási Miklós.** (Ez évben a türlei apátságot Szinthay Andrásnak adományozza. Eredeti oklevél a gróf Erdődy család monyorókeréki ltárában.)

1517. — — — (Ez évben bán nem említtetik.)

1518. — — — (Üresedés ez évben nem volt, mert II. Lajos király parancsot intézett az ország legfőbb biráihoz, többi közt a szörényi bánokhoz. Ilyenek tehát ez évben szerepeltek, — neveiket nem tudjuk. Macskási cs. ltára.)

1519. **Belai Barnabás.** (Theiner: Monumenta Hungariae II. köt. 626. lap. Istvánfy Lib. VI. pag. 54.)

1520. **Gerlisthey Miklós.** (Ez csak összevetésen alapszik, II. Lajos király 1521. évi itéletének nyomán. Macskási család ltára.)

1521. **Gerlisthey Miklós.** (Macskási cs. ltára.)

1522. **Kállay Vitéz János.** (Eredeti oklevél a Macskási család ltárában. Budai Ferencz. Egy 1524. évi királyi levélben neveztetik Joannes Vitéz de Kis Kálló, aulae nostrae regiae familiaris, alias Banus Zeureniensis. Felesége volt Judith, Kisvárdai László leánya, kivel Klára nevű leányát nemzé. [Kállay cs. ltára, és M. Muzeum, a Jankovich-féle gyüjteményben.] Nagy Iván szerint [VI. köt. 36. lap.] Báthory István nádor által neveztetett ki bánnak, minthogy II. Lajos király akkor Csehországban járt. Tudjuk, hogy a király csak is 1522. évben járt Csehországban, koronáztatása idején. II. Lajos király márczius 24-én Német Brodból kelt levelével azt irja Báthory István nádornak, mint kir. helyettesének, quod Joanem Kállay, remoto Gerlesthey in Banum ad Zeurinum prefecistis, et cum peditibus dimisistis — ezt nagyon helyesli, — ut enim est dignius et strenuus, ita poterit et nobis et isti regno servire. Budai kam ltár, és Pray De prioratu Auranae 79. lap.)

1523. **Kállay Vitéz János.** (Következtetés abból, hogy Fychor de Kÿssing, mint bizonyos peres fél képviselője, kedden Szent Bertalan napja után megjelent a törvényszék előtt cum literis procuratorÿs Joannis Kállay Bani Zewriniensis. [Budai kam. ltár.] Sajnos, hogy nem tudjuk, 1522 vagy 1523. keltek-e ezen ügyvédi levelek. Lehoczky azt irja, hogy ez évben Gerlisthey volt szörényi bán, ki elmozdíttatván, Kállay János következett. Kemény József azt gyanítja, hogy ezen Gerlistheÿ keresztneve

Imre. V. ö. Árpádia I. köt. 172. lap. — A Liber Dign. 1514—1519. évben Belai Barnabás és Zápolyai János, 1520—1523. évben egyedül Zápolyai János fordul elő, mint szörényi bán. Lásd Szerémy György Emlékiratai, 110. lap.)

1524. **Zápolyai János** és **Kállay János.** (Liber Dignit. Horváth M. II. 669. lap, őt csak kapitánynak nevezi.)

1525. **Zápolyai János** és **Kállay János.** (U. o.) (Joannes Vitéz de Kallo több izben mint az udvari huszárok kapitánya Temesvárott neveztetik 1525. év folyamában. Lásd Liber Rationum Ludovici II.)

1526. **Zápolyai János** és **Kállay János.** (U. o. Joannes Wytheecz de Kalló, október 17-én Tokajban, Zápolyai több párthiveivel szintén aláirta a Batthyány Ferencz horvát bánhoz intézett meghivást, hogy Székesfehérvárra jelenjék meg új király választására; de Kállay neve mellett semmi hivatal nem áll. [Horváth István: Verbőczy Emlékezete II. 252. lap.] Ugyan ő Kállóból 1526. nov. 22-én Zápolyainak már mint királynak ir az ő pártjának állásáról Szabolcs megyében, és magát »famulus fidelis«-nek aláirja. Horváth István i. h. 264. l.)

1527—1529. (A bánokról semmi említés.)

1530. Üres. (Zápolyai János király auguszt. 25-én kelt levele, a báró Fiáth család ltárában.)

1531. — — —

1532. — — — (Ez évben a karánsebesi szolgabirák közvetlen felterjesztést tesznek János királynak a pörök folyamáról. (Macskási cs. ltára.)

1533—1535. — — — (A bánokról semmi emlités.)

A karánsebesi és lugosi bánok.

(Zápolyai János ideje óta megszünnek a szörényi bánok.)

1536. **Somlyai Mihály,** sebesi bán (Sombory család levéltára. Ezen Somlyay Mihály 1525. évben még mint királyi huszár [aulicus huzarow regie maiestatis] szolgált Karánsebesen, magas fizetéséből itélve mint tiszt. Kapitánya volt Czibak Imre. Liber Rationum Ludovici Secundi Regis Hungariae a M. Nemz. Muzeumban. Ugyan ő

1530. évben követségben járt a törököknél. Epistolae procerum 160. 161. l.)

1538—1541. — — — (Bánokról semmi említés.)

1542. — — — (Petrovics Péter temesi főispán a király nevében meghagyja a karánsebesi várnagyoknak és a nemesség közönségének bizonyos itélet végrehajtását. [Macskási cs. ltára.] Feltünő, hogy itt a karánsebesi bán, vagy albán nem említtetik.)

1543. **Somlyai Mihály,** karánsebesi bán. (Bécsi cs. titkos levéltár.)

1544. — — — (Petrovics Péter egy kiadványa említi ugyan Szörény vármegyét, de parancsa a kenézeknek és krajnikoknak szól, miből kitetszik, hogy törvényhatósága ezen vidékre is kiterjedt.)

1545—1546. — — —

1547. — — — (Vajda Gergely és György, a karánsebesi törvényszék Domasnia és Konyoreva falura vonatkozó itéletét Petrovics Péter temesi főispánhoz föllebbezik. Macskási cs. ltára.)

1548. **Petrovics Péter** temesi főispán. (B. Fiáth cs. levéltára, és három oklevél a Macskási család levéltárában, melyekben sebesi bánnak neveztetik. Nagy Gábor azt irja 1554. év alatt, hogy János Zsigmond Petrovicsnak a karánsebesi és lugosi tartományt báni czimmel adta. Historia Diplomatica Hungariae inferioris. Kézirat a m. nemz. Muzeumban.)

1549. **Petrovics Péter,** comes de Wnarz, temesi főispán, az alsó részek főkapitánya, és sebesi bán. (Verancsics I. 349. lap, és Pesty Frigyes, M. Tört. Tár. XII. 235. lap. Kovachich Script. rerum hung. minores II. 391. l. Nemzeti Muzeum, folio latin 2234 darab.)

1550. — — — (Ez évben bán nem neveztetik.)

1551. — — — (Glesán János Erdélyben, mint egyik tanu a Martinuzzi pörben szerepel. Bécsi titk. ltár.)

1552. **Glesán János,** sebesi bán. (Június elején még nem volt bán. Bécsi cs. titkos levéltár. Glesán volt az első, ki Castaldonak jelentést tett Lossonczy István elestéről Temesvár védelmében. Azonban Glesán még nem rég-

óta lehetett bán. Mert Lossonczy István még mielőtt Temesvárt átvette, Pankotháról azt irja június 2-án a királynak: Isti Sebesienses ita sunt animo obstinato et vacillantes, quod facile labuntur. Azért kéri a királyt, közölje vele a bán méltóságának körét és fizetésének mennyiségét, ő rögtön fog valakit ajánlani, a ki a királynak ezen helyen híven szolgáland. [Bécsi cs. titkos ltár.] Karánsebesi bánt [de nem névszerint] emleget Karánsebes városa is Castaldohoz augusztus 26-án kelt levelében. Nagy Iván szerint, ki különben ezen bánunkat nem ismeri, a Glesán család székely eredetü, és a geyesi előnevet viseli. — Midőn Lossonczy István 1552. évben Ferdinánd királynak azon feltételeket terjeszté fel, melyek alatt a temesi főispánságot elvállalja, többi közt a karánsebesi bánnak is meghagyatni kivánta, hogy őt Temesvár védelmében segítse. [1]) Ezen, vagy más Glesán János volt Küküllő vár parancsnoka 1553. évben.

Lehoczky ezen évre Macedoniay Farkast mint krassói és szörényi főispánt tünteti fel, megjegyezvén, hogy alatta a törökök »a temesi bánságot« elfoglalták, miért is Lugosra kellett áttennie lakhelyét. [Stemmatographia II. 230. lap.] Más helyen t. i. a krassói főispánok névsorában, Macedoniayt 1542. évszámmal emlegeti a fennebbi czimekkel. Ez mind megannyi hiba. A törökök a nevezett vidéket 1542. évben még el nem foglalták, mert akkor még Petrovics és még soká később-ben is székelt Temesvárott. De 1552. évben sem szerepelhetett Macedoniay Farkas, mert Temesvár eleste után is Glesán Jánost találjuk a karánsebesi bán hivatalában. De különben is gyanussá teszi Macedoniay Farkast azon körülmény, hogy szörényi főispánnak nevez-

[1]) Klesán Miklós neveztetik az 1518. évi 39. törvényczikkben, mint a király egyik tanácsosa. Egy Glesan Miklós 1562. Gyula várában szolgált. A váczi káptalan pedig már 1511. évben egy Glesán Miklós nevü nemest említ, de Tótfalu melléknévvel. 1603. évben elesett Glesán Miklós Székely Mózessel a brassói csatában.

tetik, holott e czim csak olykor a XVII. század elején tünedezik fel, állandóbban pedig csak Macskási Péter viselte, ki e névsort bezárja. De szörényi bánnak sem lehet elfogadni Macedoniayt, mert a szörényi bánok még Zápolyai János halála előtt szüntek meg. — Nagy Iván, midőn Macedoniayt 1552. évben krassói főispánnak és szörényi bánnak nevezte, Lehoczkyt követi, azon változtatással, de nem javitással, hogy a Szörénységre nézve a főispáni czimet báni czimmel helyettesité.

E korra, t. i. 1553. évre, Nagy Ivántól ismét egy Gerlisthyey Jakab nevü szörényi bánt kapunk [Magyarország családai. IV. köt. 378. lap], kit ő határozottan megkülönböztet amaz általunk is fennebb ismertetett Gerlisthyey Jakabtól. De eltekintvén attól, hogy maga Nagy Iván sem képes ezen második Gerlisthyey Jakabot a család nemzékrendében elhelyezni, eltekintve, hogy 1553. évben már szörényi bánról szó sem lehet, — az ő állitása már csak azért is összedől, mert az általa idézett oklevél nem 1553. évben, hanem 1503. évben kelt. [Lásd Árpádia I. 201. lap.]

Megemlítendő még e helyen, hogy nyom van: ifjabb Bercsényi László nevü szörényi bánról, kinek idejét általában csak a XVI. század végére teszik, nem levén még elég adat szereplésének esztendejét megállapítani. Ezen Bercsényi László hivta Karánsebesbe a jézsuitákat, ott collegiumot alapitott Jeruzsálemből visszatérte után. Az ő fia Imre a császárért harczolt Bethlen Gábor [1]) ellen. Igy közlé azt Bercsényi Miklós, Rákóczy híres hadvezére Hevenesi Gáborral. [Uj magy. Múzeum. 1860. év. II. 174. lap.] Meghalt 1653. előtt. Eme vagy más Bercsényi Imre is Rómába és Jeruzsálembe járt ájtatoskodni. [Nagy Iván: Magyarország családai II. köt. 10. l.] Lehoczky említi Bercsényi Lászlót mint szörényi bánt, de év nélkül, valamint Thaly sem közli bánságának korát, de még egyetlen évszámot

[1]) Helyesebben : Bocskay István ellen. Pesty F.

sem az ő életéből. Nagy Iván pedig egy más (másnak mondja Thaly; de miért más, midőn csak is I. Bercsényi Lászlóról lehet szó?) Bercsényi Lászlót felhoz, kinek a garamszentbenedeki convent iratai szerint [1]) 1544. évben Dóczy Miklóssal valami elhajtott lovak végett ügyebaja volt. Ennél többet Thaly Kálmán sem tud, (lásd Bercsényi Miklós levelei. Bevezetés 13. lap.) Azóta azonban rá jött annak nyomára, hogy Bercsényi László 1525. évben II. Lajos király udvaroncza volt, és hogy feleségét Czeczíliának hívták.[2]) Bercsényi László korát illetőleg okleveles ujjmutatást kapunk azzal, hogy ő már az 1542. évben, nagylucsei Dóczy Miklóssal pörben állt, és Révai Ferencz mint nádori helyettes Bars vármegyét oda utasítja, hogy ezen perben törvényszerüen eljárjon. [Budai kam. levéltár. NRA. 1663. csom. 3. szám.] Sőt előfordul már 1534 évben is, a midőn t. i. Bercsényi Lászlónak és Erdőhegyinek, Fegyvernekyvel, a sági prépositt határvillongásai voltak, de melyek iránt az országbiró előtt kiegyezkedtek. [Budai kam. ltár NRA. 631. csom. 11. szám.] Egyik forrás sem ugy említi Bercsényi Lászlót, mint szörényi bánt; hanem azt az egy tanuságot kivehetjük belőle, hogy ha ő csakugyan szörényi bán volt, az ő nem lehetett a XVI. század végén, hanem annak csak első felében. Azt az állítást pedig, hogy Bercsényi László szörényi bán volt, maga Bercsényi Miklós, a nemzeti mozgalom főrugója hozta forgalomba, midőn 1699. körül még a bécsi udvarral alkudozott, és ott a nemzet jogait elismertetni remélte. A folyamodásban következők adatnak elő: Magnificus dominus Ladislaus Bercsényi junior, Banus Zeuriniensis, modernique instantis Nicolai II. proavus, primum in metropolim ejusdem provinciae, Civitatem Karansebesiensem, Catholicae Religionis exercitium et signanter

[1]) Fasc. XVII. Nro 52. és fasc. XLIII. Nro. 2.

[2]) A Bercsényi családnak Thaly által igen érdekesen összeállitott nemzedékrendét közlik a »Századok« 1877. évi folyama VII. füzetének 680. lapjai.

PP. Societatis Jesu introduxit, ibidemque fundationem faciendo, Collegium et Ecclesiam extruere curavit, redux factus Hyerosolimis. Filius, qui Emericus Bercsényi, supplicantis vero avus, tempore per Stephanum Bocskay contra domum austriacam intentati Belli, Commissario suae Maiestatis Comiti Georgio Basta tam consilio quam auxilio adstitit, ac cum socio suo Joanne Lugassy, viro bellice strenuo, qui ob fidelitatem pro rerum et temporum praestitam, ab augusto Rudolpho Imperatore Supremus Capitaneus existens, in Sacri Imperii equitem creatus, contra Bethlenium militavit. (Extractus meritorum Illustris familiae Bercsényianae erga augustam domum austriacam.) A fennebbi Bercsényi Imre, Miklós nagyapjának neje Lugassy Borbála volt, 1625. körül, — mint azt a báró Sennyey család csürgői levéltárának egy adatával egyezőleg a Topographia magna Hungariae is mondja. De az idézett Topographia szerzője Bercsényi Imréről és nejéről, nem pedig Lászlóról mondja azt, hogy jezsuitákat hoztak be Karánsebesbe. Az előadottakból kitünik, hogy a Bercsényiek szereplése Karánsebesen még sok felderítést igényel.)

1553. **Székely Balás,** sebesi és lugasi bán, és pankothai officialis. (Gróf Erdődy galgóczi ltára.)

1554. **Petrovics Péter,** lugosi és karánsebesi szandzsák, a török zultán által kinevezve. (Pray: Epist. Procerum III. 12. lap.)

1555. **(Petrovics Péter.** A meddig életben volt, ez a vidék az ő parancsai után indult.)

1556. **(Petrovics Péter.)**

1557. (Petrovics Péter, Horváth M. szerint meghalt október 13-án vagy 15-én. Lásd Erdélyi Országgyülési Eml. II. 25. lap.)

1558. **Békes László.** (Izabella királyné 1559. évi levelében: Banus et officialis Karansebesiensis. Békes micsoda időben volt bán, nem egészen bizonyos, mert a királyné csak átalában a Fiáth János és Gerlistyei György közti perről szól, mely annis superioribus tempore officy et

Banatus fidelis nostri Egregy Ladislai Békes folyt B. Fiáth ltára.)

1559. **Cherepuyth Miklós,** karánsebesi bán. (B. Fiáth, és a Sombory cs. ltára.)

1560. **Iktári Bethlen Gergely.** (II. János király, midőn 1561. évben Bethlen Gergelynek egy 1560. évi levelét átirja, erről igy szól: hogy ez a bán levele, a bán pecsétjével ellátva. Macskási cs. levéltára. V. Ö. az 1452. évet.)

1561. **Iktári Bethlen Gergely,** karánsebesi bán. (Macskási, és báró Fiáth család ltára. Budai kam. ltár NRA. 1686. csom. 4. szám, §. 14.)

1562. **Iktári Bethlen Gergely** karánsebesi bán. (Gyulafehérvári káptalan és báró Fiáth család ltára.)

1563. **Iktári Bethlen Gergely.** (Macskási és a báró Fiáth cs. ltára.)

1564. **Iktári Bethlen Gergely** sebesi bán. (Saját kiadványu levele az Ivuly család ltárában.)

1565. **Iktári Bethlen Gergely.** (Ez évben bán nem említtetik.)

1566. **Iktári Bethlen Gergely.** (Jelentést tesz II. János királynak, vizkereszt napja utáni kedden. Egy február 2-án kelt levelét átirja II. János deczember 17-én, mely átiratban Bethlen Gergely a l i a s banus districtus Sebesiensis-nek neveztetik. Hasonlókép egy Szent Tamás napja körül hozott itélet róla, mint n é h a i bánról szól. Báró Fiáth család ltára.)

1566. **Orbay Miklós** sebesi bán. (II. János király 1566. deczember 17-én Bethleń Gergelynek egy 1566. február 2-án kelt levelét átirja, az átiró levél pedig szól Orbay Miklós sebesi bánnak. Báró Fiáth család ltára.)

1566. **Berendi György** bán. (Gyulafehérvári káptalan ltára.)

1567. **Orbay Miklós** bán. (B. Fiáth cs. ltára.)

1568. **Orbay Miklós** karánsebesi bán. (Macskási és Fiáth család ltára. Bethlen Gergelynek 1568. feria tercia post Epiphaniarum domini kelt levele említtetik, a II. Jánosféle átiratban, szintén a Fiáth ltárban. De ez évszám hibás, 1566. helyett.)

1569. **Orbay Miklós,** sebesi bán. (Gyulafehérvári káptalan ltára.)

1569. **Berendi György,** karánsebesi bán. (Gyulafehérvári káptalan ltára.)

1570. — — — (Bán nem emlittetik.)

1571. — — — (Orbai Miklós uram nagy öreg practicus — úgy ir róla Hagymási Kristóf Liszti János veszprémi püspöknek. De vajjon bán volt-e még? (Erdély történetei tára I. 111. l.)

1572—1574. — — — (Bán nem említtetik.)

1575. **Tompa István,** karánsebesi bán. (Már Reminiscere vasárnapján, azaz 1575. február 27-én találtatik ezen hivatalban. Gyulafehérvári kápt. ltára.)

1575. **Barcsay Gáspár.** (Nagy Iván szerint ez évben karánsebesi bán és Lippa várának kapitánya. Magyarország családai I. köt. 187. lap, hivatkozván Bethlen Farkasra. [Histor. Transilvaniae II. köt. 318. lap], hol azonban nem mondatik, hogy Barcsay a fennebbi hivatalokat viselte. Báthory István őt, mint Békési Gáspár hivét, a julius 16-ikára eső szentpáli csata után kivégeztette. V. ö. Pesty Frigyes: A temesi bánság elnevezésének jogosulatlansága 13. lap.)

1576. **Tompa István.** (Forrás ez évre nincs, de tudjuk, hogy Tompa Báthory Kristóf bánja volt.)

1577. **Tompa István,** karánsebesi bán. (Oklevél a b. Bánfy család ltárában. Tompa István, karánsebesi báni hivatalát túlélte. Báthory István lengyel király és erdélyi vajda 1584. év augusztus 3-án Grodno várában kelt levelében arról van szó, hogy Báthory Kristóf vajda egregio quondam Stephano Tompa tunc bano suo Karansebesiensi a zsidóvári várat beiratta. Tompa István egyetlen fia Miklós 1584. évben szintén már mint meghalt emlittetik. A temesvári pasa 1577. Báthory Kristófot kéri, hogy a mely marhát a sebesi bán török jobbágyoktól elvett, viszszaadassa. (Szalay: A magyar történelemhez 336. lap.)

1578. a temesvári pasa megint panaszolja, hogy »Erdélyhez való lugosi bán emberei« egy török eming feleségét megölték, és megrabolták. Azt irja Báthory

Kristófnak: lugasi bánt előhivasd és ez dologért megfirtasd. (Szalay u. o. 343.)

1578. **Thorni Tamás.** (B. Fiáth cs. ltára, az oklevél kelt deczember 10-én. Lehoczky Stemmatographia I. 153. lap, ez évre ecsedi Báthory Istvánt nevezi lugosi bánnak. De ez állítást, mely különben is okleveles adatokkal ellenkezik, más források által nem támogattatván, el nem fogadhatjuk. Báthory Zsigmond még csak 1579. óta számítja Thorny Tamás bánságát, mint a következő levél mutatja, melyben őt a rábizott három vár: Karánsebes, Lugos és Zsidóvár jövedelmeiről, négy év alatti kezeléséről nyugtatja: Sigismundus Bathory de Somlio Waywoda Transsilvanię et Siculorum Comes etc. Recognoscimus per pręsentes Egregium dominum Thomam Thorny, Banum nostrum Districtuum Karanysebes Lwhgas super administracione omnium prouentuum Trium Castrorum Karanysebes Lwghas et Sidowar, A prima Die mensis Septembris, Anni Millessimi Quingentessimi Septuagesimi noni usque ultimum Diem Mensis Augusti Anni Millesimi Quingentesimi octuagesimi Terty, Annorum Nempe Quatwor, Nobis weram Rectam et sufficientem Dedisse rationem Quam nos in omni parte Acceptamus Approbamus Et pro Sufficienti ratione habemus, Eundemque super ea, Quietum et Expeditum reddimus harum nostrarum wigore Et Testimonio literarum mediante. Datum in Ciuitate Nostra Alba Julia Tertia Die mensis Januarÿ Anno domini Millessimo Quingentessimo octuagesimo Quarto. Sigismundus Bathory de Somlyo.« Eredetije a gerőmonostori báró Kemény cs. ltárában.)

1579. **Thorni Tamás,** lugosi és karánsebesi bán. (Báthory Kristóf és Zsigmond Liber Regiusából I. köt. a gyulafehérvári káptalan ltárában, és Fiáth cs. ltára.)

1580. **Thorni Tamás,** karánsebesi és lugosi bán. (Fiáth cs. ltára, és gyulafehérvári kápt. ltára.)

1581. **Thorni Tamás.** (Okleveles adat ez évre nincs, de Báthory Zs. közlött 1579. levele bizonyit ez évre is.)

1582. **Thorni Tamás,** karánsebesi bán. (Macskási cs. ltára.)

1583. **Thorni Tamás** bán. (Minthogy 1584. jan. 1-én Kalovára indul egy beiktatás teljesítésére, — azt kell föltennünk, hogy már egy nappal előbb lehetett e hivatalban. Macskási ltár. De igazolja ez évre báni méltóságát az is, hogy Bazaraba Ferencz és Pejka László az ő idejében voltak karánsebesi porkolábok, a kik pedig csak 1583. évben viselték e hivatalt. Minden combinatiót azonban fölöslegessé tesz Báthory Zsigmond, midőn 1583. évben átirja és megerősiti a Jó István és Kolozsvári Bálint által 1579. évben Báthory Kristóf parancsára véghez vitt beiktatásról szóló jelentést, mely szerint Thorny Tamás lugosi és karánsebesi bánt, fejérvármegyei Magyar-Gáld, Gáltő, Fahid és Szent-Miklós helységekben lévő részjószágaiba, melyeket Báthory István lengyel király és erdélyi vajdától kapott, uj adomány czímén minden ellenmondás nélkül beiktatták. Az erről szóló eredeti hártyás oklevél meg van az erdélyi múzeumban.)

1584. **Thorni Tamás**, karánsebesi bán. (Báthory Kristóf és Zsigmond Liber Regiusa, I. köt. és Macskási ltár.)

1585. **Thorni Tamás,** karánsebesi bán. (Az idézett Liber Regius és Macskási ltár. Neje Tholdy Petronella volt, ki 1591. évben mint özvegy említtetik.)

1586. — — — (A bán neve nem említtetik.)

1587. — — — (A bán neve nem említtetik.)

1588. **Illadiai Palatics György,** lugosi bán. (Budai kamarai ltár: Transilvanica 7. csom. 37. 38. 40. sz. Neje Serédy Erzsébet.)

1589. **Lónyay Albert,** karánsebesi és lugosi bán. (Báthory Zsigmond neki Gyulafehérvárott és Rettegen házat adományoz. Liber Regius II. 168. 380. lap; az erdélyi kormányszék másolatában. — Gróf Kemény József jegyzetei az erdélyi múzeumban. Appendix XIV. 76. lap. Báthory Zsigmond Liber Regiusa II. köt. 373, 471. lap, Gyulafehérvárott. Fiáth cs. ltára, egy április 17-én kelt jelentésben. Macskási cs. ltára. Csak karánsebesi bán czimével egy oklevél a b. Fiáth cs. ltárában.)

1590. **Nyivédi Horváth Mihály,** karánsebesi bán. (Kolosmonostori convent ltára.)

1591. **Nyivédi Horváth Mihály,** karánsebesi és lugosi bán. (Macskási cs. és a kolosmonostori convent ltára.)

1592. **Illadiai Palatics György,** karánsebesi bán. (Báthory Zsigmondnak július 11-én kelt levelében. Sombory cs. ltárában.)

1593. **Illadiai Palatics György,** lugosi és karánsebesi bán. (Macskási és Sombory család, gyulafehérvári káptalan, és bud. k. ltára. — Lehoczky e bánt 1590. évre említi.)

1594. **Illadiai Palatics György,** [1]) (Epistolarium turcicum, a bécsi udvari könyvtárban, most a magyar nemzeti múzeumban. Gyulafehérvári káptalan és Sombory cs. ltára. Még utóbb is élt. Báthory Zsigmond egy 1596. évi levele, mely Szörény megyei dolgokról szól, ily hátirattal bir: 1598. die 4-a Maii praesentatae coram me Georgio Palaticz de Illadia, Comissario.)

1595. **Békés István,** lugosi bán. (Epistolarium turcicum, Timon, Imago II. k. 41. lap. Lehoczky: Stemmatographia I. 153. lap. — Békés István neje Borbély György karánsebesi bánnak egyik ismeretlen nevü leánya vala; ezen nő török fogoly is volt, azonban megszökött és férjéhez visszajött. (Nagy Iván II. 163. 164. lap.) Minthogy Boronkay János, ki Basta elől Karánsebesre futott Vajda Miklós sógorának mondatik, ki szintén Borbély Gy. négy leányának egyikét bírta, következik, hogy Boronkay és Vajda Békés Istvánnak is sógorai voltak. 1602. évben Facset várparancsnoka. Még néhány életrajzi adat Kerékgyártónál: Magyarok életrajzai, II. 71. lap. Békés ugy látszik 1595. április havában lépett a báni hivatalba.)

1595. **Simai Borbély György,** karánsebesi bán. (Ő a facsádi, bogsáni, verseczi és lippai győző. V. ö. Bethlen Farkas Historia Transilvaniae III. 576. lap stb. Báthory Zsig-

---

[1]) Családfája ez:

Gábor (Hetei Klára) — András — 1733. István. András.

Illadiai Palatics János (Katalin, Telegdy Ambrus leánya) — György . . . Meghalt pestisben 1603-ban.

mond őt május 27-én — nem 25-én, mint Nagy Iván irja — nevezte ki karánsebesi bánnak. E czímen említi Lehoczky is, Stemmatographia II. köt. 65. lap; de sem Bethlen Farkas, sem Istvánfy Libro 29. pag. 411, noha hadi tetteit mindketten magasztalják. — Griselini: Geschichte des temesvarer Banats I. 85—86. lap, és utána Böhm Lénárt: Dél-Magyarország I. 255. és 264. lap, — azt állítják, hogy Báthory Zsigmond ez évben Bocskay Istvánt nevezte volna ki lugos-karánsebesi bánná, a mely állításnak semmi alapja nincs. Borbély még utóbb is szerepel mint hadvezér, és nevezetesen 1602. évben Lugasi Jánost küldi Solymos vára ellen.)

1596. ..... (Bán nem neveztetik.)

1597. **Barcsay András,** karánsebesi várparancsnok. (Ez évben a bán czimével még elő nem fordul, hanem csak Capitaneus praesidii Caransebesiensis. Történelmi Adattár III. köt. 306. és 308. lap. Gyulafehérvári kápt. ltára.)

1598. **Nagybarcsai Barcsay András.** (Istvánfynál libro XXXI. 445. lap Barcianus; Fesslernél: Andreas Bárczy; Bethlen Farkasnál, Historia de rebus Transilvanicis IV. köt. 124. lap: Barcsai András. Egy korábbi értekezésünkben, Istvánfyt és Fesslert követve Bárczy családnevet tulajdonitottunk ezen Andrásnak [lásd a Temesi Bánság elnevezésének jogosulatlansága 13. lap] az eredeti oklevelekben azonban határozottan Barchiay áll, a mi = Barcsay. Bán czimmel még ez esztendőben sem találjuk egykoru forrásokban, bánná és pedig lugosi karánsebesi bánná csak Böhm Lénárt teszi őt (Dél-Magyarország, vagy az ugynevezett Bánság külön történelme I. 259. lap) ámbár Fesslerre hivatkozik, ki nem máskép mint Istvánfy Barcsay Andrást csak Lugos és Karánsebes parancsnokának nevezi. Nagy Ivánnál Barcsay András nevü bán elő nem fordul. Szamosközy az 1598. év első felében történt dolgok elbeszélésénél mondja: Obtinebat Lugos cum praesidio Andreas Barchay. Alább Andreas Banus. II. köt. 93. lap.)

1599. **Nagybarcsai Barchay András** karánsebesi és lugosi bán. (Báthory András bibornok és erdélyi fejedelem

két levelét ismerjük, mely Barcsay Andráshoz van czimezve, ugy mint bano Districtuum Caransebes et Lugas. Az első kelt Kolosvárott június 16-án, a másik Gyulafehérvárott szeptember 3-án. Az eredetiek találhatók a Macskási család, és a gyulafehérvári káptalan levéltárában. Részt vett Báthory András oldalán mint lugosi bán a sellembergi ütközetben. (Szamosközy II. 323.)

1600. **Nagybarcsai Barcsay András** lugosi és karánsebesi bán. (Az erdélyi főurak őt jutalmaztatásra ajánlják a királynak. — Eredeti levél a bécsi cs. titkos levéltárban.)

1601. — — — — (Imhoff Károly, ki 1604. évben erdélyi császári biztos volt, Szebenben 1601. február 25-én kelt levelében Rákóczy Lajost, a lippai vár főkapitányát, Banus districtus Karansebesensis designatusnak czimezi. A budai kam. ltár limbusa.)

1602. — — — — (Basta György egy márczius 5-én kelt levéllel Lodi Simonnak »de Troger« a Sombory Farkastól hütlenségeért elkobzott, Doboka, Kolos és Torda vármegyékben fekvő jószágokat adományozza; de bánnak nem nevezi őt sehol. Gyulafehérvári káptalan. A lugosi városi tanács augusztus 7-én Basta György császári hadvezértől segitséget kér a törökök ellen. A lugosi bánról szóval sem történik említés, a mi annak jele, hogy akkor ilyen nem volt. Gróf Kemény József és Kovács István: Erdélyország történetei Tára II. 72. lap. V. ö. Lodi Simonra nézve az 1603—1605. éveket.)

1603. **Huszár Péter** lugosi bán. (A tatárok levágták április közepén, Lugos bevétele alkalmával. Enyedi Pál éneke az erdélyi veszedelmekről, a gróf Mikó Imre által kiadott Erdélyi Történelmi Adatok I. köt. 212. 213. lapján. Okleveles bizonyságunk Huszár báni hivataláról nincs.)

1603. **Lodi Simon.** (Ez év november 7-én tudósítja Basta György Szörény vármegyét, valamint Karánsebes és Lugos városát, hogy ő Horváth Simonnak, »csá-

szár ő felségének bizonyos számu rácz vitézinek kapitányának adta a karansebesi és lugosi főkapitányságot,« miért is neki engedelmeskedjenek. [Gyulafehérvári kápt. ltára.] Horváth Simont egy személynek tartjuk Lodi Simonnal, ki miután még 1603. évben is csak főkapitánynyá neveztetett ki, még kevesbbé lehetett bán az előbbi esztendőkben. Alaptalan tehát azon állítás is, mely Nagy Gábornak a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött kéziratában : Processus fisci contra Ladislaum Teleki — előfordul, és mely szerint Rudolf király Lodi Simont azonnal Barcsay után kinevezte volna. — Iványi István (Temesi Lapok 1875. év 36. szám) ugy vélekedik, hogy Karánsebesnek ez időben külön bánja nem volt, hanem hogy Huszár Péter a lugosi bán joghatósága ide is kiterjedett. Ezzel kissé ellenkezik Iványinak későbbi állítása, melyre Bethlen Farkasra (V. köt. 525. lap) hivatkozik, hogy t. i. Basta György Lugos és Lippa visszafoglalása után 1603. október vagy novemberben Lodi Simont karánsebesi, Andrián Pált pedig lugosi bánná tette. (Temesi Lapok 1875. év 37. sz.) Különben az idézett forrás tán nem egészen azt mondja, mintha Lugos és Karánsebesnek külön bánja lett volna. Bethlen Farkas ugyan is azt irja, hogy midőn Borbély Karánsebesből kivonult, Basta Karánsebes erősségét Lodi Simon főbánra, a lugosit Andrián Pálra bizta. Ez utóbbi tehát még Bethlen szerint sem bán. Mikó Ferencz historiája Lodi Simont ez évben bánnak nevezi. Egy 1604. január 4-én kelt magán levél igy szól ; Mein Tobias von leinbrunner der ist zu Caransebes gewest, yetzt vernaimb ich er sey bein Hern Simon (t. i. Lodi Simon) so Her Basta Diener gewest, der ist yetzt Lugosi Ban vndt weilt zu Lugos.)

1604. **Lodi Simon** — — (Egy 1604 május 27-én Lugosról kelt és Rákóczy Lajos lippai várkapitányhoz intézett levélben Illia Fiuczki lovas hajdu hadnagy Lodi Simont bánnak nevezi, ki őt akkor a római császár hűségére esketteté. Ugyanez év július 25-én Lugasi János

Mádon kelt levelében panaszolja Rákóczy Lajos lippai »főkapitánynak,« hogy Lodi Simon karánsebesi és lugosi kapitány az ő szolgáját Miháldon elfogatta, vasra verette, sőt Lugasi ottani jószágát is elfoglalta. Kéri Rákóczyt, irjon Lodi Simon uramnak az »Bánnak vagy kapitánnak,« hogy ne cselekedje ezt rajta, mert ha más háborgatott volna is, ő kegyelmének kellett volna őt oltalmazni, az maga ajánlása szerint. (A budai kam. ltár limbusa.) Ki tetszik, hogy Lodi Simon báni hivatala nagyon ingadozó természetü. Először is köziratokban épen nem neveztetik bánnak; de a magánlevelek irói, és pedig ugyanazon egy iró majd karánsebesi és lugosi kapitánynak, majd bánnak vagy kapitánynak nevezi. Különben nincs kétség, hogy Horváth Simon és Lodi Simon ugyanegy személy és a Horváth elnevezés tán eredetére mutat. Nagy Iván is azt irja, hogy Boronkay János egyik leányát Susannát, a dalmát eredetü, alacsony sorsu szülék gyermekét, Lodi Simon karánsebesi bán akará nőül venni, de ezt az atya éltében tehetni nem remélvén, állítólag azon dolgozott, hogy Basta Boronkayt kivégeztesse, hogy így leánya kezével annak szép birtokaihoz hozzáférhessen. (Magyarország Családai II. 190. lap, Bethlen után. [1]) A személy azonosságára mutat az is, hogy Deli Hernyak, 126 emberből álló csapat parancsnoka, egy Karánsebesben június 16-án kelt nyugtájában Horváth Simon bánról beszél. Lodi Simont Bethlen Farkas folytonosan karánsebesi bánnak nevezi. Histor. Transilvaniae V. köt. 244. 295. 433. 461. lap és VI. köt. 9. 14. és 42. lap.)

[1]) Ez előadás Lodi incselkedéseiről még bővebb bizonyítékra vár. A dolog legalább is kétséges, mert habár Bethlen Farkas Lodi Simont dalmát származásunak irja, egy előttem fekvő eredeti oklevél őt világosan győrinek mondja. Különben tény az, hogy Basta Boronkayt még 1604. évben elfogatá és felakasztatá, valamint hogy Rákóczy Zsigmond fejedelem 1607. évben Lodi Simonnak és nejének Boronkay Zsuzsannának Dalbosecz, Gavosdia, Dragomirest, Zagusen stb. Szörény megyei falvakat adományozta, mely alkalommal szóval sem érinti, hogy Lodi Simon e vidéken báni hivatalt visel vagy viselt.

1605. — — — (Bocskay István, mint erdélyi fejedelem Lódi Simont és családját különös pártfogásába fogadja. Griselini tévesen vélekedik, hogy Bocskay maga valaha lugosi- s karánsebesi bán lett volna. I. köt. 93. lap.)

1605. **Keresztesi Pál** lugosi és karánsebesi bán. (Bocskay István nevezte ki, midőn Jenő, Lippa Lugos és Karánsebes magukat neki megadták. Bethlen Farkas: Histor. Transil. VI. 227. lap.)

1606. **Keresztesi Pál.** (Karánsebesből szeptember 18-án levelet ir Rákóczy Zsigmondnak erdélyi kormányzónak az ország védelméről; de neve után tisztségét nem említi. Török-magyar Államokm. I. köt. 58. lap.)

1607. **Vajda István,** karánsebesi és lugosi bán. (Macskási család ltára. Ugyan ez évben: Keresztesy Pál és Vajda István, arcis et praesidii Karansebesiensis et Lugosiensis Capitanei. [Gyulafehérvári kápt. ltára.] Más oklevélben: Karánsebesi Vajda István, districtuum, Civitatumque Caransebes et Lugos banus. [u. o.] [1]) Rákóczy Zsigmond fejedelem egy február 17-én kelt levelében Vajda Istvánt lugosi bánnak nevezi. Török-magyar kori Államokmánytár I. 64. lap. Szilágyi S. Erdélyorsz. Tört. II. 90. lap.)

1608. — — — — (Ez évben bán nem említtetik.)

1609. — — — — (Ez évben Gerlisthey László helyettes bán. Gyulafehérv. kápt. és Macskási családi ltár.)

1610. **Keresztesi Pál** karánsebesi bán. (A II. Mátyás király és Báthory Gábor fejedelem közt Kassán létrejött szövetség egyik aláirója, ily czimen: banus civitatis ac districtus Karansebesiensis. Erdély történetei tára II. 185. lap. — Bőjthi Gáspár őt hibásan Keresztesi Andrásnak nevezi. Engel monumenta ungarica 273. lap.)

1611. — — — — (A bán neve nem említtetik. Lehet hogy

---

[1]) Vajda István mint ifju különféle országnagyok és fejedelmeknél udvari szolgálatban volt, később férfi korában, bel- és külföldi háborukban vitézül harczolt a haza ellenségei ellen.

még Keresztesi Pál viselte a hivatalt, az ő utódja, Nagymegyeri Keresztesi Pál.)

1612. **Nagy-Megyeri Keresztesi Pál,** lugosi és karánsebesi bán és szörényi főispán. (Kinevezi Báthory Gábor Szebenben október 22-én kelt levelével. Eddig szörényi főispán volt, mely méltóságban megmaradt bánná lett kineveztetése után is. (Budai kam. ltár.) Az oklevelek ezen nagymegyeri Keresztesy Pált, és utódját Bethlen Pétert Comesnek nevezik. E korban Szörény megye okleveleiben a Comes szó rendesen alispánt jelent. Noha az 1612—1614. évi szörényi alispánokat nem ismerjük, még is állíthatni, hogy a fenforgó két esetben, a Comes szó valóságos főispánt jelentett. A szörénymegyei alispánok mindig a vármegye birtokos családaiból valók voltak. Keresztesy és Bethlen nem megyebeli családhoz tartoztak.)

1613. **Nagy-Megyeri Keresztesi Pál,** lugosi és karánsebesi bán, és Szörény vármegye főispánja. (Kemény József: Diplomatar. Transilv. Supplem. IX. 163. lap. V. ö. 1618. évet. Ő 1616. évben Lippa várának kapitánya és Arad megye főispánja. (Tör. M. kori Emlékek III. 145. lap.)

1614. **Iktári Bethlen Péter** szörényi főispán, lugosi és karánsebesi bán. (Gróf Bethlen család ltára, melynek fájdalom, csak kevés töredéke maradt fenn. Az oklevelek Bethlennek némelykor megadják a szörényi főispán czimét, néha nem, és csak bánnak nevezik.)

1615. **Iktári Bethlen Péter,** karánsebesi és lugosi főbán. (Oklevelek a báró Fiáth és gróf Bethlen család levéltárában.)

1616. **Iktári Bethlen Péter,** karánsebesi és lugosi bán. (A temesvári pasának hozzá intézett levele, a gróf Bethlen család lvtárában.)

1617. **Dévai Nagy Pál** karánsebesi és lugosi bán. Kún Dániel al-bán. (Liber Regius Gabrielis Bethlen, V. kötet, a gyulafehérvári kápt. ltárában és Ivuly cs. ltára.)

1618. — — — — (»Én Keresztesi Pál Nagy-Megyeri etc. igy kezdődik Keresztesi Pálnak egy 1618. évben kelt

reversalis levele, a melylyel hűséget fogad az erdélyi fejedelemnek, és azt engesztelni akarja, reményét fejezvén ki, hogy a mely jószágokat még vissza nem kapta, azokat is vissza fogja adni. Eredetije K. Papp Miklós gyüjteményében. Báthory Zsigmond Keresztesi Pált 1596. évben : familiaris noster Lugasiensis-nek nevezi. 1633 és 1635. évben, mint az erdélyi fejedelem nagykövete Konstantinápolyban szerepel. (Török-magyarkori Államokm. Tár. II. 187. és 275. lap.)

1619. — — — — (A bán neve nem említtetik.)

1620. **Nagy Pál** Sebes és Lugos várak bánja. (Ibrahim temesvári pasának hozzá intézett két levelét lásd Mikónál: Erd. Történelmi Adatok III. köt. 335. és 337. l.)

1621—1623. — — — — (A bán neve nem említtetik.)

1624. **Dévai Nagy Pál,** karánsebesi és lugosi bán. (Báró Fiáth család, és gyulafeh. kápt. ltára.)

1625—1626. (A bán neve nem említtetik.)

1627. **Dévai Nagy Pál,** karánsebesi és lugosi bán. (B. Fiáth cs. ltára.)

1628. **Dévai Nagy Pál** lugosi és karánsebesi bán. Olykor főbánnak is iratik. (Macskási cs. ltára. Egyszersmind a gyalog pretorianusok kapitánya. Egy deczember utolsó napján kelt jelentése a Fiáth cs. ltárában.)

1629. (A bán neve nem említtetik.)

1630. **Dévai Nagy Pál,** lugosi és karánsebesi bán. (Bojti Gáspár 64. lap.)

1631. **Nagy Pál,** lugosi és karánsebesi bán. (Fiáth cs. ltára.)

1632. **Nagy Pál,** karánsebesi és lugosi bán. (Fiáth cs. ltára.)

1633. **Dévai Nagy Pál,** a lugosi és karánsebesi kerületek bánja, egyszersmind Rákóczy György fejedelem gyalog pretorianusainak kapitánya. (Báró Fiáth cs. ltára.)

1634. **Dévai Nagy Pál,** karánsebesi és lugosi bán. (Macskási cs. ltára és Bojti.)

1635. **Dévai Nagy Pál,** karánsebesi és lugosi bán. (Macskási cs. és gyulafehérv. kápt. ltára.)

1636. **Borsai Nagy Pál,** lugosi és karánsebesi bán. (Rákóczy György egy levele ily czim alatt intéztetik hozzá. Fiáth cs. ltára.)

1637—1641. **Nagy Pál.** (Okleveles adatok ez évekre nincsenek.)

1642. **Dévai Nagy Pál,** karánsebesi és lugosi főispán, az erdélyi fejedelem gyalog testőrségének kapitánya. (Fiáth cs. ltára. Lehoczky, Stematographia I. 153. lap, ugy irja: Paulus Magnus, banus in Krassó. Ez utóbbi czím azonban soha használatban nem volt. Timon szerint Nagy Pál Karánsebesen lakott. Imago II. köt. 41. lap. Ez évben Fodor Mihály al-bán. Gebhardi azt irja: Im Jahr 1642. hatte der siebenbürgische Fürst Georg Rákóczy unter seinen Beamten einen Ban von Severin, der aber vielleicht nur den Titel von diesen Banate führte. Geschichte der Walachei 233. lap.)

1643. **Nagy Pál.** (Ez évben Fodor Mihály szörénymegyei al-bán és Karánsebes városának főbirája. Gyulafehérv. kápt. ltára. Nagy Pált nem találjuk emlegetve.)

1644. **Dévai Nagy Pál.** (Ez év jún. 10-én keltezett levélben ifj. Rákóczy György erdélyi helytartó tudósítja atyját Nagy Pál kimultáról. Ötvös Ágoston: Rejtelmes levelek 53. lap. Ez évben adományozza Rákóczy György dévai Nagy Pálnak, a lugosi és karánsebesi bánnak a zarándmegyei Risculiza falut. Az adománylevél kelt február 7-én, gyulafehérvári kápt. ltára. Timon azt hiszi, hogy ez a Nagy Pál tán az utolsó bán.)

1644. **Barcsai Ákos** karánsebesi és lugosi főbán. (I. Rákóczy György kinevezte őt az ónodi várban deczember 20-án kelt levéllel, mely a bán egész hatáskörét is leírja. Gyulafehérv. kápt. ltára.)

1645. **Barcsai Ákos,** (Okleveles adat ez évre nincs.)

1646. **Barcsai Ákos** lugosi és karánsebesi bán. (Gyulafehérv. kápt. ltára.)

1647. **Barcsai Ákos.** (Okleveles adat ez évre nincs.)

1648. **Barcsai Ákos** lugasi és karánsebesi főbán. (Fiáth és Macskási cs. ltára.)

1649. **Barcsai Ákos.** (Okleveles adat ez évre nincs.)

1650. **Barcsai Ákos** karánsebesi és lugosi főbán. (Macskási Miklós karánsebesi al-bán, és hunyadmegyei főispán stb. Macskási cs. ltára.)

1651—1652. **Barcsai Ákos.** (Okleveles adatok hiányzanak.)

1653. **Barcsai Ákos,** karánsebesi és lugosi bán, hunyadmegyei főispán. (Az Approbata Constitutio záradékában. Kurz : Magazin I. köt. 1. füz. 211. lap.)

1654. **Barcsai Ákos,** hunyadi főispán, lugosi és karánsebesi bán. (M. Akadémiai Értesítő. Nyelvtudományi Osztály. I. köt. 469. 470. lap. Egyúttal II. Rákóczy György követe volt a portánál. (M. Tört. Tár XVIII. 85. lap. Ez évben Floka László al-bán.)

1655. **Barcsai Ákos.**

1656. **Barcsai Ákos** (de Nagy Barcsa), hunyadmegyei főispán, lugosi és karánsebesi bán. (Részt vett február 20-án az erdélyi három nemzet Gyulafehérvárott tartott gyülésén. Macskási cs. ltára.)

1657. **Barcsai Ákos** lugosi és karánsebesi bán és Hunyad vármegye főispánja. (Sombory család ltára. Török-magyarkori Államokmánytár, III. köt. 443. lap. Midőn II. Rákóczy György Lengyelországba utazott, Rhédei Ferenczet, Serédi Istvánt és Barcsai Ákost erdélyi locumtenensekül kinevezte. Erdélyi Tört. Adatok IV. 226. l.)

1658. **Barcsai Ákos,** lugosi és karánsebesi bán. (Ez évben szeptember 14-én a török nagyvezir Boros Jenőn őt erdélyi fejedelemmé avatja. Barcsai pedig parancsot adott Lugos és Karánsebes feladására;[1]) igy lévén ő ezen vidéknek utolsó bánja. Nem egészen áll azonban Szilágyi Sándornak azon állítása, hogy a szörényi főispánság a törökök hatalmába esvén, végkép megszünt létezni. Delejtü, 1858. év 22. szám. Mint alább látjuk, Lipót császár és király egy 1698. évi levele szerint Macskási Péter apja Miklós szörényi al-bán volt 20 esztendőn át egész addig, mig Barcsai a törököket nem hozta be e megyébe. A tartomány nem oly könnyü szerrel adta át magát a töröknek, mint Barcsai ohajtá, mert még 1659. október 9-én a Temesvár melletti táborból ismét felhivást bocsát közre és inti az országot a török császár iránti hűségre. (Budai kam. ltár Acta publica 42. csom. 23. szám.)

[1]) A felhivás már szeptember 12 én kelt a jenei táborból. (Gyulafehérvári káptalan.)

1658—1688. Török-foglalás ideje. (Lásd e munka I. köt. 102. lapját.)

1688. 1689. 1690. 1691. 1692. 1693. 1694. A háborús idő miatt a katonai parancsnokok kezében volt öszpontosítva a közigazgatás legfontosabb része. A megye élére ekkor még sem bán, sem főispán nem helyeztetett. Macskási Péter, mint alispán végezte a főispáni teendőket. (Lásd az alispánok névsorát.) Már 1688. évben említtetik Sternbach Jakab Venczel, mint Szörény vármegye, és a halmágyi kerület hadibiztosa. Ugyanez évben sárdi Száva Mihály a császári felség helyettes biztosa Karánsebes (civitate) és Lugos (oppido) városokban és kerületeikben.

1695. **Báró Száva Mihály,** Szörény megyei főispán. Macskási Péter alispán. (Az egész szörényi nemesség tiltakozott b. Száva Mihály kineveztetése ellen, és Benczenczről kelt erélyes levélben kijelenti, hogy őt főispánul el nem ismeri, és hivatalába be nem ereszti. Gyulafehérvári kápt. és Macskási cs. ltára.)

1696. 1697. Semmi főispán, de alispán sem említtetik; — úgy látszik, a megye nem szervezhette magát, részint a háborus idők, részint a nemesség ellenzése miatt Száva Mihály ellen. Veterani tábornok 1695. május 21-ére összehivta a nemességet, de rá nem vehette Száva elismerésére főispáni minőségében.

1698. **Macskási Péter** szörényi főispán. (Lipót király kinevezési oklevele, kelt april 9-én, eredetije a Macskási család ltárában. Talán e kinevezés elég korán ki nem hirdtetett, mert ez év augusztus 27-én a szörényi nemesség Hátszegen közzé tette azon pontozatokat, melyekben Száva Mihály kineveztetésének törvénytelenségét bizonyitja. Érdekes a záradék: »cum nunquam in usu fuerit duos constituere supremos officiales, sive Bani illi sint, sive Supremi Comites, quare quod tamen non speramus, si sub praetextu aliquo Dominus Baro Szava Privilegium sollicitare, impetrare vel procurare intenderet unanimi vociferantes voce contradicimus, reclamamus contenti constituto et nobis ordinato moderno Su-

premo Comite ex Candidato creato, Donationalibus et Privilegÿs confirmato Petro Macskásy. A tiltakozás aláirói közt a szörényi nemesség legkitünőbb nevei találhatók: nominibus omnium, qui 1695. contradixerunt. Lipót kir. kinevezési diplomájában Macskási Péter majdnem teljes életrajza foglaltatik. — Macskási Péter még 1698. november 20-án tiltakozik az erdélyi káptalan előtt, hogy petrovinai Pekry Lőrincz gróf, és sárdi báró Száva Mihály a szörényi főispánság hivatalába lépjenek, melyet ők, mint hallja, nem rég a cs. k. felségtől elnyertek. [Macskási cs. ltára.] Macskási P. ez évben igtattatott be főispáni hivatalába. [Ivuly cs. levéltára.])

1699. **Macskási Péter** szörényi főispán. (Ez évben egy hosszu tanuvallatásban valamennyi tanu azt nyilatkoztatja, hogy Macskási Péter 12 é v ó t a Szörény vármegye főispáni hivatalát viselte. De láttuk, hogy Macskási Karánsebes visszafoglalása után csak alispán volt, és hogy csak 1698. évben neveztetett ki főispánná. Valószinű, hogy a megyei közönség Macskásit már előbb tekintette főispánjának, mert Száva Mihályt nem tűrte a főispáni széken, és hogy végre a bécsi udvar is engedett az állhatatos ellenzésnek. Egy tanuvallatásban Macskási Péter Comes Comitatus Caransebesiensis.)

A karloviczi béke

az egész temesi tartományt, és azzal együtt Szörény megyét is a törököknek átengedi.

1700. Szörényi főispán nem létezhetett. Marsigli grófnak 1701. év január 23-án kelt levelében M a c s k á s i P é t e r t szörényi főispánnak czimezi. Glöckelsberg Frigyes cs. tábornok 1701. febr. 15-én kelt bizonyitványa szerint Macskási »a két évvel azelőtt« nyert szörényi főispánságot, a török invasio súlya alatt, jószágaival együtt elveszté. Glöckelsberg itt Macskásinak semmi hivatalos czimet nem ad. Különös, hogy ezek után a bécsi udvari kamara 1701. augusztus 17-én, a

1716. pozsonyi kamara pedig november 21-én Macskási Pétert szörényi *al*ispánnak nevezi. A következő (1702.) évben az udvari rendeletek őt egyszerüen csak nevén említik, a cs. biztosok is, kik Macskásinak a törökök nek átengedett birtokaiért kármentesítést igérnek, a vidéket csak n é h a i Szörény vármegyének nevezik. 1706 és 1707. években Macskási Péter ismét szörényi bán czimén fordul elő. (Fiáth cs. ltára.) 1712. évben pedig Budán meghal.

A paszaroviczi béke

Temesvár elfoglalásának következménye lett, a temesi tartomány, és vele együtt a szörénységi terület visszakerült Magyarországhoz. Az egész tartomány

1716—1751. katonai-kincstári igazgatás,

1751—1779. polgári-kincstári igazgatás alatt állt.

Katonai határőrvidék.

1768. A zsupanecki század alakulása, más néven oláhbánsági zászlóalj.

1773. Az oláhbánsági zászlóalj területe 56 helységre kitágittatik.

1775. Az oláhbánsági zászlóaljnak egyesítése által az illirbánsági ezreddel keletkezik az oláh-illir-bánsági ezred.

1838. Az oláhbánsági ezred alakittatik, területének egy része az illir-bánsági zászlóalj alakitására fordíttatik.

1845. Az illir-bánsági zászlóalj ezredi területté tágíttatik, e czélra a Szörénység a bersaskai századot engedte oda.

1872. Az oláhbánsági ezred, mely 1849. év óta a román-bánsági ezred nevét felvette, november 1-én megszüntettetik.

Szörény vármegyének ujra alakitása.

1873. **Jakab Bogdán** Szörény vármegye és Karánsebes városának főispánja. (Kineveztetett augusztus 24-én. . . .)

1874. **Jakab Bogdán.**

1875. **Jakab Bogdán.**

1876. **Jakab Bogdán.** (Felmentetett szeptember 23-án.)

1876. **Ujfalussy Miklós,** Krassó vármegye főispánja, egyszersmind Szörény vármegye királyi biztosa.

Szörényi al-bánok.

1478. **Margai Jakab,** és **Rayn vajda** szörényi albánok. (Pesty: A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek, 82. lap. Ezen Margai Jakab és Sysman Sandrin 1467. évben szörényi castellanusok voltak.)

1484. **Halmosi Lázár,** és **Dragul,** karánsebesi albánok. (Szörényi Oklevéltár I. k. 93. lap.)

1485. **Halmosi Lázár** és **Dragul.**

1487. Mátyás király rendeletet intéz a szörényi albánokhoz.

1489. **Halmosi Lázár** és **Plugoviczai Balás** szörényi albánok. (Szörényi Oklevéltár I. 99. lap.)

1492. **Lázár Mihály,** és **Plugoviczai Balás** szörényi albánok. (Szörényi Okl. I. 112. lap.)

1493. **Lázár Mihály,** és **Plugoviczai Balás.** (Az utóbbi egy saját kiadványu levelében officialis de Sebes czimmel él, és Lázárt a maga hivataltársának nevezi. Szörényi Oklevéltár I. 113. 114. lap.)

1494. **Lázár Mihály** és **Plugoviczai Balás.** (Majd officiales de Sebes, majd castellani de Sebes neveztetnek. Lásd Szörényi Oklevéltár I. 114. 115. lap,)

1531. **Oláh János,** karánsebesi albán. (Vicebanus Civitatis Karansebes, más helyen: Vicecastellanus de Karansebes. Zápolyai Jánosnak egy Segesváron feria sexta ante Dominicam Letare kelt leveléből, melyből az évszám kiszakadt. Zápolyai 1531. évben volt Segesvárott. A királyi levél két albánt sejtet, mert egy kiszakadt név után ezen szavak következnek: et Joanni Oláh Vice Banis. [Töredék a Macskási cs. ltárában.] A másik albán hihetőleg Flóka János volt, kivel együtt 1537. évben is viselte a hivatalt.)

1537. **Flóka János** (bizerei) és **Oláh János** (ulpari) karánsebesi al-bánok. (Szörényi Okl. tár. I. 200. lap.)

1609. **Gerlisthey László** helyettes bán. (Macskási cs. és erdélyi káptalan ltára.)

1611. Somogyi **Borbély Ferencz** albán. (Kolos-monostori convent ltára.)
1617. **Kún Dániel** albán. (Az előtte való esztendőben karánsebesi főbiró volt.)
1627. **Fiáth Zsigmond,** karánsebesi-lugosi albán és harminczados. (br. Fiáth cs. ltára.)
1635. **Fodor Mihály.** (Dévai Nagy Pál főbán.)
1640. **Fodor Mihály,** karánsebesi albán és városi főbiró. (Bojti Gáspár.)
1642. **Fodor Mihály,** Karánsebes főbirája, és a város és kerületének albánja. (Macskási és Fiáth ltár.)
1643. **Fodor Mihály** szörényi albán és Karánsebes város főbirája.
1646. **Jósika Farkas,** karánsebesi albán. (Fiáth ltár.)
1647. **Jósika Farkas** karánsebesi albán.
1648. **Macskási Miklós** Karánsebes városának, és kerületének helyettes bánja.
1650. **Macskási Miklós,** Szörény vármegyei albán. (Ezen Miklós, a későbbi utolsó főispán Macskási Péternek apja volt. A névsort tekintve látjuk, hogy Lipót császár és király 1698. évi levelének azon adata, mintha t. i. Macskási Miklós husz éven át, addig t. i. mig Barcsai a bánságot a törököknek át nem adta, szörényi albán lett volna, nem felel meg a valóságnak.)
1654. **Floka László,** karánsebesi albán. (Fiáth ltár.)
1655. **Kún Gábor** albán, és Szörény vármegyének egyik alispánja. (Sombory cs. ltára.)

A hódoltság ideje alatt:

1670. **Kasztrucz Miklós,** helyettes bán. (Fiáth ltár.)

Szörény vármegye alispánjai, szolgabirái, jegyzői és esküdtei.

1325. **Szeri Pósa,** sebesi és ilyédi castellanus. (Gr. Festetics cs. levéltára. A Szörényi Oklevéltár I. 6. lapján Ubul mester egy levele közöltetik, ki magát castellanus de Sebesvár nevezi. A levél évszám nélkül kelt ugyan, de az irás jellemeből, és azon körülményből itélve, hogy

papirra iratott, a 14. század közepére teendő. A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek czimü értekezésünk 6. lapján Ubul-ról oda nyilatkoztunk, hogy valószinüleg a szörényi Sebesvár várnagya volt. E feltételes vélemény még eddig semmi biztos adat által nem igazoltatott.)

1352. **Szeri Pósa**, krassói főispán, és sebesi castellanus. [1]) (Saját kiadványu levele kelt Elyeden. Macskási cs. ltára.)

1402. **Balogh János** } castellani n o s t r i de Sebes, — irja a
Wráni Mihály } temesi főispán. (Gyulafehérv. kápt.) [2])

1404. **Koroghy Fülöp,** Comes Temesiensis et Sebesiensis. (Saját levele szól: vobis Castellanis nostris in Castro Sebesiensi constitutis.)

1419. **Lossonczy Zsigmond,** Orsova, Miháld, Sebes és Zsidóvár castellanusa.

1424. **Lossonczy Zsigmond,** Sebes várának castellanusa.

1454. — — — — (Csornai Mihály és Péter szörényi bánok felkérik C o m i t e s d i s t r i c t u s S e b e s, hogy az alsó-macskási és alsó-tövisi nemeseket jogaikban védelmezzék. A Comites neveit nem tudjuk.)

1467. **Margai Jakab** és **Sysman Sandrin** szörényi castellanusok.

1478. Váralyai András, a karánsebesi kerület szolgabirája.

1484. Váralyai András, a karánsebesi kerület szolgabirája. (Az oklevél szolgabiró czim helyett olykor a krajnik szót használja.)

1485. Szalathnyai Mihály, a karánsebesi kerület szolgabirája.

1489. **Lázár,** Sebes várának castellanusa. (Teleki XII. 471. lap és Fiáth cs. ltára.)

1489. Szalatnyai Mihály karánsebesi szolgabiró.

1492. Szalatnyai Mihály, karánsebesi szolgabiró.

1493. Koztha János, karánsebesi szolgabiró.

1494. Nagotha de Negotesth, karánsebesi szolgabiró.

---

[1]) A castellanus, comes, vicecomes, porkoláb, ispán elnevezés e névsorozatban egyaránt alispánt jelent. Mi az oklevelekben előforduló eredeti elnevezések megtartását is érdekesnek véltük.

[2]) Wráni János, György és Mihály 1464. krassómegyei melléknévvel.

1499. Ulpari György, karánsebesi szolgabiró.

1503. Ulpari György szolgabiró. (Gerlistyei Jakab szörényi bán, vele és a karánsebesi kerület nemességével Karánsebesen törvényt tartott.)

1524. Kis-Máriai Tamás. (Czibak Imre által kinevezett kir. biztos. Capitaneus in partibus Zeurinyensibus, — bizonyítja, hogy Bokosnicza János, valamint Macskásy Mihály és János a köztük fenforgó vagyonpörben 8 választott bíróhoz folyamodott. Ezen Czibak Imre a kir. huszárok kapitánya volt Karánsebesben, Bokosnicza János pedig kir. huszár, — aulicus Huszaro Regie Maiestatis.)

1529. **Lázár Mátyás**, **Gámán Miklós** } karánsebesi castellanusok. (Okltr I. 184. lap.)

1531. **Flóka János**, **Gámán Miklós** } a karánsebesi nemesség és ezen kerület castellanusai.
Flóka Dénes, szolgabiró.

1531. **Rakoviczay Márton**, castellanus.

1531—1540 közt Floka János, Oláh János } vicecastellanusok Rakoviczay N. idejében és Vajda Gergely főbirósága alatt.

1532. Fiáth Ferencz, Rakoviczay Márton, Pobora István } a sebesi kerület szolgabirái közvetlen jelentést tesznek János királynak. (Macskási cs. ltára.)

1535. **Fiáth Ferencz**, karánsebesi castellanus.
Pobora István, szolgabiró.

1537. **Fiáth Ferencz**, **Rakoviczay Márton** } karánsebesi castellanusok.
Pobora István, szolgabiró.

1539. **Rakoviczay Márton**, **Fiáth Ferencz** } a karánsebesi kerület Comesei
Thar György de Szlatina, szolgabiró.

1540. **Fiáth Ferencz**, **Rakoviczay Márton** } a karánsebesi kerület castellanusai.
Szlatinai Thar György, szolgabiró.

1543. **Rakoviczay László**, **Bizerey András** } a karánsebesi kerület castellanusai.
Thar György, szolgabiró.

1544. **Peyka György**, **Gerlistyei Gábor** } a karánsebesi kerület castellanusai.
Thar György, szolgabiró.

1546. **Peyka György**, **Gerlistyei Gábor** } castellanusok mint fent.

1547. **Peyka György**, **Gerlistyei Gábor** } castellanusok mint fent.
Thar György, szolgabiró.

1548. **Peyka György**, **Gerlistyei Gábor** } castellanusok mint fent. (Ez évben említtetik Universitas nobilium districtus de Karansebes.)
Thar György, szolgabiró.

1552. **Macskási Ferencz**, a karánsebesi kerület castellanusa.

1555. **Gerlistyei Gábor**, **Vajda György** } a karánsebesi kerület castellanusai.
Szalatnai Benedek, szolgabiró.

1557. **Fiáth János**, **Gámán Péter** } castellanusok mint fent.
Macsovai Ferencz, szolgabiró.

1559. **Fiáth János**, **Gámán Péter** } castellanusok mint fent.

1560. **Fiáth János**, **Gámán Péter** } castellanusok mint fent.
Szalatnai (Zalathna) Gáspár, szolgabiró.

1561. **Priszaka Péter**, **Mutnoki Ferencz** } karánsebesi porkolábok, más helyeken: hites ispánok, vagy castellanusok.
Brathován Márton, *Karánsebes vármegyének* szolgabirája.

1562. **Priszaka Péter**, **Mutnoki Ferencz** } karánsebesi castellanusok.

1563. **Priszaka Péter**, **Mutnoki Ferencz** } karánsebesi castellanusok.

1566. **Fiáth János**, **Vajda György** } karánsebesi porkolábok, latin okleveleken castellanusok.
Brathovan Márton, a karánsebesi kerület szolgabirája.

1567. **Tivadar János**, **Vajda Bona** } *karánsebes vármegyei* porkolábok.

Brathován Márton, szolgabiró.

1568. **Tivadar János** } a karánsebesi kerület castellanusai.
Vajda Bona }
Brathován Márton, szolgabiró.

1569. **Tivadar János** }
Vajda Bonaventura } karánsebesi castellanusok.
Brathován Márton, szolgabiró.

1571. **Osztrovay Gáspár** }
Mutnoki Ferencz } karánsebesi castellanusok.
Tóth Máté, szolgabiró.

1572. **Osztrovay Gáspár,** (olykor Osztrovy) } karánsebesi
Mutnoki Ferencz } porkolábok.
Mojzes Péter, *Karánsebes vármegyének* szolgabirája.

1573. **Vajda Bonaventura** }
Pribék János } karánsebesi castellanusok.
Ónkannagyártó László, szolgabiró.
Szegedi János jegyző. (Notarius districtus Karansebes.)

1574. **Vajda Bona** } a karánsebesi kerület castella-
Rakoviczay János } nusai.
Ónkannagyártó László, szolgabiró. [1])

1574. **Vajda Bona** }
Rakoviczay János } karánsebesi castellanusok.
Mojzes Péter, szolgabiró. [2])

1575. **Vajda Bona** }
Rakoviczay János } castellanusok.
Tivadar János helyettes castellanus, külön eset alkalmából.
Ónkannagyártó László, szolgabiró.

1576. **Gerlistyei György** } a karánsebesi kerület *comesei és*
Bazaraba Ferencz } *castellanusai.*
Ohobán Mihály, szolgabiró.

---

[1]) Ezek voltak a tisztviselők április havában. Ónkannagyártó e mellett városi esküdt polgár is volt. Rakoviczay 1581. évben főbirónál lesz.

[2]) Ezek voltak a tisztviselők július és szeptember havában. (Bánfy, Jvuly, Macskási cs. ltár.)

1577. **Gerlistyei György**
Bazaraba János } Karánsebes vármegyei ispánok (a latin oklevelekben: castellani districtus Caransebes.)
Ohobán Mihály, szolgabiró.

1578. **Fiáth Lajos**
Tóth Miklós } porkolábok. (Sombory cs. ltára.)
Ohobán Mihály, szolgabiró. (márcziusban.)

1578. **Tóth Miklós**
Rakoviczay János } *Karánsebes vármegyei* porkolábok.
Mojzes Péter, szolgabiró. [1]) (novemberben.)

1579. **Fiáth Lajos**
Tóth Miklós } porkolábok.
Mojzes Péter, Karánsebes vármegyének szolgabirája.

1580. **Vajda Bona**
Rakoviczay János [2]) } karánsebesi porkolábok.
Laczugh László de Danilest, Karánsebes vármegyének szolgabirája.

1581. **Vajda Bona**
Bazaraba Ferencz } karánsebesi ispánok.

1582. **Vajda Bona**
Bazaraba Ferencz } karánsebesi castellanusok.

1582. **Tivadar János**
Flore Miklós } castellanusok.
Laczugh László, szolgabiró.

1583. **Bazaraba Ferencz**
Peyka László } karánsebesi porkolábok.
Laczugh László, szolgabiró.
Mojzes Miklós, jegyző.

1584. **Peyka László,** castellanus.
Laczugh László, szolgabiró. (Mindketten még pünkösdkor.)

1584. **Simon János**
Dragna György } Karánsebes vármegyei porkolábok.

---

[1]) Rakoviczay a következő évben mint karánsebesi főbiró fordul elő. Ez évi deczember havában csak »hagyott porkoláb« az az helyettes képében fordul elő.

[2]) Egy alkalommal Tivadar János szerepel mint helyettes porkoláb Rakoviczay képében.

Laczugh László, de Danilest szolgabiró. [1])

1585. **Simon János** } castellanusok.
Dragna György }
Laczugh László, szolgabiró.

1585. **Gerlistyei György** } Karánsebes vármegyei porkolábok.
Flore Miklós }
Laczugh László szolgabiró. (Június havában.)

1586. **Gerlistyei György** } castellanusok.
Flore Miklós }
Laczugh László de Danilest, Karánsebes vármegyének hütes szolgabirája.

1586. **Dragna György** } karánsebesi ispánok. (Erdély történetei tára, II. 49. lap.)
Simon János }

1588. **Tóth Miklós** } castellanusok.
Flore Miklós }
Laczugh László, szolgabiró.

1588. **Simon János** } castellanusok. (Novemberben.)
Tóth Miklós }
Laczugh László, szolgabiró.

1589. **Simon János** } porkolábok.
Tóth Miklós }
Laczugh László, Karánsebes vármegyének szolgabirája.

1589. **Simon János** }
Jósika János } castellanusok.
Laczugh László, szolgabiró.

1590. **Jósika János** } castellanusok.
Simon János }
Laczugh László, a karánsebesi kerület szolgabirája.

1592. Laczugh László, de Danilest, szolgabiró.

1593. **Vajda Mihály** } Karánsebes vármegyei porkolábok, vagy hites ispánok.
Flore Miklós }
Laczugh László, szolgabiró.

1594. **Vajda Mihály** } castellani.
Flore Miklós }

---

[1]) Báthory Zsigmond egy levelében: Egregius Georgius Dragna, Comes Comitatus et districtus de Karánsebes. Tehát a porkoláb nemcsak a latin castellanus, hanem comes szónak is megfelel.

1596. **Kasztrucz Miklós** } Karánsebes vármegyének hites
Gámán György } ispáni.
Peika László, az utóbbinak helyettese, avagy »hagyott ispán.«
Thoma László, szolgabiró.

1597. Barcsay András, karánsebesi kapitány.

1597. **Kasztrucz Miklós** } castellanusok.
Fodor Ferencz }
Ferencz diák notárius.

1599. **Kasztrucz Miklós** } Külön ügyben helyettes castella-
Tóth Miklós } nusok április 24-én.

1599. **Gerlistyei János** } Karánsebesi ispánok.
Kasztrucz Miklós }
Thoma László, Karánsebes vármegyének szolgabirája.

1599. **Vajda Mihály** } A karánsebesi ker. castellanusai. [1])
Fodor Ferencz }

1600. **Vajda Mihály** } castellanusok, mint fenn.
Fodor Ferencz }
Thoma László, szolgabiró.

1601. **Fodor Ferencz,** Karánsebes vármegye főispánja.

1603. **Tóth Miklós** } Karánsebes vármegye hites ispáni.
Fodor Ferencz }
Simon Péter, szolgabiró.

1604. **Kasztrucz Miklós** } Szörény várm. Karánsebes
Ifj. Laczugh Ferencz } tartományának hites ispáni.
Simon Péter, szolgabiró.
Ilosvai Bálint, notárius.

1607. **Tivadar László,** Comes Comitatus Zeuriniensis.
Ifj. Laczugh Ferencz, ispán.
Frusa László, szolgabiró.
Ilosvay Bálint, notárius.

1608. **Gerlistyei László** } Szörény vármegyének és Karán-
Kún Dániel } sebes tartományának vice-ispáni.
Simon Mihály, hites szolgabiró.
Jvuly Miklós, esküdt jegyző.

---

[1]) Vajda ez évben 45, Fodor 35 éves.

1609. **Peyka János** } Szörény vármegyének és Karánsebes
Kún Dániel } tartományának ispáni. (Más oklevelekben: Castellani Comitatus Zöriniensis.)

Simon Mihály, ugyanezen vármegye hites szolgabirája.

1610. Jvuly Miklós, szörényvármegyei szolgabiró.

1611. **Fiáth Miklós,** Szörény vármegyei alispán. [1])

1614. Duma Gáspár, szolgabiró.

Bobik Miklós, Szörény vármegye és Karánsebes városának hites jegyzője. (Egyik oklevélben Jvuly Miklós neveztetik karánsebesi jegyzőnek.)

1615. **Gerlistyei László** } szörényi alispán.
Vajda Bona }

1616. **Gerlistyei László,** szörényi hites ispán.

1618. **Fiáth Zsigmond** } Szörény yármegye hites ispáni.
Szabó Farkas }

Duma Gáspár, szolgabiró.

Bobik Miklós, Szörény vármegyének és Karánsebes városának hites notáriusa.

1619. **Szabó Farkas,** alispán.

Duma Gáspár szolgabiró.

Bobik Miklós, jegyző.

1622. **Kricsovai Ferencz** } Szörényvármegye karánsebesi
Fodor Mihály } districtusának ispáni.

Duma Gáspár, szolgabiró.

1624. **Kricsovai Ferencz** } Szörény vármegyének vicecomesei.
Gerlistyei Gábor } (Bethlen G. fejed. egyik levelében Kricsovait Comes Zöriniensis-nek nevezi.)

Duma Gáspár, szolgabiró.

Bobik Miklós, jegyző.

1625. **Kricsovai Ferencz** } Szörény vármegyei alispánok, —
Gerlistyei Gábor } (vicecomites.)

1626. **Gámán Miklós,** alispán.

---

[1]) Nagy Iván téved, midőn ez évre két Fiáthot, t. i. Zsigmondot és Miklóst teszi szörényi alispánná. Az általa idézett oklevél szerint ugyan is Gábor fejedelem praeclara servitia — — Joannis Kornis, ac Sigismundi et Nicolai Vice Comit i s Comitatus Szoriniensis akarja jutalmazni. Tehát csak Miklós volt alispán.

1627. **Tivadar László**, **Kricsovai Ferencz** } Szörény vármegyei alispánok.
Duma Gáspár, szolgabiró.

1628. **Tivadar László**, **Gámán Miklós** } Szörény vármegyének Karánsebes districtusának Vice-Ispáni. (Más helyen Comites.)
Duma Gáspár, szolgabiró.

1629. **Gámán Miklós**, **Fiáth János** } szörényi alispánok.
Veres Ferencz, szolgabiró.

1630. **Gámán Miklós,** alispán.
Veres Ferencz diák, szolgabiró.

1632. **Gerlistyei László**, **Tóth Illyés** } Szörényvármegyének Karánsebes districtusának hites ispáni.
Duma Gáspár szolgabiró.

1632. **Gerlistyei László**, **Gerlistyei Gábor** } ispánok mint fenn.
Duma Gáspár, szolgabiró.
Domsa László, helyettes szolgabiró.

1633. Duma Gáspár, szolgabiró.

1634. » » »
Bobik Miklós, Szörény megyei, és Karánsebes városi jegyző.

1635. **Gerlistyei Gábor**, **Tóth Illyés** } Szörény vármegyei vice-ispánok. Április havában.

1635. **Fiáth János**, **Tóth Illyés** } alispánok, mint fenn. Szept. havában.
Veres Ferencz diák, szolgabiró. [1])
Bobik Miklós, notárius.

1636. Veres Ferencz diák, szolgabiró.

1637. **Tivadar Gergely**, **Oborok Mihály** } Szörény megyei hites ispánok.
Veres Ferencz diák, szolgabiró.
Jvuly Miklós, Szörény vármegyének és Karánsebes városának hites notáriusa.

---

[1]) Veres 1632—1633. években csak mint nemes személy fordul elő, hivatal nélkül. Fiáth 45, Tóth 40, Veres 30 éves volt 1635. évben.

1638. Veres Ferencz diák, szolgabiró.

1639. **Jósika Farkas**, Szörény vármegyének ispánja (vice-ispánja.)
Veres Ferencz diák, szolgabiró.
Jvuly Miklós, Szörény vármegyének és Karánsebes városának notáriusa.

1640. **Jósika Farkas** alispán.
Veres Ferencz diák, szolgabiró.
Jvuly Miklós, jegyző.

1641. **Flóka László**, **Jósika Farkas** alispánok.
Veres Ferencz diák, szolgabiró.
Jvuly Miklós, Szörény vármegye és Karánsebes városának notáriusa.
Gerlistyei György, esküdt.

1642. **Kún Gábor**, **Flóka László** Comites de Karánsebes, Szörény vármegyének vice ispáni, és vice Comites czímen fordulnak elő.
Veres Ferencz diák, szolgabiró.
Jvuly Miklós, Szörény vármegyének és Karánsebes városának hites notáriusa.

1643. **Kún Gábor**, **Flóka László** szörényi alispánok.
Simon György, szolgabiró.
Jvuly Miklós, megyei és városi jegyző, mint fenn.

164* **Flóka László**, **Fodor Ferencz** szörényi alispánok. (Az év bizonytalan, az oklevél csonkasága miatt.)

1646. **Fodor Ferencz**, szörényi alispán.

1647. **Vajda Mihály**, **Tivadar András** szörényi alispánok.
Jvuly Miklós, jegyző.

1648. **Vajda Mihály**, **Tivadar András** szörényi alispánok. Egyik oklevélben Vajda Mihály Szörény vármegyének második vice ispánja.
Jvuly Miklós, szolgabiró.
Bobik János, Szörény vármegyei főjegyző.
Tóth Miklós, esküdt. (Juratus assessor.)

1649. **Tivadar András** } alispánok (vicecomesek).
Fodor Ferencz }
Jvuly Miklós, szolgabiró.
Bobik János, vármegyei és városi jegyző.
Kún Gábor, esküdt, (hites assessor.)

1650. **Miksa Miklós** } alispánok.
Flóka László }
Simon György, szolgabiró.
Kún Gábor } esküttek.
Flóka János }
Tivadar Gergely } esküttek.
Gyurma György }

1651. **Flóka László** } alispánok.
Miksa Miklós }
Simon György, szolgabiró.

1653. **Jósika Ferencz** } alispánok.
Tóth Miklós }
Simon György, szolgabiró.
Bobik János, Szörény megye és Karánsebes városának hites notáriusa.

1654. **Jósika Ferencz** } alispánok.
Tóth Miklós }
Simon György, szolgabiró.
Jvuly Miklós » (Nem együttesen voltak szolgabirák.)
Bobik János jegyző,
Simon István esküt.

1655. **Kún Gábor,** al-bán, és Szörény vármegyének egyik alispánja. (A másik alispán neve imeretlen.)
Jvuly Miklós, szolgabiró.
Bobik János, jegyző.
Fiáth Jakab, esküt.

1656. **Kún Péter** } alispánok.
Tivadar András }

1657. **Kún Gábor** } alispánok.
Fiáth Lajos }
Jvuly Miklós, szolgabiró.
Bobik János, jegyző.

1670. **Kún Dániel**
Fiáth Zsigmond } alispánok, a hódoltság idején.

1688. Jvuly Mihály
Fiáth Ferencz } Macskási Péter mellé adattak, megyei tisztviselői czím nélkül.

1689. **Macskási Péter,** alispán. (Ez évben sárdi Száva Mihály élelmezési tiszt és helyettes biztos minőségében szerepel.)

1694. **Macskási Péter,** alispán. (Több csiklovai és illadiai eskütt bizonyitványában szó van róla.)

1695. **Macskási Péter,** alispán.

1698. **Olasz Mihály,** de Benczencz, helyettes alispán.
Tornya Miklós
Jósika Péter } Szörény vármegyei szolgabirák.
Gyurma Gábor, de Karansebes. (Ezek már Karánsebesen működtek.)

1701. **Fodor Mihály,** alispán.

Egyházi történet.

A római kath. egyház.

A Szörénységgel határos Bulgáriában a római szék befolyása és tekintélye a 12. század vége felé mindinkább emelkedőben volt, és midőn Kalojan nyiltan a római vallásra áttért, ezt nem annyira vallási meggyőződésből, mint politikából és nagyravágyó czéljai érdekéből tette. Kalojannal együtt a zagorai érsek is áttért, és ugy látszott, hogy ez által a katholikus hierarchia rendes szervezetet fog nyerni Bulgáriában. Az uj érsek alatt állt a widdini (bodonyi) görög egyesült püspök is, a kinek utódja utóbb Ungrowlachia görög ó-hitű metropolitája lett, ki azonban még egyelőre ugy látszik, semmi egyházi hatalmat nem gyakorolt Oláhországon, mert ez részint magyar, részint pogány volt.

Azon körülmény tehát, hogy Kalojan a bolgárok és vlachok czárának czimét felvette, nem volt elég arra, hogy hatalmát a Duna bal partjára is átterjeszsze.

A mi a bodoni (widdini) püspököket illeti, ezekről azt tartjuk, hogy oly időben, midőn a magyar befolyás itt magát érvényesítheté, a római kath. egyházhoz tartoztak. A 14. században Lodomerius bodoni püspök mint a csanádi püspök suffraganeusa említtetik;[1]) azonfölül ismerjük 1476. évben Temesvári Bálint, 1514 és 1520. Laskay Miklós, 1528. Albert bodoni püspököt.

Hasonlókép bizonyos, hogy már az Anjouk alatt Nándorfehérváron róm. kath. püspökök székeltek.[2])

---

[1]) Emlékezetből idézzük ezt egy a Macskási cs. levéltárában található oklevélből, — azért esztendejét nem közölhetjük.

[2]) Timon már Otrokocsi Ferenczről állítja, miszerint 1334. évi oklevélből, Pál nevü nándorfehérvári püspököt ismert. Magáról is

A Szörénységben állandóbb és folytonosabb volt a magyar uralom mint Bulgáriában.

A 13. század közepén, akkor midőn a szörényi bánokról már biztos adatokat nyerünk, megismerkedünk némileg a bánság egyházi viszonyaival is. Láttuk, mennyire buzgólkodott IX. Gergely pápa a katholikus vallás terjesztésén ez országban, és mennyire értette IV. Béla király a vallás érdekeivel a magyar álladalom biztosságának, hatalmának érdekét is egybefűzni.

Nincs ok feltenni azt, hogy a katholikus vallás a szörényi bánságban valaha kirekesztő uralommal birt volna, sőt még azt sem, hogy a görög-hitűekkel szemben számbeli tulsúlylyal birt. A magyar állam fenhatósága alatt, mint az ország más részein, ugy itt is, csak a katholikus vallás ismertetett el törvényesnek az első századokban, és a midőn azon kor elérkezett, mely más vallásuak iránt némileg engedékeny és méltányos kezdett lenni, a magyar uralmat a török váltotta fel.

Példát véve a szomszéd lugosi vidékről, hol midőn 1509. évben a nagy pestis kitört, a krassói zárdából mentek ferencz-

---

mondja Timon, hogy két-három 1335. évi oklevélben olvasott volna Péter nándorfehérvári püspökről. Mind két állítás értéke a következőből itélhető meg. Ugyanis a Hazai Okmánytár III. köt. 122. lapján 1334. év alatt szintén említtetnek Ladislaus Zagrabiensis et frater Paulus de Nandurfeyrwar ecclesiarum episcopi. A budai kamarai levéltárban pedig NRA. 378. csom. 33. szám alatt található eredeti, 1335. évben kelt oklevélben Paulus episcopus Albensis de Nandur említtetik. Ugyanezen Pál barát, Róbert Károly egy 1336. évi levelében is neveztetik nándorfehérvári püspöknek. (Hazai Okm. Tár V. köt. 111. lap.) Péter nevü belgrádi püspököt tehát nem találtunk. Ezen példák nem állnak magányosan, és következtetni kell, hogy mig a magyar uralom Nándorfehérváron tartott, itt folytonosan római kath. püspökök is székeltek. A székesfehérvári ispotályosok konventje 1484. évben kiváltságlevelet állít ki az épen akkor Veszprémben tartózkodó Péter nándorfehérvári püspök javára, kit egyuttal a veszprémi püspök suffraganeusának nevez. (Hazai Okm. Tár V. köt. 364. lap.) Még 1525. évben említtetik Petthry Miklós nándorfehérvári püspök mint a veszprémi püspök suffraganeusa, — mint az oklevél irja: suffraganeus ac in spiritualibus et pontificalibus vicarius, et causarum auditor generalis Ecclesie Wesprimiensis. (Lásd Acta Paulinorum fasc. 3. Nro. 29. a budai kam. levéltárban.) Minthogy a törökök Nándorfehérvárt már 1521. évben elfoglalták, világos, hogy Petthry Miklós volt az utolsó ottani püspök a történet ezen korszakában.

rendi barátok a lelkészi teendőkre, azt véljük, hogy a karánsebesi kerületben sem lehetett nagy a római katholikusok száma. Az olyan bánok, kik mint Lódi Simon katholikus vallásuak voltak, sokkal kevesebb erkölcsi súlylyal birtak, mintsem, hogy a vallás érdekeit előmozdíthatták volna.

A szörényi bánság régi lakosságának nemzetiségét tekintve, könnyen következtethetni, hogy közte s a bolgár hitsorsosok közt, ha nem is törvényes, vagy álladalmilag helyeselt, de szellemi kapocs még is fennállt. Körülvéve oly országokkal, melyek népessége a görög keleti vallást követte, melynek hierarchája, mint különösen a szomszéd Bulgáriában, nagyra kifejlődött, mely jó módu volt, és állami befolyással birt, és azon élénk társadalmi, kereskedelmi és egyéb érintkezéseknél fogva, melyek ezen népek közt fennállottak, a katholikus vallás a szörényi bánságban csak mindig védelmi helyzetben lehetett, és — ha az ott működő püspökök hézagos névsorozatát szabad az ily magyarázat alapjául venni, — olykor nyilvános élete tán egészen is megszakadt.

Történeti forrásaink, mai tudomásunk szerint, csak öt róm. kath. szörényi püspök emlékét tartották fenn. Ezek következők:

1246. Gergely. (Gregorius Episcopus Zeuriniensis. Fejérnél IV. 1. köt. 421. lap, hibásan Geurinensis. Czinár annak daczára nem vette fel a győri püspökök sorába. Kiigazitottuk a budai kam. ltárban levő 1409. évi átiratból: acta Paulinorum, fasciculus Chatár.)

1382. Gergely barát szörényi és havasalföldi püspök. (Episcopus Seuerini. Levele kelt Kimpolungon. Tudományos Gyüjtemény 1835. IV. köt. 116. lap, és Székely Oklevéltár I. 78. lap.)

1431. Lukács. (Stephanus Episcopus Agriensis, cum suis suffraganeis, puta Nicolao Mykoviensi et luca Zevreniensi Episcopis. Huszt egyházának kiváltságában Uj M. Múzeum 1859. I. 507. lap. Szilágyi István ehhez ismertetőleg megjegyzi: uj egyén Lukács szörényi püspök, az 1387—1399. között élt I. István egri püspök suffraganeusa, ki annyival nevezetesb, mivel szörényi püspököt eddigelé csak kettőt fedezhetett fel a magyar

történetbuvárlat. [Érti az 1382. évi Gergelyt, és az utóbb szereplő Takarót.] Uj Magyar Mùzeum. u. o. 514. lap.)

1439. Benedek barát. (IV. Jenő pápának egy hozzá intézett levelét lásd Székely Oklevéltár I. 142. lap.)

1502. Thakaró Gergely. (Rajta is megtörtént, hogy győri püspöknek tartották egy ideig, Tudom. Gyüjt. 1832. évi VIII. kötet, 126—127. lapján, II. Ulászló király 1502. évi levelében, Gergely szörényi püspök, mint az esztergomi érsek suffraganeusa említtetik. Az egész oklevelet közli Horváth István a Tudományos Gyüjt. 1835. IV. köt. 108—115. lap. Ezen oklevélből kitetszik, hogy Gergely 1491. évben még rábaközi főesperes és győri kanonok volt. Még 1493. évben is győri olvasó kanonoknak neveztetik. A király Thakaró Gergelyt egy Tur külső-szolnok megyei házára és udvartelkére nézve előbb Corvin Jánostól, utóbb Derencsényi Imre horvát-szlavon bán által nyert adómentességet megerősíti.)

A névsorozat tehát majdnem eléri azon időhatárt, mely a szörényi bánság lételének is véget vetett. A nagy időközöket azonban, melyekben ily szörényi püspökök neveztetnek, tán még sem lehet egészen a források hiányának tulajdonítani, hanem inkább annak, hogy a római katholikus egyház hiveinek száma nagyon megfogyott. Erre látszik mutatni azon körülmény is, hogy az 1382. évben nevezett Gergely nemcsak szörényi, hanem havasalföldi püspök is volt.

Hogy a fennebbi püspökök valóban római katholikus, és nem görög püspökök voltak, kitetszik abból, hogy I. Gergely püspöksége a jánosvitézek, Lukács püspöksége pedig, a német vitézrend uralmának idejére esik. II. Gergely püspök levelének egész tartalma, a r. kath. főpap eszmejárását tükrözi vissza, Benedek püspöknek ugyanis azt parancsolja IV. Jenő pápa, hogy addig, mig az elpusztult, régibb szereti (más néven milkói) vagy az annak helyébe állított, de hasonlóan elpusztult bákói püspökséget helyreállítaná, személyesen, valamint a boszniai minoriták segedelmével gondoskodjék arról, hogy a görög

eretnekség ne terjedjen. Thakaró Gergelyről [1]) pedig tudjuk és mondva volt, hogy az előtt rábaközi főesperes és győri kanonok vala.

A szörényi róm. kath. püspök hatásköre bizonyára nem terjedt az Orsovához északra fekvő tartományra, sem a bánság azon részére, mely ma Szörény vármegyét képezi. Ennek bizonyítására elég arra utalni, hogy a sebesi főesperesség a legelső századok óta csakis a csanádi püspökség kiegészítő része volt.

A csanádi püspöki megye hat főesperességből állt, melynek mindegyike egy vármegye területének felelt meg. A sebesi főesperesség megközelítőleg a mai Szörény vármegyének felelt meg, és Ó-Orsován tul, Kis-Oláhországba nem terjeszkedett, ha csak tán oly időben nem, midőn a szörényi püspökség huzamosb ideig üresedésben volt; de magába foglalhatta a sebesi főesperesség a mai Krassó megye némely déli részeit, mert a régi karánsebesi kerület jóval inkább kiterjedt éjszak felé, mint ma.

A 14. századtól kezdve a sebesi főesperes mellett, a krassói is említtetik, és ez igy maradt, mig a törökök foglalása következtében maga a csanádi káptalan is el nem enyészett. Micsoda egyházi hatóság létezett itt, midőn a régi szörényi bánság romjaiból a lugosi és karánsebesi bánság kibontakozott, nem lehet tudni. Ha egyátalában ily egyházi hatóság a róm. katholikusok részére tért foglalhatott volna, ez csak a gyulafehérvári káptalan részéről történhetik, de ez a káptalan maga is elenyészett 1556. évben.

A ferenczrendi szerzetesek Zsigmond király elismerését megnyerték, különösen mert Harabko, Alsan, Kabol, Kevi, Orsova, Kövesd, Cseri, Sebes, Hátszeg községekben és a király más birtokaiban, hol az eretnekek nagy számmal vannak, »kiknek az igaz istenről fogalmuk sincs« a népet

[1]) Családi összeköttetése ez:

Thakaró Ferencz
(Erzsébet)

Gergely	Imre	Erzse	Péter	Balázs.
szörényi püspök.			ijgyártó.	

oktatták, és az igaz vallásra buzdították. A király ajánlására IV. Jenő pápa 1433. évben a ferenczrendi szerzeteseknek többféle kedvezményeket engedélyez, nevezetesen, hogy házakat, földeket szerezhessenek, felfüggesztvén egyszersmind V. és VI. Orbán és VIII. Bonifácz pápának ezzel ellenkező értelmű rendeleteit. Megengedé továbbbá, hogy ott, a hol a kath. megyés püspöki szék üresedésben van, a püspöki teendőket végezhessék.

Az erdélyi fejedelmek idején a római kath. egyház a két bánságban védelmi állásra szoríttatott, és ha később a jezsuitáknak, ferenczieknek és más szerzeteseknek működési tere nyilt, ez csak az erdélyi fejedelmek különös kegyelme által engedtetett meg.

Vajjon létezett-e már a 13. században sebesi főesperesség? alig kétséges; noha az 1334. évben említett János előtt nem ismerünk sebesi főesperest. A krassói, kevei és marosontúli főesperesek már a 13. század második felében emlittetnek.

Az 1332. évi tizedlajstrom szerint a sebesi főesperességben következő falvak feküdtek: S e b u s, Szerep, Toci, Dobos, Korosa, Lucas, Chery, Karasso, Hudus, Dubaz, Euzin, Illuk. Mindezek közűl csak az egy Sebus azonosságára nem forog fenn kétség, egyébaránt fel nem lehet tenni, hogy a főesperesség kerületében csak annyi falu lett volna, mint a mennyit a tizedlajstrom emlit.

Hiteles hely a Szörénység területén nem levén, a birtokbavezetés alkalmával majd a csanádi, majd az aradi káptalan járt közben az alkotmány értelmében.

Lukács csanádi püspök, valamint Sebes és Kárán városok nemessége és lakossága között a tizedfizetésre nézve viszály támadt. A kárániak és sebesiek t. i. a püspöknek csak négy dénárt akartak fizetni személyenkint minden évben, hivatkozván arra, hogy ez a régi magyar királyoktól nekik adott kiváltság, minthogy az ország határánál lakván, a törökök folytonos betöréseinek ki vannak téve, és azokkal szüntelen harczolni kénytelenek. A püspök ellenben arra támaszkodott, hogy az utolsó országgyülés a tized fizetését a termesztmények után

rendeli.[1]) II. Ulászló király ezen viszálynak véget akarván vetni, miután maga az ország dolgaival nagyon el volt foglalva, 1500 évben a dolog eldöntését Domokos váradi püspökre és Somi Jósa temesi főispánra bizta. A kérdés megvitatására megjelentek a püspök és mint a sebesi és káráni lakosok küldöttjei Szász Lajos és Floka László. Itt a felek közt oly egyezség jött létre, hogy a püspök a sebesi és káráni nemességnek, és az ottani plébániákhoz tartozó környéknek megengedte a tizednek a régi mód szerinti fizetését, és pedig a püspök saját életének tartamára, remélvén, hogy a lakosok ez által is az ország védelmére annál készebbek és buzgóbbak lesznek.

A reformátió a karánsebesi kerületben is idézett elő mozgást a keblekben, a két tan hirdetői élénken ütköztek ösz-sze, és nevelték napról napra a vallásos nép közti szakadást. Karánsebes küldöttjei ennél fogva 1564. évben a segesvári országgyülésen arra kérték II. János királyt, hogy a vallásos vita tárgyát bocsássa némely ahhoz értő, okos emberek itéletére. De miután a követek maguk is kételkedtek, hogy ilyen férfiak találtatni fognak, azt rendelte el a király, hogy mind a két vallás papjai, ugymint a római katholikusok, és Luther hívei egymást felváltva ugyan azon templomban tartsák istentiszteletüket, és fejtegessék vallás-tanaikat; meg lévén egy uttal tiltva, hogy az egyik vallás-felekezet a másikat sértegesse, vagy háborgassa.

Báthory István titkon buzgó híve volt, a róm. kath. vallásnak; ő hozta be Erdélybe a jezsuitákat, kiknek 1581. évben itt már házuk volt, és pedig Kolosvártt, Monostoron és Fehérvártt. A rendek ezt nem ellenezték, kivánták azonban, hogy tovább ne terjeszkedjenek. A jezsuiták azonban nyilvános bucsujárások által, a reform. váradi templom erőszakos elfoglalása, és hasonló cselekvények által zenebonákat idéztek elő. A székelyföldet, Vásárhelyt, Karánsebes környékét bebarangolták, nem nevelés, hanem vallásuk terjesztése végett.

A katholicismus a Szörénységben azon mértékben kez-

[1]) V. ö. az 1498. évi törv. III. decretumjának 51. és 52. czikkét és 1500. évi törv. IV. decr. 29. czikke.

dett, kirekesztő hatalmi állásáról leszállani, a mely mértékben a protestantismus emelkedett. Ez történt kivált Bethlen Gábor idejében, ki ésszel és karddal a protestantismust szolgálta. Nagy érdemei daczára a német császár leányának kezét tőle megtagadták, és e fölötti elkeseredésében beleegyezett oly lépésbe, mely képes lehetett volna nem csak magyarországi híveit tőle elidegeníteni, hanem őt Németországon is gyűlöletessé, vagy legalább gyanússá tenni. Midőn a jezsuiták elleni gyűlölség a legmagasabb fokot elérte, Bethlen nem törődve a hazai törvények szigorával, megengedte nekik a szabad letelepedést országában. Karánsebesen a kalvinisták a tért egészen elfoglalták, és predikáczióikban ugy nyilatkoztak, a mint a körülményeknek rájuk nézve kedvező voltában csak lehetett. Midőn Bethlen Gábor Nagyváradon tartózkodott, két jezsuita álruhában kereste fel őt, és igazolván magukat rendfőnökük leveleivel, arra kérték a fejedelmet, hogy ezen utóbbinak, a császári követ jelenlétében adott igéretét a jezsuiták megtelepítésére beváltsa. A fejedelem tagadta, hogy a jezsuitáknak ily igéretet adott volna, melyet a hazai törvényekre való tekintettel nem is adhatott, megengedte azonban nekik, hogy a katholikus urakat meglátogassák. A jezsuiták később a fejedelmet ismét körülvették, és kérték, hogy a katholicismus enyészetét ne engedje meg. Bethlen azt felelte a kérőknek, hogy ő nem akarja, hogy ők biztos vesztükbe rohanjanak, nem tudván elfelejteni azt, hogy az 1619. évben Kassán megölt három jezsuita halálát a közhir neki tulajdonítja. A jezsuiták ohajtásukat fejezték ki, hogy Karánsebesen térítgethessenek, minthogy a fejdelmi székhelytől oly távol eső vidéken lázadástól tartani nem lehet. Kálvinista urak közeledése miatt a fejedelem a beszédet félbeszakitá, és a jezsuitákat azon gondban hagyta magukra, mikép lehessen e tárgyat harmadszor is szőnyegre hozni, a nélkül, hogy haragját magukra vonnák.

A bajon segített Károlyi Mihály, a fejedelem sógora, ki a bélteki várban fényes lakmározást adván a fejdelem tiszteletére, és segíttetve Kornis Zsigmond által, a víg órákat a jezsuiták javára használta fel, és az eddig a megtagadásban oly állhatos fejedelmet rávette, hogy Bujtul György és Makó István jezsuitáknak a Karánsebesen való megtelepedésre engedélyt

adjon; kik is erre, a katholikus urak fényes fogatu kocsijain, rögtön a nevezett helyre elindultak, a fejdelem biztosító levelét vivén magukkal. [1])

Ezek történtek 1625. évben.

Karánsebes lapjai még gyakrabban emlegetik a jezsuiták itteni működését. Még II. Rákóczy Ferencz idejében volt a jezsuitáknak Karánsebesen missió-házuk.

Midőn a török uralom Magyarországon hanyatlott, azon meglepő tapasztalásra jöttek a kortársak, hogy a török hódoltsági vidék itt a Maros, Tisza és Duna közt sokkal népesebb volt, mint Magyarország más része. A megfejtés abban áll, hogy Castaldo, Basta, Caraffa és hasonlók környékén a vallási türelmetlenség és üldözés gőzölögte ki mérgét, és ezen ölő légből menekedtek az emberek a törökök közé, kik fegyverfogható és adózó jobbágyokat, és társakat kerestek ugyan, de a nem-törökök vallásával igen keveset törődtek.

A törökök kiűzetése után a csanádi püspök vette lelki gondozása alá a Szörénységet, és hogy nagy feladatok vártak reá, olyanok, melyek Mercy Florimund tevékenységével versenyeztek, azt a körülményekből következtethetni. Maga a visszafoglalt Szerbia is a csanádi püspöki megyéhez tartozott, mely intézkedés ellen a szendrői püspök hiába tiltakozott. A hagyomány, hogy Nándorfehérvár római kath. püspök székhelye volt, fentartotta magát, és kivált Jenő savoyai herczeg győzelmei után felelevenült. Azért már 1715. évben Kazó Istvánnal, mint választott belgrádi püspökkel találkozunk. Még 1741. évben, három évvel Belgrád elvesztése után, említtetik vagreini gróf Engl Ferencz Antal, mint belgrádi és szendrői püspök.

A szendrői püspökség említését az osztrák korszak, még a belgrádinál is korábban kezdi, minthogy már 1659—1662. Folnay Ferencz, 1681. Kapaun Godofréd, 1715. és 1723. báró Jány Ferdinánd Jakab, mint választott szendrői püspökök neveztetnek.

Ezen fölül még Szerbia választott püspökével is találkozunk, a milyen volt 1723. 1729. és 1741. évben Foglár György. Mind ezen püspökök az országgyűlési végzemények záradé-

[1]) Kurz: Magazin I. k. 4. füz. 352—354. lap.

kában emlittetnek, és ezen egy körülmény elég annak bizonyítására, hogy római kath. püspökökkel van dolgunk, mert más vallásu püspökök soha a törvények és oklevelek záradékában nem fordulnak elő. Nem csekély meglepetést okozott, midőn a törökök a temesi tartományból kiüzettetvén, több helyen rácz és oláh lakosokat találtak, kik a katholikus vallás legtöbb tételeit vallák és követték. Igy Rékas, Karassova, Kalina és Szlatina lakosai, — kikről, hogy az említett körülmény magyarázatot nyerjen, az a vélekedés, hogy a régi magyaroktól származnak, kik a török uralom idején is katholikus vallásukat megtartták, most azonban nyelvre, erkölcsre és ruházatra nézve oláhok vagy ráczok.[1]) A mai szörényi községek egyetlen templomának eredete, sem régibb a 18. századnál, a plébániákat ujra kellett megalapítani, ujra az egyházi kötelék szálait fűzni. A kegyuri jogot a visszafoglalt tartományban a bécsi udvari főhaditanács gyakorolta a legujabb időig; a templom épités költsége ennélfogva harmadrészben a kincstárból fedeztetett (a határvidéken), a többi költség az egyházi alapot és a községet terhelte.

II. József császár 1789. évben befejezte a római kath. plebániák és zárdák szabályozását, mely inkább a szétszórt községek egyházi beosztására, és a lelkészek anyagi fennállhatására vonatkozott.

A plébániák felosztása még csak az 1820. évi összeirás által nyert kellő világosságot. Ezen összeirás szerint akkor az egész bánsági határvidéken csak 18,102 katholikus lakott 17 plébániában, melyekből nem tudjuk, hányan estek a Szörénységre. Ugyanakkor a görög-keleti hiten levők tizszer haladták fölül a római katholikusok számát.

A magyar alkotmánynak a Szörénységre való kiterjesztése folytán a kegyuri jog az alkotmányos magyar királyra szállt át, ki azt a róm. kath. és görög kath. plébániák betöltésénél a magyar vallás és közoktatási minister fölterjesztése alapján gyakorolja.

Megjegyzendő még, hogy a 16. és 17. században Karán-

[1]) Chorographia Bannatus Temessiensis sub auspiciis novi Gubernatoris edita. Kézirat az egri érseki könyvtárban.

sebesen működő jezsuiták kolostorát utóbb a capistranói ferenczieknek kapták. Ezen karánsebesi kolostortól függött azon kolostor is, mely mai napig az Aluta folyó mellett, Rimnik-Vojcsa nevű községben létezik Oláhországban.

A görög-keleti egyház.

A kereszténység történetének kezdete Magyarországon a nyugati és keleti egyház közt még semmi ellentétes, még kevésbé ellenséges törekvést sem mutat fel egymásközt való viszonyaiban. Az első keresztény magyarok görög papok által térítettek, — Bulcs és Gyula fejedelmek Konstantinápolyban vették fel a kereszténységet, honnan az utóbbi a patriarcha által püspökké szentelt Hyerotheust magával hozta. Ez lenne tehát az első erdélyi — és pedig görög — püspök, 948. év körül, de püspökség nélkül. Libloy-Schuller [1]) azt véli, hogy az ő utódjai változó székhelylyel birtak, mely sokszor az országon kivül lehetett, de ez puszta vélemény, mert mi Hyerotheusra követő püspököt nem tudunk ; és ha ilyen lett volna, azt is kellene tudni a történetnek, mikor, ki által és mi okból üzetett el. Gavra Sándor és Major Péter oláh irók, szintén minden alap nélkül állítják, hogy Hyerotheus után közvetlenül más görög-keleti püspökök következtek, és hogy azok Gyulafehérváron a római kath. püspökök mellett álltak egyházaik élén. Szent István 1011. évben görög apáczák számára zárdát építtetett a veszprémi völgyben, és görög nyelven szerkesztett alapitó-levelében gazdagon megajándékozta. Ohtom, kinek tartománya a Marostól Widdinig terjedett, a görög-keleti egyház hivének vallá magát és Marosvártt keresztelő sz. János tiszteletére zárdát épitett, melybe Widdinből hozott apátot és szerzeteseket helyezett be. Midőn Sz. István a lázadó Ohtomot csatában megverte, az elhullottakat a görög zárda temetőjében eltemettette, mert ott akkor még más zárda nem létezett ; a görög szerzeteseket pedig, kik a város harmadát birták, a király meghagyta régi állapotukban. Később a nagy király a csanádi püspökséget alapítván, a görög-barátokat Marosvárból, mely ezentúl Csanádnak neveztetett, Oroszlámosra tette át apátjuk-

[1] Schuller: Siebenbürgische Rechtsgeschichte I. köt. 346. l.

kal együtt. [1]) Ebből nemcsak az tűnik ki, hogy Sz. István a görög-keleti vallást türte, hanem, hogy az időben Erdélyben görög-keleti vallásuak nem igen létezhettek, mert ha Erdélyben van görög-keleti püspök, és vannak e vallásbeli papok, Ohtom, ki egész Erdélyt ismerte, azzal összeköttetésben volt és a Maros partján lakott, bizonyára inkább onnan hozatta volna a szerzeteseket és nem Bulgáriából. [2])

III. Incze pápa egy Imre királyhoz 1204. évben intézett levelében az mondatik, hogy a király birodalmában csak egy katholikus, ellenben sok görög kolostor létezik. [3])

Ezen állítás érthetetlen, tudván azt, hogy Magyarországon már a 10. és 11. században a gazdag pannonhalmi, garam-szentbenedeki, szegszárdi, zalai sz.-adorjáni, a háj-szt.-lőrinczi, bakonybéli, tihanyi, somogyi, pécsváradi, silizi, pásztói és más monostorok és conventek léteztek. Annyi azonban bizonyos, hogy görög-keleti vallásuak nagy számmal voltak Magyarországon az első századokban, és pedig nemcsak oláh és szláv nemzetiségü lakosoknál, hanem a magyarok közt is, még pedig olyanok közt, kik az ország legfőbb hivatalait elfoglalták. [4]) A görög-keleti vallás kivált a tatárjárás után

[1]) Pray: Hierarchia II. 93. l.

[2]) Hunfalvy: Ethnographie von Ungarn 212. lap, hol a fordító: Schwicker tanár némely bővítései olvashatók.

[3]) Csaplovics: Slavonien II. 16. lap. Rá hivatkozik Schaguna: Geschichte der griechisch-orientalischen Kirche in Östreich 185. l. és Stojacskovics: Über die Staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojvodina 4. lap. Forrásuk: Bárdosy: Suppl. Analector. Scepusien. 196. l. Az egész oklevelet közli Katona: Hístor. crit. IV. köt. 735. l. Horváth Mihály: A kereszténység első százada Magyarországon 153, 184. 190—231. és más lapokon bizonyítja sok XI. századbeli apátság alapítóleveleinek koholtságát, de nagy történetirónk ez által nem azt akarja bizonyítani, mintha ezen apátságok Szent István és Szent László kora közt fenn nem álltak volna.

[4]) Épen ezen korban 1203. és 1204. években, — a bolgárok fejedelme Kalojan a római pápához közeledett, ki neki a királyi czímet megadta. Prezlaw és Velbuzd metropolitáinak palliumot, Bodony, Niss, Branicsevo és Skopia püspökeinek mitrát küldött; egy bibornok 1204. nov. 7-én Vazul tirnovai érseket bulgáriai primássá szentelte fel. Kalojan politikai okokból unióra lépett a római kath. egyházzal. (Az ide vonatkozó okleveleket lásd Wenzel Gusztávnál: Árpádkori Uj Okmánytár VI.

kezdett terjedni, és IV. László idején azok hívei a király legközelebbi tanácsában ültek. Nem csoda tehát, hogy a különben könnyelmü királyra, ki tán gyenge keresztény volt, de a keresztény egyházat mégis jótéteményekkel szerette elárasztani, ráfogták, hogy maga is a görög-keleti vallásra áttért, [1]) mig a pápai követ, Fülöp fermói püspök igazhivőségét és lelkiismeretét megint rendbe nem hozta. A király példája ragadós volt, és a veszprémi kanonok-testület, törvényes püspöküket Pétert elüzvén, a görög valláshoz szító Miklós erdélyi prépostot, püspökükké választja. [2])

A viszonyok ezen kedvezése daczára, a görög-keleti egyházban szerves hierarchia azon korban, és még soká azután is nem létezett. A görög-keleti vallásuak, befoglalva lelkészeiket, a római kath. püspököktől függtek még vallási dolgokban is; saját püspökjeik nem voltak. A görög hitü barátok kolostorai nemcsak a kath. püspökök gondatlansága, hanem maguk a görög papok hanyagsága miatt mindenütt omladozó félben voltak, ugy hogy Imre király ezen szomorú állapotnak azzal kivánt véget vetni, »hogy a pápát felkérje, miszerint az országban szétszórt görög hitüek egyetlen püspökségbe összesittessenek, püspökké valamely latin szertartásu apát vagy prépost kineveztetvén, ki a görög-keleti egyházat rendbe hozza és kellőleg igazgassa. A pápa 1204. évben a váradi püspöknek és a bakonybéli apátnak meghagyta, hogy a király kivánságának teljesíthetésére nézve tegyenek jelentést. [3]) Ebből kitünik, hogy akkoráig Magyarországon egyetlen görög-püspökség sem

köt. 256—295. l.) Vazul a bolgárok és oláhok primásának irta magát. Horváth M. idézett legujabb munkájában a görög kereszténységről csak Gyula megtérítése és Marosvárnak püspöki székhelyül kijelölése alkalmával emlékezik. Ellenben Bárdosy mindenütt csak a görög-kereszténység nyomait fedezi fel.

[1]) Csaplovics: Slavonien II. 16. és utána Saguna i. h. 185. lap. Állítja Bárdosy is Suppl. 211. 218. és 318. lap. Gyárfás István: Jász-kunok Története czimű munkájában erről nem szól.

[2]) Bárdosy: Suppl. Analect-Scepus 422. lap. — IV. László idején nem ritka eset, hogy az oláhok a magyarokat a római egyháztól elvonták és a görög hitre édesgették.

[3]) Bárdosy: Suppl. An. Scep. 204. 205. l.

létezett, és midőn maga a király ilyent szervezni akar, senki még nem is gondolt arra, hogy a szervezendő görög-keleti püspökség élére ugyan ezen vallásbeli férfi helyeztessék. Saguna azon állításának tehát, mintha a váradi görög püspökség már a XIII. század előtt megszünt volna, és hogy ahhoz Bihar, Békés, Arad, Szatmár, Szabolcs és Marmaros tartozott volna, [1]) semmi alapja nincs, mert ily régi görög püspökség Magyarországon nem létezett, és mert még kevesbbé görög püspöki megyéről lehetett szó, oly értelemben, mint a róma katholikusoknál.

IX. Gergely pápa meghagyta a kalocsai érseknek, vizsgálná meg, vajjon Szerémben létezik-e eretnek püspökség, és ha igen, ennek térítését vegye foganatba. Ugyan ezen pápa 1234. évben azt panaszolja IV. Béla királynak, hogy a kumaniai göröghitü püspökség vonzerőt gyakorol az ott lakó és oda vándorolt magyarokra és németekre, ugy hogy azok sokszor igaz hitüket elhagyván, a görög-keleti vallásra áttérnek. Minthogy tehát IV. Bélához nem illőnek tartja, hogy az ő birodalmában eretnekek lakjanak, intézkedni kiván, hogy az oláhok saját nemzetbeli (katholikus) püspököt kapjanak, ki megakadályozza, hogy azok eretnekségbe essenek. [2]) Ebből Picot Emil hiában igyekszik következtetni azt, hogy Felső-Magyarországon szervezett görög-keleti püspökségek léteztek volna. [3])

Hunfalvy Pál a pápa ezen eljárásából következteti, hogy, ha már oly nagy gondja volt a kúnországi oláhokra, hogyan lehet csak képzelni is, hogy Erdélyben görög szertartásu oláhokat türtek volna. [4]) Ezen következtetést nem fogadhatjuk el, mert a fennebbi példából láttuk, hogy maga a pápa

[1]) Saguna 149. 150. lap.

[2]) Pray : Annales I. 240. lap.

[3]) Les Serbes de Hongrie czimű, névtelenül megjelent munkájában Picot Emil azt irja a 26. lapon : Si les évèques du rite grece existaient dans de nord de la Hongrie, nul doute que les Slaves du sud n'eussent une hierarchie régulièrement organisè. E munkában sok becses adat van összehordva, kár hogy irányzatos lévén, a történetirás egyik legszebb tulajdonságát, a tárgyilagosságot nélkülözi.

[4]) Magyarország ethnographiája 367. és 499. lap.

tervezte azt, hogy az országban szétszórt görög-keleti hitüek egy püspökséggé összesittessenek. Nincs kétség, hogy Magyarországnak és Erdélynek görög hitü lakosai voltak, de szintoly bizonyos, hogy még akkor és még igen soká itt saját püspökségük nem volt. Azt, a melynek létrehozását a pápa 1204. évben tervezte, ha létre jő, csak a római egyháznak lett volna alárendelve.

Az Árpádházbeli királyok többnyire nemcsak maguk buzgó hívei voltak a róm. kath. vallásnak, hanem részint politikából, részint meggyőződésből a pápának és egyháznak hű lovagjai is, IV. László kivételt képez, de benne is ingadozás a hitben, s nem ellenséges indulat, Róma ellen, nyilatkozott.

Az Anjou-ház a pápa befolyásának köszönheté trónját Magyarországban, és azért ragaszkodása a szentszékhez minden alkalommal kifejezést nyert, mi azonban soha sem történt a királyi méltóság csorbításával. Nagy Lajosnál legbensőbb vallási meggyőződésének kifolyása volt az, midőn Oláhországban, Bosniában és Bulgáriában az eretnekség kiirtására egész tekintélyét latba vetette, sőt hadseregeit is a harczmezőre indítá. Térítési buzgalmában 1366. évben, Krassó és Keve vármegyéknek megparancsolá, hogy a területükön levő óhitü szláv papokat, nejeikkel és gyermekeikkel együtt akár hol találják, összefogdosván azokat, Himfy Benedek főispán szine elé vigyék. [1]) Feltehető-e, hogy oly király óhitű püspököt türt volna a maga birodalmában? valószinü-e, hogy midőn a király az óhitű papok ellen oly rendkivüli erélylyel fellépett, az óhitű püspököt kimélte volna? Az egész epizód inkább bizonyossá tesz minket, hogy az ő kormányzása idején Magyarországon belől görög-keleti püspök nem létezett.

Nagy Lajos a fennebbi sajátságos eljárást avval egészíté ki, hogy Dalmatiából glagolit papokat hozatott, kik a szer-

[1]) Fejér : IX. 3. köt. 543. lap. Közli ez eseményt Csaplovics : Slavonien II. 17. lap és utána Stojacskovics Sándor : Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina und überhaupt in den Ländern der ungar. Krone, 4. lap, hiven az idézett oklevél tartalmához. Saguna érsek azonban, noha Csaplovicsot használja és más forrást nem, még is azt irja, hogy a király az asszonyokat és gyermekeket börtönre vetette. Saguna szereti az oláh óhitüek történetét, mint évszázados elnyomatást rajzolni.

beknek, ó-szláv nyelven istentiszteletet tartsanak a római egyház szertartása szerint és mint a szláv nyelvben jártasok, az eddigi görög-hitü lakosokat a római egyház tanainak megnyerjék.

A szakadás a két egyház között, daczára hogy ez már 1054. évben kimondatott, magában a népben csak igen lassan és későn fogamzott meg. Történetünk ezt lépésről lépésre tanusítja. A királyság alapitása után még egy félszázadnál tovább a Konstantinápolyból és Rómából jövő kereszténység egymás mellett haladt, a nélkül, hogy elválasztva lettek volna. Még a schisma után a laicusok, akár a felső akár az alsó társadalomhoz tartoztak, alig értették azt, vajjon a két egyház miben különbözik egymástól. Mint a szakadás előtt ugy utána is, királyok, herczegek házassága görög hitü herczegnőkkel fordul elő, és a görög egyház a byzanti udvar közelségénél fogva tekintélyben állt, ezen udvarral a magyar kir. herczegek sokszoros érintkezésben álltak, és egyesek közülök, mint Gejza, Sz. László király testvére határozottan a görög valláshoz szitott. Azon korban számos görög kolostor, maga a magyar királyok által is alapíttatott, sőt a két egyház hivei még soká közösen használták templomaikat, és az egyházi szertartáshoz tartozó öltönyöket, templomi szereket.

A szörényi bánság kapcsa Magyarországhoz, épen Nagy Lajos alatt, kissé meglazult, és igy történhetett, hogy a konstantinápolyi patriarcha, élvén az alkalommal, Szörényben uj görög püspökséget alapított, és 1370. évben első püspökül Anthimot nevezte ki.[1]) Püspökség ugyan később is maradt fönn Szörényben, azonban, mint látni fogjuk, itt később már róm kath. püspök ült, a magyar állam fennállásáig.

Ámbár a magyar törvények nem ritkán emlegetik a görög vallásuakat, és azokat a tizedfizetésre majd kötelezik, majd ~~azokat~~ alóla felmentik, még is a 15. század vége előtt görög-keleti püspökökről Magyarországon nincs szó, sőt mikor ilyen püspökök csakugyan említtetnek, oly módon történik az, mintha az illetők valamely kolostornak főnökei volnának, kiket a fejedelem jónak látott magasabb kitüntetést jelző czim-

[1]) Jireček: Geschichte der Bulgaren 327. lap. Ez időbe esik a Mehádia mellett levő vodicai kolostor alapítása.

mel felruházni. E véleményre jogosít nem csak azon körülmény, hogy a görög-keleti vallásuak a Vladika, és metropolita elnevezést még a legujabb korban is egyjelentésünek vették, hanem hogy a püspöki czimet régibb időben oly egyénekre is ruházták, kik a püspöki méltóságra nem emeltettek. A XVII. században a görög-keletiek a munkácsi püspököt patriarchának is nevezték, senkitől nem kérvén erre engedelmet.

Ha történeti forrásaink fel-diódi, szilvási, vádi püspökökről szólnak, lehetetlen feltenni, hogy görög-keleti feldiódi, szilvási, vádi püspökmegye létezett volna, a miről ezen források nem is szólnak, hanem csak azt lehet érteni, hogy Fel-Diódon, Szilváson, Vádon egy görög-keleti zárdafőnök ült, kit a fejedelem püspöki czimmel magasabb tekintélyre emelni akart. A mint látni fogjuk, az erdélyi fejedelmek idejében az oláh püspökök superintendenseknek is neveztettek. A mi itt Erdélyre nézve mondatott, az áll a szorosabb Magyarországra nézve is, mert I. Ferdinánd király 1552. évben Lászlót, a munkácsi püspökök elődjét, szintén csak a Szent-Miklóshoz czimzett görög kolostorban levő püspöknek nevezi. [1]) Igy czimeztetnek a többi munkácsi püspökök is, és még csak 1561. évben, midőn II. János király Hilárión püspököt felhatalmazta, hogy utódját maga kinevezhesse, őt a ruthenok püspökének nevezi, és dioecesisről szól. De még akkor, és később is a Munkács melletti kolostorban való lakás következetes említése ezen püspöki hivatal eredetére mutat.

Bethlen Gábor 1627. évben először szól munkácsi püspökről és Gregorovics Jánost munkácsi és marmarosi püspöknek nevezi. Alaghy Menyhért országbiró 1630. évben arról tudósít, hogy ezen püspök hatásköre Beregh, Ungh, Szabolcs, Zemplén, Marmaros és Sáros megyére kiterjed — e szerint már valóságos püspöki megyével van dolgunk. Ezekhez 1641. évben, midőn a munkácsi püspökség már görög katholikussá vált, még Ugocsa és Szatmár, 1659. pedig még Abaujvár, Torna, Szepes és Gömör is járult.

[1]) Basilovics Joannicius: Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkács czimü munkájának I. köt. 27. lapján közli Ferdinánd király levelét, melyben e szavak fordulnak elő: Exponitur nobis in persona .... Ladislai Episcopi, in Claustro Beati Nicolai

Methodiusnál, ki 1689. évben munkácsi püspök volt, feltaláljuk az erdélyi görög-keleti püspökök azon szokását, hogy sok püspökség czimét összehalmozzák, mert Methodius magát munkácsi, makoviczi, szepesi, krasznabrodi, marmarosi, és egész Magyarország püspökének nevezi, holott bizony senki komolyan nem hiszi, mintha valaha külön makoviczi, szepesi, krasznabrodi, marmarosi, vagy épen egész Magyarországra kiterjedő püspökség létezett volna. [1])

Czélunk lévén kimutatni azt, hol és mikor tünnek fel Magyarországon legelőször görög-keleti püspökök, megjegyezzük, hogy 1491. évben János, mint első munkácsi püspök fordul elő. Nehogy azonban valaki ugy vélekedjék, hogy csak forrásaink hiányossága miatt nem lehet e püspökség eredetét régibb időre visszatenni, hivatkozunk Mátyás király 1458. évi levelére, melyben a Munkács melletti Szent Miklóshoz czimzett kolostor, a munkácsi püspökség bölcsőjét, csak ruthén görög plébániának nevezi. [2])

Mátyás király alatt még Erdélyben sem létezett görög-keleti püspök, mert Pongrácz János erdélyi vajda, Diód várában 1469. évben kelt levelével Nagy-Szeben polgármesterét, biráját és tanácsosait oda utasitja, hogy Makarius gallicziai püspök embereinek minden segedelmére legyenek, ha az országba jönnek az oláh papoktól tizedet beszedni, mely tized az ő jövedelmét képezi. Ilyen engedély bizonyára nem adatott volna, egy az országon kivül lakó püspök javára, ha Erdélynek van saját püspöke. [3])

Körülbelől ezen időben (1496) Brankovics János testvére György a Szerémségben, noha a szerzetes rendbe lépett, a despotai czimben osztozkodik testvérével. György a kolostorban a Maxim nevet vette fel, Levita sofiai metropolitát

---

Confessoris, circa oppidum istud nostrum Munkács, more Graecorum fundato. Hasonlókép a 28. lapon.

[1]) A későbbiek rövidebb czimmel éltek, igy Camelli János József és Bizanczy György Genadius sebastopoli és munkácsi püspöknek irták magukat.

[2]) Basilovics. i. h. II. köt. 34. lap.

[3]) Az igen érdekes oklevél egész szövege ez: Prudentes et Circumspecti Quia is Reverendus Makarius Episcopus Galliciensis super Presbyteros Wolachales certam taxam et proventus suos exigere habet: igitur

magához Kupinikra meghivta, és magát általa püspökké felszenteltette. Midőn Maxim a törökök betörései miatt a Szerémségben magát biztosnak nem érezte, kivándorolt Oláhországba, hol az ottani metropolita halála után érsekké választatott. Onnan azonban Magyarországba visszatérvén, a krusedoli zárdát alapitá. Nem sokára az oláh vajda visszahivta őt az érseki székre, de a Szerémségben létező néprokonai iránti vágy által vezéreltetve, másodszor is visszatért és meghalt Krusedolon 1516. évben. [1]) A magyar király hozzá nem járult Maxim püspökké kinevezéséhez, a magyar alkotmány arról tudomást nem vett, és igy bár mennyire méltólag viselte Maxim főpapi hivatalát, őt Magyarország püspökeinek sorába nem lehet igtatni.

Magyarország területén legelőször János munkácsi püspök az, a ki a magyarországi görög püspökök sorát megkezdi. Egy Hilarius nevü marmarosi hegumen (Prior Claustri, siue monasterii Ecclesiae beati Michaelis archangeli in Marmaros fundati) a konstantinápolyi patriarchától bizonyos egyházi jogokkal felruháztatott, II. Ulászló király pedig Hilarius kérelmére a patriarcha engedélyét 1494. évben megerősité, és midőn a munkácsi püspök a marmarosi kolostor jogait csorbitá, 1498. évben a kolostort ujra védelme alá vette. E két királyi oklevélből azt is tanuljuk, hogy a munkácsi püspök az erdélyi görög-keleti püspöknek (archiepiscopo) volt alá vetve.

Mátyás király alatt a marmarosi göröghitü oláhok a belgrádi metropolita alá tartoztak; papjaik minden tizedfizetés alól fel voltak mentve. A király egy 1479. évi levelében szól erről, és a belgrádi metropolitát Joanniciusnak nevezi. Saguna András azt véli, hogy ezen Joannicius (Jovanychik)

---

vestris dilectionibus committimus et mandamus, quatenus dum ipse Makarius Episcopus hujusmodi proventus suos super dictos Presbyteros Wolachales in medio vestri exigere voluerit, in hujusmodi exactione eidem omni vestro auxilio adesse debeatis. Secus non facturi. Ex Castro nostro Dyód tertio die festi Nativitatis virginis gloriosae. A. D. 1469.

Joannes Pongrácz, waywoda Transilvanus etc.

(Eder : Adversaria III. 2148. lap. Quart. Germ. 150. a magyar nemzeti Muzeumban.)

[1]) Engel : Geschichte von Serwien und Bosnien. 453. 454. lap.

erdélyi érsek volt, de nem veszi észre, hogy Joannicius metropolita Nandoralbensis, nem Alba Juliensisnek neveztetik, [1]) a saját maga által közlött oklevélben.

Izabella királyné 1557. évben Christophort nevezte ki a »fel-diódi kolostor püspökévé« (episcopus Claustri Fel-Diód.) Tekintetbe véve az időt, melyben a kinevezés történt, azt kell következtetni, hogy akkor a szilvási püspökség megszünt és hogy azért a királyné a feldiódi hegument püspökké nevezte ki, meghagyván őt klastromában mint székhelyében. [2]) De kitünik ebből az is, hogy még a XV. és XVI. században, ha voltak is görög-keleti püspökök, azok nem meghatározott, területileg megállapitott püspökmegye fölött hivataloskodtak. Igazolni látszik e felfogást azon körülmény is, hogy a Csernovics ideje előtti erdélyi görög-keleti püspökök, czimeikben más vidékek püspökeinek is nevezik magukat, a mely vidékek némelyike egyszer-másszor tán külön püspökkel is birt, és ez által azon tényt világosítják meg, hogy a görög-keleti püspökök változó székhelyüktől vették elnevezésüket, hogy azonban püspöki megyék még nem fejlődtek ki.

Azon püspökök, kik czimeikben sok földirati nevet szerettek összehalmozni, ezen állitást leginkább igazolják, mert ha Gyula-Fehérvár, Vad, Szilvás, Fogaras, Marmaros, Fel-Diód mindannyi külön megye lett volna, bizonyosan józanon fel nem lehet tenni, hogy ezeket egy püspök kezébe adja valaha a fejedelem.

---

[1]) Saguna: Geschichte der griechisch-orientalischen Kirche in Östreich 23. 32. és 47. lap. Saguna az idézett kir. rendeletből törvényt csinál, és belőle egy 1-ső czikkre hivatkozik, mintha tőrvényczikkek sora állna előtte. Nevezett évben országgyülés nem is volt. Ugyan ő: Anhang zu der Promemoria über das histor. Recht. stb. 5. lap. Közli Hintz János is: 63. lap. Simon vagy Simonovics István 1651. évben ily czimmel él: Archiepiscopus Belegradiensis, Vadiensis, Marmarosiensis, totiusque Transilvaniae. Elhiszszük, hogy azt a várost, melyet a magyarok Gyula-Fehérvárnak neveznek, azt az oláhok ámbár nem oláh nyelven Belgrádnak nevezik. De Nándor-Fehérvár soha sem volt azonos Gyula-Fehérvárral.

[2]) Fel-Diód és Oláh-Szilvás közel egymás mellett fekszenek Alsó-Fehér megyében. Az első helyen most is régi nagy épület romjai láthatók. Előbb díszes kolostor állt itt, melyet majd két századdal az előtt egy

II. Ulászló király 1494. évben megerősíté Antal konstantinápolyi patriarcha, a Szt. Mihályhoz czimzett marmarosi zárdának engedélyezett jogokat, azon feltétellel azonban, hogy a zárdai perjel Hilarius és az ő utódjai a munkácsi püspöknek a kellő tiszteletet megadják, az »erdélyi érseknek« pedig mint előljáró főnöküknek engedelmeskedjenek és alávessék magukat. Saguna mind két oklevél egész szövegét közli,[1]) mind a mellett meg kell vallanunk, hogy a 15. századból még nem sikerült görögkeleti erdélyi püspököt, még kevésbé érseket felfedeznünk, — Sagunának sem, — és igy eldöntetlenül akarjuk hagyni azt a kérdést, vajjon mennyire lehetett a munkácsi püspökség a 15. században az erdélyi görögkeleti püspöknek alárendelve.[2])

Még csak 1537. évben találjuk az első erdélyi görög püspököt, Barlaamot, kinek nevét egy imazsámoly tartá fenn, mely Péter vajda ajándéka volt. Egyebet sem tudunk róla,[3]) és Saguna még csak említést sem tesz felőle.

II. Rákóczy György 1655. évben, Csulay György superintendens javaslatára Brankovits Szávát erdélyi püspöknek nevezi ki a keleti hitű görögök, oláhok és ráczok számára; kinevezési oklevele szerint[4]) a püspökség Hunyad, S z ö r é n y,

---

oláhországi fejedelem leánya alapított; ez, valamint a fel-gyógyi (feldiódi) kolostor, az 1761. évi zavargások alatt dulatott fel.

[1]) Saguna: Gesch. der gr. orient. Kirche 26—30. l. Forrását nem idézi. Azon visszaélést, hogy a görög-keleti püspökök magukat metropolitáknak nevezték, csak az 1744. évi karloviczi congressus szüntette meg. Némely erdélyi püspök még az érseki czimmel is élt önhatalmilag.

[2]) Bárány Ágoston: Temesvármegye emléke, 157. l. mondja, hogy az ó-hitüeknek még Mátyás király alatt sem volt püspöke, noha elébb Zsigmond alatt e vallás már virágzott Lippán és Temésvárott. Bárány a munkácsi püspököt elfelejtette.

[3]) Hintz Joh. Gesch. der gr. nicht-unirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen 15. l.

[4]) Czoernig: Ethnographie der österreichischen Monarchie III. köt. 64. lap, egész terjedelmében közli, de Brankovicsot önkényesen érseknek nevezi. Engel, Raics után kivonatot közöl, de épen a Szörényvármegyére, és a püspökség területére vonatkozó szöveget kihagyja. (Servien und Bosnien 481. l.) Hintz János szintén egész terjedelmében közli Major Péter egyháztörténelméből az oklevelet, de a Zoriniensis Comitatus

Bihar, Zaránd, Kraszna, Közép-Szolnok, Belső-Doboka, Kolos, Torda, Küküllő és Marmaros vármegyékre, a kővári, beszterczei és belényesi kerületre, a székely és szász székekre kiterjedt, és e szerint területileg különbözik az eddig kijelölt püspöki megyétől. Feltünő, hogy Fehér vármegye nem soroltatik fel a püspökmegye tartozandóságai közt, de ez tán benfoglaltatik a gyulafehérvári püspök elnevezésében. Szörény vármegyéről ez alkalommal legelőször mondatik, hogy egyházilag micsoda püspökség alá tartozott, épen három évvel előbb, mintsem török járom alá került volna.

A régi görögkeleti püspökök közé tartoznak a pakráczi püspökök is, kikről alább még szólni fogunk. Az orahoviczai kolostor irományai szerint 1524. évben Basil, 1634. évben József, 1650. évben II. Basil lett volna pakráczi püspök és egyszersmind posegai metropolita. [1])

Említendő még, hogy a 17. században Lippán is, mely akkor Arad vármegyéhez tartozott, rácz püspökök tartózkodtak. Rákóczy Zsigmond fejedelem 1607. évi leveleiben Száva Vladika rácz püspökről és a rácz templomról Lippán szól, [2]) mely körülményben aligha jelét szabad látnunk annak, mintha ezen püspöki szék régen is fennállott volna itt, sőt inkább azt véljük, hogy Basta ideje alatt, ki a ráczságot czéljai érdekében felhasználta, ezen nép Lippa környékén megszaporodván, számára vladika neveztetett ki, kinek szélesebb terjedelmű püspökmegyéje nem volt, hanem oly helyzetben lehetett, mint a kolostorokban székelő első munkácsi és erdélyi püspökök. Meddig álltak fenn a lippai rácz püspökök, nem tudjuk, minden további adat róluk elfogy. Hihetőleg Lippának ismételt elfoglalása a törökök által vetett véget e püspökségnek, utóbb a város elolához hosodása ujra felállítását fölöslegessé tette. [3])

nevét nem értvén, Loriniensis-nak irja. Az oklevél kelete deczember 28-ika, még is márczius 28-ra teszi azt munkája történeti részében. (Gesch. der gr. u. Glaubensgenossen. 26. és 79. l.)

[1]) Csaplovics: Slavonien und zum Theil Croatien II. 152. l.

[2]) A Liber Regius IV. Sigismundi Rákóczy a gy.-fehérvári kápt. ltárában, három ide vágó oklevelet tartalmaz. Rákóczy a Wladikát családnévnek veszi, és ugy ir róla: Szava Wladika Episcopus Rascianorum.

[3]) Bárány Ágoston: Temesvármegye emléke 157. lap, szintén tud, Lippán 1606. évben székelő ó-hitü püspökről, – tán Fábián G. nyomán.

Végre szólnunk kell a jenopoli püspökről, az egyedüli, mely a Csernovics és társainak adott diplomában nevezett püspökségek közül már korábban is létezett.[1]) Brankovics György — ki nem a szerb despoták családjából volt, Báthory Zsigmond fejedelmet hasznos szolgálatok által megnyerte, ki is neki Világosvár, Pankota, Siri uradalmát és más területeket Arad és Csanád körül adományozá, miért is György magát jenopoli zsupánnak nevezte. Siri templomában tétetett örök nyugalomra. Fiának Ábrahámnak 3 fia volt; egyiknek t. i. Mózesnek Salamon nevű fia volt, ki szerzetes, utóbb pedig püspök lett. Ez utóbbinak szintén Salamon nevű fia mint szerzetes a Száva nevet vette fel és apját a jenopoli püspökségben követte, utóbb érseki méltóságot igényelt. Ábraham harmadik fia Dániel a török háboruk vihara alatt Jenopolban maradt. Három fia közül Lázár mint szerzetes a Longinus nevet viselte, azután a pécskai szerb templomban a jenopoli kerület érsekévé elismertette magát. A török vész elől Oláhországba menekült. Utána egy ideig csak protopopák voltak a jenopoli egyház főnökei. Dániel unokája Simeon Tergoviston 1656. szeptember havában Száva név alatt hieromachussá felvétetett, harmadnapra pedig érsekké felszenteltetett. Ez azon Száva, kit II. Rákóczy György ugyan ez évben megerősít, Diakovics Isajas pedig, ki a Csernovicscsal bevándorló szerbek ügyében közbenjárt, a fennemlített jenopoli püspökök utódja volt.

Engel azt irja, hogy a törökök elhatalmaskodása folytán a jenopoli püspökség 1600. év körül, midőn Száva már püspök volt, Erdélybe helyeztetett át, mi által az erdélyi g. n. e. püspökség alapja letétetett. Ebben az érdemes történetiró nagyon téved, mert az erdélyi görögkeleti püspökök előfordulása már a 16. században biztosan kimutatható. Egyébiránt Engel saját magával is ellenkezésbe jön, minthogy pár sorral előbb, —

[1]) A »Les Serbes de Hongrie« czimű munkának szerzője az 56. l., azt irja, hogy Báthory Zsigmond idejében Tivodorovics Tivadar N.-Szebenben szerb eparchiát alapitott, mely lassankint az egész oláh papságot Erdélyben tekintélyének elismerésére készté. Kevéssel azután Boros-Jenőben (Jenopol) alapittatott szerb püspökség, melyet utóbb Brankovics Száva elfoglalt.

még pedig helyesen — azt mondá, hogy a jenopoli püspökség az aradinak anyjául tekinthető. [1])

Ha tekintetbe veszszük, hogy Lippán 1607. évben Száva nevű rácz püspök előfordul, igazoltnak látszik azon feltevés, hogy ezen Száva ugyanazon személy Brankovics Mózes hasonnevű unokájával, ki alatt, mint előadtuk, a jenopoli püspöki szék Erdélybe helyeztetett át. Mi azonban ezen feltevés ellen azt hozzuk fel, hogy a jenopoli püspöki széknek Lippára való áthozatalára semmi ok fenn nem forogható, mert Lippa csak ugy mint Jenő 1595. évben a törökök kezéből visszafoglaltatván, biztosság tekintetében tökéletesen hasonló helyzetben voltak. Különben, mint a későbbi kor története mutatja, sem az erdélyi, sem a lippai püspökségbe be nem olvadt, hanem aradivá változott át.

Ezek azon görögkeleti püspökségek, melyek tudomásunk szerint Csernovics Arzen ideje előtt léteztek. A Lipót császár által 1695. évben a szerbeknek engedélyezett második kiváltságlevél azonban nagy korszakot képez a görög egyház történetében, miután ez amaz egyház hierarchiáját egészen ujra szervezte. E kiváltságlevél nekünk is kiindulási pontul szolgál, hogy rajta megmutassuk, mikép alakultak, egyesültek, elváltak, vagy elenyésztek a különféle keleti püspökségek, és hogy Szörény vármegye mily állást foglalt e messzeható mozgalmak tömkelegében.

Csernovics Arzén, ipeki érsek nagy számu szerb és albán családdal Magyarországba bevándorolván, a hon uj lakosai különféle kiváltságok által megörvendeztettek. Lipót császár 1695. márczius 4-én kelt kiváltságlevele az érseket a görög püspökök kinevezésére feljogosítja és egyszersmind felsorolja azon püspököket, kiket Csernovics Arzén kinevezett. Ezek következők:

1. Diakovich Isajas — temesvári és jenopolitani püspök és krusedoli archimandrita.

2. Metoviach vagy Metohijac István — károlyvárosi és zrinopoli püspök.

3. Drobnyak Jeftimias — szegedi püspök.

[1]) Engel: Serwien und Bosnien 480. lap.

4. Popovics Jeftimias — budai és székes-fehérvári püspök.

5. Tetovacs vagy Petovac Jeftimias — mohácsi és szigeti püspök.

6. Stibicza Spiridion — verseczi püspök.

7. Benianin vagy Banianin Jefrem — váradi és egri püspök.

E felsorolásból kitünik, hogy Csernovics Arzén patriarchai hatalma még akkor Erdélyre nem terjedt ki. Csaplovics feltünőnek mondja, hogy a kiváltságlevél a pakráczi püspökséget nem említi; de a dolog nagyon természetes magyarázatot talál azon körülményben, hogy a 17. század végén a pakráczi püspöki széken görög-egyesült püspökök ültek, és csak 1708. évben, midőn a görög-keleti vallásuak vesztett terüket megint visszaszerezték, keletkeztek ujra görög-keleti püspökök is, kiknek utódjai a jelenkorig érnek.

A temesvári, károlyvárosi és budai püspökség még most is létezik, a mohácsi-szigeti 1731. évben a budaival egyesült; a szegedi utóbb bácskaivá átváltozott, melyet ma ujvidékinek neveznek; a nagyváradi-egri 1748. évben görög-katholikus püspökség lett. A Diakovics Isaias alatt még a temesvárival egyesült jenopoli püspökség különvált, és már 1710. évben aradi püspökséggé alakult.[1]) Hasonlókép a Metoviach alatt egyesült károlyvárosi és zrinopoli püspökség is egy ideig különvált és azóta kosztaniczai püspökségnek neveztetett, de 1774. évben ismét a károlyvárosival egyesült.

Az 1749. évi karloviczi congressuson a bécsi udvarnak az a kivánsága tárgyaltatott, hogy a püspökségek száma hétre szállíttassék le, fentartandónak kivánván a budai, bácsi, pakráczi, temesvári, karánsebes-verseczi, károlyvárosi és kosztainiczai püspökséget, de megszüntetendőnek az aradit, mert annak fentartására a kellő pénzfedezet nem létezik. A lepavinai

[1]) Fábián Gábor: Arad vármegye leirása 133. lapján mondja: Már 1706-ik esztendőben a g. n. e. püspök Diakovics is fundust vett magának Aradon, és a püspöki széket — hihető akkor mindjárt — Boros-Jenőből ide áttette, noha ezt sokan Diakovics successorának Martinovics Joanniciusnak tulajdonitják. A szerbeknek 1777. évben adott kiváltságlevele mondja, hogy a jenei és váradi püspökségből alakult az aradi.

(máskép severini, marcsai, horvát vagy varasdi) püspökmegye Károlyváros és Kosztainicza közt volna felosztandó. A zsinat helyeselte a lepavinai kerület bekeblezését a károlyvárosiba, és a kosztainiczai püspök halálának esetére az ő kerületének bekeblezését is inditványozá, az aradi (jenopoli) püspökség fenmaradását azonban kérelmezte.

E szerint a diplomában említett hét püspökségből ma még hat áll fenn, területileg módositva, czim szerint változtatva, sőt egynémelyik, mint az aradi, belső lényegében is más irányzattal és hierarchiai állással. Az idézett diploma különösségei közé tartozik, hogy temesvári és verseczi püspökről szól, midőn Temesvár és Versecz még a törökök hatalmában volt. Hogy a császáriak Karánsebest épen 1695. évben ott hagyni kényszerültek, tudjuk az általános történet fennebbi előadásából. Való még is, hogy már a második temesvári rácz püspök, Wladisavljevics Joanicius Temesvártt tartózkodott, mert midőn Savoyai Jenő herczeg e várat ostromlá, nevezett püspök titkon az ő táborába jött, és a vár állapotáról híreket hozott.

Horvátországról csak annyit akarunk mondani, hogy itt már a 17. század elején görög-keleti püspök létezett, ki kezdetben svidniczai püspöknek neveztetett, és majd Svidniczán, majd Plaski, Varasd, Marcsa, Lepa-Vina vagy Severinban székelt. E püspökséget Mária Terézia 1744. évben eltörölte. Szenvedélyes harczok után ezen püspökség a görög-katholikus vallásbelieknek nyeretett meg, [1]) a zágrábi érsekség felállitása után, annak rendeltetett alá. Dalmatiában pedig a zárai és kotori püspökség egyesíti magában az ottani görög-keleti híveket.

A Lipót császár 1695. évi diplomájában nevezett püspökökre nézve még meg kell jegyeznünk, hogy Diakovics Isajas, ugyancsak Lipót császárnak már 1690. év augusztus 21-én kelt levelében neveztetik jenopoli [2]) püspöknek, kit t. i. Csernovics

[1]) A severini vagy marcsai rácz püspökségért folyt viszályokról l. Schwicker: Geschichte der Kirchlichen Union in der croatischen Militärgränze 6. 15—23. l.

[2]) Jenopol a mai Boros-Jenő, Arad megyében.

Arzén, mint követét küldte a császárhoz, az adandó engedélyek megállapítására.

II. Rákóczy György fejedelem azon (tán már elődjeitől származó) intézkedése, hogy Szörény vármegye az erdélyi püspökség alá tartozzék, a Csernovics Arzénnak adott diploma által változást szenvedett, minthogy abban verseczi püspökről van szó, ki helyesebben karánsebesi püspöknek lett volna nevezendő, minthogy Stibicza Spiridion székhelye Karánsebes volt, és a régi püspöki lak még most is ismeretes Karánsebesen.

A püspöki székhelyet Popovics Vincze tette át Verseczre,[3]) az általa ott épitett laképületbe, és azóta az itteni főpapok verseczi püspököknek nevezték magukat, mi által Karánsebes nemcsak elárvult, hanem a püspökmegye egészen elszerbesült.

A következő névsor történeti előadásunkat némikép megvilágosíthatja:

A karánsebesi görög-keleti püspökök.

Első karánsebesi püspök, állitólag, Parthenius lett volna a XV. század végén. Ezt irja Böhm (Gesch. des Temeser Banats I. 414. lap, forrás idézése nélkül) és reá hivatkozván Picot Emil (Les Serbes de Hongrie 427. l.), Kengyelacz Emilian a temesvári helytartósághoz 1860. év május 1-én tett jelentésében szintén ezen Partheniusról, mint sejthető első karánsebesi püspökről szól, de korát inkább a XVI. század közepére teszi, a midőn a törökök Budát elfoglalták. Mi ezen adatokat történeti czélokra nem tartjuk értékesíthetőknek, és minden következtetés nélkül megjegyezzük, hogy 1542. évben, tehát körülbelől azon korban, a melyben Kengyelacz püspök jelentése szerint az első karánsebesi püspök emlittetik, Parthenius mint a vojloviczai kolostor első ismert hegumenje

[3]) Ez, egy hivatalos közlemény szerint, 1759. évben történt volna, a mi lehetetlen, mert Popovics Vincze csak 1769. évben lett püspökké. Böhm Lénárt is téved (Gesch. der Temeser Banats I. k. 276. lap) midőn azt állitja, hogy Popovics János (igy nevezi őt) 1774. évben neveztetett ki püspökké.

(zárdafőnök) feltünedezik. A vojloviczai kolostor Pancsovához és a Dunához félórányira fekszik.

1695. Stibicza Spiridion. (Böhm és Picot helyesen ez évre teszik, mert neve előfordul I. Lipót császár márczius 4-én kelt kiváltságlevelében, a hol verseczi püspöknek neveztetik. Kengyelacz püspök idézett jelentésében hibásan 1625. évre tétetik, 1695. évre pedig Gerasim verseczi püspök, kinek említését másutt nem találjuk.)

..... Dimitrijevics Miklós. (Kengyelacz püspök jelentése azt véli, hogy Stanojevics előtt lett volna verseczi püspök, mert valamely egyházi jegyzőkönyvben az állittatik, hogy Dimitrijevics alatt épült volna a verseczi székesegyház, mely aztán 1753. évben nagy kőtornyot és belső berendezést nyert.)

1722. Stanojevics Mojzes. (Picot, Kengyelacz.)

1728. Nestorovics Maxim. (Picot, — Kengyelacz sz. már 1726. † 1738.)

1739. Damjanovics Euthym. (Picot, Kengyelacz. † 1739.)

1741. Antonovics Isájás. (Picot. E püspököt Kengyelacz jelentése nem ismeri. Antonovics 1740. év július havában folyamodott a karánsebesi püspökség megadásáért. [Bécsi hadi ltár.] — Metropolitává választatott 1748, † 1749.)

1749. Georgievics János. (Metropolitává választatott 1769, † 1773.)

1769. Popovics Vincze. (Megerősíttetett 1774. † 1785. Bárány Ágoston és Böhm hibásan Jánosnak nevezik őt. Gesch. des Temesvárer Banats I. 276.)

1786. Szakabenti Joannovics József. (Előbb pakráczi, utóbb bácskai püspök.)

1806. Joannovics Vidák Péter. (Előbb felső-karlovaczi püspök. Picot. Csaplovics.)

1829. Manujlovits Maxim. (1833. évben temesvári püspök lett.)

1833. Rajacsics József. (Előbb dalmácziai püspök volt, 1842. metropolita, 1848-ban patriarcha, † 1861.)

1843. Popovics István. (Előbb pakráczi püspök.)

Verseczi püspök :	Karánsebesi püspök :
1853—1878. Kengyelacz Emilián,	1865—1878. Popasu János[1])

Saguna azon állítása, hogy az oláhok »az üldözés korszakában« keletkezett aradi, karánsebesi, verseczi és temesvári püspökség alá kerültek, csak oly kevéssé állja ki a történeti kritikát, mint sok egyéb mondata. [2]) A karánsebesi püspökség 1865. év előtt soha sem állt fenn a verseczi mellett mint külön püspökség. Az üldözési korszak alatt Saguna az erdélyi fejedelmek korát érti, de nem kellett volna felejtenie, hogy épen az erdélyi fejedelmek sürgették azt, hogy az oláhok az istentiszteletet ne szláv, hanem oláh nyelven tartsák; és hogy ők maguk 1648. évben csak nagy berzenkedéssel fogadták el az oláh lithurgiát.

Visszatekintőleg egy pár szót azon viszonyról, melyben az erdélyi görögkeleti egyház a szomszéd Oláhországgal állott. Saguna ugy vélekedik, hogy azon tartományban, melyet ő Bánságnak nevez, azon okból, mert itt gótok, vandalok, longobardok és végre törökök dulongtak, hierarchia meg nem gyökerezhetett, legalább hosszabb időre nem. Ebből azt következteti, hogy a »Bánság« hierarchusa kis-oláhországi Csernetzen, vagy Szörényben (Severinu) székelt. Saguna itt egy évezrednél többet foglal össze és nem bizonyit semmit. Ha a csanádi püspökség itt évszázadokon át fennállhatott, a görög hierarchia keletkezésének sem álltak volna ellent a bárbárok, a kik különben nem oly folytonossággal taposták az ország földjét, mint a mikép azt Saguna, a történeti köztudat ellenére feltüntetni látszik. Különös, hogy épen a 17. és 18. századból — a midőn t. i. itt törökök tanyáztak — ismerjük a szörényi görög egyházi hierarchia viszonyát.

Radul oláh vajda (másod izben 1524—1529.) azon szándékból, hogy országában biztos közrendet állapitson meg, a világi és egyházi szervezetet megjavitá, és ez ügyben Nifon

[1]) Már 1847. évben az erdélyi püspöki méltóságra kapott 11 szavazatot.

[2]) Saguna: Promemoria über das historische Recht der nationalen Kirchen-Authonomie der Romanen morgenländ. Kirche. 14. lap.

kostantinápolyi patriarcha tanácsával élt. A korona legfőbb tisztviselőinek osztályát 12 bojár képezte, és azon kivül a krajovai bán, ki az egykori magyar szörényi bán helyébe lépett; később azonban a krajovai bánnal együtt csak 11 bojár létezett. Az egyházi dolgokat illetőleg az oláhok Oláhországban addig csak egy görög püspökkel birtak, ki Tergovistyén a vajdánál lakott, és a vallásához tartozó éjszaki oláhokra ügyelt. De azoknak száma Felső-Magyarországon és Erdélyben is nagy lévén, és a konstantinápolyi patriarcha a metropolitai székek számát szaporítani ohajtván, ő és a görög császár két metropolitát nevezett ki, kiknek egyike a nikomediai, a másik az amaseni széket kapta. Az első az exarcha czimét nyerte Magyarország és a Plagenusok fölött, a másik Ungro-vlachia egy részének és Szörény metropolitájává tétetett. Ez intézkedések a XV. század elejére esnek. Később a szörényi érsekség elenyészett, hihetőleg azért, mert a latin püspökség Ardsisban a magyar bánok és a missionariusok a bánsági görög-oláh községeket apasztották, mig végre a bukaresti metropolita emez egyházmegyét ugyszólván örökölte és a magáéba olvasztotta.

Ez utóbbi körülmény kedvezett Radul terveinek kivitelében, minél fogva ő Oláhországot (Ungro-vlachiát) három részre osztá, az egyik képezte a metropolita megyéjét, a másik (a brailai) részbe uj püspököt nevezett ki, Buzeo székhelylyel, az általa kinevezett másik uj püspöknek a krajovai bánságot adá, Rimnik székhelylyel. Vannak oláh irók, kik Szörényt már régibb korban görögkeleti püspöki székhelyül tartják, mely püspöki szék a törökök előnyomulása folytán Szörényből Rimnikbe tétetett át. Ez volna oka, hogy a rimniki püspök ma is uj-szörényi püspöknek neveztetik.[1]) De a dolog nem ugy áll, mert ama korban római katholikus, és görögkeleti püspököt ugyan egy székhelyen feltételezni nem lehet. Történeti forrásaink is világosan mondják, hogy Radul vajda, minthogy tartományát bővitette, két uj püspökséget állított fel, és közte a szörényit.

A metropolita most nem Tergovistyén lakik többé, hanem

[1]) Klein Samu, balásfalvi bazilita szerzetes. (Lásd Engel: Walachei 33. lap.

Bukuresten, és megyéjének nagy részét elveszté. Ezen metropolita hatásköre az erdélyi oláh községekre 1595. évben szerződések által biztosittatott. A török uralom megszüntével Magyarországon és Erdélyben azonban ezen befolyása elenyészett. Az erdélyi görögkeleti községek a vicariust vladikájuk vagy püspökjüknek elismerték, és az oláh pópák Bukurestbe mentek ugyan az ordinálást megszerzendők, de a metropolitát nem ismerték el főnöküknek. Mária Terézia 1777. évben megtiltá a vicariusnak, ki most egyházi dolgokban független, hogy az ordinálást a birodalmon kivül megengedje, és ezen rendelet annál inkább volt teljesíthető, miután Csernovics Arzén bevándorlása után a szerb hierarchia Magyarországon erősen szerveztetvén, a szerb patriarchának majdnem valamennyi oláh községet Magyarországon hatalma alá hajtani sikerült. [1])

Csak pár évvel a szerbek nagy bevándorlása után Erdélyben, a vallási unió következtében, a görög-keleti püspökség ott egészen megszünt, és midőn II. József császár azt 1783. október havában ujra felállitá, azt a karloviczi metropolitának rendelé alá, a radautzival együtt, mert időközben Bukovinát szerezte meg Ausztria.

Mielőtt az ujabb kor történetére átmennénk, szükséges az Erdélyben és az Erdélylyel érintkező részekben létező görög egyházi püspökségek alakulását is előadnunk.

Száva Erdélyi püspök, [2]) kit II. Rákóczy György, Rhédei Ferencz, Barcsay Ákos, Kemény János és Apafi Mihály erősitett meg hivatalában, két zsinati rendeletet hagyott hátra, melynek egyikében, a lithurgiában, az oláh nyelvnek használata a szerb helyett nemcsak megengedtetik, hanem ajánltatik is. Ily korán kezdődik már az oláh elemnek különválási törekvése a szerbtől, e törekvés a Csernovics Arzénnak adott diploma által még fokozódott, mig végre napjainkban érvényre jutott.

Saguna komolyan azt véli, hogy Szilvás, Feldiód, Vad

---

[1]) Gebhardi: Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten IV. 342—344. lap.)

[2]) Kineveztetett 1656. évben, meghalt 1687. körül. Halálának idejére nézve még sok az eltérő vélemény.

mindannyi püspökség vala a mai értelemben és az utóbbiról azt mondja, hogy a Szamos völgyében feküdt, mintegy másfél mértföldnyire Deés városától, [1]) éjszaknyugotra. Mások pedig azt állitják, hogy a karánsebesi püspök a török háboruk idején majd a hunyadmegyei Vadra, (Hátszeg közelében) majd a Kis-Oláhországban fekvő Csernetzre tették át székhelyüket; [2]) a mely vándorlás semmi történeti alappal nem bir.

Az erdélyi görög-keleti püspökség mellett felsorolandók:

a munkácsi görög-keleti püspökség, mely 1633. évben a görög-katholikus hittant fogadta el. (Ez Hunfalvy ethnographiája szerint 1652-ben, munkájának német kiadása szerint 1562. történt. Czörnig: Ethnographie III. 148. lap, azt irja, hogy az unio a ruthenek közt a 17. század elején kezdett terjedni, de formailag 1690. évben hajtatott végre a sborowi zsinaton;)

az aradi, mely 1865. évben a karloviczi patriarcha hatósága alól kivétetvén, és oláh püspökségnek kijelentetett;

a karánsebesi, mely 1865. évben az által keletkezett, hogy a verseczi püspökség felosztatott, a verseczi szerb, a karánsebesi oláh püspökségnek jelentetvén ki.

A görög-keleti egyházhoz tartozó oláhok számára Nagy-Szebenben érsekség állittatott fel.

Az erdélyi görög-katholikus püspökség, mely eddig a kalocsai érsek alá tartozott, szintén érsekségre emeltetett; az oda tartozó suffragan püspökségek pedig a következők:

a munkácsi, mióta az uniót elfogadta;

az eperjesi, mely 1816. febr. 6-án kelt kir. rendelettel felállittatott, és a munkácsi püspökség területéből alakult;

a lugosi, melynek első püspöke Dobra Sándor 1854. márczius 17-én neveztetett ki. A püspökség alakitása 1850. deczember 12-én kelt királyi rendelettel mondatott ki;

a nagy-váradi, mely 1748. évben lépett az unióra;

a szamos-ujvári, mely 1850. deczember 12-én kelt kir.

---

[1]) Saguna i. h. 55. l.

[2]) Kengyelacz püspök jelentése a feloszlatott temesvári helytartósághoz, 1860. évi május 1-ről, hol még az is mondatik, hogy hagyomány szerint a karánsebesi püspök már a XIII. században a gyulafehérvári érsek suffraganeusa volt.

elhatározással alakittatott. Első püspöke Alexi János, 1854. márczius 17-én neveztetett ki.

Maga a fogarasi püspökség, mint ilyen, a pápa által 1721. évben kanonizáltatott, 1738. évben pedig a császár által Balásfalva jelöltetett ki püspöki székül.

Ezen eredmények létrehozására nemzedékek működtek közre, és bennök különösen két irány talált kifejezést, t. i. a vallási unió, és az oláhok törekvése különválásra a szerb hierarchiától.

Mind két rendbeli szellemi mozgalom történeti fejlődését legfőbb pontozataiban kivánjuk megismertetni.

Az erdélyi fejedelmek idejében a protestáns egyház nemcsak befolyást gyakorolt a görög-keleti egyházra, hanem a téritgetést is gyakorolta. János Zsigmond halála után, az erdélyi rendek 1577. évben azt határozták, hogy azon oláhok, kik a görög hitet elhagyván, és Calvin dogmáját oláh nyelven akarják hallgatni, saját püspöküket választhatják, ki azonban a magyar (reformált) superintendenstől függjön. Állítólag Tordasi Mihály 1582. évben a reformált vallásra áttért oláhok superintendense lett volna.

Ezen püspök idején Hercse István volt oláh kálvinista predikátor Karánsebesen, ki szászsebesi, hátszegi és lugosi lelkésztársaival a Szentirást oláh nyelvre kezdte fordítani. [1] Bethlen Gábor 1624. szeptember 18-án a pópákat a tized fizetése alól felmenti, mire a rendek 1625. április 3-án hozzájárulásukat oly feltétel alatt mondták ki, ha az oláh superintendens magát a reformált magyar superintendensnek alárendeli.

Midőn Barlaam a szucsavai metropolita és moldovai érsek annak tudomására jött, hogy Erdélyben az oláhok régi hitüket elhagyják, és midőn Calvin dogmákat tartalmazó oláh katekizmust kapott kezébe, Oláhország és Moldova részére zsinatot hivott össze, és ezen katekizmust mint eretnek iratot elátkozá.

De avval czélt nem ért. Fogarasi István, a lugosi oláh-

[1] Cipariu Timoté balásfalvi prépost leveléből Haynald Lajos kalocsai érsekhez, ki e levelet a szerzőnek átengedni kegyeskedett.

magyar ekklézsiának lelki pásztora, 1648. évben Gyulafehérvárott szintén ilyen katekizmust nyomatott, és azt Barcsai Ákos lugosi és karánsebesi bánnak és szörényi főispánnak ajánlotta.[1]) Ugyan ő Szent Dávid zsoltárait is lefordította oláhra, és ezeket Barcsai Ákos segítségével kinyomatni szándékozott. Az Uj Testamentom is oláh nyelven adatott ki még ez évben, és igy a fejedelem azon törekvése, hogy a bolgároktól kapott szláv lithurgia czélszerü oláh könyvek által kiszoríttassék, valósuláshoz látszott közelegni. Áron Péter Pál püspök alatt, midőn Balásfalván nyomda is működött, oláh könyvek a templomokban már valóban használtattak, és az istentisztelet oláh nyelven tartatott. E mozgalom azonban nem volt tartós, mert II. Száva görög-keleti püspök 1675. évben zsinatot tartott, melyben — de még most is hiába — azt a parancsot adta ki, hogy a pópák tegyék félre a szláv nyelvet, melyet ők roszul ejtnek, és a nép nem ért, fogadják el a lithurgiát oláh nyelven és tartsák az istentiszteletet is azon.[2])

Nem lehet tagadni, hogy az erdélyi fejedelemség idejében a görög-keleti egyház igen alárendelt, és méltatlan állapotban volt, miről az erdélyi Approbata Constitutio számos helye tesz tanúságot; a fejedelmek még azt a jogot is fentarták maguknak,[3]) hogy a kalugyereket bármikor jónak találják, az országból kiutasíthassák. Sok zavart és békétlenséget támasztottak az idegen papok is, azért a Léczfalván (Sepsiszékben) 1600. évben tartott országgyülésen a székelyek és szászok panaszára végeztetett: »Oláh pap is az két Oláhországból soha ide bé ne jöhessen. Az kalugierek pedig az országból minden helyekről teljességgel proscriptusok legyenek.« Mind a mellett a kalugyerek ki nem utasíttattak, és a görög-keleti vallásuak még püspökeiket is megtarták.

Az erdélyi keleti egyház a nemzeti fejedelmek korában

---

[1]) E könyv már csak egyetlen példányban létezik, és pedig a marosvásárhelyi reform. collegium könyvtárában.

[2]) Mig az oláhok közt a protestáns vallás egészen kiveszett, addig Korógy fiók-egyházainak szerb ajku lakosai Antin és Tordincze szerémi községekben a református vallást követik. Vajjon ezek nem a szerémi husziták utódjai-e?

[3]) Approbata P. III. Tit. 53. art. 1.

az uralkodó vallásnak volt alárendelve. De Magyarországon az ujabb korban sem követett a király más politikát, mert 1706. évben két kir. rendelet jelent meg, mely Csernovics Arzént érseki hatalmától és czimétől megfosztja és a görög-keleti vallásuakat a róm. katholikus püspököknek alárendeli.[1]) Ez a tény még eddig a történetirók által kellőleg figyelemre nem volt méltatva. E rendeletek indító okait vizsgálni érdemes volna, feltalálni azokat bizonyosan nem volna nehéz. Csernovics még ugyanez évben meghalt, és miután Diakovics Isajás már a következő évben utódja lett, világos hogy a fennebbi rendeletek hatályon kivülivé tétettek.

Tény, hogy a görög-keleti egyház tekintélye századokon át igen alacsony fokon állt, minthogy általában ez egyház hiveit kereszténynek sem tekintették, és számos adat minden századból ellentétbe hozza, vagy megkülönbözteti az ó-hitüeket a keresztényektől.

Mátyás király 1469. évben megtiltja, hogy a szászok, magyarok és más keresztények földjein oláhok mint nyájőrzők alkalmaztassanak, és szenvedett károk megállapitására szolgáló esküik alkalmával, a keresztények eskűjét feltétlenül bizonyitónak tartja az oláhok ellenében.[2]) Hasonlókép Laczk és Tamási erdélyi vajdák a keresztényeket az oláhoktól megkülönböztetik.

Feltünőleg gyakran használ II. Ulászló becsmérlő szavakat az oláhok ellen, kiket majd perversos homines (1506. év) majd pessimi homines (1511. év) nevez, bizonyára nem egyéb okból mint vallási tulbuzgalomból és ellenszenvből.[3]) A király az oláhoknak és szerbeknek még a Meggyesben való tartozkodást (1498. év) csak addig és csak annyiban engedte meg, mig a vár falainak felépitésében segitségül lesznek.

A vallás ezen korban az emberek minden lépteit igazgatta. A XV. és XVI. század fiai távol voltak még csak sejtelmétől is annak mily nagy igazságtalanságot követnek el a

---

[1]) Csernovics kérvénye, melylyel ezen rendeletek visszahuzását kéri, meg van a bécsi pénzügyminisztérium levéltárában.

[2]) Eder, Adversaria III. 1143. lap; Kézirat a Nemzeti Muzeumban.

[3]) Ugyanott. 1403. lap.

más vallásuak irányában, midőn jóhiszemüséggel a jogot, a polgári derékséget csak az uralkodó vallás hivei számára vették igénybe. Hogy ily körülmények közt a véres összeütközések nem számosabbak, nem állandóbbak, nem irtóbb természetüek voltak, ez csak a nemzetet jellemző vallási türelemnek köszönhető, mely sok sértő törvényt, és rendeletet gyakorlatilag enyhitett, és a vallási meggyőződés csorbitása nélkül, egy felvilágosodottabb kort előkészité.

Az uralkodók azon nézeten voltak, hogy bárkit azonnal a haza jó polgárává átalakítják, mihelyest őt a hatalom birtokában levő vallás keblébe vezethetik.

Igy gondolhatott János Zsigmond fejedelem is, ki 1566. év András napján ily rendeletet bocsátott ki. »Az Istennek igéje szabadon hirdettessék, kiváltképen pedig az oláhok között, kiknek pásztori vakok lévén vakokat vezérnek. Azoknak, kik az igazságnak engedni nem akarnak, ő felsége parancsolja, hogy Georg püspökkel superintendenssel az Bibliából megvetekedjenek, és az igazságnak értelmére mennyenek, kik ha ugyis az megesmért igazságnak helyt nem adnának, eltávoztassanak vagy oláh püspök vagy papok, avagy kalugerek lesznek és mindenek csak ez uj választott püspökhöz Georg superintendenshez és az ő tőle választott papokhoz hallgassanak. A kik pedig ezeket megháboritanák, hitetlenségnek poenájával büntetessenek.« [1]) Az áttérés főleg az oláhok és ráczok vallására kemény büntetéssel, jószágvesztéssel járt. Igy II. Ulászló király 1500. évben Mihály és Miklós porecsai nemeseknek némely, a miháldi kerületben fekvő részbirtokait csak azért kobozza el, és Fiáth Lajosnak és Lászlónak adományozza, mert az előbbiek elpártolván a keresztény hittől, az oláhok és ráczok kárhozatos felekezetéhez áttértek. [2]) Ezen hithagyást még Izabella királyné is 1547. évben kárhoztatólag említi, és mert Mihály fia Bogdán az oláhok vallásában megmaradt, az apja után rá szállt Kalva stb. prediumokat tőle elvevén, tovább adományozza.

[1]) Eder : Adversaria III. 1554. lap.

[2]) Az oklevél szavai : Quod contempta Religione fidei Christiane, dampnabili secte scismatice Wolachorum sive Rascianorum adhesisse dicuntur. Lásd e munka III. köt. 128. lapját.

Lépes György erdélyi püspök 1437. évben az ó-hitüeket kiátkozta, mert tizedet nem fizettek, [1]) azonban Mátyás király 1481. évben ezen tizedfizetést megszüntette. De csak annyiban állt a kedvezmény, mert ugyanazon év 3-dik és 4-dik törvényczikke, mely ezen kérdést szabályozza, »ráczokról és hasonló eretnekekről szól, kik a keresztények földjein laknak.« Ezen törvény nyomában jár II. Ulászló király, és az alatta 1495. évben hozott 45 törvényczikk, elmondván, hogy az országhatárain, a keresztények földjein lakó ráczok, oroszok és oláhok a kath. főpapok által tizedfizetésre szorittatnak, ujolag is őket ezen tizedfizetés alól felmenti.

Ugyancsak II. Ulászló király egy évvel az előtt a sebesi kerület oláh lakosainak, tetszésének tartamára adómentességet engedményez, és ez alkalommal a nyelvi-különbséget emliti ugyan, de a vallást szóval sem érinti, sőt általában sok jóakarat hangzik az itteni lakosság irányában. [2])

Várdai Ferencz erdélyi püspök 1515. évben ujra követeli a tizedet, és Nagy-Szeben városának azt irja, hogy miután az alsó-kenyéri plébániában kevés a keresztény, az oláhok a a róm. kath. plébánust nagyon zaklatják. Felszólítja a tanácsot, hogy az oláhoktól a tizedet hajtsa be.

Ha fennebb a görög-keleti vallást sujtó rendeleteket közlöttük, a méltányosság kivánja, hogy azokról se hallgassunk, melyek a vallás-türelem szép példájául szolgálnak. Egy szabály 1591. évből igy szól: »Senki alatta lévő községét, jobbágyokat, házuk, népet, se semminemü rendeleteket, erőszak, vagy akárminémü büntetésnek fenyitéke alatt maga religiójára ne kényszerítse, se pedig a földesur, más religión lévén, a falunak vagy városnak templomát el ne foglalja, más religión levő papokat reájuk ne vigyen, se imponáljon, maga vallásán levő papokkal semminémü alkalmatosságokban való egyházi szolgálatokat ne celebráltasson, sub poena flor. 200.[3])

A XVII. század elejéről a görög templomok oklevelesen is említtetnek, igy 1643. évben olvassuk, hogy Obresián (a Bisztra patak mellett) az »oláh valláson való Ecclesiát épitet-

[1]) Pray: Dissertationes in Annales.

[2]) Lásd az oklevelet e munka III. kötetének 117. lapján.

[3]) App. Constitutio Pars I. Til. I. Art. VIII

ték« nem rég, melynek építtetéséhez a földesur is hozzájárult. Karánsebesen 1579. évben rácz templom említtetik, de nem püspök. Nincs kétség, hogy sokkal régibb templomok is léteztek, de a jelenkorra nem maradt fenn egyetlen sem.

Saguna András több alkalommal azt állítja, hogy Erdélyben már régi korban is görög-keleti érsekség és metropolitaság állt volna fenn. Ennek a történet egész folyama ellenmond. Igaz ugyan, hogy a püspökök gyakran érseknek, vagy metropolitának nevezték magukat, hogy az oláhországi egyház is azoknak czimezte őket, de egyetlen törvény, egyetlen királyi rendelet sem nevezte őket metropolitáknak;[3]) és igy meglehetősen közönbös, és az államfő és kormánya is azon nézeten volt, hogy ők magukat mikép czimezik egymás közt. Azon tény, hogy a görög-keleti püspökök a református superintendensnek voltak alárendelve, kirekeszti azt a lehetőséget, hogy a görög-keleti egyház feje Erdélyben érseki méltóságot viselt. Az osztrák házból származó királyok csak erdélyi görög nem egyesült püspökről, nem metropolitákról szólnak.

A czimek használatában a foglalási vágy nyilatkozott és sokszor nem igen ügyesen. Igy például Stefanus Simeon igy irá magát : Gyulafehérvár, Vad, Szilvás, Marmaros és egész Erdély érseke és metropolitája. Vajjon Gyulafehérvár, Vad és Szilvás nem Erdélyben fekszik-e? Genadius 1641. évben archimetropolita czimmel élt.

Ez nem volt egyéb, soká türt visszaélésnél, mely ellen utóbb (1744.) a karloviczi congressus is felszólalt. III. Ferdinánd 1641. évben a munkácsi püspököt még patriarchának is czimezi, a nélkül, hogy azért valaki munkácsi patriarchaságra gondolna. Ezen visszaéléstől Csernovics Arzén sem mentt, mert mig a császár őt a görög-keleti egyház rácz érsekének nevezi, addig ő maga 1706. évben a ráczok, ruthenek és oláhok érsekének és patriarchának irja magát.

---

[3]) II. Ulászló 1494. évben, midőn Antal konstantinápolyi patriarcha egy levelét megerősíti, Archiepiscopus de Transilvania szóval él. Ennél több példát nem ismerünk. De a patriarcha maga az Archiepiscopus szó értelmét kicsibe veszi, midőn azt irja : subditi nostri Archiepiscopus aut Episcopus in dicto monasterio, t. i. a munkácsi kolostorban. Vagy tán Munkácson is volt érsek ?!

Végre azon körülmény, hogy csak a legujabb időben állíttatott fel Erdélyben előbb görög katholikus, utóbb pedig görög-keleti érsekség is, világosan mutatja, hogy az előtt ilyen érsekség nem létezett.

Az osztrák kormány, a II. Apafi Mihály fejedelemmel kötött szerződés folytán, Erdély birtokába jutván, legsürgetősb teendői közé számította, hogy a keleti egyház egyesülését a római kath. vallással előmozdítsa; és e czélt a bécsi udvar mindenkép támogatta. Barlaam az első görög metropolita az osztrák ház uralkodása alatt, egyszersmind utolsó volt e méltóságban, a teljesen más jellemű korszak bekövetkeztéig. Theophilus 1693. évben lett Barlaam [1]) utódja a görög-keleti egyház székén és még Tergovistyén [2]) fölszenteltetett; 1697. évi február havában zsinatot tartott, melyen a róm. katholicismus főtanait elfogadván, »a római anyaszentegyház ölébe visszatért.« Theophil utódja Athanasius 1698. július 7-én tartott zsinatot Gyulafehérvárott, és az egyházi unió érdekében hathatósan működött. Az egyházi uniót ez alkalommal mintegy 1500 pap fogadta el, és azon kevés számuak, kik az ó-hitnél megmaradtak, schismaticusoknak tekintettek, kiket azóta görög nem egyesült vallásuaknak kezdtek elnevezni. [3])

E percztől fogva nem létezett Erdélyben görög-keleti püspök és egyház.

A kor és viszonyok jellemzésére nem akarjuk hallgatással mellőzni, hogy Bánfy György erdélyi kormányzó Teophil javára 1693. a püspök július 21-én kiadott megerősítő levelében, még a régi erdélyi jog értelmében a református superintendens iránti engedelmességre és némely Calvin-valláselvek elfogadására köteleztetik, de a görög-keletiekre már most nem a reformátusok, hanem a római kath. vallás gyakorolt befo-

---

[1]) Össze nem téveszthető azon Barlaammal, ki 1537. évben volt püspök.

[2]) Az erdélyi fejedelem 1595. évben megegyezett Mihály oláh vajdával, hogy az erdélyi görög-keleti püspökség a tergovistyei érsekség alá tartozzék. Azért az erdélyi görög püspökök 1700. évig Oláhországban szenteltettek föl.

[3]) Illia: Ortus et progressus czimü munkája szerint Theophil 2600 pap és mintegy 80,000-re menő nép lépett át a katholicismusra.

lyást; és ez mily hatalmas volt, tanusítá a legközelebbi jövő. A kinevezési oklevélből még nevezetes annak 18-dik pontja, mely azt kivánja, hogy azon oláh papok, kik egyebet nem tudnak, mint a templomban a szláv [1]) nyelvet mormogni, különben hiveik nagy lelki kárára a keresztény vallás elveiből mit sem értenek, más papok által pótoltassanak, kik az oláh nyelvet és irodalmat ismerik, és a kereszténység tanaiban jártasok. Az oláh püspök még itt is superintendensnek vagy vladikának neveztetik.

Az unio bármily fényes eredménynyel kezdődött, még sem volt teljesen biztosítva. A szomszéd Oláhországból jövő emissariusok átbarangolták egész Erdélyt és a népet fanatizálták az ó-hit mellett maradásra. A görög-keleti papság, mely felszenteltetést nyerendő, az oláhországi és moldovai püspökökhöz fordult, azok által ellenállásában az unio ellen buzdíttatott, miért is utóbb a görög-keleti papság a budai szerb püspökhöz utasíttatott.

Tulhajtások okozták, hogy az Unio kezdetben csak keserü gyümölcsöket termett az országnak. Maguk az oláh irók az oláh nép hanyatlását és évről évre való elvadulását képzelhetlen szomorúnak festik. Számos oláh faluban nem találkozott ember, ki a Miatyánkot elmondani tudta volna. Legtöbb helységben az istentisztelet még mindig szláv nyelven tartatott, hogy a nép a látszólag szent szertartás alatt valahogy itéletre ne ébredjen. Papok hiányában sokszor kóbor rusznyákok találkoztak, kik szakálukat növesztették, és mert szerbül énekelni tudtak, papoknak adták ki magukat, és olyanokul el is fogadtattak. De minthogy olvasni nem tudtak, ezen hiányukat a templomban ámitással takargatták. [2])

Láthatlan kezek kezdtek az unio ellen működni. 1742. év elején a horvát születésü Bessarionis nevü görög szerzetes, Arzén karloviczi metropolita ajánlásával jött be Dobra és Déva felől, már eleve gondoskodván, hogy a nép őt mint apostolt és isten küldöttjét fogadja. Egyénisége egészen arra lát-

[1]) A diploma azt irja: praeter Russianam literaturam. Alább is Russianorum Superintendentes és Russianos. Azt véljük, hogy itt mindenütt Rascianam stb. olvasandó.

[2]) Hintz i. m. 41. lap.

szott hivatva lenni, hogy a meggyőződésében megzavart oláhságot előbbi hitéhez vezesse vissza. Fellépése okos ovatosságot tanusított, és mire Szebenhez közeledék, már a sokaság bálványa volt; itt azonban az országos főkormányzó és katonai parancsnok rendeletéből elfogatott; fogságában maga az egyesült püspök látogatta meg és szemrehányást tett neki, hogy magát feljogosítva érzé a hozzá tartozó egyház megzavarására. A kelletlen vendég több heti fogság után előbb Fejérvárra, onnan pedig Bécsbe vitetett, s ott az orosz követ közbenjárására honába küldetett vissza. E körülmény sokat megfejt, a mi különben Bessarionis eljárásában homályos volna.

Áron egyesült püspök 1759. évben az országban körutat tett, mely alkalommal Hunyad megye ó-hitü községeit is meglátogatván, a vegyesen használt templomokban oly ellenséges indulattal szónokolt, oly gyülölségre buzdította hallgatóit a más vallásuak — különösen a reformáltak — iránt, hogy amazok több helyen, a nekik csupa szivességből átadott templomokban, a leggazabb rombolásokat vitték véghez; a mi azután nem egy helyen, visszatorlásokra és véres összeütközésekre szolgáltatott okot. [1])

A folytonos zavarok növelésére még ugyanez évben egy új merész izgató tünt fel, Sofroni kalugyer, ki az egyesült papok ellen valóságos háborút támasztott, és a felbujtogatott nép segélyével őket házaikból és telkeikről elüzé. A katonai hatalom beavatkozása megakadályozta ugyan, hogy a mozgalom bizonyos határon át ne csapjon, de szerencsének volt még is mondható, hogy utóbb Sofroni maga is megszelidült, és a kormány által kilátásba helyzett és fogauatba

---

[1]) Hazánkban nem ritkák azon esetek, a melyekben két különféle vallás-felekezet ugyanazon templomot közösen használta, természetesen a nap különböző óráiban. Jászberényben a templom egyik végén róm. katholikus, a másik végén protestáns szertartásu oltár állott. A két vallásfelekezet azonban 1560. évben a templom használásáért mégis igen tüzesen egymásra csapott. (Lásd Verancsics munkái VIII. kö. 196. lap.) Karánsebesen a kathol. és protestansok közt a templom használata miatt egyenetlenség tört ki, melynek megbékéllésére 1564. évben elhatároztatott, hogy a templomot egyik napon a katholicusok, más nap a protestansok használják.

vett intézkedésekben megnyugodott. Sofroni végre rejtélyesen eltünt.[1])

Az említett két oláh apostol működésének mégis annyi eredménye volt, hogy azon oláhok, kik a görög-katholikus vallást nem fogadták el, azaz a nem-egyesültek, most már többségre vergődtek. A bécsi kormány is érezte, hogy az ország nyugalmának helyreállítására valamit tenni kell, és e czélt leginkább a görög-keleti püspöki szék visszaállításával vélte elérni. Ez megtörtént 1761. évben, és augusztus végén Novakovics Dénes budai püspök erdélyi ó-hitű püspökké avattatott fel Brassóban, a nem-egyesültek végtelen örömére. Novakovics rövid látogatásra jött Erdélybe, halála után pedig (1767.) más szerb, Kirilovics Dénes neveztetett ki erdélyi görög-keleti püspökké; de ez is az országot már 1773. évben oda hagyta és előbb a budai, aztán a temesvári püspöki széket foglalta el, mire az erdélyi ó-hitű püspökök sorában megint szünet állt be. A viszonyok csak II. József császár alatt jutottak megállapodásra, ki a prozelitacsinálással nem törődött, és 1784. évben ó-hitü püspököt, — ismét szerbet, Nikitics Gedeont — nevezett ki, Nagyszebent neki székhelyül kijelölvén.

Az unio következtében egy félszázadnál tovább az erdélyi görög-keleti püspöki szék, mint a fennebbiekből láttuk, be nem töltetett, azon egyház hivei törvényesen nem létezőknek tekintettek. Midőn a püspöki szék ujra betöltése jónak találtatott, az illető püspökök a karloviczi metropolita meghallgatásával kineveztettek, és az ő megyéjéből kerültek ki. Ezen tényből magából következett a hierarchiai alárendeltség, mely még csak 1783. évben, de akkor és később ismételve legfelsőbb rendeletekkel kimondatott, s szabatosan körüliratott, az erdélyi püspök mind a mellett az illir nemzetnek engedélyezett kiváltságaiból kirekesztetett.[1])

A mi a görög katholikus, avagy görög egyesült püspök-

---

[2]) Gr. Teleki Domokos azon kor vallási villongásait a görög egyesült és nem egyesült egyház hivei közt, igen érdekesen rajzolta »A két kalugyer« czimű értekezésében, a Csengery Antal által szerkesztett Budapesti Szemle 17. kötetében 55—81. lap.

[1]) Aktenmässige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. u. Hierarchie in Österreich. Wien, 1860.

séget illeti, ennek 1738. évben adományoztattak jószágok. A püspöki szék Balásfalvára tétetett, noha a püspök fogarasinak neveztetik, és pedig azért, mert a püspökség 1721. évben mint fogarasi püspökség kanonizáltatott XIII. Incze pápa által. Tudjuk, hogy a csanádi püspök is nem Csanádon, hanem Temesvárott székel.

Mária Terézia kegyét kiválólag a görög-katholikusokkal éreztette, és az ő kormánya alatt a temesi tartományban is görög-katholikus püspökség felállítása terveztetett, melynek székhelye Ujpalánka lett volna. Sztaniszlovich csanádi püspök e szándékot nem helyeselte a törökök közelsége miatt, az ujpalánkai capucinusok egykori conventjének, és a szép templom romjai tanusítván az ily szomszéd veszélyes voltát. A nevezett csanádi püspök már 1741. évben javasolta, hogy a felállítandó görög-katholikus püspökség székhelye Lugos legyen. E tervnek még akkor nem érkezett el az ideje.

Az uniót pártfogoló kormány 1736. évben rendeletileg oda utasította a temesi hatóságot, hogy a rácz papok áttérését az unióra mindenkép előmozditsa. Staniszlovich csanádi püspök idején görög-katholikus plébániák léteztek Karánsebesen, Cela, Szlatina, Facset és Mehádia községeiben. [1]) Mikor tértek át e községek az unióra, arról semmi biztos adatunk nincs. Szlatináról azonban általános az a vélemény, hogy annak régi lakosai eredetileg sem tartoztak a görög-keleti egyházhoz, és a népes község lakosai, mely mindenütt csak görög-keleti (avagy nem egyesült) vallásfelekezeti lakosok által van körülvéve, azért találtatnak ma a római katholikus valláson, mert ők régi magyar lakosok utódjai, kik nyelvüket, nemzetiségüket, sokszor nevüket is változtatták, de az elolálhosodás mellett a régi katholikus vallást megtartották.

A karánsebesi görög-keleti püspökség az aradival is kapcsolatban állhatott egy ideig. Legalább Engelshofen cs. altábornagy Temesvárott 1742. évi május havában a bécsi Hofkriegsrathnak azt a jelentést teszi, hogy Antonovics a r a d i és k a r á n s e b e s i püspök a temesvári kincstári

[1]) Történelmi Adattár, — kiadják Orthmayr Tivadar és Szentkláray Jenő. I. köt. 655. lap.

igazgatóság által hivatalába beigtattatott. A püspök azon kérelmére, hogy neki Bécsbe mehetésre engedély adassék, Engelshofen az engedélyt csak Budára adta meg a püspöknek, mert — ugymond Engelshofen — nem tudja vajjon »ily embereknek« adhat-e a General Commando távozásra való engedélyt az udvari haditanács engedélye nélkül. [1]) Más forrásokból tudjuk, hogy Antonovics Isajás 1731. évben aradi, 1741-ben pedig karánsebesi püspökké neveztetett; de nem együttesen viselte a két püspöki hivatalt. [2]) Midőn 1748. évi szeptember havában Antonovics Isajás karloviczi metropolitává választatott, ismét aradi és karánsebesi püspöknek neveztetett. [3])

A verseczi püspök ez időben kineveztetéseért bizonyos illetményt fizetett, és pedig 500 forintot a magyar udvari kanczelláriának, ugyanannyit a bécsi Hofkriegsrathnak.

A meddig Erdélyben csak a négy bevett vallás létezett (t. i. a római katholikus és később a gör. katholikus is, a reformált, a lutherán, és unitárius vallás) az ó-hitüek nem tudtak államjogi helyzetre vergődni, és hosszu kisérletek után szabadabb állás elfoglalására, 1790. évben a 60-dik törvényczikkben nyerték szabad vallás-gyakorlatuk biztosítását. — Habár azonban törvényesen elismerve, még is a görög-keleti vallás csak tűrt vallásnak tekintetett gyakorlatban, és a püspökök hivatalos utasítást kaptak, melynek czélja nem volt más, mint a püspököt és egyházát a politikai hatóságok gyámsága alá vetni. [4]) Igy találta az 1848. év a görög-keleti egyházat Erdélyben, hol időközben (1848. febr. 5-én) Saguna András az eddigi vicarius görög-keleti püspökké kineveztetett,

---

[1]) A bécsi hadi ministerium levéltárából.

[2]) Les Serbes de Hongrie 427. lap. A bécsi hadi levéltár adataiból kivettük, hogy ezen Isajás aradi püspök, 1740. július havában, a karánsebesi püspökség adományozásáért folyamodott.

[3]) Aktenmässige Darstellung der Verhältnisse der gr. n. u. Hierarchie in Österreich, azt irja a 16. lapon: Zum Metropoliten wurde der Bischof von Arad und Caransebesi, Isaias Antunovics gewählt.

[4]) A Moga Vazul püspöknek kiadott, 1810. évről szóló utasítás a fennebbi törvény daczára határozottan mondja: Graeci ritus non unitus clerus toleratus solum habeatur. Ezen utasításra hivatkozott a bécsi ministerium még az ötvenes esztendőkben. Moga meghalt 1845. október 27-én 72 éves korában.

még pedig azon megszorítások nélkül, melyeket Moga Vazul még köteles utasításul kapott. Az ország rendei siettek is, mint teljes jogu bevett vallást a gör. keleti egyházat elismerni, és egy ide vonatkozó törvényjavaslatot irtak alá, mely azonban az akkori zavarokban szentesítést nem nyert. I. Ferencz József az 1851. deczember 31-én kelt nyilt rendeletben minden törvényesen bevett vallást és egyházat biztosítá ugyan szabad vallásgyakorlatában, ügyeik önálló igazgatásában, alapítványaik és jótékony intézeteik használatában, de minthogy ezen nyilt rendelet csak azon »koronaországokban« volt érvényes, a melyekben azelőtt az ugynevezett alaptörvények kihirdettettek, ezen utóbbiak pedig Erdélyben nem léptek életbe, a görög-keletiek állapota változatlan maradt.

Alig győzetett le a forradalom, az egyházi ügyek előtérbe kezdtek lépni, és kivált a görög-katholikusok ügyei nagy figyelemben részesültek. A magyar püspökök 1850. augusztus 25. magánértekezletet tartottak Esztergomban, és abban szükségét mondák ki annak, hogy még két görög-katholikus püspökség felállíttassék; az értekezlet véleménye szerint az egyik Nagy-Bányán, a másik Lugoson volna felállítandó. Sterka Sulutz Sándor, ki akkor még csak fogarasi püspöki helyettes volt, szintén két uj görög-kathol. püspökség felállítását javaslá, az egyiknek székhelyéül Kolosvárt, vagy Szilágy-Somlyót, a másiknak székhelyéül Nagybányát ajánlá; egyuttal az egyházi unió érdekében szükségesnek jelenté ki, hogy a gyulafehérvári görög metropolita-szék ujra felállíttassék, és az a görög egyesülteknek átadassék, mert ők volnának ezen ősi metropolita szék fiai.

Ez időben Saguna András görög keleti püspök, oly nagy tekintélyben állott, hogy még maguk a görög-katholikus egyház hívei is leginkább rá irányozák szemeiket. Maga a fogarasi uj görög-katholikus püspök 1850. bizalmas jelentésben a bécsi belügyministernek azt adta elő, hogy Saguna az egyedüli ember, a ki egyetlen fordulattal az egyházi uniót tökéletes győzelemre segíthetné, jövendőjét biztosíthatná. A bécsi kormány figyelmeztetett, hogy Sagunát az uniónak megnyerje, az ő áttérésének jutalmául pedig neki az erdélyi metropolita-szék igértessék. Közbenjáróul ez ügyben a fogarasi püspök ajánl-

atott, vagy ha az el nem fogadná a megbizást, Sterka-Sulutz az akkori vicarius. Ez utóbbi azonban alig hogy fogarasi püspök lett, Sagunát, mint az unió ellenségét, a kormánynak bevádolá.

Egy más értekezleten, mely Bécsben 1850. november havában tartatott, [1]) az erdélyi metropolita-szék felállítása Gyulafehérváron, és két uj görög-kath. püspökség szervezése czélszerűnek találtatott. Az utóbbiak székhelyéül Szamosujvár (az erdélyi császári biztos által szóba hozott Deés helyett) és Lugos hozatott javaslatba. Erre a király 1850. deczember 12-én kelt határozata következett, mely által az oláh erdélyi gör. kath. érsekség Gyulafehérváron ujra felállíttatott, és két uj görög katholikus püspökség, t. i. a szamosujvári és lugosi alakittatott. [2])

Egyúttal a pápa is 1853. deczember 6-án a fogarasi püspökséget érsekséggé emelte, melynek főpapja fogarasi és gyulafehérvári (gör. kath.) érsek (Archiepiscopus Fogarasiensis et Alba-Juliensis) czimét viselje, és Balásfalván székeljen. Első görög-katholikus érsek lett, Sterka-Sulutz Sándor, 1854. évben. Sterka-Sulutz 1855. év október havában igtattatott Balásfalván uj méltóságába. Ez tehát az első érsekség Erdélyben, és minden korábbi ily elnevezés csak önkény kifolyása volt.

Saguna még 1856. évben is szorgalmazta a bécsi ministeriumnál, miszerint a »görög nem egyesült« elnevezés »görög-keleti«-re változtassék [3]) és szintugy sérelmesnek találta, hogy őt nem erdélyi, hanem nagyszebeni püspöknek, megyéjét nagy-

---

[1]) Tagjai voltak Scitovszky János esztergomi érsek primás, Erdélyi Vazul nagyváradi gör. kath. püspök, Bach Sándor osztrák belügyminister, gr. Thun cultus és közoktatási minister, és Bach Eduárd erdélyi teljhatalmu biztos.

[2]) A lugosi uj egyházmegye 119. plébániával alakult, melyek a nagyváradi görög kath. egyházmegyéből és a gyulafehérvári metropoliából, összesen 63251 lélekkel szakittattak ki. De mai nap a parochiák létszáma 155, a hiveké pedig 99652. Dobra Sándor püspök 1868. november 22-én tartá főpásztori arany áldozatát. (Egyházi Lapok. Második évfolyam, 579. lap. Kiadja dr. Hatala Péter.)

[3]) A legujabb korig a nem katholikusokra vonatkozólag használt »a-katholikus« elnevezés 1843. deczember 26-án kelt cs. rendelettel megszüntettetett.

szebeni püspökmegyének nevezik. A versenygő fogarasi görögkath. érsek, és a görög-keleti püspök Erdélyben mindketten igényt tartottak arra, hogy ők a régi gyulafehérvári görög püspökök utódjai lévén, az ő egyházuk ősrégi elsőséggel bir.

Az osztrák cultusministerium azon törekvést, hogy a görög-keleti oláhok számára külön érsekség állítassék fel, sem jogosultnak, sem — az állam érdekéből — czélszerűnek nem találta, noha az erdélyi helytartótanács ez eszmét pártolta. Az osztrák ministerium határozottan roszalta azt az irányt, mely a temesvári, aradi, verseczi, sőt csernoviczi püspökséget is a felállítandó görög-keleti érsekségnek akarja alárendelni, és ugy találá, hogy ebben nem annyira a hasonló valláselveket követők egyesülése czéloztatik, hanem inkább támpont feltalálása az oláhoknak, mint népnek központosítására. Midőn az osztrák ministerium egyfelől az unio előtti görög püspökséget, csak árnyék püspökségnek nyilatkoztatja ki, egyszersmind a gör.-keleti érsekség felállítása ellen azt a nehézséget is felhozza, hogy legalább is három suffragan püspökkel kellene birnia, hogy a lex metropolitana-t, az egyházi felügyeleti jogot gyakorolhassa, de ilyen suffragan püspökök nincsenek.

A király 1860. évi szeptember 27-én Rajacsics patriarcha és a temesvári püspök kérelmére megengedte a karloviczi congressus összehivását, oly formán, hogy ott a görögkeleti oláhok Arad, Temesvár és Versecz püspökmegyéből is képviselve legyenek, és óhajaikat a különválásra előadhassák. Királyi biztosul a congressusra báró Sokcsevics altábornagy horvát bán neveztetett ki.

A rumének (oláhok) küldöttei 1862. májusban azt kérték, hogy a rumén metropolitaság az erdélyi (gör. kel.) püspökséggel egyesíttessék, czime pedig legyen: »erdélyi érsek, és az osztrák birodalombeli keleti szertartásu román egyház metropolitája.« Az érsek pedig azonnal kinevezendő volna.

Mintegy két évvel utóbb az oláhok óhajai még határozottabb kifejezést nyertek, nevezetesen a karloviczi püspöki zsinaton 1864-ben a szerb hierarchiától való különválást sürgették. Az oláhok (rumének) követelték, hogy a »Bánságban« két püspökségük legyen, és pedig hogy a verseczi megye románjainak, kik mintegy 300,000-en vannak, a karánsebesi

megye és püspöki székhely; a temesvári megye szintén háromszázezerre menő románjainak a temesvári székhely adassék tartozandóságaival osztályrészül, a szerb és kényelmesebb verseczi püspöki lak, tartozandóságaival a szerbeknek maradván. Ha pedig a szerb hierarchiának ugy tetszenék, hogy a »bánsági« szerbeknek, az oláhok különválása után két püspökségök legyen, e czélra kétségkivül Nagy-Kikinda volna alkalmas. Ezen fölül az oláhok négy zárdát követeltek a szerbektől, melyek az oláhság vidékein vannak, ezek pedig volnának Hódos, Bezdin, Szentgyörgy és Mesits.

Ez igények támogatására az oláhok és szerbek közti nemzetiségi arány, a milyen az az alkudozások idején volt, vétetett alapul. Ezen elvből kiindulva, a karánsebesi, mehádiai, oraviczai vagy varadiai és lugosi esperesség tisztán oláhnak, a palánkai, és verseczi csak tulnyomólag oláhnak; — továbbá a temesvári püspökmegyében a lippai, facseti, hassiási (hisziási) és zsebeli tisztán oláhnak, a temesvári és csákovai túlnyomólag oláhnak jelentetett ki, a többi esperesség szerb volta elismertetett.

A karloviczi püspöki zsinat 1864. augusztus havában minden különös nehézség nélkül, egyhangulag elhatározta egy, a szerbbel egyenlő állásu román metropoliának felállítását, és az ez iránt a királyhoz intézendő kérelmet. Erre következett a király 1864. deczember 24-én kelt határozata, mely a szerb és rumén hierarchia elkülönitését kimondja, Saguna Andrást az egész rumén görög-keleti egyház érsekévé és metropolitájává kinevezi, Nagy-Szeben, mint székhely kijelölésével, meghagyván az érseknek egyszersmind, hogy Ivácskovics Prokop aradi püspökkel egyetértve, tegyen javaslatot a karánsebesi püspöki szék betöltésére nézve. A két hierarchia különválását törvényesité az 1868. évi országgyülés IX. t. czikke.

Időközben a nehézségek megoldásán fáradoztak a két fél képviselői.

Az október elején tartott értekezletekben t. i. az oláhok azt vitatták, hogy a szerbek nem képesek bebizonyitani, hogy a temesvári görög-keleti püspökség szerb eredetü, mert az sokkal régibb mint a szerb hierarchia jogalapja Austriában [1])

[1]) Erre mi ugyan nem tudnánk hiteles történeti forrást idézni.

és a szerb hierarchia a temesvári püspökséget csak a mult század elején nagyobbitotta a szintén oláh nemzetiségü lippai megye bekeblezésével,[1]) azt folytonosan szerb és szerbesült püspökök s egyéb egyházi méltóságok oda rendelése által külsőleg szerbesítve.

Eszmezavar mutatkozik a rumének azon nyilatkozatában, hogy a verseczi püspökség a karloviczi hierarchia alapitványa, a mely okból ők azt annak átengedik, a románoknak megmaradván az oláhok ősi, történelmi püspöki székhelye Karánsebes. Két püspöki székhelyről lehet ugyan szó, de nem két püspökségről, a püspökségeket pedig eddig még nem lehetett nemzetiség szerint megkülönböztetni.

Ezen különös elv, vallásfelekezeteket nemzetiség szerint csoportosítani, még csak most állt a valósulás küszöbén.

A főnehézségek egyikét képezte a nemzeti alapnak megosztása a szerbek és oláhok közt, azon alapnak t. i., mely két részből áll, és a papnöveldei, helyesebben karloviczi iskolai alap, és az ugynevezett elidegenithetlen alap neve alatt ismeretes, és eddigelé a karloviczi érsekség kezelése alatt állt. Ez alapból a rumének osztályrészül 875400 forintot kértek, később követelésüket az egész alapnak ötödére, t. i. 400,000 fitra leszálliták. Mindkét fél 1865. márczius havában együttesen conferenciázott, de a megosztásra nézve egymással megegyezni nem tudott, a szerbek különösen azt vitatván, hogy a ruméneknek semmi jogos követelésük az alaphoz nincs, és hogy a szerbek csak vallásfelekezeti társaik iránti méltányosságból bizonyos részt akarnak juttatni a ruméneknek.

A zárdák kérdésében létrejött rumén bizottsági javaslatot a rumének képviselői[2]) 1865. február 20-án tartott értekezletükben elfogadták, de ebben is engedtek utóbb, kijelentvén, hogy ki lesznek elégitve, ha a szentgyörgyi zárda a karánsebesi püspökségbe kebeleztetik.

[1]) Rákóczy Zsigmond a lippai püspököt Episcopus Rascianorum nevezi.

[2]) Névszerint b. Saguna András érsek, Ivacskovics Prokop aradi püspök, Andreevics Miklós, a karánsebesi nemzeti iskolák igazgatója, Mocsonyi András, Babes Vincze, Popovics Zsigmond, Maniu Aurél, Joaneszku Lázár, Gruits Constantin, Marco János, Belles József, Fogarassy György, Hatzegan Demeter.

Az alkudozások további folyamában az oláhok azt kérték, hogy a temesvári és verseczi püspök-megyék területén fekvő oláh egyházközségek ünnepélyes átadása a rumén metropolita alá, 1865. április 1-én történjék, olyképen, hogy a görög-keleti szertartású rumének metropolita-érseke vegye át ideiglenesen és igazgassa a karánsebesi püspöknek legfelsőbb helyen történendő kinevezéséig a karánsebesi, mehádiai, lugosi, facseti, varadiai (oraviczai), zsebeli, verseczi, palánkai, pancsovai és csákovai esperességeket, melyek a karánsebesi püspök alá rendelvék; az aradi püspökséggel egyesitendő hisziási, lippai, temesvári, csanádi vagy kikindai és becskereki esperességeket pedig az aradi püspök vegye át.

A nemzeti vagyon felosztásának kérdésében a szerbek tagadólagos állásukat tovább is fentarták. Az e tárgyban folyt érdekes viták alkalmával, az oláhok azt állitották, hogy a natio és gens rasciana vagy illyrica név alatt az oláhok is benfoglaltatnak és azt vitatták, hogy a karloviczi érsek a románok (oláhok) és szerbek közös metropolitája, miből az következik, hogy az atya vagyonában a fiuknak egyenlően kell osztozkodniok, mert különben a karloviczi egyházi hatóság nem volna egyéb, 174 éves bitorlásnál. Ez érvelés ellenében a szerbek könnyü szerrel bizonyithatták, hogy a gens rasciana és illyrica soha egyebet nem jelentett, mint rácz népet, és azt, hogy ha a karloviczi hierarchia s annak intézményei valóban nem lettek volna szerb nemzetiek, hanem közös, tisztán felekezetiek, akkor a románok kilépése ezen egyházkormányzati kapcsolatból teljességgel nem birna s e m m i j o g o s u l t s á g g a l, de igen is kilépésök az eddigi egyházi kapcsolatból, s a külön román nemzeti egyházi kormányzat megalapitása bizonyitja, hogy az előbbi egyházkormányzat reájok nézve i d e g e n, mert s z e r b n e m z e t i v o l t.

Az itt felmerült kérdések akkép intéztettek el, hogy a szerbek ugyan egyetlen zárdát sem engedtek át a románoknak, azonban a nemzeti alapra való igényeiket 300,000 frttal elégitették ki.

Még ez év derekán, és pedig 1865. július 6-án neveztetett ki Popasu János a brassói archimandrita és akkori országgyülési képviselő első karánsebesi püspöknek.

A most már törvényesen különvált rumén görög-keleti egyház szervezésére 1868. év september 28-ára a törvény értelmében Nagy-Szebenbe congressus hivatott össze, mely feladatát lényegesen megközelitette. A vegyes népességü községek még eddig a két uj rumén püspökséghez nem csatoltatván, hanem e püspökségek alakitása előtti állapotban meghagyatván, még eddig az illető oláh püspöknek át nem adattak, azon kérelem intéztetett a királyhoz, hogy ezen községek hová tartozandósága véglegesen eldöntessék. A congressus azonban még itt is, mint három évvel az előtt Karloviczon, igényeit hangoztatá, hogy a temesvári görög-keleti püspökség az oláh hierarchiának átadassék. [1])

Az uj karánsebesi püspökség magában foglalja egész Szörény vármegyét, Krassó vármegyének három negyedét, 50 községet Temes, és 20 községet Torontál megyéből.

Aránytalanul nagyobb tért engedtünk a görög-keleti egyház viszonyainak ismertetésére, minthogy e tárgygyal sem a magyar irodalomban kellőleg nem foglalkoztak, sem maguk az illető egyház férfiai a meglevő anyagot kritikai szellemmel fel nem dolgozták.

Messzire vezetett volna bennünket azon kisérlet, a keleti egyház sorsát Magyarországon az első századoktól kezdve elbeszélni; czélunk nem volt egyéb, mint a keleti hierarchia külső szervezetét vázolni, és azon helyzetet ismertetni, melyet a Szörénység ezen hierarchiában elfoglalt. És mivel a Csernovics Arzén előtti állapotok legkevesbbé ismeretesek, azoknál időzni szükségesnek véltük, nemcsak a Szörénység külön történelmének érdekéből, hanem azért is, hogy másokban kedvet ébreszszünk e tárgygyal tüzetesebben foglalkozni.

A mennyiben a vallástörténet Karánsebes városának történetével szorosabb összefüggésben áll, a részleteket azon város története alatt fogjuk elmondani, valamint azt is, a mit a protestáns és unitaria vallásra nézve megtudnunk sikerült és a Szörénység történetéhez tartozik.

---

[1]) Protocolulu Congresului Nationalu bisericescu romanu de Reli giunea greco-resariteana, conchiamatu in Sabiiu pe $^{16}/_{28}$ Septembre 1868. Megjelent Nagyszebenben 1868.

Alkotmánytörténet.

Ha azon íróknak, kik mint Gebhardi, azt vélik, hogy a szörényi bánság a maga egész terjedelmében már Szent István király alatt volt a magyar birodalom kiegészítő része, hitelt lehetne adni, azon kérdés előtt állnánk, vajjon milyen szervezettel birt akkor ezen tartomány. Ohtom vazallusi viszonyban állt Magyarországhoz, az ő legyőzetése utáni idő lett volna hivatva a Szörénységet a többi magyar vármegyék mintájára szervezni, de ez tudomásunk szerint nem történt. Kénytelenek vagyunk tehát az alkotmánytörténetet is ott kezdeni, a hol az első szörényi bánokkal találkozunk.

Elvetvén azon állítást, mintha IV. Béla király 1264. évben fiának a Szörénység és Kumánia fölötti uralmat átadni kénytelen lett volna, [1]) a fennebbi adatok alapján inkább azt bizonyithatjuk, hogy a király a 13. században saját bánjai által kormányoztatta a Szörénységet, azon nehány esztendőt kivéve, melyek alatt a János-vitézek igazgatták és őrizték a tartományt a király megbizásából.

Körülbelől egy századdal utóbb, a szörényi bánok első feltünése után, t. i. a 14. század elején, látjuk, hogy a Szörénység több kerületre van felosztva, a melyek bizonyos különleges igazgatással birtak. A kerületek területe nem az egész szörénységi földdel volt azonos, ámbár igen kevés lehetett az, a mi nem a kerületek szervezetébe tartozott. Egyetlen kerület sem feküdt Orsován tul, Kis-Oláhország földjén.

Félreértett adatok, roszul olvasott oklevelek a régi szörényi bánság fekvéséről, alkatrészeiről oly ködképeket keltettek, melyek majdnem példátlan zavarok okozói lettek. Többen

[1]) Gebhardi: Geschichte des Reichs Hungarn. IV. 262. l.

a szörényi bánok közül, mint Hunyadi János 1440, Haraszti Ferencz és Szokolyi András 1486. évben hibásan szerémi bánoknak neveztetnek; a törvénytárban közlött 1464. évi Mátyás király-féle decretumban azt olvassuk, hogy a szerémi bánság tisztsége (honor banatus Sirmiensis) üresedésben volt. Az 1490. évi 12-dik, és az 1492. évi 8-dik törvényczikk Szerém, Nándorfehérvár és Jajcza bánságáról szól; oly hibák, melyeket csak onnan lehet kimagyarázni, hogy a törvények szövegének későbbi rendezői a palaeographiához nem igen értvén, a Zewriniensis szót Sirmiensisnek olvasták. A kortársak hibája ez nem lehetett, mert ezek kétségkivül tudták, hogy szerémi bánság nem létezett.

Szinte bámulunk azon hatáson, melyet az említett tévedések a közjog és irodalom terén okoztak. A hires Bél Mátyás tudós fia Károly András a bánságokat következőleg sorolja elő. Első bánság: Horvátország, Dalmátia, Slavonia. Második: Bosnia. Harmadik: Szerém. Negyedik: Macsó. Ötödik: Szörény. Tehát Bél Károly András szerint szerémi, és szörényi bánság egykoruan létezett. Bosniáról mondja ez alkalommal, hogy királysággá, a szerémi bánságról, hogy herczegséggé lett, végre, hogy a szörényi bánság, midőn a törökök elönyomulása folytán megszünt, bánsági nevét Temes vármegyének átörökítette. [1])

Engel, az idézett törvényekre támaszkodva, ugy találja, hogy ezek a szerémi bánságot a többiektől megkülönböztetik, [2]) Skerletz pedig 1790. évben ugy vélekedik, hogy a »szerémi bánság« alkotása egy szükségszerü intézkedés volt Mátyás király alatt a törökök ellen.

Még napjainkban is egy különben jeles munkában kinlódott Korbuly Imre ezen kérdéssel, és szeme előtt tartván az 1492. évi 8-dik törvényczikket, nem merte eltagadni a szerémi bánság létezését. Minthogy azonban Albert szász herczeg azon 1487. évi oklevele, és az 1504. évi országos költségvetés, — mely két forrásban az akkor létező bánságok mind felsoroltatnak, — a szerémi bánságról egy szóval sem emlékeznek;

[1]) Bel C. A.: De Archiofficiis regni Hungariae. 30. l.

[2]) Gesch. des ung. Reichs u. seiner Nebenländer. II. k. 393. 394. l.

más részről arról is bizonyos volt, hogy Szerém megye csak a mohácsi vész után jutott török uralom alá, ezen hallgatás és ellenmondások értelmezésére nem tudott magán másképp segíteni, mint azt következtetni, hogy a szerémi bánság alatt nem más, mint a (szerinte) Szerém megye határában levő Szabács, mely, ugymond, eleinte szerémi, majd azután szabácsi bánságnak neveztetett el, és az ország egyik védbástyáját képezte. Állításának támaszát abban is vélte találni, hogy Szerémmegye ez időpontban is, midőn szerémi bánság nevezet alatt előfordul, mint megye és nem mint bánság említtettik minden más oklevelek és adatokban a fennebb felhozottak kivételével, el sem tudván képzelni, hogy Szabácson kivül hol lehetett volna és hol volt az a végvár Szerémben, mely a szerémi bánságnak alkalmas helyül szolgált volna. [1])

A 14. század vége felé a szörényi bánság közbékéje egy párszor megzavarodott. A lázadás, mely Horvátországban Durazzói Károly érdekében dúlongott, Horváthy Pál püspök, és János, Palisnay János és mások vezetése alatt, mindinkább terjedett, és már a Temes vidékére is átcsapott. Itt Dánfy László és Mihály és Janky László álltak a lázadás élére. Midőn Erzsébet királyné, Nagy Lajos özvegye 1387. január 16-án az antidynasticus forrongásnak áldozatul esett, a mozgalom még nem érte el tetőpontját, és végre a tüzhelytől oly távol eső szörényi bánság is belesodortatott, melyet a lázadók hatalmukba tudtak ejteni. [2])

Semmi tudomásunk nincs, vajjon a lázadás hatása tartós volt-e a bánságban; alig lehet azonban kétség abban, hogy a törvényes igazgatást meg nem ingatta, mert azon időben folytonosan találjuk Lossonczy Istvánt báni hivatalában. Lossonczy László bán a lázadókat Zsidóvár, Sebes, Miháld és Orsova váraiból kiüzte. [3])

[1]) Korbuly Imre: A báni méltóság. Koszorúzott pályamű. Pest, 1868. 201—202. lap.

[2]) Mária királyné Debreczenben 1387. év szept. 14-én kelt levelében maga beszéli el saját és Erzsébet királyné fogságának történetét. E levélből tudjuk, hogy a lázadás Dalmácziára, Horvátországra, Slavoniára, Posega vármegyére, a macsói és szörényi bánságra elterjedt. (Eredetije a budai kam. ltárban NRA. 1512. csom. 10. sz.)

[3]) Lásd e munka II. kötetét, Karánsebes czikk.

Utóbb, és pedig 1390. évben a törökök portyáztak a szörényi bánságban, kiket azonban Perényi Miklós bán erélyesen visszavert. [1])

A szörényi bánok méltósága állandó volt Zápolyai János koráig, és ha időközben a magyar királyok befolyásukat e tartományban elvesztették, az intézmény mindannyiszor feltámadt, mihelyest az ország ezen része a koronához vissza került.

A szörényi bán az ország báróinak sorába tartozott, azt tanusítja V. László király 1453. évi levele, melylyel Hunyadi János nagy érdemeit magasztalja, elmondván, hogy ezekért lovagból országbárói rangra, t. i. a szörényi bán méltóságára emeltetett. [2]) És valóban Hunyadi csak pár évvel később lett erdélyi vajda, a zászlósi rangot tehát csakugyan már a báni méltósággal kapta.

Verbőczy (I. rész, 94. czím) a horvát és a szörényi bánt, ugy mint a temesi grófot, az ország bárói közé számitja, és csak ezen bánokat ismeri már, mert ugymond a macsói bánság az ő korában töröltetett el a törökök által. [3])

Midőn III. Frigyes német császár és Mátyás király közt 1487. évben békekötés jött létre, annak fentartásáért mindkét részről az ország legtekintélyesebb férfiai vállaltak kezességet. Magyar részről a főpapokon kivül tették ezt a hivatalbeli zászlós urak (barones ex officio) és a születés szerinti bárók (barones naturales). Az elsők közt szerepel a nádor, a tárnokmester, az országbiró stb. Ezután neveztetnek a magyarországi herczegek, (Principes in Hungaria) és pedig a horvát-szlavon bán, a rácz despota, a boszniai bán, az oláhországi, ausztriai (akkor ilyen is volt) vajda, a macsói, nán-

---

[1]) Zinkeisen, Racki, Jireček.

[2]) A királyi levél azt ugy fejezi ki, hogy már Albert király emelte Hunyadit primum de milite, ad numerum Baronum Regni, Banus videlicet Zewriniensis, qui clarus Baronie titulus est.

[3]) E hely mutatja, hogy a hires jogtudós a Tripartitumot 1521. és 1524. év közt irta. Hogy a szörényi bán az ország báróinak egyike volt, azt azóta minden közjoggal foglalkozó iró állitja. Lásd Pancratius Mihály: Tractatus politico-historicus juris publici Regni Hungariae. Kassa 1668. és Kaprinai: Hungaria diplomatica, I. köt. 280. lap.

dor-fehérvári és szörényi bán, a temesi és pozsonyi grófok. [1])

Hasonló szerepet adott a szörényi bánnak az 1491. november 7-én kötött pozsonyi szerződés, mely Miksa osztrák főherczegnek a magyar trónt igéri, ha II. Ulászló király figyermek nélkül meghalna. A szerződés azt állapitja meg, hogy mindaddig, mig a római király és utódjai számára Magyarországon az örökösödés megnyilnék, kineveztetésük után valamennyi főpap, ugy szintén az ország nádora, az erdélyi vajda, a horvát bán, a temesi ispán, a jajczai, szörényi és nándorfehérvári bánok, Budavárnak és az ország jelesebb erődeinek parancsnokai, a pozsonyi ispán, a korona-őrök s a többi főbb tisztviselők, kivált a végekben levők, hivataluk felvállalásakor hittel és irással magukat a római királynak e tárgyban lekötelezzék. [2])

Az 1490. évi 12-dik, és 1492. évi 8-dik törvényczikk egyaránt rendelik, hogy a király az erdélyi vajdaságra, a temesi gróf tisztségére, a horvát-dalmát-slavon, a szörényi, nándorfehérvári és jajczai bánságra csak magyarokat nevezhessen ki, kiknek érdemei vannak. Hasonlókép nyilatkozik már a trónöröklési szerződés is, mely 1490. évben Farkashidán köttetett, kibővitvén azt még a véghelyekre és a királyi városokra is, kikre a fennebbi záradék szintén alkalmazást nyerjen. [3])

II. Ulászló király alatt, 1507. évben azon törvény hozatott, hogy a szörényi várban mindig két bán legyen, kiknek hütlenségi bűn alatt kötelességükké tétetett, hogy egyike közülök a várat el ne hagyja. [4]) A régi gyakorlat e törvényt már megelőzte, mert már Hunyadi János, hasonnevü öcscsével együtt viselte a báni méltóságot Szörényben. Utóbb Ujlaki Miklós és Hunyadi János, Csornai Mihály és Balás, Csornai

---

[1]) Teleki: Hunyadiak kora XII. köt. 375. lap.

[2]) Szalay László: János király és a diplomatia czimü értekezésében. Budapesti Szemle II. köt. 156. l. Csengery szerkesztése.

[3]) Kukuljevics: Jura Regni Croatiae I. 225. lap.

[4]) Már az 1495. évi 36. törvényczikk rendeli, hogy minden határszéli várban két várnagy legyen, és fejvesztéssel tiltatik, hogy mind a kettő egyszerre eltávozzék.

Mihály és Dancs Péter, Muthnoki István és Mihály, Erdő János és Bethlen Domokos, Török Ambrus és Szenthelsebethy György, Pathócsy Bertalan és Haraszti Ferencz, Pathócsy Bertalan és Szokolyi András, Haraszti Ferencz és Szokoly András, Haraszti Ferencz és Dánfy András, Moré György és Balassa Ferencz, Macskási Tárnok Péter és Gerlisthey Jakab, Gerlisthey Jakab és Belai Barnabás, viselik együtt a báni hivatalt. Mindezen példák legnagyobb része már a 15. századra esik. Az idézett törvény hozatala után, igaz, hogy a báni hivatalban két férfit találunk együttesen, mint Paksi Mihály és Belai Barnabás, Belai Barnabás és Zápolyai János,— de ha történeti forrásaink elégtelensége nem hoz tévedésbe — még is azt kell mondanunk, hogy a viszonyok helyes ismeretéből keletkezett törvény daczára még ezután is Hagymási Miklós, Gerlisthey Miklós és Vitéz Kállay János egyedül őrizték a haza határát. [1]) Belai Barnabás bán 1510. évben, mig társa Paksi Mihály a szörényi várat őrizte, a király megbizásából Kolowrat Osvát komáromi főispánnal követségben járt Zsigmond lengyel királynál, hogy az utóbbi és Bogdan havasalföldi vajda közt kitört háborut megszüntesse, — és követségének sikere volt.

A szörényi albánok névsorozata aligha teljes lesz, de a mennyire azt ismerjük, épen az idézett törvény előtti korban két együttes albánt, utóbb — egyetlen kivétellel — csak egy albánt találunk.

A bánok és albánok mellett a sebesi castelanusok kiváló helyet foglaltak el. Az első, kit ismerünk, Szeri Pósa, 1352. évben egyszersmind krassói főispán is volt, és ha tekintetbe veszszük, hogy ugyanez évben Széchy Miklós a szörényi bánság élén állott, méltán következtetjük, hogy a báni méltóság már akkor jóval fölülhaladta a főispánit.

---

[1]) Ez ellen tanúskodni látszik azon körülmény, hogy az ország kincstárnoka 1524. évben — tehát a szörényi vár fennállásának utolsó évében — 1200 forintot felszámit, melyet ő a szörényi bánoknak fizetett. Tény még is, hogy az utolsó években csak egy-egy bán neveztetik. Ezzel megegyezik, hogy 1522. körül megint csak a szörényi bánnak (tehát egynek) 6400 forintnyi fizetés utalványoztatik.

Zsigmond király kormányzása idején, a szörényi báni hivatal, kevés kivétellel, üresedésben vala, azért, mert a király befolyása Kis-Oláhországban megszünt, és a Szörénység akkor csak Orsovától kezdve terjedt éjszak felé. Ez időben tehát nem szerepeltek szörényi bánok, hanem sebesi castellanusok, kik ugy látszik a temesi főispán befolyása alatt állottak, és tán általa ki is neveztettek, legalább 1402. évben a temesi főispán Balogh Jánost, és Wráni Mihályt a maga sebesi castelanusainak nevezi. Igy szól az utóbbiakról Koroghy Fülöp is, ki 1404. évben temesi és sebesi főispán czimével él.

Ezen viszony csak addig tartott, mig a körülmények a báni hivatal visszaállitását ujra meg nem engedték, a mi 1430. évben történt.

Az első szörényi szolgabiró, kinek emléke fenmaradt, Váralyai András, a kiről 1478. év alatt szó van.

Területileg a szörényi bánság a káráni, sebesi, halmosi, lugasi, miháldi, krassófői, borzafői, komiáthi, és ilyédi kerületre volt felosztva; ezekből az első csakhamar elenyészett. A kerületek csak 1451. évben kezdődtek oláh kerületeknek neveztetni, de kedvezményes állapotban voltak már az előtt is.

Azon kerületekről, melyek hajdan ugyan a szörényi bánsághoz tartoztak, ma azonban Krassó vármegye kiegészitő részét képezik, e helyen szólni nem akarván, csak a sebesi, halmosi, és miháldi kerület viszonyát kivánjuk ismertetni, azért, mert azoknak területe ma is Szörény vármegye kebelében fekszik.

Nagy Lajos király parancsa folytán néhai Trentul János szörényi bán 1376. évben Mutnok és Kárán községek határait bejárja és megigazitja, bizonyos birtokosok hosszadalmas viszálya folytán. A felek azonban még később is nyugtalankodván és pörlekedvén, Perényi Miklós bán 1391 évben a négy kerület, ugymint Sebes, Lugos, Kárán és Komjáthi nemeseit és kenézeit, (nobiles et Kenezios quatuor provinciarum) kihallgatta és nyilatkozataik alapján a peres földeket a mutnokiaknak itélte oda. Létezett tehát a sebesi mellett egy külön káráni kerület is, mi továbbá azon körülményből is kitetszik, hogy az aradi káptalan 1422. évben

egy a káráni kerületben fekvő Libanmezeje, máskép Vozestje nevü faluról, és a káráni kerület külön pecsétjéről beszél.

A szörényi kerületek közt legrégibb a sebesi, és tán már a 13. században veszi eredetét. Midőn Szeri Pósa krassói főispán 1352. évben Mutnoki István fiainak a Mutnokpatak nevű elhagyatott földet adományozza, a birtokosokat egyuttal oly birói hatalommal ruházza fel, a melylyel a kenézek in provincia Seebus vannak ellátva. Azonban a rablás, tolvajlás és gyujtogatás bűne a sebesi biró elé tartozónak mondatott. Miért utasítá a krassói főispán a nagyobb bűnök feletti biráskodást a sebesi biró elé? és vajjon ő, ki földeket adományozott, miért nem tartá fenn a biráskodást saját magának? vagy ellenkezőleg, miért avatkozott a sebesi kerület ügyeibe? Megfejti ezen kérdéseket azon körülmény, hogy Szeri Pósa egyszersmind sebesi ispán — castellanus de Sebus — is volt.

A districtus elnevezés mellett, mely 1370. óta leggyakrabban használtatik, már a Comitatus szóval is találkozunk, és Beken, Poján és Pojanicza falvak 1489. évben in Comitatu de Sebes fekvőknek mondatnak. Később is a »Karánsebes vármegye« elnevezéssel sűrűen találkozunk.

Midőn Zsigmond király 1394. évben Macsova és Dobregozta, a sebesi vár tartozandóságai között fekvő falvakról azt mondja, hogy ő ezen falvakat a sebesi vár hatósága és hatalma alól kiveszi, és azokat Mutnoki Bogdánnak uj adomány czimén adományozza, önkénytelen a várispánsági intézményre gondolunk, mely az ily eximálások és adományozások által apránkint szétmállott. A 14. század végén azonban a várispánságok már rég elenyészvén, Zsigmond király uj adományának csak az az értelme van, hogy Macsova és Dobregozta falvak eddigelé csak a kenézi hivatalnál fogva lévén a Mutnokiak kezén, és igy a sebesi vár hatalma alatt állván, a király nevezett falvakat a sebesi vár hatósága alól kiveszi, és örökösödési joggal a Mutnokiakra ruházza át, kik ez által valóságos nemesekké lettek.

Különben a karánsebesi kerület elég jellemzőleg még 1439. évben is provincia Sebes neveztetik. Igaz, hogy azon időben a provinciának eredeti értelme rég elveszett, de

midőn ezen szó, mely a 12. és 13. században csak az ős vármegyékre vonatkozott, a karánsebesi vidékre alkalmaztatott, azzal mindenesetre a kerület politikai jelentősége elismertetett.

Már a 15. században említenek okleveleink Comites districtus Sebes; mely czim alatt azonban távolról sem főispánok, hanem egyszerüen castellanusok, porkolábok, viceispánok értendők, mint ez számtalan példából kitünik. Figyelmet érdemel, hogy a czimzés ezen módja, még V. László király kiváltságlevelét is egy pár évvel megelőzi, melyről alább szólni fogunk. Ily esetek később is fordulnak elő, mint például 1539. évben Rakoviczay Márton és Örményesi Fiáth Ferencz, — mindegyik, mint Comes districtus Karánsebes szerepel. Földirati tekintetben hasonló eredményekre jutunk, mert ha 1608. Gerlistyei László és Kún Dániel Szörény vármegyének és Karánsebes tartományának viceispánjai, — vagy ha 1599. Thoma László, 1561. Brathován Márton, 1586. Laczugh László, 1572. Mózes Péter Karánsebes vármegyének szolgabirái voltak, — vagy végre ha 1555. évben Karán vármegyének törvényszékéről van szó, — ezzel más nem mondatik, mint hogy a districtus akkor nem csak kerület, hanem majd tartomány, majd vármegye szóval is fejeztetett ki, kivált az oly esetekben, midőn a karánsebesi districtusra nézve bizonyos nagyobb hatáskör is volt egybekapcsolva.

A kifejezések sokfélesége, a districtus és annak elöjáróira nézve perczig sem fog bennünket zavarba hozni, mihelyt a karánsebesi tisztviselők 16. és 17. századbeli álladékát áttekintjük, és minden más érvelés helyett legyen elég ezen névsorra utalnunk.

A Szörény megyei oklevelek átnézésénél, felötlik a tisztviselők által használt czimezések eredetisége. Az egyik Szörény vármegye, a másik a karánsebesi kerület »vitézlő« ispánja, ismét egy harmadik Szörény vármegye *és* a karánsebesi kerület ispánja, vagy szolgabirája. Ez távol sem annyit jelent, mintha Szörény vármegyének és a karánsebesi kerületnek külön tisztikara lett volna, vagy, hogy az illetők kettős hivatalban álltak volna.

A dolog magyarázatja az, hogy a karánsebesi kerület fontossága, már az első századoktól fogva oly annyira tulhaladta a többiekét, hogy a többi kerület mellette elenyészett, önállóságra, sőt még hasonló rangra vergődni sem tudott. A mohácsi csata ideje óta a karánsebesi districtus ispánja, szolgabirája, notáriusa, magát a többi kerületek ispánjának, szolgabirájának, notáriusának tekinthette, azt czimeiben ki is fejezte, kivált akkor, mikor az egész nyolcz kerület, de még a többi krassómegyei rész is Szörény vármegyébe olvadt, a mi hogy csakugyan megtörtént, mutatja azon körülmény, hogy Krassó vármegye 1507 és 1522. év közt valóban megszünt lenni. [1])

A karánsebesi kerületnek ezen fölényét, és absorbeáló tehetségét igen eredetileg fejezte ki Báthory Kristóf vajdának 1577. évi levele, midőn azt mondja, hogy Plugova falu, valamint Plugovicza, Markusovicza, és Belibuka prédiumok Nagy Mihály (azaz Mehádia) nevű karánsebesi kerületben fekszenek Szörény vármegyében. [2])

Mig a karánsebesi kerület közigazgatási személyzete meglepő számmal, majd hézagot sem hagyva, tölti meg rovatainkat, addig a többi kerületeknek alig egy-két castellanusát ismerjük, a tisztviselők lajtorjáján lefelé pedig épen senkit. Ez bizonyosan nem a véletlenség játéka, mert azon levéltári források, melyek az adatokat Szörény vármegye történetére oly bőségesen szolgáltatták, bizonyosan a többi kerületek szervezetéről is többet mondtak volna, ha az a karánsebesivel m i n d e n b e n hasonló lett volna. Ha Hunyadi János 1451. évben rendeletet intéz a hét oláh kerület szolgabiráihoz, abból ugyan méltán szabad következtetnünk, hogy minden kerületben voltak szolgabirák, de nem bizonyos, sőt nem is valószinű, hogy ez mindig igy volt, legalább később a többi kerületek szolgabiráira czélzás ezentul nem történik, ellenben tapasztaljuk, hogy két karánsebesi ispán mellett rendesen egy szolgabiró müködik csak, ez is olykor szörényi szolgabirónak czimezi magát.

---

[1]) Lásd e munka I. kötetének 50. 51. lapját.

[2]) In districtu Caransebesiensi Nagy Mihal vocato, in Comitatu Zewriniensi — mondja a levél, melynek eredetije meg van a Petki székely család ltárában Maros-Vásárhelyen.

Igaz, hogy 1559. évben Gámán Péter »Castellanus districtus Miháld« czimén fordul elő. Elég-e azonban ezen egy adat annak kimutatására, hogy a miháldi kerületnek oly kiterjedt hatósága volt, mint a karánsebesinek? alig hiszszük, és pedig annál kevesbbé, mert ugyan ezen évben Gámán Péter karánsebesi, — és nem egyuttal miháldi castellanusnak is neveztetett, és mert adataink vannak, hogy a karánsebesi porkolábok a miháldi kerület ügyeiben hivatalos befolyást gyakoroltak. Igy midőn a Gerlistyei leány-ág maradékai, ugymint karánsebesi Fiáth Anna, és Marsinay Ferencz a miháldi kerületben fekvő Mehadika, Terregova, Csebnyak, és a halmosi Perho, Prilipecz és Rudaria faluban osztályt kértek, Vajda Bona karánsebesi porkoláb és Brathován Márton szolgabiró 1566. évben az osztály végrehajtására kimentek, de Ombozy György az alperes, régi szokás szerint az osztálynak ellenállt. A karánsebesi kerületnek ezen rendkivüli hatásköre lehet oka, hogy némely helységek, melyek más kerületben való fekvését oklevelek és köztudomás igazolják, olykor a karánsebesi kerületben fekvőknek mondatnak. Terregova, Bokosnicza, Plesiva, Kis-Miháld, máskép Mehadika, Csebnyak, Perho (Pirhova) a miháldi, — Prilipecz és Rudaria a halmosi kerülethez tartoztak, még is ezek és amazok több izben a karánsebesi kerületben fekvő falvaknak mondatnak. Ha ezt betű szerint vennők, vajjon mi maradna hátra a miháldi és halmosi kerület számára? A lugosi várról 1522. évben azt olvassuk, hogy Szörény megyéhez tartozott, de már Bethlen Gábor levelei azt irják, hogy oppidum Lugos a karánsebesi kerületben, és Szörény vármegyében feküdt. Látjuk tehát, hogy a karánsebesi kerület, keresztül törvén a többi kerületek határain, Szörény vármegye egyik végétől a másikig foglalásokat tett, és terjeszkedett, és magát a mai Krassó vármegye székhelyét sem kimélte.

A karánsebesi kerület kiválóbb állását tanusítja azon tény is, hogy Izabella királyné és fia János Zsigmond, utánuk pedig az erdélyi fejedelmek rendeletei sokszor egyenesen a districtushoz intéztetnek és az egyenes jelentést is tett a fejedelemnek; oly helyzet, mely adataink szerint a többi kerületeknél elő nem fordult, — szóval a karánsebesi districtus Szö-

rény vármegyének mintegy képviselője, czimhordozója volt. Nem kevesbé jellemző, hogy a karánsebesi porkolábok az erdélyi vajdák parancsára Nevrincsa, Zsena, Velcsest és más falvakban statutiókat teljesítettek ép ugy, mintha közelebb más illetékesebb politikai hatóság nem lett volna, és valóban Nevrincsa, mely jól-távol éjszakra fekszik Lugoshoz, nem is a szintén létező lugosi, hanem a karánsebesi kerületben fekvőnek mondatik.

Tanulságosak a czimzések is.

Báthory Zsigmond 1583. évben ir Karánsebes kerület és Szörény vármegye castellanusainak és szolgabiráinak. Ugyan csak az ő 1584. évi levelében említtetik Dragna György, mint Comes Comitatus et districtus de Karansebes. Az utóbbi tehát vármegye és kerület egyszersmind. Egy a karánsebesiekkel folyt pör elintézését sürgető 1591. évi levelét czimezi: Egregiis et Nobilibus Bano, Castellanis et judicibus nobilium districtuum Caransebes et Lugos. Ellenben 1589. évben igy: Nobilibus Capitaneo arcis, item Castellanis sive Comitibus et Judicibus nobilium districtus Caransebes. Érdekes ezen utóbbi czimzés már azon tekintetből, mert a Castellanus és Comes czim azonosságát bizonyitja. Ha azonban vannak példák, midőn Báthory Zsigmond és Basta György a szörényi Comesek *és* Vicecomesekhez czimezik leveleiket, ezek a tényeket fel nem forgathatják, mert nincs eset, hogy Szörény vármegyében a lugos-karánsebesi bánság korszakában Comesek és Vicecomesek együtt hivataloskodtak volna, mert e két szó a Szörénységben csak ugyanegy hivatalt jelentett.

A Temesköz véleményünk szerint nem egyéb, mint a karánsebesi kerület, és innen van, hogy Temesköz sokszor vármegyének (Comitatus) neveztetik.

Egy 1465. évi oklevél szerint Viczay György arra kötelezi magát, hogy ha a temesközi districtusban levő birtokait, melyek most török kéz alatt léteznek, és meghódoltattak, visszanyeri, azokból a leánynegyedet leányának Margitnak, remetei Himfy Miklós nejének kiadja, minthogy ez utóbbi Margitot minden hozomány nélkül elvette, és kiházasitási költségei

maga viselte. [1]) Ebből tehát azt értjük, hogy ekkor Karánsebes vidéke — a Temesköz — a törökök birtokában volt, miről egyéb történeti forrásaink teljesen haligatnak. Bizonyos, hogy ez évben szörényi bán nem létezett. A Temesköz nem volt külön kerület, mint például a nyolcz oláh kerület valamelyike, hanem csak más geographiai elnevezés, mely alatt csak is a karánsebesi kerület volt értendő.

Hogy a karánsebesi districtus valóságos vármegyei életet élt, erről nemcsak a földirati elnevezés, hanem a vármegyei ispánok, a vármegye pecsétjének említése, és hivatalos eljárásai tanuskodnak. A karánsebesi törvényszék ugyanaz volt a Szörény megyei törvényszékkel, tisztviselői mind a két elnevezésre ugyanazok, természetesen, mert a karánsebesi districtus és Szörény vármegye fogalma törvénykezési és politikai tekintetben egymást teljesen takarta.

A megyéhez intézett levelek czimeiben és megszólításaiban szolgabirák többes számban emlittetnek. E szokás ellenébe azt a tényt állítjuk, hogy két szolgabiró együttes hivataloskodása még kivételesen sem fordul elő.

Hátra van még, hogy a miháldi és halmosi kerületről is szóljunk, mint a melyek a mai Szörény vármegye határán belül vannak.

A miháldi kerületnek első ismeretét nem földirati viszonyokból kapjuk, hanem első főnökeinek említéséből, és ezek a 14. század elejére vezetnek bennünket.

Előfordul nevezetesen:

1323. Balázs, kir. fölovászmester, Castellanus de Miháld.

1323. Dénes, kir. tálnokmester, Castellanus de Miháld és de Zsidóvár.

1324. Ugyanő, mint miháldi castellanus.

1402. Koroghy Fülöp, Comes de Miháld. (Ez is egyik bizonyítvány, hogy a Comes szó a Szörénységben csak castellanus értelemmel birt.)

[1]) Eredeti oklevél a Viczay cs. levéltárában. V. ö. e munka I. köt. 32. lapját. Almafa (Mörul) a Bisztra folyó mellett, 1387. és 1406. évben a temesközi kerületben fekvőnek mondatik.

1419. Losonczy Zsigmond, Orsova, Miháld, Sebes, Zsidóvár és a többi várak castellanusa.

1559. Gámán Péter, castellanus districtus Miháld.

A fennevezett Dénes gyakran a királyi kiváltságlevelek záradékában, az ország dignitáriusai sorában emlittetik, a mely körülmény kétségkivül nem abból, hogy miháldi castellanus volt, hanem hogy udvari hivatalt viselt, magyarázható. A miháldi castellanus Koroghy Fülöp 1404. évben temesi főispán lett, és egyuttal Comes Sebesiensis. Miért viseli ő a Comes czimét majd a miháldi, majd a sebesi kerületben? Véleményünk szerint azért, mert azon korban a szörényi báni méltóság betöltetlen volt, és igy szükség forogliatott fenn, a castellanusok fölébe magasabb állásu férfit helyezni. Csakugyan 1404. évben a sebesi kerületben a Comesen kivül külön, ámbár általunk névszerint nem ismert sebesi castellanusok léteztek, kiket Koroghy Fülöp: castellani n o s t r i in Castro Sebesiensi constituti (a m i sebesvári castellanusaink) nevez, épen ugy, mint 1402. évben az akkori temesi főispán Balogh János és Wrányi Mihályról mint a maga sebesi castellanusairól szól. Igaz, hogy Losonczy Zsigmond idején szintén nem létezett szörényi bán, annak daczára Losonczy még sem neveztetett Comesnek, de a helyett ő valamennyi várat tartotta kezében, melyek a szörényi bánságban elterültek. Mind ezen jelenségek daczára nem szenved kétséget, hogy Miháld (a mai Mehádia) egy kerületnek székhelye volt és hasonló szervezettel birt, mint a halmosi, komjáthi-i, sebesi és más szörénységi kerület. I. Ulászló királynak 1440. évi parancsa a csanádi káptalanhoz, miszerint Temeselyi Lászlót és Dést, in Comitatu seu districtu Miháld fekvő birtokokba beigtassa, nem jelentéktelen bizonyitvány arra, hogy akár Comesnek, akár castellanusnak neveztetett a miháldi várvidék főnöke, a hatósága alatti föld a szörényi kerületek egyikét képezte.

Az itt beigtatott család elődjeinek emlékéhez van kapcsolva a miháldi k e r ü l e t első feltünése, minthogy Losonczy István szörényi bán Dés fiának Péternek, a ki a miháldi kir. vár kerületében kenéz volt, hű szolgálatait 1387. évben a nevezett districtusban fekvő Patak nevü királyi helység adomá-

nyozásával jutalmazza, azon feltétel alatt, hogy ő és utódai a mindenkori miháldi castellanusnak évenkint Szent-Mihály napján minden telek után három garast, Szent-György napján termesztményeik ötvened részét fizessék, a mint ezt a többi szabad kenézek is tenni kötelesek.

Alkalmilag legyen megjegyezve, hogy a kenézségek említése azt a kérdést tárja elénk, vajjon az oláhok hol fogadták el a szlávok ezen intézményét? A mai Szörénységet régentén valamely szláv-faj (tán a bolgárok) lakta, és hogy ez huzamosb időn át történt, mutatja azon körülmény, hogy a szörénységi helynevek igen nagy része szláv. Ilyen a régi Orsova, ilyen Kriva, Cserna, Ogradena, Drenkova, Plavisevicza, Szadova, Mal, Jablanitza, Lunkavicza, Szvinicza, Prilipecz, Rudaria, Terregova, Szlatina, Toplecz stb. Eredeti oláh helynév alig van, mert az oláhok az előtalált magyar helyneveket vagy átforditották a maguk nyelvére, vagy nyelvük szellemében átidomitották. Ilyen átforditás Mörul, a magyar Almafa, Kornia a magyar Somfalu, Masztakon a magyar Nyires, Vaar a magyar Mészfalu, Valiamare a magyar Nagypatak. Átidomítás utján lett Miháldból Mehádia, Kövesdből Gavosdia, Őrményesből Armoenisch, Ménes-ből Moenisch (patak), Fényesből Foenisch stb. A sorozatban tehát ugy látszik a szlávok után magyarok, azok után oláhok következtek mint szörénységi lakosok. A régi szláv lakosság a magyar történeti korszak kezdetén már elenyésző félben volt; azok pedig, kik a 16. század után ide benyomultak, nem jönnek itt tekintetbe. Az oláh nyelvnek felette nagy hasonító (assimiláló) képessége levén, fel nem tehető, hogy akkor, midőn az oláhság már nagy tömegekben megszállta volt a Szörénységet (a mi bizonyosan legfeljebb már a 14. század elején történt) magyar helynevek állandólag gyökeret vertek volna. Pedig ily régi magyar helynevek még ma is használatban vannak itt, például Hideghpatak, Sebes, Bánya, Patas, Almás (azelőtt Halmos) stb. a mely helyneveket tehát az oláhságnak már előtalálni kellett.

Tisztán oláh helynevek és pedig nagy számmal leginkább az erdők és hegységek elnevezésében találhatók, de a megyének legmagasabb hegységei még is csak szláv elnevezé-

seket birnak, mint Szemenik, Sarco, Priszlop, Godian, Cserni Vrh, Dobri Vrh, Ruszka stb. A Bela-Reka (Fejérpatak) mellett van Cserna (Fekete) patak, és az almásvölgyi Nera ugyan e szót olaszul ismétli.

A halmosi, másképp halmágyi kerület-nek neve az almási völgy elnevezésében maradt meg, mely Mehádiától délnyugotra vezet. A régi Szörénység fennállásakor Orsova feküdt benne, de nevét még sem ezen utóbbi vártól kapta. Egy év nélküli oklevélben a Kállay család levéltárában elősoroltatnak némely hatalmaskodások, melyeket a Halmas kerületbeli nemes kenézek remetei Himfy Imre, László és Miklós kárára Cosgya nevü faluban elkövettek. Ezen ügynek idejét a 15. század második vagy harmadik tizedére teszszük, mert akkor élt három ilynevü Himfy testvér. Bizonyossá növi ki magát ezen feltevés azon körülmény által, hogy Remetei Imre, István fia, 1430. évben Redwitz Miklós német lovagrendi vitézt felkérte, hogy közte, valamint a halmosi kerület kenézei és nemesei közt bizonyos birtokviszonyi és hatalmaskodási ügyben igazságot szolgáltasson.

Halmosi vagy almási vár nem létezett, tehát ilyen várnagy sem. A kerületnek castellánusa Orsován székelt. Ezen castellánusok közül csak a következők ismeretesek:

13 . . Himfy Péter, Pál fia (Nagy Lajos alatt.)
. . . . Imre castellanus de Orsova.
1419. Losonczy Zsigmond, egyszersmind Miháld, Sebes és Zsidóvár castellanusa.

Más halmosi tisztviselők sehol sem emlittetnek, a kerületre a régibb századokban leginkább akkor van hivatkozás, midőn valamely helyiségek ezen kerületben fekvőknek mondatnak, mint például, midőn Mátyás király 1484. évben Gerlistyei Jakabnak Rudaria, Prilipecz, Marsina és egyéb falvakat a halmosi kerületben uj adománykép adományozza.

A többi szörénységi kerület, ugymint a krassófői, borzafői, komjáthi-i, ilyédi és lugosi, a mai Szörénység területén kivül esik. [1])

[1]) Ezen kerületekről olvasandó: Pesty Frigyes: A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek, czimü értekezése. Budapest 1876.

E kerületek a 15. század közepe felé oláh kerületeknek kezdtek neveztetni, de hihetőleg már jóval korábban bizonyos közös kiváltságokat élveztek.

Már Hunyadi János kormányzó 1451. év jún. 8-án kelt levelével meghagyja a hét oláh kerület szolgabiráinak, hogy összehiván a tartomány hét oláh székének nemeseit, bizonyos határnapra a törvénykezés székhelyére, kikiáltott közgyülés által tartsanak vizsgálatot az iránt, vajjon Csornai Mihálynak, fiának Miklósnak, és testvérének Balázsnak van-e Dranko várára (a mai Drenkova) és kerületére birtokjoga.

A hét oláh kerület székhelye Karánsebes volt, és a kerületek nemessége ott 1452. január 13-án csakugyan összegyült, és Csornai Mihály ügyében törvényt tart, mely törvénykezésnél az aradi káptalan küldöttje is részt vett, és hiteles jelentést tett. [1])

A folytonos pénzzavarokkal küzdő Zsigmond király kényszerítve érzé magát, hogy Komjáthi oppidumot és a hozzá tartozó kerületet 1435. évben a két Hunyadi Jánosnak elzálogosítsa; és igy történt, hogy az utóbbiak közel 25 esztendeig birták a kerületet.

A komjáthi-i lakosok a kölcsönt, melyért a Hunyadiaknak elzálogosítva voltak, azoknak visszafizetvén, 1457. évben V. László királyhoz mentek Bécsbe, — kérvén, hogy a komjáthi-i kerület a többi hét oláh kerülethez visszakapcsoltassék. A mely kérelemnek a király a nevezett év augusztus hó 29-én kelt levelével megfelelt, — a nyolcz kerület szövetsége ez által ismét teljessé lett. Ugyanez napon megerősíti a nyolcz kerület összes kiváltságait.

Mely királyoktól kapták a szörénységi oláhok az első kiváltságokat? erre adataink nincsenek; a kiváltságok minőségét ismerjük V. László idézett leveleiből. Ezek szerint az oláhok, mint a határszélek lakosai, a dunai átkeléseket védelmezni tartoztak a törökök ellen. A királyi levél állitása szerint az ilyen betörések igen gyakoriak s jószág- és emberrablással voltak összekötve. Habár igaz, hogy V. László mindkét 1457. évi levelében a szörényi kerületek oláhainak

[1]) Lásd: Szörény vármegyei Oklevéltár I. kőt. 62. l.

azon kötelessége kiemeltetik, hogy az ország határait védelmezzék, még sem láthatjuk ezen körülményben a későbbi határőrvidéki szervezet első csiráit, [1]) mert a hadiszolgálat kötelessége az ország többi nemességére is fennállott; hogy a szörényiek a határokat védelmezni voltak hivatva, az a földirati helyzet követelménye volt, és a dolog természetében feküdt; ilyen különleges feladatuk az ország egyéb vidékein, ugymint Temes, Zaránd és Hunyad megyében létező oláh kerületeknek nem volt. E felfogás ellen szól azon tény is, hogy a Szörénységben a földbirtokot csak ugy adomány utján lehetett megszerezni, csak ugy örökség, vásárlás, vagy zálogjog czimén kézről-kézre adni, mint bármely más részében a hazának; és igy nem marad fenn semmi, — a mi határőri intézményre mutatna.

I. Rákóczy György [2]) 1643. november 20-án a szörényvármegyei nemességet, tekintetbe véve az ország védelmében szerzett érdemeit, és a törökök által szenvedett folytonos zaklatásait és károsodásait, egyszersmind hivatkozván a Gyula-Fehérvárra 1632. május elsejére összehivott dietának határozataira, minden hadjárat alól örökre felmenti, azon egy feltétel alatt, hogy Karánsebes városát és belső várát erődítsék.

Ezen feloldás a hadjáratokban való részvét alól, melyet az illetők kétségkivül kérelmeztek, erős fejszevágás volt az oláh kerületek kiváltságainak gyökerére; mert ha a nemesek maguknak vám- és adómentességet biztositottak, hadiszolgálatuk pedig csak Lugos és Karánsebes várának védelmére szoritkozott, nemcsak határőrségi intézmény fentartói nem lehettek, hanem általában a kerületek kiváltságai fejében vállalt kötelezettségeket maguktól elháriták, [3]) és a kiváltságok alapját elvetették.

A király egyszer »a nemesek és kenézek, valamint a többi oláhok összeségéről«, másszor »az oláhok és kenézek kivált-

[1]) Ez eszmét koczkáztatják a Hunfalvy Pál által szerkesztett Literarische Berichte aus Ungarn. I. köt. 481. l.

[2]) A jelen munka I. köt. 93. lapján sajtóhibából áll Rákóczy Ferencz.

[3]) Az idézett fejedelmi felmentvény a gyulafehérvári káptalannál. Liber Regius XXI. 45. lap.

ságairól«, majd a »nemes oláhok és kenézek, valamint többi oláhok«-ról szól, mindannyiszor a szörényi nyolcz kerület értendő.

Az azoknak engedélyezett kiváltságok a következők:

1. A király ezen kerületekben idegeneknek jószágokat nem fog adományozni, kivévén azoknak, kiket érdemeikért arra az oláhok és nemesek méltóknak fognak találni.

2. A nyolcz kerület egymástól nem fog elválasztatni, hanem ezek egyforma kiváltságokat élvezvén, egyesületet képezzenek.

3. A kerületek egy közös ispán (Comes) alatt álljanak, ki az igazságszolgáltatást gyakorolja, és kitől a felebbezés, ha ítéletével nincsenek megelégedve, az országbiróhoz, attól a királyhoz történhetik.

4. Ha a főispán vagy alispán birságokat akar behajtani, a birságolandó ember lovait, juhait és fegyvereit el nem viheti; a birságokat máskép behajtani ne is lehessen, mintha a végrehajtó az oláhok szolgabirájával a hely szinére kimegy.

5. Az oláh nemesek és kenézek adómentesek, és ezek, valamint jobbágyaik vagyona minden lefoglalás és idegen bíróság alól kivétetik.

6. A kerületek oláh nemesei az ország valóságos nemeseinek tekintetnek.

7. Az oláh nemesek jobbágyai elleni perek az emlitett nemesek előtt; az oláh nemesek és a kenézek elleni perek pedig az ő főispánjuk előtt folyjanak.

Magától értetődik, hogy a kerületek oláh nemessége, a kenézek és többi lakossága a király és az ország szent koronája iránti hűségre voltak kötelezve.

Ezen, általában az oláh kerületek javára kiadott kiváltságokon kivül a sebesi kerület oláh és *más nyelvü lakói* Zsigmond királytól az egész országban vámmentességet nyertek, tekintvén azt, hogy a törökök gyakori beütése folytán sok elnyomatást, pusztitást szenvedtek és sokan közülök rabságra hurczoltattak. Ezen kiváltságot II. Ulászló király, midőn 1494. évben Temesvárott megfordult, a lakosság érdemeinek jutalmára megerősité. A sebesi nemesség továbbá azt állítá, hogy peres ügyei alkalmával nem kötelezhető arra, miszerint

kiváltságleveleit az ispánoknak, szolgabiráknak, vagy bánnak bemutassa. (Lásd a 251. sz. oklevelet a 3-dik kötetben.)

A kárániak és sebesiek a csanádi püspöknek minden évben csak négy denárt akartak fizetni személyenkint, hivatkozván arra, hogy ez régi, a magyar királyoktól nekik adott kiváltság, mely azért adatott, mert az ország határánál lakván, a törökök ellen folytonosan harczolni kénytelenek. [1])

Midőn Lukács püspök ezen viszály alkalmával arra támaszkodott, hogy »az utolsó országgyülés« a tizedfizetést termesztmények után rendeli, ez által világosan mondja, hogy róm. kath. népségre gondolt, de ez által kiderül az is, hogy nemcsak az oláhság, hanem a kerületek többi lakosai is hadi szolgálatra voltak kötelezve, hogy tehát az oláhság a nyert kiváltságokat nem különleges szolgálmányokkal mérte fel.

A közélet gyakorta azonban nem mindig egyezett meg ezen kiváltságok tartalmával.

Ugyan is legkisebb nyoma sincs annak, hogy a nyolcz oláh kerületnek valaha egy közös főispánja (Comes-e) lett volna, vagy, hogy a perek egyenesen az országbiróhoz fellebbeztettek volna. Sőt ellenkezőleg a szörényi, utóbb a karánsebes-lugosi bánok, és a temesi főispánok igen erélyesen avatkoznak be a kerületek ügyeibe, még pedig nem is bitorlás után, hanem a közigazgatás megállapitott rendje szerint. Az egyetlen közösség a Karánsebesben működő törvényszék volt, de attól a felterjesztés nem az országbiróhoz történt, hanem minden habozás nélkül Ozorai Pipo, Kinizsi Pál, Petrovics Péter és más temesmegyei főispánokhoz, utóbb pedig rendszerint a báni táblához Karánsebesben, melynek elnökei a karánsebes-lugosi bánok voltak. A törvényszék közösségének példáját ismerjük 1419. évből, a midőn t. i. Losonczy Zsigmond, mint orsovai, miháldi, sebesi és zsidóvári várnagy Kárán városban Sebes, Lugos, Kárán és komjáthi kerületek nemeseivel és kenézeivel törvényt tartott. Egy másik, általunk már fenn említett példa az, midőn Hunyadi János 1451. évben a két kerület nemeseit Karánsebesre meghivja törvénylátásnak okáért.

[1]) Lásd ezen munka I. kötetének 335. lapját.

A temesi főispán hivatalos beavatkozása a Szörénység ügyeibe olykor királyi meghatalmazás folytán történt; igy 1485. évben Kinisy Pál részéről [1]) igy Báthory István és Petrovics Péter is hivatkoznak olykor királyi meghatalmazásra. Az utóbbi 1544. évben Szörény vármegye biráit, (kenézeit, krajnikjait) meginti, hogy nemes Fodor Ferenczet bizonyos molnárok megveretéséért, minthogy a királyné neki megkegyelmezett, ne zaklassák. Ha különben ellene valami más ügy fenforog, azt a lugosi biró által vizsgáltassák meg, kitől aztán az esetleges felebbezés hozzá, a temesi főispánhoz történhetik. Hasonlókép 1548. évben tesznek a karánsebesi várnagyok felterjesztéseket Petrovics Péternek, ki a nélkül, hogy bán lett volna, a szörényi dolgokban biráskodott.

A fenn előrolt kiváltságokon kivül létezhetett olyan, mely a birtokadományozást más szabályokhoz kötötte, mint az ország egyéb részeiben. A szabályok minőségét, fájdalom, nem ismerjük, tudomásunk van azonban I. Ulászló király 1444. évi leveléből, ki jutalmazni akarván Bizerei Miklósnak és érdektársainak a törökök ellen Hunyadi János alatt szerzett hadi érdemeit, miután a törökök berohanásai alkalmával okirataik elvesztek, neki és testvéreinek Kusklya, Szavoj, mindkét Pathak és Szilfa nevű oláh birtokokról a karánsebesi kerületben uj adományt ad »a régi határokkal, és azon feltételek mellett« a melyek alatt a többi oláh birtokok is Karánsebes kerületében birtokoltatnak, valamint oly értelemben, »a milyenben az Ulászlót megelőzött többi királyok is ezen oláh birtokokat adományozni szokták.«

Bizerei Miklós nem neveztetik kenéznek; ha tehát a birtokadomány feltételekhez volt kötve, ezek alatt valószinűleg a hadiszolgálat kötelezettsége értetődött, mely mellett a kerületek többi nemesei is birták joszágaikat.

Az adományozás háromféle volt. Némely földek t. i. »a kenézek módjára« (more keneziatus) birattak. Ezen várbeli kenézség nem volt egyéb, mint a falusi bíróság hivatala, örökségi joggal némely családoknál. (Keneziatus cum possessione et jure successionis.) Az örökös bíróság tekintélylyel, előjog-

[1]) Lásd az Oklevéltár I. köt. 94. lapját.

gal, földbirtokkal járt, de a kenéz nem volt nemes, és a hivatalához tartozó birtokokat el nem adhatta. Hasonlók voltak az erdélyi szászok gerébjeihez. Több esetben a király a kenézeket nemesi rangra emelte, és a birtokról uj adományt adott nekik, de a nemesítést csak »az ő tetszésének tartamára« adja meg, mely tehát visszavonható volt. Valahányszor valamely kenézi föld nemesi birtok lett, ez előbb az illető vár tartozandósága alól kivétetett. (A magán-birtokosok kenézeiről, kik a jobbágyokhoz egészen hasonlók voltak, itt nincs mit szólni.) Az adományozás harmadik módja az volt, mely az országban a nemesi birtokra nézve századokon át divatozott.

Az itt közlött kiváltságok egyik sarkalatos pontja, mely kétségkivül a legrégiebbek egyike is volt, t. i. a területek elválaszthatlansága, korán szenvedett csorbát, minthogy Zsigmond király a komiáthi-i kerületet a többi kerülettől elszakitá, és Hunyadi Jánosnak elzálogositá; mire V. László király ezen kiváltságokat ujra megerősité. A területi integritást sértette Mátyás király is, midőn 1464. évben Lugos városát és kerületét Pongrácz Jánosnak és Andrásnak adományozta. Ugy látszik, hogy ő, vagy valamely utódja ezen sérelmet megszüntette, mert a lugasi kerület oláhai és kenézei 1609. évben ujra indittatva érezték magukat Báthory Gábor fejedelem azon intézkedése ellen tiltakozni, melylyel Lugas városát és egész kerületét tanácsosának, Némethy Gergelynek adományozta.

Azon pörben, melyet Gámán János magtalan halála után, annak rokonsága 1561. évben a kir. fiscus ellen támasztott, ki magát Gámán János örökösének tekinté, és a melynek folytán II. János király a magban szakadt jószágait az ő kanczellárjának Csáky Mihálynak adományozta, Pökry Gábor és Pobora Miklós 1563. évben egész Szörény vármegye nevében a beigtatás ellen tiltakoztak, állitván, hogy kiváltságaik szerint a király oly egyénnek, ki Szörény vármegyében nem birtokos, jószágokat nem adományozhat. Itt mindenek előtt feltünő, hogy Szörény vármegye az oláh kerületeknek adott kiváltságot egyszerűen örökségkép magára ruházza, legalább semmi nyoma nem található annak, hogy Szörény vármegye külön magára oly kiváltságokat nyert volna, melyek az előadott módon a birtokszerzést idegenekre nézve megszoritották volna.

Pökry és Pobora ellenmondásra való jogosultsága is kétesnek mutatkozik, mert V. László királynak a 7 oláh kerületnek adott kiváltságában nem az mondatik, hogy a kinek földje nincs, annak a király jószágot nem adományozhat, hanem kimondatik, hogy a király csak hű és érdemes férfiaknak adományozhat jószágokat, s a kiket ilyenekűl az oláhok elismernek. A 17. század végén keletkezett alkotmányos harczokban, mint látni fogjuk, a jószágbirtoklás kérdése ismét fegyvert képezett azok kezében, kik a bécsi udvar által kinevezett főispánt el nem akarták ismerni.

Törvény és kiváltság mellett az oláh kerületekben bizonyos jogi szokás is fejlődött ki, melyre a törvénykezési eljárásnál többször történik hivatkozás. Wadi Kopasz, nemes ember, a szörényi al-bánok előtt arról vádolta bizerei Gámán Györgyöt, László fiát, hogy nevezett György még apja életében, valamely molnárával felkerekedvén, Kopasznak egy malmát a Bizere folyón török módra felgyujtotta, és elhamvasztotta. Gámán György a bűnt tagadván, a szörényi al-bánok 1478. évben őt arra itélték, hogy tizenkettedmagával »az oláh kerületek régi és helyeselt törvénye szerint« esküt tegyen le arra, hogy ő mind abban ártatlan, a mit a vád ellene felhoz. A közbenjárók azonban kieszközölték, hogy Kopasz, Gámán Györgynek megengedé, miszerint csak másod magával tegyen le esküt, ez a másik egy, Kopasz által választandó nemes legyen, ki Gámán Györgygyel együtt esküdjék. Kitetszik, hogy itt a conjuratorok régi intézményével van dolgunk, mely intézmény hazánk ős törvénykezésével számtalan bizonyitvány szerint szorosan összefügg, és mely eredetileg sem magyar, még kevesbbé oláh intézmény, hanem igen is a régi frank törvényekből származott át hazánkba, mint sok egyéb más ugyan ezen forrásból. Gámán György 1500. évben ismét mint vádlott állt a szörényi bánok széke előtt, a fennebbi Bizerei Miklós özvegye, több szakálos ágyú árát kérvén tőle, mire Gámán György azt viszonozta, hogy ő csak két ágyút kapott, azokat pénzen vette Bizerei Miklós kastélyában, és ki is fizette. Minthogy a perlekedők állitásaikat »az oláh jog követelése szerint« bővebben igazolni képesek nem voltak, Gerlistyei Jakab és Macskási Tárnok Péter akkori bánok Bizerei Miklós özvegyének meg-

hagyták, hogy esküt tegyen le arra, miszerint ő két szakálas ágyúnál többet el nem adott. Itt nem a conjuratorok intézménye forog fenn, mert csak egy személy tesz le esküt. De a bánok nem is az eskü általi bizonyitást állítják ez alkalommal »oláh jog«-nak, oláh szokásnak, hanem azt irják, hogy a felek állításaikat semmi további okirattal, vagy tanusággal az oláh jog követelménye szerint igazolni képesek nem voltak. Gámán Györgynek nevezett évben még más baja is volt. Török János felesége t. i. Dorottya, Gámán Miklós leánya azt panaszlá, hogy atyjától semmi hozományt nem kapott, és azért az oláh szokás szerint (jure wolachie requirente) Gámán Györgytől és fiaitól, kikre Gámán Miklós részbirtokai átszálltak, hozományi kielégitést vár. Dorottya igényei 60 arany forinttal elégittettek ki. Midőn Gabre, Bogdán fia, kalugyereni nemes, anyagi szorultságba jött, ezen kellemetlenségen segítendő, a komiáthi-i kerületben, nevezetesen Kalugyeren, Magojest, Rekicze és Sztremptura faluban fekvő részbirtokait el akarta zálogosítani, és azért 1503. három törvényszéken »oláh szokás szerint« (juxta ritum volachie) valamennyi szomszédjait és birtokhatárosait, nevezetesen Marthát, néhai Remethei Tamás leányát és Tamásnak minden örökösét felhivá, hogy ezen részbirtokokat zálogba fogadják, és idegen kézre ne bocsássák. — Itt megint nem eredeti, és kirekesztő oláh szokással, hanem ős magyar jogeszmével, a család érdekének szempontjával a birtok fölött van dolgunk, a mely érdek az örökölt birtokra nézve az eladást, elajándékozást vagy elzálogosítást korlátolta, és mely birtokátruházás csakis a rokonok, és ezek után a szomszédok beleegyezésével történhetett, avagy rokonoknak és szomszédoknak a birtokszerzésben elsőséget adott. Ezen joggyakorlat a magyar nemzetnél megelőzi azon kort, a melyben az oláhok Magyarországba bevándoroltak. [1])

A szörényi nyolcz kerület között a karánsebesi, vezérszerepre tudott felvergődni.

A karánsebesi kerület tisztviselői kara azon időtől fogva, a midőn karánsebesi-lugosi bánok váltották fel a szörényi bánokat, rendesen két castellanusból, *egy* szolgabiróból, jegyzőből,

[1]) Az ide vonatkozó okleveleket lásd e munka harmadik kötetében (avagy »Szörény megyei oklevéltár« I. köt.) 134. 135. 144. lap.

és esküdtből állott. Talán olyan volt a többi kerületek tisztviselősége is, noha azoknak csak castellanusait ismerjük többékevesebbé. Szolgabiráknak más kerületekben is kellett lenni egyideig, mert Hunyadi János, mint említettük már, 1451. évben rendeletet intéz a hét kerület szolgabiráihoz; és Petrovics Péter hasonlókép a kerületek kenézeihez, és krajnikjaihoz = szolgabiráihoz, a nélkül, hogy névszerint csak egyet is ismernénk. A karánsebesi mellett a többi kerületeknek léte mindinkább kérdésessé lett, és minden törvényhozási vagy fejedelmi intézkedés nélkül egyszerre azon ténynyel látja magát szemben a Szörénység, hogy a karánsebesi kerület területileg foglalásokat tett, és hogy a karánsebesi tisztviselők hatósága más kerületek ügyeire is kiterjedt. Minél inkább történt ez, annál jobban jutottak a többi kerületek a mai vármegyei járások önállóság nélküli sorsára, és annál inkább képviselte Karánsebes az egész vármegyét.

Fennebb ki volt mutatva, hogy Szörény vármegyének külön tisztikara nem volt. A politikai összeolvadás abban kezdett mutatkozni, hogy az ispánok és szolgabirák stb. magukat Szörény vármegye és a karánsebesi kerület ispánjainak és szolgabiráinak nevezték; és miután a Comitatus és districtus szó a Szörénységben azonos jelentésü volt, jogosan lehetett Karánsebes vármegyéről is szólani. Az erdélyi fejedelmek rendeletei szólnak »Castellanis et Judicibus nobilium districtus Karansebes et Comitatus Zöriniensis,« vagy: castellanis, Judicibus et universitati nobilium Comitatus Zöreniensis et districtus Zöreniensis; olykor, de nem mindig, ezen czimzés elejére a bánhoz való czimzés is tétetik.

A karánsebesi kerület, illetőleg Szörény vármegyei tisztikarra nézve jellemzetes az a körülmény is, hogy sokszor összefüggött Karánsebes városának hivatalával. A város főbirái néha egyuttal szörényi al-bánok voltak. [1]) A városi jegyző nem ritkán egyszersmind Szörény vármegyének is jegyzője.

Valamint politikai, ugy törvénykezési tekintetben is a karánsebesi kerület fogalma takarta azt, mely Szörény vármegyével lett volna kifejezendő.

[1]) Fodor Mihály 1640. évben Judex primarius Civitatis Karansebes ac Vice-Banus l o c i e i u s d e m.

A kerületnek ezen, a többieknél nagyobb súlya hozta a végveszélyt a többi kerületekre is, ugy, hogy az utóbbiak a 17. század elején már teljesen elhalványulván, még emléküket is alig tudták megmenteni, midőn Barcsay Ákos a nyerendő erdélyi fejedelemségért Lugost és Karánsebest a töröknek feláldozta.

Eddigi történeti előadásunk kitünteti, hogy a Szörénységet, mióta ez Magyarország kiegészítő részét képezte, a mohácsi csata idejéig szörényi bánok kormányozták. A régi rendszerrel szakitani vagy nem akartak, vagy a mi valószinűbb, a trónért való vetekedés nem engedte meg azt, hogy a Szörénység szervezetére különös gond fordittassék. Bizonyos, hogy Zápolyai János még 1530-ban a szörényi bán hivatalát üresedésben levőnek mondja; ekkor tehát e méltóság még el nem volt törölve.

Uj szakasz állt be 1536. évvel, a midőn ugyanis a karánsebesi, utóbb karánsebes-lugosi bánok sora veszi kezdetét. Soha külön lugosi és külön karánsebesi bán nem létezett, de habár a kettős hivatal egy kézbe volt mindig fektetve, az a ki viselte, nem tartozott már az ország zászlósai közé, mint az egykori szörényi bán. [1])

Báthory István, ki mint lengyel király, állandóan nem lakhatott Erdélyben, a közügyek vitelét három tagu tanácsra (Kendi Sándor, Kovacsóczy Farkas, Sombori László) bizta, kiktől a fejedelemség várnagyai és tisztviselői függtek. Az ő hatalmuk azonban a Szörénységre nézve korlátolva volt, mert a király rendelé, hogy a nagyobb helytartásokban, mint Vá-

---

[1]) Báthory Zsigmond Oláhországot jogszerü, — ámbár ideiglenesen elveszett birtokának tartotta. Az általa beigtatott oláh vajdát a maga vazallusának tekintette. Gebhardi vélekedése szerint Báthory Zs. Oláhországra vonatkozó jogfogalmának következménye volt azon tette, hogy a krajovai bánságot megszüntette és a magyar közigazgatási lábra állitott szörényi tartományt a lugosi bánra átruházta. (Geschichte des Reichs Ungarn. IV. 371. lap) hivatkozással Timonra: Imago Hung. novae 27. l., hol azonban a fennebbi tárgyakról szó sincs.) Történeti forrásaink ilyen fázist nem ismernek, milyenről itt szó van, egy külön lugosi bánról, ki aztán szörényi is lett volna.

rad, Karánsebes és (Szamos-) Ujvár, az ő híre nélkül a tisztartók meg ne változtassanak, se mások az ő helyükbe ne tétessenek. [1])

Midőn a ráczság tömegesen kezdett Erdélybe tódulni, a fehérvári országgyülés 1583. évben egyhangulag elhatározá, hogy az többé be ne bocsáttassék, nem akarván, »hogy hazafiai az idegenekért megromoljanak, melyet jövendőnek szemünkkel látunk.« A gyülés felkérte a fejedelmet, hogy ez értelemben a sebesi bánnak és Ilye felől erős parancsolatot adjon. Azoknak, a kik benn már megtelepedtek, megengedtetett, hogy immár benn maradjanak, azonban ugyanazon törvények alatt éljenek, mint az ország többi lakosai, miszerint tehát a vármegye ispánjai és szolgabirái köztük szintugy tisztükben fognak eljárni, mint az ország bármely részében. Határoztatott továbbá, hogy a mely nemes ember ezután még ujonnan bejövő ráczokat földére befogadna, az 100 girát fizessen büntetésül, ha ki pedig még azután is befogad ráczokat földére, és azokat megtelepiti, azok felirassanak, a ráczokra pedig zsákmány vettessék. Ezen szigoru törvény 1585. évben egész terjedelmében megujíttatott, a mi azt mutatja, hogy végrehajtása nem elégitette ki az országot. [2])

Ezen törvényes intézkedés oka a ráczok által veszélyeztetett közbiztosság, és azok hajlama az ország törvényein magukat vagy túl tenni, vagy azokkal szemben külön állást elfoglalni.

Szörény vármegyétől, vagy a karánsebesi törvényszéktől az ügyek a karánsebesi báni táblához voltak felebbezhetők, onnan az erdélyi fejedelemhez.

A törvény elé idézés a fejedelmi pecsét előmutatásával történt. Zápolyai János 1531. évben egy feltünő engedetlenségi esetben a temesi főispán utján intézkedett, és azt parancsolá, hogy karánsebesi Vajda György, Miklós és Simon, mint kik ellen welkfalvi Fodor Ferencz Korniareva és Domasnia falvakért perlekedett, és kik a pecsét előmutatása mellett több izben törvény elé idéztetvén, meg nem jelentek, és hatalmuk

---

[1]) Erdélyi Országgyül. Eml. III. 174. l.

[2]) U. o. III. 50. 180. lap 67. és 218. lap.

érzetében a királyi pecséttel nem törődtek [1]) — azonnal a király szine elé küldessenek, hogy merészségükért feleljenek.[2])

A harmincz esztendeig (1658—1688) tartó török hódítás korszaka eltörölte a karánsebes-lugosi bánokat is, de a vármegyei intézmény némi részeit meghagyta, a mi abból következtethető, hogy 1670. évben Kún Dániel és Fiáth Zsigmond mint szörényi alispánok szerepelnek.

A törökök kiüzetése, és Karánsebes visszafoglalása után a szörényi nemesség anyagi és polgári állásának biztositékait iparkodott megszerezni. Már 1688. évi aug. 31-én Macskási Pétert, társul adván neki Ivuly Mihályt és Fiáth Ferenczet, követül küldik Bécsbe, azon utasitással, hogy érintkezésbe bocsátkozván pater Vizkeleti Zsigmonddal, eszközöljék ki, hogy a nemesség ősi birtokai visszaadassanak, és ezekről uj adomány állittassék ki; a város kerítésén belőli házak, és a hozzá tartozó majorságok, gyümölcsös kertek, kaszálók stb. adassanak vissza az illetőknek.

Ha a követek azt fognák megtudni, hogy a karánsebesi hadőrség soká fog helyben maradni, igyekezzenek a nemesi házaknak katonatartási mentességét érvényesiteni, azonban mérsékelten, nehogy a hadőrség szállás nélkül maradjon. »Mivel pedig ez a föld magyar tisztek nélkül nem volt, nem is lehet« azért kérik, hogy ezek kellő tekintélylyel visszahelyeztessenek, más szóval, azt kivánták, hogy a közigazgatás ismét a magyarok kezébe adassék. A szörényiek kivánták továbbá azt is, hogy semmi szin alatt »postálkodásra« ne kényszerittessenek, valamint egyéb kigondolható teherviselésre sem, készek lévén, ha szükség, ő felségét éjjel-nappal fegyverrel szolgálni. [3]) A követek, a főtárgyra nézve, annyiban sikert arattak, hogy a Kassán tartózkodó gróf Breuner Szigfrid Christofor, mint a király által a töröktől visszafoglalt tartományok részére kinevezett biztos, a királytól nyert hatalmánál fogva, 1689. év július 24-én a Szörény vármegyében fekvő jószágokat és földeket, azoknak, kik azokat előbb birták, nem tulajdonába, ha-

[2]) Dum potentes sint nichil sigillo nostro curaverunt.

[1]) Rationem tantae temeritatis — adjanak.

[3]) Szállásadástól felmentetnek a nemesi házak az Approbata Pars III, Tit. XXI. Art. 1. által.

nem haszonbérbe adta, a király fenntartván magának az uj adományozást a bővebb értesités szerint. Egyuttal annak összeirása rendeltetett el, hogy a szörényi jószágokat kik birták azelőtt és kik birják jelenleg. Az uratlan birtokokra nézve Macskásy Péter alispán felhatalmaztatott, hogy azokat a kir. biztos nevében másoknak haszonbérbe adhassa. A haszonbérletből semmi birtokjog nem formálható.

Más egyéb kérdések még ugyanez évben Karánsebesen szept. 12-én nyertek megoldást, a gróf Herbeville tábornok elnöklete alatt tartott tanácskozmányban. Ez intézkedésre Száva Mihály a császár és király élelmezési tisztje és helyettes biztosa adott alkalmat, minthogy a jogaira féltékeny nemességet folytonosan sértegette azokban. El lett határozva, hogy Száva Mihály a nemeseket azon jószágokban, melyek annak Szörény vármegyében a király által ideiglenesen átengedtettek, ne zaklassa. Noha továbbá az erdélyi nemesség kiváltságainak minősége, és érvénye nem egészen bizonyos, még is az Erdélyből ide visszatért nemesek minden jobbágyteher alól mentesek legyenek, és saját felajánlásuk szerint hadiszolgálatot tegyenek vagy közterhet viseljenek. A nemesek ezen előjogában azonban ne részesüljenek az eddig török járom alatt nyögött oláhok és ráczok, a kik széna, marha, szőlő és gabona után tizedet fizessenek és közterhet viseljenek, mig az ország békéje helyreállván, a király által ez alól fel fognának mentetni. Viszont az erdélyi nemeseknek sem szabad ezen oláhoktól és ráczoktól, bármi szin alatt, például: hogy a nemesek jogaiban részesittetni fognak, vagy hogy a mágnások kegyét megnyerjék, fizetést követelni, mert a Macskásy Péternek vagy másnak adott kiváltságok nem olyanok, hogy azokat másokra lehessen kiterjeszteni, ha a költségben részt vesznek. Az oláhok és ráczok azonban azon védelemben részesültek, hogy a mely földeket a török uralom idején a törököktől, később a császári tisztektől vettek, vagy a melyek az erdélyi nemesektől elhagyatván, általuk miveltettek, azokról el ne üzethessenek, mig az udvari kamarával azok használatára vagy birtokára meg nem egyeznek. Végre Száva Mihálynak meghagyatott, hogy Szörényben az élelmezés tekintetében minden intézkedést megtegyen és a nemesek által ne gátoltathassék,

Nem sokára más czélokra volt irányozva a szörényi nemesség buzgalma. Ez ugyanis 1695. január 9-én Fiáth Jánost és Olasz Mihályt küldte fel a bécsi udvarhoz azon utasitással, hogy eszközöljék ki, miszerint a szörényi nemesek ősi jószágaik birtokában megerősittessenek, és régi kiváltságaikban fentartassanak. Ezt a meghatalmazást a nemesség, és annak élén Macskásy Péter még Karánsebesen állította ki. De pár nap mulva a szörényi nemesek elhagyván a városi székhelyet, Hunyad megyei Benczencz faluban Macskásy Péter házában gyülekeznek és január 25-én, hivatkozván arra, hogy régi törvényes joguk az üresedésbe jövő vármegyei főtisztségeket szabad választás utján betölteni, Száva Mihálynak a szörényi főispánságra való, a király által történt kineveztetését sérelmesnek nyilatkoztatják ki, azért is ezen kinevezés ellen tiltakoznak, és határozzák, hogy Száva Mihályt főispáni hivatalába be nem eresztik. A tiltakozást aláirták Macskásy Péter, ki itt Szörény vármegye főbirájának nevezi magát, Fiáth István, Ivuly Mihály, Fodor Mihály, Gámán Miklós és Mihály, Tóth Miklós, Olasz Jakab, Bobik János, Macskásy János és Vitán Sándor az egész nemesség nevében. Hozzá járultak Lugos és Karánsebes városa is, mely általában mindig a nemességgel egyetértve járt el. E tiltakozáshoz június 9-én ujra más szörényi nemesesek csatlakoztak — nyolczvanon fölül — kik jogaik védelmére Gyula-Fehérváron összejöttek.

Ezzel meg nem elégedve, örményesi Fiáth János az egész Fiáth, Fodor és Macskásy család, Karánsebes és Lugos városok, és számos szörényi nemes nevében 1695. júl. 22-én a győri káptalan előtt megjelent, tiltakozván az ellen, hogy a szörényi nemesek ősi jószágai, örökségi joguk megsértésével tovább adományoztatnak, valamint, hogy a király a főispáni méltóságról, a régi kiváltságok és szabad választási jog mellőzésével rendelkezett.

A bécsi udvar, mint látszik, e mozgalmat nem vette közönbösen, és az elégedetlenséget ugy vélte csillapithatni, ha Száva Mihályon kivül gróf Pekry Lőrinczet is kinevezi szörényi főispánná. Veterani tábornagy rendeletet kapott, hogy a szörényi nemességgel érintkezésbe bocsátkozzék. Azonban ez május 21-én tanácskozásra gyülekezvén, ugy szólván semmi

hajlamot sem mutatott engedékenységre, és jogalapjának elhagyására. Pekry Lőrinczre nézve ugyan oda nyilatkoztak, hogy ámbár soha sem volt szokásos két bánt, vagy két főispánt a közigazgatás élére kinevezni, [1]) — a mit a nemes urak bizony roszul tudtak, — még is őt főispánul elismerni hajlandók volnának, minthogy Pekry állítása szerint az ő családja hajdan birtokos volt Szörény megyében, és ő maga is ebbeli törvényes jogát bejelentette. De reá nézve is a nemesség fentartja szabad választási jogát. [2])

Száva Mihályról azonban a szörényiek tudni nem akartak és az ő kinevezése ellen most is tiltakoztak, főispáni székének elfoglalását most sem engedték. A már többször hallott ellenvetésen kivül, t. i. hogy Száva Mihály a Szörénységben jószággal nem bir, és igy nem megyebeli ember, a nemesség a »régi szokást« hangoztatta, mely szerint a bánt mindig választhatta, megjegyezvén egyszersmind, hogy a tartomány főnökét bánnak nevezték mindig és nem főispánnak.

Azonban valamint ez állitólagos szokásról az utókor nem tud semmit, ugy még kevesbbé találjuk igazolva a nemesek eljárását, midőn II. Ulászló 1495. évi törvényére, és annak 1498. és 1500. évben történt megerősítéseire hivatkozik, melyekben szerinte kimondatott, hogy a szörényi bán csak a szörényi bánság birtokosaiból vehető.

Ez idézett törvények vagy elvesztek, vagy — a mi még valószinűbb — alaptalan legenda után jártak jóhiszeműséggel. Végre azon nemesek, kik a törvények ellenkező tanúsága szerint azt állították, hogy a báni hivatalt soha ketten együttesen nem viselték, a báró Száva ellen használt állitólagos kiváltságaikra nézve is nagy tévedésben lehettek.

Az értekezletnek eredménye az volt, hogy a nemesek kijelentették, miszerint Fiáth János és Olasz Mihály küldetésének eredményét akarják bevárni, kiket január 9-én Bécsbe indítottak.

---

[1]) Ez állítás előfordul egy, 1698. évi tiltakozásban is. Megemlitendő, hogy Pekry Gábor már 1563. évben fordul elő mint szörény birtokos.

[2]) Lásd e munka első kötetének 124. lapját.

A következő három év harczai nem kedveztek a vármegye politikai szervezkedésének, sőt birtoka is sokfélekép volt megcsonkitva. A szörényi nemesség még is ragaszkodott jogeszméihez, és midőn ujra felszólalhatott, régi álláspontját ismét elfoglalta. Karánsebesen 1698. február 4-én összegyülvén, a főbáni hivatalt üresedésben levőnek nyilatkoztatja, és élvén szabad választási jogával,a szörényi báni hivatalt herczeg Esterházy Pál nádornak felajánlotta, noha neki a megyében birtokai nincsenek. Ha pedig a herczeg kisebbségének tartaná a bánság elfogadását, ez esetre szavazatukat gróf Bercsényi Miklósra, [1]) vagy branyicskói Jósika Gáborra, Fiáth Jánosra vagy tinkovai Macskásy Péterre adják, kérvén a királyt, hogy azok egyikét a főbáni hivatalban megerősítse.

A hosszas küzdelemnek végre Lipót király véget vetni remélt az által, hogy 1698. év április 9-én tinkovai Macskásy Pétert, ki már 1689. óta az alispáni hivatalt viselte, szörényi főispánná kinevezte. A kinevezési oklevélben a király kiemelé, hogy Macskási Péter az illető vármegye nagy birtokosa, és az ottani nemesség által főispánul kéretett, miáltal az eddigi ellenzéki mozgalom jogosultságát mintegy elismerte. Midőn a király visszatekintőleg a II. Ulászló alatt jeleskedő Macskásy Péter bán, valamint a Barcsai Ákos korát megelőző Macskásy Miklós albán érdemeit emlegeti, az utóbbinak fiáról, a most kinevezett szörényi főispánról is igen dicsérőleg nyilatkozik. Nemcsak, hogy éjjel-nappal fáradozott alispáni hivatalában, de saját pénz-előleggel élelmezte a hadsereget, és Karánsebes védelmében 1697. évben magát kitüntette. [2]) Utóbb Rabutint követte Uj-Palánka ostromára. Érdemeit egyhangulag hangoztatták a bádeni határgróf, Vademont, Rabutin, Heister, Herbeville, Paci és kivált Veterani, — minél fogva Macskási Péter azon szerencsés egyéniségek közé tartozott, kikben a nemzet szintugy, mint az udvar megbizott.

---

[1]) Bercsényinek e szerint Szörény vármegyében birtoka lehetett.

[2]) A királyi oklevél szerint Macskási 98 emberrel védelmezte Karánsebest két ezer török ellen, azok közül ötszázat megölt és több zászlójukat elfoglalt. Ez alkalommal Macskási karánsebesi háza a lángok martalékja lett, és vagyona elpusztult.

Azon tény fölött, hogy Macskási Péter előtt a király már más szörényi főispánokat nevezett ki, az oklevél azon megjegyzéssel surran át, hogy az egyik alkotmányos szokás szerint hivatalába be nem volt igtatva, a másik pedig nem volt megyebeli birtokos, minélfogva ezen előbbi kinevezések érvényen kivül helyeztetnek.

Ugy látszik, hogy a király békéltető szándokát a lappangó ármány még egy ideig meghiusítá. A szörényi nemesség ugyan is, Karánsebes nem lévén elég biztos, igen nagy számmal Hátszegen gyülekezett, és itt 1698. augusztus 27-én Fiáth Jánost és Lakicz Jánost teljhatalmu biztosokul választá, kik a bécsi udvarnál a régi nemesi kiváltságok megerősítését kieszközöljék. Ugyan ez napon ismételve tiltakozik Száva Mihály azon szándoka ellen, hogy a főispáni hivatalt elfoglalja, felhozván a király ezen kinevezése ellen, az évek óta elmondott okokat. A nemesek kijelenték, hogy a mennyiben valaki eltántorittatná magát ily törvénytelen kinevezés elfogadására, a vármegyében levő bárminemű vagyona a tiltakozók javára azonnal el fog koboztatni, a királyi felségnek különben hű jobbágyai kivánván lenni. Macskási Péter főispáni kinevezését az egész vármegye megelégedéssel fogadta; és a megbizottak utasítást kaptak az ő megerősítését eszközölni.

Győzött végre a nemes rendek állhatatossága, és Macskási Péter 1698. évi október 15-én Karánsebesen főispáni hivatalába beigtattatott. Az ármány azonban nem nyugodott és Macskásira erőszakolásokat és önkényes eljárásokat akartak ráfogni. A király tehát vizsgálatot rendelt, mely 1699. év január 20-án Obresián befejeztetett. A Jerszeg, Szákos, Dulleo, Furluk, Prebul, Zsuppa, Forotik, Vaar, Sosdia, Krőcsma, Ohaba-Mutnik, Pestere, Plugova, Vrány, Rakasdia, Ohaba-Bisztra, Illadia, Domasnia, Agadics, Zsittin, Marga, Csiklova, Szlatina, Vercserova, Valia-Boul, Vukova, Vermes, Kussics, Jaszenova, Dalcs, Delinyest, Ezeres, Valyemare, Kölnik, Zsidovin, Füzes, Gattaja, Birda, Raffna, Doklén, Zorlencz, Szavoj, Glimboka, Varadia, Tikván és más falvakból összehivott tanúk mind csak Macskási Péter érdemeit a rablók kiirtására, áldozatkészségét, és törekvését a közbéke helyreállitására hangoztatták.

Pár nappal utóbb (jan. 26-án) a karloviczi béke megkötetett, mely által leginkább a tartomány sujtatott, mert ez ezentul nemzetközi jog szerint török birtokká lett. A szörényi bánság, mint a tartomány része, követte annak sorsát.

Azon arasznyi idő, mely a karloviczi békekötés, és a tartomány átadási napja közt lefolyt, nem mentt az egyenetlenség kifakadásaitól. A szörényi nemesség elvesztvén a békekötés folytán minden jószágát, Erdélybe, többnyire Hunyad vármegyébe vándorolt ki, hol annak utódai ma is találhatók. [1]) A császáriak a határigazitási alkudozások ideje alatt megszállva tartották ugyan még Lugost és Karánsebest, de a politikai vármegye már előbb ment át a Vaskapun. [2]) Macskási Péter, mint főispán, és Loss János Péter ezredes, karánsebesi parancsnok közt hivatalos hatáskörükre nézve élénk viszály támadt, mely Klopotiván 1699. szeptember 5-én legalább külszinre békés kiegyezéssel, és némely főtisztek közbenjárásával elintéztetett.

A hivatalos hatáskör körülirására azonban akkor már nem igen volt szükség. Szörény vármegye a látkör alá sülyedt, és nemzedékek enyésztek el, mig ott ujra feltünedezhetett.

Magyarország határát délkelet felé már most a Maros és Tisza képezte, és a király 1701. november 4-én kijelenté, hogy a legközelebbi tavaszszal müködését kezdő határszabályzó bizottságának azt a parancsot adandja, miszerint a Szörénységből kiszorult nemességnek és köznépnek a Tiszán inneni részeken letelepedési földeket adjon. Ez időben Macskási Péter, ki a háboru és politikai változások folytán minden vagyonát elveszté, már az anyagi léttel küzködött. Gróf Marsigli őt, valamint Fodor Mihály alispánt a királynak nagyon ajánlotta és az igazság érdekében kérte, hogy nekik a jenei és világosvári kerületben az elveszettekhez egyenértékü jószágok adományoztassanak. [3]) Macskási maga részéről kárpótlásul Nagy-

[1]) Ez alkalommal 500 szörényi nemes vándorolt ki.

[2]) Lásd e korról e munka első kötetének 125—126. lapjait. Macskási Péter idejében is a tisztikar betöltése oly módon történt, hogy a főispán az alispáni, szolgabirói és más hivatalra az alkalmas egyéneket kijelölte, a megye közönsége pedig azokból választott.

[3]) Marsigli levele kelt a Bisztra mellett 1701. január 23-án.

kereki, Csefa, Tothi, Örvend és Szent-Miklós birtokait Bihar megyében és a radványi uradalmat Abauj megyében kérte. De noha heteket és hónapokat töltött Bécsben, és magát adósságba verte, eredményre nem tudott jutni. A bécsi udvari haditanács 1702. június 2-án őt csak arról értesíté, hogy a nevezett hadi tanács biztosa gróf Lamberg, az udvari kamaráé gróf Volkra lévén, mindketten oda utasíttattak, hogy neki és a többi szörényi népnek az uj Maros-Tisza menti határon megfelelő földeket jelöljenek ki. A nemesség Volkra grófot küldöttséggel kereste meg, kitől azonban azt a választ nyerte, hogy ő nincs avval megbizva, miszerint a szörényi nemességnek az elvesztett jószágokért kárpotlásul, más jószágokat utalványozzon, hanem, hogy a ráczokat a végvidéken elhelyezze. A dolgok egy másik stadiumában báró Thavonathoz fordult, ki szintén a végvidék szervezésével volt megbizva, és az udvartól a szörényieknek kedvező utasítást vett. Midőn ez irányban sem boldogult a nemesség, azt kérte, hogy nekik Boros Jenő és Halmágy átadassanak, hol jelenleg ugy is csak idegenek tartózkodnak. Fentartásukra pedig kérték a nemesek, hogy ezen két districtus fiscalitásai nekik átengedtessenek. [1]) Mind ez nem lépett a valóság terére, és midőn a Rákóczy-forradalom kitört, a semmit-nem-tevés köpenyeül ez szolgált. Egy 1706. június 21-én kelt udvari rendelet a fejedelem nevében azt tudatta Macskási Péterrel, hogy az ő, és a többi szörényi nemesek méltányos követeléseik tekintetbe fognak vétetni, mihelyest a forradalom lecsillapodik.

A szatmári béke ezen forradalmat is befejezte; de az igért birtokadományozás még mindig elmaradt.

III. Károly király a magyar országgyülést Pozsonyba hivta össze 1712. évi ápril 3-ára. Az országgyülési meghivások Bécsben keltek február 2-án, és ilyen meghivást kapott Macskási Péter is, mint »szörényi főispán;« [2]) de ez ország-

[1]) Jellemzetes, hogy ezen folyamodás utolsó félivére e szavak vannak irva: Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. (Budai kam. ltár NRA. 284. csom. 10. sz.)

[2]) Eredetije meg van a Macskási cs. ltárában 55. sz. alatt. Ezen országgyülésnek törvénytárunkban nyoma sincs, — feladata volt a király koronáztatása.

gülés gyümölcsét nem érte meg, mert Macskási még ugyan ez évben Budán meghalt.

A szörényi nemesek és birtokosok már most teljes feledékenységre jutottak — birtokaik idegen kézben maradtak, ők maguk pedig kénytelenek voltak az élet parancsoló szükségeivel a lehetőség szerint egyezkedni.

A mi magát a Szörénységet illeti, minden nap hozott ujabb bizonyságokat, miszerint ezt Bécsben tabula rasanak akarják tekinteni, melyre azt kell reá irni, a mit a központi kormány érdeke sugalt. Az elvi elismeréseket, a személyes biztatásokat, a mult és jelen érdemek jutalmazásának igéretét, csakhamar tulburjánozták egy rideg és idegenszerü politika intézkedései.

A nemzet ez állapotot nem szivesen látta, annál kevesbbé minthogy az ország más részein is a bécsi udvar kénye-kedve szerint intézkedett. Az országgyülési rendek tehát, 1712. június 1-én felderiteni akarván, mily sulyos terhökre van az Posega Verőcze, Bács, Szerém, Valkó, Csongrád, Csanád, Arad, Békés, Zaránd, Torontál, Bodrogh és Szörény megyéknek, midőn hol a határőri intézkedés neve alatt, hol a rácz népnek valaha adományozott kir. szabadalmi levelek ürügye alatt, nagy terjedelmü földterületeknek kellő bekeblesítése akadályoztatik. Kifejtették továbbá azon helyzet viszásságát, midőn a ráczok sem az udvari kamara, sem a főhaditanács, sem a biztosság törvényhatósága alatt nem állanak, a vármegyének nem adóznak, katonát nem tartanak, és általában minden köztehertől mentesek, ugy, hogy sem katonáknak, sem jobbágyoknak nem tekinthetők. Kérték tehát a királyt, hogy a fenn nevezett megyék az országba bekeblesíttetvén, szokott vármegyei szerkezetet nyerjenek.

E felirat következtében hozatott az 1715. évi 92. törv. czikk, mely ezen vármegyéket Magyarországhoz rendelte visszacsatoltatni. [1])

A visszakeblezésre kinevezett biztosságok elmellőzték a törvény ösvényét, és a felsőbb rendeletekhez alkalmazkodtak, ezért az 1715. évi törvény még igen soká csak papiron maradt

[1]) Lásd e munka első kötetének 133. lapját.

Az 1722. évi országgyülés egy október 18-án kelt feliratban a fennemlített vármegyéket, hozzá még Temes, és Krassó vármegyét Magyarország kiegészítő részeinek nyilvánitá, mire a király 1723. február 18-án a visszakeblezés módját kivánván magának előadatni,erre a rendek azon évi márczius 1-én felterjeszték javaslataikat, alapul vévén az országos választmány munkálatát, mely 1722. április 13-tól július 13-ig összeült és Temes vármegyét, valamint a szörényi bánságot az ország közvetlen tagjának kijelenté. [1])

Daczára ezen előzményeknek, a bécsi kormány a törököktől visszafoglalt temesi tartományt, kirekesztvén minden alkotmányos befolyást, közigazgatási tekintetben egészen német lábra állitotta. Az egész tartomány kezdetben 11 kerületre lett felosztva, a kerületek járásokra. A kerületek ezek valának: 1. Temesvár, 2. Csanád, 3. Csákova, 4. Becskerek, 5. Pancsova, 6. Versecz, 7. Uj-Palánka, 8. Lippa, 9. Lugos-Facset, 10. Karánsebes, 11. Orsova, Almással. A kerületi igazató alatt voltak a járás főnökei vagy aligazgatók (Oberverwalter, Unterverwalter.) Minden faluban egy a község által választott, és a kerületi hatóság által megerősitett knéz (biró) létezik, bizonyos számu esküdtekkel; ezen fölül még minden kerületben egy pár főknéz hivataloskodott. Ezek leginkább élvezik az ország javát és a nép tudatlanságát a maguk hasznára tudják forditani, — az ő soraikban kellett az ország leggazdagabb embereit keresni. Mind az itt említett tisztviselők és knézek havonkint a kerület székhelyén tanácskozmányra és intézkedésekre gyülekeztek; Amtstag volt az ilyen gyülés neve. Az ilyen gyülésre a főknézek és falusi knézek a felvett adót behozták és átadták, és a tartományi főhatóság parancsait fogadták. Itt kihallgattatnak, megvizsgáltatnak és elintéztetnek a jobbágyok panaszai, a mennyiben a kerület jogköréhez tartoznak; a bünösök nyilvánosan megbüntettetnek, a nagyobb büntevők azonban a temesvári törvényszékhez (Landesgericht) küldetnek. Mindent, a mit a gyülés napján kivül a községekkel tudatni kellett, a kerületi huszárok által juttatták az illető helyre, kik a rendeletet faluról falura hirdették, a mi máskép nem is tör-

[1]) Palugyai: A kapcsolt részek 223. 224. lap.

ténhetett, mert az iskolák teljes hiánya miatt senki irni olvasni nem tudott; a körlevelekkel tehát czélt érni nem lehetett volna. A tisztviselők száma nem volt elegendő a kerület ügyeit áttekinteni, mert majdnem minden kerület hosszában 10—11, szélességében 8—9 mérföldnyire terjedt; olykor egy magán jószágon több tisztviselő volt alkalmazva, mint az egész kerületben, és igy esett, hogy a magukra hagyott községek mintegy köztársaságot képeztek, mig a kerület főnökével érintkezni nem kellett, kiben aztán a török pasa természete és hatalmi öntudata mutatkozott.

Az első felosztás ideje alatt (1716—1751) a tartomány legfőbb hatósága a Banatische Landesadministration volt, mely katonai és kameralis szervezetü lévén, közvetlenül a bécsi cs. k. udvari haditanácstól, és az udvari kamarától függött.

Mária Terézia 1751. október 2-án kelt rendeletével e vegyes igazgatást megszüntette, és a legfőbb tartományi hatóságot tisztán polgári hatósággá alakitotta, melynek elnöke ezentul nem a főhadi parancsnok, hanem egy polgári egyéniség volt.

Az 1741. országgyülés 18-dik czikkelye azt rendelé, hogy a Bács, Bodrogh, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd vármegyében létező katonai helységek feloszlattassanak, és polgári szervezetet nyerve, az ország rendes hatóságainak alávettessenek. Ez által az ugynevezett maros-tisza-vidéki katonai határintézmény megszüntettetett. Ugyanezen törvényczikkely 5-dik §-a rendeli, hogy egy uj katonai végvidék szervezetére szükséges terület kihasíttassék, a tartomány többi része Tömösben, Szerémben és Alsó-Slavoniában az országhoz visszakebleztessék.

Itt van tehát csirája a később Titeltől Orsováig (Slavoniáról nem szólva) fejlődött katonai végvidéki intézménynek, mely az illető tartományt Magyarországtól egy századnál továbbra nem csak elidegenité, hanem sokszor ellenséges viszonyba is állitá azzal.

Az idézett törvény azonnal életbe nem lépett, és még csak 1747. év október 21-én tesz a Temesvárott ülő határvizsgáló bizottság jelentést, és javaslatot a Duna közelében felál-

lítandó más katonai határőrvidékre nézve. A bizottság, melynek tagjai voltak gróf Károlyi Ferencz elnöklete alatt: gróf Grassalkovics Antal, báró Engelshofen tábornok, gr. Draskovics Lipót, b. Wücher, Redl József, és Tersztyánszky János — a Duna melletti legsivárabb vidéket jelölte ki, melyen Divics, Belobreszka, Szuszka, Radimna, Poszesena, Macsovics, (v. Macsevacz), Moldova, Bosnyák, Szikevicza, Gornia Liupkova, Dolni-Liupkova, Bersaska, Szvinicza, Tiszovicza, Plavisevicza, Dubova, Horova (ma nem létezik), Ogradena, Jeselnicza, Krivicza, felső és alsó Zsupanek összesen 928 lakossal feküdt. A mehádiai szoros biztosítására Tuffier, Koramnik, Teplicz, Börza és Pecseneszka hozatott javaslatba, az Oláhország felé való határ biztosítására pedig Domasnia, Ruszka, Fényes, Armoenisch, Szadova, Illova, Vercserova, Borlova, Turnul, Dalcs, Vaar, Mörul és Marga.

A bizottság ez alkalommal egész nyiltsággal kifejezte bizalmatlanságát az e falvakat lakó oláh népség ellen, mert a mult török háboru alkalmával a törökökhöz szitott, a császáriak ellen fegyvert ragadt, a hadseregnek mindig alkalmatlankodott, a rácz és kivált német lakosság ellen kegyetlenkedett, számos és pedig tekintélyes községeket elhamvasztott, és a császári kincstári házakat is felperzselte. Miután attól kellett tartani, hogy az oláhok egy netáni uj török háboru alkalmával ismét hitszegő módon a törökökhöz fognak pártolni, a bizottság azt javasolta, hogy az oláhoknak fegyverek ne adassanak, és a határok védelme ne rájuk bizassék. [1])

A határőrvidék számára fenn nem tartott tartományra nézve azonban az udvar a nemzet ohajtásának eleget tenni még mindig nem mutatott hajlamot, az 1751. évi országgyülés 24-dik czikkelye azért a visszacsatolandó részek visszacsatolását ujra elrendelé. A helyett, hogy az udvar e törvényt végrehajtotta volna, még ezen évben a temesi tartomány ujra szerveztetvén, Temesvár, Becskerek, Csanád, Versecz, Lippa, Lugos, Karánsebes, Mehádia, Uj-Palánka, és Pancsova kerületeire osztatott fel. Ezekből csak azok birtak katonai szerve-

[1]) Jelentés a gróf Károlyi-család ltárában Budapesten.

zettel, hol nagyobb hadicsapatok voltak elhelyezve az ország határának védelmére, mint Pancsova, Uj-Palánka, Mehádia és a karánsebesi kerület egyrésze. A régi végvidéknek lakossága, mely eddigi helyeiken, de ezentul polgári hatóság alatt meg nem akar maradni, felszólíttatott, hogy ott hagyván sánczaikat, községeiket, házaikat, a Maros és Tisza balpartjára költözködjék át, a neki kijelölendő területre. Mintegy száz család, mely sem az egyik, sem a másik utat nem választá, holmijával és marhájával déli Oroszországba költözött át, hol a kivándorlók Uj-Szerbiát alapiták.

A Maroson és a Tiszán át beköltöző szerb határőri katonák a temesi kincstári igazgatóságnak adattak át, mely hatóság 1752. évi január 29-én és február 17-én kelt udvari rendeletekkel oda utasíttatott, hogy ezen határőröket hat századra oszsza fel. Az uj katonai telepitőkkel még ugyan ez év október 28-án egy ugynevezett conventio köttetett, mely mind azt megállapitja, a mi ezen határőrök élelmezésére és szolgálatára otthon és a táborozáskor vonatkozik. Ezen conventio a körbe felállított határőröknek felolvastatott, a kik aztán erre hűségüket és szolgálati kötelességüket esküvel fogadták.

A századokra felosztott terület következő volt:

első század: Franyova, Karlova, Kumánd;
második század: Nagy- és Kis-Kikinda;
harmadik század: Mokrin, Josefova, Keresztur;
negyedik század: Melencze, Tarras;
ötödik század: Idvor, Leopoldova;
hatodik század: Bottosen, Marinoselo, Sigc.

E területet az e czélra 1753. évben itt működő udvari bizottság a határőröknek használatra és gazdasági mivelődésre átadta.

A conventióban megállapitott kötelességek és tartozások pontozatjaiból következőket érdemes megérinteni:

1-ször. A fő- és al-tisztek kivételével tartozzék minden határőr fejadókép (Personal Kopf) négy forintot, jövedelmi adókép (Fakultäts Kopf) három forintot, földesuri adó czimén a temesvári kincstári igazgatóságnál befizetni. Minden

három évben összeirás lesz, nehogy vagy a kincstár, vagy a határőrök az adóban megkárosíttassanak.

2-szor. A határőrség a szükséges sót, sört és pálinkát a fejedelmi bányavárosokban és sör-gyárakban vásárolni tartozzék.

3-szor. A temesvári kincstári igazgatóság kívánsága szerint őrkatonákat Temesvárra, a határszélekre vagy bárhová küldeni tartozzék. Ily esetben a főtiszt 18 krt, az őrmester 9 krt, és minden közlegény, a kenyéren kivül 5 krt kap fentartására.

4-szer. A határőrség háboru idején a »Bánságon« kivül és belül saját költségén katonáskodni tartozik, ha azonban a hadbiztosság szemlét tart a határőrökön és ez által azokat átveszi, a határőrség addig, mig a háborubau szolgál, mint a rendes katonaság fizettetik és élelmeztetik, és a bécsi cs. udvari haditanács, és a hadsereg tábornokjaitól függ.

5-ször. A meddig a határőrség a háborúban szolgál, megszünik minden adózása — az ily módon megtakaritott összeg a netáni özvegyek és árvák felsegélésére fordittatik.

Azon időben, midőn a régi maros-tiszai végvidék lakossága az akkor ugynevezett temesi Bánságba áttelepült, ezen Bánságban már a Sieberschein-féle zászlóalj (Landmiliz) volt elhelyezve. Az uj telepitők dolgaival foglalkozó udvari bizottság tehát még 1753. évben azt a rendeletet kapta, hogy ezen zászlóaljat feloszlassa, és azon legénységéből, mely nem akarná a földmivelésre adni magát, alakitson két századot, melyeknek rendeltetése a közép- és Al-Dunát őrizni, az almási kerületet fedezni, és a bányavárosokat a rabló csapatok ellen védelmezni. E legénység Oruglicza, Potok és Rebenberg vidékén telepittetett meg.

Ez megtörténvén, a »Bánságban« összesen nyolcz területi század, azaz határőrség létezett,

ebből:	a franyovai század	578
	a nagy-kikindai század	640
	a mokrini »	540
	a melenczei »	530
	az idvori »	327

a bottosi	század	400
a potoki	»	335
az orugliczai	»	231 főből
az egész legénység tehát		3583 emberből

állt, kik részint mint gyalogosok, — részint, mint lovasok szolgáltak; legnagyobb része azonban házas lévén, ugyanannyi családot lehet elfogadni a nevezett területen. Sokszor az apa helyett annak testvére, fia, vagy sógora vállalta magára a szolgálatot akár az őrködésben, akár a hadjáratban. Az egész legénység egy főkapitány és helyettes főkapitány parancsnoksága alatt állt, kik rangjukban a legfiatalabb őrnagygyal egyenlők voltak. A század élén állt a kapitány, utána a hadnagy, a zászlótiszt (Fähnrich) avagy barjaktar, és a többi altisztek.

A főtisztek fizetése, és járandósága az akkori viszonyokhoz képest kedvező volt. A békeállapot idején kapott (Hausgage czimen):

a főkapitány hadsegédjével együtt, 80 mérő gabonára való szántóföldet, 50 napszám kaszálót és 60 frt havi pénzt, avagy évenkint készpénzben 720 frtot;

a helyettes főkapitány hadsegédjével együtt 80 mérőre való szántóföldet, 50 napszám kaszálót, és hónaponkint 40 frt vagy évenkint 480 frtot;

a százados 60 mérő gabonára való szántóföldet, 45 napszám kaszálót, és havonkint 30 frt, vagy évenkint 360 frtot készpénzben;

az alszázados 50 mérőre való szántóföldet, 35 napszám kaszálót, és havonkint 20 forintot:

a hadnagy 40 mérőre való szántóföldet, 30 napszám kaszálót és havonkint 18 forintot;

a zászlótiszt 30 mérőre szántóföldet, 25 napszám kaszálót és havonkint 15 forintot.

Az altisztek, miután ezek földesuri és jövedelmi adótól mentesek voltak, otthon semmiféle zsoldot nem kaptak, hanem a fentartásukra kimért földdel beérni tartoztak. A közlegény, ha csak a század területén kivül nem állott őrszolgálatban, sem zsoldot, sem kenyeret nem kapott, hanem élelme-

zéséről önmaga gondoskodott, sőt a kivetett adót is beszolgáltatta a kincstárnak.

Ezen rendszer sokféle előnyöket nyújtott az akkori kormánynak. A legénység álladéka nem csak teljes, hanem számfeletti is volt; a határőrség önmagát ujonczozta és kiegészítette, önmagát ruházta, és a kincstárnak évenkint még 21700 forintnyi adót is fizetett, melyből nemcsak a főtisztek fizetése telt ki, hanem az átengedett puszták csökkentett jövedelme is pótoltatott. A legfőbb mindenesetre abban az vala, hogy a fennebbi intézmény legalább 4000 fegyveres embert mindig készen tartott, melyből szükség esetén annak fele rögtön Temesvár védelmére volt bevethető.

Az akkori tartományi kormány szembe vette ugyan ezen intézmény megszüntetésének esetét, de fentartását nagyon ajánlatosnak tartotta, kivált azon tekintetből, hogy akkor Belgrád és Orsova voltak az ország határai.

A közbiztosság és közrend egy másik intézménye szintén hasonló volt a nemzeti véderőhöz (National Miliz) és még inkább sajátságát képezte a régi szörényi tartománynak. Értjük a plajásokat, kik a karánsebesi és orsovai kerület legmagasabb havasain őrködtek a sócsempészet, vámáthágás és a rablók benyomulása ellen. Szolgálatuk csak nyár idején tartott, és mihelyest az első hó esett, elbocsáttattak. A legénység száma mindig bizonytalan volt, saját kapitány alatt álltak, és a vidékbeli lakosság legmegbizhatóbb részéből fogadtattak. Szükség és körülményekhez képest egy plajás havi négy frtnyi fizetést kapott — hol több, hol kevesebbet — azonkivül kenyérjáradékot is. [1])

A temesi tartomány egyik sajátságához tartozott, hogy évtizedeken át semmi ingatlan magán-földbirtok nem létezett. Midőn Temesvár 1716. évben a törököktől visszafoglaltatott, a bécsi kormány az egész szép országot a Marostól az alsó Dunáig mint jure armorum szerzett kincstári birtokot lefoglalta, a multból származó semmi magánjogot el nem ismert, és az olyan családokat, kik mint az iktári Bethlen család, régi jogon visszakövetelték jószágaikat, határozottan mindig eluta-

[1]) A temesvári pénzügyi igazgatóság levéltárából.

sitotta. A kir. kincstár volt tehát Orsovától Szegedig az egész földnek birtokosa, mint politikai hatóság kormányozta az egész tartományt, mint földbirtokos földmiveléssel, marhatenyésztéssel, bányászattal foglalkozott.

Az idő azon tapasztalást érlelte meg, hogy ez állapot a közjóra, de még a kincstár magán érdekeire nézve sem a legüdvösebb, és a kincstári igazgatóság több izben birálat alá vette a létező viszonyok hatását, következményeit.

Még az oly intézkedések is, melyek, mint például a mocsárok lecsapolása, valóban a közmivelődés, közegészség, és általános jólét érdekében feküdtek, a keresztülvitelükre használt eszközök miatt más oldalon sok bajt okoztak. Ez különösen a robotolás, az ingyen munkával való visszaélésről áll. Az emberek Becskerek, Csákova, Temesvár és Karánsebes kerületéből kiméletlenül hajtattak a verseczi kerületbe, hol a lecsapolási munkák voltak teljesitendők. Névszerint kaptak ugyan napidíjt, de ez, midőn hat napot munkára, két napot az ide-oda utazásra kellett fordítani, olykor a 30 krajczárt sem érte el az egész időre, a kik pedig a munka alól magukat kihuzták, több forinttal és termesztményekkel megsarczoltattak.

Szenvedtek mindnyájan, de szenvedtek különösen az oláhok, kik az ilyen munkát meg nem szokták. És miután a földmivelő soha sem volt biztos arról, hogy mikor hívják el őt több napi robotolásra az ő szántóföldjétől, e rendszer nagyon gyülöletes lett, és nagy elégedetlenséget szült.

Még fontosabb volt az a tapasztalás, hogy a temesi tartomány termékeny földe a kincstár kezelése alatt nem hozza meg azt a jövedelmet, melyet jobb gazdaságnál várni lehetne. A királyi kincstár tehát maga javasolta a királynak, hogy az egész tartomány jószágokra felosztassék, és a földesuri magántulajdon behozatala végett a jószágok egy része eladassék.

Az inditványozók, kik távol sem az adományokra és történeti jogra támaszkodtak, hanem a föld minél nagyobb hasznosítását tüzték czélul, nem ok nélkül számoltak arra, hogy a jószágok magántulajdonosa jobban fogja megmivelni a földet, mint a kincstár tisztviselői. Számoltak arra, hogy a földbirtokosok be fognak költözködni a tartományba, idegen gazdákat fognak magukkal hozni, lakházakat és gyárakat épiteni, —

és arra is, hogy a népség szaporodni, a fogyasztás emelkedni fog, hogy ezen földbirtokosok inkább mint a tisztviselők termesztményeik elárusitásáról, értékesitéséről fognak gondoskodni, hogy idegen pénz fog az országba szivárogni, a munkásnak, az iparosnak jobb keresete lesz.

A kincstári igazgatóság 1756. év körül tehát az egész tartományt, kirekesztvén a kikindai kerületet és Bosnyak (ma Uj-Moldova) falut, a megmaradó 489 helységet (Nagy-Becskereket is beleértve), 29 uradalomra osztotta fel; és kivánta, hogy ebből 10 uradalom el ne adassék, hanem a kincstár számára megtartassék. A kivételek közt van Valiamare, mert az odavaló emberek a sószállításra szükségesek, Kutina és Facset, — az utóbbi azért, mert emberei a lugosi kerület erdőinek vágására, és a facset-temesvári usztató csatorna mellett használandók. A többi hét uradalom, mint a karánsebesi, krassovai, bogsáni, komoristyei, verseczi, oraviczai és szászkai azért ne kerüljön eladásra, hogy a bányamüvelésre szükséges munkaerő mindig rendelkezésre álljon.

Maradt e szerint még 19 uradalom elszórva a szanádi, becskereki, temesvári, csákovai, lugosi és karánsebesi kerületben, melyek bizonyos elvek szerint lettek volna eladandók.

Ezen javaslat mennyiben és mikor fogadtatott el, nem akarjuk itt részletezni, elég legyen megjegyezni azt, hogy 1780. év előtt a jószágoknak magánbirtokosai e tartományban alig fordulnak elő, csak akkor akadnak meggazdagodott szerb és görög kereskedők, kik egyes jószágokat a kincstártól pénzen vevén, egyuttal magyar nemességet is nyertek. Nem hiányoztak természetesen az állam szolgálatában, vagy az udvar iránti hűségben kiváló férfiak sem, kik a temesi tartomány birtokosai sorába léptek.

A magánjószágok szerzése nem mindenütt tett egyforma arányban haladást, és ezt nevezetesen a karánsebesi kerületről kell állítanunk, mely már azon törekvés hatása alatt állt, mely a katonai végvidék szervezését az Alsó-Duna mentén tette feladatává.

Nem búcsúzhatunk el a 18. századtól a nélkül, hogy annak két különös jelenségére ne mutassunk. Az egyik az,

hogy a nevezett század elején a Maros és Tisza közti tartomány, mely a passaroviczi békéig török birodalom volt, temesi Bánságnak kezdett elneveztetni. Történetiróink azóta a legujabb korig nem tudnak óvakodni ezen semmi törvényes alappal nem biró elnevezés használatától, sőt vannak, kik ezen elnevezést annak feltalálása előtti, t. i. a 18. század előtti korra is alkalmazzák, és még azt is vitatják, hogy valaha temesi bánok is lettek volna. Décsy egész bátran állítja, [1]) hogy a temesi bánság nevezete már 1272. évben divatozott. Nagy Gábor szerint pedig a temesi bánok alá tartoztak Szörény, Orsova és Karánsebes városok, továbbá 9 vajda, a lugosi, ötvenesi, monostori és csókai vajdaság és két castellanus. [2]) Mind ez a történeti valóságba ütközik, és számtalan adatból megczáfolható, holott a temesi bánság elnevezésének jogosultságára egyéb fel nem hozható, mint a bécsi kormány sic volo-ja, mely szintén a nemzet multjának nem ismeréséből eredt. Olyan kor volt az, midőn bizottságok küldettek ki, bizonyos vármegyék hol fekvésének felkeresésére, a melyeknek neve a kortársak előtt már ismeretlenné lett. [3]) Ilyen állapotok nehezen léteztek valaha Európa más államaiban!

Azzal a kérdéssel, vajjon a Maros és Tisza közti vidék honnan kapta a temesi Bánság elnevezését? már régebben is foglalkoztak iróink; jele, hogy indokoltnak sohasem tartatott. Az ok fürkészésében azonban tényleges eredményre jutni nem lehetett, mert az önkény az okadatolást kizárja. Kovacsich-nak e kérdésben már helyes nézetei voltak, és Csaplovics is azt helyesen fogta fel, noha tulajdonkép történetbuvár nem volt. [4]) Annál nagyobb megrovást érdemelnek azon ujabbkori iróink, kik a szokásnak rabjai, folytonosan a temesi Bánság elnevezését használják, olykor jobb meggyőződésük ellenére, vagy

[1]) Osmanographia III. köt 233. lap.

[2]) Historia diplomatica Hungariae inferioris e processu Comitis Ladislai Teleki extractus. (Magyar nemzeti Múzeum, folio 3194. sz.)

[3]) Pesty Frigyes: A temesi Bánság elnevezésének jogosulatlansága; — hol e kérdés bővebben fejtegettetik.

[4]) Hormayr: Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde stb. 1830, évi folyam I. köt 305. lap.

kritikai képességük felfüggesztésével, melyet pedig más téren érvényesíteni tudnak.

Még az 1723. évi országgyülésen folyt tárgyalás a szörényi bánság visszacsatolására nézve, de már néhány évtized elég volt, ezen bánság emlékét elhomályosítani, ugy hogy midőn Mária Terézia 1776. évben, a régi Vinodol vármegyéből, és Zágráb megye déli részeiből egy uj vármegyét alakitott, mely Károlyvárost, Fiumét és Buccarit is magában foglalta, tanácsosai azt vélvén, hogy a régi szörényi bánságot ez által feleleveníték, azt Szeverin vármegyének nevezte el.[1]) De az uj megye nem sokáig vitte életét, mert midőn II. József császár Magyarországot, Horvátországot és Slavoniát tiz kerületre felosztotta, és azokba a vármegyéket beolvasztotta, Szeverin is fölöslegessé lett, és József császár azt 1786. év márczius 20-án kelt rendeletével megszüntette.

A forradalom után a kormány különös figyelemben része-

[1]) Kapy József: Descriptio historico-geographica Comitatus Szeverinensis, Littoralis hungarici et vicinorum districtuum, kézirat a magyar nemzeti Múzeumban Fol. lat. 2537. szám. Kapy világosan irja, hogy ez uj megye a hajdan IV. Béla és Ulászló király alatt virágzott szörényi bánság emlékére neveztetett Szeverin vármegyének, de különben azt hiszi, hogy a név vagy a Kulpa mellett fekvő Szeverin várról, vagy valamely ide közel fekvő Szent Szeverinnek szentelt kápolnától származik. Ugyan azt mondja a »De Comitatu Szeverinensi compendiosa notitia« ismeretlen szerzője. (Nemz. Múzeum fol. lat. 2472. szám) valamint Windisch is, ki ezen horvát vármegyét az Ungrisches Magazin IV. kötet, 415—429. lapjain leirja. Azt bizony bajos elhinni, hogy egy jelentéktelen vár vagy kápolna egy vármegyének nevet adott volna. — Racki Ferencz: Fiume gegenüber von Croatien czimű munkájában alaposan értekezik Szeverin vármegye alkotásáról; jó forrásul szolgál Kukuljevics Iván: Jura Regni Croatiae czimű oklevélgyüjteménye is. Nevezetes, hogy akkor a horvátok élénken felszólaltak az ellen, hogy a magyar országgyülés beleegyezése nélkül Zágráb vármegyének egyes részei Szeverin vármegyéhez csatoltassanak. Azt is kivánták, hogy az uj vármegye mily nevet kapjon, a magyar országgyülésnek fentartassék. Az utóbbi pontra azt válaszolta Mária Terézia, hogy a horvát rendek 1764-5 évi gyülésükön maguk kivánták Vinodol vármegyének ujra felállítását tengerparti részekből, — hogy a megye mily nevet nyer, az közönbös dolog. Ezen utóbbi körülmény mutatja, miszerint a horvátok nem voltak azon nézeten, mintha Szeverin vármegye neve horvát származásu volna.

sité a határvidéket, és az 1849. évi márczius 4-ki ugynevezett birodalmi alkotmányt, a maga elvi szépségeivel, [1]) és tényleges semmiségével, egy 1850. évi május 7-én kelt rendelettel, melyet Grundgesetznek neveztek, e vidékre is kiterjeszté, »a mennyiben ez a határőrvidéki intézmény czéljával megegyezik.« Ez által az ingyen szolgálmányok szabályoztattak, és az ipar, kereskedés és művészetek megtanulására egyenjoguság adatott a monarchia többi lakosaival, az álladalom átvette a szolgálatban levő határőrök ruházását és élelmezését, a szolgálati kötelezettség szabályoztatott és rövidebb időre szabatott. Ez apró kedveskedések mögött mint óriási csúcs kiemelkedett azon kijelentés, (§. 1) hogy a határőrvidék az osztrák monarchiának elválaszthatlan alkatrészét képezi.

Lényegesebb volt azon intézkedés, melylyel 1862. évben a községek és városok közigazgatása, és a földbirtoklás viszonya szabályoztatott. Az illető rendeleteket valóban reformálni kivánó szellem lengi át, de mint nyűg fekszik rajtuk az a gondolat, hogy a katonai őrvidéket külön állásában, a monarchia más részeitől szellemileg és erkölcsileg idegenszerü közéletében fenn kell tartani, mert hiszen akkor a kormányok erejüket nem a nemzet támogatásában keresték, szövetségesül nem is a nép kellett, hanem inkább külhatalom; a diplomatiai ügyesség és lángész netovábbja pedig az volt, midőn az ország egyik részének aspiratióit a másik rész felkeltett szenvedélyeivel féken tartották. [2])

A határőrvidéki intézmény utolsó létoka megszünt, midőn az 1868. évi 40. törv. cz. az általános hadkötelezettséget kimondá; és ha eddig ezen intézmény inkább az ország integritása, és alkotmányos jogsértésének szempontjából megtámadtatott, most a közérzület azt a nemzetgazdasági érdekek elleni véteknek, és a védrendszer mellett fölöslegesnek nyilatkoztatá, és mint a közszabadság elleni fenyegetést hangosan elitélé.

---

[1]) Milyen például, hogy a rabszolga azonnal szabad, mihelyest osztrák földre lép.

[2]) A Pesti Napló 1878. évi 66. számu avagy márczius 15-ik reggeli lapja azt irja, hogy alig 15 évvel azelőtt az oláh-bánsági kerület megrémitette az akkori cs. kir. határvidéki kormányt, a magyar államba való bekebelezést kérő folyamodással.

A forradalmat követő két évtized alatt a Szörénység politikailag nem szerepelt, a legnevezetesebb esemény e korból a karánsebesi püspökség felállítása, melyről már értekeztünk.

Az 1848. évi nagy események az oláhbánsági határőrezred területén a népet reactióra nem keltették, ha még is az ezred július havában a magyar ministerium intézkedései ellen állást foglalt, »az összes monarchia és a dynastia érdekében,« nincs kétség, hogy ezen magatartás sugalmazói a felsőbb katonai körökben, Temesvárott és Bécsben voltak keresendők. [1])

A fennebbiekben már közölve volt, [2]) mily módon indult meg királyi rendeletek által a katonai határvidék megszüntetése. Még mielőtt a magyar végvidék az alkotmányos közegek kormányzásába átment, némi előleges intézkedések történtek. Ilyen volt az, hogy Scudier Antal tábornagy, és temesvári hadparancsnok cs. és kir. biztossá lőn kinevezve ezen területre, (befoglalva a titeli zászlóalj területét is) melynek ideiglenes közigazgatása reá bizatott; ezen minőségében közvetlenül a magyar ministeriumtól függött, feladatává tétetvén a polgárosítás keresztül vitele. A járási főnökök közvetlenül alatta állottak, tőle nyerték ők, és az egész hivatalos személyzet, kinevezésüket. A járások élén akkor még közigazgatási katonatisztek (Grenz-Verwaltungs-Officiere) állottak, és pedig Orsován Popescu György, Bosovicson Stan György, — mind ketten századosok; Terregován Storek Gyula főhadnagy, végre Karánsebesen Cservenka Károly alezredes.

A kinevezési rendszert még később is megkellett tartani midőn Szörény vármegyének már saját főispánja volt.

Első főispánná Jakab Bogdán neveztetett ki, előbb erdélyi főkormányszéki tanácsos, utóbb a kereskedelmi ministeriumban osztálytanácsos, miről gróf Szapári Gyula belügyminister 1873. év augusztus 24-én kelt rendeletével a megye közönségét értesíté. Még ezen év szeptember 19-én nyerte az új főispán a belügyministertől azon intézkedések megtételére való megbizást, hogy a magyar határőrvidék polgárosításáról

[1]) Lásd e munka I. köt. 220. 221. lapját és Czörnig: Ethnographie III. 161. lap.

[2]) Lásd I. köt. 235—243. lapján.

szóló 1873. évi 27. 28. 29-ik törv. czikkek végrehajtassanak. Ezen ministeri rendelet alapján eszközöltetett tehát Szörény vármegye polgári szervezete, és ezen időtől fogva szünt meg a temesvári cs. és kir. katonai biztosnak, a közigazgatás vezetésére eddig gyakorlott befolyása; meghagyattak azonban a szolgabirói kerületekben eddig működő katonai közigazgatási tisztek, minthogy az 1873. évi 27-dik törv. czikk 12. §-a nekik azt a kedvezményt biztosítá, hogy állásukat 1873. évig megtarthatják, sőt ha addig kijelentik, hogy állásukban megmaradni óhajtanak, a tisztujítás bekövetkeztéig is megmaradhassanak.

A járási tisztviselők választására nézve a törvény ugy intézkedett, hogy Szörény megyében addig ily választás ne történjék, mig a törvényhatósági bizottság választott tagjainak fele választás alá nem kerül. A határvidék azon részeire nézve, melyek Krassó, Temes, Torontál vagy Bács vármegyébe kebeleztettek, a választás addig tartatott függőben, mig az egész törvényhatóság területén uj tisztviselő választás fog eszközöltetni.

A magyar (bánsági) határvidéki és titeli zászlóalj-terület lakosainak teljes és minden megszoritás nélküli tulajdonjoga épségben tartatott azon földekre és fekvőségekre nézve, melyeket a határőrvidékre azelőtt fennálló törvényerejü rendeletek alapján szereztek, és melyek telekkönyvekben mint tulajdonuk nevökre be vannak kebelezve. — Ezen szabály érvényesnek mondatott egyes személyek, családok, határőrház-közösségek, valamint egyházi és világi testületek földbirtokát és fekvőségét illetőleg. Minél fogva mind ezen osztályok föld- és fekvőségbeli tulajdonuknak, valamint egyéb erre vonatkozó jogaiknak háborítlan élvezetében maradtak.

Ezen fekvőségektől a volt határőrökre soha semmi szín alatt bármi néven nevezendő föld- és munkaváltságot, illetőleg kárpótlást róni nem lehetett azon robotért, mely ezek előtt ezen földbirtokot terhelte. Hasonlókép mentesek maradtak minden pótléktól a magyar földtehermentesítési alap részére. A közmunkák azonban ugyanazon mérvben teljesítendők voltak, mint azok Magyarország részére általában meg vannak állapítva.

A visszaszerzett országrész sok egyéb kedvezményekből is tapasztalhatta az uj állapot mivelődési és anyagi előnyeit, mig az anyaország ezen visszaszerzés árát megadta a nagyobb quótában, melylyel a közös ügyek költségeihez hozzájárult. [1])

A dolgok fejlődésének első stadiumában, még egy ideig vitás lehetett, vajjon az alkotmány és nemzet érdeke nem nyer-e többet, ha a feloszlatott katonai határvidék keleti része, a helyett, hogy külön vármegyét képezzen, szintén a szomszéd vármegyékbe kebeleztetnék, mint az a volt szerb- és német bánsági ezredek területeivel, és a titeli zászlóaljjal történt. De a bizalom, hogy a törvények végrehajtása jó eredményeket fog szülni, már nagyobb köröket átkarolt; 1874. év április 30-án a magyar képviselőházban Szörény vármegye egy nagy küldöttsége megjelent a megyei főjegyző vezetése alatt, és az ülés előtt a képviselőház elnökénél tisztelegvén, azon kivánságának adott kifejezést, hogy a megye eddigi alakjában meghagyassék.

Az uj vármegye első közigazgatási működése azonban nem felelt meg a közvárakozásnak. Hanyagság, rosz akarat és hiányos képesség hozzájárultak a közügyek nagy ziláltságát előidézni, és ez által a kormány figyelmét magára vonni. Igy történt, hogy 1875. év deczember 1-én kelt királyi elhatározással Ujfalussy Miklós, ki előbb több országgyülésen képviselő, később Kővár és Szathmár vármegyéknek hosszabb időn át főispánja volt, királyi biztosnak kineveztetett Szörény vármegyére, feladatává tétetvén, hogy az ottani összes közigazgatási állapotokat megvizsgálja, ezeket ideiglenesen rendezze, és az állandó rendezést előkészítse. Hatáskörébe tartozott Karánsebes városának szervezetét is kezébe venni.

Ezen kivételes intézkedések azért lettek szükségessé, mert a vármegye rendezése három év alatt semmiben nem haladt, és e miatt az elégedetlenség már magos fokra hágott. A megye ezen sajnos sorsában osztozott Karánsebes városa is.

Azon katonai tisztviselőkről, kiket a megyei közigazga-

[1]) A határőrvidék polgárosításának keresztül vitelére vonatkozó számos részletet, lásd »Magyarországi Rendeletek Tára« 1872. évi folyam 209—232. lapjain. A Magyarország által elvállalt, nagyobb költségről a határvidék bekeblezése folytán szól az 1872. évi. IV törv. cz.

tásba nem lehetett beilleszteni, egy 1876. május 28-án kelt kir. leirat gondoskodott; a kiszolgáltak nyugalomba helyeztettek; a kir. biztos pedig uj tisztikart nevezett ki. Tisza Kálmán mint belügyminister még az év sept. 23-ik napján [1]) Jakab Bogdánt főispáni hivatala alól felmentette, mire a főispáni teendők is a kir. biztosra, Ujfalussy Miklósra átmentek.

Az uj rend elleni reactió még 1878. év február havában Dalbosetzen lázas jelenetekben, és a szolgabiró elleni erőszakban kitört, mindamellett a szörényi népség a polgári szabadságot már megbecsülni tanulta, és az átmeneti nehézségek végleküzdése után a hazának oly jó polgárokat fog adni, a mint jó katonákat adott eddig.

---

[1]) A sept. 20-án kelt legfelsőbb határozat alapján.

Szörény vármegye mint Erdély része.

A míg a szörényi bánság mint ilyen fennállott, a hozzá éjszakra és nyugotra szomszédos vármegyékkel együtt Magyarország kétségtelen részét képezte. Zápolyai János versenygése a trónért adta meg az első lökést arra, hogy e vidék más központ körül forogjon, és hogy mindinkább Erdély sorsát kövesse. Az események gyorsan fejlesztették a szakadást, és ez a Ferdinánd király és Zápolyai János közt az uti possidetis alapján 1538. évben kötött nagyváradi békeszerződésben legelső szentesitést nyert.

Izabella királyné országául Erdély és a Tiszántuli rész II. Suleiman által kijelöltetvén, Budavárából 1541. szeptember 5-én Lippára költözött fiával, tanácsosai kiséretében. Ezek közt Fráter György és Petrovics Péter Zápolyai János saját végrendeletében, fia gyámjául kineveztetvén, Izabella azok közt az országlást megosztá, és 1542. évben Petrovicsra Lippa és Temesvár környéke, és a Dunáig terjedő egész ráczság fölötti parancsnokságot bizta.

II. Suleiman 1545. évben az ő kincstárnoka Chalil által a későbben oly nevezetessé vált Deftert vagy adólajstromokat készittette, melyek szerint a budai beglerbég alatt következő 12 szandsákság létezett: Buda, Esztergom, Sz.-Fehérvár, Mohács, Pécs, Siklós, Nógrád, Hatvan, Szegszárd, Veszprém, Szeged, és Simontornya. Azonkivül Posega, Semendria és Szerém. [1]) A temesi tartomány 10 megyéje nem fordul itt elő, a miből kiviláglik, hogy ezek részint fegyver részint szerződés czimén, Erdély határvidékét képezték.

---

[1]) III. Amurath és III. Mohamed alatt a szandsákságok száma Sziget, Kanisa, Eger, és Győrrel szaporodott.

Jelentőséggel bir az 1546. évi 32-dik törv. czikknek hallgatása az alsó részek hová tartozandóságára nézve : mert mig Maramaros, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék több felső-magyarországi vármegyék sorában a királyhoz folyamodnak, hogy a törvénylátás (pro Judiciis celebrandis) érdekében intézkedjék, és ez által világosan értésül adatik, hogy a nevezett három vármegye még akkor az erdélyi fejedelemség alá nem tartozott, addig Békés, Csongrád, Csanád, Arad, Zaránd, Szörény, Temes és Torontál vármegyék neveinek elhallgatása kétségtelenül azt jelenti, hogy ezen vármegyék akkor már államjogi kapocsban álltak Erdélylyel. [1])

Az 1551. évi nagy-enyedi országgyülésre megjelentek Lugos és Karánsebes követei is, és nagy keserüséggel panaszt emeltek Petrovics Péter temesi főispán ellen, ki ott öldös, rabol, pusztit, jószágokat elfoglal, és mindennemü igazságtalanságot elkövet, sőt több izben már a török erővel is fenyegetett. A királyné igérte, hogy az ügyet a legközelebbi ülésen fogja elintézni, addig azonban Petrovics tartozzék az elraboltakat és elfoglaltakat visszaadni. [2])

A Pozsonyba 1552. évi február 22-ére hirdetett országgyülés az első czikkben elismeri, hogy Erdély és az alsó részek visszakapcsoltattak. A 20-ik czikkben Ferdinánd és János király adományozásai elismertetnek, oly formán, a mint az adományozottak az illető jószágokba törvényes módon beülhettek. A mennyiben azonban birtok-foglalás nem történt, és az adományozás érvényesitése még függőben van, határoztatik a 21. czikkben, hogy János király adományozásai Erdélyben, valamint Bihar, Arad, Csongrád, Csanád, Zaránd, Békés, Torontál, Temes, Külső-Szolnok és Szörény vármegyékben, Ferdinánd királyé pedig az ország többi részeiben legyenek érvényesek.

Ezen törvényczikkből nem csak az tünik ki, hogy Temes, Szörény és a többi nevezett vármegyék Erdélynek mint-

---

[1]) Az utóbbiakhoz járultak 1552. évben még Bihar és Külső-Szolnok. Hogy Krassó vármegyéről mind két alkalommal egyáltalában szó nincs, onnan van, mert e megye már akkor nem létezett.

[2]) Erdélyi Országgyülési Emlékek. I. 275. és 321. lap.

egy széleit és tartozandóságait képezték, hanem hogy azokban János királynak nagyobb hatalom tulajdonittatott mint Ferdinándnak, mert az emlitett részekben János királynak még oly adományozásai is érvényeseknek nyilatkoztatnak, melyek még függőben vannak, avagy melyek alapján a tényleges foglalás még be nem következett. Ferdinánd király adományozásaira nézve ez nem mondatott ki.

Izabella királyné és Petrovics adományozásai érvényteleneknek nyilatkoztattak.

Látjuk, hogy tavaly a szörényiek ügyei az erdélyi, a jelen esetben pedig a pozsonyi országgyülésen tárgyaltattak.

Ennek oka az, mert közbe esik a Ferdinánd király és Izabella királyné közt 1551. évben létrejött diószegi szerződés, [1]) mely szerint Izabella a neki hódolt országot és a koronát, Petrovics pedig a parancsnoksága alatt álló Temesvárt, Lippát, Karánsebest, Lugost és Solymost Ferdinánd királynak átadja.

Szörény tehát és a szomszéd megyék ideiglenesen megint Magyarországhoz tartoztak, addig t. i., mig János Zsigmond az országba vissza nem hozatott — a mi 1556. évben történt. Az napon, mondja Szilágyi Sándor — melyen Petrovics az erdélyi három nemzet követeit fogadta Lugoson, ekkori szállásán, s megindult seregeivel, Ferdinánd uralmának Erdélyben vége vala. [2])

Ezentul a lugosi es karánsebesi kerület — az országgyülési irományok soha nem mondják, hogy Szörény vármegye — ismét az erdélyi országgyüléseken vesznek részt. Igy például 1563. Tordán, 1564. Segesváron, 1571. Gyulafehérváron (mely dőtől fogva mindig már külön megemlittetik a két kerület a megjelent vármegyék sorában) és ismét ez évben Kolosváron, 1573. Tordán és ismét ez évben Medgyesen, 1574. Kolosváron, 1586. Enyeden. Bethlen, a Rákóczyak és a többi fejedelmek alatt szintén részt vesznek az erdélyi országgyüléseken egész 1658. évig. A tordai országgyülés pedig 1558.

---

[1]) A Ferdinánd által márczius 30-án Nádasdy Tamásnak és Báthory Andrásnak adott utasitás meg van a bécsi cs. k. titkos levéltárban.

[2]) Erdélyország története I. 330. lap.

évben a karánsebesi adóról és vámról, 1563. évben ismét a karánsebesi adóról, a miháldiak hasonló kötelességéről, és a bán hatósága alá tartozásáról,[1]) intézkedik. 1610. év szept. 6-án jóváhagyják az erdélyi rendek a II. Mátyás király és Báthory Gábor fejedelem közt létrejött szövetséget, melyet az erdélyiek részéről Keresztesi Pál a karánsebesi bán is aláír. 1656 a két kerület jelen van a fehérvári gyülésen.

Evvel megegyezőleg az Approbata és Compilata sok helyen tesznek intézkedéseket, Lugos Karánsebes városokra és általában Szörény vármegyére nézve, mig ugyanez időben a magyar törvényhozás mélyen hallgat az ország ezen vidékéről.

Midőn 1563. évben I. Ferdinánd és János Zsigmond közt békealkudozások folytak, melyekben az utóbbi nem akart lemondani a királyi czimről, Ferdinánd még azt is ellenzé, hogy János Zsigmond magát Magyarország és Erdély fejedelmének czimezze, kivánván, hogy valamint birtoka ugy czime is csak Erdélyre terjedjen. Tudván, hogy Ferdinánd az Izabellával kötött szerződésben a szörényi részeket János Zsigmond birtokául elismerte, ezeket maga is erdélyi földnek nyilvánitotta ez által. De még a szatmári alkudozások alatt is, melyeket Svendi Lázár 1565. évben a császár meghagyásából János Zsigmonddal folytatott, a császári meghatalmazott beleegyezett abba, hogy János Zsigmond Magyarországnak általa birt részeiben adományozásokat tehessen, és más fejedelmi jogokat gyakorolhasson.

Azon körülményből, hogy a szörényiek az erdélyi országgyüléseken részt vettek, magától következik, hogy ott a Szörénységre érvényes törvények és határozatok hozattak. Többek közt szolgáljon például, hogy az 1563. évi tordai országgyülés végzése szerint Karánsebesnek minden porta után a kincstárnak és fiscusnak egy forintot és 58 denárt kellett fizetni. Ugyan ezen országgyülésen a karánsebesiek panaszára, hogy a miháldiak a közterhek, adófizetés és hadjárat alól kivonták magukat, elrendeltetett, hogy a karánsebesiekéhez

[1]) Erdélyország története. II. 217. lap.

hasonló terhet viseljenek ezek is, ismerjék el a bán hatáskörét, engedelmeskedjenek neki s pereikben hozzá fölebbezzenek.[1]) Egy évvel utóbb (1564.) az erdélyi országgyülés határozatot hoz, mely szerint a katholikusok és protestánsok a templomot Karánsebesen felváltva használhatjak. [2])

Az Approbáták egy külön czikkben (edictum 40) intézkednek a Szörény vármegyébe jött, és ott marhát szerzett muntyánok visszacresztéséről, a mely visszabocsátás esetében a földes urak felhatalmaztatnak a marha két részét maguk számára visszatartani. Ezen intézkedés egy 1643. évi diétai végzeményen alapszik.

Noha a speieri conventio értelmében Erdély János Zsigmond halálának esetére Miksa királyra szállott volna, Miksa politikából maga egyezett bele 1571. évben, hogy az erdélyi várak, köztük Lugos, Karánsebes és Zsidóvár Báthory István fejedelemnek átadassanak. [3]) Békés Gáspárra akart támaszkodni, hogy Báthoryt leszorithassa és a várakat országostul visszaszerezhesse.

Békés Gáspás lázadása a közrend barátait a fejedelem körül csoportositá, kik 1575. évben augusztus 6-án az itéletet ellene kimondák. Hozatalában részt vettek Tompa István karánsebesi bán és Thorny Tamás, ki pár évvel utóbb az ő utódja

---

[1]) Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyülési Emlékek II. köt. 163. lap. Az országgyülési végzemény igy hangzik: Ittem quia per fideles Karansebesienses certę querelę contra incolas oppidi Mihald factę sunt, vtpote, qui sese ab omnibus oneribus, contributionibus, exercituationibus et alÿs omnibus auxiliaribus negocys in bonum publicum conferentibus propria presumpcione per insolenciam exemissent, eosdemque varÿs contumelÿs et nocumentis afficerent. Que cum Maiestatis suę sacrę et regnicolarum cura, prouisione et solutione defendantur, statutum est vt nunc et futuris semper temporibus omnia ea onera et contribuciones, quę Karansebesienses subeunt, et contribuunt, subire ferre et contribuere, ac cum illis pariter expedicionibus bellicis interesse, ac idem cum nobilibus districtus Karansebes sentire, banumque presentem et futuros recognoscere, ac eisdem in omnibus ad officium banatus sui pertinentibus obedire et obtemperare, ac causarum processum ad eum tamquam judicem per appellationem deferre debeant et teneantur. (U. o. 217—218. l.)

[2]) Ugyanott. 224. lap.

[3]) Lásd e munka I. köt. 64. lapját.

lett; továbbá Rakoviczay János karánsebesi ispán, valamint Bokosnicza Miklós, Fiáth Lajos, Gerlistyei György és Gámán György szörényi nemesek, kik itt Közép-Szolnok megyei alispánoknak neveztetnek. [1]) Velük együtt vannak Pekry Gábor, az Ombozyak, Macskásyak, Osztrovyak, kik szintugy szörényiek mint hunyadmegyeiek lehetnek.

A szökött jobbágyok ügyében az 1578. évi országgyülés elhatározta, hogy a korábban hozott törvények Karánsebes, Lugos és Nagyvárad tartományában is megtartassanak. [2]) Az ily jobbágyok kiadatását rendeli az 1594. évi gy.-fehérvári országgyülés is, »mind itt benn, s mind Magyarországon, Karánsebesben, Sidovárban és tartományában, Miháldon is.« Ez alkalommal tehát a Szörénység magyar földnek kijelentetik, mely Erdélytől függ.

Az alsó részeknek, nevezetesen Szörény vármegyének Erdélyhez tartozandóságát bizonyitja azon körülmény is, hogy az erdélyi fejedelmek, Zápolya János és fiától kezdve II. Rákóczy Györgyig, nevezték ki a lugosi-karánsebesi bánokat, kivéve az egy Lodi Simont, kit Basta György, de szintén csak mint Erdély katonai kormányzója, nehéz zsarnokság idején kinevezett. Az erdélyi fejedelmek nevezték ki e részekre a várparancsnokokat, gondoskodtak azok védelméről, itt adót vetettek ki, jószágokat adományoztak vagy elkoboztak. Pörös ügyekben a fölebbezés hozzájuk történt. Háborut viseltek, és békét kötöttek mint ezen tartomány urai. A magyar királyok itt annyira semmi uralkodói jogokat nem gyakoroltak, hogy még jóval utóbb, midőn az ország legnagyobb része a törököktől visszafoglaltatott, törvénykönyvünk ezen még török kéz alatt maradt részeket nem mint magyar, hanem mint erdélyi végvidéket ismeri.

II. János király 1562. november 13-án rendeletet bocsátott Szörény vármegyéhez, melyben annak meghagyja, hogy miután a legközelebb tartott fehérvári részleges gyülésen az erdélyi három nemzet a közszükségek fedezésére a magyarok részéről 1 frtot, az erdélyiek részéről 99 denárt felajánlottak,

---

[1]) Erdélyi orsz. Emlékek. II. 565. 566. lap.

[2]) Ugyanott. III. köt. 135. lap.

azonkivül még ezer lovas és 500 gyalogosok fentartására portánkint 40 denárt: intézkedjék, hogy Priszaka Péter és Mutnoky Ferencz ispánok az emlitett egy forintnyi járulékot, és a 40 denárnyi hadisegélyt felszedvén, azt Bethlen Gergely karánsebesi bánnak jövő deczember 6-ig kiszolgáltassák. [1]) Minthogy II. János itt a magasabb (egy denárnyi különbségü) adót, mely a magyarok számára volt kivetve, Szörény vármegyében kivánja felszedetni, azt kellene következtetni, hogy ő Szörény vármegyét Magyarországhoz számitja, de annak ellene mond a királyi rendeletnek egyéb tartalma.

Ennél világosabban szól Báthory Kristóf erdélyi vajdának egy 1579. év április 1-én a kalovai Gámán Miklós ügyében hozott vizsgálati parancsa, melyben a szokásos megszólitást a »karánsebesi kerületben, Erdélyben lakó minden rendü és mindkét nemü, nemes és nem nemes személyekhez intézi. [2])«

Maga a nemzetközi jog az ország alsó részeit János Zsigmondnak mint atyja örökségét engedte át, mikép azt, az I. Ferdinánd és a törökök közt 1562. június 1-én nyolcz évre kötött béke kijelenti.

Ausztria 1570. évben János Zsigmonddal egyenes békeszerződésre is lépett, a melyben az utóbbinak azon joga állapittatott meg, hogy bárminéle, az előtt magyar törvény és alkotmány alatt álló ország-részeket fogna kelet felé fegyverrel elfoglalni, vagy más módon megszerezni, ezek az ő és utódjainak országához tartozzanak. E pont határozottan a Tiszához keletre fekvő alsó részekre czéloz, melyeket azelőtt János király birt, de a melyekben már Szolnok, Gyula, Lippa és Temesvár török kézre kerültek.

Ezen békekötés megfejti, hogy a magyar törvényhozáson az ország ezen részei alig, az erdélyi országgyüléseken pedig folytonosan emlittetnek. Egyuttal Ausztria, Karánsebes és Lugos kerületeit János Zsigmond jogszerü birtokául elismerte.

---

[1]) Ezen adó és hadisegélyről nem tesznek említést az Erdélyi országgyűlési Emlékek. II. 209—213. lap.

[2]) In hoc regno Transilvaniae in districtu Karansebesiensi existentibus. (Macskási cs. ltára.)

Lugos és Karánsebes kerületeinek képviselői 1574. évben nem csak részt vesznek a kolosvári diétán, hanem Báthory István fejedelemnek hűséget is fogadnak.

A fennebbiekkel megegyezőleg maga Szörény vármegye ha geographiai fekvéséről szól, erdélyi megyének vallja magát, mint nevezetesen 1603. évben, midőn az Osztrovi család végrendeletét foganatosítja, [1]) és olyan volt a köztudat is, ugy hogy Székely Mihály 1600 február végén a királynak azt irhatta, miszerint Temesvárról török követség ment Karánsebesre, erdélyi földre.

Való, hogy az erdélyi fejedelmek a Szörénységet magyar eredetéről meg nem felejtkeztek, és azért azt olykor kapcsolt részneк (pars adnexa) nevezték, mint I. Rákóczy György több rendü leveleiből kitetszik. [2])

A magyarországi törvények szerint [3]) a hódoltsági jobbágyok a magyar királynak csak fél adót fizettek, ugyan ezen szabály állt fenn a magyarországi alsó részekben, az erdélyi fejedelem irányában, a mennyiben ezen részek időnkint hódoltsággá váltak. A török császár II. Rákóczy Györgyöt 1649. évben csak oly feltétel alatt erősité meg a fejedelemségben, hogy a Gyula, Jenő, Szolnok és Temesvárhoz tartozó falvak a portának is adózzanak, a mint az Báthory Zsigmond idejeig történt.

Közjogilag tehát a Szörénység a mohácsi csata ideje óta a XVII. század végeig Erdélyhez tartozott, a mint azt a történet és hazai törvényeink eléggé bizonyitják.

Egyházi tekintetben láttuk, hogy az erdélyi görög-keleti püspök hatósága ezen vármegyére is kiterjedt. A csanádi püspök virtualis joga csorbitlanul fenmaradt ugyan, hanem tettleges befolyása ugy szólván semmivel egyenlő volt, mióta Pozsonyba és Nagyszombatba tette át székét. Az egész temesi

---

[1]) Oklevél az Ivuly család gyüjteményében.

[2]) Egy 1638. évi levelében: Comitatus regni nostri Transilvaniae et partes Hungariae eidem annexae, signanter Comitatus Szeöreniensis; és ismét 1639. évben Szörényre vonatkozólag: nobles partium Regni Hungariae ditioni nostrae Transilvaniae annexarum et incorporatarum.

[3]) Például az 1556. évi 20-ik törv. czikk 2. §-a.

tartományban, melyben pedig a protestántismus erősen terjedett, alig volt egyetlen róm. kath. pap, [1]) ugy hogy midőn 1582. évben a pápa Bonifácz, sztán-i püspököt a katholikusok lelki vigasztalására ide küldte, a temesvári, ragusai eredetü kereskedők nem győztek eléggé hálálkodni a pápának.

A köztudomás ez időben szintén nem vallott egyebet mint hogy a lugosi- és karánsebesi bánság Erdélyhez tartozik és hogy onnan kormányoztatik. Ezt olvassuk Sándor Gáspár 1693. évi naplójában, [2]) ezt irják azon kor utazói, és az akkor, megjelent földirati munkák, egész a XVIII. század elejéig midőn aztán a Szörénységre oly állapotok következtek be, melyek tartama alatt azt kelle' mondani, hogy a tartomány sem Erdélyhez, sem Magyarországhoz nem tartozik.

---

[1]) Csak Gyurgyevics Domokos, domokos rendü és ragusai eredetü szerzetes említtetik.

[2]) M. Tört. Emlékek 23. köt. 682. lap.

Kereskedés.

A szörényi tartomány kereskedelmi és ipar tekintetében eddig csak szerény körben mozoghatott. Karánsebes és Orsova az egyedüli pontok, melyek némileg figyelmet érdemelnek, a vasgyártás azonban, mely Ruszkabányán és Ferdinandsbergen összpontosúl, a fejlettség azon fokán áll, hogy hazánk e nemü legkitünőbb vállalatainak sorában méltán említtetik.

Ezen gyáripar csak a jelen század szüleménye, és ennek inkább jövendője, mint multja van. [1])

Karánsebes fekvése inkább mint strategiai pont fontos, semmint a kereskedés, és üzleti forgalom gyülhelye. Még is mint kereskedőhely sem volt egészen jelentéktelen, nemcsak mert itt különös szépségü cseresnyék termesztetnek, [2]) sem pedig azért, mert az itteni csigák kiviteli czikk szokott lenni, melyekről Sárossy Gyula ujabb időben igy énekel Vidák Gyorgyejában:

Ki ne tudná, hogy Karán Sebesben,
Nagy csigák teremnek a füzesben?

Fennebb már említettük, hogy György rácz despota 1449. évben a magyar rendek és törökök közt kötendő békére vállalkozott, melynek javaslata szerint a török kereskedők áruikkal szabadon jöhettek volna Nándorfehérvárba, Kevibe, Haramba, Szörénybe és Karánsebesbe. [3]) II. Ulászló király 1494. évben a sebesi kerület lakosainak, személyeik és áruikra nézve vám-

---

[1]) Munkánk második kötetében fogunk a vasipar itteni történetével foglalkozni.

[2]) Az itteni gyümölcsös kertek a XVI. század óta emlegettetnek.

[3]) Teleki: Hunyadiak kora X. 244. l.

mentességet engedélyez az egész országban. De a karánsebesiek maguk is bejárták a vásárokat portékáikkal. II. Lajos király 1520. dokai Kapitány Vidot az aradi káptalan által felelősségre vonatta, mert ő Kiszető temesmegyei falujában a karánsebesieket megvámoztatta, noha a király ezen város polgárait minden áruikra és holmijukra nézve, bárhol járjanak az országban, vámmenteseknek nyilatkoztatta, az Approbaták azonban még külön emlitik, hogy a karánsebesiek Hátszegen vámot fizetni nem tartoznak. [1]) A karánsebesiek maguk vámot szedtek a Temes folyó hidjánál.

A karánsebesi buzát 1604. évben találjuk említve, de ez akkor sem játszhatott nagy szerepet a közforgalomban.

Mindezeknél inkább mutatja a város jelentőségét kereskedelmi tekintetben azon körülmény, hogy Karánsebes a XVI. században, és — mint György rácz despota fennebbi leveléből gyanithatni — már a XV. században is árulerakó hely volt. Azért az erdélyi szászok 1557. évben hivatkozván régi kiváltságukra, mely szerint az idegen kereskedők árúikat Erdélybe nem hozhatták, hanem azokat eladásra csak Karánsebesben rakhatták le, Izabella királynét arra kérték, hogy őket ezen kiváltságban fentartsa, ki ennélfogva Karánsebes városhoz és kerületéhez ily értelmü meghagyást intézett. [2])

Az erdélyi diéta 1600. évi október havában (3-ik czikk) Karánsebest, Talmácsot, Rosnyót, Prázsmárt és Radnát jelölte ki az idegen kereskedők raktárai helyeiül, — az ország más részeibe ezek be nem bocsáttattak, és különösen az örményekre szigoruan alkalmaztatott a kitiltás.

Erdély kiválólag baromtenyésztő ország volt, de attól tartottak, hogy a kivitel szaporodása által a belső szükség is fogyatkozást fog szenvedni, azért 1577. évben a barom-kivitel Tordán országgyülésileg korlátoltatott és elrendeltetett, hogy az erdélyi és magyarországi kereskedők nagy marhát összevásárolhatnak ugyan és azt idegen kereskedőknek az ily kereskedésre kitüzött helyeken eladhatják; de juhval, berbécscsel

---

[1]) Oklevél eredetije: a budai kam. ltárban és Approb. Const. Pars, III. Tit. 64, hivatkozván az 1651. évi diétára.

[2]) Oklevélmásolat az erd. Múzeumban.

való kereskedés a bel- és külföldieknek eltiltatott. Az idegen kereskedők számára, kik marha behozatalával foglalkoznak, letevő helyek voltak kijelölve, úgy hogy azok, kik Havasalföldről és Moldovából Brassó felé jöttek, az Hostatban, kik pedig Karánsebes, Lugos és Lippa felől jöttek, Szász-Sebesen gondoskodhattak az eladásról. [1])

A Kolosvárott 1578. évi április és május napjain tartott egyetemes gyülés ezen tilalmat azzal ujitá meg, hogy görög [2]) és más idegen kereskedők, azok is, kik Karánsebesen laknak, marhakereskedés okáért az országba ne jöhessenek, hanem mindenki Karánsebesnél mint letevő helynél megálljon; az oláhországiak különben Schellenbergig Nagy-Szeben közelében vagy Brassóig jöhetnek.

Erre mostoha esztendő következhetett be, mert még ugyanezen év október havában Kolosvárott ujra országgyülés tartatván, ez noha ujra megerősité a tordai határozatokat, azonban a Karánsebes és Lugos tartománybeliek javára, minthogy azok »a török birodalmából élnek,« azt a módositást tette, hogy a karánsebesiek és lugosiak, tekintettel a buza fenforgó drágaságára, a Vaskapun tul, juhaikat a törököknek szabadon eladhatják. [3])

Az itteni lakosság közt ez időben inkább törökök, ráczok, és görögök foglalkoztak kereskedéssel, és ezek az itt nagy mennyiségben lerakott török árúkkal, és azokkal, melyek Lugoson összehalmozódtak, élénk kereskedést folytattak Erdélybe az akkoron még veszélyes szorosokon át. Kordován bőrkereskedéssel foglalkoztak 1618. évben Ilun István, Görög Száva, Zelesniczay Pál, Görög Lovri és Görög Gyura. Itt ugyan Görög mint családnév használtatik, de valószinü, hogy ez az illetők fajbeli származására mutat.

A karánsebesi görög kereskedők közül 1573. évből előttünk ismeretesek Pisthaky Lukács, Supa, Zthamath, Görög János és Tamás, Kármány Miklós és fiai Farkas és Pava-

[1]) Erdélyi országgy. Emlékek III. 14. 117. lap.

[2]) Az 1594. évi országgyülés felfüggeszté a görög kereskedők kitiltását.

[3]) Erdélyi országgyülési Emlékek III. 21. 136. 139. lap.

Nem onnan ismeretesek előttünk, mintha a kereskedésnek nagy lendületet adtak volna, hanem hogy több más karánsebesi társaikkal Tordán a szebeni kereskedők által pörbe vonattak.

Báthory Zsigmondnak elég érzéke volt a kereskedelem érdekei iránt, mutatja azon utasitás, melyet 1586. évben a portára küldött követeinek adott. Megtudjuk abból, hogy a temesvári pasaság lakói az Erdélyből oda érkező és ott meghalt kereskedők holmijára ráteszik kezüket, és azt maguknak minden habozás nélkül elsajátitják, ugy hogy a meghalt kereskedő adósságát sem lehet kifizetni, annál kevesbbé rokonaiknak valamit juttatni. Báthory azért nagyon hangsulyozta, hogy ezen kereskedők sót és marhát hoznak a császár birodalmába, melytől harminczadot fizetnek, és ha igy bánnak velük, ezen jövedelem el fog maradni. Szigoru parancsot kér ennélfogva a tömösvári pasára és defterdárra, a lippai bégre, a radnai, simándi és rikosy emingekre, hogy az erdélyi kereskedőket ne fosztogassák.

Nagy szerepet játszott a kereskedésben az erdélyi só, mely nemcsak áruczikk vala, hanem melyben fizetések is teljesittettek, és ajándékok szolgáltattak ki. Nagy Lajos 1373. évben megtiltotta a havasalföldi sónak behozatalát az országba, és e végett Orsovánál intézkedéseket tett. A belföldi só kivitele pedig erősen tiltva volt, ugy hogy a kit rajta kaptak, hogy ellenkezőleg cselekszik, annak a kamarán elfoglalták só-készletét. Az 1581. évi erdélyi diéta különösen a karánsebesi bánnak hagyta meg, hogy e tilalom épségben tartására vigyázzon. Bethlen István erdélyi gubernator 1621. évben ötszáz sót küldött Juszup temesvári pasának, épen midőn az Erdélybe szökő török jobbágyság miatt köztük egy kis élénk levelezés folyt. A török zultánnak nevezetes jövedelme volt azon só vámjából, melyet Erdélyből a temesvári pasaságba hoztak.

Az 1631. és 1650. évi erdélyi diéta is foglalkozott e kereskedelmi czikkel, és rendeli, hogy a karánsebesiek a sóvitel és hordás dolgából a régi jó szokás szerint éljenek, és a fiscalis proventusok is közöttük egyéb uton ne neveltessenek

szabadságuk és kiváltságaik praejudiciumával, hanem mint eddig, ezután is abban tartassanak. [1])

A XVIII. században, midőn a temesi tartomány kincstári, azaz polgári kormányzás alatt állt, Karánsebesen sólerakó hely volt, de vámhivatallal nem birt, tán, mert egyik részről Marga, másik részről Mehádia megfelelt a szükségnek. A kir. kincstár a sónak mázsáját Lippán 2 frt 23 krral eladta, drágább csak Orsovának, Pancsovának és Ujpalánkának jutott, a nagyobb távolság miatt. Ezen sót a kincstár bizvást egy pár garassal drágábban adhatta volna el, de ezt tenni még sem tartá tanácsosnak, mert a külföldi, kivált a török só ára az egy forintot meg nem haladván, a lakosok vagy csempészetre adták volna magukat, vagy a sófogyasztást megszoritották volna, a közegészség nagy kárára.

Érdekes a karánsebesi aranymosás említése a XVI. század elején. Pemphlinger Márk királybiró, és a szebeni kamara grófja 925 forintot adott kölcsönül, avagy előlegül a Karánsebesen nyerendő aranyra, mely összegért a karánsebesi városi tanács, a kerületi nemesség és az aranymosók magukat arra kötelezték, hogy minden, az ő területükön nyerendő aranyat Pemphlinger Márknak vagy fiának Jánosnak fogják kiszolgáltatni, a kik minden márka aranyat $52^1/_2$ frttal fognak és tartoznak beváltani addig, mig a fennebbi összeg törlesztve nincs. [2])

Ez iparág tekintélyes fokon állhatott, és azzal a megyebeli nemesség is foglalkozott. Simon János 1579. évben neveztetik aranybeváltónak (auricampsor) és tán nem tévedünk, ha azt véljük, hogy azon Aurifaber család, melynek Bálint nevü tagja 1619—1637. évig a karánsebesi tanácsban ült, nem annyira azon kor szokását követte, mely a rómaiság nimbusának áldozott, midőn családnevét latinra forditá, hanem hogy ezen Bálint valóságos ötvös lehetett. Egy 1578. évi oklevélben Aranyváltó Zabó Miklós fordul elő, iparos foglalkozásának magyar elnevezésével.

---

[1]) Approbata Constit. 33. edictuma.

[2]) Az oklevél szövege ez:

Nos Judex Juratrique ciues et tota Communitas civitatis K a r a n s e b e s s i e n s i s, item Nobiles et Aurilotores ejusdem Districtus Karansebessiensis fatemur et recognoscimus per praesentes, quod egregius

A kereskedelmi intézményekhez tartozik a harminczad, melynek czélszerüségét e helyen már II. Ulászló elismerte. Az 1498. évi 34. törv. czikkely 7. §-a a karánsebesi harminczadot a temesvári főharminczad fiókjának mondja, de nem lehet kételkedni, hogy az itteni harminczad fontossága azon erdélyi fejedelmek idejében emelkedett; bizonyitja azt azon körülmény, hogy ezen hivatal II. Rákóczy Gy. korában azon husz főharminczad között előfordul (harminczad zászló), melyek Erdélytől függtek, és törvényesittettek, azon hozzátétellel, hogy rajtok kivül se ujabb harminczadra való helyek, se filialisok fel ne állittassanak. [1]) Az 1558. évi erdélyi országgyülés megszüntette a kolosvári harminczadot, de fentartá a dévait és vinczit, mert ott a kereskedelmi ut szétágazik Lippára és Karánsebesre.

Báthory Zsigmond 1583. évben a karánsebesi harminczadot Lividar Mihály nevü embernek hat ezer magyar forintért beirta, azaz elzálogosította, egy évi tartamra. Az itteni hivatal élén többször a Jósikák, és Fiáthok álltak, kik, mint ilyenek nem csekély politikai befolyást is gyakoroltak. Kitünt nevezetesen Fiáth Zsigmond, Brebul falu birtokosa II. Rákóczy György alatt, kitől Zsenát is zálogban birta, [2]) és ki a

Dominus Marcus Pemphlinger Judex regius et Comes Camerae Cibiniensis nobis ad rationem auri in partibus istis prouenire debentis florenos noningentos et viginti quinque in moneta antiqua et bona mutuo dedit, quosquidem noningentos et viginti quinqne florenos ab eodem in paratis pecuniis leuauimus et recepimus tali conditione, vt omne aurum, quodcunque in partibus illis undecunque prouenire solet, totum ad manus suas et filii sui Joannis fideliter semper dare et administrare teneantur, ipse autem dominus Marcus pro unaquaque marca auri florenos quinquaginta duos cum dimidio soluat: et tamdiu hoc facere teneamur, et adstricti simus, quousque praescriptos noningentos et viginti quinque florenos per nos eidem et filio suo in auro exsoluerimus. — Quae omnia praemissa firmiter et inviolabiliter observanda nos sub fide nostra Christiana ac honoris et humanitatis nostrae amissione promisimus et obligavimus, imo promittimus et obligamus, successores quoque nostros obligatos esse volumus, harum nostrarum sigillo civitatis nostrae communitarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Cibinii fer. tert. proxima ante festum Margarethae A. D. 1525.

(Protocoll. Magistratuale Cibiniense 1522—1607. közli Eder Adversaria III. 1294. lap.)

[1]) Approbata Constit. Pars II. Tit. 12.

[2]) Fiáth Zsigmond 1641. évben Tivadar Gergely által megöletett.

fejedelemnek szállítója volt Nándorfehérvár felé, a honnan természetesen az ő szekerei sem tértek üresen vissza.

Fiáth Zsigmond már előbb karánsebesi és lugosi al-bán, hivatalát 1627. október 1-én vette át, és alatta álltak a lugosi, karánsebesi és zajkáni harminczadok. Elődje Vajda Bona volt, kit Bethlen Gábor fejedelem ezen terhes tisztség alól saját kérelmére felmentett. Fiáth Zsigmond a harminczadosi hivatalt már előbb is birta, mert nemcsak hogy ez évi (1627.) márcziusi hivatalos irományokban harminczadosnak és al-bánnak neveztetik, hanem Bethlen Gábor is szeptember 25-én kelt kinevező levelében ugy nyilatkozik, hogy e hivatalt ujra és ismételve rábizza. Az ő személyisége ez időben többször vonja magára figyelmünket, és az ő gyakorlati irányáról nem kevéssé meggyőződünk azon körülményből, hogy Karánsebes területén sok házat és telket összevásárol, sőt Szörény és Hunyad vármegye egyéb vidékein is; megszorult nemeseknek, polgároknak pénzt kölcsönöz, és az ilyen kötéseknél alkalmasint a maga tisztességes hasznáról sem feledkezett meg. Sok hasonlatosságot lehet találni ezen férfi, és Dóczy Imre temesmegyei Zadorlak ura közt, ki a 15. század végén valóban meglepő tevékenységet fejtett ki, a pénzre szoruló nemességet magának leköteleznì, és vagyonát szaporitani. Dóczy egyébaránt ez élelmességet még nagyobb mértékben gyakorolta.

Az erdélyi diéta többször foglalkozott a harminczadosokkal, kiknek sarczolásai ellen a nép hangosan panaszkodott.

Fiáth kineveztetése alkalmával a fejedelem erélyes szavakkal megparancsolja a hatóságoknak, hogy a harminczadosnak mindenkép segitségére legyenek a fiscusi proventusok megoltalmazására, és azok megbüntetésére, kik »tiltott marhával elszöknének.« Ez időben az adó-beszolgáltatás is a harminczados kezeihez történt, és általa küldetett ez, a vámjövedelemmel együtt a fejedelem udvarához. Politikai ügyességgel is birhatott Fiáth Zsigmond, mert 1637. évben Enyeden és Szászváros on követségben járt a tatár khánnál.

Harminczados uraimék némelykor a fejedelmi ház legmagányosabb ügyeiben vétettek igénybe. Igy Lorántffy Zsuzsánna 200. czitrom vásárlására adott megbizást Fiáth Gábornak, ki 1644. évben atyja Zsigmond utódja volt a harmin-

czadosi hivatalban, és a czitromokat Nándorfehérvárott és Sofiában kerestette, a nélkül, hogy szerét tehette volna. Ilyen megbizása volt ezüst övre, melynek árát nagy nehezen $3^1/_4$ tallérban megalkudta az ötvössel. Minthogy gyakran kapott Fiáth parancsokat mindenféle vásárlásokra, a fejedelemasszonyt kérte, hogy intézkedjék a harminczadnak hová fordításáról. Elég őszinte volt azonban Fiáth azt is tudtára adni a fejedelemasszonynak, hogy »a harminczadnak most igen vékonyan jár az proventusa, az melyből semmi módon nincsen az lugosi presidiumnak kántoronként való fizetésekre,« és pedig azért, mert azelőtt a kereskedők gyakran járták a velenczei utat, a miből aztán bőséges jövedelem volt. Az idők megváltoztak, és most nem teltek ki a harminczadból a várőrségnek járó fizetések.

A karánsebesi kerületben nagy fokra emelkedett a szücsmesterség, és az erdélyi országgyülés, 1556 és 1560. évben megszabta a szűcsárúk árát, melyek Karánsebesből, és Havasalföldről Erdélybe hozatnak.

Ilyen jeles árúk voltak az itt készült pokróczok is, melyeknek nagy keletje volt Pozsonyban is, a hol ezek az állandó árúk egyik főczikkét képezték. Palamida György, Szelepcsényi György érsek közvetitésével Pozsony városától 1675. évben engedélyt kapván ott török árúkkal kereskedni, az engedélyezett árúk jegyzékbe foglaltattak, melyben a sebesi pokrócz előfordul. Ez időben a pokrócz ára 3 frt volt. [1])

Azon idő alatt, hogy a temesi tartomány a karloviczi békekötés folytán a török birodalom részévé lett, a kuruczok itt nagyobb biztosságban folytathatták összeköttetéseiket a Maroson tuli hazába, hol akkor a Rákóczy forradalom teljes erejét kifejté. A kereskedés azon neme, mely a háborutól lendületet vesz, a karánsebesi kerületben is mutatkozott. Rákóczy fejedelem azon abaposztót, melyet katonáinak felruházására szükségelt, gyakran Törökországból rendelte meg, nevezetesen 1708 évben Szalizain és Mulyko nevü török kereskedők voltak az ő szállitói. Ezek 20,000 vég posztót Karánsebesben tartottak

[1]) Árjegyzék a gróf Batthyány cs. köpcsényi ltárában. (L. Történelmi Tár 1878. évi folyam 360. l.) E 17. századi árjegyzék is a karánsebesi pokróczokat a török árúk közé sorolja.

lerakva, mig a fejedelemtől 1709. év elején azon meghagyást nem kapták, hogy a posztót a Maros partjára szállítsák, honnan azt Rákóczy elvitette.

A harminczadosok állásából magyarázható, hogy a fejedelmek gyakran rendeleteiket nem csak a bánokhoz, a törvényszékhez és a megyéhez, hanem egyuttal a harminczadosokhoz is intézték. A kereskedés lenditéséhez hozzájárul némileg az itt fennálló sóárusítási hivatal. A posta a 16. és 17. században, történetünk vidékén, bizonyosan még nem volt kereskedelmi intézmény, itt még is megemlitjük, hogy 1688-ban a törökök Karánsebesből kiszorittatván, a bécsi udvarhoz küldött követeknek Karánsebes és Lugos részéről az adatott utasításul, hogy a nemesség semmi szin és ürügy alatt »postálkodásra« vagy bárminemű teherviselésre ne kényszerittessék, készebb levén a nemesség, ha a szükség ugy kivánja, ő felségének hűsége mellett fegyvert fogni, és éjjel-nappal fejeik fennállásáig szolgálni. Az erdélyi Compilata Constitutiók (Pars III. titulus I. és II.) a posta-intézményt inkább csak, mint statusszolgálatra valót ismerik, és miután a postaszükségletre kiállítandó lovak igénybe vételével sok visszaélés történt, mindenki a lovak kiszolgáltatására vonatkozó teher alól magát kihuzni igyekezett. Felmentést e teher alól majd a szászok, majd a hátszegi kerület, majd egyes városok kértek.

Uj korszakot fog a városra nézve hozni az 1874. évi XXVIII. törvényczikk, [1]) mely a temesvár-orsovai vasut kiépitését rendeli, és mely Karánsebesen át Szörény vármegye vadregényes vidékét hosszában fogja szeldelni. A vasut megnyitása Karánsebesig 1876. év október havában történt.

[1]) Némi módositást szenvedett az 1876. évi XXXV. t. cz. által.

A Szörény megyei családok.

Azon oklevelek, melyek lehetségessé tették hazánk délkeleti részének, nevezetesen a Szörénység történetének megirását, még csak a legujabb időben zavartattak meg évszázados nyugalmukban, a történetbuvár keze által. Ha igaz ama szó, hogy a történetiró egy visszaforditott próféta, akkor ezen hátranéző prófétai képesség fölötte sokat nyert a multnak ezen néma tanúi által, kik most még is megszólaltatnak.

Csak futólagos áttekintés is elégséges azon benyomás előidézésére, hogy itt hazai ugyan, hanem legnagyobb részt ismeretlen viszonyok közt fordulunk meg. Eltekintve attól, hogy oly vidéket, melyet még a legközelebbi napok is Magyarországhoz nem tartozónak tanitottak, a leghitelesebb emlékekben sajátunkkép felismerünk, meglep azon családok nagy száma, melyeknek nyomát eddig még oly szorgalmas kutató, mint Nagy Iván sem fedezett fel.

Egy további bepillantás meggyőz bennünket arról, hogy sokan ezen családok közül oláh eredetüek, kik azonban századok folyamán át a haza igaz fiainak érezték magukat, és a magyar nemzettel magukat teljesen azonosíták. A Szörény megyei nemesség egyaránt élvezte a birtokjogot, és befolyását a közügyekre; a hivatalokat nemesi jogánál és képességénél fogva foglalta el; a törvény előtt teljes egyenlőség volt érvényben.

A házi családi élet lényegileg hasonló lehetett ahhoz, mely Erdély déli részein divatozott, a nemzeti közérzület fényes tanuságául pedig szolgálhat a magyar nyelvnek nagy elterjedése, melyről oklevéltárunkból meggyőződhetni. Ezen a nyelven hivataloskodtak a törvényszékek, és a báni tábla, ezen a vármegye, és Karánsebes városa, és a statusnak minden közege. De itt nemcsak a hivatalos nyelv érvényesüléséről van szó,

mert, ha tanúvallomások, végrendeletek, ájtatoskodások és a magán élet egyéb nyilvánulásai alkalmával a magyar nyelv használtatott, ezt nem lehet egyébre magyarázni, mint hogy a családi élet szentélyében is otthonját találta a nemzeti nyelv.

A szörényi családok közűl néhány, mint a Fiáth, és Jósika család bárósságra emelkedett; nagy tekintélyben áll ma is a tinkovai Macskási család Erdélyben, mások azonban a döntő befolyást szerencsésebb utódoknak adták át. A Gerlistyei-ek ősi fészke a mai Rudária, melyet hajdan Gerlistyé-nek hivtak; a család tehát nem a Krassó megyei Gerlistye falutól származik. A Gerlistyeiek a Bizerei, Macskási, Jósika, Vajda, Fiáth, és Gámán család mellett a főbirtokosok, és főszereplők közé tartoztak, — sikerült a Macskási, Fiáth, az Ivuly, és Gámán család levéltárát felfedezni, vagy hozzájuk férni; a Jósika család nagyszerű levéltára Kolosvárott és Branyicskón, szintén tartalmaz némi szörényi adatokat, de a Gerlistyei család levéltárának nyomába nem akadhattunk, a közönséghez intézett nyilvános felszólitásunk daczára. A báró Gerliczy családnál tett kérdéseink szintén siker nélkül maradtak, és azért ugy vélekedünk, hogy valamint a Gámán családról szóló oklevelek leginkább az erdélyi nagysombori Sombory családnál találtattak, ugy azok, melyek a Gerlistyeieket illetik, csak is szétszórva a már eddig ismert szörényi családok irományai közt léteznek. A Gerlistyei család összefüggő nemzedékrendét birjuk a 17. század elejéig, egész addig Gerlistyei néven volt ismeretes; 1643. lakik Gerlistyei György Karánsebesen sőt még 1652. évből ismerjük Gerlistyei Gábort, mint karánsebesi helyettes főbirót; hogy később Gerliczyre változtatta volna nevét, és tehát azonos volna a mai báró Gerliczy családdal, azt mi nem tartjuk valószinünek, — noha Nagy Iván is azt állitja, sőt daczára, hogy Mária Terézia azon 1777. évi levelében, melylyel Gerliczy Bódog Jánost bárósságra emeli, róla azt mondja, hogy máskép Gerlicsicsnek neveztetik, és a Gerlistyeieket az ő őseinek vallja. (Árpádia I. 219. lap.) A genealogiai kapocs, mely ezt igazolná, mai napig nincs kimutatva. Láttuk fennebb, III. Ferdinánd király 1656. évi esetén, mily könnyen jönnek összeütközésbe a kir. levelek a történeti valósággal, midőn régibb dolgokról nem régibb és eredetiben

látott oklevelek, hanem csak bemondás alapján tesznek állitásokat; hasonló példákat lehetne I. Lipót császár korából is idézni. A Gerlistyeiek rögtön a 17. század végén ujra feltünedeznek a szörényi alkotmányharcz alkalmával, és 1698. évben Gerlistyei György és János a többi nemességgel együtt aláirják a tiltakozást Száva Mihály főispán kinevezése ellen. De még ezen körülménynél is jelentékenyebb azon tény, hogy 1688. évben Karánsebes visszafoglalása után, a Gerlistyeiek igénybe veszik a karánsebesi területen levő örökös birtokaikat, melyektől a török hódoltság ideje alatt megfosztattak. Ez alkalommal neveztetnek idősb és ifjabb Gerlistyei István, ifj. Gerlistyei Miklós, Gerlistyei Gábor és György mint birtokosok, miből látjuk, hogy ezen család nemcsak a 17. század végeig ősi nevét megtartá, hanem Szörény megye lételével mindvégig összefüggött.

Az Ivuly család utolsó tagja 1876. év végén halt meg Vajda-Hunyadon. A három főkivándorlás alatt, melyet a törökök elhatalmaskodása okozott, a szörényi nemesség, főleg a szomszéd Hunyad és Fejér vármegye felé vette utját, és miután a jobbmóduak ott jószágokat szereztek, a szörényi nemesek sok utódját még ma is lehet a nevezett megyékben találni. Ilyenek a Naláczi, Tornya, Laczugh, Bazaraba, Dumsa, Lugosi, Miksa, Halmágyi, Kún, Gámán, Kricsovay, Lázár, Gyurma, Tivadar, Mutnoki családok. Sok egyéb családról, mely a Szörénységben szerepelt, nem tudjuk, vajjon a jelenkorig kiterjeszté-e ágazatait, vagy elmerült-e az idő hullámaiban. Fölemlítjük nevezetesen a Flore, Kasztrucz, [1]) Floka, karánsebesi Simon, Peyka, Pribék, Tar, Olasz, Marin, [2]) Bakóczi, Barta-

[1]) Családfája a 16. század végéről ez:

Kasztrucz Miklós
1597

Anna (Tivadar Gergely) 1640.	Borbála	Magdolna	Erzsébet Dorottya	Katalin (Bukur Mihály)

Ezeket megelőzi Kasztrucz István, ki 1501. évben de Kuptore, és Kasztrucz Miklós, ki 1519. évben de Halandin melléknévvel fordul elő.

[2]) Marin István még 1688. birt házat Karánsebesen.

kovics, Henczi, [1]) Gyuraka, Országh, Birtha, Mojzes, Rakoviczay, Duma, Mikanda, Margai, Ombozy, Priszaka, Pobora, Nyakazó, a bekényi Thetey, Prigory [2]), Csorcsok, Osztrovy, Bobik, Bukur stb. családot. A Groza, Bokosnicza, Morzsinay és Gorban[3]) család Hunyad megyében kihalt. Nehány szörényi nemes már csak a Szörénység politikai lételének utolsó napjaiban tűnik fel, a nélkül, hogy elődjeikről tudnók, hol voltak Szörényben birtokosok, vagy ha tudjuk, hogy régebben is Szörény megye nemességéhez tartoztak, csak a kisebb birtokosok sorában foglaltak helyet. Ilyen Fáncsi Mózes, Lamata Péter, [4]) Gajnai Miklós, Nandra Gáspár, More Mátyás, [5]) Csulai János, [6]) Szöcs Ferencz és Péter, Telegdi Benjamin, Ilosvay János és Márton, Puy Menyhért, Vitán Sándor, Portár Mihály és Péter, Bukuresti István, Balia László, Csóka János, Sebesy Mátyás, [7]) Karasztó János, Bár János, Gólya Mihály, Somodi István és Péter, Gombkötő Dániel, Ungur János, Bokány Mihály, Olthián István és Gábor, Karasztó Ferencz és György stb. Gondor Mihály és János, [8]) Szirmán, [9]) Tornya.

---

[1]) Még 1688. évben lakik Henczi István Karánsebesen, és ott ingatlansággal bir.

[2]) Családfája 1550. évből:

Prigory Bena, de Karánsebes
György
(Nemes Anna, N. György leánya.)

[3]) Családfája 1550. évben ez:

Gorban György, halmosi nemes.
Dorottya, de Szászsebes
(Waday Jakab)
Wadai Péter, Mihály, Ádám, Pál.

[4]) Egy Lomotha Péter már 1532. évben szörényi nemes.

[5]) More János már 1485. évben ismeretes.

[6]) Ennek elődje kétségkivül, az 1561. évben említett Csula István, és Csula Boldizsár 1578.

[7]) Sebesy Pál, Mihály, Lajos a 16. század közepén éltek, Mihálynak ki magát »de Jablanicza« irja, Imre, Pál, és Borbála nevü gyermekei vannak.

[8]) Egy Gondor János már 1591. karánsebesi birtokos. 1695. Gondor Márton.

[9]) Szirmán Péter 1637. Karánsebesen lakó nemes.

Ezek közöl a Nandra, More, Csulai, Szőcs, Puy, Vitán, Balia, Csóka, Sebesy, Bár, Góla, Ungur, Olthián és Tornya család ma is él Hunyad vidékén.

A hunyad- és alsó-fehérmegyei bujdosó kuruczok közt 1708. évben már Naláczy, [1]) Macskásy, Puy és Duma családbeliek fordulnak elő; mások meg Erdélyből a ráczok elől a Szörénységbe visszamenekednek ugy mint több Nandra, Csulai, Bokosnicza, és ezen szörényiekkel a klopotivai Pogány család több tagja. [2])

A Szörény megyei családok közűl sokan használták a »karánsebesi« melléknevet, nevezetesen a Jósika, Mutnoki, Kún, Steykul (Nagy Iván szerint: Ivuly is) Laczugh, Juhász, Bobik, Rácz, Vajda, Simon, Olasz, Gámán, (ez kalovai is) Bakóczy, Poklyzar, Tóth, Dorka, Prigory, Flore család és mindnyájok közt a legrégibb: Garalyscha Jakab 1380. évben, kinek utódjaival azonban ezen névalak alatt többé nem találkozunk.

Valószinű a Gerlistyeiek őse volt, mert ezek még a 16. században is olykor — de Garlista néven fordulnak elő. A Jakab keresztnév is birhat jelentőséggel. A Gerlistyeiek eleinte melléknévvel nem éltek. 1580. évben Gerlistyei Péter és György a karánsebesi melléknévvel fordulnak elő.

A Fiáth cs. az oklevelekben, hol örményesi, hol karánsebesi melléknévvel fordul elő, ujabb időben mindkettőt használták, mig Fiáth József, [3]) ki báróságot nyert, a karánsebesit elejtvén, csak az örményesi melléknévvel kezdett élni, mely szintén szörényi származásra mutat.

A lugosi-karánsebesi bánok közül, tán az egy Mutnoki Mihályon kivül (és ha a mai határokon tul megyünk, Palatics Györgyön kivül) senki sem volt Szörény megyei birtokos, — és igy a Száva Mihály kinevezése ellen tiltakozó nemesek

---

[1]) Báthory Zsigmoud 1585. levelében neveztetnek Naláczi János és Miklós a szörényi nemesek sorában.

[2]) Lásd ezekről e munka I. köt. 129. l. A jelenlegi (1878. évi) hunyadmegyei főispán Pogány György. Különben 1593. Pogány Lukács de Karansebes a szörényi jószágokra igényt emel.

[3]) B. Fiáth Ferencz, a jelenlegi veszprémi főispán apja. Egy 1531. évi oklevél tanúsága szerint egyik Fiáth a karánsebesi, másik az örményesi melléknévvel él.

által idézett kiváltság, hogy t. i. a báni vagy főispáni hivatalra csak szörényi birtokosok nevezhetők ki, valóban kétes természetüvé válik. Lodi János csak 1607. évben, midőn már nem volt bán, kapott jószágokat felesége, Boronkay Zsuzsánna utján. A karánsebesi ispánok vagy castellanusok azonban valóban mindig a birtokos osztályhoz tartoztak.

A napjainkban megszüntettetett határőri intézmény oka annak, hogy Szörény vármegyében birtokos osztály azon értelemben, mint más vármegyében nem létezik. Itt senki sem birja jószágait, vagy inkább földjeit a régi magyar jog értelmében első foglalás, vagy kir. adományozás czimén, nem nemesi hűbér vagy ősi örökség alapján. A 18. század közepén alakuló határvidéki szervezet a földeket a császár tulajdonául tekintette, a kinek nevében azok a katonai gyarmatosoknak használatul, és megmivelésre átadattak katonai szolgálat fejében. Csak az 1873. évi 29. és 30-ik törv. czikk adott a határvidéki lakosoknak intézkedési jogot ingatlanságaikra nézve, és csak azóta váltak a lakosok, egyszerre és együttesen törvényhozási és politikai uton birtokaik valóságos tulajdonosaivá.

E politikailag nagyfontosságu korszakban a hajdani szörényi nemesség már rég elveszté összeköttetését e tartománynyal, hol még emlékezete is elavult.

A Szörény vármegyei családok leszármazása és elágazása egy külön munka feladatává nőhetné ki magát, melyből azonban csak annyi részt vállalunk magunkra, hogy néhány főbb család nemzedék-rendét közöljük, itt is kihagyván a Macskási és Mutnoki családot, mint melyekről szólni igazoltabb alkalom lesz Krassó vármegyének monographiájában.

Bakóczy család.

János, de Klopotiva.

István

Bakóczy Ferencz, de Muchel, 1535 de Sebes, 1540 karánsebesi főbíró.

(Fiáth Anna, a sántikáló vagy Anka, Fiáth László leánya.)

László. 1561.

(Lázár Margit, ki utóbb karánsebesi Vajda Miklós, György fiának neje lett.)

Magdolna (Bukur Jakab)

Anna (1) nagyosztrovi Haczaghy György. 2) Pókay János.)

Borbála 1527—1561. (Tóth Gáspár, de Karansebes.)

1584. Katalin 1591. (1. Nagybarczay Barczay Miklós.) (2. Bethlen Péter.) 1579. 1597. Innét a Barczay és Bethlen család.

János 1584. 1648.

Anna 1591. 1648. (Simon János.) Innét a Simon család.

Mária 1581. még hajadon. 1648. (Bodogfalvi János, de Magyar-Boz.) Innét a Boldogfalvi család.

Macsovai **Birtha** család.

Birtha Gáspár (Macsovai Anna, M. Miklós leánya.)

1534. Birtha János.
1580. Birtha János.

1586. Birtha György (Gyurkicza Sófia.)

András Erzsók

1577. Miklós (Dorka Sófia) 1582. özvegy.

Anna 1591.

Ferencz 1580.

Katalin, (Kalovai Gámán György) 1580.

András, 1582. Borbála. Anna, 1616. özvegy. (Lugosi János.)

Bizerei család. (I. tábla.)

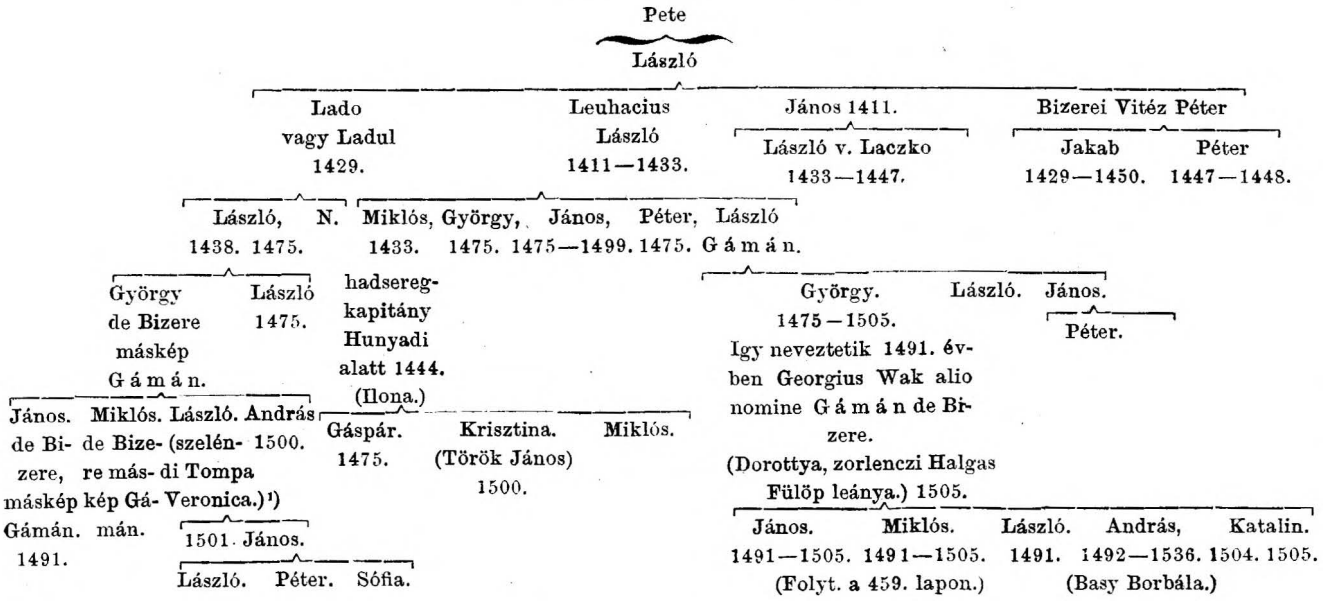

(Folyt. a 459. lapon.)

[1]) Ezen Veronica volt Tompa László, és Szeri Veronica leánya.

Bizerei család. (II. tábla.)

György. 1505.

János.	Miklós.	László.	András.	Katalin.
Kalovai Gámán Péter karánsebesi és miháldi castellanus 1559. (Katalin, már 1563. obresiai Oprian Iván felesége.)	Kalovai Gámán László. 1564.		Kalovai Gámán Ferencz. 1560. 1575.	Katalin Gámán György 1560—1595. (Berta Katalin Berta Gáspár leánya, máskép Macsova Katalin.)
János 1561. deficiált. [1]			János 1588—1590. (Moises Borbála előbb Mutnoki Mihály, végre Kricsovay Péter felesége) deficiált mindkét nemben.	

Kalovai (Ő z László.)	András.	Miklós.	Ferencz.	Borbála.	Anna.	Katalin.	Margit.
Borbála (Várkonyi János, de Póstelke.)	szörényi alispán (Zeczeli Anna)			1601—1625.	1601. (Fiáth Lajos.)	1601. (Olasz Jakab)	1601. (Gyurma György,)
	gyermekei voltak.						

Töredékek.

1411. Andreas, deBizere.	Miklós. rékasi Bizerei Miklós. 1492. Adviga. (Pöki István.)	Bizereí Miklós (Ilona, 1492. özvegy.)	N. 1597. Bizerei Krisztina (Török Ferencz.)	N. 1566. Boldizsár, Péter.

[1]) Jószágait Csáky Mihály kapja, de 1563. évben II. János oda itéli Gámán Péternek, Ferencznek és testvérének.

Csornai család. *) (I. tábla)

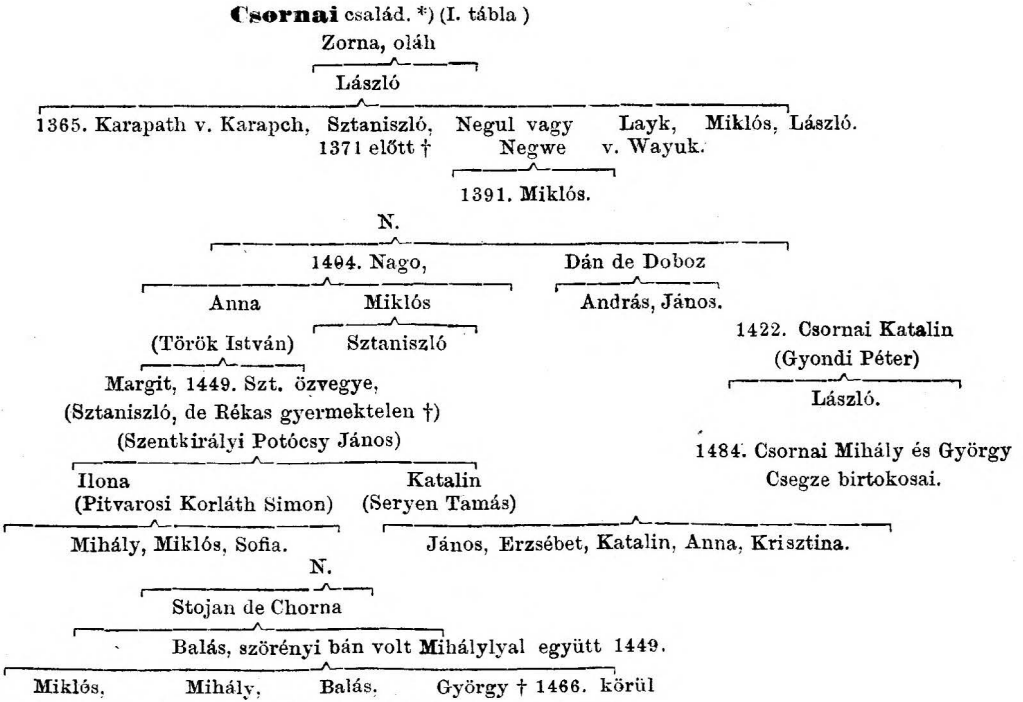

*) Oláh család, mint Nagy Lajos és Zsigmond királyok levelei többször mondják.

Csornai cs. (II. tábla.)

Mihály szörényi bán 1447. (Dorottya) özvegy 1460. — Balás (Katalin) özv. 1463.

Töredékek: Csornai Mihály — Borbála (Simonfy István) — 1585. előtt: Csornai Sára, — férjei: (petrovinai Pökry Gábor) (Rachitt János)

Mihály 1436. 1453. — Miklós 1460. 1451. — török fogságban † — Miklós 1472. — György 1472. — Mihály 1472. — Mihály 1504.

Mátyás királynak egy 1490. január közepén kelt levelében mondatik, hogy a lefolyt Szent András ünnepe körül (tehát 1489. november végén) Csornai Mihály néhai Balás fia Bizerei Adviga osztályos birtokait Rekas, Kathol, Hedemer, Sebesfok stb. falvakban elfoglalta, noha Adviga apja Bizerei Miklós több évvel azelőtt, n é h a i Csornai Mihálylyal az emlitett jószágokra nézve osztályra lépett. Olyan Csornai Mihályt, ki Balás fia lett volna, csak Csornai Mihály szörényi bánt ismerünk: kinek felesége Dorottya volt. De ez nem foglalhatta el Adviga birtokait, mert Dorottya már 1463. sőt már 1460. évben özvegy volt; hacsak fel nem teszszük, hogy Adviga annak hatalmaskodása ellen csak 30 évvel később szólalt fel. Különben még igy sem járja, mert azon Csornai Mihály (Balás fia) kit Adviga perel, nem is mondatik n é h a i nak.

Temeselyi **Désy** család.

Dees de Temesel 1390.

Péter. 1390. Kenéz de Temesel. — Halmágy. — Kristofor. — Mihály.

Dees — Péter † 1447. előtt. — Dees 1440. — László.

András. 1428. — László. 1428.

Péter 1436. 1467. ?

János. 1464. 1470. — Mihály. 1467.

Péter. 1503. — Ferencz, pap. 1503—1539. — Gábor. 1539. — Sofia 1539. (Zalankemeni Gergely diák.)

János fia, Temeselyi Désy Péter Iklodon lakik, és Belai Barnabás szörényi bánnak, testvérét (fratrem carnalem) Beszerei Miklóst ajánlja. Tehát a Temeselyi család ugyanaz a kiholt nagy-iklodi Désy családdal. Vajjon János apja Péter volt-e, csak valószinüséggel állitható ; valamint hogy András és László azon Halmágynak fiai voltak, kinek apja Dénes volt e család alkotója.

A nemzedékrendben el nem helyezhetők : Halya és fiai Mihály és Péter, kik 1428. év körül éltek. Továbbá, az 1593. évben említett Péter, kinek Imre nevü fia volt. Emlittetik továbbá 1518. és 1519. évben : Désy Mihály de Konyorova, tehát azon vidéken, mely a Désyek fészke volt, és 1548. évben Deesy Gábor de Welche, ki az említett János fia lehetett. Ugyanez évben Fodor János is de Welche melléknévvel fordul elő.

Örményesi **Fiáth** család. (I. tábla.)

Eörményesi Mihály.

- László vagy Lado, ki utóbb Fiáth-nak neveztetett 1467—1500. (Ilona, emlitve 1493.)
  - 1501. János 1519. (Rakoviczay Magdolna László leánya)
    - 1525. Katalin 1579. 1581. (*Gerlistyei* György)
  - Erzsébet (illyei *Dienessy* Péter) 1531.
  - Katalin már 1531. özv. (*Barcsay* Ákos)
  - Anna a sántikáló 1527. 1535. (Bakóczi Ferencz)
- Miklós.
- Ferencz.
- Idősb Lajos. Jakab. 1468—1489.
  - Ferencz 1532. szolgabiró. 1535. 1537. 1539. és 1540. karánsebesi alispán. (1] Novcsa Anna) 2] Gerlistyei Dorottya) *) G. Jakab leánya.
    - 1544. Gáspár, anyja Dorottya.
    - Boldizsár, anyja Dorottya
      - Anna 1544. **)
    - János, 1557—1566. alispán. (1] Peyka Magdolna) (2] Kun Ilona, Lázár leánya.)
    - Magdolna anyja Dorottya. (Lázár Mihály) 1544.

*) Egy 1544. évi oklevélben mondatik, hogy Fiáth Ferencz Gerlistyei Dorottya második férje. Első volt Pobora Péter.

**) Még 1569. hajadon, kinek gyámja Fiáth János.

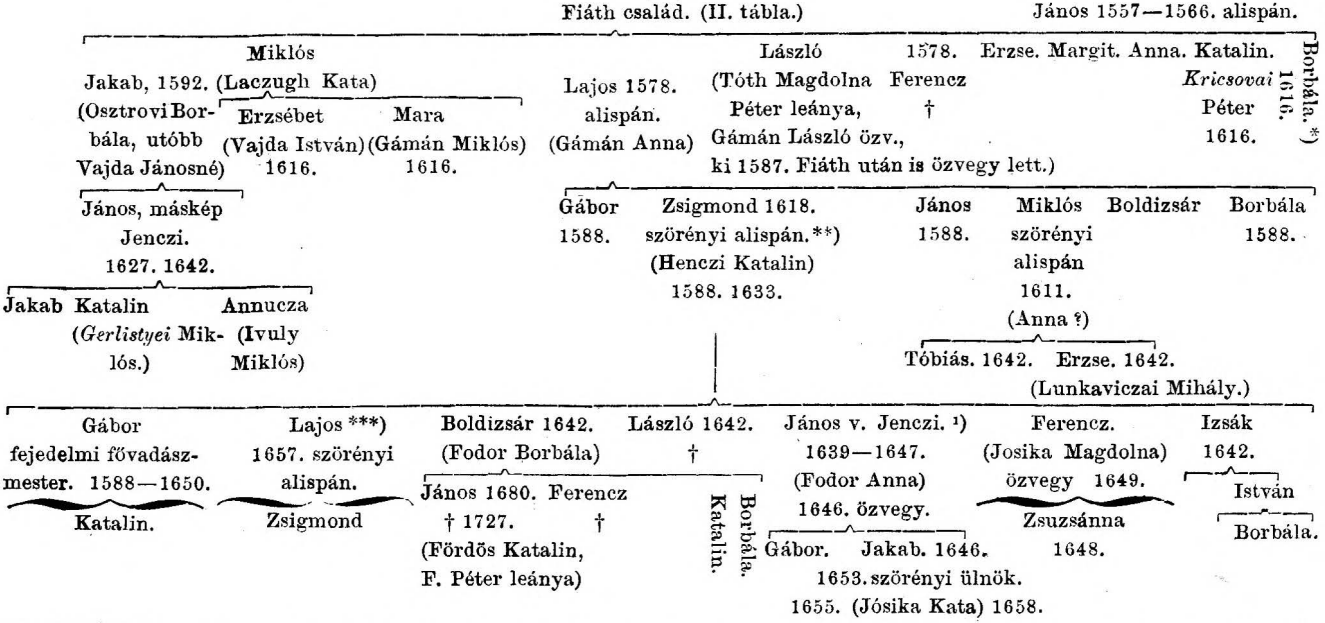

*) Fiáth János fiai az első, leányai a második feleségétől valók. Egy 1578. évi oklevélben részint más leányai neveztetnek, u. m. Anna, Katalin, Erzse, Magdolna, Borbála. **) Fiáth Zs. 1641. évben Tivadar Gergely által agyonlövetett, a prebuli jószágért. ***) Gábor és Lajos 1642. évben Rákóczy Gy. által Tóbiás és Erzsók mint árvák gyámjává neveztettek ki. 1) Valamelyik Fiáth János 1635. szörényi alispán volt.

Fiáth család. (III. tábla.)

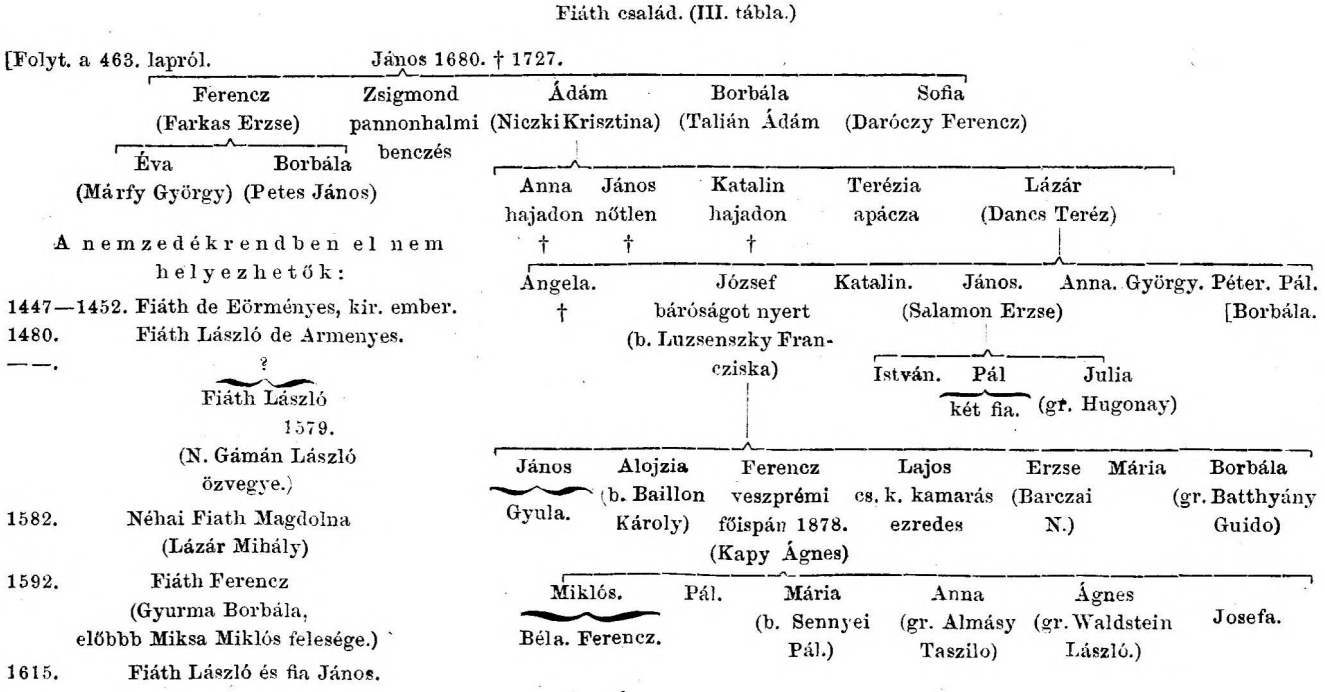

A nemzedékrendben el nem helyezhetők:

1447—1452. Fiáth de Eörményes, kir. ember.

1480. Fiáth László de Armenyes.

——. ?
Fiáth László
1579.
(N. Gámán László özvegye.)

1582. Néhai Fiath Magdolna (Lázár Mihály)

1592. Fiáth Ferencz (Gyurma Borbála, előbbb Miksa Miklós felesége.)

1615. Fiáth László és fia János.

Fodor család.

1539. Fodor Ferencz, de Welkfalva.

1560. Mihály de Mészkő.	Adviga (1. Moyses György. 2. Pribék Mátyás, ez után is 1588. özvegye.)

1590. Ferencz karánsebesi ispán 1599. (Pribék Katalin.)

Mihály, főbiró és albán 1642.	Miklós, 1639.	Anna, (Fiáth János	Magdolna, (Gyurma János.)
(Kún Gábor) 1639.	Ő 1655. évben 60 éves.	ki 1639 meghalt.)	Magdolna (Henczi Miklós.) 1639.

Gámán család. (I. tábla.)

1495. György. (Bizerei Gámán György.) (Hallgas Dorottya.)

János. 1492—1504.	Miklós. 1504.	László.	András. (Basy Borbála. 1561. szászvárosi Dávid Mihály neje.)	Katalin 1495—1564. (l. a 466. lapon)

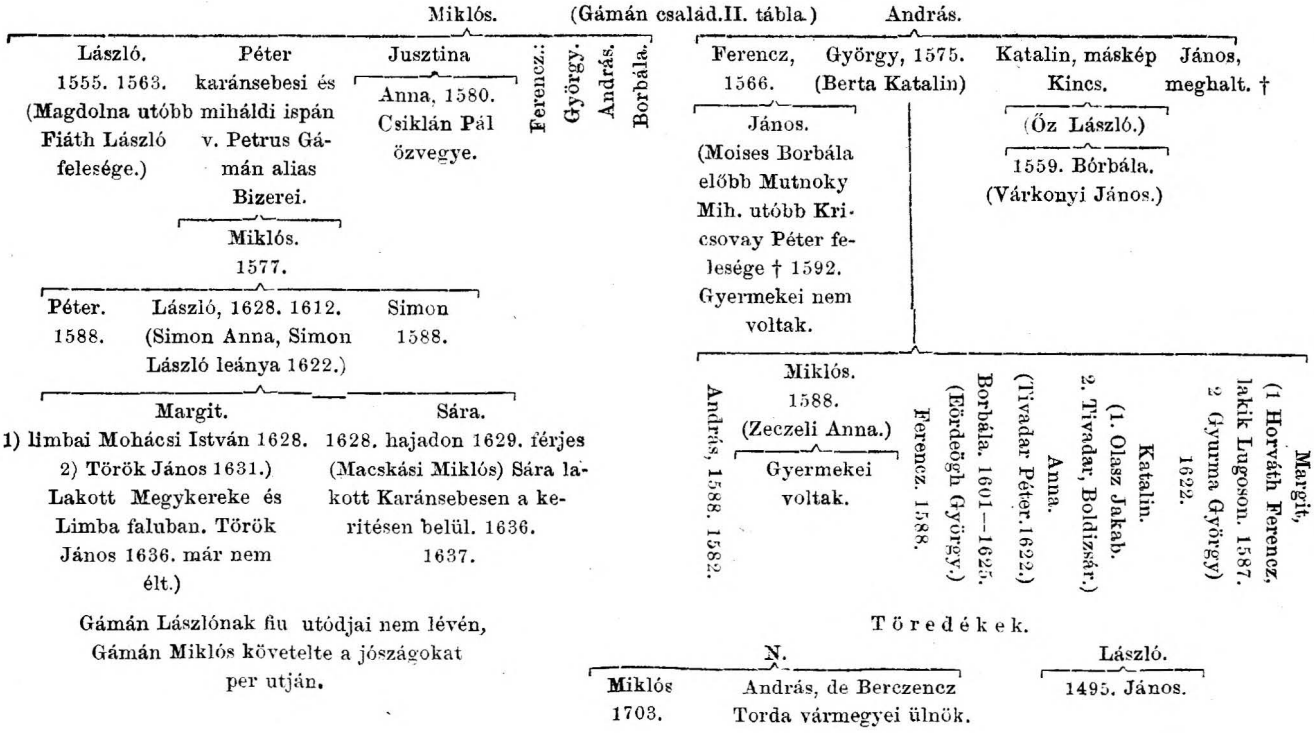

Gámán Lászlónak fiu utódjai nem lévén, Gámán Miklós követelte a jószágokat per utján.

Töredékek.

Gámán család. (III. tábla.)

A Sombory cs. ltárában ily családfát találtunk, mely azonban ismert okleveleinkkel meg nem egyeztethető.

Gámán György
Ferencz 1580.
György 1599.
Miklós 1656.
András 1678 körül.
György. András. 1721.
Sándor. György. Susanna. Eszther. 1760.

Gámán László,
(Magdolna, előbb Fiáth János felesége.)
Ferencz. György. Miklós. 1580. Anna, 1633. özvegy, 65 éves.
(Fiáth Lajos.)
1584.

1650. Gámán László, és öcscse Miklós.
1654. Gámán György, és Miklós.
1697. Gámán Miklós.

Gerlistyei család.

1380. Jacobus Garalyscha de Karánsebes.

Gerlize.
Jakab bán.
Jakab. [1])
1241.
N.
Jakab, 1485. jaiczai albán. 1487. jaiczai bán szörényi bán 1485—1508. (Margit, még 1537 él.)
István.
?
Gábor, de Bolvasnicza † 1527. János kir. hive.

Gerlistyei Sebestyén.
1410. István.

[1]) Mi azt, hogy e schema három személye a Gerlistyei család ősei közé tartozott, nem tartjuk oly bizonyosnak, mint gr. Kemény József. (Árpádia 160. lap.)

Gerlistyei család. (II. tábla.)

[Folyt. a 467. lapról.

Jakab

- **Imre** 1532.
- **N.** aradi prépost. 1532.
- **Jakab** 1526. Mohácsnál elesett.
- **Miklós** (Tárnok Eufrozina, T. Péter leánya.) Már 1536. özvegy. Utóbb (1544.) Barcsay András felesége)
  - **Sára** (Ombozy Miklós) 1566.
  - **Anna** 1544. (Dienessy László)
- **Dorottya** 1544. (1) Pobora Péter (2 Fiáth Ferencz)
- **Katalin** (Morsinay N.)

N.

Gábor de Bolvasnitza

- **Erzsébet** (Vajda Bonaventura) 1578.
- **Péter** 1559.
  - **István** 1598. 1602.
- **György** 1559. (Fiáth Katalin, (F. János leánya.)
  - **János** 1599. szörényi alispán.
  - **Miklós.** 1598. (Peyka Anna) 1612. özvegy.

Töredékek:

1431. Gerlistyei Miklós de Arany.
1451. Gerlistyei Balázs.
1544. Gerlistyei Gábor szörényi alispán 1555. évig.
1569. Gerlistyei Sebestyén.
- István. Jakab.

1615. Gerlistyei Miklós (Tárnoki Eufrosina)
1619. Gerlistyei Margit.
1619. Miklós (Rajai Borbála, gyermektelenül meghal.)
1628. Gerlistyei Gábor, Mohácsi Istvánné procuratora.
1641. Id. Gerlistyei Gábor, 57 éves
1642. Gerlistyei László (Tóth Magdolna, 1642. özvegy.)
1642. Id. Gerlistyei Gábor (Mikanda Magdolna, Simon Anna és Mikanda Pál leánya.)
1651. Özvegy Gerlistyei Györgyné.
1652. Gerlistyei Gábor, karánsebesi helyettes főbiró.
1688—98. Gerlistyei János és György.
1635. Gerlistyei Katalin.
1635. Gerlistyei Miklós (N. Sára előbb Margay N. özvegye)
- István. Miklós.

1635. Gerlistyei Anna (Jósika Fereecz)

N.

Gerlistyei Margit (idősb. Margai István) 1653.

Ivuly család.

Töredékek:

1564. Ivuly Mihály
1592. Ivuly Katalin
(Moses Péter
vannak fiai.
1610. Ivuly Péter
1636. » Miklós
1645. N.
Miklós. Péter.
1628. Karánsebesi Ivul Miklós.
1695. Ivuly Mihály.

1564. Miklós
(Ordas Margit)
még 1592. él és végrendeletet ir.

György	Péter	János	Magdolna
1581.	1581.	1564.	(1. Olasz Miklós. 2. Zákán Ferencz városi jegyző 1581.

Miklós
szolgabiró.
1592—1610.

Zákány György
városi jegyző.

N.
Miklós
(Fiáth Annucza)
1640. körül.

Mihály.	Mária.	Borbála.

Mihály. Péter. Anna. Apollonia.

(Nagy Iván: Magyarorsz. Családai V. köt. az Ivulyak csak legujabb nemzedékrendi táblázatát közli.)

Karánsebesi **Jósika** család.

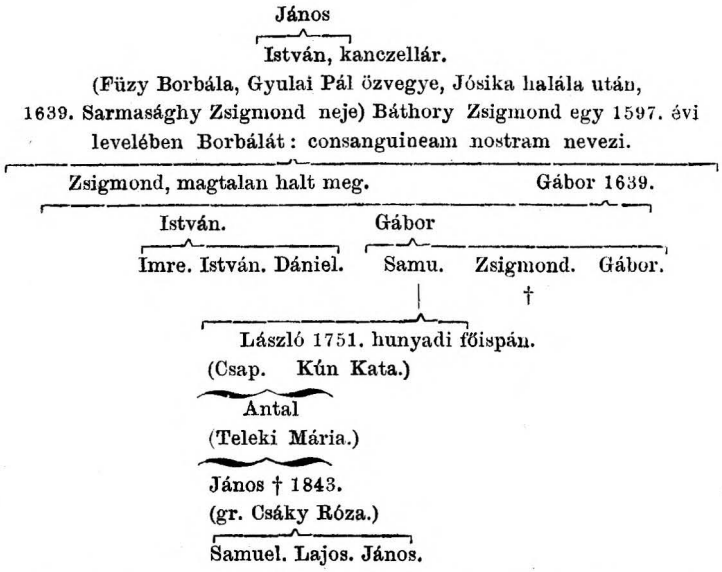

1559. Josyka János de Karansebes, már szörénymegyei birtokos volt, mert Macskási Jánossal és másokkal — mint szomszéd részt vett Apadia és Laczkan határjárásában.

(Sombory cs. ltr.)

1577. 1580. 1591. Jósika Mátyás Karánsebesen lakott.

1578. Jósika János zálogba veszi Rafna, Glimboka és Mál részeit.

1584. Jósika Ferencz; született 1554. Neje Tóth Magdolna, Tóth Gáspár leánya, említve 1591. évben.

1589. és 1590. évben volt Jósika János szörénymegyei alispán. Ez vagy egy másik János említtetik 1654. évben.

1590. Özvegy Jósika Martha, Vajda Péterné.

1627. Jósika Zsigmond de Branicsko, Zsidóvár birtokosa.

1628. Jósika Farkas karánsebesi.

1635. Jósika Ferencz de Karansebes, neje Gerlistyei Anna.

1639—1641. Jósika Farkas, szörényi alispán.

1641—1654. Jósika Ferencz, Karánsebesen. 1653. és 1654. szörényi alispán volt.

1655—1658, Jósika Farkas.

1658. Jósika Kata, férje Fiáth Jakab.

1693. Jósika Gábor Zsidóvárt kapja adományul Veterani Frigyes tábornoktól, megemlíttetvén, hogy e várat már azelőtt a család birta. (M. Tört. Tár XIX. 165. lap.)

1695. Jósika Farkas és Péter.

Jósika Istvánnak, a kanczellárnak atyját, Dánielnek nevezi Jósika Miklós az ő regényében. Kővári szerint azonban némely genealogiákban a kanczellár apja János volna. Nagy Iván a regényt követi. Miután azonban a család nemzedékrendében egyetlen Dániel sem fordul elő, és miután a kanczellár családja Karánsebesből ered, hol 1559. évben Jósika Jánost találjuk, nagyon valószinünek tartjuk, hogy ezen Jáno volt a kanczellár apja.

Laczugh család.

1586. Laczugh László de Danilest szolgabiró,
(1. Pataki Katalin)
(2. Pribék Zsófia)

László
(N. 1484. már özvegy.)

Ferencz, Zsófia fia. (Peika Emerenciana)

Gábor Zsófia fia.

Miklós (Gyurkicza Erzsébet, Gy. László leánya.) 1591.

Miklós
(Gyurkicza Erzsébet, Gy. László leánya.)
1581.

János. László. Péter. Magdolna
(Lázár Dorottya)
1648. özvegy.)

1590. Laczugh Gábor.

1592. Laczugh László
(Gyurma Magdolna.)

1647. Laczugh Anna
(Magyar Miklós)

Magyar Anna
(Halicz Mihály.)

1647. Laczugh Madina, özvegy
(Halász Albert, máskép Nagy. Gy. Fehérvárról.)

Laczugh de Szilha

Péter — Márton 1591.

Jakab. — Miklós 1591.

osztályos atyafiak.

1648. Laczugh Erzsébet, özvegy. (Tóth Péter.)

1639. Laczugh László.

1641. Laczugh Péter, 50 éves.

1648. Laczugh Miklós, birt Igazón

Mikanda család.

Miklós.

László — Pál. 1599. 30 éves. (Simon Annók (Simon János leánya.) 1612. — Erzsébet. (Miksa János) 1584. — Kata

Magdolna. 1648. (Ifj. Gerlistyei Gábor.)

N.

1591. Mikanda Anna

Magdolna (Kurtha Balás) — Kinchia (Hengh Ján.) — Mátyás diák — Erzsébet (Borha Márton)

Borha János. Mihály. Miklós. Anna.

Macsovai család.

Mihály. (Kincsi, 1569. özvegy.)

Veronica (Pobora Miklós) 1569. — Magdolna (Mikla János) 1584.

1585. Macsovai Anna (Birtha Gáspár.)

Morzsinay család.

1544. Morzsinay Ferencz de Rekettye.

N. (Gerlistyei Katalin G. Jakab leánya.)

Ferencz

György

1569. Ferencz.

Szavoji **Pobora** család.

1483. Pobora László. — Péter (Gerlistyei Dorottya, utóbb Fiáth Ferencz neje.)

Martha (Pribék László) 1544. — László Pobora P. fia. — Magdolna. Fiáth F. leánya (Lázár Mihály)

Miklós (Macsovai Veronica, neje 1569. özvegy 1584. még él 1603.) — László.

1599. Pobora András, 38 éves.

N. — László (Peika Katalin) lakik Szavojban 1596. Ilona 1594. özvegy 1603. — Péter (Lázár Ferencz.)

Peika család.

Peyka Péter (Osztrovy Katalin, István leánya, utóbb Modlina Ferenczné) — 1583. János.

Magdolna (Fiáth János 1597. előtt.) — Anna 1599. özvegy. (Bazaraba János)

György — Katalin (Vajda László) — Miklós — György. — Katalin László.

1599. évben 70 éves.

Anna (Gerlistyei Miklós.) — Katalin 1597. (Pobora László) — Borbála 1597. — Erzsébet 1597.

Imre. — Ifj. Miklós. — 1597. György.

Mihály — Katalin 1597.

Ambrus — Anna. (Szabó Farkas) 1597.

Idősb Peika Miklós él 1599. évben, akkor 50 éves.

1633. Peyka Emerenciana (Laczugh Ferencz.)

1635. Peyka Miklós.

Pribék család.

Rakoviczai László, máskép Pribék 1544. karánsebesi biró.
(Pobora Mártha, P. Péter leánya)

Pribék Péter — János
Márton
Magdolna, 1560. (Fiáth János)

Ifj. Pribék László 1590. magtalanul meghalt, jószágai más Pribék Lászlóra szálltak, ki máskép Banul-nak neveztetett.

Mátyás (Fodor Aduiga, előbb Moyzes Györgyné.) — Borbála (Devecseri Gábor) 1590.

János, máskép Banul. (Lázár Dorottya. 1596.)

László de Jász, máskép Banul. 1590.

András.

Zsófia. (Laczugh László.)

Anna (Tóth Miklós.)
Zsófia (Flore Miklós)
Katalin (Fodor Ferencz) 1590.

1613. Pribék János Solymoson lakik.

Rakoviczay család.

Jakab

László, máskép Pribék 1485. 1492.

Jakab 1519. 1537.

Márton karánsebesi alispán. 1537. 1539.

Péter karánsebesi biró. 1537. — 1560. János szörényi alispán 1580.

László. 1537.

Magdolna 1560. özvegy. (Tivadar Miklós.) — *Tivadar* János 1561.

Zsófia, 1560. már nem élt. (Brathován N.) — *Brathovan* Márton szolgabiró.

Jakab 1560.

János 1582. (Lázár Dorottya) 1591. özvegy.

Péter 1564.

András 1560.

II. János. 1569.

Mátyás. 1580. 1560.

László 1590.

1441. Rakoviczay Kristofor.
1448. Rakoviczay György.
1451. » Mátyás.

László

1525. Magdolna (Fiáth János)

Karánsebesi **Simon** család.

Idősb Simon Péter, de Karánsebes

- György.
  - 1578. 1597. idősb Simon János. 1620. már † (Bakóczy Anna.)
    - László 1620. † (Merinka, ki 1579. özvegy.)
      - László. 1612. 1687. 1648. n. zorlenczi birtokos.
      - Annok. (Gámán László.)
    - Mihály 1599. ~ Anna (*Mutnoki* Ferencz 1581. január. Mutnoki Farkas felesége 1584. május)
    - Idősb István *) ~ Ifj. Péter 1591. ~ Péter 1647.
      - Ifj. István 1599. 1637. már 1647. † zorlenczi birtokos (Domsa Dorottya)
- Miklós.
  - Ifj. János 1584. 1590. alispán.
    - György 1612. 1635. szolgabiró 1643. 1650. és 1654.
    - Zsigmond
    - Annók (*Mikanda* Pál.)

1584. Simon Erzsébet, Mutnoki Ferencz neje. Özvegy volt 1584. Végrendelete kelt 1599. évben.

1599. Simon Anna, Farkas Farkas neje.

1628. Simon Anna, Fentes Péterné, 1624. mint özvegy lakott Totesden Hunyadmegyében. Utóbb Lada István neje volt, mint annak özvegye emlittetik 1628. évben, midőn már 68 éves volt. Ezen utóbbi évben Tusta faluban lakott, Osztrovi Mihály házánál.

1635—1648. György
1648. János
» Péter
» István
» László
} zorlenczi birtokosok.

1648. Simon Magdolna.
» János, felesége Tót Mária.
1695. Simon László.
1695. Simon Zsigmond, jelen van a fehérvári gyülésen.

*) Ifj. Simon István 1647. már nem élt. 1648. évben egy Simon István, mint karánsebesi főbiró fordul elő. Idősb Simon István 1655. évben 40 éves volt; ez tehát nem lehetett Simon Péter apja. Egy Simon István 1650. évben szörényi szolgabiró volt.

Tivadar család.

1511. Tivadar Pál.
1549. Tivadar N.
(Anna)
János.

1590. Tivadar Miklós.
» László.
» Péter.
» János.

1619. Tivadar László és Mihály.
1622. Tivadar Péter özvegye Gámán Annók.

László
(Magdolna, 1549. özvegy)
Miklós
(Rakoviczay Magdolna)
1560. özvegy)
1561. János.

Tivadar György, de Mutnok
(Dorottya)
1599. özvegy, 60 éves.

Tivadar László
(Marin Anna)
1623.
László. Gáspár.

Tivadar Gergely
1636. 1650. még él
(Kasztrucz Anna)
1654. özvegy.
Borbála, hajadon. Gábor. 1654. Miklós. 1654.

Karánsebesi **Vajda** család.

N.
Gergely. 1537. biró. (Anna) 1560. özvegy.
György.
Miklós.
Simon. 1539.
Ilona. 1535.

Gábor
(Peyka Katalin
P. György leánya)
László
(Marin Emerentiana)
1623.
Gábor. 1623.
János.
Kristofor.
Katalin.
Borbála. 1623.
(Boronkay János ?)

1590. Vajda László
» Kristóf.
» Miklós.
» István
« János
» Bona
atyafiak.

Péter
(Jósika Martha)
1590. özvegy)
Péter.
Miklós
1590. Borbála
(tótváradiai Kornis János)

1590. Anna
(Bazaraba Ferencz)

1600. Vajda Miklós, generosus juvenis, ki Mihály oláh vajda ellen vitézül harczolt, azért az erdélyi rendek a királynak ajánlják. Adományul kapja Kricsor, Lebecsen és Kalugyer falvakat Bihar megyében.

1601—2. Vajda Mihály főbiró.

1602—3. Vajda György főbiró.

1602. János.
(Osztrovi Borbála)
István
(Pobora Ilona, 1619. özvegy, előbb Lázár Ferencz felesége, 1627. még él.)

Vajda Miklós.

1620. Vajda István lippai kapitány karánsebesi főember és jó katholikus, Bethlen Gábor nagy híve, mint Csiki István erdélyi püspök Pázmánnak irja.

Czímerek.

A szörényi bánság saját czímerrel nem birt, és a bánság hivatalos kiadványai az illető bánok magán pecséteikkel hitelesíttettek. A vármegyéknek általában nem voltak hivatalos pecséteik a 16. század közepe előtt, az egy Somogy vármegyét kivéve, és csak az 1550. évi 62-ik törv. czikk rendelte el a hivatalos pecsétek használatát. A 15-ik századból több oklevelet ismerünk, melyek a szörényi bánok magánpecsétei alatt keltek, de érdekességben mindnyáját fölülmulja Gerlistyei Jakab és Tárnok Péter bánok pecséte 1500. évből, melynek mindegyike ily magyar körirást visel: Jakab (a másik pecséten: Péter) Istennek rabja, és igy a családok és hivataloskodás nemzeties irányát ezen végvidéken, és ily régi korban fényes világitásba helyezi.[1]) E tény jelentősége annál felötlőbb, minthogy a legrégibb magyar községi pecsét, — t. i. Vámosi községé 1487. évből — csak nehány évvel előzi meg a szörényi bánok magyar pecsétét.[2])

Midőn a szörényi bánság vármegyévé, illetőleg lugos-karánsebesi bánsággá átváltozott, a pecsét megállapitására, ugy látszik a kedv és az idő egyaránt hiányzott. A Szörénység akkor, midőn a fennebbi törvény a pecsétekről hozatott, mint szörényi bánság már nem létezett, sőt rövid idővel azután (1552) a törökök a legválságosabb catastrophát hozták az egész temesi tartományra. Csak napjainknak volt fentartva, a Szörénység czímerével foglalkozni, és az ujra feléledt vármegye 1878. évi január havában a jövőben használandó czímer jelvényeiben

---

[1]) E két pecsétet alaposan méltatá Lugossy József, régen hallgató tudósunk a »M. Tört. Tár« I. kötetében. 175—192. lap.

[2]) Századok 1873. évi folyam 721. lap.

egyezett meg. A legfelsőbb helyen 1878. márczius havában jóváhagyott Szörény megyei czímer háromszögü paizst mutat, mely a Dunát jelvényező ezüst szalag által két különböző nagyságu kék mezőre osztatik. A felsőbb, nagyobb mező a két tornyu, kapuzatos szörényi határvárat tünteti fel, a két torony közt Magyarország czímerét. A paizs alsóbb részében arczra hanyatló félhold. Mint paizstartók szerepelnek Hercules, és egy bányász, az első a világhirü mehádiai fürdők, a másik a bányászati iparág emlékére, a melynek szép jövője zálogául már a jelenkor eredményei szolgálnak. A czímerpaizsot lovagsisak koronázza, melyből kardos kar emelkedik ki; a külső díszt a renaissance-foszlányok adják meg. A vármegye hivatalos szinei: fehér és kék.

Habár a bánság és a régi vármegye pecsétjének semmi nyoma, legalább az a tény nem ment feledékenységbe, hogy a szörényi kerületek pecséteikkel éltek. Vajjon valamennyi kerületnek volt-e külön pecsété, ezt ugyan valószinűnek tartjuk, de biztosan állitani nem mernők. Ezen valószinűségről azért szólunk, mert midőn a sebesi kerület mellett külön káráni kerület is létezett, a káráni kerületnek külön pecsétje is volt, mint ezt az aradi káptalan egy 1422. évi kiváltságlevele bizonyitja. Ezen káráni kerület 1575. évben ily köriratu pecsétet használt: Sigillum districtus Karan.

Kezdetben a sebesi kerületnek saját pecsétje nem volt, hanem hivatalos iratait az illető oklevélben névszerint megnevezett, a kerületben lakó 4 vagy 6 nemes ember pecsétjével erősitette meg. Igy 1439. évben a sebesi kerület nemessége és kenézei jelentést tesznek a temesi főispánoknak, hogy Bizerei Lado és fiai mindig hűségben megmaradtak, és a jelentést pecsét nem létében (propter carentiam sigilli) négy nemes ember, és pedig Mutnoki János, Pagancsi Jakab, Macskási János, és Bizerei János pecsétjével hitelesitették. Hasonlókép 1440. évben Mutnoki Dénes, Világfalvi János, Bobul Mihály, és Fiáth Ferencz, — 1447. évben Bizerei Miklós, Mutnoki Dénes, Örményesi Fiáth, Macskási Lukács, Bobul Mihály és Sztan András pecsétjével él a kerület. Azon kételyt, vajjon ezen kifejezés: »propter carentiam sigilli,« nem azt jelenti-e, hogy a sebesi kerületnek volt ugyan hivatalos pecsétje, hanem vélet-

lenül kéznél nem lévén, a nemesek magán pecsétjei vétettek igénybe, — eloszlatja azon körülmény, hogy a sebesi kerület összes nemessége 1448. évben egy itélet végén akként nyilatkozik: Districtus vero proprio sigillo carens, cum sigillis quatuor virorum nobilium .... praesentes consignare curavit.« Azaz: »a kerület saját pecséttel nem birván, a jelen iratot négy nemesnek pecsétjével megerősítette;« — nevezetesen: Mutnoki Bogdán, Bobul Mihály, Nacza Miklós és Magorai Bálint pecsétjeivel. Hasonlókép Margai Jakab, és Rayn vajda szörényi albánok 1478. évben Bizerei György javára hozott itéletükben azt mondják, hogy propter carentiam sigilli proprii districtus, az itélet négy nemes ember pecsétjével hitelesíttetett, a kik névszerint: maga Margai Jakab az albán, Váralyai András szolgabiró, Mutnoki Mihály és Macskási Demeter.

Később a karánsebesi kerület még is saját pecséttel is élt, mint ezt több példa 1559. évből bizonyitja. Ez évben nemcsak a »karánsebesi ispánok pecsétes levelei,« hanem még határozottabban a vármegye pecsétje említtetnek. A castellanusok Nyakazó István ellen, ki Priszakán a Temes vize által elrombolt malomgátot nem akarta csináltatni, marasztaló itéletet hoztak, kiadván erről »az uarmegiwnk pecsetjeuel« megerősített bizonyságlevelet.

Azok után, miket az alkotmánytörténet alkalmával elmondottunk, alig szükség bizonyitgatni, hogy itt »vármegye pecsétje« alatt nem Szörény vármegyének pecsétje értetődik, hanem a karánsebesi kerület pecsétje, minthogy ez időben a kerület rendesen nemcsak Karansebes vármegye elnevezésével élt, hanem magát tényleg az egész Szörénységgel azonosítá.

A városok megelőzték a vármegyéket hivatalos pecsétek használatában, és ha a Szörénység az 1550. évi törvény alkotása folytán czímert használni kezdett volna is, Karánsebes városa e tekintetben azt rég megelőzi.

Dán András, Karánsebes városának egykori birája, egy kaszálóját nemes Macho Istvánnak eladván, az eladásról a városi törvényszék bizonyitványt állitott ki, 1457. január 28-án és azt, mint a szöveg mondja, a városrégi pecsétjével erősitette meg. (Sigillo Civitatis nostrae antiquo.) A bizonyit-

vány aljára nyomott pecsétnek azonban csak nyoma látszik, és igy rajzáról fogalmunk nem lehet. A pecsét alakja kerek, és az 1848. évig forgalomban levő régi ezüst huszassal hasonló nagyságu volt.

Igen régen használhatott a város saját pecsétet, ha már 1457. évben régi pecsétről történik emlités, — a mi természetesen uj pecsétet is feltételez, mely a régit kiszoritá. Az akkor ujnak tekintett pecsét minőségét, jelvényeit szintén nem ismerjük.

A legrégibb karánsebesi pecsét, melyet megismertethetünk, tallér nagyságu, és következő körirással bir: SIGIL CIVITATIS CARANSEBESIENSIS. ANO 1503. A czímerrajz: nyitott várkapu, melynek falazata falkorona-alaku, a kapu két oldalán kisebb átjárók, melyek golyókon nyugvó, gula alaku épitménynyel betetőztetnek, a tetőzet szintén golyóval végződik. A várkapu fölött felhőből kinyuló kar, mely török fejt átszuró kardot, és Magyarország czímerével diszitett zászlót tart; a zászló és az egyik gula közt a magyar királyi korona.

E pecsét nyomója 1838. évben a régi karánsebesi vár helyén találtatott, és mint ereklye a görögkeleti megyés püspöknek átadatott. [1])

Idősorozat szerint, egy másik karánsebesi pecsét következik, melynek minőségét egy 1579. évi oklevél őrzötte meg. [2])

Nagysága egy angol (1862. évi) fél pennyhez, vagy III. Napóleoni (1853.) öt centimes pénzdarabhoz hasonló. A rajz paizsot mutat, közepén ökörfej, mint egyedüli jelvény. A paizs felső szélén, kivül apró kereszt. A pecsét körülirása ez: S. CIVIUM CIVITATIS CARANSEBES. Mikor kezdődött használatba vétetni, nem tudjuk, de e pecsét bizonyosan nem azonos volt azzal, mely 1457. évben uj pecsétnek tekintetett, mert az utóbbiról azt tartjuk, hogy nagyobb volt.

E pecsét utóbb használatból kiszorittatott és a 17. század elején ismét a város tallérnagyságu pecsétjét látjuk, még pedig elég gyakran. Körirása ez: SIG. CIVITA. CARAN-

[1]) Rajzát hivatalos uton kaptuk.

[2]) Rajza megvan gyüjteményünkben.

SEBES. A. 1605. Rajza (előttünk a legjobb lenyomat 1639. évből), minden szakembernek nagy rejtély, mert érthetetlen. Jobbról kinyuló kar, mely baltát tart, mellette lóhere, vagy falevél. Alább méhkas forma, jobbról balról dobpörgő. Egy más helyen igen elhasznált tűzkovaféle, — igy kellene az 1605. évi pecsét magyarázatát koczkáztatni. Ha azonban ezen pecsétet az 1503. évi pecséttel összehasonlítjuk, minden kétségünk eloszlik, hogy ezen két pecsét ugyanaz. A várkapuból lett méhkas, az oldalokon levő átjárásokból két dobpörgő, a zászlóból balta, a török fej falevéllé zsugorodott össze. A korona tűzkovának adott helyet. Minden tárgy a maga helyén áll, csak hogy egy század leforgása alatt, a pecsétnek használói a régi jelvények értelmét elfelejtették. Hogy ezen utóbbi körülmény torzitotta el a régi jelvényeket, és nem a pecsétvéső, mutatja az, hogy a pecsét kivitele különben nem rosz.

Van nyoma egy más, az eddigiektől különböző pecsétnek is, a 16. század végéről. E pecsétnek önlenyomatát 1581. és 1587. évi oklevelek papirjain találtuk. A nagyon eltompult pecséten a körülirás már ki nem vehető, de nagysága olyan, mint az, mely az 1605-ki évszámot viseli. Sejteni lehet, hogy az utóbbival hasonló rajza volt, de azonos avval még sem lehetett, mert különben 1581. és 1587. években már használatban nem lehetett volna.

Karánsebes városa mindig zöld viaszt használt a pecsételéseknél. A határvidéki szervezet korszakában lényeges közigazgatási változást szenvedvén, a város pecsétje az osztrák kétfejü sas volt, »Stabsgemeinde Karansebes« körülirással. Ezen pecsétet azonban 1870. évben félretették, és egyszerű pecsétet kezdtek használni ily körirással: »Gemeinde Karansebes.« Midőn Karánsebes 1872. évben önálló törvényhatósággá lett, legfelsőbb helyről azt az engedélyt nyerte, miszerint a város a már 1503. évben használt czímerével éljen. A város azóta az eredeti pecsétnyomót vette ujra használatba, mely, mint említettük, 1838. évben véletlenül napvilágra került.

Az előadottakból kitünik, hogy Karánsebes városa a 15. század közepe óta mintegy nyolcz különféle pecséttel élt, a melyek nemcsak időnkint megujittattak, hanem lényeges változást is szenvedtek.

TARTALOM.

Előszó . . . . . III.
Általános történet 7
Kormány és közigazgatás 245
Egyházi történet 330
Alkotmánytörténet 381
Szörényvármegye, mint Erdély része 433
Kereskedés 442
A Szörény megyei családok 451
Czímerek 478